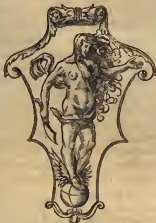
INTELLECTVS SINGVLARES ET NOVI IN NONNVLLA LOca Iuris ciuilis per dominũ Vdalricum Zasium LL. doctorem, ordinarium Friburgeñ, diligenter & ex ueritate collecti.

Antequàm totam rem legeris, & exquisite discusseris, iudicare nolito.

BASILEAE.

CVM PRIVILEGIO.

PRIVILEGIVM REGIVM.

RANCOYS par la grace de Dieu Roy de France au Bailly & Preuost de Paris, Bailly de Rouen, & Senechal de Lyon, & a tous nos autres Iusticiers & officiers, ou a leurs Lieutenans salut. Receu auons lhūble supplication de noz chiers & bien ames Michiel Parmentier, & Iehan Vaugris, Libraires de Lyon, contenant, que pour le bien prouffit & utilite de la chose publique ilz feroient uoluntier imprimer vng Liure, intitule Intelligences singulieres & nouuelles en aucuns Lieux du droit ciuil, ueritablement recolliges par Vlrich Zasius docteur en chūn droit, mais ilz doubtent, que apres ce quilz lauroient faict imprimer, plusieurs imprimeurs sans conge & licence les voulsissent semblablement imprimer, & par ce prendre pour eulx le merite desdictz supplians, nous hūblement requerans sur ce leur impartir nostre grace: Pourquoy nous ces choses cōsiderees inclinans a la supplication, & requeste desdictz supplians. A iceulx auons permis & ottroye, permettons & ottroyons, quilz puissent imprimer, & par telz imprimeurs, que bon leur semblera faire imprimer ledict Liure iusques a trois ans prochainnement uenans a compter du iour & date de ces presentes: Sans ce que pendāt ledict temps autres que eulx le puissent imprimer ne faire imprimer, uendre ne faire uendre, & adquerir en noz Royaulme pays & Seignouries sans le conge uouloir & cōsentement desdictz supplians. Si vous mandons & commettons par ces presentes, & a chūn de vous, si cōme a luy appartiendra, que de noz presens grace & priuileige vous faictes & souffres lesdictz supplians ioyr & user paisiblement ledict temps de trois ans durant sans leur faire ne souffrir estre faict, mis, ou donne aucun destourbier ou empeschement au cōtraire, En faisant ou faisant faire expresse inhibition & deffense de par nous a tous marchās, Libraires, imprimeurs, & autres de nostre Royaulme, de ne imprimer, ou faire imprimer, uendre, ne faire uēdre, ne achepter dautres Liures intitulez cōme dessus, que ceulx que lesdictz supplians auront imprimez & faict imprimer ledict temps de trois ans durant Sur peyne de cōfiscation de ce qui auroit este faict au cōtraire, & de cent mars dargent a nous a applicquer, Et a ce faire & souffrir contraignes tous quil appartiēdra par toutes uoyes & manieres dues & raysonnables. Et en cas de debat lesdictz inhibitions deffences & contraintes tenans, non obstant oppositions ou appellations quelzconques sans preiudice dicelles faictes aux parties oyes bon & brief droit, Car ainsy nous plaist il estre faict nō obstant quelconques lettres surreptices impetrees, ou a impetrer a ce contraires. Dōne a sainct Iust sur Lyon, le premier iour de Decembre, Lan de grace Mil cinq cens uingt cinq, & de nostre Regne le vnziesme. Par le Roy a la relation du Conseil.

Iabin.

AD LECTOREM.

Contestatum ante omnia uolo, ex solis me textibus iuris, uerisq; & fundatis rationibus, quæ uel lege uel natura firmantur, pendere, eisq; niti & hærere uelle.

Deinde ad opinionum procellas, quibus teste Cebete, ad scientiam non patet introitus, nolle alligari, quæ apud me, ne minimam quidem authoritatem habent, nisi uel textu iuris, uel euidenti ratione consistant.

Et tertio loco Accursij, Bart. Bal. Angeli, & cæterorũ authoritatẽ, honore tamen eis debito seruato, non pluris me facere, quàm aliorum quorumcunq; Doctorũ, qui eruditione præstant, ut ita me nullo premant præiudicio, etiam si fuerint ingenio & doctrina in primis excellentes. Veritas enim iuris ex textibus, non ex Doctorum authoritate eruitur.

Tandem consiliorum syluam eminus ablegamus, quæ sæpenumero ad quæstum, & ad persuadendum iudicem plus sunt composita, quàm ad ueritates textuum asserendas.

Proinde qui mea pergat conuellere, textibus iuris, iustisq; rationibus mecũ pugnet. Nam quicquid præterea armorum afferet, hac cõtestatione, tanquam rem imbellem auersabor.

LVCRETIVS LIB. II.

Quid dubitas, quin omne sit hoc rationis egestas?
Omnis cum in tenebris præsertim uita laboret.
Nam ueluti pueri trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
Interdum nihilo quæ sunt metuenda.

GEORGIVS AMELIVS, MORAVVS V. I. DOCTOR, Pontificiarum conſtitutionū ordinarius Friburgē. Inſigni uiro Vdalrico Zaſio LL. doctori, earumq; ordinario dictæ Academiæ, S. P. D.

LEGI hiſce diebus, quantum mihi per ocia dabatur, diligenter ſelectiores aliquot per te æditos Legū intellectus conſultiſs. Doctor: quàm autē me recrearit recens illa tua fœtura, difficile eſt memoratu. Delectabat in primis ingeniū tuum copioſum, ac minime fugientes literæ, & (quæ Iuriſconſultorum prima eſt uirtus) apertiſſimus ſermo, deinde ueritatum legalium rarior elucidatio, ſenſa reconditiora. Aedis autem collega mi ſuauiſſime, pro ingenij tui bonitate indies nōnihil ad cōmunem Iuris militiam ſignificantius, aut deprauatum emendas, aut reſtituis præteritū, aut (quæ eſt tua induſtria) abſtruſa explicas & intricata. quod equidem laudabile tuum inſtitutum, non poſſum nō uehementer probare. Tua Zaſi opera, ſyncerior, tractatuq; facilior iuris noſtri ſciētia redditur: & non ſolum à ſitu & ſordibus barbaræ commentationis repurgatur, ſed argumento inſigni euincitur, quàm omnino expeditiori, elegantioriq; & fundatiori uia, quàm à maioribus noſtris factitatum ſit, ea tradi ſcientia poſſit & doceri. Age itaq; conſultor eloquentiſſime Marte dextro, tua legū tandem fœtura prodeat, regnū illud iuris uetuſtum, auito ſplendore reniteat, authore te Germania priſtinum recipiat candorem: faceſſant faſtidioſorū cōmentariorum ſarcinæ, tortuoſaq; Accurſiani ſtadij ſpacia, in campos placidiores demutentur. Poteris autem iſta facile præſtare, ſi quæ iam longo tempore in hoc curriculo meditatus es, in lucem dare non poſtpoſueris, ſic certū tibi perſuadens, ſi in hæc Zaſiana ſepta, & felicioris uenæ lucubrata ſtudia, diſcendi gratia, legū tyrones ſeceſſerint, quod uerā (ni fallor) Iuris noſtri cognitionē, uerborū mira parſimonia relaturi, eaq; uia concreditæ ſibi reipub. utilitatem cū magna laude ſint parituri. Vale uir amiciſs. & quod glorioſe cœpiſti, gnauiter perfice. Ex ædibus noſtris Nonis Iulij, Anno poſt incarnatum Chriſtum, M. D. XXV.

EIVSDEM AMELII AD LECTOREM CARMEN.

Huc huc qui colitis ius æquum phasq; decorum,
Ad noua lectores pergite ſcripta pij.
Zaſius hic dubias librato ſoluere leges
Conſilio, mira cum breuitate docet.
Aequauit priſcos culto ſermone peritos
Iuris, in æquali ſingula lance notans.
Huc igitur ſtudioſa cohors feſtina, diurna
Nocturna pariter ſcripta reuolue manu.

INDEX

INDEX CAPITUM HOC IN LIBRO CONTENTORUM.

INDEX EORVM QVAE TOto in hoc opere tractantur.

Coniuncti

D

I

G

L

Lyptote

P

Populū diffi-

T

FINIS.

INVICTISSIMO ET SERENISSIMO PRINCIPI ET DOMINO NOstro, domino FERDINANDO, Principi & Infanti Hispaniæ, Archiduci Austriæ, Burgundiæ &c. Romani imperij locum tenenti generali, domino clementissimo, [redacted] LL. & Doctor & Ordinarius Friburgeñ. sese commendat.

TAMETSI SERENISSIME PRINCEPS, legalium studiorū disciplinæ, ultro & sint pulcherrimæ & omnem in partē, nō solū dictionis elegantia, sed etiam decisionum æquitate absolutissimæ: Scriptorum tamen cōmentarijs, interpretationis sinistritate, alijsq; immodicis erroribus plerisq; in locis male habitas esse, satis cognitum est: siue illud rei latinæ, aliarumq; bonarum literarum ignorantia factitatum sit, siue quod maiores nostri opinionū fluctibus plus nimium indulserint. Cum autem omnia toto iam orbe præclara studia, germanæ synceritati redderentur: non erat cōmittendum, ut saluberrimæ illæ legales doctrinæ in errorum tenebris diutius uoluerentur: Quo nomine & annis iam superioribus Guillielmus Budæus, uir Græce & Latine doctiss. priores Pandectarum libros, rei latinæ nō mediocri cum profectu, & idipsum elegantissime restituit. Deinde Alciatus, uir Iuris ciuilis cū uno aut altero facile princeps, & idem utriusq; linguæ peritissimus, quod ad legales decisiones attinebat, in Paradoxis, & item in Dispunctionum, alijsq; suis libris, complures Iuris ciuilis locos ex iusto illustrauit, perpurgatisq; male lotis erroribus, & luci reddidit & ueritati. Quorum honestissimo labore animū sumentes, & nos quoq; nonnullos Iuris ciuilis locos ab opinionum carcere, à sinistrarum interpretationum claustris liberauimus: non ueriti uel contra Accursium, nedum aliorum Doctorum sensa, ueriores inquirere intellectus. Quos cū speramus nos esse adsecutos (ex textibus enim & uiuis rationibus nostra fundauimus) neminem ex bonis uiris futurum credimus, qui densissimā istam prioris seculi opinionum nubem relicta ueritate amplecti deinde cupiat. Collegimus autē alia quædam, quæ & Iuris ciuilis synceritati commodant, & singularibus responsis adscribi iure possint, quæ futurus fortasse annus proferet, dum præsentes nostros labores æquioribus fatis exceptos comperero: Nam modica isthæc (periculum facturi) quasi uelitando ædidimus. Quicquid id lucubrationis sit illustrissime Princeps, tuæ illustriss. maiestati dedicare uolui: non quod dignū ullo pacto munus iudicem, sed animum in te affectatissimū, maxima quæq; si possem tua causa adeundi, declarare uolui. Nam præterq; quod immortali munificentia tua me maiestas adfecit, priuilegio laudatissimo & eo prorsus raro, meæ senectæ prouidendo: tanto tamen uirtutū cumulo illustraris, tot insi-

gnes dotes optimo dignas Principe exhibes, ut non iniuria in subiectissimam tui uenerationem optimus quisq; procliuis & promptus esse debeat. Enrrarem hic qua animi altitudine, qua singulari prudentia, qua cõsilij grauitate, qua rursum clementi benignitate & in bonos omnes beneficentia, qua item insigni eruditione, qua doctrina conspicuus redderis, aliasq; innumeras generosissimi animi tui dotes recenserem: Sed non potest eam amplitudinem recipere epistolaris breuitas. Hoc tacere non possum, tanto te in meliora studia feruore inardescere, ut in multis praeclarissimis uirtutibus nihil tibi prius sit, quàm eos fouere, eos tua ornare munificẽtia, ad te uocare, in consilijs habere, qui solidioris doctrinae, & fama & opinione sunt cõspicabiles. Testari hoc possunt praeclariss. uiri, Hieronymus Baldughus Iurisconsultorũ eloquentissimus, & eloquentium Iurisconsultissimus, uir praestans ingenio & memoria incredibili, atque adeò meliorum literarũ cognitione undecunq; doctiss. Ioannes Faber, Iacobus Spiegel, ambo Iuris professores famigerati: quorũ hic à consilijs, ille à libellis tuae inseruiunt maiestati, ambo eruditione insignes, rei latinae elegantia inter selectos numerãdi: humanitate, fide, amicitia, integritate, omnibus numeris absoluti, ut interim alios taceam. Iure igitur & merito fecisse me arbitrabor, qui has meas lucubrationes illustriss. tuae dedicauero maiestati, subq; tuũ illud studiorũ dominans patrocinium, nostratia isthaec collocauero: quae cũ in Iuriscìuilis tractatu & noua sint & magna ex parte insolita, addimus & pugnantia, contra cõmunes maiorum nostrorũ doctrinas: tutelam potentissimi herois non iniuria efflagitarunt, ut quae sint multorum subitura iudicium, eorum potissime qui ab opinionum fune pendent: Tametsi apud bonos uiros, quibus ueritas & Iuris synceritas cordi est, stationem & locum facile sint obtentura. Hos itaque meos labores, quos pro ueritatibus legalibus adserendis subiuimus, Serenissime PRINCEPS benigne suscipito, eaq; tractato clementia, ut palàm testatum relinquas, haec nostra tuae maiestati placuisse: Sic enim & animum amicis nostris adijcies, inimicis & osoribus adimes: congratularíq; illi instaurato Iure ciuili possint, horum uenenata ora compescantur.

Viue & uale inuictissime PRINCEPS.

INTELLECTVS SINGVLARES ET NOVI IN NONNVLLA LOCA IVris ciuilis, per Vdalricum Zasium LL. doctorem diligenter, & ex ueritate collecti.

Genus quatuor modis accipi, aliter quàm Bartolus, & communiter Doctores sunt opinati.

VANDO in iure nostro ciuili sæpenumero generis fit mentio & speciei, quæ tamen, quãtum ad obligationes attinet, à Doct. uel explicantur frigide, uel male confunduntur, eoq; nomine non parum multi errores passim doceãtur: recte ac ordine fieri puto, si mox à fronte eam rem & distinctius & perfectius tractauerimus. Ea enim cõperta tractatione, materia functionis & cognitu erit facilior, & in uniuersum rerum incertarum obligationes fundatiori declaratione lumen accipient.

GENVS igitur, extra eas acceptiones, quas in Isagogis suis Porphyrius enumerat, quantum ad legales disciplinas satis est, quatuor modis accipi putamus. Primo genus dicitur quod non habet certum nomen, sed simpliciter, nulliq; determinatæ qualitati astrictum, uelut anonymum relinquitur. Sic enim ultima uoluntas in genere inuenitur, ut quæ nec sit testamentum, nec codicillus, nec donatio causa mortis, nec alio speciali nomine nominetur, sed simpliciter in generali appellatione ultimæ uoluntatis relinquatur. de qua facit mentionem glo. not. in l. licet. C. de pact. Sic & hæredem inuenio sine certa qualitate. glo. Instit. de eo cui li. cau. Porrò & Ius ciuile in genere sine alio speciali nomine comperitur, scilicet quod nec sit lex, nec edictum prætorium, nec plebiscitum, nec constitutio, nec consuetudo, ut l. ij. §. hæc disputatio, & quæ ibi latius diximus, de origine iur. Porrò & in l. si ego. ff. si cer. pe. uoluntatẽ aliquam in genere colligimus. Cum enim ibidem pecunia dicitur secundũ uoluntatem dantis esse cõsumpta, uoluntas simplex in genere anonyma intelligitur: siquidem contrahentes quo ad speciem contractus dissenserant. Ista generis appellatio, non ideo genus dicitur, quod ad species respiciat: nullas enim sub se species habet, sed ea ratione sic nominatum est, quod solum sit, & (ut dixi) anonymũ ad nullam certã speciem accedens. Et quamuis Alex. in d. l. licet, actionem etiam in genere inueniri putauerit, attamen quo ad hanc generis acceptionem errat: alia enim ratione, actio in genere esse dicitur, sicut infra suo ordine patere poterit. Sed miscellanea, & confusa generis pro genere usurpatio, hos & alios errores peperit. Secundo modo genus pro qualitate & conditione rei accipitur, ut cum tyrannus dicitur esse eius generis, id est conditionis, ut non facile ad humanitatem persuadeatur. Ea loquendi figura Iurisconsultis frequens est, ut in l. quæsitum. §. idem Celsus. ff. de fun. instr. ubi dicitur, hoc genus seruos. in l. & ita. §. ex hoc edicto. ff. nau. cau. stab. ubi coërcetur improbitas eius generis, id est conditionis, quo sunt nautæ, caupones, cum multis similibus. Porrò & species pro qualitate aliquãdo & cõditione sumitur, ut in l. permisceri. §. species. ff. de adquir. poss. l. proponebatur, de iud. l. si soluturus, de sol. cum si. Sæpe etiam fit, ut genus hoc modo acceptum pro specie, id est qualitate usurpetur, ut in l. non uidetur. ff. de iud. ubi genus actionis ab Accur. recte exponitur pro specie, quamuis Accur. ad hanc generis acceptionẽ non

Primũ genus anonymum.

Vltima uoluntas anonyma.

Heres anomalus.

Ius Ciuile anonymum.

Voluntas in genere.

Quare genus dicatur.

Genus secũdo pro qualitate & conditione.

Species pro qualitate.

Genus & species in nihilo differre hac acceptione.

 respe-

respexerit: quod certe ex eo satis colligimus, quod is ipse in l. fi. ff. de cond. cau. dat. Iurisconsultum, inter alia cõtractus genus nominantem, quasi castigare uideatur, putans ibidẽ melius potuisse dici speciẽ quàm genus: quod tamen nõ erat necesse, cum eo loci genus recte pro specie accipiatur, id est, pro qualitate seu conditione rei. Sic in l. qui seruũ, post prin. ff. de interrog. act. cum dicitur, litem subisse hoc genere, hoc est, ea cõfessionis specie, quod tamen Accurs. ibidem pro modo non male exposuit. Sic & in l. rerum mixtura. ff. de usucap. cum tria esse genera corporum dicantur, species, qualitates, differentias intelligimus. Eo intellectu etiam genus accipitur in l. iij. §. genera, de acquir. poss. ubi modo unum, modo plura in possessionibus genera ponuntur: sed rationem eius uarietatis post aperiemus. His consequens est, quod in hac acceptione, quæ frequentissima in iure est, genus à specie nõ differat, nec species à genere: utraq; enim qualitatem & conditionem significant, ut prædiximus: quapropter ea generis appellatio nullas sub se species cõtinet, sed ad speciei, id est qualitatis significationem contrahitur & coërcetur.

Genus tertio p qualitate circa res fungibiles.

Res natura similes.

Res natura quasi similes.

Pecunia.

Ex prædicta obseruatione emergit tertia generis acceptio, quæ circa res fungibiles uersatur. Genus enim hoc tertio modo acceptum, cõmunicabilis quædam qualitas est seu conditio, quæ rebus accidit natura, uel quasi similibus, in numero, pondere & mensura consistentibus. Natura sunt similes, uinum, frumentum, oleum metalla &c. Eas uero res quæ artificis quidem manu fiunt, sed in eis natura præualet, quasi similes nominamus: ut panes, tegulæ, lateres, sal, butyrum, farina, & quæ similia sunt. Pecuniam uero, & si sit manu artificis facta, inter res fungibiles poni non est dubium, ut quæ sua origine ad hoc formata sit, ut uniformi usu sui, mutuam præberet functionem. l. 1. ff. de cõtra. emp.

Identifica & cõicabilis qualitas in rebus numero, pondere, &c.

Res fungibiles esse species separatas.

In omnibus illis rebus, communicabilis, siue, ut Baldus dicit, identifica inest qualitas, quæ hic genus dicitur, per quam functio, id est promiscuus usus inducitur. Sic enim frumenti ad frumentum, uini ad uinum, & ita de alijs, mutua uice datur functio: quæ res licet inter sese sint species separatæ (aliud enim frumentum meum, aliud tuum: alius panis tuus, alius meus) ista tamen omnimoda similitudo facit ut mutuo communicentur, & propter identificam qualitatem (quæ hic genus dicitur) uelut eædem res reputentur: de quo genere Iurisconf. loquitur in d. l. ij. §. mutui. si cer. pe. Et quamuis hoc genus communicabilis qualitatis rebus fungibilibus adhæreat, eædem tamen res nihilominus species remanent, nec propterea in genus hoc modo acceptũ transeunt. Cum enim idipsum genus nihil sit, nisi accidens identificæ (ut dixi) qualitatis, quomodo substantiã rerum, specierumq; huiusmodi demutare posset? Vnde quod Iurisconsultus in d. §. mutui, docet huiusmodi res functionem in suo genere recipere, intelligendum est in sua cõmunicabili & identifica qualitate.

Quare fungibiles res genus nominentur.

Nec obstat quod in d. l. ij. in prin. dicitur non eandem speciem, sed idem genus solui: Quia Iurisconsultus compendio sermonis, & quodam tropo Metonymiæ, generis uocabulo, res quæ sub eodem sunt genere usurpauit: sicuti ipse sese declarat in d. §. mutui. Simili tropo usus est Iurisconsultus in l. quod nerua, depo. ubi latior culpa dolus nominatur, id est, proxime dolũ: id quod infra in tractatu Latæ culpæ latius attigimus. Isthæc figura loquendi, non solum in humanioribus literis, sed etiam Iurisconsultis assueta est, ut in l. seruus. ff. de cond. indeb. redimi furtum, id est, res furtiua dicitur, & in l. cum quis. ff. de cond. ob cau. donatio, id est, res donata condicitur, & est pro hoc glos. cum concord. in l. 1. uer. habitationem. ff. cõmo. Sic & apud Paulum ij. Corinth. cap. v. scribitur nos effici iustitiam dei, id est iustos, si interim uarios alios locos taceamus.

Res fungibiles, uere esse species.

Huiusmodi ergo res fungibiles etiam si genus nominentur, tamen non esse nisi sub genere intelliguntur: sunt enim re ipsa species sicut alia corpora, quod certe ex l. inter stipulantem. §. si stipulatus, uers. uini. l. stipulationum. ff. de uer. obli. liquido patere potest

Functio rerũ cõicabiliũ tantum in mutuo.

Circa quod diligenter considerandum est, quod ista communicabilis qualitas in contractu tantummodo mutui, functionem specierum huiusmodi inter sese uicissim parit: in alijs aũt contractibus & dispositionibus quamuis ali

eis aliquando faciat, ut huiusmodi species nō ita facile sicut cætera corpora intereant: id quod infra suo ordine latius explicabitur: functionem tamen in eis uicariam, cæteris paribus, non credimus esse receptam. Sed occurrit hic nodus, qui capita Doctorum torsit, nec est adhuc à quoquam, quem legerim, explicatus. Nam in d.l.ij.§. mutui, dicit Iurisconf. earum rerum datione, quæ numero, pondere, & mensura consistunt, in creditum iri, quia in genere suo functionem recipiunt per solutionem magis quàm per speciem: Quæ uerba planè obscura sunt, & nō incommode à Paulo Iurisconsulto prodita, qui non semel scotinos, id est, obscurus esse deprehenditur. Quomodo enim fieri potest, ut functionem recipiant hæ res magis per solutionem, quàm per speciem: imò rota conuerti debuit, ut functio potius ex specie, rerumq́ similitudine, quàm ex solutione appareret, scilicet quod species in mutuo omnino sit necessaria, cum sit contractus qui re celebratur, in quo etiam & res ipsa & species potenter dominatur: Solutio autem speciei in eo contractu uelut subseruire uideatur. Quomodo ergo seruientem solutionem dominanti speciei præferimus? Accur. in glos. mag. ulcus mouet, sed nō aperit. Bar. Bal. Ang. nodum fortiter transiliunt. Paulus de cast. putat, quod cū in huiusmodi cōtractu alia res similis soluēda sit, non eadē species restituēda quæ accepta fuit, unde solutionis effectū (qui aliam rem cōcernit) plus hic attendi quàm speciē, id est eiusdē speciei restitutionē, &c. Sed nō dissoluitur per hoc nodus: debebat enim adhuc per speciem etiam similem fieri functio, magis quàm per ancillantem solutionem. Deniq; ex hac declaratione, d.§. mutui, planè superuacaneus redderetur, cum in d.l.ij. paulò supra ad prin. satis decisum sit, eandem speciem nō restitui, sed idem genus solui. Quid igitur attinebat hoc in nostro §. iterum repeti? Alciatus, uir sine dubio exactissimæ eruditionis, & qui nō solum in Iure ciuili (in quo tamen principatum tenet) sed etiam in uarijs optimis disciplinis cum paucis eminet, is quædam in suis Paradoxis in prædictum textum docuit. Sed resolutiones suæ difficultatem non tollunt. Quapropter quid & ego sentiam, uelut symbolū adferre uolui.

Intellectus uerus ad §. mutui, in l.ij. si cer. pe.

Paulus Iurec. scotinos.

Opinio Pauli de Cast.

Reprobatur Paulus.

Ab Alciato receditur.

Et præmittendum est, mutuum, quo ad propositum nostrum, circa duo principalia uersari: tum ut super rebus fiat natura uel quasi similibus, id quod materiam mutui respicit: deinde ut hæ res rectè & formiter, nempe numero, pondere, & mensura, in mutuum ueniant, quæ & formalis in mutuo qualitas nominari potest. Quippe forma mutui in eo residet, ut numeri ad numerū, mensuræ ad mensurā, ponderis ad pondus solutio explicetur: quam formā Accur. in glos. sua mag. (licet alio fine) attigisse uidetur. Cum ergo per Iurisconf. deciditur, res communicabiles functionem in suo genere recipere magis per solutionem quàm per speciem, Sensus est, Plus attēdi formalia mutui, id est, ut formiter fiat solutio, quàm specierum similitudinem: quæ licet & ipsa attendatur, scilicet quod sine rebus tanquam materia, mutuum naturale cōsistere nō posset: præualent tamen formalia, quæ certe ex formi solutione relucent. Quod potest exemplo patere. Si enim aceruum frumenti tui mutuaueris, ut similem aceruum accipias, hic est specierum similitudo: Cæterum hoc contractu mutuum non contrahitur, cum solutio formiter, id est, numero ad numerum non sit facta. Vides quàm facile est mens Iurisconf. declarata, quæ tamē tot annos & secula, tot perita fatigauit capita. Voluit enim Iurisconf. quod formis solutio magis attenderetur, quàm similitudo specierum. Nec uerum est quod Accurs. dicit, dictionem, magis, electiue poni, imò propriè sub comparatione uenit, ut specierū quidem similitudo in mutuo requiratur, sed magis attendatur formalis & rite facta solutio. Non enim simplex qualibet solutio in huiusmodi rerum mutuo est recepta, nisi sit facta formiter.

Mutuum circa duo uersatur.

Materia mutui.

forma mutui in quo?

Formem solutionem plus quàm speciem attendi.

Accur. reprehendi in dictione magis.

Notandum porrò est, quod licet omnibus rebus & speciebus fungibilibus, unum genus, nempe communicabilis qualitas accidat, ut superius docuimus, nihilominus tamen etiam in eis tria genera, id est conditiones & qualitates locum habent, uidelicet numerus, pondus, mensura: ut sic & unum genus in eis, & tria genera inueniantur. Sed hoc non est absurdum, si aliam & aliam rationem expenderis. Nam quo

Genus unum, & tria genera in rebus fungibilibus inueniri.

ad eam qualitatē intrinsecā, quæ materiā mutui, nempe res ipsas natura uel quasi simi les respicit, unū est omnibus genus, id est una cōditio rerū inter sese cōmunicabiliū: Sin uero formalia mutui cōsideres, tria sunt genera, id est qualitates, in quibus huiusmodi res consistere dicuntur. Simile est in primo Rhetorico Ciceronis, ubi cum in initio tria causarum genera numerantur, mox & quatuor genera deduci uideas. Quod pari distinctione concilies. Nam quo ad principia causarum essentialia genera tantum tria sunt, Iudiciale, deliberatiuum, & demonstratiuum. Cæterum si ad materiam respexeris circa quam causæ uersantur, quatuor sunt genera, Honestum, Turpe, Humile, & Dubium. Sic possessionis genus aliquando unum est, si ad qualitatem respicias insistendi: sin ad materiam circa quam uersatur, tunc tot sunt genera possessionis, quot causæ adquirendi dominij. Sin uero ad modum & formam possidendi, duo sunt genera uel species, bona fides & non bona fides: per quæ datur intellectus expeditus ad l. iij. §. genera, de acquir. possess. ubi genera pro qualitatibus & conditionibus ponuntur. Cæterum si ad qualitates intrinsecas & essentiales, ex quibus inesse producitur possessio respexeris, duo sunt genera, Ciuile & naturale, tanquam causæ efficientes: Sin uero ad effectus quos producit possessio, & ad causas finales, tunc quot sint genera possessionis dixi in d. l. iij. §. ex contrario. eo. tit.

Tria esse causarum genera apud Rhetoricos, & nihilominus quatuor genera.

Possessionis genus unum esse, & esse multa genera. Explicata noue l. iij. §. genera. ff. de acquiren. poss.

Præterea aduertendum est, quod licet pecunia cum alijs rebus seu speciebus fungibilibus connumeretur, scilicet quod functionem in eodem genere recipiat, habet tamen aliqua præcipua, quæ in alijs rebus non inuenies: nam numerari, ponderari, & mensurari potest. Sic & Abraham siclos argenteos, quos pro sepulchro dederat, appendendo soluit, ut in Genesi legitur. Item quia per pecuniam res omnes æstimantur. l. sed etsi fideiussorē, de fideiuss. l. 1. de contrah. emp. Quapropter licet pecunia uere corpus & species sit. l. nam etsi fur, in fi. ff. si cer. pe. quantitatis tamen nomen induit, scilicet per quam omnis res quanta sit ostenditur, ut ita pecunia species sit & quantitas. Species ideo quod per naturam corpus sit: Quantitas uero, quod usum sui rerum æstimatione præbeat: quæ doctrina elegantissime ex Iuriscon. colligitur in l. si is cui, post princi. ff. de solu. ubi dicitur, Siue in pecunia quis non corpora excogitet, sed quantitatem. Aliæ uero res fungibiles, uinum, frumentum, oleum &c. nomine quantitatis nuncupari non possunt, utpote quod per huiusmodi res, nulla fiat ualoris æstimatio. Rectius uero res fungibiles nouo nostro uocabulo nominari possunt, quod ex cōmunicabili natura functionem in mutuo, & aliquando in alijs dispositionibus communicationem recipiant. Quapropter error est Accurs. in l. fi. in glos. mag. de cond. tric. ubi quantitatis nomine etiam uinum, frumentum, oleum &c. censuit. Simili errore Bart. Alex. Iason, & alij labuntur, qui non semel res eas quantitatem nominarunt tam inepte, quàm nullo iure, natura etiam rerum refragante. Et quod huiusmodi species frumētum, uinum &c. quantitatis nomine censeri non possint, text. est apertus in l. in summa. §. in frumento. ff. de condict. indebi. ubi frumento indebite soluto, consumpto, precium condicitur: quod ad species pertinere nemo iuste negat. Nam si frumentum quantitas esset, non precium, sed tantundem frumenti condiceretur. l. quod indebitum. ff. eo. tit. Verum cum Accurs. Bart. & Doct. suo errori subscriberent, in difficultates inciderūt quammaxime impeditas, eatenus, ut Accur. in d. §. in frumēto, impertinēter diuinaret, Bart. dubitaret, Iason in d. l. quod indebitum, arduum esse & difficile contrarium fateretur: quod tamen non erat necesse, si Doct. aduertissent, quod alter tex. de specie, alter de quantitate senserat. Cæterum si eum errorem pergas ex lecturis eorum tollere, bonam partem commentariorum suorum in pluribus. ll. adimas necesse erit. Quamuis autem pecunia numerata quantitatis nomen induerit, remanet tamen aliquando in ea speciei uirtus: ut si in cistam recondita, uel sacculo clausa, aut alioqui obsignata, legata uel data fuerit: tunc enim non alio iure quàm sicut cætera corpora censebitur. l. planè. §. pe. l. sed & certos. ff. de le. 1. cum uulg. quo casu pecunia in contractum mutui recte, sicut alia corpora non fungibilia

Pecuniā habere in rebus fungibilibus, aliqua præcipua.

Pecunia uere corpus & species est: nomine tamen quantitatis cēsetur. Alias res fungibiles nomine quātitatis nuncupari non posse.

Error Accurs. & Doct.

In pecunia aliquando remanere speciei uirtutem.

bilia uenire non poterit, ut bene docuit Accurs. in d. §. mutui, in glos. mag. ad fi.

Per quam doctrinam nuper in lectione nostra quædam non ineleganter tractauimus. Nam in l. si quis nec causam. ff. si cer. pe. communis opinio pro Azone contra Ioh. tenet in casu ibi posito, Periculum leuis & leuissimæ culpæ, nõ autem casum fortuitum ad depositarium pertinere; Intelligentes tamen pecuniam ut speciem (in sacculo forte clausam) fuisse ibidem depositam, alioqui pro sententia Ioh. casus fortuiti non excluderentur. Hic ego tenui, nõ esse uerum quod pecunia illic ut species sit deposita; siquidem & diuinationem esse impertinentem, & textum uiolenter urgeri. Quomodo enim pecunia ibidem ut species intelligi poterat, quæ depositario in creditum ea conditione data erat, si prædia emisset? Nam nec emi prædia per corpus pecuniæ, nec in creditum iri potuisset, utpote quod in utroq; casu pecuniam numeratam interuenire necesse est, Instit. de contrahen. emp. §. precium, glo. mag. in d. §. mutui. Deniq; quia tex. in d. l. si quis. aperte docet, quod is debitor pecuniam mutuam petierit, unde uoluit pecuniam numeratam dari, non speciem. Quibus sic habentibus, in casu prædicto pecunia numerata non obsignata deposita est, alioqui in creditum iri non poterat. Quapropter casuum etiam fortuitorum periculum pro Ioh. sententia ad depositarium pertinuit. fa. l. in naue. post prin. ibi, Idem iuris est in deposito. ff. loca.

Opinio Ioh. cõtra Azo. & cõmunem defensa in l. si quis nec causam. ff. si cer. pe.

Porrò & alia difficultas nuper inciderat in l. omnia, cum l. seq. ff. si cer. pe. ubi cum Iuriscon. de conditione tacita mutui loquens, exemplũ dedisset de hærede, qui pecuniam Titio legatam alteri credidit: nõ enim ante creditam esse, quàm Titius legatum repudiet. Quo loco Odofr. & Bal. dicunt pecuniam illic in specie (uelut in cista clausam) fuisse legatã; alioqui si sub quantitate pecunia legaretur, hæredem ut dominum non impediri, quin recte mutuare pecuniam sine tacita conditione potuisset. Quo intellectu duo nobis scrupuli occurrerunt. Primo, cum certum sit pecuniã ut speciem mutuari alteri non posse, per ea quæ supra diximus; unde si hoc legatum erat speciei, mutuum ab initio non constitit; sin erat quantitatis, mox iustum erat mutuum, & sic neutrobi in futurum euentum pendere poterat. Deniq; & secundo, si maxime fuisset mutuum, agnito tamen per legatarium legato, hæres rem legatam soluere nõ potuisset. Nam debitor non erat obligatus eandem speciem reddere, sed tantũdem soluere: Legatarius autem æstimationem recipere non cogebatur, sed rem ipsam legatam impetere poterat. l. si domus. §. cum alicui. ff. de leg. 1. Nos priorem nodum ita dissoluimus, quod quamuis pecunia in cista clausa legata, species erat quo ad legatarium, poterat tamen alteri non obsignata, sed numerando dari in mutuum: ut sic eadem pecunia, quæ quo ad legatarium propter obsignationem erat species, in debitore propter numerationem mutuum fuit. Quid enim absurdi emergat, si pecunia obsignata, species sit Titio, numerata uero debitori sit quantitas? Nam per ea quæ eleganter docuimus, pecunia, quæ per naturam semper corpus est, d. l. nam & si fur, uim speciei retinet, si detur sub corpore: in quantitatem uero transit si numeretur: Potest enim in pecunia & corpus cogitari & quantitas. d. l. si is cui. ff. de solu. Alterum uero nodum explicuit in circulo post lectionẽ clarissimus uir dominus Sebastianus Derrer, tunc Iurisciuilis candidatus, iam uero Doctor, ingenio & doctrina insignis, qui tum forte aderat. Putabat enim eo loci, cũ legatarius agnito legato speciem petierit, sufficere si hæres æstimationẽ soluat; ea saltem ratione, quod res ipsa quæ iam solui non poterat, perempta intelligeretur: censeri autem solui nõ potuisse, cum debitor ad speciem reddendam inuitus non cogeretur. l. non dubium. ff. de leg. iij. d. l. si domus. §. qui confitetur.

Explicata alia difficultas nomine pecuniæ in l. omnia. ff. si cert. pe.

Dissolutio primi nodi.

Pecunia potest obsignata legari, & alteri numerando dari.

D. Sebastianus Derrer.

Iam uero ex his quæ supra docuimus, uel temperari, uel emendari quædam glo. poterit in l. cum fundus. §. seruum. uer. quod ad peculiares. ff. si cer. pe. ubi cum deciditur, nummos peculiares per dominum Stichi, si extent, uendicari posse: putant glo. & Doct. uendicari nummos ut speciem: Quod non est uerũ, tum quia peculium ad certum corpus non astringitur, tum quia nummi ibidem pro homine empto, tanquam precium in pecunia numerata expositi sunt. Crediderim eos de-

Tẽperari glo. in l. cum fund. §. seruũ. eo. ti.

ceptos fuisse ex uerb. uendicari, quasi non nisi species uendicetur. Sed meminisse poterant nummos extantes uendicari posse, etiam si sint quantitas, & sub pecunia numerata dati, id quod manifestum est ex l. rogasti. §. si fugitiuus. d. l. nam etsi fur. l. filiusfa. ff. si cer. pe. hoc tamen non inficior, pecuniam etiam numeratam per corpora uendicari, non autem tanquam speciem in cista clausam. Restaret nunc dicendum, an pecunia cum argento puro, functionem in genere eodem recipiat. Verum in lectura nostra, hæc & alia late docuimus. Siquidem cum communi opinione tenuimus, pecuniam cum argento mutuato in eodem genere, functionem nõ aliter recipere, quàm si non sit ære contaminata: quippe quod in mutuo, res debita in eadem bonitate danda sit. In aliis uero contractibus, defendimus pecuniam probæ monetæ, cuius sit publica autoritas pro argento in pondere, iuxta eam æstimationem quæ publico usu recepta sit, inuito etiam creditori solui posse, etiam si sit ære contaminata.

An pecunia cũ argento functionem recipiat.

In aliis cõtractibus præter mutuũ, sub põdere auri, argenti, pecuniã intelligi.

Imò diximus, sub pondere auri & argenti, rectè intelligi pecuniam. Pro qua assertione nõ solum in pœnis, sed etiam in rebus aliis cõplura iura allegauimus: sed & tributa imperii, priuilegia pœnalia, censusq; & redditus sacerdotiorũ, non alia frequentius quàm marcarũ argenti æstimatione intelligi. Nec uerum esse quod Bart. uoluit, monetam in forma tantam præbere utilitatem oportere, quantã in materia, ut qui contra textum expressum loquitur, d. l. 1. ff. de contrah. emp. Sed quia hoc præsenti loco, genera & species, obligationemq; eorũ docere orsi sumus, satis late digressi, cœptum ordinem reducamus. ¶ Quarto igitur modo genus uere & propriè, dicitur id, quod de natura sui pluribus sese speciebus cõmunicat, & quod nomine quidem incertum & confusum, seu (ut Cicero dicit) informe est, potest tamen per species contentas fieri certius. fa. l. Meuius. §. duorum, de leg. ij. ubi dicitur hominem in genere, sermonis compendio plures in sese homines cõtinere. Deniq; hoc genus si ad differentias specificas contrahatur, uel, ut ciuili modo loquar, per certas demonstrationes determinetur, iam species fit. ut exempli gratia, Homo genus est: quod si hominem, Stichum, oblongum, rufum, monoculum, &c. nominaueris, iam ex genere in speciem fit transitus. Hoc est quod Boëthius in Topicis dicit, speciẽ fieri quoties genus ipsum uelut in quandam contrahitur portionẽ. Contrahitur autem effusa generis uirtus, non semper demonstratione certiori & indiuidua: Quo casu generis nomẽ, non quidẽ amittitur, sed minus generale efficitur: ut cum homines indoctos nomino, iam nondũ certa species apparet, sed uis generis tantum ad indoctos coërcetur. Quapropter determinationes ad certam demonstrationem plus uel minus adstrictæ, uel generis nomen relinquunt, uel speciem, id est, certum corpus constituunt. fa. e. leg. tex. in l. in ratione. ij. §. incertis. ff. ad l. fal. l. qui duos. ff. de leg. 1. cum si. Hac generis acceptione, non solũ appellatiua, sed & propria nomina genera dicũtur. Sicut enim homo de pluribus hominibus, ita & Stichus de pluribus Stichis uerificatur: aliter tamen si uim rerum inspicias: Nam homo plures homines significatiue cõplectitur, Stichus autem plures Stichos non nisi uoce: Quæ tamen uaria uis apud Dialecticos (ut qui circa rationem disserendi uersentur) magis quàm in iure nostro attenditur. Huic generi cognatum est quod sub se species cõtineat, quod in aliis generibus de quibus supra tractauimus, non inuenies. Species autem hoc loco nihil est aliud, quàm certa res, quæ iusta certitudine, qualis & quanta sit appareat. l. stipulationum. ff. de uerb. obli. Logici indiuiduũ nominant. Potest & in rebus incorporalibus ex certiore demonstratione species apparere, ut ista seruitus, hæc iurisdictio. ¶ Et hactenus de uaria generis acceptione. Nec tamen ignoro, genus aliter per Bart. diuidi in d. l. Meuio. §. duorum. ff. de leg. ij. Putat enim genus pro quantitate quadam accipi, ut cum debeatur tertia, quarta, aut alia pars pro indiuiso, dicatur deberi genus, per l. 1. §. pe. ff. si pars hæred. pet. Sed hoc non est uerum. Ea enim quæ per quotas diuiduntur, potius habent uim totius & partium, quàm generis & specierum: quod & Rodolphus Agricola lib. 1. de Inuentione docuit. Sed decepit Bart. glossa in d. §. pe. dum putat sextantis ad sextantẽ generis esse cõpensationem. Sed eum errorem alibi confutabimus. De ge-

Quarta generis acceptio ei propria.

Genus quod se pluribus speciebus communicat.

Genus determinatione fit species.

Genus nõ semper ad certa contrahi.

Appellatiua & propria genera dicũtur, sed differenter

Species.

In incorporalibus inueniri genus & speciem.

DE GENERVM OBLIGATIONE.

Explicita igitur generis uaria acceptione, reliquum est, ut obligationes generum persequamur. In quo nouisse conueniet, de genere primo modo tractari nō posse an in obligationem ueniat, cum sit anonymū, ad nullam certam rem adstrictū, & nihil aliud quàm uox eius rei significatiua, quæ speciale nomen non habeat, ut supra declarauimus. Genus uero secundo modo acceptum, quod qualitatem seu conditionem significat, hactenus in obligationem uenit, quatenus solent accidentia speciebus adhærentia. Isthæc enim genera nihil sunt aliud, quàm qualitates, quæ conditionem specierum ostendunt, ut supra satis declarauimus. Cum enim dicimus, nautas, & id genus homines obligari, non aliud quàm eos significamus, qui pari cum nautis conditione censentur: quapropter de obligatione huius generis plura tractare superuacuū est.

Genus primo modo nō ueni re in oblig.

Genus secūdo modo non aliter quàm qualitas rerum in oblig. uenit.

Iam uero & de genere tertio modo accepto, quod cōmunicabilem in rebus, natura uel quasi similibus qualitatem exhibet, nulla iuste tractatur obligatio. Hoc enim genus quod ipsum & accidēs est, rebus fungibilibus adnexum, ex sese in obligationem uenire non potest. Cæterum res fungibiles, quibus hoc genus cognatum est, in obligationem ueniunt, non ex ratione generis, sed tanquā certæ species, quæ propter naturæ similitudinem inter sese functionem recipiunt: alioqui quomodo res seu species huiusmodi acceptæ mutuo, sub æquali bonitate redderentur, nisi certæ datæ essent? l. cum quid. si cer. pet. Videre itaq; est, quàm impertinenter Bart. & Doct. in legibus super mutuo loquentibus de obligatione generis & quātitatis, an, & qualiter aliud pro alio solui possit, confusum miscuerint tractatū: cum nō genus, sed certa species in mutuum ueniat, ut iam sæpe declarauimus, & ex industria repetimus, tanquā rem declaratione ualde necessariam. Ex prædictis sic elucidatis facile colligitur, quod genus quarto modo acceptum, nempe pro re incerta, & quod pluribus cōmune est, recte & uere in obligationem uenit. Verum circa hoc genus certos gradus distinguimus. Quædam enim genera sunt generalia: ut homo, equus. Sunt quædam generaliora, ut animal: & porrò alia generalissima, ut substantia, corpus. De genere primi gradus, id est quæ generalia sunt, nobis sermo est. Alia enim genera secūdi & tertij gradus, quia in obligationem cæteris paribus non ueniunt, transire in præsentia uolumus.

Genus tertio modo pro cōicabili qualitate ex sese, obligationi nō subijcitur.

Error Bart. & doct. qui genera confundūt.

Genus quarto modo in obligationē uenit.

Certi gradus in genere.

Igitur genera primi gradus nobis sunt examinanda, quorū nomine, si in cōmunes aliquando doctrinas incidimus, nemo tumultuetur. Fieri enim non potest, quin cum doctoribus aliquando nobis conueniat. Cæterum plura sunt in quibus ab eis discedimus, quæ ipso tractatu facile apparere possunt, etiam si non semper errorum nomina affricuerimus. Sunt autem genera generalia in triplici differentia. Quædam à natura limites accipiūt, ut homo, equus, lapis, arbor, & cætera huiusmodi. Deinde alia destinatione & facto hominis limitantur, ut fundus, nauis, domus. Sicuti enim paterfa. in his & similibus res ipsas dilatauerit, aut coërcuerit, ita limitata esse dicentur. tex. est clarus in l. quod in rerum. §. fin. ff. de leg. 1. Tertio loco sunt genera, quæ numero, pondere & mensura limites accipiunt, sicuti uinum, frumentū, oleum, pecunia, & id genus similia. Et hoc cōmuni sensu cognoscitur: naturæ enim uel artis limitatio, quæ in huiusmodi rebus est, non attenditur: cum omnis eorum uis & cōmunicatio in numero, pondere, & mensura consistat, ut eleganter significauit tex. cum glos. in d. l. ij. §. mutui. & est arg. in l. triticum, de uerb. oblig. & l. ita stipulatus. ij. rñs. eo. tit. fa. l. si in rem. ff. de rei uend. Has enim res cōmunicabiles, si præter functionem, ut supra diximus, intelligantur, in obligationem generis & speciei, id est, sub certo & incerto uenire posse, non est dubium. Nam si uini Campani boni decem amphoras promisero, iam genus, id est, incertam rem promisi. Sin uero uini Campani optimi, iam certa species promittitur. l. stipulationū, cum l. seq. de uerb. oblig. & est tex. elegans in d. l. inter stipulantem. §. si stipulatus, uers. uini autem. ff. eodem titulo.

Genera generalia sunt i triplici differētia

Res cōmunicabiles etiā posse uenire i genus quarto modo acceptum.

Quis autē sit obligationis effectus in his tribus generibus, natura, homine, & quantitate limitatis, res est difficilis, plena nodis, & parum fundate à Doctoribus tradita.

Nos omnia, quatenus uires dederit dominus, ex ueritate quæ nobis uidetur, explicabimus.

Quid sit generibus cōmune.

Et primo cōmune est generibus, maxime his, quæ uel natura, uel facto hominis limites acceperunt, quod obligatio quæ super eis contrahitur, omnes species complectatur. d. l. Meuius. §. duorum. de leg. ij. Sed hic mox à limine error non dissimulādus occurrit. Nam Accur. in l. cum is, in fi. ff. de cond. inde. putat in obligatione generis, species non esse in obligatione, sed in solutione: quod Bart. & Doct. ibidem & in l. ij. §. 1. ff. de uerb. obli. & item in aliis locis, communiter secuti sunt.

In oblig. generis omnes species obligari sub electione, contra glos. Bar. & cōmuniter Doct.

Quod certe non est uerum, & est cōtra notissima iura. in d. §. duorum, ubi sunt uerba aperta, Homine legato, compendio sermonis omnes homines cōtineri. Item in l. cum incertus. ff. de leg. 1. dicitur, homine in genere legato, eum qui soluitur ab initio in obligationem fuisse intelligi. Cum autem quælibet species sub eo genere solui poterat, consequens est omnes eas in obligationē fuisse nexas, licet sub electione nō copulatiue.

Alia ratio contra communes

Porrò tex. est apertus in l. & per iusiurandum. §. si is qui hominem. ff. de acceptilat. ubi stipulator hominis, si Stichum acceptum ferat, totam peremit obligationem: igitur & alij serui in obligatione fuerant, aliâs non diceretur tota perimi obligatio.

Tertia ratio.

Denique cum stipulator hominis in genere pactum faciat de non petendo Sticho, is non prohibetur cæteros seruos petere. l. si unus. §. sed si generaliter. de pact. Si ergo agere super cæteris potest, necessario consequens est quod illi in obligatione fuerint, quæ est mater actionis, per uulg. Addimus rationes uiuas.

Quarta ratio

Constat enim genus absolute consideratum quiddam esse intellectuale, ut eleganter dicit Bal. in l. incendium. C. si cer. pe. quod certe eo casu in seipso in obligationem uenire non posset, id quod sensu percipitur. Vnde necesse est quod genus cum continentia specierū in obligationem ueniat, scilicet quod pro sententia Iurisconsulti in d. §. duorum, compendio sermonis omnes species referat, qui unus textus, uelut Achilles fortissime pro ueritate pugnat.

Quinta ratio.

Tandem nemo est qui non uideat quantum absurdi emergeret, si species in solutione tantū essent, & nō in obligatione. Cū enim una & simplex sit generis obligatio, quomodo una & eadē res diuerso iure censeretur, contra iura uulg. ut genus quod in speciebus consistit, & esset in obligatione, & nō esset in obligatione? Tolle enim genus, ubi remanebunt species? & è regione si species sustollas, genus ubi relinquitur? Iam non solum ex rationis discursu colligis, sed etiam ex ipso sensu palpare potes in obligatione generis omnes species esse in obligatione, electiue tamen, quod semper repeto, nō copulatiue.

Autoritas Nominalium.

Verissima est ergo assertio quorundam logicorum, quos Nominales uocant, Genus in effectu & re ipsa nihil esse aliud quàm species simul collectas. Siquidem & Iuriscon. idipsum deciderat iam olim in d. §. duorum. d. l. cum incertus.

Thomistarum error.

Male igitur Thomistæ errauerunt, qui docuisse referuntur, promissorem equi in genere, ad nullum in specie equum esse obligatum. Quod certe non solum non est uerum, sed & planè ridiculum. Siquidem qui ad genus est obligatus, is ad omnes omnino species, sub electione tamen, obligatus esse cognoscitur. Electione autem unius ex speciebus facta, extinguitur generis obligatio, si species recte sit data. d. l. cum incertus, cum si.

Quomodo intelligatur qd' dicimus species esse in obligatione.

Hoc tamen non omittimus, quod species in genere contentæ, per se non sunt in obligatione, sed relatæ ad genus, & sub habitudine generis. Nam & genus non aliter in obligatione uenit, quàm ad species relatū: ut sic nec generis nec specierū sit absoluta, sed ultro & citro relatoria obligatio. Quod certe & Cicero de Oratore significare uidetur cum dicit, specierū in ratione generis communionē quādam esse, licet inter se differāt.

Specierū obligatio sub genere reconditur.

Quapropter specierū obligatio sub genere, uelut sub nube recōditur, ut fortasse nō immerito eam obligationē tectā sub genere, & inumbratam, incertoque generi cognatam dicere possimus, donec electæ speciei solutione eius obligatio uelut in lucē erumpat & aperta fiat. Quæ est subtilis & fundata declaratio, per quam obscura aliqua inferius suo ordine elucidabuntur. Sunt ergo species cum genere non solum in solutione, sed in obligatione etiam, ut prædiximus.

Huic generis obligationi duo sunt perpetua. Primo quod species dari debeat, &

ita

In obligatione generis species dari non tradi debet.

ita dari, ut creditori uel legatario habere liceat, quapropter euicta specie, debitor ex testamento uel contractu conueniri potest, ut aliā det, aut interesse soluat. l. si à substituto. §. hæres, cum l. seq. de leg. 1. cum concor. in glos. glos. in l. si domus. §. de euictione, eo. tit. in quo tamen non extendor, cum ex communibus doctrinis ea res liquere possit. Rationem autem cur eo loci dandum sit, eam esse putamus, quod cum generis obligatio non ad unam speciem sese præcidat, sed omnes æqualiter respiciat, omnésque species non nisi sub habitudine generis sint in obligatione, d. l. cum is. §. fi. de cond. inde. unde creditor ab huiusmodi obligatione discessurus non præsumitur, nisi efficaci solutione secuta, scilicet quod & debitor (maxime si eius sit electio) obligationem dissoluisse non intelligitur solutione eius rei, quæ auferri à creditore poterit, l. qui concubinam. §. si hæres. de leg. iij. l. qui decem. §. qui hominem, in fi. §. ff. de sol. fa. l. etiam, eo. tit. l. hæres seruum, de euict. cum simil. Secundo in obligatione generis perpetuum est, quod pars unius speciei soluta non liberat debitorem, nullo modo, nisi eiusdem speciei altera pars soluatur. Vnde partem solutam debitor, aut poterit repetere, aut erit tota res in pendēti, donec speciei iusta fiat solutio. l. ij. §. 1. de uer. obli. Et in hoc alternatiua promissio obligationi generis est similis, ut d. §. in fi. Quæ tamen doctrina temperamento notabili determinanda est. Quod enim diximus eum qui partem unius speciei soluit, non liberari ullo pacto, nisi tota soluatur species, debitorique partis solutæ repetitionem competere &c. uerum est, si is debitor dum repetit quod soluerat, alteram speciem soluendam offerat: Nam si non offerat, non poterit repetere partem solutam, sed erit in pendēti liberatio, donec uel suppleatur pars non soluta, uel præstetur species altera. Quæ determinatio seu moderatio quamuis in d. l. ij. §. 1. non sit expressis uerbis cauta, clarius tamen prouisa est in l. si non sortem. §. si decem. de condi. inde. ut ita lex altera per alteram pulchre declaretur. Nec enim nouum est legem à lege determinari, per iura uulg. Taceant ergo Bar. & Doct. qui dictas ll. contrarias esse opinati, nescio quid nugarum circumferunt, quasi in obligatione generis, species non sint in obligatione. sed hoc supra confutauimus. Vnde indubitatum est, quod non solum in obligatione generis pars speciei soluta, nullam inducit liberationem nisi uel tota ea species, uel alia soluatur, sed etiam in alternatiua hoc omnem in modum est recipiendum: cessatq; utrobiq; repetitio partis iniuste solutæ, nisi alia species offeratur. Quod usq; adeò uerum est, ut si in alternatiua debitor sit obligatus ad totum collectiuum, aut ad æstimationem in species singulas: ut exempli causa. Si legati essent uel promissi octo lecticarij, aut in singulos homines pecunia, iā non posset aliqua species totius collectiui præstari, & in alias species solui æstimatio: sed aut totum collectiuū præstabitur, aut æstimatio omniū specierū soluetur. tex. est in l. si ex toto. §. 1. de leg. 1. ubi Iurisconsultus eius decisionis accuratā ponit rationem, uolens quod in alterutra causa unum tantum sit legatum: ut sicuti totum collectiuum unum est, ita singula corpora ad totum collectiuum reducta unum sint legatum. Vnde quemadmodum si duæ res in alternatiua forent obligatione, pars unius rei indebite solueretur, nisi accederet altera: ita & in toto collectiuo ad æstimationē corporum sub alternatione iuncto, pari ratione unius corporis æstimatio indebite solueretur sine aliorū æstimatione. quæ est notabilis, & forte noua extēsio ad d. l. ij. §. fi. nec enim in Doct. hoc ad istum finem animaduersum inuenio. Ex prædicta generis declaratione potest euinci differentiæ ratio, cur in alternatiua obligatione pactum de non petendo alteram ex speciebus obligatis toti obstet obligationi: ediuerso autem in obligatione generis pactum de non petendo Sticho ei obligationi nō obstet, d. l. si unus. §. sed si stipulatus. §. sed si generaliter. de pact. Hoc enim est propterea, quod in alternatiua utrunq; est in obligatione, aperta & absoluta, electiue tamen. unde electione unius facta, merito tota infirmatur obligatio, cum ad ueritatem distinctiue &c. at obligatio generis ad omnes species, non solum ad Stichum refertur, d. l. cum is, in fi. de cond. inde, adeò ut & genus in speciebus, & species in genere sub relatoria habitudi-

Solui nō dicitur quod auferri potest.

In obligatione generis pars speciei soluta quid operetur.

Alternatiua promissio similis obligationi generis.

Cōcordia l. ij. §. de uerb. obl. cū l. si non sortem. §. si decē. de cōdi. inde. cōtra glossam & Doct.

In alternatiua totius collectiui &c. quid iuris.

Declaratur l. si ex toto. §. 1. ff. de leg. 1.

Pactum de nō petēdo alterā ex partibus alternatiuæ.

Pactū de non petēdo Sticho ī obli. generis.

ne sint obligatæ. Hoc ergo simplex, tenue, & absolutum pactum non petendi Stichi, totam illam et extentam obligationem generis & specierum, relatoriamque illam ultro & citro habitudinem, sustollere nec potuit, nec debuit. quæ est non insubtilis resolutio. Possent & alia hic super alternatiua & obligatione generis tractari, in quibus uidelicet conuenirent differrentiæ: Sed quia res longius abiret quàm nostri sit propositi, & possint ea alibi tractari commodius: unde dimissis quæ transiri possunt, ad institutum reuertamur. Incidit autem hic dubitatio, An genere legato, si testator nullas species reliquerit, legatum ualeat. Relictis quæ per Doct. parum utiliter disceptatur, communis sententia est, in eo genere quod limites à natura accepit: ut homo, equus, lapis, legatum ualere, etiam si testator species aliquas non relinquat. d. l. legato generaliter, in prin. l. si seruus legatus. §. cui homo. de leg. 1. Instit. eo. tit. §. sed generaliter. In alijs autem generibus, quæ facto & destinatione hominis limites accipiunt, Doct. uariant. Aliqui enim inter fundum & domum differentiam cōstituunt, quasi fundi in genere legatum simpliciter non ualeat: Domus autem in genere tunc ualear, cum testator domus reliquerit, l. cū post. §. gener. de iur. dot. l. si domus, in prin. de leg. 1. Alij parificāt utrāque. l. quod in rerum. §. pe. de leg. 1. & propemodum nullus est disputandi finis, dum quidam timent, ne palmum terræ dando hæres liberetur. alij uero idem si domuncula solueretur. Et certe tantum ridicularum ineptiarum proditur, ut mirer, quæ intemperiæ, Doctorū ingenia ad huiusmodi nugamenta deduxerint. Quis enim credat de palmo terræ sensisse eū qui fundū uel leget uel promittat? Taceo quod palmitē Doct. pro palmo, tam imperite quàm barbare nominant. Nos inhærēdo doctrinis, quas à textibus iuris accipimus: dicimus & docemus, quod legatum generis, siue illud à natura siue facto seu destinatione hominis limites acceperit, recte ualeat, etiam si testator eius generis nullas habeat species: quod satis cōstare potest Instit. de lega. §. sed generaliter, non cauillando tex. ut facit Iason, & in d. l. legato, qui tex. cū sine restrictione loquantur, nō sunt sine urgenti ratione coërcendi. Et facit pro ea regula d. l. si seruus legatus. §. cui homo. ff. de leg. 1. in l. Titio. §. 1. de aur. & ar. leg. Vnde sicuti genera per naturam limitata, ita etiam genera per artem seu factum hominis limitata regulari debent. Denique nónne ars naturam imitatur quantum potest? Instit. de adopt. §. maiorem, cum uulg. Præterea qui regulam habet, nónne certo iure munitus est, nisi exceptionis casus euidenter probetur? glos. in l. 1. ff. de reg. iur. cum uulg. Porrò si testator capsam, cistam, craterem, lancem, biblium, mensam, & innumera id genus, in genere legaret, nec haberet tamen eas species, quis diceret legatum non ualere? Certe communi consuetudine populari oppugnaretur. Porrò quid dicent cum uestimenta pauperibus legantur, & testator uestimenta pauperibus non habeat, an peribit legatū? Certe nō. arg. l. pe. de ali. leg. l. id quod pauperibus. C. de epi. & cle.

Genere legato si testator nullas species habeat &c.

Legatum generis ualet etiam si testatori nullæ sint species.

Exēpla à multis generibus facto hominis limitatis.

Confirmatio à lege.

Item quid respondebunt ad l. si uinum. de ui. tri. & ole. leg. Non enim possunt dicere speciale esse in huiusmodi rebus communicabilibus, quia hoc non est uerum: nam postquàm huiusmodi res numero, pondere, & mensura limites acceperunt, de eis iudicatur sicut de cæteris speciebus. l. stipulationū. de uerb. oblig. Sed de his mox plura dicemus. Vide quò uadat, & quàm late pateat absurditas semel recepta. In prædictis tamē est aduertendū, quod si testator domū in genere legauerit, & possederit domos, censebitur potius de suis sensisse quàm alienis. l. & magis. de sol. quod & Iason docuisse uidetur, qui allegat l. si ita, de aur. & arg. leg. l. si. §. 1. de leg. ij. l. rutilia polla, de contra. emp. Vnde hæres domū ex hæreditarijs domibus, & non ex alienis præstare tenebitur quam legatarius elegerit. d. l. si seruus. §. cui homo. Quod si domos testator non haberet, adhuc legatum ualebit, per iura supra allegata: & quia à regula non discedimus, nec grauatur hæres postquā legatarius mediocrem eligere tenebitur, nec timor est ne domuncula præstetur, quia domus legata fuit, non domuncula.

Domus in genere legata.

Nec obstat l. si domus, in prin. de leg. 1. (quæ lex obtorsit ingenia Doctorū, cum tamen sit facilis & aperta) ibi enim testator de domo certa sensit, quamuis non aperuerit de

Responsio ad l. si domus.

rit de qua:unde in genere nihil legauit, & erit eo casu electio hæredis,recte,sicut in l. legato.§.1.& fi.eo.tit.ubi pariter testator de fundo & de lance certa senserat: sed cum non appareret de qua,electio hæredi data est,quem uel fundum uel lancem dare uelit. quapropter in eisdem ll. hoc perpetuũ est. Quod si testator domum,fundum,lancem non habuisset,legatũ nõ ualuerat,sed erat derisoriũ.Quomodo enim de re certa efficaciter testator sentire poterat,si nullam habebat? At si in genere simpliciter legasset domum seu lancem,non poterat derisoriũ dici legatum, etiã si testator nullas species habuisset. Sufficit enim de aliqua domo uel lance in genere sensisse. arg.l.sub prætextu, & ibi glos.C.de transact. Et hæc est ueritas,licet Bart.& quidam alij d.l.si domus, uiolando corrumpant,sed tex.clarus,corruptionem nõ patitur: nec ego me à tex.auelli patiar,etiam si cœlum rueret. Verba enim clara sunt, quod testator ibidem de certa domo senserat, licet domum simpliciter legasset &c. Et non obstat quod Iason alicubi cauillatur,quasi non apparere & non esse,paria sint. Quid enim hoc ad rombũ? an propterea dicetur in genere relictum,quod testator certum uoluerat, licet non expresserit? Incertitudo bone uir,nõ facit genus,sed genus incertitudinem, alioqui tit. de reb. dub. nihil aliud significaret quàm titulus generis. Potest ergo certa res legari quo ad testatoris uoluntatem,quæ tamen certitudo non appareat: & potest res in genere legari,ubi testator mentem & uoluntatem ad nihil certum applicuit. Quid enim si testator dicat,domum lego,quã habitauit Titius cocus, & cum haberet plures domos,de nulla constare potest quam Titius habitarit. Quid si dicat, domũ meam lego, & non exprimat? Ecce iam de certa sensit testator, lapsus autem est memoria,dum domum uel falsò demonstraret, uel non demonstraret. His & similibus casibus loquitur d.l.si domus.d.l.legato.§.pe.& fi. Accedat uulgatum illud quo dicitur,falsam demonstrationem,cæteris paribus,non nocere. Hoc enim ideo est,quod sæpenumero testatores ægri,mortis cogitatione turbati,in huiusmodi qualitatibus & peristasibus labũtur. Et is est uerus intellectus ad iura iam allegata. Hunc nodum cum aliquãdo inter amicos in mensa disceptarem,duo inter alios amici,ingenio,eruditione & prudentia insignes, ualidus Ambrosius Kempff, & Ioannes Balistarius,uulgo Armbroster, Protoscriba inclytæ ciuitatis nostræ Friburgensis, compatres mei dulcissimi, diuersa responderunt. Nam Ambrosius Kempff,uir nobilis & doctus,in iureq́ ciuili admodũ quàm eruditus,meæ subscripsit assertioni. Alter uero Ioannes Balistarius,agnata perspicacia ductus,contrariã fouit sententiam,motus non inelegantibus rationibus. Sed uerior est assertio nostra, argumentis & textibus supra latius deductis, recte fundata.

Cõtra Iasonẽ.

Declaratur ueritas doctrinæ

Ambrosius Kempff.

Ioannes Armbroster.

Super fundo autem legato,res temperamẽto eget: Quia aut testator fundos habet limitatos,& fundum in genere legat:tunc ex regula quam supra dedimus,legatum ualet, & præstabitur legatum ex fundis testatoris, eritq́ electio legatarij.d.l.legato.d.§. cui homo,nisi de certo sensisset & non appareret de quo,tunc hæres eliget & seruabitur id quod supra diximus,d.l.legato.§.pe. Sin uero testator cum legaret fundum simpliciter, nullos haberet fundos, hic à regula nostra discedentes, dicimus legatum non ualere.'d.l.cum post.§.gener. de iur.dot. Non tamen ea ratione,quod hæres palmum terræ tradendo se liberare posset: hoc enim nullius esse momenti & planè ridiculum, supra attigimus. Quis enim crederet Iurisconsultos,tantos uiros,qui æqui & boni artem tractarunt,ad captiunculas huiusmodi,imò meras nugas respexisse? Vnde alia ratione hoc legatum non ualet, nempe quia est corpus planè ignotum, nec natura, nec facto aut destinatione hominis limitatum: quo casu hæres fundum limitare nõ posset. Quid enim limitaret in ea re,quam testator & in genere & in specie ignorauit? Ignorasse aũt non est dubiũ, qui cum nullos fundos haberet,genus legauerat. Et eam esse ueram rationem non fingimus, sed ex Iurisconsulto colligimus in d.l.cum post.§.gener. ubi hoc est expressum. ad quod quàm cõmodissime facit,quod in d.§.gener,dotis incertitudo fundo in genere legato, ideo dissimilis dicitur,quod dos pro facultate patrisfam. possit constitui; fundus aũt sit corpus ignotũ. Ex hoc enim cõsequenter inferi-

Super legato fundi in genere cũ limitatione deciditur.

De palmo terræ ridiculum timor.

Noua ratio, quare legatũ non ualeat.

mus eam cessare dissimilitudinẽ, si & fundus pro modo facultatum cõstitui potuisset: id est, si fundos testator habuisset limitatos, & non corpus ignotũ legasset. Et hæc assertio est uerissima, amica textibus, naturæ rerum & humanæ rationi cõsona.

Intellectus ad l. ubi, de uerb. oblig.

Per prædicta etiam intelligi oportere putamus l. ubi, post ptin. de uer. obli. cum dicitur incertam esse stipulationem, si fundus sine certa appellatione promittatur. Fatemur enim eam stipulationem, eatenus esse incertam ut & sit inutilis, nisi promissor aliquos fundos habuisset, ut supra declarauimus. Nã quæ de genere legato tradidimus, recte ad stipulationem applicari posse credimus, d. §. gener, & per alia iura uulg. Non ignoro Pet. de bell. Per. & quosdam alios à mea sententia non admodum discrepare. Sed in allegandis Doct. quid me fatigarem, cui destinatum est, quicquid doceo, ex sanis docere textuum intellectibus, aut rationibus firmare urgentibus?

Ad genera quæ numero, pondere, & mensura consistũt.

Tandem ad genera tertiæ differentiæ, nempe quæ numero, pondere, mensura limitantur accedimus: ut sunt uinum, frumẽtum, oleum, metalla, & similia. Hæ enim res, quamuis alioqui ueræ sint species, si sub genere tertio modo accepta, in contractu mutui functionem accipiant, possunt tamen & sub incerto, id est sub genere quarto modo in aliorum contractuum obligationem uenire, dum tamen limites numero, pondere & mensura accipiant, d. l. ita stipulatus, in prin. ff. de uer. obli. cum si.

Cõis opinio quõ huiusmodi genera rerũ cõicabiliũ in oblig. ueniant

Super quarum obligatione Bar. in d. l. inter stipulantem. §. sacram. ff. de uer. obli. ex sententia Pet. & Cy. distinguit. Quia aut fructus ex aliquo fundo promittuntur sub relatiuo, qui nati erunt, & tũc primi anni prouentum respici, nisi sit legatum annuum, uel nisi fundus causa designationis nominetur. Aut sine relatiuo, & tunc sequentium annorum prouentus spectari, per d. §. sacrã. sicuti idipsum Bar. latius prosequitur, quẽ alij sequũtur. Sed si ueritati locus sit, nec Bar. doctrina de relatiuo tuta est, nec harũ rerũ obligatio perfecte tractata. Vnde nos dimissis distinctionũ inuolucris, totã hanc obligationẽ per cõclusiones diluimus.

Prima cõclus. Promissor frumẽti in genere

PRIMA CONCLVSIO, Si frumentum, uinum, oleum, &c. in genere sub numero, pondere uel mẽsura debeatur, debitor etiam si nihil earum rerum habeat, nõ liberabitur: Communicabilis enim qualitas quæ in huiusmodi rebus est, eam obligationem conseruat, arg. sumpto ab ære alieno quod non perit. l. incẽdium. C. si cer. pe. & est expressum in l. si cui, in prin. ff. de ui. tri. & ole. leg. sumpto arg. ab ultimis uoluntatibus ad contractus.

Limitatio.

Fallit nisi sit promissum uel legatum uinum aut frumentum quod debitoris esset: ut si diceret, Promitto uel lego uinum meum, frumentum meũ, quia non alia uel uina uel frumenta debentur quàm quæ debitor habuit, suorum numero. Vnde si nihil earum rerũ haberet, concideret obligatio. l. nuper. §. si uero incertum, in uers. quod suorum. ff. de leg. iij. quam limitationem non inuenies in alijs.

Prædictis consequens est, quod si uinum, frumentum, &c. in genere uenderetur, ut decem corbes frumenti, & sequeretur traditio, si postea frumentũ à tertio aliquo euinceretur, uenditorem teneri ac si non tradidisset. Nam eo casu dandum erat, ita ut accipientis fieret res data, nec sufficeret traditio, & hoc propter generis incertitudinem:

Res cõicabilis in genere uendita, dãda est, nõ tradenda.

est enim hoc cõmune in omni obligatione generis quarto modo accepti. d. l. si à substituto. §. hæres, cum l. seq. ff. de leg. 1. & latius prosecutus sum supra in eiusdem generis obligatione, uers. huic generis obligationi. Bar. cum prædicta tractaret in d. l. ij. in fi. principij. ff. si cer. pe. genera miscuit. Putauit enim quod si genus, prout est fungibilis qualitas uenderetur, dandum esse, non tradendum, cum tamen tale genus uendi non possit: Nam per se in obligationem non uenit, ut supra docuimus, cum sit quoddam accidens, conditio aut qualitas, quæ rebus fungibilibus tanquam certis speciebus adhæret. Vnde cum huiusmodi res sub incerto uenduntur, ad genus quarto modo acceptum respiciunt. Sed Bart. tam elegantes distinctiones generis adsequi non potuit, unde confusaneã fecit rerum mixturam.

Sec'da cõclus. Decẽ uini culei ex fundo legati uel promissi.

Secunda Conclusio, Si decem uini amphoræ simpliciter ex fundo legarentur aut promitterentur, tunc si primo anno nihil nascatur, uel quod natum est sine culpa consumatur, cæterorum annorum prouentus expectandus ueniet, l. inter stipulantem. §. sacram, uers. si stipulatus fuero. ff. de uer.

Tertia concl. Si legatur uinum, quod ex fundo natum esset.

uer.oblig. quæ res non habet dubium. Tertia Concluſio, Si uinum, frumentum, quod ex fundo ſuburbano natũ eſſet, promittitur, uel legatur, tunc ſi minus ex fundo natum eſſet quàm deberetur, non amplius ſoluẽdum eſt quàm quod natum fuit, quia taxationis uicem obtinerẽt ea uerba, quod natum erit. l. cum certus. ff. de ui. tri. & ol. leg. & fa. in arg. l. ſi debitor. §. uériſimile. ff. de contra. emp. Idem credo ſi nihil eſſet natum, quia nihil debebitur. arg. l. illud. §. minus. ff. de trib. act. l. minus. ff. de reg. iur. Sin uero tantum eſſet natum, & ſine culpa debitoris conſumeretur, crediderim adhuc debitorem liberari. Credimus enim iſtam taxationem, quod natum eſſet, rem debitã ab incertitudine generis exemiſſe.

Bart. opinio.

relatiuũ quod, iunctũ futuro.

Quod autem Bar. in d. l. inter ſtipulantem. §. ſacram, differẽtiæ rationem inter caſum ſecundæ & tertiæ concluſionis dicturus, putat relatiuum, quod, iunctum uerbo futuri temporis cõditionem importare. l. ſtichus qui meus. ff. de leg. 1. cum uulg. eamq́ꝫ prima tantum uice intelligi. l. boues. §. hoc ſermone. ff. de uer. ſig. unde fieri quod in caſu tertiæ concluſionis primus duntaxat anni prouentus reſpiciatur, &c. At hoc non habet fundamentum. Dato enim quod uerb. natum erit, aliquando ad futurum trahatur. d. l. ubi. §. illud. ff. de uerb. obli. tamen & præteritum tempus ſignificat. l. uerbũ erit, & ibi gloſ. ff. de uerb. ſig. & dicit Aul. Gell. li. 17. Noct. Atticarum cap. 7. ex ſententia Nigidij, id uerbum eſſe & erit, ſi præterito iungatur, uim temporis ſui amittere, & in præteritum contendere.

Verbũ erit, ad præteritũ & futurum.

Quod certe omnino locum habet in d. l. cum certus. ea enim uerba, quod natum erit, euidenter ſub præterito intelliguntur. Cum enim Iuriſconſultus in prin. eiuſdem legis dixiſſet, certum numerum amphorarum uini legatum fuiſſe, ex eo quod in fundo Semproniano natũ eſſet, ſatis conſtat eandem legem ſub præterito, & non ſub futuro intelligi oportere, propter uerb. natum eſſet. Accedat quod Iuriſconſ. ibidem dicit ea uerba, quod natũ erit, quaſi uicem taxationis obtinere, unde conditionem non importãt, quæ cum ſub incerto ſuſpendat, taxationem inducere non poſſet. Non ergo tutum eſt dicere, quod ibi relatiuum iunctum futuro, conditionem faciat.

Verba conditionalia non prima uice intelligi.

Porrò quod Bar. per d. l. boues, putat uerba conditionalia tantum prima uice intelligi, iure non probatur, nec d. l. boues, quicquam pro eo facit. Cum enim ſit generalis, nec de cõditione ullum faciat uerbum, non debet ea generalitas in tam arctum angulum contrudi, ut de cõditione tantum intelligatur.

Vera ratio ex Iuriſconſulto.

Veram ergo rationem dictarum concluſionum Iuriſconſultus ponit, quod in ſecunda concluſione ſimpliciter nominatur fundus ex quo fructus debeantur: at in tertia ad tempus præteritum quod natum erit, uel quod natum eſſet, ſeſe obligatio præcidit, & ea ſub taxatione reſtringitur ad præſentia tantum.

Legati annui rationem haberi.

Supradicta tamen tertia Concluſio notabiliter limitatur, ſi ſit legatum annuum, ut cum in annos ſingulos, duo culei uini quod domi naſceretur legarentur. Nam tunc omni anno debebitur, etiam ſi aliquo tempore uinum non creuiſſet, ex alijs enim annis ſupplebitur, l. legatum. §. uini. ff. de ann. leg. & ea uerba, quod domi naſceretur, ex natura materiæ ſubiectæ ad futurum reſpiciunt. In alijs remitto me ad communes doctrinas.

Quarta cõcl. Vinũ in ſpecie promiſſum uel legatum.

Quarta Concluſio, Si uinum, frumentũ, in ſpecie promiſſum uel legatũ ſit, ut uini decem amphoras, quas in cella uinaria diffuſas habeo, uel uini quod natum eſt in prædio Tuſculano, aut frumenti decem corbes, quod in horreo ſuburbano recõditur: tũc certæ ſpecies debentur, d. l. ubi. §. illud, in uerſ. ſed qui uinum. ff. de uer. obli. & fa. in arg. d. l. inter ſtipulantem. §. ſi ſtipulatus fuero, uerſ. uini autem. ff. eo tit. ubi colligitur uinum in ſpecie in obligationem uenire poſſe: quo nomine ſi huiuſmodi ſpecies, promiſſæ, uenditæ uel legatæ, ſine culpa debitoris perirent, iam liberatus eſſet, & non teneretur aliud dare uel uinum uel frumentum; d. l. cum certus. d. l. ſi ex legati. de uer. obli.

Si Bar. in l. ij. ſi cer. pe. de uino in ſpecie locutus eſt, errauit.

Proinde ſi Bar. in d. l. ij. ad fi. princi. ff. ſi cer. pe. de hoc caſu ſenſiſſet, tota uia errauerat. Si enim uinum uel frumentum ſub huiuſmodi ſpecie uenderetur, ſufficeret traditio, nec requireretur datio, & re euicta haberent locum euictionis iura, ſicuti in alijs ſpeciebus. Si tamen promitterentur aut legarentur decem amphoræ uini Alſatici optimi, uel decem corbes frumenti Friburgenſes optimi, hic putamus etſi certa ſit

stipulatio, ut d. l. ubi, post prin. tamen propter communicabilem harum rerum qualitatem, non liberari debitorem, etiam si nihil haberet frumenti, aut quod habuerat perijsset: nisi fortasse eius & loci & qualitatis uinum uel frumentum non inueniretur, id quod æquitatis ratio expostulat, fa. l. in ratione. ij. §. incertæ, ff. ad l. falci. Et ita aliquando post lectionē meā uisus est sensisse Franciscus Froschius, tunc auditor meus, nunc celeberrimus Doctor, consiliarius episcopi Herbipoleñ. uir facundia & Iuris ciuilis cognitione, aliarumq́ue meliorum literarum eruditione famigeratus.

Franciscus Froschius.

Tandem tractandum esset, an & quando per enumerationem specierum generi derogaretur. Quæ tamen res cū prolixa sit, & uariantibus inter sese iuribus non prorsus expedita, & Bar. in l. quæsitū. §. pe. ff. de fun. instr. post Dy. in regula generi, eam rem non ineleganter attigerit, licet in eo nonnulla desiderentur, examinare tamen omnia in præsentia non erat operæprecium, ne dicar manum ex tabula tollere non potuisse, fortasse à me in alijs libris commodius tractabuntur. Hoc tamen in calce dico, prædictas quatuor generis acceptiones esse notandas, utpote per quas in iure nostro multa obscura inclarescere, errores'q; eorum qui genera confuderunt facilius deprehendi possunt. Quid enim aliud Accursium à uia seduxit, dum in d. l. 1. §. pe. ff. si pars hære. pe. putabat sextantis ad sextantem esse generis compensationem? Hoc enim nō esse uerum euidentia rei docet. Assem enim non genus, sed totum nominamus, quod sub se quadrantem, trientem, sextantem, & cæt. tanquam partes, non ut species habet. Esse enim aliquod totum quod ad quantitatem respiciat, Rodolpus Agricola libro de Inuentione primo recte docuit. Denique si Accur. ad titulum quem præ oculis habuit, aduertisset, facile cognouisset de parte hæreditatis, nō de specie illic tractari, ad quod fa. l. licet minimam. ij. respon. ff. de pet. hær. As ergo hæreditatis totū est, quod sub se partes habet quotas, non uero genus, quod speciebus contineatur.

Error Accur. in cōpensatione sextantis.

Cæterum cum Accur. rationem inuestigare nō potuisset, cur sextantis ad sextantem recepta esset cōpensatio, cum hinc inde corpus deberetur, ut ipse opinabatur, ad eum errorem compulsus est, ut diceret generis ad genus esse compensationem. Quod secutus Bart. in d. l. Meuio. §. duorum, imaginariam generis creaturam fabricauit, quæ ex quotis constaret, ut sic elegātissimæ generis acceptiones ad impertinentia, tanquā pellis pro commodo cuiusque diducerentur. Vera autem & facilis ratio cur sextantis ad sextantem fiat compensatio, in eo residet. Nam uulgo notum est, quod hæreditas à rebus hæreditarijs intellectu ita disseparatur, ut possit et stare sine corporibus, & ita adiri & peti, etiā si nulla essent corpora, l. hæreditas. ff. de pet. hær. Est enim hæreditas quo ad seipsam iuris successio, d. l. hæreditas. l. quædā. §. nihil interest. ff. de eden. l. lege obuenire. ff. de uer. sig. Cum ergo sextans ad sextantem compensatur, non intelliguntur corpora hæreditaria in sese, sed ipsum ius successionis in quotas: quo casu sicut hæreditas & as hæreditatis, ita & partes assis iuris intellectum habent homogenium: ut sic recte pars assis cum æquali parte non tanquam genus, sed ut partiale ius successionis compensari possit. Sed de his satis, iam ad alia capita procedendum est.

Vera & noua ratio cur sextātis ad sextantem fiat cōpensatio.

Culpam

CVLPAM NON DIVIDI PER SPECIES, VT HABET COMmunis opinio,& nouis glossis declarata lex, cuius caput,quod Nerua.ff.depositi.

Culpam Bartolus in l. quod Nerua. ff. depo. in quinque species partitus est, latissimam, latiorem, latam, leuem, & leuissimam. Latissimam manifesto dolo adscribit, latiorem dolo præsumpto: & quæ alia eum in finem comminiscitur. Sed nihil eorum iure fundatũ est. Nam ea quæ gradu intenduntur, specificam differentiam non recipiunt. per uulg. doctrinas, quibus dicitur, Magis & minus diuersas species non cõstituere, l. fi. ff. de fun. instr. l. si is cui, ff. quemad. serui. amit. Quod & ex Galeno fundari potest, qui libro de Sanitate tuenda primo, dicit sanitates multas & uarias nõ specie, sed maioris minoris'ue ratione dissidere, exemplo à candore lactis sumpto ad candorẽ niuis: qui quatenus candor est, specie nõ dissidet, maioris tamen & minoris ratione uariat. Hoc est quod Iurisconsultus dicit, quod optimum est, ipsum quoq; bonum esse, in l. ubi. ff. de uerb. obli. Si interim Topica philosophi prætereo. Quibus consequens est, culpam siue eam latiorem siue latissimam, & item leuiorem aut leuissimã nomines, ea tamen graduũ intensione species nõ diuersificari. Id quod ex Iurisconsulto etiã liquere potest, qui culpam latiorem & latam pariter dolo adscribit, d. l. quod nerua, iuncta l. is cui. §. dolum. ff. ut in poss. leg. Item alibi culpæ appellatione, leuem & leuissimam intelligit, ut in l. contractus. ff. de. reg. iur. Porrò & latam culpam, nunc prope fraudem, nunc proxime fraudem appellat, l. impuberibus. §. si fraus. ff. de suspe. tut. l. quæsitum, §. eumq;. ff. de preca. Sic quamuis in cõmodato regulariter culpa leuissima ueniat, l. 1. §. is uero. ff. de act. quodam tamen loco, cõmodatum, & pignoratitiam actionẽ sub eandem culpam leuẽ reducit, l. si cum uenderet. §. fin. cũ l. seq. ff. de pig. act. Ea igitur Bart. distinctio quã supra retuli, nec iure nec ratione ulla recepta est. Nec minori errore Bart. labitur, cum latissimã culpam manifestum dolũ putat, latiorem culpam, dolo præsumpto adijcit. Ea enim assertio, præterquàm quod à iure remota est, etiã seipsam subuertit. Si enim latissima culpa uerum dolum, latior præsumptũ occuparet, quid latæ culpæ relinqueretur? quem dolum lata culpa referret? Si nullum dicis, textibus iuris oppugnaris. l. 1. §. hæc actio. ff. si men. fal. mo. Si aliquem, iam tuã ipse distinctionem confundis. Nec porrò rationem ullam habet, quod culpæ latæ gradus in dolum manifestũ excurrat, etiam si multum intendatur. Nam si in materia culparum usquam uero dolo (proprie loquendo) locus esset, iam culpã nominari quid attineret? l. si idem. C. de codicill. cum uulg. Recte igitur Accur. in d. l. quod nerua, sub culpa latiore, latam intellexit, licet Bart. putet ea expositione textum uiolari: quo tamen nihil est falsius. Siquidem Iurisconsultus ibidem ornato schemate, comparatiuo in positiuũ abutitur: sicut alibi furem improbiorẽ, alibi furem improbũ raptorẽ nominauerat, l. ij. §. cæterũ. ff. ui bo. rap. instit. eo. tit. in prin. quæ figura loquendi Iurisconſ. frequens est. l. benignius. ff. de legi. l. cum pater. §. libertis. §. rogo. ff. de leg. ij. l. 1. C. de dol. cum sim. Sed ad hunc loquendi ductũ Bart. purioris linguæ insuetus, cũ non aduerteret, labi facile poterat. Quæ cũ ita sint, & graduũ augmenta specificã differentiã non constituãt, rectius mihi culpa, in duas duntaxat species diuidi oportere uidetur, ut sit lata et leuis. Hæ enim culpæ inter sese ex opposito sunt diuersæ: cum altera negligentiã habeat extremè reprehensibilem, nempe nulla diligentia temperatam; altera intra fines, seu septa diligentiæ ita consistat, ut negligentiæ defectio, si quæ concurrit, sæpenumero ex-

Culpam male diuidi p quinque species.

Lata culpa uel latior à latissima specie non differunt.

Latissima culpa nõ est manifestus dolus.

Culpæ latæ gradus in dolũ nõ excurrit.

Bart. lapsus.

Comparatiuus pro positiuo.

Culpam dupli cem esse, latã & leuem.

cufetur: quarum hanc leuem, illam latã nominamus: nõ tamen improbo, quin leuẽ & leuissimam distinctis nominibus usurpemus, dum non ad speciem referas. Sunt enim nomina magistralia, quibus facilius discernitur, quando mediocris, quando temperata, quando exactior diligentia in negotijs requiratur: & eo fine intelligimus, l. à procuratore. C. mand. ubi cum omnis culpa à procuratore exigitur, graduũ differentias non specierum recipimus. Verum de leui culpa hic non differemus, cum instituti nostri sit in præsentia latæ culpæ uim & effectum contra communes opiniones ostendere.

Quod culpa etiã leuiss. nominari possit.

Latã culpã in duo genera distribui.

Igitur latã culpam in duo genera noue distinguimus. Est enim quædã ignauiæ culpa, quædam uersutiæ. Culpa ignauiæ, est quæ supinã negligentiã refert, uel uitio naturæ parum perspicacis, uel ex praua educatione cõtractam. Cui culpæ adscribi poterit supina securitas, improuida, imò nulla gerendarũ rerum cura, reprehensa erroris facilitas: & quicquid omnino ignaui & secordes homines in negotijs tractandis desidiæ cumularunt & oscitantiæ, de qua culpa sensisse mihi uidetur l. late. ff. de uerb. sig. l. nec supina, in fi. l. plurimũ, in fi. l. regula. §. sed facti. ff. de iur. & fa. ig. Instit. qui. mo. re. con. obli. §. præterea & is, cum si. Nec mihi hoc loco obtrudas id quod Bar. in d. l. quod nerua, superfluo controuerterat, nempe furiosis & fatuis eam conuenire negligentiã, &c. Nam cum de culpis tractamus, consequens est de eo nos hominum genere loqui, in quos culpæ cadat qualitas, scilicet qui rationẽ habeant, sed crassam. Cæterũ furiosi & fatui quia ab ratione absunt, etiam à culpa sunt seclusi, arg. l. ij. §. fi. in fi. ff. sol. mat. l. sed etsi. §. & ideo. ff. ad l. aquil. Vnde nõ est uerendũ, ne hic includãtur quos ipsa nominis qualitas excludit. arg. l. 1. §. Iulianus. uerb. neq; inutile. ff. de iti. actuq; pri. In hanc ignauiæ culpam eos innectimus, qui ex qualibet leui, uana, iniustáue causa, ad res improuidas, temerariásue, aut noxias mouentur, dum dolus absit, exempla sunt in l. ij. §. si publicanus. ff. ui bo. rap. l. 1. in fi. iunct. glo. ff. de abige. & forte in l. qui rei. §. 1. §. si quis. ff. de bo. eorum qui mor. sibi consci. cum si. Alta autem uersutiæ culpa, eorum est qui ex uersuto & malo proposito, animoq; perfido & exulcerato, alienas uel res uel negotia, affectata quadam improuidentia, maligne uel negligunt, uel dissimulãt, cum in rebus suis sint prouidi & diligentes. Et qui uersutiã sub neglectionis uitium ita subuoluũt, ut manifesti quidem doli crimen, colore & uelamine negligẽtiæ à sese amoueant, doli tamen machinatione non careant. eo genere dissoluta fuit fideiussoris negligentia, in l. si fideiussor. ff. man. & fa l. 1. §. 1. uers. sed si id egit. ff. de acti. emp. l. idem. §. generaliter. ff. mand. Has duas latas culpas, quarum altera ignauiæ, altera uersutiæ est, Iurisconf. multis in locis distincte attigit. Nam in l. mulier. §. si hæres. ff. ad Trebell. hæres fideicommisso grauatus, culpæ rationem reddere iubetur, quæ dolo proxima sit. Quod si cum distrahere deberet non fecit, lata culpa, non leui, & rebus suis cõsueta negligentia eiusmodi etiam rei rationem reddet. Quo uno textu, manifeste constat esse latam culpam dolo proximam, esse & latam quæ à dolo absit. Item in d. l. quod nerua, ea distinctio liquide colligitur. Vult enim Iuriscõsultus, inueniri quosdam qui & in suis rebus, nedum alienis cõtra communem modum negligentes essent, hos fraude carere. Alios item in rebus alienis negligentes uideri, nõ ita ad suum modum, quos fraudi subijcit. fa. l. si constante. §. si maritus. ff. solu. ma. ubi maritus si in suos seruos æque ut in uxoris sæuus sit, naturali uitio sæuire dicitur, non ita si uxoris seruos flagellet, suis parcat. Ad prædictam definitionem facit l. 1. §. non autem. ff. si test. lib. iuss. d. l. 1. §. hæc actio. ff. si men. fal. mo. l. tutor. §. qui ob animi, iunct. l. hæ enim, in fi. ff. de sus pe. tut. in quibus iuribus hæc differentia culparum clare probatur. Quam differentiam seu distinctionem, tam claris fundatã tex. nec ab Accur. nec ab ullo Doctorum, quos certe ego uiderim, tactam esse merito miramur: cum per eam expeditissima uia ad dissoluendos latæ culpæ nodos patere poterat.

Ignauia culpa

Genus ad species ex qualitatibus extenditur.

Qui in hanc culpã ueniant

Versutiæ culpa altera est species.

Culpas istas ignauiæ & uersutiæ per iura probari.

Inter hæc inuestigandum est, cum imperitia culpæ adscribatur, l. si quis fundum. §. celsus. ff. loca. cum si. utri culpæ, an ignauiæ, an uersutiæ sit adnumeranda. Et certe si de ea loquamur imperitia, quæ ex imperfectione hominis proueniens, etiam peritis accidat,

Cui culpæ imperitia adscribatur.

accidat, hæc extra reatum culpæ est. Homo enim quasi aquam errorem bibit, Iob ca. xv. fa. l. illicitas. §. ficuti, in prin. ff. de off. præf. Sin uero eorum consideremus imperitiam, qui nimia sui fiducia artes adserant ipsis parum compertas: ut solent facere ardeliones: hi si simplici & improuido animo, non maligno fine, negligenter uersentur, in culpam ignauiæ: sin cupido quæstus & intentio non probata eos inuaserit, in culpam uersutiæ incidere putamus, arg. d. l. illicitas. §. sicuti, post prin. & est pro ea distinctione tex. elegãs, in. d. l. 1. §. hæc actio, uers. proinde, si men. fal. mo. fa. d. l. si quis fundum, §. celsus, cum uers. seq. ff. loca. addimus. l. ij. quod quisq; iur.

Imperiti si propter quæstũ se ingerunt.

An autem ignorantia iuris à lata culpa excuset, uarijs in locis tractatur. Accur. instit. de suspe. tut. §. suspectus. Bart. in d. l. quod nerua, cum si. putant non excusare, maxime si ius sit certũ & limitatum. Nos distinctione necessaria eam rem temperamus. Aut enim quæritur, an ignorantia iuris noceat, aut an in culpam latam incidat. De primo res est expedita, quod in lucris ignorantia iuris nocet, maxime si Iurisconsultorum copiam habere, aut sua prudentia quispiam instructus esse potuit, l. regula. §. sed iuris, de iur. & fa. igno. l. in bonorũ, in fi. ibi glos. ff. de bon. poss. l. ij. §. fi. ff. quis ordo. In damnis uero ea ignorantia in uniuersum non nocet, l. iuris. ff. de iur. & fact. ignoran.

An ignorantia iuris excuset à lata culpa.

Ignorantia iuris in lucris.

Super altero uero certos casus admittimus, in quibus ignorãtia iuris latæ culpæ adscribi possit. Nam iuris naturalis, uel diuinorum præceptorum ignorantia culpam habet, l. uenia. C. de in ius uocan. fa. glos. c. non est sine culpa, de re. iur. li. vi. Item si quis ea ignoret quæ sunt prohibita, quia illicita, l. extat. ff. quod met. caus. l. miles. §. pe. ff. de re iud. glos. l. 1. in fi. ff. de abige. cum si. quibus casibus uel lata culpa ignauiæ, si sit inconsulta temeritas, uel lata culpa uersutiæ, si adsit uersutus animus incurritur. Quo temperamento intelligi conueniet, l. senatus. C. de his qui in testa. sibi adscri. l. si. §. licet. ff. de publica. l. si id quod. §. doli. ff. de iur. om. iud. l. ij. §. si quis ignorãs. ff. ad Silla. In quibus iuribus, licet absit lata culpa uersutiæ, ignauiæ tamen culpa contrahitur, quod notandum est, quia dat lumen dictis iuribus. Porrò Doctores Iuris in latam culpam, & quidem dolo proximam, incidunt, si ius in quo uersantur ignorauerint. l. ij. §. seruius. ff. de orig. iur. Tandem à lata culpa fortasse non excusantur, qui negocia habent uel iudicialia, uel quæ iuris ordinem exigunt, & ius ignorent, etiam si sint illiterati, siue illi sint iudices, siue litigantes. arg. l. sicut. in fi. C. de præscrip. xxx. ann. nisi iusta aliqua causa defenderẽtur, uel quia Iurisconsultorũ nõ erat copia, uel quia ex statutis & consuetudinibus, rectisq; alijs moribus se fundarent, per iura uulg. Extra hos casus putamus Iuris ignorantiam latæ culpæ adscribi non posse. Nam si latæ culpæ est ignorare ea quæ omnes sciunt, d. l. latæ. de uer. sig. recte ab oppositis arguendo, ea ignorare quæ paucissimi nouere, latæ culpæ nõ adscribetur. Porrò quomodo erit irreprehensibile illiterato ius ignorare, quod is nunquam sectatus sit, nunquam studuerit, nunquam in iure sit uersatus. ar. in proœ. ff. §. sed cum nos. fa. l. sed etsi lege. §. scire. ff. de pet. hære. l. sed etsi pupillus. §. proscribere, uers. puto fieri. ff. de instit. ar. d. l. ij. §. seruius. Iam uero & maxima pars mortalium, & in ijs principes uiri, hominesq; alij prudentes, latæ culpæ subijcerentur, quibus ignota sunt iura. Accedat quod & ille ipse Iustinianus Imperator à lata culpa se nõ defendet, ut qui non solũ erat iuris imperitus, sed & analphabetus fuisse scribitur. Ea igitur assertio glos. Bart. & Doct. sine delectu recepta, & iure & ratione caret, sed & à communi sensu remota est.

Iuris naturalis ignorantia.

Ignorãtia prohibitorum.

Iuris ignorans Doctores iuris ignorantes.

Ignorantia in iudicialibus.

Alia ratio qđ ignorantia excuset.

Nec obstat d. l. regula, in fi. ubi qui ius ignorant, stultis æquiparantur, &c. quia stulti ibidem pro his accipiuntur, qui imperitia lapsi sunt, ut est ibidem tex. Poterat enim eis improuidentiæ culpa imputari, qui in lucro uersati, scientes passi sunt pecuniam fideicommissi in opus publicum impendi. Nec obstãt l. leges. C. de leg. l. cõstitutiones. C. de iur. & fa. ig. quia uel hortando loquuntur, uel eos respiciunt, quibus ex professione uel officio iura cognita esse debent. Quomodo enim propter iuris ignorantiã Imperator omnes mortales ad culpam latam obligasset, quum iuris cognitio à seculo semper paucis perspecta fuerit? Vel certe eo casu intelliguntur, quo facile haberi Iu-

Responsio ad obiecta.

Quomodo Imperator uelit leges haberi cognitas.

risconsulti poterant,d.l. in bonorum.ff.de bon.poss.d.l. ij.§.fin.ff. quis ordo,ubi sunt tex.ad hoc notabiles. Addimus,quod quamuis Imperator in d.ll.uelit & iubeat leges haberi cognitas,eos tamen qui ignorant,latæ culpæ non subijcit:imò ultro fatetur esse aliqua in legibus obscura, quæ non nisi ab imperatoria interpretatione pendeant.

Dissoluitur ratio Bart. Nec obstat ratio Bart.quam in d.l.quod nerua,satis improuide dedit,uidelicet peritiam quæ in Doctoribus & Iurisperitis est,popularibus inesse uideri,ex eo quod cōsuli doctores facile possint,quasi ex Pythagoræ fabulis, Iuristarum animæ in plebem demigrarent. Quomodo enim laicis facilitas esse potest consulendi iurisperitos, cum eorum non sit ingens numerus,qui in iuris professione sint perfecti? Quod si inueniantur uiri doctrina perspicui,sine pretio,sine mercede non consulunt: & fieri potest, ut consulturo sumptus non suppetat,uel causa eius sit generis,quæ sumptum ferre neget: & ita multa incidere possunt,per quæ facilitas consulendi adimitur,ut in simili dicit Iurisconf.in l.naturalem.§.1.ff. de acquir. re.do. Vnde concludimus, per ignorantiam iuris,latam culpam non aliter contrahi,quàm supra deduximus.

Vtra ex latis culpis dolo æquiparetur. Sed digressi ad institutum reuertamur. Cum enim iam duo culparū genera distinxerimus,alterum ignauiæ,alterum uersutiæ:superest inuestigare,utra ex dictis culpis dolo æquiparetur. Glos.in.l.in actionibus.ff.de in lit.iur. putat latam culpam dolo nō æquiparari,si uel infamia irrogaretur,uel in litem esset iurandū,sed nec in pœnis corporalibus, per iura illic allegata. Quam glossæ doctrinam Bartolus, & communiter *Recitatio cōium doctrinarū* Doctores in l.quod nerua,ff.depo.& in alijs locis cum latiori explicatione adprobāt.

Verum longe aliter ueritas habet: compluria enim iura sunt quæ doctrinis huiusmodi implacabiliter obstāt. Proinde eam materiam,quæ ad hæc scripta nos præcipue permouit, diligentius & fundatius inquirentes,totam hanc rem sequentibus conclusionibus elucidamus: præfantes tamen nihil illorum nos tractaturos, in quibus mihi cum cōmunibus doctrinis conueniat,nisi id incidenter contingat. Non enim ex aliorum uocibus,plaustra repetitionum consarcinando,inutiliter diffundi consiliū est, ut ex modernis nonnulli operam parum utilem in hac materia insumpsisse dicuntur.

Prima cōclus. de lata culpa ignauiæ. PRIMA CONCLVSIO, Lata culpa quæ ignauiæ est,dolo nunquam æquiparatur: ut quæ ex supina quadā improuidentia inconsulto,temerario, male prouido,& crasso ingenio prodeat. tex. est in d. l. mulier.§. si hæres. ff. ad Treb. ubi hæc culpa ab alia quæ dolum refert, manifeste separatur, iunctis alijs iuribus supra circa eandem culpā allegatis. De hac culpa loquitur d. l. latæ. ff. de uer. sig. Qui enim non intelligit quod omnes intelligunt, recte supinus homo nominabitur. Et potest etiam conclusio firmari ex uulgata doctrina,qua dicitur,quamcunque causam erroneam, fatuam, & iniustam, imò temerariam à dolo excusare. glos. d. l. 1. in fi. ff. de abige. per tex. in l.igitur. §.potest.ff.de lib.cau.cum si.& de hac lata culpa intelligi conueniet l.1.§.fi.ff.de eden. d.l. si quis id.§.doli.ff.de iur.om.iud.d.l.iij.§.si quis ignorans.ff.ad Silla. Quæ una cō clusio lumen porrigit tenebrosis Doctorum opinionibus.

Quamcūq; erroneā causam excusare à dolo.

Secunda cōcl. Secunda, Quamuis lata culpa ignauiæ dolo non æquiparetur, impunis tamen non remanet, si id quod culpatiore negligentia patratum est, uel ad delictum tendat, aut damnum alterius. & hoc significasse glos. uidetur in l.in lege.ff.ad l. Cor. de sica. licet ad hanc latam culpam ex errore non respexerit. Sic qui per lasciuiam citra dolū mortis causam præbuit, in quinquenniū relegatus est. l. lege.§.1.ff. eo. tit. Sic incendia per negligentiam admissa, fustibus castigant. l.1.§.& quia plerūq;.ff.de off. præf.uig. l.qui ædes. l.si fortuito, secundū uerū intellectum, ff. de incen. rui. nau. Sic quæ malo exemplo citra dolum abortionis poculum dederat, exilij pœna damnatur. l.si quis aliquid. ij.§.qui abortionis.ff.de pœ. cū si. In hoc genus culpæ, quidā adulescens, Mundus nomine incidit, qui cum sub specie Anubidis dei matronam Rhomanam in templo Isidis (corruptis ad eam rem sacerdotibus) stuprasset: non tamen alia quàm exilij pœna mulctatus est. Nec enim Tiberius Cæsar eum seueriori pœna dignum iudicauit, qui non dolo, sed amoris uehementia deli-

Incendia per negligentiam admissa.

Mundus adulescens.

tia deliquiſſet, ſacerdotes autem autores ſceleris in crucem egit, teſtes Ioſephus li. 18. Antiquitatum, Hegeſippus lib. ij. Hiſtoriarum.

Tertia concl. Latam culpam uerſutiæ ſem per dolo cõpa rari.

Tertia Concluſio, Lata culpa dolo proxima, quæ dicitur uerſutiæ, ubique dolo comparatur, paribusq́ iuris deciſionibus utraq; abſoluuntur. Quæ cõcluſio, probatur, Primo ex communi ſenſu. Id enim quod dolo proximum eſt, à dolo non diſtat, id quod per rerum naturam patet, & fa. in arg. l. 1. §. ſed ſi in eo. ff. ad ſilla. Licet ergo culpa uerſutiæ uelamento contegatur negligentiæ, pari tamen iure cum iuſto dolo cenſebitur. Nam quid intereſt, an manifeſto dolo machineris, an ſub culpæ obliquo ad dolum tendas? Vel quid differebat à doloſo is fideiuſſor, qui ſciens debitorem eſſe exceptione tutum, ſoluerat tamen ut ei incommodaret? qui etſi in manifeſto dolo nõ fuerat, diſſolutæ tamen negligẽtiæ nomine culpari meruit. d. l. ſi fideiuſſor. ff. man. ubi uelut pro regula ponitur, diſſolutã negligentiam quæ uerſuto animo ſubuoluitur, eſſe prope dolum: ſic & in l. 1. §. is uero. ff. de act. magna negligentia in doli crimen cadere dicitur.

Alia ratio. Lata culpa dolo proxima, ſæpe dolus nominatur.

Deinde hæc lata culpa, dolo adeò eſt cognata, eiq; hactenus cohæret, ut ſæpenumero Iuriſconſultus, eam culpam dolũ nominet. ut in d. l. quod nerua, & fa. l. magna. ff. de uerb. ſig. cum ſi. Quod tamen non intelligas, ut lata culpa uere ſit dolus: hoc enim eſſe non poteſt, cum dolus iuſtam & manifeſtam impoſturam inferat; at lata culpa ſub uelamento negligentiæ fraudem ſubuoluat, ut iam ante diximus: ſed ſub exceſſu Rhetorico, lata culpa dolus nominatur, ſicut ſi Ciceronem laudaturus, non ſolum eloquentem, ſed ipſam eloquentiam nomines. Quo ſchemate, etiam ſacra ſcriptura plena eſt, ut magnus Eraſmus teſtatur. Cæterum ex ea Hyperbole, inuicte colligitur Iuriſconſultum latam culpam uerſutiæ, dolo inſeparabiliter connectere uoluiſſe.

Tertia ratio. Sub doli uocabulo exemplã latæ culpæ uenire.

Addimus, quod Iuriſconſultus ſub doli uocabulo, plus ſemel exempla latæ culpæ denarrat, ut eſt expreſſum in l. ſi procuratorẽ. §. dolo. ff. man. & fa. l. doli. eo. tit. l. prætor ait, ij. per diſcurſum. ff. ui bo. rap. In eiſdem enim legibus ueri doli mentio fit, ubi latam culpam dolo proximam interuenire, dubitari non poterit.

Quarta ratio. Dolus etiam ſi ſub taxatiua ueniat, latã culpam includit.

Iam uero in multis locis iuris noſtri, dolus ſub taxatiua præciditur, qua tamen taxatiua nõ obſtante, lata culpa dolo proxima, ſub dolum includitur. tex. eſt in d. l. quæſitum. §. eum quoq;. ff. de preca. ubi dicitur, eum qui precario rogat ſolũ præſtare dolum, culpam tamen dolo proximam merito contineri. quæ uerba ponderanda eſſe puto. Paria uideas in l. 1. §. non autem. ff. ſi quis teſ. lib. iuſſ. Porrò in l. 1. §. hæc actio. ff. ſi men. fal. mo. dix. liquido cauetur eam actionem duntaxat dolum malũ recipere, latam tamen culpam dolo æquiparari, eumq́ repræſentari. Sic in depoſito in l. iij. §. ſed ſi, uerſ. & quia. ff. nau. cau. ſtab. dicitur dũtaxat dolum præſtari. Item in l. 1. §. ſi quis ſeruum. ff. depo. ſolum dolum uenire. & in. §. fi. dolum duntaxat præſtari. paria inuenies in d. l. 1. §. is uero. ff. de act. & tamen poſt tot cumulatas taxatiuas, in dicto cõtractu depoſiti lata culpa uerſutiæ dolo cohæret. d. l. quod nerua, ubi eſt tex. qui uel ſolus inuicte pro nobis pugnare poterit, nempe latam culpam cum dolo ubiq; concurrere.

Vis dictionis taxatiuæ.

Quod & ex communibus doctrinis firmari poterit. Vulgo enim traditur, dictionẽ taxatiuam affirmatiue poſitam, affirmare id quod ponit, exclodendo omnia alia præter expreſſa, niſi aliqui ſint caſus omnino ſimiles & connexi, hi enim ſupplerentur, de quo per Bar. & moder. in l. 1. ff. ſi quis ius di. gloſ. in l. ob æs. C. de præd. mi. Cum ergo lata culpa dolo proxima ad orationes taxatiuas innectitur, recte uel ex communibus doctrinis euinco, eam culpam dolo prorſus ſimilem & connexam, ab eo nõ ſeparari. Quæ cum ita ſint, conſequens eſt ut gloſ. & Doct. in d. l. in actionibus, Bart. & Doct. in d. l. quod nerua, & in locis alijs improuide errauerint, dum in caſibus nonnullis latã culpam à dolo ſeparant, quorum errores etiam ad ſpeciem confutare non erit incommodum.

Iuramentũ in litem etiã propter latã culpã præſtari.

Et primo error eſt inexcuſatus, cum Accur. & Doct. putant iuramentum in litem propter latam culpam non deferri, nam ueritas manifeſta eſt in cõtrariũ, id quod in depoſito facile patere poteſt. In eo enim contractu, ob dolum in litem iurari apud omnes conuenit; ſed lata culpa dolo proxima uſqueadeò dolo connectitur, ut etiam dolus nominetur, ut ſupra oſtendimus. Vnde non eſt recipiendum in uno eo-

In deposito iu ratur in litem. demcp contractu ob dolum iurari, ob culpam uero confinem & cognatam, non iurari: & cum Iurisconsultorum Celsi & Neruæ responsa in d. l. quod nerua, utracp illa, dolum & latam culpam pari iure censuerint, quis æqua mente ferre possit Accursium & Doct. sine iure, sine ratione differare ea in ius diuersum, quæ Iurisconsulti sub unam decisionem connexuerunt? *Secunda ratio* Iam uero cum iure constet in litem iurari si de fide rupta agatur, l. ei apud, in prin. ff. depo. glos. & Doct. in d. l. in actionibus, qui hoc aperte firmant: negari certe non poterit fidem nō solum dolo, sed & lata culpa rumpi. Vel dicat mihi quispiam quid referat, an rem depositam iusto dolo interuerterim, an simul ata aliqua negligentia cōniuentibus oculis eam auferri patiar, aut ad limina positam perdidero, cum tamen in meis rebus sim diligens? Nunquid utrocp casu fidem rupisse intelligor, d. l. quod nerua? Denique quid interest si procurator suscepto mandato, manifeste nolit emere, aut affectata quadam negligentia in gratiam fortasse tertij contrahere differat? d. l. si procuratorem. §. dolo. ff. man. Omnino, si ulli æquitati locus sit, non potest à dolo separari, id quod dolo cognatū est. Quod porrò glos. & Doct. locis supra allegatis, docuere infamiam ex lata culpa nō irrogari, pari errore notatur. *Infamiā etiam ob latā culpā irrogari.* Nam actio depositi per sententiam infamat, l. 1. §. qui pro socio. ff. de his qui not. infa. At in deposito condemnatur reus, non solum ob dolum, sed etiā ob latam culpam dolo proximam. d. l. quod nerua, quæ lex uelut Achilles communes opinationes hoc loco prosternit. Non enim dici potest, quod in una & eadem actione depositi, sententia quo ad dolum plus operetur quàm quo ad culpam cognatam dolo, maxime quod d. l. quod nerua, nihil diuersi iuris inter utracp misceri patiatur: nisi forte ex Bartolistis aliquis putet d. l. quod nerua, de latiore culpa, non de lata loqui. Sed hoc nihil esse, supra à principio euicimus, cum latior culpa à lata, specie non differat, etiam Accursio idipsum in d. l. quod Nerua, sentiente, cuius expositio nostræ assertioni quammaxime subscribit.

Exemplum in tutore. Denicp in tutore expressum est, qui non solum ob dolum, sed etiam ob latam culpam dolo proximam per sententiam suspectus factus, in iuris infamiam incidit, d. l. impuberibus. §. 1. ff. de suspect. tut. instit. eo. tit. §. suspectus. Nec obstat quod Accur. ibidem putat Iuris ignorantiam intelligi: quia hoc nullo iure probatur, & eadem facilitate destruitur qua asseritur. Addimus apertum tex. in l. hæc enim. ff. de suspect. tut. ubi decidi tur tutorem ob ignauiam uel negligentiam, si id dolo fecisset, & etiam ob dolum remoueri. fa. l. tutor. §. tutor. l. quia satisdatio. ff. eo. tit. cum si. Porrò certum est, quod furti, bonorum raptorum, & item ob iniurias damnatus, infamis efficitur. l. non potest. ff. de fur. l. infamem. ff. de pub. iud. *Exemplum in act. furti ui, bo. rapt.* Sed prædicta tria crimina, nō solum ex dolo, sed etiam ex lata culpa contrahuntur. In furto, casus est in l. si is qui rem. l. si is qui rem pignori. §. Iulianus. l. falsus. §. qui alienum in ratione sui. ff. de fur. In ui bo. rap. patet ex l. ij. §. dolo. ff. eo. tit. dum de calliditate loquitur, quæ sub culpā latam contegitur, per bonum tex. in d. l. igitur. §. potest. uers. sed nec calliditate. ff. de lib. cau. & fa. l. sed etsi hæreditas. §. interdū. ff. ad exhibē. l. ob hoc. ff. de his qui not. infa. l. 1. ff. si quis omissa cau. testa. cum si. Nec obstat d. l. ij. §. hac actione. ff. ui bo. rap. per quem tex. Bart. & Doct. eorum errorem aliubi defendunt. Nam ibi erat lata culpa ignauiæ, non ea quæ dolo est proxima: suam enim rem imprudens rapuerat. At nos ultro fatemur latam culpam ignauiæ nunquam dolo comparari: & utinam glos. & Doct. ad elegantem nostram distinctionem (qua lata culpa ignauiæ, ab ea quæ est uersutiæ differatur) respexissent, crediderim propemodum omnia esse plana, nec nobis fuisse laborandum. Concludimus igitur, Infamiam etiam ex lata culpa dolo proximā irrogari, quod in iniurijs per multa iura patet, l. item apud Labeonem. §. tenetur. §. hæc autem. l. si liber. ff. de iniur. cum si.

Error Bar. dū praue distinguit. Ea uero distinctio, qua Bart. in l. quod nerua, distinguit inter infamiam, quæ ipso facto incurritur, uel quæ per sententiam, nullius momēti est, nec iure ullo probatur, imò per iura supradicta subuertitur. Ratio uero qua Bar. mouetur, tantum abest ut ei suffragetur, ut etiam eum oppugnet. Infamia enim quæ per sentētiam patet, magis est detestabilis, quàm quæ facto cōtrahitur: cum facta aliquando excusari possunt, at res iudicata

pro ueritate habetur. Proinde si infamia quæ propter factum accidit, latam culpam in=
cludit, quanto fortius ea quæ per sententiã comparatur? Iam & alius error Bart.
nobis occurrit cõfutandus. Nam in d. l. 1. §. non autem. ff. si quis test. lib. iuss. idem Bar.
inter cætera quæ ex suo capite comminiscitur, putat latam culpam dolo proximam, in
casibus, in quibus lex dolum expresse requirit, dolo non comparari. At hoc manifeste
falsum esse, d. l. 1. aperte euincit, ubi quãuis dolus expresse, imò & præcise requiratur,
latam tamen culpam illic includi certum est. Verum cum is tex. Bar. flagellasset, scili=
cet, quod ex professo suam distinctionem euerteret, bonus ille uir, miseris euasionibus
uelut ex re nata, & ex præsenti occasione arreptis, se tueri pergit. Nã dicit in ipso præ=
toris edicto mentionem doli non fieri, & non aduertit quod paulò ante fatebatur edi=
cti uerba non extare. Quo subterfugio ipse se uitiosa confirmatione contra præcepta
Rhetorica collisit. Quomodo enim scire poterat doli mentionem in edicto non fieri,
cum uerba edicti nõ extare fateretur? Pari uitio olim lapsos fuisse Dominici sepulchri
custodes uulgo traditur, cum adsererent corpus Domini à discipulis esse sublatum, &
tamen sese interea dormiisse. Quod uero Bar. putat oportere nos dicere, quod d. l. 1.
ex Iurisconf. extẽsione, potius quàm ex uerbis edicti procedat, pari laborat uitio. Nec
enim diuinare potuit circa edicti uerba quæ ignorauit. Deniq; quis nos compellit ad
dicendum ea, quæ nec domi nec foris subsistunt? Porrò quis credet, quod Iurisconsul
tus edictum illud corrupte recitauerit? Sed demus hoc figmentum Bartolo: quid ad
rem pertinet, Iurisconsultus extente uel intente egerit, dummodo pro nobis definierit
latam culpam dolo proximam, eo loci uenire ubi dolus expresse requiritur? Iam uero
quomodo alios tex. euadet Bar. nempe d. l. quod nerua. l. quæsitum. §. eum quoque. ff.
de preca. l. 1. §. hæc actio. ff. si men. fal. mo. cum si. quæ supra in tertia conclusione, in
uers. Iam uero, latius allegauimus: in quibus omnibus dolus expresse et per taxatiuam
requiritur, & tamen lata culpa dolo cognata includitur. Et sic quæ ratio Bartolo patro
cinari maxime putabatur, eum subuertit maxime, ut ad Plautini Sosiæ sales alludam.
Quæ aliquãto latius attigimus quàm instituerim, in gratiam Bartolistarum, qui ab eo
homine pendent tãquam à numine, eoq; sine doctos esse Iuristas arbitrantur, si omnẽ
lapidem mouerint, imò per fas & nefas iura figant & refigant, quo eius erroneas do=
ctrinas tueantur, securi interim an textus aperti uel corrumpantur, uel eis controuenia
tur, dum Bartolum defendisse glorientur. Qua ex re sæpe à modico errore maximus
& prauatissimus error enascitur cum iustitiæ periclitantis clade grauissima. Proinde
uideant cui periculo sese alligauerint, quam'ue in nassam inciderint, qui statutis cauisse
dicuntur, ne à Bar. opinionibus in casu ambiguo discedatur, cum in rebus cõtrouersis
sæpenumero Bar. à ueritatis scopo declinet, & certe ipsa ratio doceat, non ex opinatis
commentatorũ uocibus, sed ex legalibus scitis iustitiã iuraq; partiũ asserere & tueri.

Etiamsi ius dolũ expresse requirat, tamen latam culpam includi.

Vitium confirmationis rhetoricæ.

Alia ratiõe cõfutatur Bart.

Alia cõfutatio

Contra Bartolistas.

Antequàm ad finem procedamus, probandum est in procursu, latam culpam dolo
proximam etiam in interdictis & edictis dolo comparari. Nam in interdicto incendij
& c. hoc aperte probatur, per tex in d. l. si fortuito, in fi. ff. de incen. rui. nau. qui tex.
glos. & Doct. ita torsit, ut inexplicatum relinquerent. Præterea quid si dominus eius
loci ubi raptum est, affectatæ negligentiæ culpæ accusetur? Quid si seruaturus, naufra
gia colligat, & quasi aliud agens, militibus rapiendi commoditatem non auferat? Hæc
& similia cum latæ culpæ sint, quæ dolũ referat, tamen in edicto cõtinentur. l. ne quid,
in prin. ibi, ne quis extraneus, & §. à domino, cum §. seq. eo. tit. Item sepul. uio. actio=
ne tenetur magistratus, qui in ciuitate sepulchrum fieri patitur. l. prætor. §. diuus. ff. de
sepul. uio. & fuit tamen magistratus in lata culpa, non in dolo. sic si hæres in sepulchrũ
hæreditarium contra testatoris uoluntatem inferat, dum ex affectata ignorantia id sibi
licere putat, d. l. prætor. §. si quis in hæreditarium. Deniq; in interdicto, ne uis fiat ei
qui in poss. hoc constat. Sicut enim qui ex improuidentia missum in possessionem im=
pedierat, quod possessionem ad se spectare credebat, à pœna excusatur, dolo enim ca=
ruit. l. 1. §. si quis. ff. eo. tit. ita è regione si ex malo proposito dissolutam ignorãtiam si=

In interdictis etiã & edictis latã culpã dolo comparari.

In incend. rui. nau.

Sepulchrũ in ciuitate ne fiat

In interdict. ne uis fiat &c.

mulasset, non excusabitur, dolo enim non caret, arg. à contrario sensu d. §. si quis. ubi si glos. ad distinctionem latae culpae quae ignauiam habet uel uersutiam aduertere potuisset, supinam ignorantiam ibi à dissoluta negligentia distinxisset. Item in edicto, quod quisq; iur. eiusq; prima parte, nempe si magistratus iniuste pronunciarit, dolus requiritur, l. ij. ff. eo. tit. Sed certe si magistratus in latam culpam dolo proximam incideret, ut si ex affectata improuidentia, imperitũ assessorem eligeret, non excusaretur, quod & Albe. in d. l. ij. tenuisse dicitur, licet Raphaël Fulg. cõmuni errore seductus cõtra senserit.

In edict. quod quisq; iur. in alium.

Sed quid dicemus? Certum est quod is qui redemptũ ab hostibus sine precio remiserit, si postea dolo retineat, in interdictum incidere de lib. ho. exhi. l. iij. §. si quis eũ, ad fi. ff. eo. tit. Nunquid idem sentias, si is ex affectata negligentia hominem retineret, non bono proposito, sed quod sub simulatam quandam ignorantiam contegeretur? Certe ratio hoc docet uiri boni aequitatem amantis: & in summa, sicuti poenae interdictorum seu edictorum tunc euitãtur, si dolus absit, d. l. in furti. §. recte. ff. de fur. l. quo naufragium. §. quod ait. ff. de incend. rui. nau. d. l. ij. §. hac actione. ff. ui bo. rap. l. praetor. §. prima uerba. ff. de sepulch. uio. d. l. si quis id quod. §. doli. ff. de iur. om. iud. cum si. Ita ediuerso poenae non euitantur, si non absit dolus: at in culpa lata uersutiae dolus nõ abest, licet sub uelamine negligentiae cõtectus: ut supra declarauimus.

Si redemptus ab hostibus gratis remittatur, & post detineatur.

Arg. ab opposit.

Occurrit nobis nodus indifficilis, & non admodũ expeditus, an in poenis corporalibus & capitalibus lata culpa uersutiae dolo cõparetur. Et posset uideri quod nõ, per tex. qui ad hoc uidetur expressus, in d. l. in lege, in prin. ff. ad. l. Corn. de sic. ubi dicitur, In hac lege, lata culpa pro dolo nõ accipitur. Quod si hoc prouisum est in lege Cornelia de sica, nulla ratio subesse poterit, quin & in alijs publicis iudicijs hoc accipiatur. Accedat cõmunis, imò concors omnium Doct. doctrina, qui negant in poenis corporalibus maxime si sint capitales, latam culpam dolo includi. Contra quam concordem sententiam si quis nitatur, is proculdubio in Asistatum praeiudicati incidendo, calculũ damnationis exemplo Eutichetis, de quo in l. quoniam uenerabilis. C. de epi. & cler. mox à fronte sit relaturus. Ediuerso expressi sunt tex. qui euidenter cõtra dictam sententiam pugnãt, à quibus discedere piaculum esset. Nam in l. capitalium. §. solent. ff. de poen. iuuenes non ex dolo manifesto, sed ex quadam petulantia turbulentis adclamationibus usi fuere, quae fuit lata culpa dolo proxima, & tamẽ corporali poena, nempe fustibus caeduntur. Item in l. eiusdem. §. item is. ff. ad l. Cor. de sica. plectitur quidã legis Corn. poena, nõ ob aliam causam, quàm quod familia sua ipso sciente, & nõ prohibente, alteri uim in possessione fecerat, quae fuit lata culpa, sed dolo proxima. Item inuenio quod poena capitalis, nempe ultimi supplicij, irrogatur his qui dolo carebãt: & fuerant tamen in lata culpa, quae dolum referebat, ut est exemplũ in. d. l. eiusdem. §. qui hominem, ubi castrabat iuuenem libidinis uel cõmercij causa, & punitur l. Corn. At in eo facinore dolus, ut dixi, abfuit: nam cõmercium in causa fuit ut castrati efficerentur preciosiores, l. si seruus seruũ. §. & si puerum. ff. ad l. Aquil. Libido uero perpulit, ut pueri imberbes & molles delectarent: quod ipsum quia ex libidine processit, dolo caruit, lata culpa nõ caruit. Accur. in d. §. qui hominẽ, dum humaniora studia ignorasset, exposuit hominem libidinis refrenandae causa fuisse castratum, quod luxuriosus esset: quod est planè ridiculum. Ideo enim castrabatur, ut mollia, &c. quod Iuuenalis multum impudice prosequitur. Quod autẽ castranti mares in solo Rhomano, poena ultimi supplicij irrogaretur, expressum est in l. lege. §. constitutum. §. plane. ff. de sica. l. 1. & ij. C. de eunuchis. Praeterea iure manifesto patet, quod nonnulla militaria delicta capite puniuntur, quae nõ nisi culpa contrahi uerisimile est: ut si artem ludicram miles usurparet, si miles deportatus, in militiã rursus deligi se pateretur, si in bello quis aciem desereret, si contumax duci esset, si captus cum effugere posset, non redijt: & quae similia habentur in l. quae delicta. ff. de poen. l. qui eum uno. §. 1. & seq. l. omne delictum. §. 1. cum seq. l. non omnes. §. captus. ff. de re mili. Quid, quod & carcerum custodes, qui custodiam negligunt, uel capite puniuntur, uel in eam poenam, qua

An in poenis corporalibus & capitalibus lata culpa dolo proxima dolum referat.

Eutiches ab omnibus damnatus.

Iuuenes acclamatiõibus usi.

Qui familiam suam patitur uim facere.

Castrantes puniri ultimo supplicio.

Castrari posse non ex dolo.

Accur. error.

Militaria delicta capite puniri.

Carceris custodes capite puniri.

qua rei tenerentur, incidunt? l. milites. ff. de custo. reo. l. ad cõmentarienses. C. eo. tit. Item Bal. in l. si quis filio. §. his qui. ff. de iniust. test. putat iudicem qui pendente appellatione sententiam criminalem exequitur, decapitari oportere, per tex. in l. lege Iulia. §. hodie, ad l. Iul. repetun. & poterit tamen iudex sub affectata ignorantia, & sui magistratus tegumento, doli crimen contegere. Quid, quod iure canonico in homicidio pœna irregularitatis ex lata etiam culpa dolo proxima incurritur? Nam & Herodes sub uelamine iuramenti à dolo se excusabat, cum diuũ Ioannem Baptistam capite plecti iuberet. Sed non excusatur, c. cum iuramento, cum c. seq. de homi. fa. c. hi qui, in fi. l. dist. c. Ioannes. c. sicut dignum. §. hi quoq;, de homi. Quibus tot iuribus contra dictam communem Doct. sententiam, & contra d. l. in lege, pugnantibus, poterat fortasse hic nodus uideri impeditus. Sed nos totã eam rem distinctione supra posita temperamus. Aut enim de lata culpa ignauiæ loquimur, puta si ex supino errore, ex crassa improuidentia, ex præcipiti quadam delinqueretur temeritate: hic puto etiamsi facinus graue foret, eam culpam pro dolo non haberi, ut ita non solum in ciuilibus, sed & in criminalibus ab ea culpa dolus absit, eo fine intelligo d. l. in lege. ff. ad l. Corneliam de sica. Qui intellectus ex subiectis ibidem exemplis euidenter appatet: nempe si quis ex alto se præcipitauerit, & super alium ueniens ipsum occiderit: Vel si putator dum ex inaduertentia non proclamat, ramo deiecto prætereuntem occiderit. In huiusmodi enim casibus lata culpa ignauiæ contrahebatur, sed dolus abfuit, merito ad eius legis coercionem ea culpa non pertinet. Quod autem per exempla subiecta, doctrinæ præcedentis qualitas declaretur, uulgo notum est. Per manus enim traditur, exemplis declarari regulam, l. scire oportet. §. hæc de his, in uerb. adoptantur. ff. de excus. tut. l. nã quod liquide, in fi. ff. de pœnu leg. l. damni. §. Sabini. ff. de dam. infe. l. 1. §. labeo. ff. de aqua quot. & æst. Deniq; esset absurda Iurisconsulti ineptitudo, si de lata culpa dolo proxima locutus, exempla de ignauiæ culpa subiecisset, atq; ita uelut aquæ naturam per exempla ignis declarasset. Aut loquimur de lata culpa quæ dolum referat, & tunc si crimen eius esset naturæ, in quo & lata culpa, & dolus contrahi possent, intrepide dico: In pœnis corporalibus, imò & in capitalibus, latam culpam quæ sit dolo proxima, dolo comparari, exigentibus hanc doctrinam tot iuribus supra allegatis. Deniq; finge ex supradictis exemplis in d. l. in lege, positis, si is qui arborem putabat, ramũ adfectata quadam negligentia deiecisset, & malo consilio non proclamasset, quis eum à reatu homicidij excusaret? Vel nónne nouimus lenocinij crimine apud Iuuenalem notari eum, qui uelut dormitãs ad uxorem suam adulteros admiserat, Ad calicem doctus uigilanti stertere naso? Nos certe compertum habemus in ludo balistario, quendam municipem Friburgẽ. telum oblique uelut per imperitiam torsisse, & confodisse fœminam prætereuntem, de cuius facinore culpa ne an dolo fecerit, dubitabatur uehementer. Et habito prudentum consilio, eò res deuenit, ut inquireretur, an huic balistario unquam inimicitiæ priuatim cum muliere, aut eius marito fuissent. quo non comperto, reus absolutus fuit, non absoluendus si quicquam inimicitiarum præcessisset. Vides quàm non effuse, sed multis ultro & citro expensis & circumspectis, in negocijs huiusmodi, quæ tam late patent definiendum est?

Iudicem capite puniri qui appellan. &c.

In homicidio de iure can.

Lata culpa ignauiæ intelligitur in d. l. in lege.

Exempla declarant regulã

Culpa lata do lo pxima etiã in capitalibus dolo æquiparatur.

Exemplum de quodã sagittario, qui fœminam confodit.

CONCLVDIMVS ergo in hoc prolixo tractatu, Culpã latam dolo proximam, à dolo separari non posse: & è regione, culpam ignauiæ, cum dolo non esse coniunctam. Quæ uera esse, imò receptissima, prudentis & boni uiri ratio, quinetiam ipsa naturæ æquitas docet: quarum altera anima est, & domina legum, altera legem, uelut condimento temperat. Quæ enim esset iniquitas puniri dolum, culpam non puniri doli sociam? Et in ueritate si ratio legibus scriptis hactenus dominaretur, ut tex. iuris, nõ ex opinionum procellis, sed uelut ex germano, id est uiuo & proprio sensu, uel ex ratione bene cõposita expenderemus: uel quæ uno aut altero iure scita sunt, ad alia quoq;, in quibus par appareret ratio, ex fide, & integritate, non ex commodo, non ex alienis uocibus suppleremus: id q̃uod bona occasione fieri posse Pedius testatur, Iam

Ratio domina legum.

Aequitas condimentũ legũ.

non esset in pulcherrimo iure nostro aliqua obscuritas, non ulla dissidentia, nihil turbidum, nihil opinosum, nihil perplexum, nihil quod fastidiret: cessarent inutiles controuersiæ, pestiferarum disceptationum sylua succideretur, & infelicium commentariorum plaustra uel tolleretur, uel ad claras breuesque iuris ueritates reducerentur, res & Cæsare nostro ter maximo dignissima, & quæ omnem omnium regnorum uictoriã superaret.

Ius ciuile emẽdare quanta res sit

Glossæ in l. quod nerua. ff. depositi.

CELSVS

Quod Nerua dicit [a] latiorem culpam, [b] dolum esse, Proculo displicebat, mihi uerissimum uidetur. Nam etsi quis non [c] ad eum modum, quem hominum [d] natura desiderat, [e] diligens est.

a ¶ LATIOREM, latam intellige, ornato loquẽdi schemate, sic in l. si longius. ff. de iud. comparatiuum pro positiuo sumitur. Est autẽ duplex lata culpa, altera ignauiæ, quæ ex naturali uitio & sua & aliena negligẽter habet, improuidoque est, & supino iudicio, de qua in l. late. ff. de uer. sig. Altera est uersutiæ, quæ cum in proprijs sit diligens, aliena dissolute negligit, de qua hic in principio sensit. & pro ea differentia est l. mulier. §. si hæres. ff. ad Trebell. cum concor. quæ supra in tractatu latæ culpæ allegauimus. Bartoli errorem hic non moramur.

Duplex lata culpa.

b ¶ DOLVM ESSE, Id est, dolo proximam, & sic in deposito uenire. Et nota, latam culpam dolum nominari per Hyperbolen, id est, excessum Rhetoricum: ut apud Terentium, ubi illic scelus est, cum sceleratum seruũ intelligeret, & in l. libertus qui operarum, in fi. ff. de op. lib. ubi inopia patroni, pro inope patrono accipitur. Et Paulus apostolus: Vos estis circumcisio, cum mul. si. Nec intelligas hic de latiore culpa sub comparatiuo mentionem fieri, ut iam supra declarauimus. Nam & Iurisconsultus alibi latam etiam culpam sub positiuo dolum nominat, l. is cui. §. dolum. ff. ut in poss. leg. nõ quod lata culpa uere dolus sit, sed est dolo proxima: cæterum sub excessu (ut dixi) dolus nominatur. Cum enim in tractatu culpæ & doli, Culpa pro negligentia culpata intelligatur, non potest uerus dolus nominari. l. si idem. C. de codi. de quo alibi plura diximus.

Primigenia p deriuatis sumi

Lata culpa sub positiuo dolus nominatur.

c ¶ AD EVM MODVM, rationem uiuendi, formam, institutum, mensuram. Sic Cice. in Epist. se facturum intra modum scribit: id est, temperatius facere, quàm sua fuerat uiuendi ratio seu institutum.

d ¶ NATVRA, cõditio. sic enim apud latinos sæpe accipitur. fa. l. 1. in prin. ff. ad maced. cum si.

e ¶ DILIGENS EST. Huic orationi coniunge uersiculum, scilicet, fraude non caret: nam interposita uerba, cum dicitur, nisi tamen ad suum modum &c. parenthesim faciunt: ut ordo literæ is sit: Si quis non ad eum modum, quem hominum natura desiderat diligens est, fraude non caret, nisi tamen ad suum modum curam in deposito præstet. Nec enim salua fide, &c. Et est sensus. Depositarium si in re deposita iuxta eam diligẽtiæ rationem, quam communis hominum conditio desiderat, non sit diligens, fraude nõ carere, sed esse in lata culpa dissolutæ negligentiæ, nisi forte iuxta suum quoque modum: id est, iuxta proprium negligentiæ institutum seu rationem, incuratam curam adhiberet: nam tunc excusatus esset, alioqui non excusari, nec enim salua fide minorẽ, &c. Qui est uerus intellectus, planus & facilis, quem nec Accur. nec Doct. sunt ex solido adsecuti. Quod enim Accur. hic in uerb. ad eum modum, putat depositarium non excusari, si sit minus diligens quàm alij homines, per l. si constante. non est uerum, & est contra apertum tex. Instit. quib. mo. re. con. obli. §. præterea. ubi depositor suæ facilitati

Ordo literæ.

Declaratio textus.

cilitati imputare debebit, qui negligenti rem amico custodiendam dedit. Nec obstat d.l. si constante.ff. sol.ma. imò nihil facit, nisi forte allegare uoluerit.§. si maritus. Sed nec is tex. pro Accur. stat, quia nõ loquitur de negligentia, sed de sæuitia in dotalibus coërcenda. Cæterũ si Accur. culparũ genera distinxisset, errorẽ uitare facile poterat.

[f]Nisi tamen[g] ad suũ modum, curam in deposito[h] præstet, [i]fraude non caret: Nec enim[k] salua fide, minorem ijs quàm suis rebus diligentiam præstabit.

f ¶NISI TAMEN. Hæc uerba (ut dixi) per parenthesim legũtur. Quo loco Iuriscon sultus eam culpam excipit qua depositarius in suis etiam rebus negligens esset, quam nominauimus culpam ignauiæ.

g ¶AD SVVM MODVM, id est, ad rationem & institutum, quo in suis quoq; rebus ne gligens esset. Modum enim uitæ rationem & institutum esse, supra diximus. fa.l. fi.ff. de hære. instit. ubi modus institutionis pro ratione sumitur.

h ¶PRAESTET. Si ergo in re deposita eũ modũ seruat quẽ in suis, etiã si in suis negli gẽter uerset, excusatus est: hoc enim dictio exceptiua, nisi, euidenter significat. fa. glo. in l. actione, in fi. C. de transact. & est tex. instit. qui mo. re. cont. ob. d.§. præterea. No tandũ ergo qđ hæc lata culpa qua aliquis ex naturali uitio, ex ingenij crassitudine, su pine negligẽs est, ab alia lata culpa quæ fraude nõ caret, hic clare distinguitur, qđ hæc dolũ repſentat, illa à dolo remota est, qđ supra in tractatu culparũ latius fundauimus: qua una distinctione recepta, cõpluria toto iure ciuili, germanæ ueritati restituuntur. *Colligitur ex tex. duo culpæ latæ genera.*

i ¶FRAVDE NON CARET. Ergo ea lata culpa fraudẽ, & sic dolum habet, per figurã Lyptoten. Quomodo ergo fieri posset, ut his casibus in quibus dolus uenit, non etiam culpa ueniret quæ dolum habet, & consequenter, quomodo in actione depositi ob do lum in litem iuraretur, & non ob culpam quæ dolum habet, licet uelamine negligen tiæ contectum? Proinde errorem quem gloss. in l. in actionibus. ff. de in lit. iur. Bar. & Doct. hic docuere, quis bonus uir uel excusare, uel dissimulare queat?

k ¶SALVA FIDE, Ergo arg. ab oppositis, salua est depositarij fides si parũ in re depo sita quàm in suis rebus curam adhibet, etiamsi sit culpatissime negligẽs. d.§. præterea. contra Accur. Voluit ergo totus hic tex. depositarium, si is res depositas ut suas curet etiamsi negligenter curet, fraude carere, quæ est lata culpa desidiæ: sin in proprijs dili gens sit, non ita in alienis, sed in eis negligẽter uersetur, fraude non carere, adeò que incidere in latam culpam uersutiæ, ut sic duo illa genera latæ culpæ ex nostro tex. manifeste colligantur, quæ tamen etiam supra alio loco latius attigimus.

ELVCIDATIO L. SI NON SORTEM. §. LIBERTVS. DE COND. INDE. elegans & insolita, de operis libertorum.

IN OPERARVM tractatu nonnulla sunt, quæ & in glos. & Doct. deside rantur, quapropter & meas quoque uigilias ea in re addere placuit. Primo omnium obsequia non esse operas, à Bar. & Doct. bene obser uatum est, id quod & tituli distincti, & separata ab operis obsequiorum conditio arguit. l. libertus qui operarum. ff. de ope. lib. l. libertos. C. de obseq. Quapropter Accur. nulla ratione excusari potest, qui d. §. libertus, in prin. de obsequialibus operis intellexit. Sed & Bar. cum obsequia ab operis recte distinxisset, obsequiales tamen operas non recte nominauit, ut quibus utrisq; inter sese nihil pror sus conueniat. Obsequia enim in honoris exhibitione, in reuerenti uerecundia consi stunt. Operæ uero, ipsum operarij laboris tractum significant. arg. l. operæ, in prin. ff. de operis libert. & l. 1. in fi. eod. titulo. Quæ autem sunt obsequiorum species,

Obsequia non esse operas.

Obsequiales operas nõ nominari.

Obsequiorum species. uulgo tractatum est. Ad liberti enim obsequia pertinet, ut assurgat patrono, ueneretur, sanctam & honestam eius habeat personam, sine uenia in ius non uocet, uocatum nulla impetat famosa actione, uel quæ patroni sugillet opinionẽ, & in summa, omnia ad syncerã redigat pietatem, l. 1. in prin. l. ij. l. parens, cum ll. seq. l. liberto. ff. de obseq. iuncta d. l. uenia. C. de in ius uoc. Tandem & patronum inopem alat. l. 1. C. de op. lib. l. alimenta. §. 1. ff. de lib. ag. cum si. quæ omnia & parentibus & liberis multo maxime sunt præstanda, in qua re quæ ab alijs satis tradita est, nolui esse prolixior. *De operis.* De operis uero dicturi multa nouabimus, nonnulla ab alijs Doct. non tradita aperiemus, eritq; is tractatus, & iucundus lectu, & scitu utilis. *Operæ diurnũ offi.* Operam diurnum esse officium, Paulus docuit l. 1. ff. de op. lib. Potest autem bifariam illa diuturnitas intelligi, uel quia per diem laborãdum est, ut l. ij in fi. ff. de an. leg. uel quia certo diei tempore absoluatur, ut adesse domino, domino ob necessitatem aliquam inseruire: & tunc diurnum ideo dicitur, quia die explicatur. Vnde apud Iuuenalem, importuna uxor, Lõgi relegit transuersa diurni, tametsi etiam nocturna sunt officia, ut post dicetur. *Nocturna offi.* Sed Iurisconsultus ad frequentiam respexit. l. nam ad ca. ff. de leg. *Operæ duplices sunt officiales, fabriles* Sunt autem duplices operæ, officiales & artificiales, seu fabriles, id quod etiam à Doct. receptum est, licet alia serie tractetur. *Officiũ dupliciter accipi.* Circa officiales notãdum puto, Officium dupliciter accipi: aliquando generaliter pro actu, qui pro sua cuiusq; conditione deberi intelligitur, ut Victorinus uoluit, & tunc recte, operæ siue sint officiales siue artificiales, officium diurnum dicuntur. Aliquando & strictius pro quodam ministerio (ut ita dixerim) personali, qua inseruire alijs uolumus, ut apud Suetonium, Senatores conspirati, Cæsarem officij causa circumstetisse scribũtur, & Iuue. Officium cras Primo sole mihi peragendum in ualle Quirini, & fa. l. sicut patronus. ff. de op. lib. *Vnde officiales dicantur.* Et hinc recte officiales operæ deducuntur. Per dictam distinctionem posset saluari Accur. in d. §. libertus, in uerb. officiales, licet ad eam non respexerit. *Officiales opeque.* Ergo officiales sunt, quæ & ex habilitate ministrantis, & ex domini commodo consistunt, personæq; ministranti conuenientes, in domini personam referuntur, atq; adeò ad inseruitionem (ut ita loquar) personalem pertinent. ut l. operæ in rerum. ff. de op. lib. Eius generis sunt, adesse domino, comitari dominum. l. quod nisi, in fi. l. hæ demum, in fi. ff. eo. tit. *Quid officialium appellatione ueniat.* Item & calceare, aliaq; domini negocia exercere, eius personam respicientia. *Improbatur distinctio Bartoli.* Nec placet distinctio Bar. in d. §. libertus, dum putat referre, an negocium totius diei, an uero modici temporis cõmittatur. Siue enim negocium pro domini necessitate diu duret, siue statim finiatur, dum eius personã respiciat, inter officiales operas numerabitur. d. l. hæ demum, quæ generaliter loquitur. *Mensæ instruendæ labor.* Porrò si quibus mensæ apparandæ, instruendæue negocium committitur, officialibus operis occupari dicuntur, quorum numero, obsonatores, structores, propinatores, pincernas, cocos computabimus, ar. l. legatis. §. 1. ff. de leg. iij. *Domus custodia.* Item cum domus iniũgitur custodia, officinæ seu tabernæ solicitudo, & quæ similes essent operæ uel ministeria, quæ ex personali actu operantis ad domini personam respiciunt, etsi non tota die durauerint. d. l. operæ in rerum, & fa. l. duorum, in fi. eo. tit. *Fabriles.* Fabriles operæ à faciendo sunt dictæ, allusione potius quàm etymo, quas & artificiales Iurisconsultus nominat in l. fi. ff. de op. ser. *Artificiales. Ad manuales operas.* Et quamuis fabrilium uocabulo, largius aliquanto & extentius ad manuales operas abutamur, communicata tamen utrobiq; significatione, mixtim de utrisq; Iurisconsulti loquuntur, ut ita nihil ab artificialibus fabriles re ipsa differant, fa. d. l. operæ in rerum, in fi. d. l. hæ demum, in fi. de op. lib. & d. l. legatis. §. si ex officio. ff. de leg. iij.

Fabrilium nomina quæ censentur. Sunt autem fabriles hæ, quæ ex artificio consistunt, in quibus labor plus ad rem ipsam & ad opus faciendum, quàm ad personale ministerium, aut personam domini respicit. Horũ numero sunt cerdones, sutores, fullones, sarcinatores, fabri, pictores, statuarij, phrygiones, lanifices, infectores, scribæ, librarij, & omnino quicquid sit artis uel laboris quod rem laboratã respiciat. Quod autem Bart. in d. §. libertus, fabriles eas putat esse, quæ in rem & patrimonium domini fierent, non improbo, dum de patrimonio largiter loquatur. Nam imagines & aliæ res pictæ uel sculptæ, patrimonia dominorũ

Alia declaratio operarū. Officiales.

minorum non adiuuant, existimatione enim pollent, non censu. Vt ergo in summa col ligam. Officiales operæ rem domini, eiusq; personam, uictum, curationem, ocium, quietem, uoluptatem, directo respiciunt, & separata domini ratione, eius'ue commodo personali, potius molestiæ sunt quàm operæ, d.l. ut iuris.§.dabitur. eo.tit. iuncta.l. si libertus artem, in fi. de op. lib. Artificiales uero, quæ absolute in sese nullo habito respectu ad personam domini fiunt, & à quocunq;, cuicūq;, quolibet etiam tempore, fieri possunt. Quæ licet ad domini imperium laborentur, labor tamen non ad domini personam, & commodum personale, sed ad opus respicit, eatenus ut æque hosti sicut domino præstari possent. Lecticarij utrisq; communicant. Nam si fabricatores lecticæ intelligas, artificiales sunt, d.l. legatis.§.1. de leg. iij. sin uero lecticarum portitores, officialibus accensentur. l. si ex toto.§.ij. ff. de leg. 1. Quem intellectum utrobiq; ratio ineuitata exigit. Cum enim lecticarij ad numerum legantur, portitores intelligi uerisimile est, cum non nisi à multis lecticæ dominorum portentur. Inuenio aūt operarū speciem, quæ & sit artificialis & circa officium uersetur: ut sunt medici, cantores, citharœdi, mirmillones, athletæ, musici, gladiatores, mimi, pantomimi, saltatores: eas enim operas esse artificij notorium est, sed & cum officio communicare (quatenus uoluptati sunt) iura docent, ut d.l. ut iuris.§.dabitur, cum dicitur eos esse uoluptatis artifices. Has operas, quamuis inter artificiales Iurisconsultus ponat, l. eius artificij. l. medicus, cum l. seq. l. hæ demum, uers. nec arenarius. ff. de op. lib. tamen & aliquando officialium iure censentur, ut post docebitur. Proinde non errabit, qui eas medias, seu cōmunes nominauerit. Plura enim sunt negocia quàm uocabula. l. natura. ff. de præscrip. uerb. De Bubulcis porrò opilionibus, agricultoribus, messoribus, dubitari posset. Bart. in d.l. quod nerua, fabrilibus adscribit. Nos huiusmodi operas à libertorum genere reijcimus, ut quæ seruis competant non libertis. l. in lege censoria, ad fi. ff. de uer. sig. Quapropter minimi referet super eis hoc loco disceptare: Si tamē de eis loqui res exigeret, potius officialibus connumerarim. Operarij enim isti in domini & rem & commodum ita reflectuntur, ut separata domini ratione, desinat obligationis & causa & propositum. Is enim laborator domino se ita adstringit, ut nolit prorsus alteri, quod in fabrilibus non recipi supra diximus. Sunt & operæ seruiles, quorum numero omnes sine delectu operæ sunt, siue sint artificij, siue officij, id est ministerij, preciosæ, mediæ, uiles, & cuiuscunq; generis, etiā quæ onerosæ, turpes, & (ut ita dixerim) bestiales sint: ut uerrere domum, aream, plateas, purgare cloacas, in pistrino operari, molas protrudere uersatiles, haurire aquas, ruri macerari, terrā fodere, imò ad terram adscribi, ligna conuehere, esse uespillonem, pollinctorem, bestiarium, agasonem, ut interim turpiores taceam, quas dicere nolim. arg. l. fi. in fi. ff. de op. ser. huiusmodi operis, bubulcorum, agricultorumq; labores, iam supra recte accensuimus. Et licet operæ seruorum etiam officij sint & artificij, ea tamen distinctio in eis non obseruatur. Quicquid enim seruus laborat, uel circa personam domini, uel in alijs operis, adeò abest ab officio, ut etiam necessitatis sit & oneris seruilis, eaq; ratione operæ serui in fructu sunt, & fructus in operis. l. in hominis, cum l. seq. ff. de ope. ser. Hoc est quod diximus, operas seruorum & animalium quodammodo æquiparari, arg. l. huic, ad fi. in uers. etsi habitatio. ff. usufruct. quem. caue. fa. l. ij.§.1. ff. ad l. aquil. Vno tamen casu, officiales in seruis ab artificialibus distinguuntur, quoties ad æstimationem operarum res redigitur, d. l. fi. ff. de op. ser.

Artificiales.

Lecticariorū opera.

Operæ mediæ seu cōmunes, quæ & officij sint et artificij

Bubulcos, opiliões, messores &c. esse opas seruiles, non libertorum.

Operæ seruiles quæ sint.

Officialiū & artificialiū distinctio in seruilibus non attenditur.

Operas seruorum & animalium æquiparati.

Visa obsequiorum & operarū declaratione, recte nūc circa earum impositionem effectum, obligationem aliqua examinabimus, pleraq; transeuntes, quæ ex uulgatis Doct. dictis cognoscuntur. Et primo, ad obsequia libertus citra indictionem naturali nexu ita tenetur, ut cogi possit. d.l. uenia. C. de in ius uoc. iuncta l. 1.§. cum patronus. ff. de off. præf. urb. Quapropter sicuti ex errore præstari non possunt, ita nec ullo iure repetuntur, quod huiusmodi naturalis obligatio ad præstandi necessitatē sit redacta. d.§. cum patronus. In alijs tamen speciebus naturalis obligationis, errore iuris soluta

Obsequiorum effectus & obligatio.

non repetuntur: Cæterum si errore facti soluta sint, repetere ius est, in l. cum quis. C. de iur. & fa. ig. Quo loco Bar. & communiter Doct. eam obligationis naturalis speciem excipiunt, quæ ad antidora obligat: putantes si etiam eo loco iuris errore solueretur, non impediri repetitionem soluti, id quod glos. tenuit in l. ex hoc iure, supra de iusti. & iur. nisi forte idipsum solueretur quod receptum erat. l. si testamento. §. 1. ad fi. §. ff. de fideiuss. Et ita se habet communis opinio, quæ tamē non est uera.

Obligatio ad antidora iuris errore soluta.

Contra cōmunem opinionē

Nam si inter obligationes naturales hoc commune est, quod non nisi naturali ratione nituntur, quomodo inæqualem habebunt efficaciam? Aut cur hoc naturæ uinculū, quod ad gratificationem benefacti obligat, minus operaretur quàm in quacunque alia simili specie, cum in omnibus sola ratio naturalis citra uinculum ciuile præuersetur? Porrò qui gratificatur alteri errore iuris, credens sese ad hoc teneri, iam animo naturaliter cōsentit, ut remuneretur amicum. In naturæ ergò uinculo, & in naturali consensu non errat, licet in iure errauerit, ut ita merito locum habeat d. l. cum quis, cum si.

Obligatio ad antidora quale uinculū habeat.

Zasij opinio.

Et ne per latebras fatigemur, textibus expressis res munienda est. Nam in l. sed & si lege. §. consuluit, de pet. hære. clare decisum est, eum qui donauit si antidora accepit, iam esse factū locupletiorem: Cui necessario cōsequens est, remunerationis non esse repetitionem: aliâs quomodo alter diceretur factus locupletior, qui in re accepta repetitionis onere grauaretur? Addimus & alium tex. in l. idemque. §. fin. ff. mand. ubi si creditor fideiussorem remunerandi gratia liberat, fideiussor actionem mandati contra debitorem habet, cum tamen nihil soluisset; sed quia ea liberatione quæ in remunerationem ei contigit, obligatio ad antidora extincta est, ideo actionem habet, non habiturus si creditor liberationem posset condicere: quia ea quæ possunt condici & repeti, liberationē impediunt, d. l. si testamento. §. 1. ad fi. ff. de fideiuss. fa. l. qui concubinam. §. si hæres, de leg. iij.

Alia ratio.

Iterū firmatur doctrina cōtra communem.

Quod si obligatio ad antidora in ea specie, quam supra diximus per d. l. idemque, actionem contra tertium producere potuit, quanto fortius exceptionē remunerato producet contra repetentem? ar. l. 1. §. is autem, ff. de superfi. Et tandem si remuneratio donationis acceptæ quodammodo genus permutationis esse intelligitur, d. §. consuluit, necesse est, quod & cum natura permutationis participet. At hoc fieri non posset, si quæ remunerata sunt liceret repetere: hoc enim ab omni permutationis genere, rebus iam permutatis, quàm maxime abhorret, ar. l. permutationē, cum l. seq. C. de re. permut. His argumentis contra glos. & omnes Doct. qui diuersum tradidere, fortiter nitimur, ab eis non discessuri, nisi nostra fundamenta ex ueritate non per cauillationes dissoluantur. Cæterum contrà ueritatem textuum quomodo dissolues?

Contra Accursianos.

Equidē uehementer doleo, Doctores qui alioqui in multis & ingenio ualuere & doctrina, hac una re tam obuerso fuisse animo, ut quicquid Accursio in buccam uenerat, sæpenumero pro ueritate sine altiori disquisitione sequerentur, & ita orbem replerent erroribus, adeoque ueritatis amatoribus tantū negocij ueritatis reducendæ tribuerent, eosque graui fatigatione iuris perpurgandi onerarent.

Obsequia qualiter ad hæredes

Sed iam cætera dispiciamus, Ad obsequia tenentur, & liberi erga parētes, & liberti ad patronos, sine impositione: utrobique enim naturale uinculum (ut diximus) obligat. Ad hæredes autem, an & qualiter ea obsequia transeant, à Bart. non perfecte traditur. Puto tamen quod hæredes extranei, quos uel libertus uel liberi relinquant, ad huiusmodi obsequia honorifica aliter non teneantur, quàm quod in ius uocare parentem, patronúmue defuncti nō possunt: nec ullam contra eum famosam mouere actionem, quæ ex facto uel patris uel patroni descenderit, atque adeò tali homine nec accusare, l. apud Celsum. §. aduersus, ubi est intortus tex. sed per Hypallagen resoluēdus. ff. de doli excep. iuncta ratione d. l. uenia. C. de in ius uoc. Cæterū hæredibus extraneis patris uel patroni, nihil obsequij nec à liberis, libertóue, aut eius hæredibus debetur, arg. sumpto à dictis iuribus, & fa. l. liberti. C. de op. lib. Nisi patronus filium relinquat, ei enim reuerentia debetur, l. qui manumittuntur. C. eo. tit.

Operarū effectus utrisque cōmunes.

Nunc ad operarum effectus, in quo duo tractabimus; Primo quid operis cōmune sit, deinde

sit, deinde quid cuiq; speciei proprium. Et quidem effectus utrisque communes in eo sunt, quod non debentur nisi impositæ iuramento, uel stipulatione, & id quidem in limine manumissionis, nisi aliud conuenerit, l. ut iuris. §. 1. ff. de op. lib. iuncta l. fi. §. adeò. ibi glos. ff. de lib. cau. Et si sine impositione præstarentur, libertum ad futuras operas non obligarent. l. operis. ff. de op. lib. Ob operas autem liberti cum patronis habitare non coguntur, quod in seruis non est receptum. d. l. qui manumittuntur, in fi. de op. lib. In prædictis nouisse conueniet, quod non solum operæ, sed & donum, munus, imponuntur. d. l. ut iuris. §. iurare, ij. ff. de op. lib. l. Iulianus. ff. de bo. lib. cum si. Est autem donum quod sine causa datur. Munus causam habet, ut si in militiam patroni, si propter filiæ nuptias munus daretur, l. inter donũ. ff. de uerb. sig. Inter hæc aduertendum est, quod seruis ex fideicõmisso manumissis, & ex constitutione diui Marci in libertatem ereptis, & his quibus à lege libertas competit, nullæ prorsus imponi operæ possunt, d. l. ut iuris. §. rescriptũ. l. sed si hac. ff. eo. tit. Item operæ in genere impositæ, ut cum decem uel uiginti operas diurnas stipulamur, libertus eas soluet, in quibus sese exercuit: quod si in utrisq;, nempe officialibus & fabrilibus consueuerit, præstabit quas dominus uolet, arg. l. operæ. ff. de op. lib. si in neutris, laborem exiget dominus à liberto, quem præstare poterit, ar. d. l. ut iuris. §. iurare. l. eius artificij. ff. eo. tit. & fa. in ar. l. fi. §. 1. de op. ser. Iam uero etsi impositæ sint in genere, ut decẽ dari operas, libertus non tenebitur ad ullas, nisi sint ad speciem indictæ seu exactæ. l. cum patronus. ff. de op. lib. & postquàm indictæ fuerint, dies earũ cedere incipiet, d. l. si quis hac. §. iudicium, de op. lib. quapropter si præstitæ non fuerint, & tantum transierit tempus quo perfici poterant, operarum præteritarũ æstimatio petetur. l. si quando. d. l. si quis. §. iudicium. l. operas, de op. lib. nisi ualetudinis causa foret impeditus. l. interdum, eo. tit. Sed etsi liberto dignitas accesserit, liberabitur, idem si ætas confectior. d. l. interdũ, in fi. cum l. seq. Et si plures sint patroni, & operæ plures, numero diuidentur; scilicet quod operarum pars aliter uel diuidi uel peti non potest. Vnde qui partem operæ petunt, non nisi æstimationem petijsse intelliguntur, l. libertus qui post. l. si quando, ubi sub parte operæ æstimationem accipe. l. quoties, de op. lib. fa. l. in stipulationibus. §. operarum. l. stipulationes non diuidũtur, in prin. & ibi utrobiq; diximus, infra de uer. obli. Item si sint plures patroni, qui in operis indicendis non concordent, libertus neutri ad operas tenebitur, donec cõcordarint, l. hæ operæ. §. si patroni plures, cum §. seq. An autem dies cedat ab indictione, ut postquàm patroni concordarint, retro ad æstimationem teneantur? Non puto, quia durum esset &c. d. l. hæ operæ. §. fi. quod & Accurs. tenuisse uidetur in d. §. si patroni plures, in uerb. accipiendis, qui allegat l. ij, in fi. ff. quib. mo. usus fruct. ami. ubi hoc probatur: quamuis Iurisconsultus in d. §. si patroni, contrarium significare uideatur: sed se non firmat. Cæterum hoc quod decidimus, consuetudine in Vasallis obtinet. Nec obstat l. si quis hac. §. iudicium, de op. lib. quia de operis indictis intelligitur, dum nihil intercedit quod eorum præstationẽ moretur, ut supra declarauimus, quod nota. Porrò in imponendis operis ratio habetur ætatis, ualetudinis, dignitatis; & porrò an libertum deceant, an honestæ sint, an non turpes, uiles, abiectæ, seruiles, mediastinæ, & quæ potius libertatem oneret, quàm sustineant, l. eius, in fi. l. pe. ff. de op. lib. prouiso etiam ut temporis spacia liberto relinquãtur, quibus & sese suamq; familiam enutrire, & quæ ad curam corporis necessaria sunt, prouidere possit. Proinde & libertus propriam negociationẽ gerere potest, dum operæ patroni non impediantur: & si langueret libertus, operæ non deberentur, d. l. cum patronus, in fi. l. nec audiẽdus. l. libertus qui post. d. l. interdum. l. libertus negociatorius, de op. lib. Quibus consequens est, quod libertus, quamuis eo loci ubi patronus moratur, uel si ex iusta causa proficisceretur, operas præstare debeat; uagantem tamen per prouincias sequi non tenetur, l. qd' nisi, ad fi. cum l. seq. d. l. hæ demũ, in fi. eo. tit. fa. l. fi. ff. de iur. om. iud. Hoc est qd' superius diximus, rurestres, messarias, & similes operas libertis nõ imponi. Præterea si patronus operas impositas, item donũ, munus, uel exi-

An liberti propter operas cũ patronis habitent.

Libertis in libertatẽ ereptis

Secũda communio operarum.

Tertia communio operarum: Operæ in genere indictæ.

Operas inter patronos diuidi.

Si patroni ĩ indicendis operis non cõcordent.

Vasalli.

Alia cõmunio operarum.

Libertus negociator.

Libertus ægrotans.

Alia cõmunio.

gat ab inuito, uel operas liberto uendat, uel mercede locauerit, bonorum possessionẽ contra testamentum liberti non petet. l. ij. C. de bon. poss. contra tab. lib. l. libertus qui operarũ, de op. lib. d. l. Iulianus. ff. de bo. lib. d. l. ij. C. de bo. poss. contra tab. lib. Quod latius prosequitur glos. in l. si quam. C. de op. lib. Sola autem impositio operarũ nõ noceret, nisi exigat, ut ibidẽ et alibi per glos. fa. l. si quis à liberis. §. pe. ff. de lib. agnoscen. tex. est in l. qui onerandæ, de op. lib. Quod aũt de locatione operarũ diximus, infra suo ordine temperabimus. Tandem operæ, non solum patrono, sed & liberis patroni debẽtur, dũ tamen uel hæredes sunt, uel nõ mala mẽte exhæredati, succedent aũt æqualiter in operis, etiam si sint inæqualiter instituti. d. l. ut iuris. §. pe. l. si patronus. §. ij. ff. de bo. lib. Hæredibus autem liberorum, si extranei sint, libertus non adstringitur. l. sciendum. de uer. sig. Nam nec patroni hæres, si sit extraneus, operas petet, nisi forte aliquæ essent præteritæ. l. cum patronus. §. 1. l. à duobus, in fi. de op. lib. quæ tamẽ omnia latiori egerent explanatione.

Sola impositio operarum non nocet.

Vltima communio.

Operæ quibus debeantur.

Hactenus quæ operis in genere conueniat, paucis attigimus. Nunc uero ad speciẽ operarum transeuntes, in quibus officiales ab artificialibus differant, inuestigabimus. Et ante omnia diligenter aduertendum est, sæpenumero fieri, quod si de operis Iurisconsultus simpliciter loquatur, in dubio officiales potius intelligat quàm artificiales, id quod tex. iuris multis in locis urgent, ut in l. quoties, in fi. uers. sed hæ operæ, d. l. hæ operæ, in prin. ubi hoc manifeste liquet, cum de artificialibus separate disseratur. item in l. cum patronus, in prin. l. operæ enim. l. quoties certæ. uers. sed operæ, ad fi. l. interdum. d. l. ut iuris. §. dabitur. ff. de op. lib. cum si. Cuius est ratio præsens, licet à nemine tacta. Nam libertis longe frequentius officiales indicebantur quàm artificiales, cũ illæ ad personale domini commodum respiciant & in officio consistant, quod maxime libertos decet, d. l. cum patronis, post prin. uers. cum enim operarum. Quapropter appellatione operarum, in dubio officiales quadam antonomasia ueniũt: recte, sicut sub nomine poetæ, Vergilium, sub prophetæ uocabulo, Dauida Grammatici intelligũt. Ad quod si Accur. in d. §. libertus, aduertisset, in tam improuidos errores circa operas incertas sese & alios fatigando, nõ incidisset: Quas enim ipse incertas putauit, nos officiales ex doctrina prædicta, tam notabiliter quàm noue nominauimus. Cæterum si uel ratio uel materia subiecta legis, de operis effusiori genere loqueretur, non inficiamur, utrãq; operarũ speciẽ ex pari includi: ut in l. operæ in rerũ. ff. de op. lib. in prin. ubi de operis in genere, post de speciebus operarũ disserit, fa. l. ut iuris. §. iurare, cũ duobus. §. seq. l. qui libertinos, in prin. l. hæ demũ, in prin. d. l. libertus qui operarũ. l. operis obligatus. eo. tit. Et per prædictã doctrinã, iura de operis libertorũ loquẽtia lumen accipiunt, & loci quidam ambigui expeditius aperiuntur. Et potest ex hac doctrina fundari dictum Bar. in d. §. libertus. iij. diffe. dum dicit, seruitia uel operas simpliciter promissas, iudicari officiales. Differunt autem officiales ab artificialibus. Primo quia Officiales non promissas si exdiderit libertus errore iuris, non repetit, ne æstimationem quidẽ: sin uero errore facti, æstimatio repetitur, d. §. libertus, in prin. iuxta cõmunem & ueram lectionem. Fabriles non promissæ quocunque errore soluantur, repeti possunt, ut æstimatio condicatur, d. §. libertus. hæ enim cum in artificio sunt, natura non obligant. Quorum numero etiã operas cõmunes accensemus, eas præcipue quarum est aliqua æstimatio, ut medici: uoluptariæ enim, ut sunt saltatores etc. ideo nõ æstimantur, quia uoluptatis non est æstimatio. l. fi. ff. de op. ser. ar. l. in uoluptarijs. ff. de impen. in reb. dota. Secũdo differunt, quia officiales etsi promissæ sint, nõ tamẽ cedũt nisi & indicatur, & à patrono exigãtur. d. l. quoties certæ. §. sed operæ, de op. lib. de quibus loquit tex. in d. l. si quis hac. §. iudiciũ, in fi. & d. l. libertus q post, eo. tit. d. l. cum patronus, post prin. cũ si. Artificiales seu fabriles à die ꝓmissionis cedũt, d. l. quoties, uer. cedũt tamẽ, & in fi. d. l. Et potest ratio esse. Nã officiales in genere promittũtur: genus autem præstari nõ potest, nisi in specie exigatur. l. cum incertus. ff. de leg. 1. ad quæ fa. quæ supra late de genere quarto modo eiusq; obligatione tractauimus. Artificiales uero pro-

Differentia inter officiales & artificiales.

Ratio noua.

Operarum appellatiõe quæ.

Contra Accur.

Operæ in genere.

Prima differentia operarum.

Officiales non promissæ præstitæ.

Operæ cões.

Secunda differentia.

Officiales promissæ quando cedant.

ro promitti in genere non poſſunt, ſed ſpecies promittenda eſt: ut cum iubetur libertus pingere, ſculpere, lanam facere, ut ita res quæ laborari debet deſignetur: tunc enim non expectabit libertus donec exigantur, ſtatim enim promiſſio obligat.

Operæ cõẽr.

Aduertendũ tamen eſt circa operas medias aut communes, quorũ numero ſunt, medici, mimi, &c. quia eædem operæ naturam officialium in hoc ſequuntur, ut promiſſæ non obligent, niſi exigantur, l. ſi libertus artem, in fi. ubi eſt ad hoc tex. nota. de op. lib.

Tertia differentia.

Officiales creditoribus an delegentur.

Tertio differunt, quia officiales delegari creditoribus nõ poſſunt, cuius eſt uiua ratio. Cum enim delegantur alteri, mox ceſſant eſſe officiales, ſcilicet quod earum miniſterium ex domini commodo perſonali circumſcribitur, in officio enim cõſiſtit: Vnde eo ipſo quod delegantur, qualitas officialium extinguitur, ceſſant enim eſſe in officio, ar. l. Titio cũ morietur. ff. de uſufruct. quam rationem notabis, quia noua & ſubtilis. Si tamen eſſent delegatæ & ſoluerentur, æſtimatio non repeteretur. d. §. libertus, in fi. per rationem ibi poſitam, eo tamen caſu non eſſent officiales, ſed innominatæ.

Mediæ delegari poſſunt.

Quarum conditionem hæ operæ ſequuntur, quas cõmunes diximus: ut ſaltatorũ, medicorũ &c. ſcilicet quod ad officiũ hoc caſu reſpiciſſit. Si tamen patronus operarũ huiuſmodi nõ egeret, iubere poſſet, ut liberti in huiuſmodi opis gratuitã operã amicis impendãt: extra quẽ caſum, etiã iſtæ cõmunes operæ aliȷ̃s nõ æduntur quàm patronis. d. l. ſi libertus artẽ. eo. tit.

Fabriles an delegentur.

Fabriles aũt ſeu artificiales, patronus & delegare creditori, d. §. libertus, & iubere poteſt ut cuicũq; aliȷ̃ ædãtur, dũ ſine mercede. d. l. operæ in rerũ, in fi. Locari eñ mercede nõ liceret, niſi patronus & eſſet inops, & aliter uti opis nõ poſſet niſi locarenẽ. l. patronus. ff. eo. tit.

Quarta differentia.

An autem patronus ſibi aut Titio ſtipulari, & adeò aliam adiȷ̃cere perſonã ſtipulatione poſſit, dubitationis eſt: ſunt enim iura uelut ex diametro cõtraria. Et Accur. in d §. libertus, dum ſe circa certas & incertas operas errabunde inuoluit, nihil explicat.

Artificiales patronus ſibi & adiecto ſtipulatur.

Nos ita diſtinguimus. Nam fabriles aut artificiales, patronus ſibi & adiecto iuſte ſtipulatur. d. l. hæ operæ. ȷ̃. rñſ. ibi, quare ſicut, de op. lib. quod & ſeruus patroni poſſet, dum ſtipulationem non in perſonã ſuam conferret. l. ſeruus. 1. rñſ. eo. tit. Cæterum officiales, patronus ſibi & alteri, etiam ſi filius eſſet, ſtipulari non poſſet, ſcilicet, quod aliæ ſunt hæ operæ in patroni perſona, aliæ in adiecti, ut ſupra latius declarauimus, & ita procedit. d. l. ſi ſeruus. §. libertus, cum duab. ll. ſeq. qui tex. de operis officialibus, neceſſario ex ui uerborum intelligendi ſunt, ad quod facit elegans noſtra doctrina, quam ſupra diximus, nempe, operarum ſimplici appellatione ſæpenumero officiales contineri.

Quinta differentia.

Eſt porrò & alia differentia admodum quàm difficilis propter obſcuros tex. tantum non ad implacabilem diſcordiam compoſitos: quorum tamen diſſidẽtiam, nec Accur. nec ulli Doct. ſuſtulerant. Nos quantum poſſumus placabimus.

Officiales qualiter præſtãtur

Reſolutio textuum.

Et certe officiales uictu, ſumptu, uectura, alimentis patroni præſtantur. l. operæ enim, de op. lib. ubi cùm Iuriſconſultus uecturæ meminit (quæ in officio conſiſtit) dubitari non oportet, de officialibus eum ſenſiſſe. Et eo caſu l. imponi, eo. ti. neceſſario intelligitur, quod etiam ex duabus ll. ſeq. euidenter conſtare poterit, ubi cum de operis libertorũ, & item de operis quæ aliquo euentu intercidere poſſunt fit mentio; recte officiales intelliguntur, ſcilicet quod hi caſus ad artificiales parum accommodarentur.

Qualiter dignoſcentur officiales.

Artificiales.

Nihil ergo dubiȷ̃ relinquitur, quin quoties in operis patronus ſumptu & alimentis oneratur, officiales eo loci ueniant. Inter hæc aduertendum eſt ad homines proprios noſtri temporis, de quibus infra ſuo ordine. E regione uero fabriles ſeu artificiales operas libertus proprio uictu, ueſtitu, alimentis, præſtabit. Quo caſu intelligendus eſt tex. in l. ſuo uictu. cum duabus ll. ſeq. in quibus & maxime in l. quod niſi, Iuriſcõſultus ex regula cõmuni ſe fundat, qua dicitur, promiſſorem ſuo impendio dare debere id quod promiſit: ſed operæ fabriles licet facti ſint, habent tamen hoc commune cum obligatione dandi, quod in præſtatione pecuniæ cõſiſtunt. l. fabriles, de op. lib.

Officiales præſtatione pecuniæ redimi non ſolent.

Recte ergo iura ſupra allegata propter regulam ibi poſitam, fabriles complectuntur: Nam ad officiales ſeſe dicta regula accommodare non poſſet: ut quæ miniſteriȷ̃ perſonalis ſunt, à quibus libertus ſeſe præſtatione pecuniæ liberare non poſſet. Vnde tales operæ nihil commune

cum d. regula, & cum obligatione dandi habent. Quæ resolutio & est subtilis, & ex ipsa medulla decisionum legalium sumpta: quam eo perquisitius inuestigauimus, ne me quisquam licentius diuinare putet, cum pugnas legum paulominus implacabiles conciliamus. Quare autẽ officiales sumptu patroni, artificiales uictu liberti præstentur, potest ratione non difficili suaderi: nempe illic libertus domino officialibus ministerijs inseruiturus, necessario cohabitat quandiu durãt operæ. ar. l. cæterum. §. sed & cum his. ff. de usu & habi. Hic uero in fabrilibus seorsim habitando libertus exhibere quas promisit operas consueuit. Quod autem de fabrilibus diximus, limitatur eo casu quo is libertus non haberet unde se aleret: nam tunc à patrono alendus est, aut tantum ei temporis indulgendum, quo quæstum facere, & se enutrire possit. d. l. suo, in fi. cum l. fi. Quo temperamento, l. pe. eo. tit. intelligenda est, quæ etsi ponat regulam generalem in libertis & omnibus alijs qui ædunt operas, ut alere eos patronus debeat, moderãda tamen est, ut intelligatur eo casu, quo ipsi se alere non possent. Sic enim lex per legem distingui & temperari debet, ne dissideant, l. non est nouum, cum duabus ll. seq. de ll. Prædictis consequens esse puto, quod si liberti uxoribus & familia essent onerati, non sufficere si patronus libertos aleret, nisi etiam uxoribus & familiæ si in alimentis deficerent, necessarijs prouideret, aut tantum temporis libertis relinqueretur, quo ipsi se & suos alere possent. Quod & commune in utroq; operarum genere esse ratio docet, & ita intelligo & extẽdo, d. l. aut certe. d. l. pe. in fi. fa. d. l. cum patronus. §. fi. & est arg. in l. si libertus ita iurauerit. eo. tit. ubi non debet inciuiliter onerari libertus in operis exhibendis, & in l. 1. ff. de iur. pat. in d. l. libertus negociatorius, de op. lib. Bene facit quod dicimus, duram esse separationem coniugum & familiæ. l. quæsitum. §. uxores. ff. de fun. instr. & fa. d. l. cæterum. §. mulieri, qui tex. ad hoc est nota. ff. de usu & habi. Bar. in d. §. libertus, hanc materiam ad operas uel locatas uel conductas applicat, motus ex d. l. pe. in fi. quæ non solum ad libertos, sed ad quemlibet alium operas ædentem extenditur. Sed non putamus hanc nostram operarum materiam ad operas uulgo locatas extendi commode posse, cum operæ libertorum sine mercede, & ad gratitudinem præstentur. At operæ quæ mercedibus uel locantur uel conducuntur, nihil habent gratuitum, sed ex sola lege contractus consistunt. Quod autem d. l. pe. non solum de liberto, sed de quolibet alio operas ædente loquitur, non effuse, sed de quolibet alio gratuito operatore intelligenda est, ut sequentia ex natura præcedentium restringantur: quorum numero clientes sunt, alumni, hospites & amici, item collactanei educatores &c. Hoc est quod Syrus Terentianus Ctesiphonem docet, ut patri dicat se clientibus, amicis, hospitibus operam præstitisse, & fa. insti. quib. ex cau. manu. §. eadem lege. Porrò clientes libertis cõnumerari, uetusti mores ex historijs docent, & est tex. in l. ij. & iij. ff. de his qui deiec. uel effu. l. ij. in fi. cum l. seq. ff. de usu & habi. Gratuitas autem operas ab hospitibus, ab amicis, alijsq; similibus præstari, non solum ex Homero discimus, sed quotidiana etiam docemur experientia. Vnde de conductitijs operis nihil ad præsentia. Verum quia conductitiarum operarum mentio fit, distingue totam hanc tractationem in tria membra. Aut enim de operis libertorum loquimur, & serua ea quæ supra diximus, aut de clĩetum, hospitum, amicorum, qui gratuitam operam præstãt de beneficijs uel acceptis uel speratis, & pari distinctione rem absolui putamus, id quod ex d. l. pe. eleganter colligitur. Nisi fortasse ex mera liberalitate operas aliquis exhibeat, id quod in nostra Germania propter arctissima amicitiæ uincula usu uenit, & tunc semper sumptus præstandus est laboranti, quod Bart. in d. §. libertus, in iiij. differentia bene docuit, per l. in rebus. §. possunt. ff. commo. Quin etiam si quæ instrumenta operaria frangerentur, eius damnum esse credimus cui seruitur: Sufficit ẽm si cui uel in paucis, &c. l. tutori. C. de neg. gest. quod fa. pro limitatione uulgariũ doctrinarum de instrumentis operarijs loquentium. Aut operæ sunt conductæ mercede. quo casu aduertendum est, quod aliter conducimus, uel locamus operas, aliter opera. Nam si de operis loquimur, is qui laborat, qui operatur, locasse operas dicitur.

Quare officiales sumptu patroni.

Libertus in fabrilibus quãdo alendus.

Quid iuris in uxorib.

An materia operarũ ad locatas uel conductas operas ita applicetur.

Verus intellectus ad l. pe. de ope. lib.

Clientes libertis comparari.

Conductitiarũ operarum materia.

Operas gratuito præstã. sumptu alleuiãtur.

Operæ conductæ mercede

Aliter cõducis

Cæterũ

mus uel locamus operas, aliter opera.

Cæterum cui opera præstatur, dicitur eas cōduxisse. E regione, quo ad opus quod parandū est, figura loquendi conuertitur. Nam is qui operatur, dicitur conduxisse opus: at dominus cui opus pertinet, dicitur idipsum locasse. Quod Accurs. obscure & breuiter assequi uidetur, in l. ij. C. loca. Et est apud latinos homines ea figura loquendi cōsueta & facilis. Bart. tamen cum eum loquendi ductum in d. l. ij. non intelligeret, glossam recte docentem improbauit, & tex. ibidem corrupit. Vnde in hoc tertio membro aut operas officiales locat operarius, & is laborabit sumptu conductoris, id est eius domini, cui laboratur, cui inseruitur. Et hoc uidemus in famulis seruitoribus, quorum ministerio officialia conducimus, arg. sumpto à seruorū operis: in quorum locum famuli apud nos successerunt: nisi quod hi cum mercede, illi sine mercede seruiere. Aut uero alias fabriles conducimus, & istas operarius locator suo sumptu præstabit, siue ex mercede diurna, siue ex mercede, quæ totū opus respiceret cōducitur, l. si uero nō remunerandi. §. fi. ff. man. quē casum etiā Bar. hic bene docuit. Attendenda tamen in huiusmodi laboribus cōsuetudo est, id qd' & Bar. placuit, per iura per eū allegata. Et porrò uariæ cōuentiones attendendæ sunt, quibus fit, ut aliquādo sumptus præstetur, aliquando nō præstetur, quæ conuentiones dant legē cōtractui, l. 1. §. si cōueniatur. ff. depo. Hæc aliquanto latius attigimus, partim ut difficilis ll. obscuritas aperiretur, partim ut aliquādo per Bar. bene dicta per accessum adnecteremus.

Si officiales operas locauerit operarius.

Cōduci operas fabriles.

Operæ mediæ cuius sumptu.

De operis cōmunibus seu medijs, ut sunt medici, mimi, &c. utrius sumptu, an patroni, an liberti explicentur? Benignius est eas hoc loco ad officialium naturam reducere, ut sumptu patroni præstentur, quando ad domini uel utilitatem personalem uel uoluptatem exhibentur. Et in ambiguis benigniora præferuntur, l. si fuerit. §. plane, ad fi. ff. de reb. dub.

Vltima differentia.

Officiales an ad hæredem extraneū.

Fabriles.

Tandem differunt inter sese operæ, quia officiales ad hæredem extraneum non transeunt, ad filios transeunt, etiam exhæredatos, si non mala mente sint exhæredati, l. fabriles, in fi. l. si operarum, de ope. lib. l. si patronus. §. si quis non mala mente. ff. de bo. lib. Et transeunt ad filios, siue in stipulatione nominati sint, siue non sint nominati. l. si quis operas. d. l. cum patronus. §. cum libertus, de op. lib. Cæterum fabriles ad hæredem etiam extraneum transeunt, præteritæ tamen non futuræ, d. l. fabriles. d. l. duobus, in fi. eo. tit. Possent & aliæ differentiæ ex discursu tit. de op. lib. colligi: sed sufficiant quæ diximus, ne dicar pomum Atalantæ sequi.

Hic tractatus ad homines nostros accommodatur.

Homines proprij.

HACTENVS uidimus quæ sint obsequia, quæ operæ, quot species, quid eis uicissim cōmune sit, in quibus differāt: nūc tota ea res ad homines, qui nostro tēpore uel seruis, uel libertis accedunt, accōmodanda ueniet. Quorū duo sunt genera. Nonnulli homines proprij dicuntur, alios uasallos nominamus. Primi generis homines in multiplici sunt differentia, id quod alio loco extentius prosecutus sum. Quantum tamen ad præsentia satis est, homines proprij in paucis quibusdam cum seruis participant, & plus ad libertos respiciunt. Siquidem Germania, pro Cornelij Taciti sententia, ueros seruos nunquam habuit, id quod ipsa docet rei euidētia. Nam licet aliqui seruili apud nos nota laborent, propria tamen bona possident, proprijs degunt domibus, de familia domini nō censentur: iudicādi munere, dum idonei sunt, fungūtur: hæredes ab intestato habere possunt, & forte ex testamento (quod tamen nunquam uidi) quando testamentorum usus apud mediæ plebis Germanos insolens est: testimonium ferre, in iudicio stare, negociari in rem propriam possunt, nihil à domino peculij habent, nisi quod aliquando dominorum curias in Emphiteoses agnoscunt, pro dominis non stipulantur: contrahere cum dominis possunt, ex quorum contractu ciuilis oritur obligatio. Cæterum seruiles notas in eo sustinent, quod non nisi cum cōseruis matrimonia contrahere impune possunt. Si extra septa, extra curiam, extra seruorū contubernia contraxerint, mulctæ subduntur: liberi matrem sequuntur, operas dominis præstant: ut mox suo ordine latius dicetur: à domino fugere, ciuitatum municipijs adscribi uetantur (quod tamen male seruāt) sacerdotum accenseri ordini non licet, nisi manumissis. Annua quæ-

Germania ueros seruos nunquam habuit.

Quid possint proprij homines apud nos.

dam uarij generis, pars pullos uel gallinas, pars nūmos, pars operas, in seruitutis argumentum persoluūt. Domini eis uita defunctis in portione certa succedūt, obseruatione non eadem: nonnulli enim dominorū dimidiam bonorū, alij tertiam, plerics quartā partem accipiunt: quæ obseruatio ad libertorum iura accedit, quamuis dura satis sit. Quibusdā loco successionis, iumēta, uestes cedunt. Vendi alijs & permutari possunt, dum bona fide ea fiat alienatio, alioqui superior imploratus interuenitet. Cædi, uerberari, adfligi, torqueri homines nostros non est receptum. Ad quas autem operas teneantur, uidendum est. Et certe sicut ad donum urgeri non possunt, ita ad munera suo casu adstricti sunt: nempe si dominus filiā matrimonio collocauerit, si militia, uel alia dignitate decoretur, si in bellum profecturus subsidium petat: & si qui sint casus similes, qui tamen dominū probabili necessitate urgeant: alioqui rapina, concussio, nō muneris postulatio diceretur. Compertum tamen est nonnullos in Germania nostra, seu Sueuia, dominos esse uel inopes, uel censu prodigos, ecclesiasticos & seculares, qui homines eorum proprios, si quos diuites habeant, sub officij umbra emungunt. Nam ab eis pecuniam mutuantur, debitū nunquā reddituri: id quod experientia didicimus. Mitto hic alia onera, quibus non iuste grauantur, ut omnino misera sit, non seruorum sed & propriorū hominum conditio. A domini consentientis iugo sese pecunia redimere possunt, precio aliquando non exiguo, si diuites sint qui manumittuntur: maiori tamen precio mulieres propter prouentū prolis quàm uiri. Qua secuta manumissione, domino in nihilum manumissi, ne ad operas quidem minimas sunt obligati: Siquidem quod in manumissionis actu, operæ nec imponi, nec indici soleant: quo casu in eis locum haberet quod traditur in l. operis non impositis, ff. de op. lib. & omnino l. fin. C. de bo. lib. ex quibus fortasse iuribus dicti mores prodijsse uideri possent.

Ad quas operas tenea[n]tur.

Manumissionis beneficiū pecunia redimitur.

Est autem hominū propriorū nexus usqꝫadeò dominis inuiolatus & solidus, ut ne à principe quidē Rhomano manumitti homo ptoprius soleat inuito domino: quod & l. fin. ff. de nat. res. elegāter est prouisum. Quapropter diuus Maximilianus, princeps nusquam satis laudatus, persuaderi in quodā homine proprio non potuit, ut ei nisi consentiente domino, manumissionis beneficium largiretur. Ad operas homines proprij sine ulla uel stipulatione uel indictione tenentur, eas duntaxat quæ moribus in eorum curia, curtibus, seu confinijs sunt introductæ. Solent autem id genus operæ præstari: ut ligna ex syluis ad dominorū utilitatem, item frumenta, uina, & si quæ alia sint, quæ dominis proueniunt, in ædes dominicas conuehant: metere, serere, arare, huiusmodics præstare operas, pro sua quisqꝫ conditione tenentur, & idipsum sumptu proprio: nisi dominus in aliquo eis gratificetur. quo casu ornari noue possent, l. suo uictu, l. pe. de op. lib. Non tamen debent assiduis grauari operis, ne nō suppetat eis tempus, sese & suos alendi, ar. d. l. cum patronus. l. nec audiendus, de op. lib. quod utinam ætas nostra diligenter perpenderet. Cæterum magna pars propriorū hominum, pacta habent curialia, mirifice uariantia, quibus omne eorū ius, quod domino, quod ipsis debetur descriptum est: quæ uulgus Dinckrottel nominat: quæ pacta quatenus in fauorem dominorū sunt, arcte seruantur: utinam & ea parte, qua hominū iura & fauores descripti sunt, seruarentur. Tandem hoc cum libertis cōmune habent homines proprij, quod ad uiles, & item ad turpes operas, & quæ eos seruili macula nimis onerarent, non tenentur: quapropter in eis locum habet, quod deciditur in d. l. hæ demum, d. l. eius, in fi. cum l. seq. de op. lib. Ad alias autem uel officiales, uel artificiales operas, præterquàm ad eas quas supra diximus, homines nostros cogi posse non credo: tum quia operæ eis, nec ante nec post manumissionē imponuntur: nec ab eis ullæ aliæ exiguntur, quàm quæ antiquitus sunt introductæ: nisi forte uel de nouo uel insolenter à dominis grauamina extorqueantur: quod fieri nō debere ab Imperatore prohibetur, ut l. cum satis, uers. caueant. C. de agri. & cens. li. xi. At apud quosdā dominos, quos nutu significamus, omnia miscētur, inopesqꝫ homines cōtra ius & phas, & cōtra qꝫ uicini, quorū sana & proba mens est, obseruēt, insolitis operis onerantur, imò atterunt.

Princeps Rhomanus uix manumittit inuito patrono. Maximilianus.

Quæ operæ præstari soleāt

Pacta curialia. dinckrottel.

Ad uiles, turpes, & nouas operas homines nostri non tenentur.

Ad obsequia homines proprios necdū manumissos teneri, nulla est dubitatio, in his maxime, quæ ad reuerentiam, ad uenerationem domini pertinent. Quapropter in ius uocare dominos sine uenia non possunt, nec ullam contra eos actionem famosam instituere phas est: & si quæ sint similia in obsequijs consistentia, quando semper eis sancta & honesta uideri & dici persona domini debet. d. l. liberto. ff. de obseq. lib. *An ad obsequia*

Ad alimēta autem an teneantur, si ius inspicimus, res est expedita, cum & liberti ad hæc teneantur. l. 1. in fi. C. de op. lib. l. libertus qui, in fi. ff. eo. tit. Sin uero ad mores respiciamus, dubitari potest, scilicet quod hoc ius alimentorum cōsuetudine non sit receptum, fortasse quia casus non acciderat: & si accidit, hoc ius fuit ignoratum. Quapropter hoc in medio relinquimus, ne quispiā dicat grauamina hominibus proprijs, quæ alioqui in aliquibus dominis nimis dura sunt, me autore increuisse. Et hæc de eo hominum genere quos proprios nominamus. Quid autem si homines proprij manumittantur, an sint obsequijs obstricti? Et magis est ut ad reuerentiam, & ad ea quæ uenerationis sunt teneantur. Debet enim naturæ quodā impulsu, patroni semper persona honesta eis & sancta uideri, d. l. liberto. An autem manumissi nostro tempore sine uenia dominos in ius uocare, aut actiones famosas instituere possint? Et prætēdi posset eos non prohiberi, cum manumissi moribus nostris, domino ad nihil ultra teneantur: nec est facile auditum, ut talia à manumissis sint obseruata. Nos putamus manumissos etiam nostri temporis ad hoc esse obligatos, ut nec actiones famosas contra dominos instituant, nec in ius uocēt sine uenia: Siquidē ea obsequia ex iure & ratione naturali radicanē, d. l. uenia. C. de in ius uoc. At naturalia tolli nō possunt, Insti. de iur. nat. gen. & ciui. §. sed naturalia. Et licet is obsequiorū nexus moribus non sit obseruatus, per hoc tamē nō desijt, ut qui naturali rationi nitatur. Proinde dominis & patronis ea inculcanda sunt, si forte iura huiusmodi usu increscant: qd' & alibi Iuriscōsultus tentat in l. quæsitum. §. sed si fundus. ff. de fund. instr. Nam ea obseruatione honor, pietas, modestia, integritas, gratitudo confouentur. Ad alimenta autem patronis præstanda manumissos nostri temporis obligatos non puto, cum nec in hominibus proprijs ea iura sint expedita: ut supra docuimus. Accedat quod cum pro moribus nostris, fa-ro sine nummis fiat manumissio, ius patroni etiam de iure scripto minueretur, l. etiam. §. si quis nummos. ff. de bo. lib. Porrò quia manumissi, exceptis obsequijs reuerentialibus, propemodum in nihilo cum libertis hodie communicent, ad conditionem autem hominum ingenuorum quammaxime accedant: unde iura libertorum eis præiudicare non possunt. Et hæc de hominibus proprijs ante & post manumissionem. Quapropter iura super operis libertorum in nostra Germania modici sunt momenti, ignorari tamen non debent, tum propter elegantiam textuum, tum etiam propter rationes morales, quæ ex eis colliguntur. *An ad alimēta.* *An ad reuerentiā manumissi.* *An manumissi act. famo. instituere cōtra dominos possint.* *Ad alimenta non tenentur manumissi.*

Iam de altero hominum genere, de Vasallis tractandum foret: sed quia eorum iura satis in usibus Feudorū per Doct. tractata sunt, plura repetere, & laboris esset superuacui, & res nostra propria mole satis alioqui onerata, alienarum uocum sarcina non est prægrauanda, eo accedente quod speciali tractatu Feudorum, usus et mores, quadam uelut paraphrasi conscripsimus. Hoc tamen non est dubium uasallos perpetuo iure liberos & ingenuos esse: & licet aliquando ad libertorum iura accedant, obligatio tamen uasalli ad dominum longe alia origine emergit, quàm liberti ad patronum. Hic enim beneficio manumissionis ad obsequia, & item ad operas officiales naturaliter, ad artificiales ex impositione tenetur: ut supra diximus: Ille uero non nisi propter feudū quod à domino accepit, ei eatenus adstringitur, quatenus ius feudi exigit. Libertus ingenuitatē asserere non potest, nisi per principem natalibus restituatur, l. sed si hoc. §. patronū. ff. de in ius uoc. Vasallus rectè ingenuus est. Libertus si sit ingratus, in seruitutem recidit, per iura uulgata: Vasallus ingratus non nisi feudū amittit, libertatem quam à natalibus suis non à domino habet, retinet. Quapropter non est tutum à libertis ad uasallos, & ediuerso argumenta ducere: tametsi eodem aliquando iure censeantur *De Vasallis.* *Paraphrasis in usus feud.* *Vasalli ingenui.* *Diuersa origo Vasallorū & libertorum.*

ras officiales debere, etiã non promissas: quo casu solutas non repetit: naturaliter enim debebat, repeteret autem si errore facti ductus soluisset. l. error. C. de iur. & fa. ig. Accurs. hic multũ improuide lapsus, putat hoc principiũ de obsequijs loqui, quas impertinenter nominat obsequiales operas, cũ tamen obsequia cum operis nihil cõmune habeant: hæc ẽm obsequia quocunq; errore soluta, non repetuntur, quod naturalis obligatio in eis ad præstandi necessitatem sit redacta. l. 1. §. cũ patronus. ff. de off. præf. urb.

Qualiter repetantur officiales.

d ¶CONDICERE. condictione indebiti. Ea enim condictio cessat, si id quod errore iuris solutum est, naturaliter debebatur, d. l. error.

e ¶NATVRA. naturali quodam gratitudinis uinculo. Cũ enim officium id sit, quod pro sua quisq; conditione præstare debet: recte operas officij à liberto exhiberi domino naturalis docet obligatio, scilicet quod ab eo nouus homo factus sit. l. inter omnes. ij. rñs. ff. de fur. l. eum actum, supra de neg. gest. cum uulg.

Sed & si non [f] operæ patrono sunt solutæ, sed cum [g] officium ab eo desideratur, cum patrono [h] decidit pecuniam & soluit, [i] repetere non potest.

f ¶OPERAE. officiales, ut iam diximus. Supra enim libertus operas officiales putabat se debere, & soluit: Hic uero patronus à liberto petebat, qui errore ductus, cum patrono transegerat, ut pecuniam daret pro operis, quam si soluit, non repetit.

g ¶OFFICIVM. operas officiales, primitiuo abusus pro denominato: nam officiales ab officio specialiter accepto denominantur. Supra enim docuimus, officium aliquando generaliter sumi: & tunc artificiales & officiales simul complecti: sin uero in specie intelligatur, tunc recte ab officio officiales deduci. Et habes hic similem tropum, cum officium pro officialibus sumitur, sicuti in l. ij. supra, si cer. pet. ubi genus ponitur pro rebus sub eodem genere: ut alibi docuimus. Accur. cum hunc facilem tex. non intelligeret, tenebras erroris offudit.

Officiũ pro officialibus opis.

h ¶DECIDIT PECVNIAM. transigẽdo promisit, & est ornata loquendi figura, cum sub compẽdio uerba subaudimus: ut apud Persium, Cũ sapimus patruos, id est, sapiendo imitamur. Et est hoc loquendi genus Latinis hominibus peculiare.

i ¶REPETERE NON POTEST. Quod & in omni obligatione & opera receptũ est: nam transactio repetitionem impedit, l. in summa. ij. rñs. ff. de cond. indeb. quod Accursius hic bene notauit.

Sed si operas patrono exhibuit [k] non officiales, sed [l] fabriles, ueluti pictorias [m] uel alias, dum putat se [n] debere, uidendum an possit [o] condicere?

k ¶NON OFFICIALES. Hic Iurisconsultus ad speciem explicat, de quibus operis supra à principio sub genere locutus, intellexerit. fa. l. si cum emptore. §. fin. supra de pact. ubi cum de re uendita in principio mentio fit, post ad speciem determinatur homo esse uenditus. Quod autem Accursius omnes operas officiales ab officio dici posse putat, potest uerum esse, si de officio in genere intelligas, ut iam supra declarauimus. sed cum officium in specie sumitur, secus est: Officiales enim à fabrilibus aperte distingui, nemo ignorat: Vnde non protinus uerum est operam esse officialẽ, propterea quod opera diurnum sit officium. Sicuti enim opera in genere ad officium in genere reducitur, ita officiales operæ in specie ab officio specialiter sumpto ducũtur. Vtrobiq; enim denominationis natura retinenda est, ut & generis ex genere, & speciei ex specie ductus attendatur, & non species generi permisceatur.

An omnes operæ ab officio officiales dicãtur

l ¶FABRILES. quas supra declarauimus. Accur. hic & in alijs glos. dum suo errori hæret, totam inuoluit materiam, eamq; misere torquet & lancinat, operas alias certas, alias incertas partiendo.

m ¶VEL ALIAS. Artificiales forte. Nam eadem est ratio & obseruatio fabriliũ & artificialium, quod ipsum supra satis executi sumus.

n ¶DEBERE. Siue in iure, ſiue in facto erret. Nam in operis fabrilibus, utrobiq; eſt ius repetendi, ut poſtea docebitur.

o ¶CONDICERE, cōdictiōe idebiti, ſi fortaſſe libertus nō impoſitas errore ſoluiſſet.

Et Celſus libro decimo digeſt.[p] putat eam eſſe[q] cauſam operarum, ut non ſint eædem, neque[r] eiuſdem hominis, neque[s] † eædem exhibeantur: Nam plerumq; robur hominis, ætas,[t] temporiſq; opportunitas, naturalem cauſam operarum mutat, & ideo nec uolens quis reddere[u] poteſt.

† eidem

p ¶PVTAT, opponendo. Cū eñ illud idem repeti debeat, quod indebite ſolutū eſt, l. quod indebitum, ſupra eo. uidebatur operas ex habitudine uariabilis naturæ repeti non poſſe. Nam plerunq;, &c. Sed non eſt ita, ut poſtea deciditur.

q ¶CAVSAM, ſtatū, conditionem. Sic & in l. permiſceri, infra de adquir. poſſ. cauſa ſumitur. & infra in textu noſtro, naturalis cauſa operarum.

r ¶EIVSDEM HOMINIS. Dicebat Heraclitus, hominem alio eſſe & alio habitu. Iuuenem enim in uirum corrumpi, uirum in ſenem: eamq; eſſe ſuccedaneam alterationem, ut nemo idem bis in fluuiū intrare poſſet, teſtis Euſebius lib. x. de Euang. præpara. ubi & Plutarchi ſententia deducitur, negantis uerba ſubſtantis eſſentiæ in homine uerificari poſſe. Hoc eſt quod Iuriſconſultus in l. proponebatur, ſupra de iud. quorundam Philoſophorū meminit, qui putabant ex quibus minimis particulis conſiſteremus, eaſq; quotidie ex noſtro corpore decedere, aliaſq; extrinſecus in earum locum accedere.

Opinio Heracliti, Plutarchi de homine in horas mutabili

s ¶EAEDEM. Alias enim eſſe operas iuuenis, alias ſenis, alias eiuſdem hominis dum feruet, alias ſi frigeat, rerum docet experientia. fa. l. pe. infra, de præſcrip. uer. Nec obſtat l. nemo, infra de duo. re. quia ibi partium conuentione duo fabri eadem cenſentur peritia. licet Accur. hic aliter ſoluat.

t ¶TEMPORIS OPPORTVNITAS. Nam quod commodo tempore officij fuerit, alieno moleſtum eſt, l. cum patronus, in prin. l. ſi libertus, in fin. ff. de ope. lib. Et dicit Iſocrates ad Demonicum, Iniucundū in omni re eſſe quicquid intempeſtiuū ſit, adeò cunctis in negocijs plurimū habere momēti, tēporis & opportunitatis obſeruationē.

Temporis opportunitas.

u ¶POTEST. dominus liberto, qui indebitas ei operas fabriles præſtitit. Et hactenus obiecit Iuriſconſultus indebitas operas exhibitas repeti per libertum non poſſe, ideo uideri quod eaſdem quas dominus acceperat reddere nequeat: ſed non eſt ita, ut mox ſubijcietur.

[a] Sed hæ,[b] inquit,[c] operæ recipiunt[d] æſtimationem,[e] ut interdū licet aliud præſtemus,[f] inquit,[g] aliud cōdicimus: utputa fundū indebitū dedi, & fructus condicam:[h] uel hominem indebitum, & hunc ſine fraude[i] modico diſtraxiſti.[k] Nempe hoc ſolum refundere debes quod ex precio habes,[l] uel ſi meis ſumptibus precioſiorem hominem feci, non[m] æſtimari hæc debent. Sic & in propoſito[n] ait poſſe[o] condici, quanti operas eſſet[p] conducturus.

a ¶SED HAE. Diſſolutio eſt eorum quæ per Iuriſconſultum obiecta ſunt.

b ¶INQVIT. Celſus.

c ¶OPERAE, indebite per libertum præſtitæ. Accur. hic de certis & incertis operis quædam hallucinatur ex Ioann. & ita ſe implicat, ut quid dicat non habeat. Tu reiecta diſtinctione certarum & incertarum operarum, de officialibus & fabrilibus, ſeu artificialibus tex. noſtrum intellige, ut ſupra in proceſſu operarū declarauimus, Et ſic Accurſij apparatus toto hoc textu ceſſabit, etiam Bart. ſententia.

d ¶AESTIMATIONEM. Ergo condicetur æſtimatio, ut infra ſubijcit: quam condictionem Bal. non ineleganter ſucceſſoriam nominat, quia loco opetarum ſuccedit:

ducr-

diuersimode tamen: nam in operis fabrilibus seu artificialibus pro modo operis facti, in officialibus uero secundum conditionem ministerij attemperatur æstimatio, per el. eg. tex. in. l. fi. supra de op. ser. ubi mediastini serui fit mentio. Sunt autem serui uiles, ideo sic dicti, quod in medio ædium cōstituti omnibus pareant. Horatius in epistolis, Tu mediastinus tacita prece rura petebas. Cicero in exercitum Catilinæ cauillatur, quod ex rusticis mediastinis fuerit collectus. Nos in d. l. fin. sub mediastini ministerio, abiectiora seruitia intelligimus. Hoc autem non est ignotum, operas liberti non æstimari nisi præteritas: si tamen duobus patronis opera debeatur, pars operæ præteritæ æstimabitur, d. l. si quis hac. §. iudicium. d. l. si quando, in prin. ff. de op. lib. Quod si patronus artifex esset, puta medicus, & haberet libertos paris artificij, qui in artificij exercitio patrono nocerent: & proinde patronus prohibendo artificij labores, eis operas officiales imponeret, ut impediti ministerio, laborare in eorum profectum nō possent: liberti autem æstimationem offerrent: fructus æstimabitur quem patronus ex officio seu ministerio libertorum consequeretur: commodum uero lucri quod habiturus esset, ex incōmodo uel damno eorum si prohibenti patrono adquieuissent, nō æstimabitur. tex. est singularis in l. medicus, in fi. ff. de op. lib. secundū uerum & notabilem intellectum.

Differentia æstimationis in utrisq; operis.

Mediastini serui, Spethnecht

Præteritæ operæ æstimantur.

Patronus si sit medicus, & habeat libertos sub se medicos.

e ¶ CVT INTERDVM. Iurisconsultus exemplis ostendit, nō esse absurdum, quod cū aliquid indebite solutum est, non tantum illud idem, sed & aliud repetatur.

f ¶ INQVIT. Celsus, licet Accur. ad Iulianū referat, sed Celsum intellige: hoc enim natura sermonis exigit.

g ¶ ALIVD. Primū exemplum est in fundo indebite soluto, ubi fructus cum fundo repetuntur. Ponitur autem coniunctio, Et, implicatiue pro etiam, quasi diceret, non solum fundum, sed etiam fructus condici, quam Bal. eleganter condictionem accessoriam nominauit. Nota hic ornatam figuram loquendi, ubi altera pars implicatiue subintelligitur, nempe ea de qua minus dubitatur, fa. l. dedi. §. 1. ibi, defuncto quoq; eo, supra, de cond. ob cau.

Implicatiuæ uis.

h ¶ VEL HOMINEM. Aliud exemplum Iurisconsulti, siquidem cum homo indebitus solutus sit, quem is qui accepit uendidit, iam nō homo, sed precium cōdicitur, etiā si modico fuerit distractus. Nec habetur ratio si is qui indebite soluerat, suis sumptibus hominem preciosiorem fecisset antequàm indebite solueret: hi enim sumptus non repetuntur. qui est uerus intellectus, licet glos. & Doct. tex. miserè uiolent, dum adulterinum defendunt intellectum.

Verus intellectus literæ, contra Accur. & alios.

i ¶ MODICO. Cur in uerbis uenditionum & permutationum, ablatiuū absolutum, aliquando genitiuum, pluris, minoris, &c. adiungamus, Valla non illepide docet.

k ¶ NEMPE. pro certo hic accipitur. Quintilianus, Nempe in hoc plurimum laboris exhausimus, ut Rhetoricen ostēderemus bene dicendi scientiā. Nos ex obseruatione doctissimi Erasmi ea dictione aliter utimur: eleganter enim expositiue sumitur.

l ¶ VEL SI MEIS. Implicatiue sumas, id est, etiam si meis. sic in l. quod si. infra de eo quod cer. lo. Et est sensus, etiam si hominem quem Titio solui, antea meis sumptibus preciosiorem fecissem: tamen nō condicerem eos sumptus, sed precium duntaxat hominis uenditi. Qui est intellectus facilis, expeditus, & elegantiæ Iurisconsulti accōmodus. pro quo fa. l. in summa. §. pe. infra, eo. tit. Accur. quamuis hunc uerum intellectū quasi à remotis non tamen ex fundamento attigisset: alium tamen peregrinū & nihili intellectum adducit, uolens hic personas mutari, quasi is qui hominē acceperat, sumptum fecisset: quod non esse uerum, ipsa tex. series ostendit: licet Iason, ut sæpe solet, prauiorem istum intellectum sequatur, & nescio quid impertinentis ex eo notet contra d. l. in summa. §. pe. infra eo. quem tex. & male corrumpit.

Declaratur intellectus legis nostræ.

m ¶ AESTIMARI. sumptus quibus hominē preciosiorem fecit, ut iam diximus. Natura enim condictionis indebiti est, ut ea includat in quibus soluens est factus locupletior, ut nota. in. l. indebiti, in prin. supra eo.

n ¶AIT. Celsus, licet Accur. Iulianum intelligat, et male: nec enim uel elegantia, uel ordo textus eum intellectum patiuntur.

o ¶CONDICI. quocunq; errore soluti, etiam si iuris esset error. Nam fabriles seu artificiales, nisi sunt per patronum impositæ, ne natura quidem libertũ obligant: recte, sicut nec donum, munus, scilicet quod officij causam uel obsequij reuerentiam non respiciant, sed uelut in præstatione pecuniæ consistunt, l. fabriles, infra de op. lib.

Elegans doctrina in æstimatione operarum.

p ¶CONDVCTVRVS. patronus qui operas recepit indebitas. Cum enim libertus æstimationem operarum repetit, non respiciet ad id, quanti ipse operas locaturus: sed tanti æstimabit, quanti patronus similes operas conducturus fuisset. Sic in quolibet facto quod indebite ab his præstaretur, qui putantes se obligatos, alteri laborãt, scribendo fortasse libros, uel aliud faciendo: quia æstimatio ad id refertur, quanti dominus similes operas conduxisset, non quanti laborator suas locasset operas. Et in hoc tex. noster est singularis, licet Doct. hic transeant, uelut suspenso pede: quod miror. fa. tamen quæ alio casu parum absimili traduntur, in l. in summa. §. in frumento. ff. de condict. indeb. E diuerso si patronus æstimationem operarum præteritarũ à liberto, uel alio petat, ex modo cõductionis fiet æstimatio, id est, quanti ista opera conduceretur: nec audiretur patronus, si æstimationem ideo maiorem peteret, quod forte operarius uel laborator similes operas alijs pluris locasset, per tex. cedro dignum, in d. l. medicus, in fi. infra, de op. lib. qui forte in hoc unicus est, ad quem tamen nullus Doct. aduertit. Sed ad textuum medullam & elegantiam raro recurritur.

[a]Sed & si delegatus sit à patrono [b]in officiales operas, apud Marcellum lib. xx. digest. quæritur. Et dicit Marcellus, [c]non teneri eum, [d]nisi forte [e]in artificio sint, hæ enim iubente patrono & alij [f]ædendæ sunt.

cõiunctio Sed, ordinis est hic.

a ¶SED ETSI. Alium hic casum Iurisconsultus ponit, diuersum iure & facto à superioribus. Nam superius libertus operas non promiserat, quapropter condicuntur, ex distinctione officialium & artificialium: ut illic declaratum est. Hic autem de operis officialibus patrono promissis sermo fit, alioqui nisi promissæ essent, nõ delegarentur, l. 1. C. de noua. Accipitur autem hæc dictio, sed, pro præterea, ut sit ordinis. simile est insti. de usucap. §. quod autem. uers. sed nec alius. Quo nomine uulgares doctrinæ limitantur, quibus dicitur per clausulam, sed etsi, diuersitatem facti significari, nõ iuris, de quo per glos. in l. ij. supra ne quis eum, cum uulg. nam hic diuersitas & facti & iuris subtexitur.

b ¶IN OFFICIALES. Hoc uersu clare patet, textum nostrum principio de officialibus fuisse locutum, ut antiquorum intolerabilis error eliminetur.

Famulus domini nõ potest alteri delegari.

c ¶NON TENERI EVM. nam officiales delegari alteri non possunt. Cũ enim à persona exhibentis ad personale commodum patroni, quasi septis quibusdã circumconcludantur, facile infertur extrinsecus ad alios extendi non posse. Si tamen libertus ex delegatione per errorem solueret, non repeteret: ut mox subditur. Proinde qui famulũ uel operarium conduceret, ut officiales domino operas præstaret, is famulus inuitus alteri delegari non posset, per tex. nostrum. Quod autem Bar. putat bubulcos & agrorum aratores delegari posse, non credo uerum, scilicet quod huiusmodi operæ potius officiales sunt quàm fabriles: ut supra à principio declarauimus. Doct. hoc latius tractant in l. ij. infra. sol. mat.

d ¶NISI FORTE. Hæc exceptio regulã non respicit. supra enim regula posita est de officialibus, hic autem de artificialibus parum commode excipitur, quæ pro uulgatis doctrinis limitandis notari possunt.

Fabriles artificiales esse.

e ¶IN ARTIFICIO SINT. Vides hic operas artificiales nominari, quas supra à principio fabriles dixit, ut sic inter fabriles & artificiales, Iurisconsultus non faciat differentiam.

f ¶ CAEDENDAE. Quæ differentia aperta est: fabriles seu artificiales alijs ædi posse, su bente patrono, quod non est in officialibus. fa. d. l. operæ in rerum. §. 1. infra de op. lib. rationem supra in processu diximus. An autem uasallus in seruitijs suis alteri delegari possit? Certe non. Tum quia ratione feudi seruit, tum quia seruitia sua officialia sunt non fabrilia. Quid autem si ius feudi dominus alienaret, an uasallus seruire emptori te neretur? Moderni hic tangunt: Sed quia impertinens est ad rem nostram, transimus: credimus tamen uasallum non compelli, ut inuitus mutet dominum, nisi natura et con ditio feudi aliud exigeret. Verum nihil firmamus.

An Vasallus alteri delegari possit.

Vasallum nō cogi ut inuitus mutet dominum.

Sed si[g] soluerit officiales delegatus, nō potest condicere eas: neque ei cui sol. uit[b] creditori, cui[i] alterius contemplatione solutum est, quia[k] suum recepit: neq;[l] à patrono, quia natura ei debentur.

g ¶ SOLVERIT. libertus errore facti uel iuris: credebat enim libertus sese promisisse, uel ad hoc iure teneri.

b ¶ CREDITORI. subaudi, non condicet, siue errore facti, siue iuris soluerit, quia cre ditor quod suū est recepit, ut subijcit: delegatio autem nō fit, nisi creditori. l. delegare. infra de noua.

i ¶ ALTERIVS. uel domini uel patroni, qui delegauerat.

k ¶ SVVM. sibi debitum: nihil enim refert à quo soluatur, dum debitum recipiat, fa. l. repetitio, infra, eo. quia licet in contractu errauerit, non tamen in debito. Bal.

l ¶ A PATRONO. condicet. quod tunc uerum est, si errore iuris soluisset, & hoc est quod subijcit, quia natura ei debentur. Sin uero errore facti soluisset, quod credebat se operas promisisse, credimus repetitionem competere, d. l. cum quis. ut & supra à prin cipio diximus, & est quasi expressum in l. si non debitorē, infra de noua. Et sic diligen ter notabis, non esse nouum si generalis decisio Iuri consulti ad speciem determine tur, l. quæsitum. infra de test. habes autem hic dilemma Rhetoricum, id est, argumentū complexiuum, quod ex iustis finibus sumptum, recte procedit. Alia quæ Accur. hic in glos. magna commentatus est, in ipso capite partitionis operarum, erronea sunt, sunt & in sese imperfecta. Nos uero omnia plenius, uerius, & perfectius supra tractauimus.

STIPVLATIONE POENALI PRAECEDENTE obligationem non nouari.

ATIGANTVR Docto. in l. ita stipulatus, in fi. ff. de uerb. ob. in re quæ non tantam uel dubitationem, uel controuersiam exigat: An stipulatio pœnalis subiecta principali cōuentioni eam nouet. In qua re Bart. post plures recitatas opiniones, tandem in hoc concludit, quod obligatio ex causa lucratiua per stipulationem sequētem nouetur ipso iure: & ita in telligit l. 1. §. item si ita. supra, ad l. falci. l. si pœnum. supra, quādo dies leg. ced. l. obliga tionum. §. ti. supra tit. 1. & d. l. ita stipulatus, in fi. Sin uero præcedat obligatio onerosa, sequens stipulatio pœnalis non nouet, per l. si quis à socio. supra, pro socio, cum simi libus infra allegandis. Mouetur ratione quadam cōmenticia, quæ potius discursu ima ginario collecta est, quàm quod ex ueritate textuum uel urgeat, uel stringat. Dicit por rò quod legum cōtrarietas eum adigat, ut dicta iura sic discernat. Super qua re Doct. post eum uenientes, mirifice confligantur: dicitq; Alex. dubium esse terribile: ut dum quisq; pro ingenio sua sensa conuehit, ex parum sana opinatione diducitur res in par tes insaniores. Tu periculo meo tenebis, quod stipulatio pœnalis subiecta, regula riter non nouat præcedentem: id quod nō solum plurimis iuribus constare poterit, sed etiam ratio uiua docet. Nam pœnalis stipulatio quodammodo accessoria est ad princi

An stipulatio pœnalis subiecta principali conuentioni nouet.

Bart. error.

Stipulatio pœnalis subiecta non nouat.

palem:uel saltem est minus principalis,ut tenet Bart. in l. pe. in sua distinctione. ff. de praeto.stip.& fa.tex.in l. si homo mortuus.ff.de uer.obli. At minus principale non debet nouare,id quod maius et nobilius est, arg. eorũ quae docentur,in l. qui usufructũ. eo.tit. Porrò poena adijcitur cõuentioni principali, ut timore poenae promissor seruet promissa,arg.l.1.ij.respon. C.de arb.l.liber homo.§.fi.ff.de uerb.oblig. Non ergo debet contra partium intentionem poena operari nouationem:quod infra per plurima iura fundabitur. Nec obstat l.1.§. item si ita.ff.ad l.falci. & d.l.si poenum.ista enim iura ualde impertinenter (salua patrum uenia) huc allegãtur,utpote quod in eis nouatio locum penitus non habeat. Siquidem nouatio, est prioris debiti in aliã obligationem uel ciuilem uel naturalem transfusio,l.1. ff. de noua. Sed in dictis iuribus nullum praecessit debitum quod nouari possit. Cum enim poenus legatur,& nisi detur,poena subijcitur, hic poenus est in praestatione, non in obligatione, ut est tex.in l.1.ff.de poenu leg. Igitur subiecta poena nõ nouat id quod non est nouabile, cum poenus non debeatur,fa.d.l.si poenum.ff. quan. dies leg. ced. ubi haeres poenum quidem soluere potest: si uero nõ soluerit,poenã peti posse, utpote quae sola debeatur. Quapropter dicit ibi Iurisconsul. poenae adiectione,poenoris legatum ademptum uideri. Ergo in huiusmodi legibus poena potius operatur transfusionem,uel ademptionẽ,quàm nouationẽ,cum nulla praecedat obligatio quae nouari possit,ut diximus. Non obstat l.obligationum. §.fi.ff.de actio.quae lex Bartolo & Doctoribus oculos praestrinxit: quia ibi ideo poena operatur quasi nouationem,quia praecesserat obligatio facti: puta nauem fieri, ad quod factum promissor praecise urgeri non poterat, l. stipulationes nõ diuiduntur.ff. de uerb.oblig. rectè poena adiecta quasi nouationem (etiam ex praesumpta partiũ intentione) operabitur: uoluit enim stipulator sibi prospicere de poena, qui sciebat promissorem super obligatione principali cogi nõ posse, sed liberari praestando interesse, pro quo in arg. fa.l.fi.ff.de praet.stip. Nec tamen est uera nouatio, cum promissor super poena conuentus, usq; ad litis contestationem factum offerre possit, l.si insulam.ff. de uerb.obli. Operatur ergo dicta poena nõ ueram nouationem, quae facti obligationem tollat, sed umbram quandam nouationis eatenus, quatenus post lit. contesta. factum non plus offerri potest. Et iste est uerus intellectus ad d.§.fi. in quo signate, subtiliter, & eleganter usus est Iurisconsultus uerbo, quasi nouationis, quod uerbum nõ temere alibi in iure inuenias. Non ergo erat Bartolo necesse, ut propter assertam legũ contrarietatem diuinaret de causa lucratiua: cum dicta lex, si ingenio utamur, facile & dissolui, & cum caeteris iuribus placari possit. Porrò d.§. fin. ad causam lucratiuam coërceri non potest, cum stipulatio nauis fabricandae ibidem praecesserit, quae potius ex causa onerosa, puta ex contractu locati, quàm ex lucratiua procedere praesumitur: cum in dubio contractus reducuntur ad id quod est frequentius, l. quod si uelit.§. qđ si assidua.ff.de aedil. edict. l. semper in stip. de reg. iur. cum uulg. Patet ex praedictis error eorum, qui putant, quod d.§.fi. in contractu stricti iuris loquatur. quod certe nõ est uerisimile, cum frequentissimũ sit, naues uel domos fabricandas conducere, ut. ff. toto tit. locati. nec ulla obstet ratio, cur potius in contractu stricti iuris, quàm bonae fidei intelligatur. Nec enim ad rem pertinet, quod ibi per stipulationem nauis fabricanda promittitur: cognitum enim est stipulationes etiam ad contractus bonae fidei applicari, & eorum naturam imitari, glos. in l. stipulatus, in uerbo, uerisimile. ff. de usur. cum uulg. Tandem non obstat d.l. ita stipulatus, in fi. quia ibi expresse actum erat, ut homine promisso non soluto, sola poena peteretur: igitur partium cõuentioni standum est, l.1.§. si conueniat. ff. depo. Nec tamen ibi est uera nouatio, etiam ex dicta expressa conuentione: Licet enim homo peti non possit, tamen solui potest. Hoc est qđ dicit in tex. in fi. ut homo soluatur uel poena petatur. quae tamen uerba cum temperamento accipienda sunt, ut homo obligatus ante lit. contest. non post solui possit, per regulam qua dicitur: Quando aliud petitur quàm in principali obligatione promissum est, siue sit obligatio dandi, siue faciendi, morae purgationem admitti usq; ad litis contest.

Poenam subijci ut seruentur promissa.

Responsio ad oppositum.

Responsio ad oppositum.

In obligationibus facti quare poena operetur quasi nouat.

Eluditur effugela de tit. lucratiuo.

Alia improbatio solutionũ.

Alia responsio ad obiecta.

In l. ita stipulatus in fi. nõ esse ueram nouat.

Vbi morae purs

contest. quod Bart. in d. l. ita stipulatus, in finalibus uerbis bene docuit, & est pro hoc *gatio usq; ad litis contest. admittatur.*
notabilis glos. in d. l. 1. in uerb. contestetur. ff. de pœnu leg. dum allegat d. l. si insulam,
quæ lex, licet de obligatione facti loquatur, tamen ibidem ad obligationem dandi ex-
tenditur. Est ergo CONCLVSIO indubitata, quod stipulatio pœnalis subiecta nõ *Conclusio.*
nouat præcedentem, reiecta distinctione Bar. in d. l. ita stipulatus, in XI. oppositio-
ne, ubi plura cõminiscitur ex ingenij imaginatione, quæ ex textibus quos allegat, nõ
fundantur. Hæc conclusio, quia oppugnat cõmunem Doctorum doctrinam, ualI
dissime mihi est fulcienda. Et primo probatur per uulg. l. apud Celsum. §. Labeo. ff. de *Prima ratio.*
dol. excep. ubi est contractus stricti iuris, & poterat esse causa lucratiua, & tamen nõ
nouat. Nec ullus est Doctor, quem quidem ego uiderim, qui huic §. Labeo, bene re-
spondeat: licet quidam ex neotericis putent pœnã ibi loco remediorũ, quibus rem iu-
dicatam exequimur, appositam esse. Sed nihil est, cum textus hoc nõ dicat, & ipsimet
relinquunt cogitandum, dicentes esse difficile contrarium: quod tamen non erat ne-
cesse, si cum dicta nostra conclusione, & cum ueritate mansissent. Item probatur per *Alia autoritas*
l. si quis rem. ff. de arbi. & licet Bart. respondeat, quod in diuersis actionibus agatur:
Certe hæc responsio eum uel oppugnat, tantum abest, ut uspiam ei suffragetur: quia
si diuersis actionibus agi potest cum pœna conuentioni principali adijcitur, ergo nõ
nouauit: Si enim nouasset, non poterat diuersis actum fuisse actionibus. Secundo *Secunda ratio.*
probatur dicta conclusio per l. cum stipulatus. ff. de uerb. oblig. ubi ad obligationem
facti fuit adiecta pœna: & tamen si promissor non fuisset in mora faciendi, pœna peti
non poterat; imò & post moram poterat dies, faciendo operi præstituta prorogari, &
si promissor interea fecerit, à pœna liberabitur, saltẽ ope exceptionis, ut per glos. pri-
mam, & omnes Doct. Ergo non erat ibi nouatio. licet fatear, si dies non fuisset proro-
gata, post lapsum termini mora purgari non potuisset. per l. traiectitiæ. ff. de actio.

Tertio probatur per d. l. liber homo. §. fi. ubi est textus apertus contra cõmunem. *Tertia ratio.*
Nam promiseram Titio X. sub pœna: quo casu possum à te stipulari, ut decem soluas
mihi, uel Titio: agoq; contra te actione incerti, ut Titio soluas, ne pœna cõtra me cõ
mittatur: ergo nõ erat ibi nouata principalis obligatio. fa. optime tex. apertus in l. sti-
pulatio ista. §. si quis ergo, uers. & si creditori. ff. eo. ubi possum à te stipulari quod cre
ditori meo soluas, quia interest mea ne pœna cõmittatur: Igitur creditori adhuc eram
obligatus, licet pœna esset adiecta. Quarto probatur aperte per d. l. ita stipulatus. §. *Quarta.*
sabinus, cum promitto Stichum, & si non soluam, decem dari: non ante pœna cõmit
titur, quàm promissor interpellatus sit in mora soluendi: quo casu apertissimũ est pœ
nam non nouasse, si promissor super principali obligatione interpellari potest.

Quinto probatur per l. stipulationum. §. si sortem. ff. eo. ubi defunctus erat qui sor *Quinta.*
tem sub pœna promisit, nihilominus hæredes ad euitandam pœnam, debitum princi
pale soluere possunt: & nisi totum soluant, etiam uno deficiente, pœna cõmittitur. di
cit tamen ibi glossa, ea quæ de sorte soluta sunt, in pœnam exigendam computari, per
d. §. Labeo. Ecce quàm aperte, quàm omnino manifeste patet, quod ibi pœna nõ no-
uabat. Sexto probatur per c. suam, de pœnis, ubi pœna nõ nouauit præcedentem *Sexta.*
obligationem, cum stipulator cogatur accipere partem debiti, & à pœna recedere.

Septimo potest idipsum probari per d. l. si pacto. C. de pact. & per d. l. nuda. C. de *Septima.*
contrahen. stipul. ubi pœna nudam conuentionẽ præcedentẽ non nouat: quæ tamen,
utpote fragilis & nuda, facilius nouari poterat, quàm uestita. Et ut finem faciam, eui- *Vltima.*
dentissime mea probatur conclusio per iura quæ uulgo allegantur, l. si quis à socio, cũ
l. seq. l. duo societatem, in fi. ff. pro socio. l. prædia. ff. de act. emp. Et quamuis uarijs mo
dis hi qui diuersa sentiunt, dicta iura effugere conentur, respõderi tamen ad omnia po-
test illud Euangelij, Et non erat conueniens testimonium. Sunt enim nonnulli, qui fa- *Responsiones quorundam.*
ciunt differentiam inter contractus bonæ fidei, & stricti iuris. quod nihil est, quia non
potest iusta dari ratio diuersitatis, & multa iura superius contrarium docent. Alij, ut
Baldus, distinguunt an pœnalem stipulationem præcesserit contractus stipulationis,

an alius;ut illic nouetur,hic non nouetur,per d.l.duo ſocietatē.quæ lex hoc non probat.Ibi enim non conſideratur,an ſtipulatio contractus ſocietatis pœnalem præceſſerit:ſed an ſtipulatio ad eundem contractum ſocietatis ſubiecta, nouet contractum bonæ fidei:quod facile palàm ſit eundem textum ſubtiliter conſideranti. Deniq; quia nouatio ex partium conuentione oritur, non refert cōtractus ſint homogenij an heterogenij,id eſt unius uel diuerſæ naturæ. Stat igitur cōcluſio,quæ tam eſt uera,quàm ſolet eſſe ipſa ueritas.Quæ tamē limitatur in ſtipulationibus facti,quibus pœna ſubiecta eſt ; tunc enim pœna quaſi nouat,eatenus , quatenus poſt lit. conteſt. moræ purgatio impeditur.Demū in alijs obligationibus quibus pœna accedit,ſi actum eſt ut ſola pœna petatur;tūc enim res debita peti quidē nō poteſt ,ſed tamen ſolui uſq; ad litis conteſtationem;quæ utraq; ſupra latius declarauimus.

Pœna in ſtip. facti.

L. PATER INSTITVTO. CVM L. SEQVENTI

ff.de capti.& poſtlimi.reuer.

PAPINIANVS.

Ater [a] inſtituto impuberi filio ſubſtituerat, & ab hoſtibus [b] captus ibi [c] deceſſit : poſtea [d] defuncto impubere, [e] legitimum admitti quibuſdam [f] uidebatur, neq; tabulas ſecundas in [g] eius perſona locum habere , qui [h] uiuo patre ſui iuris effectus fuiſſet . Verum huic ſententiæ iuris ratio refragatur : [i] quoniā ſi pater qui nō redijt, [k] iamtū deceſſiſſe intelligitur, [l] ex quo captus eſt, ſubſtitutio ſuas uires [m] neceſſario tenet.

a ℭ INSTITVTO. Idem ſi exhæredaſſet : quia & eiſdem ſubſtituitur, ſecundum illa tempora. infra eadem l. Inſtit. de pup. ſubſt. §. non ſolum.

b ℭ CAPTVS.pater,& ſeruus eorum factus: propterea'q; ſuſpēſa fuit patria poteſtas.

c ℭ DECESSIT.Et ſic teſtamētum ſuum inſtauratur,per l.Cor.quaſi ante capturam deceſſerit,l.lege.ſupra de teſta.

d ℭ DEFVNCTO . in ciuitate,& conſequenter in libertate.

e ℭ LEGITIMVM. Opinionem quorundam allegat,quibus uidebatur ſecundas tabulas cecidiſſe,eo'q; nomine ſubſtitutum excludi ; legitimos autem hæredes ad patris & filij bona admitti,quod tamen reprobat.

f ℭ VIDEBATVR.& male.

g ℭ EIVS,pupilli.

h ℭ VIVO PATRE.Captus enim ab hoſtibus naturaliter uixit ; ſed quia filium captiuitatis tempore in poteſtate habere non potuit, Inſti.qui.mo. ius pa. po. ſol.§.ſi ab hoſtibus,recte ſui iuris cenſeri iſte impubes poterat,ut ex eo tabulæ ſecūdæ cecidiſſe dicerentur. Verum quia pater quādiu uixit,redire poſtliminio poterat; unde filius nō fuit interea incommutabiliter ſui iuris factus. ar.d.§.ſi ab hoſtibus, cum ſi.

i ℭ QVONIAM. Sententiam prædictam reprobat, ut ſtatim dices.

k ℭ IAMTVM. Vna dictio eſt,quæ hoc loco ſignificanter fictionem importat translaticiam:Mors enim patris,quæ poſteriori tempore facta eſt,fingitur priori eueniſſe. Sed & aliâs apud Latinos tractum quendam actus cōtinuati ſignata figura loquendi hoc uerbo Iamtum,denotatur. Cicero pro A. Licinio:Ita ſe iamtum geſſiſſe pro ciue ijs temporibus , quæ tu criminaris. Idem pro Cluētio:Qui omnes in iudicijs publicis iamtum florente Rhomano populo floruerunt.

Iamtum temperamentum tractus facit.

l ℭ EX QVO.ſcilicet tempore,ut ſic tempora captiuitatis ad diem quo mortuus eſt transferantur.

m ℭ NECESSARIO.Nam l.Cor.hoc uoluit; quæ cū fingat patrem qui apud hoſtes moritur,

moritur, hora præambula captiuitatis obijsse, & eo tempore impubes uixerat, merito is impubes in potestate patris mansisse, & sic morte patris factus sui iuris fingitur. Et hoc est quod dicit, necessario substitutionem suas uires tenere. Et est hæc argumentatio more Iurisconsultorum concisa, in qua consequens ex antecedente non bene infertur, nisi consequentiam subsumpto fulcias. de quo diximus in l. in ratione. §. quod uulgo, ad fi. in glossis nostris, ubi est similis imperfectio, supra ad l. falci. Sed oppo. contra tex. de l. quod si. infra eod. ubi in uers. quoniam non reuerso, licet pater fingeretur hora præambula mortuus, filius tamen in potestate mansisse non fingitur. Dic ut ibi, nec enim legis Cor. fictio tabulas confirmare potest, si repugnet ueritas naturæ. quod est subtile. *Argumentatio Iurisconsultorum concisa.*

[a] Si mortuo patre capiatur impubes institutus, uel [b] exhæredatus, [c] in promptu est dicere legem Corneliam de secundis tabulis nihil locutam esse, & eius duntaxat personam demonstrasse, qui [d] testamenti factionem habuisset, [e] planè captiui etiam impuberis legitimam hæreditatem [f] per legem Corneliã deferri: [g] quod uerum est, nec impuberem quidem testamenti factionem habuisse: [h] & ideo non esse alienũ, prætorem [i] subsequi non minus [k] patris quàm [l] legis uoluntatem, & [m] utiles actiones in hæreditatem substituto dare.

a ¶ SI MORTVO. in ciuitate: pater enim nõ erat captus, sed in ciuitate obierat, postea capitur pupillus. Secus esset, si uiuo patre filius caperetur, l. lex Cor. §. si uero uiuo. §. seq. supra de uulg.

b ¶ EXHAEREDATVS. Poterat enim de iure digestorum exhæredari; ut supra notauimus.

c ¶ IN PROMPTV EST. de rigore legis: nã lex Cornelia hunc casum non cõplectitur, & ideo quo ad uim legis Corneliæ, secundæ tabulæ in irritum ducerentur. fa. l. si quis filio exhæredato. §. irritum. supra de iniust. test.

d ¶ TESTAMENTI FACTIONEM. actiue, qui testamentũ facere potest: eius ẽm duntaxat personam adiuuat lex Cornelia, qui testamentum facere potest. *Testamenti factio actiue.*

e ¶ PLANE. Modificat quod supra dixit. quamuis enim tabulæ secundæ per l. Cor. hoc casu non fulciantur, tamen legitimam hæreditatem defert lex: quia uerum est impuberem non habere factionem testamenti. & sic lege omnia continenter.

f ¶ PER LEGEM CORN. quæ cũ plura capita habeat, inter alia etiam bona pupilli apud hostes ab intestato mortui, legitimis hæredibus detulit: ut hic, & l. bona, in prin. infra eodem.

g ¶ QVOD. id est, quia: siquidẽ uerum est, impuberẽ non posse testari: ut iã diximus.

h ¶ ET IDEO. Infert nunc ex prædicto uersiculo, in promptu, quia si legitima hæreditas defertur lege Cornelia, non alienum est secundarum etiam tabularum successionem adiuuari.

i ¶ SVBSEQVI. roborare, fouere, firmare. et est uerbum elegans. Subsequi enim tua dicor, si ea adprobem. Sic alibi Iurisconsultus, nõ immoderatã cuiusq; luxuriam subsequendam esse dicit, l. ex damni, in prin. supra de dam. infe. *Subsequor.*

k ¶ PATRIS. qui filio impubi testamẽtum fecerat: cuius uoluntatem ita prætor subsequitur, ut impubere etiam apud hostes mortuo, tabulæ secundæ instaurentur. Et sic licet lex Cornelia hunc casum non complecteretur, prætor tamen legis effectum ad hunc casum porrigit, ut sic tam sustineatur patris quàm legis uoluntas.

l ¶ LEGIS. Corneliæ, cuius uoluntas quæ sit, supra sæpe meminimus. A legitima autem hæreditate ad testamentariam argui, non est absurdum. *Arg. à legitima hære. ad testamenta.*

m ¶ VTILES. Cum enim lex Cornelia nec uerbis nec mente hunc casum complecteretur: Prætor autem uim legis ex æquitate ad eundem extendisset, recte dicitur utiles

Vtilis actiõ quae.

dari actiones. Ea enim proprie dicitur utilis, quae nec ex uerbis, nec mente legis tribuitur, sed ex quadã aequitate ad legem extenditur, ut nõ ineleganter dicit Bart. in l. actio. supra, de neg. gest. licet multi in hoc errẽt. An autem impubi ex secundis tabulis iure uel ciuili uel praetorio succedatur. Accur. hic in sua glos. magna uariat. Nam primo putat iure praetorio succedi, deinde uidetur sentire, quod ex interpretatione legis succedatur. Bart. & pleriq; alij tenuere hanc successionem esse iuris praetorij. Tu inhaerendo textibus, dic iure ciuili succedi, utili tamen actione nõ directa, ut supra declarauimus. Siquidẽ praetor hunc casum ad ius ciuile extẽdit. fa. quae not. in l. ij. supra, de poss. haer. pe. fa. tex. expressus in l. lex Cor. uers. sed si pater, in uerb. ex ea lege. supra de uulg.

Qualiter hoc casu impubi succedatur.

PAPINIANVS.

[a] Vod si [b] filius [c] ante moriatur in ciuitate, [d] nihil est quod de secundis tabulis tractari possit, [e] siue quoniam uiuo patre filiusfa. mori [f] intelligitur, siue quoniam [g] non reuerso eo, exinde sui [h] iuris uidetur fuisse, ex quo pater hostium [i] potitus est.

Nodosa lex.

a ¶QVOD SI. Nodosa haec lex est in prin. difficultatem autem non textus facit, sed partim legum, partim concurrentis fictionis obstaculum: ut infra dicetur. Accurs. explicuit uires ingenij quantum potuit.

b ¶FILIVS. impubes. Et referes hanc legem nõ ad §. supra positum, sed ad principium legis praecedentis: ut quia ibidem dixit de patre ab hostibus capto, cuius filius impubes postea in ciuitate mortuus est, quo casu tabulae secundae nõ cadunt: Nunc de filio dicit, qui antequàm pater apud hostes decesserat, moritur, cuius tabulae non sustinentur. Ea ergo quae in §. si mortuo, supra proxime interposita sunt, melius post huius legis principiũ & ante §. sed si ambo. infra eo. ponerentur. Id quod & ordo rei & series decisionum exposcere uidetur. Vnde hic, sicut in plerisq; locis, ordinatiorem diligentiam Tribuniani & compilatorum desideramus.

Ordinẽ non seruasse compilatores.

c ¶ANTE. patrẽ qui iam ab hostibus captus erat, & apud eos post decesserat, quàm filius in ciuitate moreretur: nec obstat l. si pater, post prin. supra eo. quia ibi filius in ciuitate post patrem apud hostes mortuum decesserat. Rationem mox dicam.

d ¶NIHIL EST. Quod uerum est, quo ad pupillarem. Sed an ex tacita uulgari substitutus admittatur? Certe nõ, quia locus est haeredibus ab intestato, l. pe. infra de suis & leg. Quid autem si pupillus uiuo patre non capto moriatur? Dy. in l. lex Cor. supra de uulg. nec eo quidem casu tacitam uulgarem admitti dicit, per tex. nostrũ, ubi dicit nihil esse quod super secundis tabulis tractari possit. Nos ex mente Bartoli credimus distingui posse: quia aut imputari potest patri, quod non mutauit testamentum cũ tempus habuit, tunc lex praesumit contra substitutum, ut ita nec ex tacita uulgari admittatur: Aut nihil ei imputatur, quia forte non multo post filium, uitam soluit, & admitti ex tacita uulgari substitutum, quod iam dicta cesset praesumptio: quae colligi arg. euidenti possunt ex l. tractabatur, supra de mili. testa. & ex l. iij. C. de inoff. testa. Quod autem Bar. tex. nostrum pro hac distinctione allegat, ineptum est, cum facultas mutandi testamenti in casu nostro in patrem ab hostibus captum non cadat. Ex praedictis credo fundari posse quod alibi Accur. in l. lex Corne. ad fi. in uer. non existimo, dixerat, substitutũ ex tacita uulgari admitti, si impubes ab hostibus captus ibidem uiuo patre decessisset. Nam patri imputari non poterat, cur non mutarit testamentum, qui filium rediturum postliminio sperabat.

Declaratio glossae Accur.

e ¶SIVE QVONIAM VIVO. Cum duo sint praecipua quibus tabulae pupillares intereunt, Alterum si uiuo patre impubes moritur, l. si pater filium, in fi. supra de uulg. & l. ij. eo. tit. Alterum si sui iuris impubes in uita patris constituitur, d. l. ij. unde Iurisconsultus per duas rationes sub dilemmate, id est argumento complexiuo, eleganter colligit

Dilẽmate concludi casum pupillarium tab.

ligit tabulas pupillares cecidiſſe. Mortem enim filij, aut ex ueritatę accipimus, aut ad fictitiam mortem reflectimus. Si ueritatem uelis, ut ſic filiū uiuo patre naturaliter mortuum intelligas, iam tabulæ ceciderunt. Sin ad fictionem recurras, quą uidelicet pater apud hoſtes præambula die captiuitatis, quo tempore filius uixit, deceſſiſſe fingatur, at tunc filius ex ea die iuris ſui factus erat, ut iterum tabulæ cęciderint. qui intellectus planus eſt & apertus. Accurſius hic in duabus gloſſis, putat priorem rationem de patre intelligi ab hoſtibus reuerſo: quod non eſt uerum, ut textus euidenter contrarium docet, ſiue eum ſeorſim legas, ſiue ad l. ſi pater, proxime ſupra cōtinues: de caſu enim reuerſionis neuter tex. ne uerbum quidem meminit.

Facilis declaratio nodoſi tex. contra Accur.

f ¶ INTELLIGITVR, uere. Et licet hoc uerbum plerunque fictionem ſignificet, hic tamen ueritatem denotat: alioqui prior iſta ratio dilemmatis à ſequenti non diſtingueretur.

g ¶ NON REVERSO. Poſterior ratio argumenti complexiui, quod ſi uel præambula die captiuitatis paternæ mortuus pater fingatur, quo tempore filius uixerat, adhuc tamen tabulas pupillares interire, quod filius ſui iuris fuerit, &c. ut ſupra utramq; ſpeciem ſatis explicuimus. Nec obſtat l. pe. ſupra, de ſuis & legit. hære. ubi hæredem etiā eo loci habeat filius. Sed dic legitimas hæreditates filij ibidem cōſeruari, quibus nihil obſtat impedimenti: hic uero tabulæ pupillares morbo infectæ intereunt. Et nota caſum quo non bene arguitur à legitima ſucceſſione ad teſtamentariam, arg. contra l. ſi pater. §. ſi mortuo. ſupra eo. Verum uel diuerſa uel eadem ratio nodum ſoluit. Sed opponas fortius contra text. noſtrum. Nam qua ratione impubes ſui iuris ex die præambula captiuitatis paternæ fingitur, eadem ratione & in poteſtate patria eo tunc fuiſſe uideri, ut ſic fictio legis Corneliæ ex patria poteſtate filiū ſui iuris conſtituat, atq; adeò tabulas pupillares conſeruare merito debeat, arg. l. ſi pater. ibi, quoniam ſi pater, ſupra eo. quæ eſt contra. Reſpōdemus uim fictionis legis Cor. in perſona filij hoc caſu non eſſe integram. Cum enim is impubes ante patrem naturaliter ſit mortuus, declarauit iſta mors, filium uere & incommutabiliter ſui iuris deceſſiſſe: quo tamen tempore adhuc penderet fictio legis Cor. patre necdum mortuo. Itaque licet pater poſtea moriatur, eumq; dicta lex Cornelia præambula die captiuitatis pro inſtauratione ſui teſtamenti obijſſe fingat, ſuper patria tamen poteſtate fingere nō potuit. Filius enim à die capturæ paternæ, & ſic in uita patris, ſui iuris, licet à principio pendenter conſtitutus uideretur: mors tamen ſua, qui ante patrē deceſſit naturaliter, declarauit eum à principio uere & incōmutabiliter in ſuum ius tranſijſſe, ut ex eo appareat filium in uita naturali patris, perfecte ſui iuris factum: quapropter tabulæ pupillares non iniuria in nihilum reciderūt, quod fictio legis Cor. hoc loco operari non poſſit. At in d. l. ſi pater, aliter res habet. Nam patre capto impubes in ciuitate remanens, non erat perfecte ſui iuris factus: redire enim pater poſtliminio poterat: poſtquàm autem pater apud hoſtes deceſſit, iam à diē capturæ filio uiuente nihil impediebat, quin quaſi à patris poteſtate filius in ius ſuum erupiſſe fingeretur, cum nullum proprium ius, incommutabiliter in eo reluceret quod fictionem impediret. Hæc ſolutio & eſt uera, & in huiuſmodi ſubtilitatibus admodum quàm expedita. Accur. ad hanc ſolutionem à remotis, & ueluti per tenebras nonnihil reſpexiſſe uidetur: cæterum cum nihil certum haberet, miſere conflictatur. Primo enim textum ex ſententia Bulgari negatiue legit, quaſi filius non uideatur ſui iuris, ſed dubio ſtatu deceſſiſſe: quod eſt falſum & contra d. l. pe. ſupra, de ſuis & legi. ambiguitatem enim ſtatus mors diſtinxerat. Deniq; nemo eſt qui literam negatiuam habeat. Deinde pro ſolutione alia, diuerſificat utraſque rationes: quaſi prima de patre reuerſo poſitiue, altera de non reuerſo remotiue intelligatur. Sed eſt impertinens diuinatio. Quis enim Accurſio dixit, quod Iuriſconſultus qui utriſq; rationibus nititur, unam poneret, aliā remoueret? uel cur non primā remouit potius quàm ſecundam? Cæterum acumen argumentationis bicornis non perpendit Accurſ. ſed nec Bar. in l. ſi is qui pro emptore, in materia fictionis tranſlatiuæ, ſupra de uſuca. ſibi-

Non ſemper argui à legitima hæreditate ad teſtamentariā.

Obiectio ſubtilis.

Pulchra reſolutio.

Differentia inter hunc caſum & l. ſi pater. ſupra eo.

Accurſ. hanc ſolutionem à remotis ſenſit.

Improbatur commentum Accurſij hic.

ipſi conſtat. Fatetur enim turbari ſibi ſpiritum ſuper Accurſij gloſſis, & tamẽ uel ipſe hærere uidetur in ſalebris, licet quædam non omnino impertinentia ibidem docuerit.

b ¶SVI IVRIS. ſupple, incõmutabiliter. Licet enim filius mox à captura patris, ſui iuris uideatur, d.l. lege, in fi. ſupra de teſta. hoc tamẽ commutabiliter fuit, quandiu pater apud hoſtes uiuit, reuerti enim poſtliminio poterat: at patre apud hoſtes decedente filius iam retro ſui iuris incommutabiliter, & uere fuiſſe cenſetur: quod ſupra latius declarauimus.

Hypallage, patrem potiri hoſtium.

i ¶POTITVS EST. Cõuerte orationis ſtructum per Hypallagen, id eſt, ſubmutationem: ut ſenſus ſit, hoſtes patris potitos fuiſſe. Similis figura loquendi in l. ſeq. §. codicilli, infra eo. ubi dicitur pro eo haberi, ac ſi nunquam iſte hoſtiũ potitus fuiſſet. Similis figura colligitur ex l. apud Celſum. §. aduerſus. ibi Accurſ. in uerb. conueniatur, ſupra de dol. excep. Rarũ alioqui ſchema in oratione ſoluta, Poëtisq́ quàm oratoribus magis aſſuetum: ut apud Vergilium, Perflauit fiſtula buccam. & alibi: Date claſſibus æquor, id eſt, æquori claſſes. Cicero Hypallagen alia ſpecie Rhetoribus tribuit, ut eſt apud Fabium libro viij.

Sed ſi ambo apud hoſtes ſunt, & [k] prior pater [l] decedat, [m] ſufficiat lex Cornelia ſubſtituto, [n] non alias quàm ſi apud hoſtes patre defuncto, poſtea filius [o] in poteſtate deceſſiſſet.

k ¶PRIOR. Habet rei latinæ doctrina, quod uerbum, prius, abſolute tempus ſine ordine perſonarum reſpiciat: ueluti ſi dicas, prius quàm princeps ueniret, pax facta eſt. Prior autem & poſterior, inter perſonas uel res duas, aut quæ loco duorum habentur, ad ordinem perſonarũ reſpicit: ut, prior apud te cœnaui: & de duobus, nõ refert utro priore cultro utare: item priores te alloquimur. unde Iuriſconſultus hic ſignate loquitur, ubi fortaſſe barbari prius dixiſſent: ſed nõ eſt omnibus comperta hæc differentia.

l ¶DECEDAT. apud hoſtes.

Indeterminata ſi poſt determinentur.

m ¶SVFFICIAT. ad inſtaurandas ſecundas tabulas. Et licet Iuriſconſultus uideatur effuſe decidiſſe, quod lex Cornelia tabulis ſecundis ſufficiat, mox tamen uelut à tergo ſeſe limitat, quod ea deciſio non procedat, niſi filio in ciuitatem reuerſo. Arg. quod nõ dicitur ſe corrigere, qui cũ ſit indeterminato ſermone locutus, incontinenti ſalem addat temperamentũ. Quod & in iudice receperis, qui ſentẽtia pronunciata, illico quædam reponat, addat, ſuppleat, adijciat: de quo tamen per Accurſ. & Doct. in l. actorũ. l. iudex, ſupra de re iud. Eſt etiam arg. quod generalis deciſio præcedens, per ſpeciem adiectã moderatur, l. cum in teſtamento. §. fi. ſupra, de hære. inſtit.

n ¶NON ALIAS. Tunc enim lex Cornelia ſubſtituto ſufficiet, ſi cum pater apud hoſtes deceſſerit, filius in ciuitatem reuertatur: quia ope legis Corneliæ quæ patrẽ præambula die captiuitatis deceſſiſſe fingit, non ſolum teſtamentum patris, ſed etiam ſecundæ tabulæ adiuuantur. Nam & pater in ciuitate uitã ſoluiſſe iure legis Corneliæ, et filius reuerſus ſemper in ciuitate fuiſſe, iure poſtliminij cenſebitur. fa. d. l. pater. uerſ. uerum, ſupra eo. Quod autem Accur. hic in fi. dicit tabulas pupillares tenere ſine auxilio legis Corneliæ, non puto uerum, cum tex. hic aperte dicat ſufficere legem Corneliam, pro quo & alius tex. eſt in l. ſi pater. ij. reſponſ. ſupra de uulg. niſi forte gloſſam hic corruptam dicas.

Si ambo decedant apud hoſtes, pater tamẽ ante.

De ſecundis tabulis dubitatur

Sed pone patrem primo, deinde filium capi ab hoſtibus, eosq́ ambos, patrem tamen ante filium ex interuallo illic deceſſiſſe: certum eſt patris teſtamentum lege Cornelia inſtaurari, quod fingatur hora præambula mortuus: de ſecundis tabulis an adiuuentur, dubitari poteſt. Et uidetur eis ſubueniri, cum eadẽ hora præambula quæ in patre fingitur, etiam filius in ciuitate necdum captus uixerit, arg. d. l. pater. ij. reſponſ. ſupra eo. d. l. lex Corne. §. ſed ſi pater, ſupra de uulg. Sed textus noſter contradicit, & idem in l. ſi pater, ſupra de uulg. in quibus manifeſte deciditur, tabulas pupillares non ualere, ſi ambo apud hoſtes deceſſerint. Nodus eſſe impeditus uidetur.

Accur,

Accursius in d. l. lex Cornelia, dicit iura contraria de patre uere mortuo intelligi: at hic fingi mortuum. Sed hoc nihil est, cum fictio ueritatem imitetur, Instit. de adoptio. §. maiorem. Bartolus putat tabulas secundas ideo cadere, quod hæreditas patris hic non fuerit adita, quod certe euidenter non procedit: tum quod hæreditate etiam adita in casu filij exhæredati, tabulæ non confirmarentur, per textus nostros, qui generaliter loquuntur, nec ad unam speciem coërceri debent: tum quod textus nostri in eo solo se fundant, quod ambo apud hostes decessere. Casus autem Bartoli etiam extra hostilem capturã procederet. Semper enim hæreditate non adita cadunt tabulæ, nisi suitate sustineantur, d. l. ij. §. adeò. supra, de uulg. unde iste casus hic superuacanee tractaretur, & sic remanet nodus. Nos eum uno (quod dicitur) digito dissoluimus. Nam in casu nostro fatemur non solum testamentum patris, sed & filij tabulas instaurari, quippe qui eo tempore quod in patre fingitur, uixerat, per d. l. pater. ij. respons. Sed quia is filius post patrem ab hostibus captus, ibidem decessit, tabulæ pupillares iterum in irritum reductæ sunt: quo casu per legem Corneliam non plus subleuantur, ut quæ super pupilli tabulis seorsim non fingat, quod is testamenti factionem nõ habeat: de quo est textus apertus in d. l. pater. §. si mortuo, ibi, & eius duntaxat &c. supra eod. unde merito remanent irritæ. Quæ solutio quàm sit uera, facilis, & fundata, nemo est qui nõ uideat, nisi qui nihil uel uideat, uel si uiderit, dissimulet. Porrò si filius ante, & pater post hostium potiti, ibidem decedant, indubitato interitu tabulæ enecantur: siquidem quo tempore pater fingitur domi mortuus, filius iam captus erat. Quod si ambo uno die capti apud hostes decedant, testamẽtum quidem patris propter fictionem horæ præambulæ sustinetur, at tabulæ pupillares cõcidunt, quod fictio legis Corneliæ utriusq; mortem una hora complectatur: ut sic nec in potestate, nec extra filius mori intelligatur, propter cõcursum temporis, argumen. l. qui duos. supra, de reb. dub. l. Titio cum morietur, supra, de usufruct. l. si Titius. supra de condi. instit. Ex quibus patet ueriorem esse opinionem Azonis & Bulgari, quam Accursius in d. l. pater, in glossa magna recitauit. Collige ergo. Aut enim pater captus moritur apud hostes, filio in ciuitate manente, & utræq; tabulæ confirmantur, ut d. l. pater: nisi filius ante moriatur, quàm pater apud hostes decesserit, ut hac l. in principio. Aut filius capitur patre in ciuitate manente, & euanescunt secundæ tabulæ, quia nõ efficitur, &c. d. l. lex Cornelia §. si uero, nisi filius postquam pater in ciuitate decesserat, capiatur: tũc enim lege Cornelia ex prætoris extensione adiuuantur, d. l. pater. §. si mortuo. Aut ambo capti apud hostes decedunt, & quid iuris sit supra diximus.

Accurs. solutio improbatur. *Bart. opinio.* *Improbatur Bartolus.* *Varij casus patris & filij captorum.* *Epilogus.*

o ¶ IN POTESTATE. reuerso eo in ciuitatem, ut d. l. si pater, ad fin. supra de uulg. Tunc enim potestatem sui habere dicitur, cum est in libertate: & sic uerbum potestatis hic accipe, fa. l. quoties. §. in potestate. supra, de noxa. Non autem intelligas de patria potestate, quæ hic locum habere non potest, cum iam pater defunctus esse dicatur, argumen. contra l. potestatis, in principio, infra de uerb. oblig. Sed est hic specialis casus, quẽ forte non alibi habes, qđ potestas filij pro libertate & potestate sui, actiue, nõ passiue pro patria potestate, quæ in eum cõpetit insumitur.

Filius quãdo dicatur habere potestatem sui.

IN L. IN RATIONE §. QVOD VVLGO, CVM §. SEQ. FF. AD L. falcid. glossæ nouæ, & quæ rem obscuram pulchre aperiant.

PAPINIANVS.

[a] Vod [b] uulgo dicitur, [c] in tabulis patris & filij [d] unam falcidiam seruari, quam potestatem habeat, uidendum est.

a ¶ QVOD. Hunc textũ, glossis ex ueritate literæ elucidabimus, secuti uariorum cum intellectuũ tum opinionũ. Docebit tamen series, ubi Accur. aut alios uel sequamur uel seponamus, etiamsi non semper allegentur. Nec enim id agimus, ut

quid illi dicant, sed quid textus uelit perquiramus.

b ¶ VVLGO. in uulgaribus Iuris doctrinis, aliâs dicunt per manus tradi, l. quod per manus, supra de iur. codicill.

c ¶ IN TABVLIS. Quæ dicuntur unum testamentum propter unum testatorem, & propter unam in utrisque solennitatem septem testium: licet etiam duo testamenta quo ad quid uideatur. l. patris & filij, supra de uulg. Instit. eo. §. igitur. l. in duplicibus, infra eo. & Accurs. hic in. 1. gloss.

Species facti. d ¶ VNAM FALCIDIAM. Ne labores ad quid hæc regula recitatur, facti speciem uel casum sic finge. Instituerat filiū impubem, eique Titium pupillariter substituit, reliquit ab utrisque legata, existente substitutionis conditione, legatarij legata pupillaria tanquam æs alienum solida petunt: substitutus contribuere omnia legata in utrisque tabulis relicta pergit, ut ab omnibus falcidiam deducat, innitens uulgatæ iuris doctrinæ quæ hoc recipit. Iurisconsultus nodum dissoluit, declarans quam uim hæc regula seu doctrina habeat: cætera sequētibus patebunt. Accur. impertinenter fingit casum exemplis uariatis, licet enim in sese uera sint quæ dicit, tamen ad §. nostrum nō conferunt.

[e] Quamuis enim substitutus, quæ à pupillo relicta sunt, cum filius hæres extiterit, ut æs alienum quodlibet [f] debeat: tamen propter ea quæ data sunt secundis tabulis [g] contributioni locus est.

Legata pupillaria non semper sonare æs alienum. e ¶ QVAMVIS. Vnus effectus regulæ, quod licet substitutus pupillariter succedens, legata pupillaria ut quodlibet æs alienum debeat: hoc tamen non simpliciter esse accipiendum, siquidem contribui legata in utrisque tab. relicta debere: ut si ultra legata quadrans hæreditatis sit reliquus, uel eo amplius, iam legata pupillaria æs alienum sapiant: sin non sit quadrans reliquus, non sapiant, sed una ex omnibus falcidia deducatur. Vide quàm nulla necessitate totus propè orbis in hoc §. conflictetur: qui tamen, si ueritatem sequare, planus est & non impeditus.

Obiectio cōtra contributionē. f ¶ DEBEAT. Textus diffidere sibijpsi uidetur secundum Accurs. Si enim ea legata æris alieni uim habent, quomodo contribuuntur cum alijs legatis, cum æs alienū ante omnia deducatur: l. in imponēda. C. eo. Sed dices, non simpliciter & absolute deberi, ut æs alienum: sed tunc cum hæreditas testatoris, saltem quadranti sufficiat: quod ex contributione apparebit. Aeris tamen alieni contributio inter creditores plerisque casibus recipitur, in l. procuratoris. §. tributio, supra de trib. l. & suū, in fi. supra de pact. glos. l. inter eos, infra de re iud. cum si.

g ¶ CONTRIBVTIONI. legatorū in utrisque tabulis relictorum, ut onere comperto, falcidia deducatur: bona tamen patris & filij non contribuuntur, secundum Paulū, & Alex. quod filiusfa. impubes, propria bona tempore digestorum non habuit, per iura uulg. & pro eis est l. in duplicibus. infra eo. l. filiū, in prin. infra de leg. præst. cum si. Accur. tamen in §. quæsitum. infra, hac ea. l. ediuerso tenet, patris & filij bona contribui. quod Bar. et Ang. hic secuti sunt. & propterea hūc tex. de filio impubere milite intellexerūt: potest enim esse miles qui impubes sit. l. si. C. de test. mil. ut ita castrensia bona propria habeat. Sed nos eam opinionem non probamus. Absurdum enim esset, tex. nostrum generalem ad unam tantum speciem, & eam infrequentem coërceri; eo accedente quod in bonis castren. nō sit locus falcidiæ, l. in testamēto. C. ad l. fal. Vnde priorem assertionem ueram putamus: sed non ea ratione, quod pupillus propria bona non habuerit: siquidem is mox à die paternæ mortis propria bona, nempe aduenticia separata à paternis habere potuit: ut si mater, si cognatus, uel alius impuberi reliquerit bona à die paternæ mortis ad eū deuoluenda, l. mulier. l. imperator, infra ad Trebell. l. 1. §. si ab ipso, infra, de coll. bo. arg. l. ex his. C. quando dies leg. cū si. Vnde alia ratione mouemur. nempe quod huiusmodi bona aduēticia nunquam fuere adquisita patri, uel in eius red acta patrimoniū; quapropter quia in contributione ea tantū bona spectantur

ctantur, quæ pater habuit cum moreretur, d. l. in duplicibus, cum si merito pupillaria non ueniunt, ne ea quidem quæ ex patris morte ad eum deuoluerentur. Nec obstant, l. sed si plures. §. filio. l. cohæredi. §. cum filiæ, uers. nec fideicõmisso. l. si filius, supra de uulg. & pup. ubi mentio fit bonorum pupillariũ: probabile enim est de aduenticijs intelligi ex die paternæ mortis competentibus.

[b] Secundum quod potest euenire, ne substitutus quicquam [i] retineat, uel ut longe plus habeat quarta [k] paternæ hæreditatis.

b ¶SECVNDVM QVOD. Prosequitur eundẽ effectum, quẽ supra adduxerat. Et est sensus, Secundum id quod iam dictum est contributioni locũ esse in legatis, &c. euenire posse ut propter onera legatorũ ex utrisque tabulis debitorum, substitutus nihil retineat de bonis paternis, nisi falcidiam deduxerit: hoc enim legatorum urget contributio, ut tunc merito legata pupillaria, alieni æris iure non censeantur. fieri etiam potest ut multo plus habeat quarta parte, quo casu pupillaria legata tanquam æs alienũ soluentur: & erunt tunc in tex. duæ dictiones, uel ut. Potest etiam aliter intelligi. Nã ex contributione legatorum euenire poterit, quod substitutus nullam falcidiam retineat, utpote qui longe plus habeat quarta parte hæreditatis: quo pariter euentu legata pupillaria iure æris alieni obligabunt, & erit una dictio, uelut, quæ ueritatis est expressiua. Cæterum ambo intellectus in idem recidunt. Hanc facilem, planam, expeditam, & uerissimam textus elucidationem si receperis (recipies autẽ necessario, si ueritas tibi cordi est) iam multa inuolucra, multa ambigua, quæ hic Accurs. ex alienis uocibus inculcat tollentur, & clare patebit hoc contextu non tractari secundũ effectũ, ut Bar. Ang. Paul. Alex. non bene putauerunt.

i ¶RETINEAT, de bonis paternis, nisi falcidiam deducat. Vel iuxta aliam sententiã, nihil retineat iure falcidiæ, quasi longe plus habeat, &c. Et dic de legatis pupillaribus utroque casu: ut supra declarauimus.

k ¶PATERNAE HAEREDITATIS. Arg. pro Doct. qui dicunt in contributione legatorũ tantummodo desiderari patris bona & non pupillaria, quæ pupillus tempore ipsorũ nulla habuerit. Sed nos eam rem supra temperauimus.

[l] Quid ergo, si non sufficiat [m] pupilli hæreditas legatis, cum patris [n] sufficisset? [o] de suo quadrante [p] nimirũ dabit substitutus, quæ pater legauit [q] de suo.

l ¶QVID ERGO. Accurs. hic secundum effectum scienter & recte ponit: licet Ang. Paul. Alex. aliter sentiant, male tamen: ut superius patuit. Quærit autem Papinianus quid iuris sit, si bona testatoris (quæ hic dicuntur pupilli hæreditas propter successionem) legatis sic, ut dicitur, contributis non sufficerent: quæ tamen ab initio tempore mortis testatoris suffecissent, utpote quæ sub pupilli forte manu sint diminuta. Deciditur id non nocere legatarijs, quin in ratione falcidiæ bona patris ad eam quantitatẽ quæ ex die mortis extabat, reduci debeãt: ut si ex ea æstimatione substitutus quadrantem habere potuisset, quẽ nunc habere nõ possit, nihilominus soluere legata teneatur, iuxta quantitatem quæ à principio fuerat, etiam si de proprijs bonis: ad mensuram tamen prædicti sui quadrantis, ei sit expendendum, & id non immerito, cũ pater de suo, ea patrimonio legauerit. Qui mihi euidẽter uerus intellectus uidetur. Nec uideo quo alio casu is contextus ad ueritatem literæ explanari possit, licet Accurs. ex Ald. & aliorum opini. uariet. Exemplo tamen res patere poterit. Testatoris hæreditas, cc. ualuit dum moreretur, relicta fuere, c. à filio, denique & à substituto. c. legatorum nomine. Impubes cum successisset patri, bona diminuebat, in centum fortasse, & obijt mortem intra pupillaria, ut ita ex patrimonio paterno ad substitutum tantũmodo centum peruenerint. Certe in legatis præstandis patrimonium paternum ad diem mortis suæ, & sic ad ducenta quæ eo tempore extabãt æstimabitur, & deducetur falcidia, quæ

Bona patris ad eam quantitatẽ quæ ex die mortis erat, reduci

Intellectus textui amicus.

Exemplo res declaratur.

tunc competijsset, scilicet quinquaginta: quo casu centum & quinquaginta restabūt, quæ tota debebuntur legatarijs. Et licet substitutus duntaxat centum in bonis paternis inuenerit, tamen de suis bonis addet quinquaginta ad mensuram quadrantis quē habere poterat si bona non fuissent diminuta. Quod si plura essent legata, puta. cccc. ab utrisque relicta, omnia tamen reducentur ad uires patrimonij: & tunc falcidia deducta, residuum soluet substitutus ex bonis proprijs: non tamen plus quàm pro modo quadrantis sibi cōpetituri si bona patris non decreuissent. Et hunc puto uerū & expeditum esse intellectum, quem & Alex. in hoc uers. sensisse uidetur. Accurs. ex glossatorum opinionibus uariat. Tandem quod de diminuto testatoris patrimonio diximus: e diuerso & de aucto dicemus, & non nisi ad diē mortis quantitas pro legatis præstandis sit æstimanda, deducig ad eum modum falcidia possit, non obstante augmēto post adquisito, l. in quantitate, in prin. infra eo.

Egregia declaratio.

m ℭPVPILLI HAEREDITAS. paterna bona, quæ iam dicuntur pupilli esse, ut qui in eis successerit. ut no. in l. 1. §. ueteres, infra, de adquir. poss. & ibi diximus. Intellige autem ideo non sufficere, quia sub pupilli manu diminuta erant.

n ℭSVFFECISSET. ab initio, ex tempore mortis paternæ. Nam si pupillus statim à successione legata soluisset, recepta à legatarijs cautione, si cui plus quàm per l. falcid. &c. tunc patris hæreditas omnibus legatis suffectura fuerat.

o ℭDE SVO QVADRANTE. Id est, secundum suum quadrantem qui ex bonis paternis ex die mortis ei competere poterat: Siquidem ad modū, mensuramq; ipsius soluet substitutus de proprijs bonis legata: ut supra declarauimus. Similis expositio in c. de libellis. xx. dist. Et dic suo, id est, sibi debito. sic. l. 1. & ibi not. supra, quod cū eo.

p ℭNIMIRVM. merito. diminutio enim patrimonij ita non debet ad necem legatariorum operari, sicuti & augmentum eis non prodesset, ar. l. fi. in fi. supra, de leg. iij.

q ℭDE SVO. id est, de eo quod suum erat: & sic sub neutro lege, Omnia namque legata ex utrisque tabulis relicta, de suo testatoris & patrimonio & testamento processere, ut statim dicet.

r Nec ad rem pertinet, quod ex nullo testamento præstatur ultra uires patrimonij: s cum in hac parte iuris, legata quæ secundis tabulis relinquūtur, quasi in primis t sub conditione relicta intelliguntur.

r ℭNEC AD REM. Sensus est, Licet hæres ultra uires patrimonij in legatis nō teneatur, l. 1. §. si is qui, infra ad Trebell. æstimatio tamen patrimonij ad diem mortis testatoris reducta, si forte patrimonium postea diminueretur, hæredem in eo non subleuaret, quin ex æstimatione supra dicta, nō ex ratione diminuti patrimonij soluere legata teneatur, non attento quod supra uires soluat. quod & in duplici testamento patris & filij procedit, cum legata secundis tabulis, &c. Ista tamen clades diminuti patrimonij, hæredem non amplius flagellat quàm ordinaria æstimatio ei consuluisset, si nihil esset diminutum ei: Vnde si ab initio solida legata præstari ei sine falcidia potuissent, & nūc quoq; in diminutione solida præstabuntur etiam de proprijs bonis: Sin uero ratio falcidiæ habenda ab initio fuerat, & nunc ratio eius habebitur, ut non ultra eius modum fatigetur. Non ergo patrimonij causa, sed decrementi occasio substitutum premit, ar. l. Labeo, in fi. infra de riuis, quod est nota dignum, nec ab ullo alio, quod uiderim, declaratum. Hodie tamen hæres si non faciat inuentarium, ultra uires hæreditatis simpliciter tenebitur, ut hic Accur. scienter tenuit, & no. idem in l. 1. §. in quibusdam, in uers. sufficiunt. infra tit. 1. per auten. de hær. & fal. §. si uero non fecerit. Quæ est communis opinio Bar. & Doctorum. licet Ray. male contrarium tenuerit. facit tamen ratio euidens. Lex enim præsumit qui inuentarium obmisit, bona subtraxisse, d. auten. de hær. & falci. §. sancimus, quæ est præsumptio iuris & de iure. Cæterū si legatarij cōfiterent hæredem non subtraxisse, iam obmissio inuentarij nọn noceret, secundum Bal. in l. fi- lium

Heres grauatus ex diminuto patrimonio, nō intelligitur grauatus ultra uires.

Inuentarij beneficium.

Inuētarij omissio onerat hæredem.

lium quem, C. famil. hercif. quia confessione aduersarij, præsumptio iuris & de iure tol litur. Doct. in auten. sed iam necesse. C. de donat. an. nup. Confectio autem inuenta rij hæredem subleuat, iuxta modum æstimationis bonorum ex die mortis. Diminuto autem patrimonio, sustinebit hæres quod de iure communi sustinere cogitur, inuenta rio non subueniente, secundum Paul. hic.

f ¶CVM IN HAC PARTE. Elegans argumẽtatio, quæ tamen lateat: uerum ratiocinatione Rhetorica explicari potest, hac ferè serie. Hæres ex simplici testamento ad omnia quidem legata, sed non ultra uires patrimonij tenetur. Vires autem patrimonij ad quantitatem bonorum ex die mortis testatoris, & non ex diminutione, seu augmento postea emergente æstimabuntur. At in duplicibus testamentis legata secundis tabulis relicta, quasi in patris sub conditione legata intelliguntur, ut hic est textus. Atque ideo omnia illic legata iuxta modum prædictæ æstimationis solui debent. Proinde cõsequens est non esse impertinens, si substitutus hoc casu ultra uires patrimonij ex post facto diminuti grauatus inueniatur. Nec tumultueris quod Iurisconsultus hic non omnes istas ratiocinationis partes explicuit: tractantem enim ciuilia, arguta decebat breuitas. Nã & apud Rhetoricos id genus ratiocinationis præciditur, ut docet Fab. lib. 5. capi. 14.

Explicatur latens argumentatio Iurisconf.

Argumenta latere posse.

g ¶SVB CONDITIONE. Quæ enim in substitutione relinquũtur, ex conditione pendent, quæ substitutum respicit, & merito in patris tabulis relicta intelligũtur: cum substitutio sit conditionalis institutio, d. l. 1. supra de uulg.

Collige per modum Epilogi, quod licet substitutus impuberi hæredi intra tempora pupillaria mortuo succedens, ad legata pupillaria teneatur tanquam ad æs alienum: si tamen in utrisque tabulis legata sint relicta, contributioni legatorum locus est: quæ si falcidiam exigunt, una deducetur falcidia, non habita ratione quod æris alieni uicem legata pupillaria referant: sin uero non est deducẽda falcidia, pupilli legata instar æris alieni soluentur. Debet autem in legatis præstandis quantitas paternæ hæreditatis ex die mortis æstimari: quod si ea quantitas sit ex post facto diminuta, non nocebit legatarijs, quibus secundum æstimationem ordinariam, id est, quæ ex die mortis facta est, legata falcidia salua, soluentur. Quæ si non sufficient, substitutus ex proprijs bonis iuxta modum quadrantis sibi debiti satisfaciet, nullo in legatis discrimine habito, cum relicta in secundis tabulis censeantur sub conditione in patris contineri. Et licet ultra uires patrimonij diminuti substitutus soluat, tamẽ ultra uires ordinariæ æstimationis grauari non censebitur. Et erit similis omnino ratio de augmento bonorum ex post eueniente, ut illud substituto non legatarijs, si quid ultra ordinariam æstimationem excurrerit, prodesse debeat.

Epilogus omnium supra tractatorum.

Nõ enim sequitur, hæres grauatus ultra diminutũ patrimonium, ergo grauatus ultra patrimonium.

Si [a] filio suo duos substituerit, & [b] alterius portionem onerauerit, tractari solet: An [c] ex sua persona falcidiam possit inducere, [d] quam pupillus nõ haberet, [e] uel unus pupillo substitutus.

a ¶FILIO SVO, impubi. Vt casum habeas qui textui nostro in omni parte accõmodetur. Finge patrem qui. cccc. in patrimonio habuit, instituisse impubem, & ab eo aliquid legasse, forte ducenta, eidemque filio substituisse pupillariter Caium & Seium. Caium in ducentis onerasse nomine legatorum, Seium in centum: Nunc eueniẽte sub stitutione hac lege quærũtur tria. Primo an Caius legatis oneratus, deducat falcidiam, id est, quartam: secundo, an Seius qui non erat oneratus, deducat, si forte impubes legata sua non soluit: tertio, si soluisset & per stipulationem falcidiæ cauisset, cui ea stipulatio subueniat. Declaratio omnium membrorum infra patebit per discursum. Et est sane is tex. etiam ex Doct. sententia admodum quàm difficilis, Rhetoricis tamen argumentationibus, reique latinæ puritate totus elegans.

Species facti.

b ¶ALTERIVS, Caij.

c ¶EX SVA. An poſſit detrahere falcidiam, dũ legata ex ſuo ſemiſſe ſoluere pergit.
d ¶QVAM. falcidiam. hanc particulam lege ſub modo obiectionis, quaſi dicat, uidetur Caium non poſſe detrahere falcidiã: nam & pupillus cui is Caius ſuccedit, eam non detraheret, ut qui eo caſu tantummodo in ſemiſſe grauatus eſſet, & proinde tota hæreditas non grauaretur. Cum autem iſte Caius pupillum repræſentet, igitur &c.

Alia obiectio.

e ¶VEL VNVS. Alia obiectio. Nã ſi unus eſſet pupillo ſubſtitutus, & grauatus in ſemiſſe non deduceret, cum non eſſet grauatus alius ſemis. Sic hi duo ſubſtituti qui ſuccedunt in locum impuberis, debent haberi pro uno, ut ſic non mutetur cauſa obligationis in eis, arg. l. ij. §. ex his tamen, de uerb. oblig.

Et facile [f] quis dixerit [g] cõſequenter prioribus quæ de patrimonij ratione dicta ſunt, non eſſe falcidiæ locum, [h] & ultra uires portionis conueniendum alterum ſubſtitutum.

f ¶QVIS. Tertia obiectio quæ ſumitur ab ipſo patrimonio.

Tertia obiectio ſumpta ex §. quod uulgo.

g ¶CONSEQVENTER PRIORIBVS. Cõſequentia ſumpta à prioribus quæ dicta ſunt de patrimonij ratione in §. quod uulgo, proxime ſupra, ubi deciditur ſubſtitutũ ratione patrimonij diminuti in præſtandis legatis conueniri poſſe, ultra uires hæreditatis, quaſi hoc & in præſentia non ſit abſurdum. Accur. putat de patrimonij ratione hoc loco ideo opponi, quod in præſtandis legatis in d. §. ſit contributioni patrimoniorum locus. Quod non aliter recipimus quàm ſicut ſupra explicauimus. Et nota hic elegantem modũ loquendi, quod aduerbia eundẽ caſum trahunt, quem ſua primigenia.
h ¶ET VLTRA VIRES. Si enim dictæ tres rationes, utpote quod pupillus non deduceret, item nec unus ſolus ſubſtitutus: deniq; & ratione computationis totius patrimonij contra Caium ſubſtitutum pugnent, iam ultra uires portionis ſuæ ſubſtitutus, grauabitur legata ſoluere. Sed non eſt ita, ut ſtatim dices.

Sed [i] uerior eſt diuerſa ſentẽtia, perinde [k] huic quartã relinquendã exiſtimantium, atq; ſi ita [l] patris hæres extitiſſet. Vt enim [m] opus patris & [n] cõtributio legatorum [o] uim capiunt & formam & originem, ita plures ſubſtituti [p] ſubducta perſona pupilli, reuocandi ſunt [q] ad intellectum ſubſtitutionis.

i ¶VERIOR. Hic decidit Iuriſconſultus quid obtineat, uolens eam eſſe uerã ſententiam, quod is ſubſtitutus Caius deducat falcidiam, perinde ac ſi ipſe à patre eſſet hæres pro dimidia inſtitutus, & legatis in ſua dimidia grauatus: tunc enim ſine dubio deduceret, l. in ſingulis. infra eo.
k ¶HVIC. Caio ſubſtituto onerato legatis.

Hæredes pupillares intelligi hæredes patris

l ¶PATRIS, teſtatoris. Et ſic eodem iure cenſentur hæredes pupilli intra pupillaria mortui, ac ſi patris hæredes fuiſſent: quæ tamen ſimilitudo in pluribus ſubſtitutis non eſt perpetua: unde quo ad contributionem legatorum hoc caſu accipienda eſt, ut infra declarabitur.

Opus patris teſtamentum.

m ¶OPVS PATRIS, teſtatio qua ſibi & filio teſtamentum fecit. & dicitur operatio & labor patris, In condendo enim filij & ſuo teſtamento, opus ultimæ ſuæ uoluntatis fecerat, licet Accur. ad huiuſmodi uerba, opus patris, ſuppleat, ſcilicet & opes pupillares. Sed hoc ſupra improbauimus. Alij ut Ang. legunt opes patris, & tũc ſenſus eſt: patrimonium patris, et contributionẽ legatorum ſimul uim & originẽ capere. & in idem recidit. Eſt tamen argumentum euidens ex ea litera, quod patrimonium & opes tantummodo patris, nõ etiam pupilli, in contributione legatorum perpenduntur, ut quæ ſimul uim & formam & originẽ capiant, cum quo concor. l. in duplicibus. infra eo.
n ¶CONTRIBVTIO LEGATORVM. In utroq; & patris & filij teſtamento relictorum, quæ contribuuntur iuxta ea quæ habes in d. §. quod uulgo, proxime ſupra.

¶VIM

o ¶ VIM FORMAM ET ORIGINEM, ſupple ſimul capiunt, ut ſit ſenſus, Sicuti opus patris, id eſt patriæ & ſecundæ tabulæ & legatorũ cõtributio, ſimul uim, formã, & originẽ accipiunt, eademq́ ui, eadem origine, eadem forma cenſentur, utpote quod horum robur ex illis pendeat: ita & plures ſubſtituti poſt mortem pupilli, quaſi ſubducta eius perſona pro inſtitutis habentur, quo ad legata contribuenda. Quæ autem ſit uis, forma, origo teſtamẽti, in quo ſunt primæ & ſecundæ tabulæ, Accur. hic declarat.

Patrimonij pa tris, ſecũdæ tabulæ, contributio legatorum, eandem originem, &c.

p ¶ SVBDVCTA PERSONA PVPILLI. per fictionem non ex ueritate. Cum enim pupillus hæres fuerat, uere ſubduci non poterat, unde fingitur ſubduci, ut ſubſtituti ex perſona ſua, quaſi inſtituti deducant falcidiam. & per hoc omnia ſoluuntur argumẽta ſupra facta. Non enim obſtat prima obiectio quæ de pupillo ſumitur, quia hic non in locum pupilli, ſed ex ſua perſona cenſetur, uelut ſubducto pupillo. Nec obſtat ſecũda obiectio, quia unus ſubſtitutus ideo non deduceret falcidiam, quod haberet totum patrimonium: at hic tantum dimidiam habet. Eadem ratione nec tertia obiectio obeſt, quia in prioribus, hoc eſt, in §. quod uulgo, proxime ſupra, ideo ex toto teſtatoris patrimonio fit contributio legatorum, quia unus erat ſubſtitutus, in quem totum patrimonium deuenerat, & ſic totum habuit. At hic duo ſunt ſubſtituti, ut ſic contributio legatorum, quæ ex opere, id eſt, teſtamento patris, uel ex opibus eius originem & uim ſumit, non habet locum: ſicut nec locum haberet pluribus in teſtamento paterno inſtitutis: quo caſu ſuccederet alia regula d. l. in ſingulis, infra eo.

Fictione iuris ſubducitur perſona pupilli.
Reſolutio obiectionum.

q ¶ AD INTELLECTVM SVBSTITVTIONIS. Si habes inſtitutionis, textus planus eſt, quia pluribus inſtitutis & grauatis, non fit contributio legatorum uel bonorum patris, ſed quilibet per ſe deducit falcidiam. d. l. in ſingulis. Aliâs eſt in tex. ſubſtitutionis, & tunc ſecundum Accur. dic, ſcilicet unius. & ſit ſenſus, Plures ſubſtitutos reuocandos eſſe ad intellectum eius ſubſtitutionis, quæ de uno facta eſſet: ut ſicut unus omnia cõtribuit deducta falcidia, quia ſolus omnia habet: ita duobus ſubſtitutis, uterque dimidiam ſuam computare ut deducat falcidiam. Qui ſenſus in ſeſe uerus eſt, ſed textus eum nõ patitur: quia hic dicitur, deducta perſona pupilli. At ſi ſubſtitutio duorum ad intellectũ unius reuocaretur, nõ ſubduceretur perſona pupilli; ad quod Accur. non aduerterat. Vnde tu uerius expone, duos ſubſtitutos ad intellectum ſubſtitutionis reuocari, id eſt perinde cenſeri, ac ſi ſubducta perſona pupilli eſſent inſtituti. Nam ſubſtitutio in intellectu ſuo nihil aliud eſt, quàm inſtitutio, cum perſona præcedens de medio ſubducitur, l. 1. ſupra de uulg. Vnde ſicut in ſubſtitutione uulgari, perſona inſtituti qui nõ eſt hæres uere ſubducitur, ut ſic ſubſtitutus pro inſtituto habeatur: ita in pupillari, ſi pupillus hæres ſit, & intra pupillaria moriatur, eius perſona ficte ſubducitũ, ut in deductione falcidiæ, plures ſubſtituti pro inſtitutis habeanẽ. Et hoc eſt quod tex. uoluit, cum dicit, plures ſubſtitutos ad intellectum ſubſtitutionis reuocãdos, id eſt, ad uim, ad effectum quem habet ſubſtitutio, ad quod fa. l. qui fundum. §. cohæres, ibi, licet enim, &c. infra eo.

Quomodo ſubſtituti ad intellectũ ſuſtitutionis reuocentur
Verus intellectus.
Perſonam inſtituti in uulgari ſubſti. aliter ſubduci quàm in pupillari.

Quid tamen dicemus de [a] altero ſubſtituto, qui non eſt oneratus, ſi forte nondũ legata [b] pupillus à ſe relicta ſoluerit, & [c] aliquid ultra dodrantem ſit, [d] in omnibus [e] & ipſum falcidiam habiturum ? [f] atqui [g] quartã habeat, [h] nec idem patitur [i] inſtituti cõparatio. Rurſum [k] ſi negemus, [l] aliud aperte quàm [m] quod uulgo probatũ eſt [n] reſpondetur. Itaq; [o] uarietas [p] exiſtet, ut is [q] qui proprio nomine oneratus eſt [r] uelut inſtitutus deſideret quartam: [s] alter autem qui nõ eſt oneratus [t] ut ſubſtitutus ([u] licet portio largiatur [uu] eius) [x] non in ſolidum [y] conueniatur, [z] propter calculi confuſionem.

a ¶ ALTERO. Scio qui ſucceſſit pro dimidia: & licet ab eo legata fuiſſent relicta, tamen non multa, ut ſic ultra dodrantem ſuæ dimidiæ non erat oneratus.

b ¶ PVPILLVS. à quo fuere relicta legata, sed non ultra dodrantem.

c ¶ ALIQVID VLTRA DODRANTEM. Nam testator reliquit filio quadringentos, & forte in ducētis uel minus eum grauauit: quo casu dodrans, id est nouem unciæ non sunt exhaustæ: ea legata impubes nō soluerat dum uixit, unde per substitutos sunt soluenda: quorum alter Caius, erat ita grauatus quod non poterat habere quartā partem dimidiæ, scilicet ex ducentis florenis quinquaginta: ad hoc legata pupilli non soluta in eum pro sua parte aduoluuntur, is sine dubio detrahit, ac si esset institutus, subducta persona pupilli: & eum casum textus ante fuit executus. Nūc autem de alio substituto Seio, qui cum successisset impubi in altera dimidia, hoc est in ducentis, & esset grauatus forte in centum florenis uel minus: & sic non dicebatur oneratus, attamen legata pupilli pro altera parte soluenda in eum deuenere: Quæritur an is in omnibus, hoc est pupilli & suis legatis, sit falcidiam habiturus.

Declaratio textus difficilis.

d ¶ IN OMNIBVS. id est, in utrisq; legatis, tam à pupillo quàm à substituto relictis. Et lego interrogatiue secundū Ang. & bene. Quærit enim Iurisconsultus, an in omnibus ipse sit falcidiam habiturus.

Oīa pro utrisque sumi.

e ¶ ET IPSVM. Non solum alterum substitutum Caium, qui grauatus erat, de quo non dubitabatur quin in omnibus possit deducere, sed an & ipsum quoq; Seium eo iure censeamus? Et lege interrogatiue, ut prædiximus, licet Accur. uelit etiam plane legi posse: quod Alex. sequitur. Sed non est uerum, & elegantia textus hoc non recipit, cum statim in utramq; partem disceptet Iurisconsultus antequàm decidat.

Improbatur intellectus Accursij.

f ¶ ATQVI, legendum, licet passim in iure atquin legatur, sed hoc apud autores idoneos non inuenias. Philosophus primo animalium libro, Theodoro interprete: Atqui (inquit) facile per dissectiones uideretur, si esset. Et habet hæc dictio uim aduersatiuam. Sic in l. atqui, supra de neg. gest. l. eleganter. §. seruus. supra de dol. l. fi. in fi. supra, de condict. sine cau. cum si. Quapropter hic sub modo obiectionis rite ponitur.

Verbū Atqui.

g ¶ QVARTAM HABEAT. Opponitur enim Seium substitutum, quartam saltem ex eo habere, quod non sit ultra modum pro sua persona oneratus, falcidiámque non posse deducere.

h ¶ NEC IDEM. Alia obiectio. Et est sensus: Si hunc substitutum instituto comparaueris, ea comparatio adhuc non patitur idem, id est, deduci falcidiam: nam & pupillus institutus non erat ultra modum grauatus. Et sic colligis argumentum dilemmaticum. Aut enim dices hunc substitutum falcidiam deducere ex persona sua, & non potest, quia quartam & forte plus quarta habet. Aut ex persona pupilli instituti, at is quoque sibijpsi non posset deducere, cum uel sua legata sint intra modum, igitur neutrobi deducet. Sed hæc obiectio uel ideo non stringit, quod eodem seruato arguendi tenore, in legatarios retorqueri poterit. Dicet enim substitutus: Aut ex persona pupilli soluendum esse: & deducam falcidiam, cum & legata adhuc propria me onerent. Aut ex persona propria uelis solui, & iterum deduco, cum legata à pupillo debita me grauent. Sic olim complexiuo Protagoras argumēto Euathlum discipulum appetijt. Cæterum Euathlus eadem arguendi serie ita referiebat, ut nodum Iudices explicare non possent. Quæ argumentorum genera Antistrephonta dicuntur, ut est apud Gell. li. 5. ca. 10. Et licet Iudices non explicarent, nos tamen ibidem explicuimus. Hoc itaq; genus argumenti, quod legistæ syllogismum cornutum, nescio an eleganter, uocant, uicium habet & infirmum est, quoties dissolui poterit, licet prima fronte utrinq; pugnare uideatur, ut ex secundo Rhetoricorum Ciceronis patere potest. Dissoluitur autem non difficile, si extremorum natura, qualitas, ratio, conditio, non uniformis, sed uaria esse reperiatur. Id quod Iurisconsultus hic non ignorauit, qui sola uarietate conditionis in utrisq; substitutis obiecta tollit.

Argumentum dilemmaticum.

Protagoras cū Euathlo.

Antistrephon.

Qualiter hoc genus argumēti dissoluatur.

i ¶ INSTITVTI, pupilli. Et est sensus, Comparatio substituti ut habeatur pro instituto, non patitur deduci falcidiam.

k ¶ SI NEGEMVS. Nunc pro parte affirmatiua disputatur. Si enim negauerimus hunc

hunc Seium substitutum posse deducere falcidiam, iam contradicimus regulæ, quæ uulgo probata est, scilicet contributionem posse fieri relictorum in patris & secundis tabulis, ut ita una falcidia deducatur: & sic respondebimus contra d. §. quod uulgo, proxime supra.

l ¶ ALIVD APERTE. id est, plane diuersum dicemus contra uulgatas doctrinas. Et nota hic aliud, poni pro contrario. *Aliud pro contrario.*

m ¶ QVOD VVLGO. scilicet circa contributionem legatorum, quæ uulgo probata est in patris & secundis tabulis, ut d. §. quod uulgo.

n ¶ RESPONDETVR. deciditur. Et sic improprie dicitur responderi, ubi nemo interrogabat. quod adnotauit Erasmus in scholijs super Matthæo.

o ¶ VARIETAS. Dirimit utrinque obiectiones, decidens quod uarietas in substitutis existat, id est, operetur, efficiat quod Caius substitutus qui oneratus erat, falcidiam deducat, ac si esset institutus in dimidia & grauatus: Sed Seius alter substitutus, licet portio sua largiatur quartam, cum non fuerit oneratus, nihilominus tamen deducet falcidiam tanquam substitutus, ex eo quod onus soluendi legata, non solum sua, sed etiam pupilli ei pro sua parte incumbat: atque ita in calculo soluendorũ legatorum confundet & commiscebit utraque legata, ne in solidum super præstatione conueniatur. qui est uerus & facilis intellectus hoc loco. Colligit Accur. hic admitti uarietatẽ, ut iura in unis & eisdem substitutis uarient. sic l. Papinianus. §. sed nec impuberis. supra de inoff. testa. arg. contra l. Titiæ. supra tit. 1. Sed certe uaria conditio substitutorum eam uarietatem excusat, utpote quod alter legatis oneratus esset, alter non esset: & concurrerent legata pupilli, quæ uel non oneratum premere poterant. Cæterum tota hæc disceptatio & decisio plus est in subtilitate quàm in utilitate, ut eleganter dicit Accur. Nam licet in deducenda falcidia sit quædam uariata subtilitas, quod is qui oneratus est quartã ex legatis deducet, ac si esset pro dimidia institutus: Alter uero qui in sua portione nõ erat oneratus, sed per accumulationem legatorum pupilli, is deducit quartam tanquã substitutus: primo in legatis à sua dimidia relictis, deinde à legatis quæ nomine pupilli soluit: utrobique tamen est eadem utilitas, quia uterque non retinebit, nisi quartam falcidiæ. Vide quàm se prudentissimi Iurisconsulti oblectarint libidine, in utrasque partes tã eleganter disceptandi, plus ut ingenij diuitijs indulgerent, quàm quod ea res concertationem exigeret. arg. quod non dedecet etiam ingenij uires disputando periclitari, dum feliciter, dum argute, non ex illota barbarie, & sine ulla arte, quod tamen plerunque fit, contenderis. *Declaratio tex. difficilis.* *Varietatem admitti.* *Iurisconsulti aliquando disceptando sese oblectant.*

p ¶ EXISTET. efficiet, operabitur, qui est signatus modus loquendi, elegantiæ Iurisconsultorum dignus: ut si de superbo aliquo doctorculo dicas: Diuitiæ existunt, non ingenium ut is fastu intumeat. Cice. in li. 1. Diuinationum, pro apparere usurpat. Scribit enim equũ Dionysij antequàm regnare cœpisset, in flumine uoraginibus submersum non extitisse, id est, apparuisse: nisi ab extare deduxeris. *Existere, operari.*

q ¶ QVI PROPRIO NOMINE. id est, ex causa propria, quod etiam non ineleganter dicitur. Intellige aũt Caium, qui ex sua persona erat in cc. oneratus, cũ sua dimidia non plus esset quàm ducenti, & insuper cogeretur partem legatorum pupilli soluere.

r ¶ VELVT INSTITVTVS. Nam hoc loco fingitur institutus in dimidia, subducta persona pupilli, ut supra declarauimus: ut sic deducat falcidiam ex l. in singulis.

s ¶ ALTER. Caius substitutus, cuius dimidia onerata quidẽ non erat legatis, sed pars legatorum pupilli in eum cumulata grauauerat.

t ¶ VT SVBSTITVTVS. Hic nomine proprio tanquam substitutus deducit, nõ sub umbra institutionis, ut socius suus.

u ¶ LICET PORTIO. Lege per parenthesim, & tex. planus est: licet enim sua substituti portio dimidia quadrantem largiatur, ut sic non esset locus falcidiæ, tamẽ propter legata pupilli deducet, & cætera. Accur. hic frustra laborat super uerbo largiatur, cum textus clarus sit.

u ¶EIVS, scilicet Caij substituti.

x ¶NON IN SOLIDVM, sed deducta falcidia propter legata pupilli.

y ¶CONVENIATVR, à legatarijs contendentibus solida præstari legata: tum nomine pupilli, quia intra modum dodrantis manent: tum à sese tanquã substituto, cum sua dimidia non sit grauata. Sed hæc argumentatio fallaciam habet diuisionis, ut statim dicam, quia in sensu diuiso non procedit.

z ¶PROPTER CALCVLI CONFVSIONEM. Nam in calculo & computatione legatorum præstandorum, confundentur & commiscebuntur, seu contribuentur legata à substituto & à pupillo relicta, quibus coniunctis apparebit falcidiæ necessitas. Ergo in sensu composito bene arguitur, ut sit locus falcidiæ: in sensu diuiso non, ut per hoc euitetur falcidia: legatorum enim ratio in hoc substituto, coniunctim non separatim habebitur.

Fallacia diuisionis.

a Huic cõsequens est, ut si b pupillo de falcidia c cautum fuerit, d duobus committatur e stipulatio, uidelicet in ea quantitate, quam unusquisq; sibi detinere potuisset.

a ¶HVIC. Quòd supra decidimus.

b ¶PVPILLO, qui solidum soluerat ex persona sua, cum tamen alia essent à persona substitutorum, si in pupillari moreretur legata expectanda.

c ¶CAVTVM. Hoc enim prouisum est, ut si & à pupillo & à substitutis suis sint legata relicta, pupillus si sua soluat legata, cautionem recipiet à legatarijs: si forte casu substitutionis eueniente ex onere legatorum à substitutis relictorum, appareret eos plus recepisse, restituant. l. is cui. infra eo. l. 1. infra tit. 1.

Cautio falcidiæ

d ¶DVOBVS. utrisq; substitutis, si duo sint: uel omnibus, si plures, cuilibet secundum modum sui oneris.

e ¶STIPVLATIO, utpote quod ex ea stipulatione agere poterunt substituti, contra legatarios super eo quod plus acceperunt: possent tamen & legatarij si uel stipulatio non esset per pupillum interposita, superfluum repetere. d. l. is cui, in fi.

Elegans epilogatio in difficili textu.

Epilogare autem hunc §. sic forte poteris. Nam duobus aut pluribus substitutis impuberi hæredi succedentibus, si in utrisq; tabulis legata sint relicta, in quibus alter ex substitutis oneratus sit, alter non sit oneratus, deniq; & legata à pupillo necdum soluta concurrerint, eum qui oneratus est sine dubio falcidia usurum: nam si in partem institutus fuisset deduceret: Alter non grauatus, licet nec ex sua, nec ex pupilli persona separatim deduceret, quod neutrobi grauatus ultra dodrantem appareat, accumulatio tamen legatorum suorum cum pupilli grauamen facit: illic enim proprio, hic pupilli nomine soluendum est, unde falcidiam deducet. Cæterum si pupillus propria sua legata solida soluisset, cautione tamen propter substitutorum legatarios recepta de restituendo, si quid plus quàm per l. falcidiam, & c. solutum esset, ea stipulatio utrisq; pro modo cuiusq; suffragabitur.

QVALITER PACTVM DE NON petendo elidat.

Effectus pacti de nõ petendo.

PACTVM DE NON petendo si sit perpetuum, ipso iure naturalem sustollit obligationem. l. stichum. §. naturalis. ff. de solu. ciuili obligatione firma remanente. Cæterum si reus iudicialiter cõuentus, exceptionem pacti opposuerit & probauerit, iam elisa, id est, extincta & perempta est ciuilis obligatio. & ita intelligendus est tex. in l. si unus. §. pactus ne peteret. ff. de pact. Elidere enim perimere, enecare significat, ut apud Verg. Geminosq; premens eliserit angues. Suet. in Cæsare: Sæpe præ turba elisi & exanimati sunt. Sic

Elidere, perimere.

& in iure Cano. elidi probationes,id est, tolli dicuntur. c. quoniam contra .§. si uero. ut lit. non contest. Errant itaq; quicunq; putant ciuilem obligationẽ exceptione pacti conuenti elidi, id est, infirmari uel debilitari: Hoc enim & nullo iure dicit, & insuper contra notissimam eius uerbi significationem pugnat: ut iam diximus. Denique cum ea exceptio perẽptoria sit.l. exceptiones.§.1.ff.de excep. Insti.eo.ti.§. perpetuæ, ubi dicitur, rem de qua agitur ea exceptione perimi: consequens necessario est ut ciuilis perimatur: nam obligatio naturalis iam ante ipso iure sublata erat. *Error Doct. in elidere.*

Sed pro Doct. sententia moueri quispiã ea specie posset. Finge enim quod post pactum non petendi debiti, interueniat pactum petendi: & cum creditor ex pacto posteriori petat, ei obijciatur exceptio pacti prioris, nempe de non petendo: si nunc elisa & extincta esset ciuilis, nullo iure creditor ageret: ex ciuili non, quippe quæ extincta esse prætenditur: sed nec ex naturali obligatione, quæ paulò ante ipso iure sublata fuit. Hic nodus Doctores fortasse torsit, ut intelligerent ciuilem elidi, id est, infirmari, quæ tamen in uim pacti posterioris replicatione firmaretur: & ita Paul. de Cast. in d.§. pactus, post prin. sensisse uidetur. Sed hoc nihil prorsus esse, nisi errorem improuidum, clarissime constare poterit. Nam licet eo casu, quo unum duntaxat pactum, nempe de non petendo interuenerat, exceptio eius pacti opposita creditori, & legitime probata elidat: id est, extinguat ciuilem: tamen si post huiusmodi pactum non petendi, conuenisset super alio pacto petendi, iam per replicationem posterioris pacti allegatam in iudicio & legitime probatam, uires prioris exceptionis pacti de non petendo, ita adimuntur, tolluntur & eliduntur, ut per eam extingui ciuilis non plus possit, imò suo robore firma maneat, sicuti erat à principio. Replicatio igit̃ posterioris pacti, nihil facit aliud, quàm quod exceptionem prioris pacti tollit & enecat, ne contra ciuilem sæuiat, id quod aperte tex. in d.§. pactus, edocet cum dicit: & ideo replicatione exceptio elidetur, id est perimetur. Quæ uerba cũ sint clara, quæ intemperiæ circumferre Castrensem Paulum & alios poterant, ut contra tam apertum textũ dicerent, replicatione posterioris pacti ciuilem quasi debilitata esset instaurari, & tanquam languentem refici & adiuuari? In summa igitur, exceptio pacti de non petendo opposita & probata, non aliter contra ciuilem enecandam operatur, quàm si posterius pactum de petendo non interuenerit: tunc enim elidit ciuilem, perimit & extinguit. Cæterum si post pactum de non petendo, interuenisset posterius pactum de petendo, tunc creditor si agat ad debitum, & contra eũ de priori pacto excipiatur, ipse uero de posteriori pacto replicet: iam per eam replicationem sublata est omnis uis exceptionis præcedentis: manebitq; firma ciuilis, quæ nec pacto priori attacta fuit, nec exceptione eius pacti subuersa. Is est planus, facilis & uerissimus intellectus ad d.§. si unus, quo ad ea pactorum genera, de quibus illic fit mentio. Circa quæ illud indubitatum relinquitur, quod exceptio pacti prioris, & replicatio posterioris, in sese suaq; uirtute ipso iure nihil operantur, nisi fuerint obiectæ de facto & legitime probatæ: quia non sufficit allegare nisi probetur: Quapropter Iurisconsultus in d.§. pactus, signate dicit, in pactis præuersari factum. Quod autẽ Bar. in discursu suæ repetitionis, d.§. pactus, putat requiri sententiam, ut huiusmodi exceptiones perimant: non est ullo iure relatum, & est contra tex. in §. perpetuæ. ubi clare dicitur, exceptione rem perimi de qua agitur: sententiæ uero nulla fit mentio. Deniq; sequeretur non modica absurditas. Iam enim sententiæ nominarentur peremptoriæ, nec ulla exceptio iuste peremptoria dici posset, contra d.l. exceptiones.§.1.& contra l. peremptorias. C. sen. rescin. non posse. Sed ignorantia uerbi, elidere, Bar. decepit, et Doct. eum sequẽtes. Quo nomine uidere est quàm omnino plures, & quidem periculosos errores in iure ciuili nutriat, purioris linguæ latinæ ignoratio, & uelut densissimis barbariei tenebris candor iuris ciuilis obducatur. Et putat tamen Alex. quodã loco, malũ & imperitũ legistam eũ præsumi, qui non utat̃ latino Iuristis assueto, id est (si interpreteris) qui illa barbarie non sit egregie contaminatus. Alia quæ in d.§. pactus, tractatur, quomodo uidelicet stipulatio stipulationẽ ipso iure tol-

Obiectio pro Doct. sententia.
Argumentum dilemmatis cõtra doctrinam meam.

lat: quomodo item ex pacto non petendi, licet obligatio debiti naturalis tollatur, alia tamen naturalis oriatur, qua cogatur paciscens non petere: & quædã alia, quia à Bar. & Doct. satis bene tractata sunt, cæterum usque ad fastidium prolixe, hic transeunda putauimus: hoc sedulò commonentes, quicquid in huiusmodi repetitionũ sylua super uerb. elidere, male intellecto à Doctoribus edocetur, errorem esse non dissimulandũ.

L. QVI SE DEBERE. DE CONDI. CAV. DATA, cau. non secuta.

EXTVS ISTE in primo responso obscurat̃ per glossam, & male intelligitur per Bartolum. In quo species facti sic habet: Titius cũ putaret se debitorem Valeriæ mulieris, iussu & delegatione ipsius, debitum putatiuum Lucio sponso dotis nomine promisit & soluit: nuptijs nõ secutis, deciditur solutam pecuniã per Titium à sponso recte repeti. Si enim non soluisset, & sponsus nuptijs non secutis pecuniam promissam petijsset, poterat exceptione doli se tueri. Sed an ea exceptione Titius contra sponsum, an contra mulierem defendi potuisset, glossa uariat. Bart. putat Titium ideo repetere, quia si non soluisset, erat contra mulierem tutus exceptione doli, cui putabat se debere. Sed hoc à recentioribus recte improbatur: non tamen bona omnino ratione. Nos ueram rationem addimus: Siquidem regulare est, si putatiuus debitor delegetur tertio: & is ex promissione agat, exceptionẽ putatiui debiti quæ contra delegantem competeret, nõ attẽdi circa eum cui facta est delegatio. l. si non debitorem. ff. de noua. Isthæc igitur exceptio doli, de qua hic tractatur, non solum ex putatiuo debito, sed etiam ex capite nuptiarũ non secutarum competisset. & sic necessario contra sponsum, & non contra mulierem dirigebatur. Nam si nuptiæ secutæ fuissent: ea putatiui debiti exceptio, quæ contra mulierem delegantem competierat, non suffecisset, l. si donaturus. §. 1. de condi. cau. dat. Proinde in casu tex. nostri promissor si non soluisset, duplici capite contra sponsum defendebatur, tum quod debitum erat putatiuũ, tum etiam quod is sponsus dolo fecerat, petendo pecuniã causa non secuta. Et is est uerus intellectus ad tex. in uers. quoniam. ubi dictio, sed, adiunctiue ponitur, nõ aduersatiue, sicut etiã aliàs in l. ij. in prin. uers. sed Seruius quidem. & ibi gloss. ff. ad l. rho. de iac. Et posset fortasse hæc doctrina ad omnem putatiuum debitorem manus porrigere qui tertio delegatur. Quamuis enĩ si iste tertius ex delegatione egerit, putatiuus debitor se ea exceptione quam cõtra delegantem habet, defendere non posset, d. l. si non debitorẽ. l. doli mali. ff. de noua. attamen si putatiuus debitor alicui tertio ob certam causam delegaretur, & causa secuta non esset, credo exceptione doli defendi promissorẽ. Et hæc modica ad d. l. qui se debere, in primum r̃ñ. addere uolui. Nam quod gloss. obijcit de l. qui exceptionem. ff. de condi. indebi. & plura impertinenter inculcat, ad recentiores Doct. te remitto, qui eã obiectionẽ recte dissoluũt. Quod aũt Accur. inter alia genera exceptionis doli, exceptionẽ intentionis enumerat: operæpreciũ putamus de ea exceptione altius ordiri, quãdo uideo naturã ipsius à nemine ex iusto perpẽsam: at hoc sequẽti cap. tractabit̃.

Species facti.

Putatiuus debitor mulieris, qui pro ea dotem promittit.

noua ratio pro communi opin.

Putatiuus debitor tertio ob causam delegatus, causa non secuta, se doli exceptione tuetur.

Cum in capite præcedente de exceptione intentionis facta sit mentio, necessarium est docere, quæ & cuius naturæ ea sit exceptio. Nã nec ulla Accur. glossa est, nec ulla Doctorum doctrina, quotquot unquam uiderim, quæ eam rem aperiat, licet uaria adferantur, omnia tamen impertinentia sunt, & nullius rei. Nouisse ergo conueniet, Intentionem, quamuis etiam alia significet, apud Rhetores tamen & Iurisconsultos pro actione usurpari. Intendere enim hi dicuntur, qui rei diligenter incumbunt: ut apud Verg. Intenti signum expectant. Vnde cum actor multa cũ opera, intendere & incumbere suæ petitioni debeat, intẽtio pro actione usurpata est. Sic in Actis Apost. ca. xxi. Iudæi scribuntur crimina intendisse in Paulum. & apud Ciceronem, Quintil. & alios, Status uel cõtrouersia causæ ex intẽtione & depulsione nascitur; id est, actione

De exceptione intẽtionis quædam singulariter noua.

Intentionẽ pro actione poni.

one & resistentia. Sic & Iuriconsulti in l. si quis intentione ambigua. ff. de iud. itẽ l. ij. in prin, ubi est tex. elegans. l. generaliter. ff. de excep. l. fi. §. fi. ubi est expressum. ff. si cer. pe. Instit. de act. §. si quis agẽs, tex. apertus in l. 1. post prin. ff. si men. fal. modũ di. ubi dicitur, si ex locato actum fuerit, dicendũ erit nec tenere intentionẽ. fa. l. lite. C. de litig. cum mul. si. Est ergo exceptio intentionis prima & præcipua exclusio & depulsio, quæ directo destinata est, & ad hoc solum opponitur, ut agentis propositum in iudicium deductũ eliminetur, cassetur, annulletur, & reijciatur actio, nulla habita differentia an aliqua obligatio an nulla actionẽ præcesserit. Reus enim sua exceptione ad hoc non tendit, ut quicquam eorum uel cõfiteatur uel supponat quæ actor proposuit. l. non utique. infra, de excep. cuius text. & originem, & rationẽ, pauci nouere. Proinde non refert cuius conditionis sit actio, an præcedat uel non præcedat aliqua obligatio: Dum enim euicit reus, ut is qui egit à sua intentione ceciderit & reijciatur, iam uoti potitus est, et hoc uoluit l. ij. de excep. dum decidit exceptionem esse actionis exclusionem: hoc enim intelligitur, siue actio iuris adminiculo instructa sit, siue nulliter & de facto agatur. Nec obstat definitio actionis Insti. eo. Nam ex cõmuniter accidentibus, et ex frequentia obseruatum est, quod actionem præcedat obligatio. Sic & quicquid in iure in uniuersum uel definitur uel deciditur, ad communiter accidentia, non ad punctum naturæ respicit. Moralia enim & ciuilia tractamus, non Mathematica. l. nam ad ea. ff. de leg. Tametsi etiam hoc constet, nullam esse uel institui actionẽ posse, cuius non sit aliquis, saltem color, aliquod prætextum, umbra aliqua, ex facto uero uel confícto, extincto uel durante, cui ea actio saltem fronte aliqua tanquã coloratæ obligationi niti non possit: & hoc sufficit, ut exceptione actio excludatur. Recte ergo exceptio intẽtionis nominabit̃ ea, quæ necẽ & interitũ ipsi actioni intentat, siue iure siue facto actũ fuerit. Et hoc est ꝙ Rhetores dixere, et maxime Cicero in Vet. Rhe. primũ conflictũ causæ ex depulsione intentionis proficisci, ut sic nõ sit alia intentionis depulsio, id est exceptio, quàm quæ primo cõflictu in ipsam sæuiat actionẽ: siue hoc directo fiat, ut in coniecturali: siue ex obliquo, ut in iuridiciali statu. ꝙ tamẽ maiori apud Rhetores explicatione tractatur. Habes nunc quæ sit intentionis exceptio, & simul deprehẽdis quãtas nugas Inno. Spe. Abb. & Canonistæ ea in re, sparserint: & quàm omnino sibi nõ cõstiterint, Bar. & legistæ, cũ tamẽ res ex Rhetoricis doctrinis, ex quibus iura nostra ciuilia magna ex parte radicant̃, nõ sit ita difficilis.

Reus qui repulit actionẽ, usus est excep. intentionis.

Nulla est actio in orbe quam non præcedat color obligat.

In coniecturali aliter excipitur, quàm in iuridiciali.

Ex prædictis, Primo inferimus exceptiones peremptorias, quæcunq; illæ sint, includi sub exceptione intentionis: uti est rei iudicatæ, transactæ, & item præscriptionis, desertionis, actionum extinctarum exceptio: quarũ aliquæ litem contest. morantur, aliquæ non morantur, ut c. 1. de lit. contest. li. vi. quas peremptorias, Trapezontius lib. ij. suæ Rhetor. translationi perfectæ & cõstanti, eleganter annumerat.

Omnes excep. perempto. esse intentionis.

Secũdo inferimus, quod exceptio pacti de non petendo, quia peremptoria est, intentionis exceptio iuste nominabitur. Ipsi enim intentioni, id est, actioni opponitur: eamq; repellit ciuili obligatione elisa, id est, perempta: ut supra declarauimus. Quibus consequens est, exceptiones Macedoniani & Velleiani intentionis nominari posse, quod actionibus obiectæ agentem repellãt, non habita ratione, an obligationes tollantur, an non tollantur. Nec tibi hoc inopinabile aut absurdũ uideatur, cũ ex ui uocabuli, exceptio intentionis nihil sit aliud, quàm actionis exclusio, si saltem sua Rhetoricis doctrinis ueritas constiterit. Errorem autẽ Doctorum, ignorantia huiusmodi pulcherrimarum doctrinarum peperit, sine quibus Ius ciuile multis in locis ex iusto non intelligitur: ut Cicero & Fabius recte tradidere.

Excep. pact. de nõ pete. perpe. est intentio.

Exceptio. Maced. Velle. esse intentio.

Tertio inferas, Exceptiones dilatorias, quibus sæpenumero actionum exercitia propter diem, personam, forum, tempus, locum differuntur, non esse intentionis, scilicet quod differũt nõ enecant, quas exceptiones Trapezon. translationi imperfectæ, post Cice. scitissime connumerauit.

Exceptio. dilato. non esse intentio.

Quarto inferas, exceptiones quascũque, quæ in tractatu, alias processu controuersiæ incidunt: et nunc ab actore, iam à reo: nunc replicando, triplicando, &c. proponuntur: nempe contra testes, instrumenta, & quæ eius sunt

Exceptio. inciden. in proce. non esse intent.

generis, non dici exceptiones intentionis, sed simplici exceptionũ nomine contineri: utpote quod ex primo conflictu, directo & principaliter intentioni & actioni proposita nõ opponũtur: & de illis intelligitur d. l. ij. §. 1. & ij. quos tex. nunc aliquãto fundatius intelligis. Vltimo inferas, errorem esse, cum per Doct. traditur negationẽ nõ esse exceptionem: hoc enim & contra Rhetorica præcepta, contra ius & contra rationem dicitur. Quid enim tam excludit actionem quàm negatio? Deniq; quo perueniet status coniecturalis, qui ex sola negatione cõsistit? Est ergo negatio, actioni opposita uerissima intentionis exceptio. Porrò & alium errorem intolerabilẽ Doctores miscuerunt, cum putant exceptionem intentionis improprie esse exceptionem, & in statuto quod super exceptionibus factum est nõ contineri: per prædicta enim eius erroris manifesta falsitas usqueadeò conuincitur, ut pudor sit in eo errore confutando fatigari.

Negationẽ non esse exception.

Exceptio intentio. propriè nõ est exceptio.

Nouus intellectus ad l. generaliter.

Tandem ex supradictis singularis & nouus intellectus, ad d. l. generaliter, de excep. colligitur. Ea enim est mens Iurisconsulti: quamuis reus in excipiẽdo actor esse uideatur, in eo quod onere probandi grauatur, ut l. 1. ff. eo. tit. actoris tamen partes uere non sustinet, nisi habeat intentionem, id est actionem, secundũ id quod principaliter intendit, id est in ius deducit: nisi enim intenderit, actor uere non dicetur. Quod in præiudicijs aduerti necesse est, in quibus sæpenumero de iusta actoris persona dubitari posset. Vides intellectum nouum, facilem, planum & indubitatũ, quem nec Accur. nec aliquis Docto. est adsecutus.

Elegans & facilis resolutio contra Accurs.

VERVS ET PLANVS INTELLECTVS AD L. 1. §. 1. ET fi. ff. si quis ius dicen. non obtemp.

IN L. 1. §. 1. & fi. ingenia maiorum nostrorum egregie defecerunt, cũ tamen huiusmodi tex. non sint adeò difficiles. Nam in d. §. 1. aperte deciditur, eum non obtemperare ius dicenti, qui non facit quod extremũ est in iurisdictione, nempe qui executorialia recusat, quæ extrema sunt et ultima ius dicẽti. Quod autẽ postea sub imagine exempli præmittitur, de eo qui uendicari non est passus, sed duci & auferri passus est, ideo præmittitur, ut intelligatur quod in contumacia eorum quæ prima sunt non consistat inobedientia pœnalis, dum non recusetur ductus uel ablatio. Quapropter per aduersatiuam subiungitur quando dicatur non esse obtemperatum, nempe in eo qui non quæ principij sunt, sed qui sequẽtia, id est, duci & auferri recusat. quæ ideo hic sequẽtia nominantur, ornatissima loquendi figura, quia paulo ante secundo loco nominata fuerant. Duo enim Iurisconsultus præmisit: Primũ cum res uendicatur, & secundo loco, cum res duci & auferri iubetur. Si primum reus recuset, iam non incidit in pœnam inobedientiæ: cæterũ si sequentia, id est, quæ secundo loco præmissa fuere recusarit, tunc demum & nõ ante non obtemperasse dicetur, ut in pœnã edicti incidat. Ergo ꝙ extremũ in iurisdictione est perpendit, nõ quod sit primũ. Et is est indubitatus intellectus textus nostri, qui ex ipso filo, ex litera, ex serie, ex elegantia Iurisconsulti, & tandẽ ex ineuitata necessitate uerborũ sumitᵉ: & quẽ Bulgarus uir, ut apparet, acutissimi ingenij, uerissime (licet sub nebula) sensit. Verba eñ legis sunt clarissima, quibus dicitur, quod extremũ in Iurisdictione est: & postea cũ subnectitur: eum qui sequentia recusat tunc nõ obtemperasse, q. d. non ante sed præcise tunc: ea enim dictio præcidit ad extremitatem temporis, per iura uulgata. Attendat hic æquus lector quomodo cõmunes opiniones omniũ prope Doct. hunc nostrũ tex. corrumpant: sub extremo eñ primũ, exponũt, adducendo, nescio quæ ridicula, de maiori & minori extremitate, & formãdo syllogismos pueris cognitos, quæ in ueritate prænimia impertinentia non sunt digna ut confutentur. Quis enim unquam in doctrinis moralibus sub extremo primũ intellexit? Aut quo usquam exẽplo, qua usquã simili locutione in toto iure ciuili adiuuari possunt? Scio dictiones esse

Ingenia Doct. defecisse.

Quæ sint sequentia.

Extremum perpendi.

Bulg. opinio defensa.

Error Doct.

esse, ut Seruius Grammaticus docet, reciprocæ tralationis: ut altū mare, profundum coelum: sed huiusmodi tralationes poëtis cōceduntur, ut uario schemate lasciuiant, nō uero moralia & ardua tractanti. Schemata enim quæ in Iurisconsultis inueniuntur, sobria sunt, non lasciuientia. Porrò ut opinatores isti, errori suo fomenta addant, sub uerbo, sequentium, media intelligunt nō minori absurditate. Nam quæ media sunt, inter duo extrema continentur: quæ uero sequētia dicuntur, ad statum medij non quiescūt, sed tendunt ad terminum. Vnde concludimus in edicto nostro, quo is ex officio punitur qui non obtemperauit, eum non puniri qui uel primum uel medium recuset: sed qui recusat id quod in iurisdictione extremum est. Quàm diu enim is qui initio contumax est, obtemperare iussui iudicis potest, tam diu non est certū quod non obtemperarit. Finis enim respiciēdus, finis attendi, ad finē litis uis edicti nostri referri debebit.

Sub uerb. sequentiū, media non intelligi.

Prædictis nō obstat quod etiā ab initio cōtumax puniri dicitur, l. ij. §. 1. ff. si quis in ius uoc. quia ibi ad petitionē partis, si eius interesset contumacia punitur, non quod iurisdictionem iudicis offenderit. Nam si partis non interesset, iudex ex officio nō puniret, id quod tex. ibidem clare docet. Et ita seruat consuetudo consistoriorū in nostra Germania, nempe quod contumaciam citati iudex ex officio non punit, nisi pars instet & interesse probet. At hic iudex ex officio contemptū litigantis (etiam parte nō instante) punit ideo, quia uere non obtemperauit, si id quod extremum est Iurisdictionis recusauit: quapropter d. l. ij. §. 1. (quæ omnibus Doct. oculos præstrinxit, eisq; ita imposuit, ut ad complures impertinentes intellectus confugerent) longe diuerso & alio fine super poena cōtumacis loquitur, quàm præsentis edicti uis & natura exigat. Porrò nō obstat frigida obiectio Accursij, quam in sua magna & magna glo. in d. §. 1. contra Bulg. facit, uidelicet quod intellectus Bulg. ad actorem accōmodari non possit, cū tamen edicti series non solum reum, sed etiam actorem cōplectatur. Sed hoc nihil est: dictus enim intellectus ita ad actorem, sicuti ad reū extendi potest. Quid enim si actor in iudicio reali uictus ad expensas & sumptus condemnetur: recuset autem id quod extremum iurisdictionis est, nempe executionem fieri? Quid si actor qui fundum à Titio petijt, instrumenta, iura, monumenta, & alia ad fundum pertinentia apud sese habeat, & reus dominus declaretur, actore condemnato ad restituendum reo iura huiusmodi, & alia ad fundum pertinentia, is autem recuset: nunquid id quod extremum est iurisdictionis recusasse dicetur?

Dissoluitur obiectio.

Aliter citatus contumax est, aliter non obtemperasse dicitur.

Alia obiectio dissoluitur.

Edictum præsens etiā cōtra actorē stringi.

INTELLECTVS D. L. I. §. FI.

Maiori absurditate labuntur Doct. in d. l. 1. §. fi. ubi cū tex. sit facilis & planus, Accur. Bart. & Doct. quodā scrupo leuissimo impediti, ita errarunt ut non haberent quò tenderent. Sic enim dicit tex. Iudicium quod ex edicto procedit, nō ad id quod interest, sed quanti ea res sit, concludi. Quibus uerbis euidenter euincitur, quod in poena eius edicti non consideretur interesse partium, sed hoc solum æstimetur, quanti ea res sit, id est quanti contumacia non obtemperantis æstimari debeat: ut appellatione rei, quæ generalissima est, hoc loco contumaciæ status intelligatur. Relinquitur igitur iudicis arbitrio, quanti æstimet eam rem, id est hunc contemptum, Partis autem litigantis interesse in hac poena non consideratur, cum litiganti pro suo interesse alijs remedijs possit consuli, nempe l. qui restituere. ff. de rei uend. l. in actionibus. ff. de in lit. iur. cum si. Hoc ergo edictum meram poenā continet, id quod Iurisconsultus aperte docuit. Nec quisquā tumultuetur, quod aliquando ea uerba, quanti ea res est, æstimationem & preciū rei continent, l. prætor ait cuius. §. hæc autem. ff. ui bo. rap. l. inter hæc uerba. ff. de uer. sig. quia ea significatio procedit, cum in speciem aliquam ea uerba diriguntur. Sin uero in factū uel nō factum: tūc facti æstimatio hactenus intelligitū, quatenus natura rei postulat. Et ita in l. arbitrio, cum dicitū, nisi restitutio fiat, cōdemnationē fieri quanti ea res, id est, quanti contumacia est nō restituēdi. ad q; si Accur. aduertisset, poterat obmisisse glossam illic uariantē. Sic in l. iiij. §. in eū. ff. de dam. infec. ubi

Intellectus ad § fi.

Parti alijs remedijs consulitur.

Quanti ea res est, quomodo intelligatur.

ea uerba, quanti ea res est, damnum intelligitur uicini cuius intererat caueri. Denique in l.ij.§.fina.ff. qui satisda. cog.quanti ea res est, ad id refertur, quod iudicio non fuit statum, eamq; non sistēdi iacturam complectitur. Ea ergo clausula pro natura materiæ subiectæ uarie accipitur. Quid ergo circumferre glossam & Doct. potuit, ut contra aperta uerba textus, docerent actionem in factum ex hoc edicto litiganti dari ad interesse, cum tex. aperte exigat hoc iudicium ad id quod interest non concludi? Quis male sanus error est, docere quod pœna edicti nostri meram pœnam non contineat, cum tamen Iurisconsultus uerbis clarissimis contrarium decidat? In hoc igitur iudicio mera pœna est, quæ & tantummodo ad id æstimabitur quanti sit contumacia, ad interesse autem litigantium non respicit. Et sic magnus iste & uerborum, & glossarum apparatus in hac tota l. 1. adiectus, tanquam plenus errorum & tenebrarum cecidit, quo nomine operæprecium est clariores glossas substituere, ut ueritas uelut oculis subiecta, euidentius appareat.

Contra Doct. errores.

GLOSS. AD L. I. FF. SI QVIS IVS dicen. non obtemp.

VLPIANVS.

O [a] Mnibus [b] magistratibus ([c] non tamen Duumuiris) secundum ius [d] potestatis suæ concessum est, iurisdictionem suā defendere [e] † pœnali iudicio constituto.

† audi lector apertissima uerba, interesse partis excludentia.

a ¶ OMNIBVS. Vertebatur in dubium, qualiter magistratus Iurisdictionem suam, si forte cōtemneretur, assereret ab iniuria posset pœna inflicta. Respondet Vlpianus, omnibus magistratibus, maioribus: secundum ius potestatis, id est, iuxta modum imperij, defendere iurisdictionem posse, ut pœnam siue magnam, siue mediocrem, iuxta qualitatem contemptus ingerant: Quod tamen non possunt Duumuiri, inferiores magistratus, ut quibus non sit ius potestatis, tametsi eis modica coërcio pro tuenda eorum iurisdictione non denegetur.

b ¶ MAGISTRATIBVS. Consulibus, Prætoribus, Præsidibus, & alijs id genus præfectis, qui quoniam auspicato creabantur, teste Gellio, maiori magistratu pollebant. Hodie ciuitatibus imperij per Germaniam, idem ius uel priuilegio, uel consuetudine tribuitur, non ita uillis & uicis: id quod quotidiano usu cognoscitur.

Maiores magistratus auspicato creari.

c ¶ NON TAMEN DVVMVIRIS. exceptiue legas, non inclusiue, ne elegantia textus in absurditatem corrumpatur. Intelliguntur autem sub Duumuiris, magistratus municipales. l. dies. §. si forte, infra de dam. infect. l. fi. C. de iud. cum fi. Qui cum seueriores mulctas non indicant, ar. l. defensores ij. C. de defen. ciui. imperij potestate suam iurisdictionē tueri nō possunt, modica tamen mulctatione tuentur: ut supra diximus.

Duumuirum coërcio.

d ¶ POTESTATIS. Quo uerbo, maiores magistratus intelliguntur. l. eum qui. §. 1. supra de iur. om iud. l. potestatis. infra de uerb. sig. In Duumuiris autem potestatis appellatio locum non habet, l. nec magistratus, ad fi. infra de iniur.

Potestas ad maiores.

e ¶ POENALI IVDICIO. sententia uel iudicio. proprie intelligas, quod fiscus exerceat: potest tamen magistratus etiam ex officio punire, id quod usu quotidiano patet. Quod autem Accur. hic in fine, actionem litigantibus ad interesse competere docet, non est uerum, & est contra tex. ut infra probabimus.

[a] Is [b] uidetur [c] ius dicenti [d] non obtemperasse, qui, quod [e] extremum in iurisdictione est, non fecit: [f] Veluti si quis rem mobilem uendicari à se passus nō est, sed duci eam & auferri [g] passus est. [h] Cæterū si & sequentia recusauit, [i] tūc non obtemperasse uidetur.

¶ IS

a ¶ IS. Totum hoc edictum ad intereſſe partium nullo pacto reſpicit, ſed tantummodo id agit, ad hoc unum tendit, ut contemptores maiorum magiſtratuum pœnali iudicio coërceantur, declarando, quando dicantur Iuriſdictioni nõ obtemperaſſe: id quod tex. à principio uſq; ad finem clariſſime docet: ad quod ſi gloſſatores reſpexiſſent, multa intermiſiſſent impertinentia: quæ partim erronea, partim inepta ex ludo puerorum de maiori & minori extremitate ſumpta, in apparatum inutiliter inculcantur.

b ¶ VIDETVR. proprietatem ſermonis non fictionem importat. Nam uere non obtemperauit, qui id quod extremum, &c. Sic & in fi. §. uerb. uidetur, intelligi debebit.

Verb. Videtur, non importare fictionem.

c ¶ IVS DICENTI. maiori magiſtratui. Hoc enim uerbum ad maiorem referri magiſtratum, Accur. bene docuit in l. 1. ſupra tit. ij.

d ¶ NON OBTEMPERASSE. reſtitiſſe executioni, recuſaſſe eam: & eſt mollior figura loquendi per Lyptoten.

Lyptote.

e ¶ EXTREMVM; ultimum ſine dubio intelligit: extrema enim ultima nominari nemo ignorat. Et quamuis duo aliquando extrema rebus aſſignentur, hoc tamen fit, cum non ad numerum ordinalem, ſed ex finibus ſuis res conſideratur. At in caſu noſtro iudicium ex principio ordimur, & ita deinceps ordine procedimus uſq; ad extremum, ſcilicet cuius eſſentia (ut uerba Themiſtij in Phyſicis uſurpem) in prioris alicuius, ad aliquod poſterius tranſitu conſiſtat. Quo caſu impoſſibile eſt, ut quæ prima ordine ſunt, ultima dici poſſunt, uel rerũ natura ſalua, ne latinitatem dicam. Quapropter intolerabilis error eſt Accurſij, & communiter Doct. qui ſub extremo, ea etiam complectuntur quæ prima ſunt. Porrò cum iudicij proceſſus opus ſit ſucceſſiuum, quod non ex ipſo tractatu, ſed ex fine conſummatum dicitur: nam nihil actum eſſe dicitur, &c. l. 1. in fi. C. ad Silla. unde non poteſt contemptor dici Iuriſdictionis iudicialis, qui in principio uel in medio non obtemperarit, niſi recuſet id quod in iudicio eſt ultimũ: eamq; ob rem ad pœnam edicti litigantes teneri nõ debent, niſi certum ſit eos nõ obtemperaſſe. At certum eſſe (pendẽte iudicio) non poteſt, conſummato poteſt. Quamuis enim inter procedendum in aliquo non pareatur, ſufficit tamen parere ſententiæ definitiuæ, quæ ſi recuſetur tanquam extremum iudicij, iam tunc recte dicetur non eſſe paritum, arg. d. l. 1. in fi. Vel fingamus duos, quorum alter à principio citatus compareat, & toto proceſſu obediens ſit, executionem tamen ſentẽtiæ recuſet, eiq; reſiſtat: alter citatus principio contumax ſit, & porrò in proceſſu uel raro uel nunquam compareat, cæterum executioni ſententiæ non reſiſtat, pareat enim iudici exequenti: uter ex eis dicetur iudici non obtemperaſſe? uter in pœnã edicti incidet? Certe is qui quod extremum in Iuriſdictione eſt non fecit: & hoc ratione naturali, imò & ſenſu percipitur. Sed & authoritate Euãgelij firmari poterit: nam Matthæi ca. 21. Pater cũ duos haberet filios, unũ ex eis ut in uineã iret iuſſit: qui recuſauit, ſed poſtea iuit tamẽ: Alter cũ iuberetur ire, dicebat ſe iturũ, & non iuit: recte prior paruiſſe ſcribitur. Nec obſtat d. l. ij. §. 1. infra, ſi quis in ius uoc. quia ad hoc ſupra reſpondimus, illic cõtumaciam citati non comparẽtis hactenus puniri, quatenus interſit aduerſarij: quod intereſſe ſi ceſſet, & pœna ceſſabit. hic finalis contemptus etiam ſi aduerſarij non interſit punitur. Illic in ius uocatus comparere poteſt, & nihilominus non obtemperare: Hic uocatus poteſt non comparere, & parere tamen iudicis ſententiæ poterit.

Quando extrema in linea ante & poſt dicantur.

Themiſtius.

Iudicij proceſſus opus ſucceſſiuum.

Quando dicatur non obtemperari.

Exemplum.

Reſpondetur obiectioni.

f ¶ VELVTI. Duo proponit Iuriſconſultus: unum ſi reus à ſeſe rem mobilem uendicari non pateretur: Alterum ſi pateretur à ſeſe abduci, ſignificãdo hos duos caſus propoſitos, ad edictum non pertinere, niſi & ſequentia, &c.

g ¶ PASSVS EST. Quod ad pœnam edicti nõ pertinet, quia obtemperat in eo quod extremum eſt.

h ¶ CAETERVM SI ET SEQVENTIA. Iuriſconſultus per ſeiunctionem, infert duobus illis caſibus ſupra poſitis in edictum non committi, niſi & ſequentia reus recuſaret: nempe ſi rem à ſeſe abduci non pateretur: tunc enim diceretur non obtemperaſſe. Igitur hoc uerbum, ſequentia, ex præcedentibus determinatur: intelligas enim

Ver. ſequentia, declaratur.

ea quæ paulò ante Iurisconsultus secundo loco proposuerat:siquidem duo fuisse proposita,iam proxime declarauimus. Vide quàm eleganter,plane & facile tex.noster sine omni scrupulo,doceat tunc committi in edictum, si quæ ultima sunt Iurisdictionis recusentur. Accur.& Docto. dum elegantiam tex. nostri non assequerentur,sub uerbo,sequētium,media iudicij:& sub uerbo extremi, principium & finem intellexerūt. Omnia fortassis more rusticorum simul inculcare uolentes, cum alterum ab altero separare non possent. Sed quis non uideat apertam fieri uiolentiam textui nostro? Nemo enim unquam sub uerbo,sequentium,media intellexit:uel sub uerbo,extremi,primum. Verum elegantia sermonis latini eos decepit,quia sæpenumero duobus propositis,ea nominari sequentia solent quæ secundo loco sunt posita:ut si quis,exempli gratia,diceret nihil pulchrius esse Rhetoricis præceptis si cum legalibus doctrinis sint cōiuncta:sequentia tamen(id est legales doctrinas) Reipub.magis conducere. Ad hanc figuram loquendi,fa.l.sæpe.§.sed scientibus.infra de re iud. Addimus quod à sequendo,secunda nominantur. Sic enim secundas nuptias, sequentes appellamus, etiam si tertiæ sint uel quartæ,per iura uulg. Quod si quis putaret tex.nostrum implicatiue loqui propter copulam,Et,proptereaq; cōcursum primi & extremi implicari. Non obstat,siquidem isthæc implicatio remotiue fieri intelligitur,non positiue,quasi diceret, non sufficere priora,nisi etiam sequentia recusentur,ut uis recusationis non ex primis, sed ex sequentibus reluceat. Et hunc intellectum Iurisconsultus manifeste denotat, cum dicit: tunc non obtemperasse,&c. ut ita recusatio ad extremum temporis punctum redigatur. Vel dicemus implicationem esse facti non iuris,de facto enim proponebatur reum priora recusasse: cæterum de iure sufficeret sequentia tantum recusari. Vel dices copulam hic non poni implicatiue, sed ad ornatum sub quadam epitasi, ut in l. si cum dotem.§.si maritus,in uerb.& illud.infra sol.mat. Sed prima uerior.

Sub uer.sequentium,media male intelligi.

Elegans figura loquendi per uerb.sequentiū

Resolutio obiectionis.

Implicatiue uis.

i ¶TVNC NON OBTEMPERASSE. Vides hic quàm manifeste Iurisconsultus ultima requirit. Nam dictio,tunc,ad ultimum punctum temporis rem ipsam redigit,ut supra diximus l.iiij.in fi.infra de cond.& demon.l.uxori iij.ff.de usufru.leg.cum si.

Verb.tunc.

[a] Si procurator tuus uel tutor,uel curator ius dicenti nō obtemperauit, hoc edicto ipse punitur,non dominus, uel pupillus. Non solum autem reum,qui non obtemperauit,hoc edicto teneri Labeo ait,uerumetiam [b] petitorem.

a ¶SI PROCVRATOR. Clarus est hic §. & per Bart. bene elucidatus, quapropter ad commenta te relegamus.

b ¶PETITOREM. actorem intelligit. Sed quia de rei uend. hic exemplum dedit,recte petitoris appellatione actorem nominauit.l.actio.infra,de actio. Et licet hic de re mobili uendicanda mentio fiat, tamen & de immobili tex. procedit, ex paritate rationis. Porrò quod hic dicitur,non solum reum, sed & actorem teneri hoc edicto,eo patere exemplo potest quod supra declarauimus:nempe si actor qui fundum sibi restitui petit, monimenta & instrumenta ad fundum pertinentia apud sese habeat, is si in iudicio succubuerit, quod reus se dominum probauerat, & iussus restituere instrumenta fundi,nō obtemperet:certe iam in edictum incidit, ut sic Accur. improuide errauerit, putans intellectum Bulg. (quem & nos defendimus) actori non conuenire, cum rectissime ad eum accommodari iam docuerimus.

Actorē etiā teneri hoc edicto

[a] Hoc iudicium non ad id quod [b] interest, sed [c] quanti ea res est [d] concluditur:& cum [e] meram pœnam cōtineat, [f] neq; post annū,neq; in hæredē datur.

a ¶HOC IVDICIVM. pœnale,quod fisco datur contra non obtemperantem. l. mulctarum. C.de mod. mulct. Quod tamen aliquando cōtrouersiæ subijci potest, si is qui edicto urgetur,sese obtemperasse contendat. Accur.& Azo putant etiam aduersario actionem in factum competere ad interesse contra tex.nostrum, qui clarissimis uerbis contrarium decidit:ut mox subijciemus,

¶INTEREST

b ¶ INTEREST. Audis Accursi, quàm aperte te subuertat Iurisconsultus. hoc enim iudicium non datur ad id quod interest, cur tu ex directo repugnas textui? Quod si ferendus non est, qui uerba clara pro suo arbitrio interpretari pergat, l. quicquid. iij. respons. infra de uer. obli. quomodo feremus Accursiũ, & Doct. apertissima tex. nostri uerba in totum destruẽtes? Nulla ergo fratres, nulla prorsus parti actio ex hoc edicto ad interesse datur, id quod Iuriscon. hic manifeste asseruit.

c ¶ QVANTI EA RES EST. Hic occurrit Accursio & Doct. nodus paulominus inexplicabilis. Nam hic nõ uenit interesse, & tamẽ consideratur quanti ea res est, numquid paria sunt interesse, & quanti rem esse? l. si. infra de præto. sti. cum si. quomodo ergo hic interesse iterum reducit̃, quod iam ante ab hoc iudicio remotũ est? Vel quomodo attenditur hic quanti res est, cum hoc iudicium meram pœnam contineat? Hoc perplexum torsit glossatorum capita, & in diuersas distraxit lecturas. Sed non est hic ulla tanta difficultas, quæ propius rem intuenti non facile explicetur. Cum enim deciditur edictũ non ad id quod interest cõcludi, interesse priuatũ partis intelligitur, quod in edicto nostro prorsus non attendit̃. Cæterũ cum subiungitur, considerari quanti ea res sit; intelligas quanti sit contumacia, seu cõtemptus nõ obtemperantis. Cũ enim rei uocabulum sit latissimũ, l. 1. in fi. ff. si cer. pe. l. rei. 1. ff. de uer. sig. recte hic appellatione rei, contempus uenit nõ obtemperantis: sicut in simili in l. arbitrio. ij. respons. infra de dolo, in l. ij. §. fi. supra qui satisda. cog. sic alibi in l. si procuratori falso. ff. de con. cau. dat. dum dicitur id quod ob rem datum est repeti. Paul. & Alex. appellatione rei, liberationem interpretantur. Est ergo sensus planus & facilis, in edicto nostro non esse respiciendum quid intersit partis, sed hoc duntaxat aduertendum, quanti sit contumacia non parentis: ut ita pro magna uel parua causa recusationis, maior infligatur pœna uel minor. Et hoc est quod in tex. nostro pœnalis iudicij mentio fit: quod huiusmodi pœna cũ causæ cognitione pro qualitate, negocio, persona, tempore, & alijs circumstantijs imponitur. Hoc uerissimo intellectu cadent uariæ lecturæ, cessabunt opinionum somnia, & tex. noster à principio ad finem, iusta & concordi serie constabit. *Quanti ea res sit, qualiter intelligatur.*

d ¶ CONCLVDITVR. absoluitur, comprehenditur. Vnde apud Rhetores Conclusio, peroratio, seu orationis absolutio dicitur.

e ¶ MERAM POENAM. Recte hoc iudicium meram pœnam habet, ut ita appareat, nullum priuatũ partis interesse, permisceri oportere. Quod ergo Accur. putat merã esse pœnã respectu soluentis, tortura est & uiolentia quæ syncero textui infertur. Nec minori errore labitur Azo, cum hunc finem ad reipub. pœnam: principium autem ad interesse partis referri debere docuit. Hæc eñ dissepara ratio à phrasi, à serie, à natura, à germano sensu tex. nostri quammaxime abhorret: quamuis Bart. & cõmuniter Doct. sequantur, non curantes quid tex. exigat, sed quid glossarum corruptelæ distorserint. Totus ergo tex. de mera, & nihil aliud quàm de mera, & omnino de mera pœna locutus, interesse partis manifeste exclusit. Quod si Doct. ad uim & uocabulum, meri, respexissent, facile uitare isthæc absurda poterant. *Improbatur Accurs. intellectus.* *Contra Bart. & Doct.*

f ¶ NEQVE POST ANNVM. Isthæc sequentia usque in finem plana sunt. Hoc eñ est de natura pœnalis iudicij, ut nec post annũ, si à prætore descendat, nec in hæredes cõpetat, l. in honorarijs, infra de acti. reiectis prorsus quæ Accur. Azo, & alij in eorũ glossa magna in hanc partem comminiscuntur. Est autem hic totus titulus à moribus Rhomanorum uetustis sumptus. Nã sæpenumero super rebus uendicandis, magnæ oriebantur cõtrouersiæ, dum possessores etiam per sententiam condemnati, restituere res occupatas nollent. Hoc est quod conqueritur Ennius apud Aul. Gell. Non ex iure manu consertum, sed mage ferro Rem repetunt, Gell. lib. xx. ca. ix. Solennes autẽ ritus, qui in rei uendicatione fiebãt, pulchre, sed amariuscule attigit Cice. in oratione pro Murena. Non ergo iniuria, cum hic titulus contra eos qui non obtemperant magistratibus, distringitur, exemplum ab his sumptum est, qui uindicijs rerum obsistũt: id est, res ab eis auferri non patiuntur. *Vestigia originis huius tituli.* *Solennes ritus rei uend.*

VNIVERSALIS SERMO, SEV ENVNCIATIO AN VNIuersaliter intelligatur, contra Doctorum dicta, noua explanatio.

Male explicat Bart uniuersalem proposit.

BARTOLVS in l.1.§. nunciatio. de op.no. nuncia. cum textus decidisset, omnibus diebus nunciari posse, de ueritate uniuersalis propositionis, quædam ex Iac. de Aret. & Old. docuit, quæ nec uera sunt ubiq;, nec uim uniuersalitatis explicãt. Distinguit enim: aut uniuersalis locutio sub præsenti uel præterito, an uero sub futuro enuncietur: & tũc an de extensione actuum concessorum, an uero concedendorum sermo fieret: multa inuolute, nihil perfecte, pleraq; cum uitio tractans. Ego sine distinctione uel temporis, uel actuũ, super uniuersali locutione hãc generalẽ regulam cum temperamentis sequẽtibus uerissimam puto, uidelicet. Quod non solum in moralibus & positiuis, sed etiam in quocunq; sermone, uniuersalis enunciatio, non uniuersaliter & illimitate, effusoq; excursu intelligi: sed determinari, temperari & coërceri debeat, iuxta naturam, conditionem, qualitatem, aptitudinem, personarum, rerum, negociorum, temporis, loci, aliarumq; circumstantiarum, quæ uniuersali sermoni sese accommodarint. Quæ doctrina, nõ solum in iure nostro, sed etiam in sacris literis est frequentissima. Sic Ioan. quarto, Samaritana mulier ciuibus suis nunciarat saluatorem ei omnia dixisse quæ fecisset: qui tamen nihil nisi de maritis ei dixerat. Ecclesiastici 18. Homo sapiens omnia metuit. Hieremiæ 6. Omnes auariciæ student. Lucæ 6. Omni petenti te tribue. Sic Genesis ca. 9. Omne quod mouetur & uiuit, erit uobis in cibum. & infinitis alijs locis. Hoc est quod Accur. in l. omnes. C. sine cen. uel re compluria exempla deducit, quibus uniuersalitas temperatur. fa. glos. optima in l. sed si compromissum, in fi. ff. de arbi. glos. in. l. qui autem, in fi. ff. de consti. pec. in l. emancipari. ff. de adop. tex. in l. generali. §. uxori. ff. de usufru. leg. ubi ex mente Bartoli, licet omne frumentum testator legasset, id tamen quod uenditioni destinatũ erat nõ cõprehenditur. Item in l. placet. ij. C. de peda. iud. libera facultas est ex omni causa prouocandi, cum tamen alibi excipiantur causæ, quæ celeritatem desiderent. l. fi. ff. de appe. reci. fa. glos. in l. creditori. ff. de bo. aut. iud. poss. & est pro hoc tex. elegans in c. 1. §. fi. de iureiur. lib. vi. Sic & in uniuersali oratione persona loquẽtis excipitur. glos. c. petitio, de iureiur. Paulus 1. ad Cor. c. pe. ubi dicitur patrem excipi, cum filio omnia subiecerit. Mitto innumeras alias authoritates, cũ omnis scriptura pro ueritate huius regulæ exuberet. Quæ regula etiã sensu & ratione humana percipitur, cum nihil in uniuersum inter homines geri uel dici possit, quod non adiecta aliqua qualitate moderetur. Hinc est quod dicimus uniuersalem propositionem aliquando pro generibus singulorum distribuere: ut cum scribitur omne animal in arca Noë fuisse. In eum sensum (nouiter fortasse) intelligimus illud Apostoli: Deus uult omnes homines saluos fieri, hoc est, omnium nationũ homines, siue Græcos, Iudæos, Barbaros, siue aliam quamcunq; nationem. Qui mihi uidetur planus intellectus, ne in Deo, in quo est summa simplicitas, duas uoluntates, antecedentem & consequentem cogamur distinguere. Fallit autem hæc regula, Primo, ubi ad rationem differendi logicam de significatione terminorum uniuersalis propositionis tractatur: tunc enim uniuersalis sermo in naturali suo excursu relinquitur, ut cum declaratur quam uim de natura sermonis hæc oratio habeat, Omnis homo sedet: quod tamen ad exemplum ponitur ut ueritatem logicam terminorum, non moralem indicet, ar. l. obligationum, in fi. ff. de act. Secundo fallit, si oratio uniuersalis ab intrinseca qualitate sumatur, uel ab his quæ naturalia uel quasi naturalia sunt: ut cum dicimus, omnem hominem esse risibilem. Sic Dauid, omnem hominem mendacem dicit. & Philosophus, omnem hominem ad scientiam naturaliter inclinari. Sub hanc limitationem, si eam bene accommodaueris, cõplures uniuersales sermones in sacris literis & aliâs, sine conficta ista Bartoli distinctione

Generalis regula.
Vniuersalẽ sermonem non uniuersaliter effundi.
Quid in sacris literis.
Personã loquẽtis excipi.
Confirmatio regulæ
Cum docetur natura uniuersalis sermonis.
Si sermo ab intrinseca qualitate sumatur.

li distinctione huius, uel alterius temporis ad illimitatã ueritatẽ effundes. Sed ea in re est discretione opus. Tertio fallit, si oratio uniuersalis ex alia uniuersaliori adiunctio ne intẽdatur: ut si statutum iubeat, eum capite puniri, quicunq; hominẽ occiderit, qua litercunq;, uel quibuscunq; modis id fiat: nam hæc uniuersalitas sinum quammaxime explicat, si Saliceto credimus in l. ij, C. de noxa. Quapropter si in casu d. l. generali. §. uxori. ff. de usufru. leg. testator omne frumentum suum, quodcunq; in domo sua quocunq; loco legasset: iam omne frumentum sine exceptione, etiam si quid uenale esset, includeretur: quod ex Bar. colligitur in d. §. uxori, in fi. Sic rectores uniuersitatum in mandatis publicis, puniri omnes eos iubẽt, qui excesserint, cuiuscunq; sint uel status, uel conditionis, uel eminentiæ. fa. glossa singularis in l. promittendo, in prin. ff. de iur. dot. Hanc tamen fallentiam temperabitis notabiliter in his, quos uel defectus ætatis, uel similis qualitas ex naturæ impedimẽto excusat: hi enim in huiusmodi sermonibus excipiuntur, ut est glos. notabilis in d. l. promittendo. Deinde & secundo temperabitis si sub epitasi, id est, uehementia quadam, & uelut sub excessu hyperbolico huiusmodi uerba uniuersaliter intensiua usurpentur: ut de Samaritana, Ioan. 4. quæ ciuibus suis dicebat, Dominum ei omnia quæcunq; fecisset dixisse, ea enim uerba per excessum accipiuntur, sicut Ioannis ultimo: Nec ipsum arbitror mundum capere eos qui scribẽdi sunt libros: nam & ibi, teste Erasmo, excessus est. quod & alibi idem doctissimus uir in epistola Pauli ad Coloss. ca. 1. adnotauit, dum scribitur, Euangelium prædicatũ esse in uniuersa terra: per excessum enim significari dicit undiquaq; esse diuulgatum. Sic Danielis 3. Rex Nabuchodonosor omnibus populis, gentibus & linguis, quæ sint in uniuersa terra scripsisse dicitur. paria legis Matthæi 18. Si duo ex uobis cõsenserint super terram, de omni re quamcunq; petierint fiet illis. Huiusmodi ergo figuratas locutiones in sacris literis attendendas commoneo. Quarto fallit, si uniuersalis sermo enuncietur in his quæ sunt uniformia, & ad simile ius cooptata: ut cum dicitur, soluta omni pecunia pignus liberari: nam uel uno nummo non soluto, pignus remanet. ar. l. si rem. §. omnem. ff. de pig. act. Et in sacris literis, omnia in numero, pondere & mensura dominus fecisse dicitur. fa. l. Iulianus. ff. de leg. iij. l. si cui serui. ff. de le. 1. Hæc limitatio acute est excutienda, ne decipiat. Quinto fallit, si de uniuersali propositione, uel sub modo, uel sub conditione sermo fiat: tunc enim uniuersalis propositio simpliciter & uniuersaliter omnia complectitur, quæ ad uerificandam conditionem, modúmue exiguntur: ut in sacris literis, Donec omnis Israël saluus fiat. sic procedit l. si is qui. §. utrum. ff. de reb. dub. Cuius ratio hæc est, quia conditiones & modi intra certos fines limitantur: ut sic sermo uniuersalis facile ad omnia in finibus contenta effundatur. Et hoc est quod dicitur, conditiones ad unguem esse implendas. l. Meuius. l. qui hæredi. ff. de condi. & demon. Circa prædicta omnia diligenter considerandæ sunt uniuersales elocutiones, quo fine, in qua materia, quo proposito, super quibus personis, rebus, negocijs proferãtur: ut sic appareat, qualiter eius uis uel potestas, plus uel minus extendatur: cuius rei plena sunt exemplis omnia propè iura. Et proinde actus concessos à concedendis, tempus à tempore distingui non oportebit, ut Ia. de Are. Oldra. Bar. & Docto. improuide docuerunt, sed ad ea quæ supra dicta sunt, respiciendum. Accedat id quod uerius docuit Old. consil. cxl viij. dum dicit nullum uerbum esse adeò uniuersale, quod ex consideratione debitarum circumstantiarum, non debeat ciuiliter intelligi, & limitationem recipere, per iura ibidem allegata. Ex prædictis patet, quàm omnino uel captiose, uel improuidenter Doctores in suis consilijs, ab uniuersali oratione argumenta sæpenumero sine ullo delectu formare soleant.

Si intendatur uniuersalitas.

Mandata uniuersitatum.

Defectus ætatis &c. semper excipi.

Si sub uehementia enuncietur uniuersalitas.

In sacris literis figuratas locutiones attendi.

Vniuersalis sermo in uniformibus.

Vniuersalis sermo sub modo uel conditione.

Quomodo ponderandæ sint uniuersales sermones.

Verior sententia Old.

FILII DVORVM FRATRVM AEQVALI GRADV DISTANTES, patruo succedunt in capita, non in stirpes, contra communes opini.

SI TRIBVS fratribus extantibus, unus moriatur relicto filio: alter relictis duobus, aut tribus, fato concedat: & tandem tertius sine liberis moriatur: tenuit Accur. instit. de legit. agna. succ. §. hoc etiã, in fi. fratrum filios patruo defuncto in capita succedere. Quod & Azo docuit in summa eo. tit. eandem opinionem dicitur secutus esse Rofre. in summa sua. Iac. Ard. in summa feudorum. Iac. But. Sali. in auten. cessante, C. de legit. hær. E diuerso Accur. uariando in l. lege xij. tab. in fi. C. eo. tit. putat quod in stirpes, non in capita succedant, quod Bar. secutus est, qui in l. post consanguineos. §. agnati. ff. de suis & leg. dicit, Accursiũ ita consuluisse, eumq; uere consuluisse putat. pro qua etiam idem Bart. cõsuluit cõsil. clxxiij. quod incipit: Super hæreditate dominæ Nolæ. Quam opin. Dy. Ia. de Are. item Bal. in aliquibus locis, Ang. Paul. Raph. & communiter alij tenuerũt, quos allegat Alex. eosq; sequitur consilio lv. in iiij. parte: & ibidem Andreas Barba. consilio sequen. multa inuoluit. Potiora eorũ fundamenta sunt. Primo, si defunctus relinquat fratrẽ patris sui, qui est ei Thius ascendendo à latere, & uicissim fratrum filios descendendo, illi fratrũ filij præferuntur: & tamen dicti Thij cum fratrũ filijs utrobique sunt in tertio gradu. unde non præferrentur, nisi filij fratrum loco parentũ succederẽt. in auten. de hære. ab intest. §. illud palàm. Deinde aliud sumunt fundamentũ ex d. tit. de hære. ab intest. §. si uero neque fratres. ubi successio in capita post fratres & fratrum filios est recepta. Ergo quandiu extãt fratres uel fratrũ filij, in stirpes succedi, non in capita: quem tex. putant esse manifestum. Tertio loco, Bar. in d. l. post consanguineos. §. agnati. aliàs §. hæreditas, ratione mouetur. Nam si filij fratrum in capita succederẽt, eueniret casus absurdus, quod uno tempore in stirpes & in capita succederetur. Finge defunctum reliquisse fratrem uiuum, & ex altero fratre filium, ex tertio duos: hic frater uiuus tertiam partem recipit (quod est expeditum) alijs fratrum filijs duæ reliquæ partes remanent. Si nunc illi fratrum filij, iuxta opinionem Azonis in capita succederent, ex eo quod sunt in gradu pari, quilibet acciperet tertiam partem ex duabus illis partibus: quod falsum & absurdum esset, d. ti. de hær. ab intest. §. reliquũ, & per alia iura: ergo fratrum filij etiam si sint in gradu pari, loco parentum succedent. Andreas Barba, cum uideret nihil tutum esse in prædictis rationibus, totũ suum fundamentum in d. suo consilio, in eo instruxit, ut glossæ authoritatẽ extolleret: qua in re se ipse pro ingenij uersutia quammaxime exercuit. Sunt & Baldi & aliorum suasiunculæ, plus uerborum quàm ponderis habentes, proinde eas dimitto. Alex. in d. §. hæreditas, in addi. syluam testimoniorũ ex Doct. adfert: ut quod ratione non potuit, testibus lata uia errantibus comprobaret. Nos diuersam, nempe Azonis opinionem, dicimus esse uerissimam: imò nephas putamus ab ea recedere, ut quæ textibus & ratione, imò naturali æquitate manifeste fundet. Textus est pro ea apertus, in d. tit. de hær. ab intest. §. sed & ipsis. ubi talia uerba scribuntur: Sed & ipsis fratrum filijs tunc hoc beneficium cõferimus, quando cum proprijs uocantur Thijs (id est cum suis patruis) masculis & fœminis. Quibus uerbis manifeste uoluit, quod fratrum filij nullo alio casu in locum parentum, defuncto succederent, quàm ubi cum eorum proprijs patruis uocarentur. Nam ista dictio, tunc, extremitatem temporis ad punctum significat, & præcidit. l. iiij. ad fi. ff. de cond. & demon. Sũt ergo imperatoris uerba clarissima, quæ diuersam opini. tam fortiter prosternunt, ut nõ solum nihil habeant quo contradicãt, sed ne quo cauillari possint. Quæ ueritas etiam ex alio textu ita euidenter fundatur, ut pudor sit rem apertissimam controuertere. Nam in d. tit. de hær. ab intest. §. si autẽ cũ fratribus, uers. quandoquidem, hæc uerba ponuntur: Quandoquidem fratris & sororis filijs tale priuilegium dederimus, ut in priorum parentum succedentes locum, soli (in

Variæ Doct. opiniones.

Contrariã opi. Accur. uariando inuexit.

θεῶρ. Fratrum filij, si comparentur cũ patruo defuncti.

Alia ratio.

Ratio Bartoli.

Argutiæ Andreæ Barbæ.

Diuersa opinio uerissima.

Tex. pro nostra opinione.

Alius textus pro nobis.

(in tertio constituti gradu)cum his qui in secundo gradu sunt,ad hæreditatem uocentur.Sensus illic est euidens, quod fratrum filij in tertio gradu constituti, soli cũ his qui in secundo gradu sunt, in locum parentũ succedentes,ad hæreditatem uocentur.Quo tex,quid potest esse euidentius? nempe quod fratris filij non aliàs in locum parentum succedant,quàm cum uocantur cum his qui secundo sunt gradu constituti. Accedat pro ratione, quod cum Imperatoris hoc solum propositum fuit filios fratrum priuilegio adiuuare,eo casu,quo iure communi à successione excluderentur.d.§.huiusmo di autem priuilegium,& per alia iura supra dicta: At cum in casu nostro iure proprio uocentur,non erat opus Principis beneficio,per ea quæ uulgo traduntur, Eum qui iure communi tutus sit nõ egere priuilegio.l.in causæ ij.ff.de mino.l.quædã.ff.de eden. l.1.C.de thesau.lib.x.auten.ut exact.instan,dot.§.1. cum si.Quæ ergo improuidentia in Imperatore fuisset, eos uestire qui non erãt nudi:uulneribus mederi, cũ sani essent: baculo & tibicine eos sustentare,qui ambulare proprijs uiribus poterãt? Tandem,si fratrum filij in stirpes succederent, cur non & nepotes fratrum (qui ipsi sunt in gradu pari) in stirpes succedunt, & item pronepotes in infinitum? At hoc iure prohibetur, auten. post fratres. C. de legit.hær. necessario consequens est, ut etiam in fratrũ filijs inter sese pari gradu distantibus stirpis successio arceatur:cum non possit iusta dari differentiæ ratio, cur alio iure fratrum filij inter se, alio iure nepotes fratrum succedant, maxime quod utrobique respectiue est graduum paritas,&c. Patet ergo ex textibus apertis & rationibus euidentibus, quod fratrum filij inter se non aliter quàm in capita succedant. Et hoc suadet æquitas naturalis, ne qui sunt conditione & gradu pares,ad lucra successoria impariter nulla iusta ratione uocentur.fa.in ar.l.maiorem,uers.quod si æquales.ff.de pact. & quæ eleganter tractat Imperator in auten.de æqua.dot.& alibi,dum iubet æqualitatis haberi rationem. Et utinã cum Sulpitio Iurisconsulto, tam ad æquitatem omnia redigeremus,quàm solemus dura & insipida tueri,dum forte spe quæstus illicimur. Restat ut Doctorum argumentis respondeamus. Non obstat ergo quod primo prætenditur,fratrum filios præferri Thijs defuncti: id est, fratri patris ipsius,quia hoc nõ est ob eam causam, quod fratrum filij in locum parentum illic succedant(hoc enim nullibi in.d.§.illud palàm, ne uerbo quidem significatur nedum dicitur,imò ex proprio opinatorum capite adfingitur)sed ea ratione receptum est,quod in linea collaterali facilius succeditur in gradus inferiores, quàm superiores: ut bene notauit Accur.instit.de succe.cog. in fi.cum allegat l.scripto,in fi. ff.unde lib. & dicit Bal.in auten.defuncto.C.ad Tertull. magis deberi hæreditatẽ descendentibus quàm ascendentibus,& pleniori iure,allegando auten.in successione.C.de suis & legit.Addimus quod Imperator cum fratrum filios eo casu præferri decideret, uoluit nimirum quod hoc iure cõmuni esset manifestũ,& uelut indubitatũ.Quapropter dixit, illud palàm esse:significans eũ casum nulla egere prouisione priuilegij,qui de se pateret. Quẽ intellectũ etiam alioqui facile colligas,si seriẽ d.§.illud, ad antecedẽtia accurate comparaueris. Quod si per impossibile dederimus, fratrum filios in d.§.illud,loco parentum succedere:hoc tamen aduersarios maxime oppugnaret. Colligeretur enim ex eo fratrum filios in locum parentum ibidem non aliter succedere, quàm ubi ad exclusionem alterius gradus res tenderet. Sed in quæstione nostra fratrum filij cum sint gradu pari,alij alios non excludunt: unde in parentum locum non succedũt. Secundo, nõ obstat frigidum fundamentum quod Accursiana factio mouet, ex d.§.si uero neq; fratres, &c. ubi colligunt successionem in capita post fratres & fratrum filios competere, siue coniunctim cum patruis fratrum filij siue inter se succedant, &c. Verum is textus non fideliter ab Accursianis allegatur, quem si allegassent, ut iacet,ipsi se subuertissent:sic enim sonant uerba:Si uero neque fratres neque fratrum filios, sicut diximus defunctus reliquerit, &c.quibus uerbis,fratres & fratrum filios Imperator non simpliciter, sed sicut de eis supra dixerat, repetijt. At euidentissimum est quod in supradictis textibus,duntaxat de fratribus & fratrũ filijs defuncti cõiunctim locutus est,

Ratio uiua.

Qui iure cõmuni tuti sunt,etc.

Alia ratio.

Resolutio ad primam authoritatem.

In latere facilius succedi descẽdendo quàm ascendendo.

Ratio aduersariorum contra eos stringitur.

Alteri authoritati respõdetur

Nec potest ullus in orbe mihi in eisdem textibus locum ostēdere, in quo de successio-
ne filiorum fratrum inter se ullo uerbo prius mentionem fecerit. Cum ergo deciditur
post fratres & fratrum filios, sicut supra dictum est, in capita succedi, consequens est
fratres & fratrum filios coniunctim intelligendos esse: de illis enim ante dixerat. Aliā
uero successionem filiorum fratrum inter se, de qua superius nihil dixerat, relinquit re-
Verba imperatoris post fratres & fratrū filios, sunt relatoria, non simplicia.
gulæ communi, qua dicitur, succedi oportere in capita. Et is est uerus intellectus d. §.
si uero. quem nemo peritus iuste negabit, qui modo textum fideliter perpendat, & re
lationē seu repetitionē cōsideret, quā Imperator per uerb. sicut diximus, ad præceden
tia facit. Quapropter tantum abest, ut d. §. si uero, pro aduersarijs ullatenus faciat, ut
etiam eos, eorumq; doctrinam potēter subterat & prosternat, ut uix pro nobis addu-
ci possit rextus melior. Si enim post fratres & fratrum filios, sicuti de eis Imperator su-
Ratio aduersariorum contra eos retorta.
pra dixerat, successio in capita datur, & constat quod Imperator de successione filio-
rum fratrum inter se nihil supra dixerit: necessario infertur, quod & ipsi in capita suc-
Cōtra Irneriū.
cedant. Hic mihi Irnerius iste, quisquis is est, ad partes uocandus est, qui Autentico-
rum textus, sicubi commodum putabat, iuribus Codicis inseruisse dicitur. Is enim sæ
penumero parum fideliter imperatoris decisiones transcripsit, id quod Alex. in l. si fini
ta. §. Iulianus. col. xx. ff. de dam. infect. alio quodam loco perpendisse uidetur. Sic & in
proposito, in d. auten. post fratres. C. de legit. hære. imperatoris constitutionem, muti
lanter & non ex fide recitat, simpliciter narrando, post fratres & fratrum filios quos-
Ad autenticas aduertit, non ad autentica.
cunq; gradu proximiores præferri, &c. cum tamen Imperator hoc ita simpliciter non
decidisset: sed de fratribus & fratrum filijs, sicut de eis supra dixerat, mentionem fecit.
Quæ una Imperatoriæ constitutionis mutilatio, multos Doctores decepit, & decipi-
et, qui ad autenticas transcriptas aduertunt, non ad uerba autenticorum. Tandem
Ratio Bartoli eluditur.
nō obstat sophistica ratio Bar. per quam fallaci argutia ab absurdo arguit, uolēs quod
cum patruus cum fratrum filijs, defuncto in stirpē succedit, fratrum filios (etiamsi inter
se sint pari gradu) nō aliter quàm in stirpes succedere: alioqui una successiōe in stirpes
& in capita succederetur, per quod (argumēto fortasse à cōsequentibus) inferre uult:
qđ si fratrū filij inter se, cū patruus extat, loco parentū in stirpes succedūt, consequens
esse qđ ubiq; inter se, etiā si nō adsit patruus, ita succedēt: cū utroq; casu quo ad fratrū fi
lios sit graduū paritas, & neutrobi diuersa ratio. & hāc mentē Bar. putamus fuisse. Sed
Respondetur paralogismis.
hoc nihil est. Hæc enim ratio ex fallacibus paralogismis inducitur. Quāuis enim uerū
sit in sensu composito, quod fratrum filij in stirpes defuncto succedant, si cum patruo
Fallacia diuisionis.
concurrant; in sensu tamen diuiso non est uerum: quod cum inter se succedunt sine pa
truo, in stirpes succedere debeant: & committitur fallacia diuisionis. Nam imperator
fratrum filijs cum patruo coniunctis, stirpalem successionem ex priuilegio dedit, ne
excluderentur: ipsis uero sine patruo succedentibus, non dedit hoc priuilegium, cum
Fallacia secundum quid.
iure proprio essent muniti. Item & fallacia secūdum quid ad simpliciter committitur,
si ita arguas: Quia fratrum filij patruo extante inter se in stirpes succedunt, ergo simpli
citer in stirpes succedunt: antecedens enim determinatione diminuente distringi-
Fallacia figuræ dictionis.
tur. Porrò nec improbabile est, si dicas committi etiam fallaciam figuræ dictionis, cū
qualitas succedendi in antecedēte & consequente uariet. Stirpalis enim successio filio
rum fratrum cum patruo ex qualitate priuilegij nititur, quæ in solis fratrum filijs non
est recepta. Vide quicunq; amas ueritatem, quàm callide, quàm uersute, Bartolus pi-
lum sub lanam subsuere, & ex uero falsum inferre contendit, qui tamen à multis pater
ueritatis nominatur. Deniq; quod Bar. in exemplo suo, absurdum putat, cum patruus
suam tertiam partem sumpsit, & deinde aliæ duæ partes inter fratrum filios in capita
Male moueri Bartolum.
diuiderētur, &c. Nihil habet momēti, imò Bar. & fallitur & fallit, quia in casu supra
posito quo patruus cum fratrum filijs concurrit, tota hæreditas defuncti in tres partes
diuiditur: unam patruus accipit, aliam filius unius fratris, tertiam filij alterius fratris.
Et non est uerum, imò nullo iure relatum est, quod fratrum filij prædictas duas partes
inter se diuidant. Qui enim semel cum patruo in locum parentum successerant, & por
tiones

tiones hæreditarias acceperant, quid præterea inter se diuidere poterant? Proinde filij fratrũ non ideo cum patruo in stirpes succedunt, ut uitetur absurditas, sed ne à patruo (qui defuncto est gradu propior) excludantur: quod impedimentum in eis cessat, si patruo non extante inter se successerint. Nec obstat l. qui cum plures. ff. de uulg. & pupilla. quam pro se Bart. allegauit, imò nihil facit ad propositum. Ibi enim ex testamento, & sic ex uolũtate testatoris prouisum est, ut adiectus uirilẽ, alij substituti hæreditarias inter se partes haberent: hic uero ex constitutione Imperatoris succeditur. Ibi adiectus alios cohæredes nullo iure excludere poterat: hic autem patruus cohæredes exclusisset, nisi priuilegio Cæsaris in locũ parentum succederent. Ibi cohæredes iure proprio successerant: hic fratrum filij iure alieno, nempe parentum succedunt. Et sic tanta est ubique dissimilitudo, quanta trianguli ad orbem circuli. Et per prædicta fallax ratio Bar. in seipsam reuoluitur: qui captiose à successione priuilegiata, ad nõ priuilegiatam arguendi seriem collegit. Nec obstat quod Andreas Barba. multis inutilibus uerbis, glossæ authoritatem attollere pergit: tum quia Accursij glossemata, nihil plus ponderis habent, quàm alterius docti uiri doctrinæ: quibus utrisque sine textu aut euidenti ratione nihil creditur, imò error est, & quidem periculosus, Accursio tantum tribui, quantum conspirata Doctorum factione ei tribuitur: qui etsi fuerit uir doctus, & omni ueneratione dignus, tamen & errare potuit, & iuris condendi authoritatem non habuit. Tum si etiam magna alioqui esset Accursij authoritas, quia tamen is in casu quæstionis nostræ uariauit: primo enim pro Azone sensit, deinde cõtrarium consuluit, non est ei tanquam testi urianti danda fides. Quod si alterutrum ex suis dictis eligi oporteret, malim stare cũ ea assertione, quam in glossa sua primitus docuit, quàm cum eo quod postea consuluit. In consilijs enim ad quæstum, ad lucra sæpe illiciuntur Doctores: ut solitus fuerat dicere præceptor meus D. Ioannes Knappius, uir, dum uixit, in Germania nostra primarius. Cuius certe dicti, is Andreas Barb. fidẽ facere uidetur, in d. suo consilio: in quo post multam suam cauillationem super glossis Accursij extollendis, sese iactitat ex eodem consilio, triginta ducatos emunxisse. Mitto in præsentia quid Laurentius Calcaneus de dicto Barbacia sentiat, qui eum doctum quidem fuisse dicit, sed cũ ueritatis obliuione. Tandem adduco numen Legistarum Baldũ, qui etsi in feudis, & alibi cum cõmuni errore tenuerit, tamen in auten. cessante. C. de legit. hær. ex conscientiæ fortasse remorsu, Azonis opinionẽ adprobare uidet. Sic eñ scribit: Ego timens recedere à glossis in cõsulendo, iã consului secundũ glos. modò uidet mihi quod opinio Azonis & sequatiũ sit magis cõsona literæ & naturæ. Quid nũc dicitis aduersarij opinatores? Baldus tantus uir, opinionẽ Azonis & meã, dicit magis consonam literæ & naturæ, quo alio fortiori testimonio niti possumus, quàm quod ex aduersario sumitur? Quod autẽ in diuersum ideo consuluit, ne à glossis recederet, uulgatum uidetur secutus errorẽ eorum, qui plus timent ne à glossis recedatur, quàm ne lædatur ueritas. Quod quàm sit inimicũ iustitiæ, quàm omnino horrendũ, res ipsa docet. Ab uno eñ homine qui sæpenumero labitur, nempe Accursio, pendere, cõstitutionibus interim, æquitate, litera, natura, posthabitis, nõ potest non esse grauissimũ. Inclyta ciuitas Friburgũ, dũ superioribus annis statuta eorũ reformaret, & noua conderet, pro opinione Azonis quæ indubitatæ ueritati nitit, cõcordi assensu statuit.

Non obstat l. qui cum plures

Contra Barba. Accurs. glossæ quid ualeant.

Consilia Doct. suspecta.

Bal. à cõmuni opin. defecit.

Friburgum.

NVNCIATIONIS EFFECTVS CIRCA TRANSFERENDAM in seruitutibus possessionem.

EX PRIMA. §. in operis. & porrò lex, de pupillo. §. meminisse. ff. de op. no. nun. nescio an ex perfecto uel declaratæ sint, uel intelligant. Nã quod in d. §. in operis. deciditur uerbali nunciatione, possessionem in ædificantem transferri; non procedit si ob seruitutum iura adserenda nunciauerimus: ea enim nunciatione in uicinum quasi possessio seruitutis non

Nunciatio ob seruitutum iu-

Tanō transfert possessionem. transfertur, hac dilemmatica ratione. Aut enim à principio nūciamus antequàm opus seruituti noceat, & possessionem retinemus, per tex. apertum in l. etsi forte. §. sciendū. ff. si serui. uend. ibi, Nam cum nihil innouatum est, &c. qui tex. notabiliter hoc decidit, licet à nemine quem uiderim perpendatur. Aut uicinus ædificando seruituti iam nocuit, & tunc statim possessionem amittimus, siue nunciemus siue non nunciemus, d. §. sciendum, in fi. ibi, Sed si patiente, &c. Quo casu in aduersarium translata est quasi possessio, non quidem seruitutis, sed libertatis. Cum enim res sua nemini seruiat, l. uti frui. ff. si usufru. pe. non potuit in eum seruitutis transferri possessio, ut adeò non nisi libertatis possessor constituatur: quo necessario intellectu accipiendus est tex. in d. §. sciendum, & l. sicuti. §. sed si quæratur. eo. tit. Nec absurdum quis putet, si appellatione seruitutis, liberationem etiam intellexerimus: hoc enim & Azo fecit in l. si unus. §. pactus. & ibi glos. mag. ff. de pact. Quæ cum ita sint, consequens est quod d. §. in operis, in seruitutum quasi possessione non possit procedere. Cæterum si immittendo in meum uicinus ædificaret, cum in libertatis essem quasi possessione, eo cq; casu, uerbo nunciarem: hic possessionem libertatis perdo, & in aduersarium seruitutis immittēdi possessionem transfero. quo loco d. §. in operis, & §. meminisse, indubitato procedunt.

Possessio non transfertur: sed libertatis.

Appellatione seruitutis liberatio.

Circa quod tamen aduertendum puto, dupliciter immitti in meum: Aut enim directo immittitur, aut ex obliquo. Prior immissio fit uel cōnexim, ut cum trabes, tigna in parietem, in murum meum immittuntur: aut adpensim seu proiectitie, dum protecta, suggrundia, in ædes uicini immittimus, nempe adpendendo, seu proijciendo exporrectim, ita ut non requiescant prominentia, arg. l. malum. §. inter. ff. de uer. sig. & utroq; casu procedūt, quæ iam ante diximus. In altera uero specie cum ex obliquo immittitur, utpote si ex ædificio meo fornax iuxta parietem tuum posita fumum emittat, uel fistulæ aquam, aut balnea humorem: hic enim fumus, aqua, humor in tuam uicini domum ex obliquo subrepit, & uelut ex deflexu effunditur: eo loci nihil eorum procedit quæ supra docuimus. Nam uerbaliter nunciando, nec perdimus possessionem, nec aduersarium possessorem facimus, scilicet, quod nec ipsi ullū ius possessionis fumi non immittendi habuerimus. De qua immissione Iurisconsultus disseruit in d. l. sicuti. §. Aristo. & in l. quidam Hyberus. l. fistulam. ff. de serui. urb. Et in ea specie cum nunciari non possit nec per prætorem, ut cui non sit integrum ædificantem in solo uel suo, uel à se possesso turbare. ar. d. §. Aristo. in fi. in ratione sui, nec iactu lapilli: utpote quod ea nunciatio locum habeat, cum in nostro uel in necem nostri iuris ædificatur. d. §. meminisse, in prin d. §. sciendum. Nec enim uis ulla resistētiæ (quam iactus lapilli designat) nobis in nostro, ædificātibus inferri oportet, quapropter sola uerbali nunciatione rūc nunciamus. Et hoc est quod Iurisconsultus in d. §. meminisse, deciderat contra ædificantem in suo, si nobis citra ius seruitutis noceretur, uerbalem nunciationem esse necessariam. Qui est facilis, proprius & expeditus intellectus, quo is textus in propria loquendi figura relinquitur. Nec opus est ea contumelia & iniuria, quam Accur. illic repugnanti literæ facit. Quæ non negligenter notanda putamus, ut quæ ex Doctoribus nemo ne cogitarit quidē, nedū nō attigerit, licet Iason quædā non fundata comminiscatur.

Dupliciter immitti in meum. Immitti connexim. Appensim. Immissio ex obliquo.

Vbi uerbalis nunciatio locum habeat.

Contra Accur.

Iason.

INTELLECTVS NON VVLGATVS AD L. III. §. I. ff. de op. no. nun.

IVRISCONSVLTVS in d. l. iij. cum decidisset, socio si in re communi ædificet, à consorte suo nunciari nouum opus non posse, quod prohiberi uel iudicio cōmuni diuidūdo, uel per prætorē possit: Bar. & Doct. sub prætoris uerbo, officiū iudicis mercenariū intelligūt, quod cum cōmuni diuidūdo iudicio intentato uel intentando concurrat: Sic enim socio conquerenti ita cōmode prouideri, ac si ei nunciari licuisset, &c. Pro qua opinione communiter

An socius socio nūciare possit.

niter Doctores,& præcipue moderni,multa torquẽt. Ego eam opinionem,etiamsi sit
ferè ab omnibus recepta,non puto ueram esse,quippe quod textus in duobus eam lo- *Improbatiõ*
cis euidenter subuertat. Nam in principio duo socio remedia sub disiunctiua dantur, *communis opi.*
ut uel cõmuni diuidundo iudicio, uel per Prætorem prohibeat: quæ disiunctiua(quia
in ea sufficit alteram partem esse ueram, per iura uulgata)concursum officij iudicis cũ
dicta actione non recipit. Nec obstat quod ex recentioribus quidam disiunctam *Disiunctã pro*
pro coniuncta,hic intelligi putarunt: id quod fieri soleat, sicubi per legem aliquid sub *coniuncta.*
alternatiua statuatur, allegando Bart. in l.si is qui.§. utrum. ff. de reb.dub.&c, Quia
hoc nihil est. Nam licet alternatiua in his quæ lege statuuntur, uim coniunctæ quo ad *Improbatio.*
ipsum ius habeat ne reddatur ambiguum: attamen quo ad facti executionem,sua alter
natiuæ natura relinquitur. Quæ fuit Bartoli sentẽtia in d.§.utrum.quam prædicti Do
ctores pro eorum errore male recitarunt. Vnde in textu præsenti si ad facti executio-
nem respicias, alternatiua in suo uigore remanet, nempe quod aut iudicio communi
diuidundo,aut per prætorem, alternatim non concurrenter socio conquerenti consu-
latur. Quæ alternatiua alio etiam loco tex.nostri,nempe in fine.§.apertissime euinci-
tur,ubi in casu parum absimili,deciditur socium ædificantem prohiberi posse,uel per
prætorem,uel per arbitrum communi diuidundo.alium enim prætorem esse,alium ar
bitrum,id est iudicem communi diuidundo,manifestius est,quàm quod edocere opor
teat. Prætor enim qui inter summos magistratus erat,& qui centumuirali iudicio,teste *Pretoris diffe-*
Cicerone, Plinio, Asconio, præsederat, diuisorijs huiusmodi litibus se non impedijt, *rentia à simpli-*
sed uel ex centũuiris,uel aliâs, litigãtibus iudicẽ dedit, id quod facile liquet ex l.cũ præ *cibus iudicibus*
tor.l.si longius, in prin.ff.de iud. l. fundus,post prin.ff.famil.Herci. qui iudex arbiter
nominari solitus est,quod sæpe ex partium placito iudicaret.l.iudicem.ff. com.di.Ne
cessario itaq; in tex. nostro alius prætor, alius porrò iudex uel arbiter intelligitur. Et
profecto mirum mihi uidetur,quæ intemperiæ Bartolũ & Doctores obuerterint,qui
impertinentem eorum intellectum, cõtra apertissima Iurisconsulti uerba inuexerint,
non ueriti clarum textum corrumpere,ut assertis eorum opinionibus subseruirent.

Verus ergo intellectus est,quod socio ædificanti,alter socius nunciare nouum opus *Verus intelle-*
simplici uerbo non possit,at uel iudicio com.diuid.uel per prætorem prohiberi possit: *ctus.*
ut intelligas socio conquerenti ita prouideri,ut uel ad diuisionem prouocet: ex qua ap
parere possit,an sua intersit opus destrui: aut si malit, prætoria nunciatione socium ab
iniuria rei communis arceat. Qui intellectus ex ineuitabili uerborum necessitate reci-
piendus est, quem & Petrus Besucius uir,ut dicitur, acutus, Iasone allegante, sensisse *Petrus Besu-*
traditur. Nec ignoro eundem intellectum à quibusdam impugnari,quasi noui ope *cius*
ris nunciatio inter socios hic generaliter prohibeatur, atq; ita quamlibet speciem ex- *Alia obiectio.*
cludi,ar.l.si quid.§.inter emptum.ff.de leg.iij.cum uulg. Sed non obstat ea obiectio,
licet enim noui operis nunciatio sit genus,potest tamẽ etiam species esse: sicuti de ad- *Noui op.nun.li*
optione dicimus, quæ aliquando genus, aliquando est species.l. 1. ff.de adopt. Tunc *cet genus sit,*
autem ad speciem genus contrahitur, cum è regione speciei uel concurrit uel opponi *potest etiam*
tur: ut si dixerim animalia & homines esse legatos: aut si disponatur, animalia uẽdi,ho *species esse.*
mines retineri: illic enim animalia pro brutis accipiuntur,ar.l.hæ operæ. ff.de op.lib.
sic in proposito,cum noui operis nunciatio prætoriæ nunciationi opponatur,recte ge
neralitas illa ad speciem, nempe uerbalem nunciationem adstringitur. fa.l. nam quod
liquide. §. item si quis. §.si .ff. de pœnu leg. Bar. in l.pediculis.§.argento. ff.de aur. &
arg.leg.fa.tex.not. in l.quod iussit, iuncto fine, de re iud.d.l. hæ operæ,cum si. Sed *Obiectio Iaso.*
occurrit nobis etiam Iason,qui dictum intellectum Besucij impossibilem putat,ea ra-
tione: quod si is intellectus reciperetur,consequens esse ubicunq; per prætorem nun-
ciaretur,illic nunciationem uerbalem excludi: quod esset absurdum,&c. Sed hæc ob *Responsio.*
iectio indigna est ut confutetur, ut quæ ne festucam ualeat. Non enim sequitur,nun-
ciationem uerbalem, quia in casu nostro cum prætoria non concurrit,ergo ubiq; non
concurrere; recte,ac si quis argueret, esum carnis semper esse prohibitũ,quia in qua-

dragesima prohibetur. Didicisse Iason apud Ciceronem secundo Rheto. poterat, uicio non mediocri adscribi, si à casu particulari ad uniuersalem arguatur. Proinde licet uerbalis nunciatio in proposito cum prætoria non concurrat, nihil tamen uetat in alijs locis utramq; cõcurrere.

Ratio differen.

Cæterũ super ratione differẽtiæ, cur in textu nostro hæc locũ habeat, illa nõ habeat, nodus est indifficilis, imò impeditissimus, usqueadeò ut necdum aliquẽ uiderim qui ueritatẽ erueret.

Besucij ratio.

Petrus Besucius frigidã adfert rationem, putans ideo uerbalẽ nunciationẽ arceri, quod par in parẽ, nempe socius ad socium, nõ habeat imperiũ. l. ille à quo. §. tempestiuũ. ff. ad Trebell. Vnde quia prætoria nunciatio per superiorem magistratũ expediatur, eam recipi, aliã uerbalẽ non recipi, &c. Sed nihil habet hæc ratio momenti: quia uerbalis nunciatio tantum abest ab imperio, ut etiam meticulosus iudicetur qui ita nunciet. d. l. 1. §. in operis.

Verbalis nunciatio nihil habet imperij.

Adde quod hæc ratio confundit̃ per l. deniq; § si ex socijs. ff. quod ui aut clam. Vnde subtilius disquirẽti, talis occurrit ratio, quam & ueram puto.

Vera ratio.

Nam sicuti in iudicio finium regundorum, socius socio in re communi pro indiuiso non potest esse aduersarius, scilicet quod fines citra diuisionem distingui non possint. l. iiij. §. qui communem, ibi glos. fi. & §. si communẽ. ff. fini. regun. sic & in nunciatione noui operis uerbali, socius socio constitui aduersarius citra diuisionem non potest, ea enim nunciatio non fit nisi in rem aduersarij. l. de pupillo. §. nunciationem. de op. no. nun.

Nunciatio qualiter fiat.

Vnde necesse est, quod distincte appareat, quæ sit res aduersarij in quam nunciari debeat. ar. d. l. de pupillo. § qui nunciat. §. sed ut probari. Sed non potest res socij ædificantis à re alterius socij distingui, uel corporaliter percipi, nisi fiat diuisio: tum quod partes sociorum intellectu colligũtur, sensu nõ cognoscuntur. l. Meuius. §. duorum. ff. de leg. ij. cum si. Tum etiam quod in re communi in quacunq; minima particula, socius ius pro sua habet portione. l. nam & si fur. §. fi. ibi glos. ff. si cer. pe. l. Atteius. & ibi Bar. in fi. ff. de aq. plu. ar. fa. l. in re communi. in prin. in ratione sui. ff. de serui. urb. præ. ubi socius iure seruitutis in re cõmuni, ideo nihil agit inuito socio, quod res sua nemini seruiat, suam nominando eam rem, quæ tamen quia communis est, non nisi in partem, sua dicitur: quia tamen huiusmodi pars, sua non apparet, ius seruitutis socio non indulgetur. fa. glos. in l. serui electione. §. fi. ff. de leg. 1. Sic in proposito, cum socius inuito socio in re communi ædificat, merito ei à socio nõ nunciatur, quia in quam partẽ nunciet nõ apparet.

Alia ratio.

Porrò si nunciationi uerbali locus esset, euenire posset, quod facta post diuisione, portio eius rei propter quam nunciatũ esset, nuncianti adiudicaretur: ut ita contra seipsum, & contra rem propriam socius nunciasse compereretur. Quæ cum ita sint, necesse est ut ædificans, aut iudicio com. di. distringat̃, aut prætoria nunciatione prohibeat̃: cui prohibitioni nisi pareat, opus rollere cogetur. l. Sabinus. ff. com. di. secundum uerum intellectum, licet glos. ibi suspense transeat. Recte ergo & scienter optimaq; ratione, Iurisconsultus nunciationem uerbalem inter socios remouit, uolens quod aut socij inter se diuiderent, aut per prætorem fieret prohibitio. Quod & ipsa æquitas, & hominis bene instituti ratio cõprobabit.

Alia obiectio.

Sed obijcias, adhuc non relucere rationẽ differentiæ, cur uerbalis nunciatio nõ sit recepta, & tamẽ prætoria recipiatur: fieri enim ut etiã per prætoriã nunciationẽ in easdẽ difficultates, quas supra effugerimus, incidamus, quãdo & in prætoris nũcio necesse sit eam rem, in quã nũciat̃ distincte apparere. ar. glo. in d. l. de pupillo. § meminisse, in uerb. per prætorẽ, quæ uult quod prætor nunciãdo, personã nunciantis assumat: & propterea cõcludi oportere, cõmunionẽ sociorũ aut neutrobi obstare, aut utrobiq;, &c. Sed nõ obstat ea obiectio: quamuis enim ubi iura partiũ sunt separata, utraq; nunciatio ex pari operetur, si tamen inter socios nunciandũ sit, hæ species nunciationis non æque operantur.

Prætoris nunciatio nõ requirit sociorum distinctã partem

Nam non quemadmodum uerbalis nunciatio distinctã rem requirit, ita prætoris nuncius inter socios ad distinctionem rei respicit: sufficit ẽm si prætor socium simpliciter prohibeat, ne in re communi ædificet: ea enim prohibitione etiam si indeterminate fiat, socio cõquerenti consultũ est, qui consecutus est quod ei defecerat, nempe ne se inuito ædificetur, Secus est in uerbali nunciatione, quæ nisi

in ipsam

in ipsam aduersarij rem fiat, nihil certi habet: cum non constaret, ubi iure, ubi iniuria ædificaretur. At in re cōmuni satis est generaliter prohiberi, cum inuito socio, socius nullibi iure ædificet: unde prætor officio nobili iura sociorum quæcunq; ea sint, tutatur: & ad hoc præcipuum tendit, ut in re cōmuni nullus sociorum plus iuris usurpet, quàm uel oporteat uel deceat. Cæterum si quis ex eis grauetur, ad diuisionem prouocet, & coram arbitro: id est, iudice constituto, actione diuisoria sibi consulat. Et hanc fuisse mentem Iurisconsulti in d.l. iij.§.1. non credo quenquam cui ueritas cordi sit inficiaturum. Ex qua doctrina uerus etiam, ut supra diximus, intellectus ad d.l. sabinus. relucere poterit. Porrò nō est uerum, quod prætor nunciando, personam conquerentis uel nunciantis assumat. ut d. glos. in.§. meminisse, erranter uoluit: tum quia hoc nullo iure relatum est, & pari facilitate negatur qua adseritur: tum etiam quod si uera esset glos. doctrina, prætoris nunciatio à uerbali non differret: Cum constet eum qui per alium facit, ipsum fecisse censeri, per uulg. iura. & propterea si personam nunciantis prætor assumeret, ipsamet persona nunciasse intelligeretur: & deniq; maiestas prætoris nimium diminueretur. Et tandem error d. glossæ, apertissime liquere poterit per l. si opus, de op. no. nun. ubi prætoris nunciatio, non tanquā ex priuata persona, sed iure magistratus facta esse apparet. Supradicto intellectui nō obstat l. sed si inter me & te. ff. de serui. urb. quia ibi de negatoria, hic uero de op. no. nun. Prætereieram penè aliā quæ contra nos pugnare posset obiectionem, de d. l. deniq; §. si ex socijs. ff. quod ui aut clam. ubi socius contra socium ui aut clam ædificantem, ex eo interdicto ad interesse experiri potest, &c. Verum facilis est ad hoc responsio. Siquidem sociorū interesse dupliciter intelligitur: aut habita ratione rei communis in cuius communionis iniuriam ædificatur: & tunc socij communiter non seorsim eo interdicto contra ædificantem experiuntur, d.§.1. Aut quod socius contra socium pro suo priuato iure & interesse experiretur: hoc casu d.§.1. intelligi non potest. cum impossibile sit stante communione de ullo priuato interesse, seu iure doceri citra diuisionem posse, quod etiam supra attigimus, arg d.l. iiij.§. qui communem, & ibi glo. ff. fini. reg. Et ex hac eadem ratione etiam alibi Iurisconsultus in l. si ex duobus, in prin. & si. ff. de neg. gest. suam decisionem attemperasse uidetur. Cæterum si damnum, interesse, iactura ex portione quota socij ad æstimationem reduci posset: hic inspici portionem etiam pro indiuiso, nō inficiamur. ut l. si cōmunes, in fi. & arg. d.l. si ex duobus, in fi. de neg. gest. fa. l. prætoris.§.1. ff. de dam. infect. l. si quis putās.§. si damni. ff. com. di. Et per hāc declarationem alia quoq; iura, si quæ occurrerent, dissolui posse existimamus.

Verus intellectus ad l. sabin.

Prætor personam nunciantis non assumit.

Rationes contra gloss.

Alia obiectio.

Sociorū interesse duplex.

VERVS INTELLECTVS AD D. L. DE PVPILLO.§. SI PLVRIum ij. de op. no. nun. contra omnes Doctores.

SI OPVS uicini domui noceat, quæ pluribus sit cōmunis, docet Iurisconsultus nunciationem unius ex socijs, omnibus non sufficere, sed singulis esse nunciandum. Quem tex. Bar. & Doct. certatim omnes intelligunt, quod & si singulis sit nunciare necesse: si tamen ab uno ex socijs nuncietur, eam nunciationem quo ad ipsum nunciantem tenere, non quo ad socios: qui si prosequendo nunciationem, operis destructionem obtineret, idipsum etiā socijs prodesse: ea ratione, quod huiusmodi destructio cum sit indiuidua, non nisi in solidum fieri posset, l. stipulatio.§. quæsitum. ff. de op. no. nun. At in indiuiduis, uictoriam unius prodesse socijs. l. loci corpus.§. si fundus. ff. si serui. uen. Et licet tex. hic contradicere uideatur, cum dicit, unius nunciationē omnibus non sufficere: quo casu Iurisconsultum uoluisse, quod nulli sufficiat, per regulam æquipollentiarū, qua dicitur: Negatiuam postpositam signo uniuersali, suo contrario æquiualere. hoc tamen non obstare, quod huiusmodi regulæ logicæ in legalibus doctrinis non procedant, si absurdus intellectus oriatur: sic & in l. si seruus.§. si plurium. ff. si quis caut. negatio uni-

Enarratio communis opinion.

uersali orationi postposita, suo contrario non æquipolleat, &c. Hactenus communis opinio (& uere nihil aliud quàm opinio) cui quamuis nemo, quem ego uiderim, contradicat, credo tamen eam non esse ueram. Et primo, supradictam regulam logicæ inficiari nemo potest, in qua Iurisconsultus se fundare frequenter solet, l. obligari, in prin. ubi est elegans tex. cum glo. ff. de aut. tut. l. legitimos. §. an igitur, ibi glo. de legit. tut. l. quodlibet. ff. de sol. l. omnes. ff. de popu. act. l. error, in fi. l. regula. §. sed facti. ff. de iur. & fa. ig. cum si. Quæ regulæ logicorum, quia per eas differendi docetur ratio, non solum in legalibus, sed etiam in cæteris doctrinis locum habent: cum logica ad omnium methodorũ principia uiam ostẽdat. Sic & in Euangelio Lucæ, Omne uerbum non esse impossibile scribitur. Item in Ezechiele, Omne morticinũ non comedent sacerdotes. Et in actis Apostolicis, Petrus dicit se omne commune & immundum non comedisse. Paulus ad Galatas, Omnis caro non iustificabitur ex operibus legis. Et alibi ad Ephesios, Omnis sermo spurcus ex ore uestro ne procedat. Nimius sim, si exempla ex uarijs sacrarum literarum libris adduxero. Proinde hæc loquẽdi series in tex. nostro ad rationem differendi ex necessitate regulari debebit. Nõ enim est uerisimile Iurisconsultos, qui in omni philosophia fuere principes, et quorũ scripta argumentorum acumine, Rhetoricisque schematis omnifariam sunt referta, ita ineptiisse, ut ex regulis logicis & Rhetoricis loquentes, differendi rationem nulla ratione neglexerint. Nec uerum est, quod ex tex. nostro, si sua uerbis proprietas relinquatur, ulla oriatur absurditas. Et ratio quam Bar. ex §. proxime præcedente sumit, tam nihil ei suffragatur, ut etiam cum oppugnet, ut post ex ordine docebitur. Nec obstat d. l. si seruus. §. si plurium. ibi enim reus simpliciter promiserat omnes seruos sistere: unde cum aliquos non statuerat, per modum subiectæ consequentiæ recte infertur uerum esse, omnes non esse statos, id est, aliquos domi relictos. Quæ uerba non ponuntur absolute, ut simpliciter negarent: sed subijciuntur in consequentiam sermonis, seu conuentionis antecedentis, ut appareret promissionẽ quæ antecesserat, nõ esse seruatam. Regulæ ergo logicæ in absolutis sermonibus locum habent, non in relatorijs seu appendentibus: quorũ ueritas & uis ex his sumitur quæ præcedunt: in nostro aũt textu, sermo est absolutus in propria differendi ratione relictus, ut merito ex negatiua uniuersali sit intelligendus. Ad quod optime fa. noster textus alio loco: dum enĩ Iurisconsultus decidisset nunciationem unius omnibus non sufficere, ueluti sese exponens, subijcit, singulis esse nunciare necesse. quibus uerbis se melius declarare non poterat, euidenter testatus, nihil ab uno ex socijs agi, nisi singuli nunciassent. Sed ne sit ullus contrapugnandi locus, communem opinionem ratione inuicta subuertimus. Nam in capite supra proximo, docuimus socios stante cõmunione, in qualibet minutissima particula suam habere portionem: & item easdem portiones sensu corporali ostendi non posse, sed intellectu colligi. Quibus consequens est, si uicinus ædificando rei communi incommodet, dici non posse quod is magis huius socij parti quàm alterius noceat: quapropter unius ex socijs non est recepta nunciatio, ut qui uicino nunciationis causam petenti nullam posset reddere: cum non plus sua, quàm aliorum intersit, quando citra diuisionem nihil præ cæteris damni haberet quod causaretur. Denique si daremus nunciationem, saltem de facto procedere, quod forte aduersarius nec causam peteret, nec contradiceret: eam tamen nunciationem socius prosequi in iudicio non posset, cum nihil haberet quo suam fundaret petitionem: id quod euidenti dilemmate euincitur. Aut enim destructionẽm operis peteret, aut interesse. Primum non potest, quia cum in partem duntaxat suam nunciasset, operis destructionem non nisi in partẽ peteret: eatenus enim destruitur, quatenus nunciatum est. l. 1. in prin. l. prætor. §. 1. de op. no. nun. Verum operis destructio in partem peti non potest, confitentibus id aduersarijs: ergo is socius quod petere posset non obtineret, quod obtineret non posset petere: ut adeò ipse sibi obstaret, ipse se oppugnaret. ar. l. in ambiguo, in fi. ff. de reb. dubijs. Sin uero interesse peteret: hic aut ad cõmune sociorũ interesse aget, & non auditur,

In omni morali doctrina differendi ratio locum habet.

Authoritates de regula æquipollentiæ.

Responsio ad quedã obiecta.

Communis opinio subuertitur

Argumentum à consequentibus.

Sociũ nõ posse prosequi nũciationem seorsim

ditur, quia communi nomine non nunciauit: aut priuatū suum interesse prætendet, & iterum non potest, cum eo casu citra diuisionem non plus sua quàm aliorum intersit: ut supra declaratum est capite præcedente. Quapropter socius etiam si de facto nunciasset, tamen prosequendo nō haberet super quo ageret: & sic uana relinqueretur sua nunciatio, & uel ut calumniosa, impune sperni posset, ut in d. l. 1. in prin. post glos. de op. no. nun. elucidauimus. Et hæc est uera, & certe adcurata ratio, quæ Iurisconsultū mouit, ut decideret nullius seorsim nunciationem admitti, sed omnibus esse, in casu textus nostri, nunciandum. Ex prædictis satis patet, communem opinionem impro uide labi: quod putant, si in prosecutione nunciationis per socium factæ, opus destrui iuberetur, eam sententiam prodesse consocijs, cū ea destructio sit indiuidua, per d. §. si fundus. Hoc enim tam non est uerum, quàm est absurdum. Siquidem cum pro sua tan tum parte nunciasset, solidam destructionem petere non posset: ut iam supra declarauimus. Sed nec iudex eā non petitā, in sententia iuste cōplecteretur, per uulg. l. ut fundus. com. di. nec ex officio iuberet, scilicet quod non esset imploratū, nec implorari po tuisset, l. diem. §. hoc edictū. ff. de dam. infect. Adde quod cum factū socij alijs cōso cijs obesse non potest. d. l. de pupillo. §. si plurium. 1. consequenter etiam eius factum hoc loco alijs consocijs non proderit, ex regula oppositorum. Quod cū ita sit, iam ratio Bar. per quam à proprio hic sermone propter d. §. si plurium, recessit, non solum ei suffragatur, sed expugnat etiam: & tantū abest ut ulla absurditas urgeat à proprio sermone recedere, ut etiam plurimum absurdi ex communi intellectu nasceretur. Vides lector quomodo incidūt in prunas qui uolunt euitare patellam. Tandem d. l. loci corpus. §. si fundus, impertinens est ad propositum. Ibi enim in seruitute itineris, quæ naturaliter indiuidua est, sententia quæ uni socio datur, prodest & nocet consocijs. Item ibi socius in solidum super tota seruitute egerat: quorum neutrū hic recipitur. Recte ergo hunc nouum & uerum intellectum, contra omnes Doctores, ex ueritatis euiden tia euicimus. Sed posset fortasse uideri, quod is intellectus uel fraudis uel damni præ beret occasionem. Finge enim retento themate textus nostri, probabiliter apparere quod opus uicini, rei communi sit nociturum: & dum unus ex socijs damno occurrere per nunciationē pergat, cæteros cōsocios uel fraude uel negligentia nunciare nolle: nónne hic fraus subtexitur, uel damno res cōmunis afficitur, dum ædificantis temeritati unus ex socijs non posset occurrere? Sed nō obstat: huic enim uersuciæ socius facile medebitur: siquidem & ad diuisionem prouocare. d. l. iij. §. 1. de op. no. nun. d. l. Sabinus. com. di. & interim protestari corā aduersario uel uicinis poterit, sibi non esse nunciandi facultatem. Quæ protestatio tantū operabitur, ut facta diuisione, si ea portio cui ædificando iactura allata est, socio protestanti adiudicetur, & is de nouo nunciet, ædificantem compelli ut destruat opus, quasi repetita die sit nunciatum. arg. d. l. de pupillo. §. si quis ipsi. Quem tex. ad hanc doctrinam ex paritate rationis noue extendi mus, exemplo aliorum Doct. qui eum & scriptis & consilijs, pro ipsorum commodo, & pro re nata, ad uaria adplicare consueuerunt.

Non posse agi ex nunciatione unius ex socijs.

Confutatio aduersariorum.

Alia ratio.

Resolutio obiecti.

QVAE SIT RATIO QVOD OB SERVITVTEM rusticam non nunciatur.

SVPER ratione differentiæ cur ob seruitutem rusticam non nuncietur, in l. qui uiam. ff. de op. no. nun. & tamen in seruitute urbana nunciari potest d. l. de pupillo. §. impositiciam. eo tit. Doct. laborāt. Mihi post acrē inuestigationē Doct. ratio Ludouici Rhomani, quam Iason in l. 1. in fi. eo. tit. recitat, non displicet. Putat enim ideo ob seruitutem rusticam non nunciari domino ædificanti, quod licet is ædificando uiæ usum occupet: alio tamen loco æque idoneo eam seruitutē posse reponi. glo. in l. si cui. ff. de serui. & arg. l. ij. §. pe. ff.

Ratio Ludo. Rho. cur ob rusticam non nuncietur.

de relig. quæ commoditas in seruitutibus urbanis locum non habeat. Quod credo tolerari posse. Nam qui contra seruitutes urbanas ædificat, is uicini ædes damno præsenti & incommutabili afficit: quæ iactura nõ ita uiæ imminet postquàm reparari alio loco potest. Addimus tamen aliam rationem: nam damnum seruitutis urbanæ læsæ, est continuum: damnum uiæ occupatæ non ita: interualla enim ius eundi habet, quapropter in superiori casu extra ordinem subueniri oportet, in posteriori sufficit ordinaria actione ius seruitutis adseruisse. Potest & alio fine explicari ratio: Nam nisi in urbanis ædificijs nunciaretur, ut celeri remedio ædificantes cobiberētur: iam quies ciuitatum turbaretur, ad arma sæpe ueniretur, urbs ruinis deformaretur, dum illicite ædificans demoliri opus cogeretur: quapropter succurrendum celeri remedio fuerat. arg. l. 1. §. quies. ff. de off. præf. urb. c. ubi periculum, de elect. in vi. Quæ pericula, quia in seruitutibus rusticis cessant, illic ordinario iure non extraordinario remedio consulitur.

Alia ratio nostra.

Aliter explicatur ratio.

An autem alio iure seruitus, alio prædium censeatur. Hugolinus in d. l. 1. in fi. inter alias rationes sentire uisus est, quod alio iure seruitus, alio prædium cēseretur. Quæ tamen sententia communiter nõ est recepta: cum enim quælibet seruitus à prædio dominanti nominetur. glos. l. 1. §. item. ff. de serui. urb. præd. quod & communis sensus adprobat. recte seruitus rustica dicetur, quæ prædio rustico debeatur, etiamsi ex origine inter urbanas cēseretur: & ita ediuerso. Quapropter si ex puteis ædium urbanarum aquæ hauriendæ ius sit uicinis: si porrò seruitus itineris per atria seu uestibula domus cõstituta sit: id quod in inclyta urbe Constātia, unde mihi origo est, usuuenit: iam ex seruitute quæ origine rustica est, propter prædiū urbana enascitur. Porrò si prædio meo rustico, uicinus sit uel saltus uel nemus tuum, an non ex eo nemore, prædio meo debere seruitus umbræ possit: ut ita uel saltum uel nemus tibi recidere non liceat, ne plus lumini prædio meo facias, si lumen pressius illuc deuolueretur? Ea cum sit urbana ex origine, l. si arborem. §. interdum. ff. de serui. urb. præd. tamē propter prædium rusticum, rustica cēsebitur. Paria dixerimus, si prædio meo rustico ea debeatur seruitus, ne altius murum, sepem, maceriem tollas, & si quæ sint similes. Quæ cum ita sint, consequēs est ut si domui meæ à uestibulo uel domo tua seruitus itineris debeatur, eam censeri urbanam: quod & Cautelarius iste Cepolla, post longam & fastidiosam distinctionem in tracta. serui. tenuit. Ex quo limitari, d. l. qui uiam, noue poterit, ut in ea seruitute itineris quæ ex casu aduenticio urbana facta sit, non procedat. Nec obstat quod dicitur, per ea quæ aduenticia sunt, occasione originis iura non mutari. glos. in l. uendicatio. ff. de rei uend. Quia hoc nõ habet locū, si aduenticiā qualitatē propria defendat ratio. At nos paulò supra rationes euidētes docuimus, cur in urbana seruitute nūcietur.

Seruitutem à prædio domināti nominari.

Seruitutū naturam perdi propter prædia dominātia.

Limitatio noua ad l. qui uiā.

ALTIVS TOLLENDI FACVLTATEM esse duplicem.

Subtilis resolutio circa seruitutē altius tollendi.

DVPLICITER cõtingit altius tollere. Primo ex naturali libertate, qua ipsa origine quælibet domus libera præsumitur. l. altius. C. de serui. In hac libertate qui turbatur, negatoriam habet, per quam contendit ius non esse aduersario sese molestandi. Alio modo altius tollendi seruitus est, ut cum statuto municipali omnes ædes ciuitatis seruitute premūtur, ne ultra certam mensuram inuito aduersario tollantur altius: ut dicitur esse Florentiæ. quæ statuta etiam in ciuitatibus Sueuiæ obseruari constat. Hoc casu naturalis libertas ædium usqueadeò cessat, ut etiam huiusmodi municipales ædes quasi ab origine in seruitutem quodammodo ordinariam redigantur. Hic si uicinus uicino indulget ut altius tollat, recte intelligitur suas ædes & seruitute grauasse, & uicino dedisse libertatem altius tollendi, non naturalem, sed impositiciam: ut ita ea conuentio dici possit & propter seruitutē libertas, & propter libertatē seruitus. Per quæ etiam alibi trica Azonis intelligitur

intelligitur, dum in d.l. si unus .§. pactus, ff. de pact. in glo. mag. seruitutem libertatē nominari posse putat, quod in Doct. tuis nō inuenies. Potest & pactionibus fieri, ut altius tollere iure seruitutis competat. Nam si ædes meæ uicino seruitutem debent ne altius tollantur: at is ex causa aliqua facultatem altius tollendi iure seruitutis quam suis imponit ædibus, mihi concedit uel stipulationibus uel pactionibus: iam altius mihi tollere licet, non iure libertatis, sed iure seruitutis dominantis: per quas conuentiones etsi liberatæ sint ædes meæ ab onere altius non tollendi, ea tamen liberatio à natura nō competit, sed in uim seruitutis qua est uicini domus grauata. Nec ad rem pertinet si prætendat quis, simulatq; seruitus altius tollendi remissa fuit, ædes iā in naturalem libertatem rediisse. ar. d.l. si unus .§. quod & in specie, de pact. & proinde superuacuum esse quod uicini ædes seruitute ulla altius ædificandi premantur: quia imò uicini interest, ut ego potius iure seruitutis altius tollam, quàm iure libertatis. Ea enim libertas amitti facile non posset: at seruitus multis modis amittitur, & sufficit si cui uel in paucis, &c. l. tutori. C. de neg. gest. quæ sunt notanda, quia Accur. in §. æque. insti. de act. & in l. 1. ff. de ser. urb. præ. quædam impertinentia circa huiusmodi seruitutum species miscuit. *Alia species altius tollendi.*

Quæ autem actio pro ea facultate altius tollendi cōpetat. Ioan. Fab. in d. §. æque. putat pro huiusmodi seruitute uendicanda competere confessoriam, si uicinus uicinū altius ædificare non patiatur: quod & Aret. ibi placet. Iason ibidem negatoriam competere putat, iactitans illustre ingenium Io. Fab. eo loci defecisse. Mihi uero adsertio Io. Fab. uerissima uidetur. Certū ēm est altius tollendi ius, secundo modo acceptū, ut supra declarauimus, esse seruitutē. d.l. 1. d. §. æque. pro qua adserēda, quid aliud quàm confessoria dabitur? Cæterum si hoc ius primo modo acciperetur, nempe pro naturali libertate altius ædificandi: hoc casu nemo contradicit negatoriā competere: at de ea libertate nos nō loquimur, sed (ut dixi) de seruitute, ut ita nominis æquiuocatio Iasonē deceperit. Nec obstat quod per eam seruitutem ædes uicini liberæ redduntur: quia ea libertas est impositicia nō naturalis, & ex correlatione potius dicetur seruitus dominans: uel si per antitheta loqui liceat, serua libertas, aut libera seruitus: quod ipsum supra attigimus. *Actionem confessoriam competere pro iure altius tollendi, contra Iasonem.*

L. SI PRIVS. DE OP. NO. NVN. CONTRA Doct. sententiam intellecta.

SI communem Doct. intellectum in hac lege receperis, in offendicula & quidem grauissima, quinimò nunquam explicanda incidas necesse est. Ex communi enim intellectu, primo casu agitur confessoria, altero uero casu negatoria: & statuitur in utroq; casu pœna contumaci, quod is si ius suum tueri uelit, partes petitoris sustinere cogatur, & necessitate probandi prægrauetur. At hoc si communi intellectui locus sit, in neutro casu grauamē contumaci ingeritur. In primo nō: cum enim contumax ædes liberas esse contendat, in eo iuris præsumptione adiuuatur. In posteriori autem casu, probandi necessitas ideo non est ei grauamen, quod cum is contendat uicini ædes non esse liberas, probare hoc cogetur, etiam si non esset contumax. Proinde non erit possibile, maxime in hoc posteriori casu, quod probandi necessitas in pœnā contumaciæ grauare possit: quod est contra tex. apertū. In hanc nassam, imò iustam charybdim, cum Doct. certatim omnes, eorum intellectu impingerent, mirum est qualiter sese torqueant, & tamen nihil habent quo euadant: quin quo plus sese expedire pergunt, eo magis impediuntur: & cū ansam soluere contendunt, ut est in prouerbio, nodum ligant. Nec quisquam in orbe est, ne Africanus quidem, ut ego puto, qui communem hunc intellectum tueri possit ab offendiculis & à torturis manifestis. Nos hanc legem planam & facilem opinati, *Recitatio communis intellectus.* *Tortura Doct. ut euadāt.* *Intellectus noster*

m

nus & facilis. uerum intellectum putamus, quod in utroque casu confessoria ad seruitutem adserendam actum sit: Nempe in primo casu, contra uicinum Titius agebat cōfessoria, ne is altius tolleret, scilicet quod seruitus altius nō tollendi actori deberetur; id quod etiā communes doctrinæ recipiunt. In altero uero casu, contra uicinum agebatur, ne is actorem impediret ædificare uolentem, & idipsum pariter confessoria, per quam seruitus altius tollendi asserebatur. Eam enim seruitutem deberi posse, ex præcedenti capite satis patuit; quapropter in hoc secundo casu actor nō egit negatoria ex ea libertate, qua omnes ædes liberæ præsumuntur: non ullo modo, sed seruitutem sibi eo nomine deberi contenderat, ut altius liceret tollere. *Probatio.* Quem intellectum multa suadent, Primo quod seruitutes altius tollēdi uel nō tollendi, in iure iunctim enumerari soleant: ut uerisimile sit Africanum de eis etiam pari serie decidisse. fa. l. 1. ff. de ser. urb. Deinde litera tex. nostri hunc intellectum firmat: sic enim scribitur, Idemq; econtrario: per quæ uerba intelligitur Iurisconsultus contrariā seruitutē, scilicet altius tollendi, annexisse: ea enim recte sunt contraria, iure seruitutis altius nō tollere, & altius tollere. Quæ cū esset tam inepta ex contrario oppositio, si seruituti negatiuæ libertas affirmatiua opponeretur: Aut quis crederet Africanum Iurisconsultū acutissimum, & Rhetoricarū disciplinarum propémodum principem uim oppositorum ignorasse: Iam & tertio, si *Aliud fundamentum.* sequētia uerba ponderes, nostra adsertio tibi perspectissima fiet: sic enim subsequitur Iurisconsultus: Si cū agere uellet quis, sibi ius esse inuito aduersario altius tollere, &c. Ea enim uerba sine dubio seruitutem sonant, cū dicitur, sibi ius esse, scilicet quod proprie, & uelut ex naturali quadam obseruatione, seruitutes iura nominamus: & est uelut perpetuum in practica, cū in libello agitur sibi ius esse, quod per hoc ad seruitutē, uel alia iura incorporalia confessoria agatur. Porrò quod dicitur, inuito aduersario, recte omnino seruituti accōmodatur. Nam nusquam relatum est, quod is qui negatoria pro adserenda naturali libertate egerit, deducat libertatem sibi, inuito aduersario, competere: hoc enim ridiculum & stultum esset, cum naturalē libertatē ædium nihil promoueat, quod aduersariū narrem esse inuitū. Et uulgo notum est, non debere ullā in libello qualitatem narrari, quæ impertinens sit & inutilis, ut diximus post Docto. in l. 1. ff. de eden. Cum ergo tota series tex. ad confessoriam pertineat, & de negatoria ne uerbo quidē, aut nutu aliquo mentio fiat: & uerū sit quod Iurisconsultus, si in posteriori casu negatoriam tractaret, aut inexplicabiliter se inuolueret, aut absurda & una na decideret, ut supra declarauimus: profecto si usquam sit ueritati locus, indubitato *Defenditur intellectus nouus* tenendum est, utrobiq; tractari confessoriam: Sic enim tex. plane & facile procedet, & omnia suo ordine recta deciduntur serie, cum in utroq; casu contumax plurimum grauetur, in eo quod partes petitoris sustinendo, necessitate probandi adstringitur. quod *Quomodo contumax utrobique grauetur onere probādi* certe uno uelut digito ostendi poterit. Nam in primo casu ubi actor uicino nō esse ius altius tollendi confessoria egerat: si reus se defendisset, iam tutus erat iuris præsumptione, qua quælibet domus libera præsumitur. l. altius. C. de serui. & propterea actor etiamsi in possessione fuisset, probare cogebatur, nisi præscripsisset, l. si quis diuturno. ff. si ser. uen. Certe reo existente contumace, in pœnam contumaciæ rota conuertitur: Is enim contumax de reo petitor efficitur, adeò ut si postea eum qui ante egerat repellere uelit, actionem contra eum instituere, & libertatem quam adserit probare teneatur, scilicet quod nulla plus iuris præsumptione adiuuetur: & ediuerso, actor qui seruitutem prætenderat, etiam si non esset in quasi possessione, onere probandi non grauabitur. Et habet hoc rationem: ex contumacia enim & fuga rei præsumptio pro actore enascitur. Cum enim reus sese uno uerbo, nempe libertatem allegando, defendere potuisset; & nihilominus uel fugit, uel latitat, iuste præsumitur actoris ius eo nomine adfirmare. arg l. quod autem, in fi. ff. de lib. cau. l. de ætate. §. qui tacuit. ff. de interro. act. Paria dicimus posteriore casu: cum enim actor confessoria egisset ius sibi esse altius tollēdi, hoc probare tenebatur, si reus se defendisset: ut supra diximus. Cæterum quia reus contumax est, si ullo post tempore ædificantem pergat repellere, petitoris

petitoris partes sustinere, actionẽ instituere, & quod alteri ius altius tollendi non com petat, probare tenebitur. Verum quàm difficilis sit contumaci in utroq; casu ea proba tio, quilibet peritus facile colliget. Hic est facilis, expeditus, certus & indubitatus in-tellectus huius legis, textui amicus, Iurisconsulti prudentiæ consonans, imò ex necessitate literæ recipiendus: nihil habens absurdi, nihil impediti, nihil quod sit uel obscurum, uel inexplicabile. Decepit fortasse Doct. quod non aduerterant, altius tollendi facultatem, non solum libertatis, sed etiam seruitutis nomine competere, ut in superioribus declarauimus. Ex quibus relucet omniũ Doctorũ error intolerabilis, qui unquã super ea lege scripsere, & quàm coacte, quàm omnino impertinenter negatoriam actionem in dictam legem intruserunt. Sed homines sumus, atq; utinam ex Epicteti sententia, idipsum quod homines sumus cognosceremus, nosq; humana pati non dissimularemus: iam ueritati à quocunq; ea diceretur, crederemus, meliora sentientem sine inuidia sequeremur, & reiectis fastuosis Italorum & Gallorum titulis, etiam Germanis docendi gratiam à Domino dari fateremur. Sed sunt qui leges faciles sæpenumero ideo obscurant, siue quod non omnium facilis sit & expedita interpretatio, siue quod ueritatis profundior inquisitio negligatur. Non enim uolo adserere quod ad augmentum stipendiorum aliquando nodus in scirpo quæratur: uidere tamen Bal. poteris in l. Iurisgen. §. quinimò, in uers. utputa post diuortiũ. ff. de pact. ubi nescio an æquã causam adferat, cur Accur. glo. suas nõ semel dedita opera obscurarit.

SERVITVTVM INNOMINATARVM QVAE NOSTRAE GERMANIAE consuetudine usurpantur, natura & conditio.

SVNT iura seruitutum innominata, quæ apud Germanos sunt frequentissima: ut cum rusticis ius secandi ligna ex sylua uicina competit: item & nobiles uenandi, aucupandi iura in syluis aliorum usurpant: Sic & ciuitates, uillæ, monasteria aliæq; communitates, ius pascẽdi in alijs prædijs, ius piscandi, & cætera id genus compluria iura habere dinoscuntur, præter id quod alicui fundo in specie hæ seruitutes debeantur: In ciuitatibus porrò, sicubi in magnis domibus sunt putei, ius aquæ hauriendæ non ad ullam fundi utilitatem, sed uicinis ad eorum commodum competit: & quæ similia adduci possent: an huiusmodi iura seruitutes sint? Glossæ tenent esse pacta seu iura personalia, in l. ut pomum. ff. de seru. in l. mela. in fi. ff. de ali. leg. l. pecoris. ff. de seruí. rusti. præ. & ita se habet communis opinio. Quæ si uera est, iam pro eis non daretur confessoria uel negatoria, quæ in pactis personalibus locum non habẽt. Porrò contra quemcunq; possessorem non darentur, quia pacta ad tertium non extenduntur. d. l. si unus. §. ante omnia. ff. de pact. l. quò tutela. §. fi. ff. de reg. iur. cum si. Nos indubitate tenemus eas esse seruitutes, ea maxime ratione, quod contra quemcunq; possessorem competunt: id quod quotidiana consuetudine experimur, imò aliquãdo tales seruitutes amplius centũ annis durauere, & durãt in Germania nostra. Et quod huiusmodi iura seruitutes sint, tenuit Bal. in l. fi. C. de cond. inde. licet uariet in rub. C. de usufru. Idem tenet Ioan. Fab. in d. §. æque. in sti. de act. Et ne utar testibus ambiguis, textum adduco expressum in d. l. mela. ad fi. de ali. leg. ibi, In eadem causa erunt seruitutes gestandi uel in tuo uuas premendi, &c. Accedat quod consuetudo in nuncupatione seruitutum dominatur. l. si publicanus. §. fi. ff. de publi. Vnde quia prædicta iura consuetudine Germaniæ seruitutes nominãtur, præualebit ea consuetudo, & non erunt pacta personalia. An autem reales sint uel personales, dubitationis est. Et certe Bal. Io. Fab. in locis supra allegatis, putant personales esse, si in utilitatem alterius prædij non competerẽt. quæ sententia iuribus supra allegatis manifeste fundatur; cæterum moribus Germaniæ notissimis subuerti uide-

seruitutes Germaniæ cuius sint naturæ.

An seruitutes Germaniæ sint reales. &c.

tur:cum huiusmodi seruitutes sint ex utraque parte perpetuo reales,& cũ persona nunquam finiantur. Nos eam rem distinctione noua & notabili temperamus. Quod enim per manus traditur, seruitutes esse reales quæ à re rei debentur, duplicem intellectũ recipit. Potest enim seruitus realis, rei singulari, id est prædio, in specie deberi: quo casu omnia ferè iura de huiusmodi seruitutibus loquentia intelligi conueniet. Potest & secundo seruitus realis intelligi, quæ rei uniuersali, id est alicui loco & personis eo loci degentibus debetur: ut cum communitati alicuius ciuitatis, uillæ, monasterij, habitatoribus castri, ius pascendi, uenandi, piscandi, &c. debitum est. ea seruitus etiã realis dici iure optimo potest, quia à re rei, id est à prædio seruiente, loco uicino, & occasione loci, personis illic habitantibus debetur, pro quo fa. in arg. glos. not. in l. ij. in uer. cloacam. ff. de serui. rust. Et ita noue ornari poterit l. pecoris. de ser. rust. ubi cũ dicitur, pecoris pastum seruitutem realem esse, si prædij utilitas sit in pecore, nihil uetat, quin nomine prædij, non solum unum, sed & plura uno loco simul collecta intelligas: Et in l. ergo. eo tit. cum dicitur, cretæ eximẽdæ, &c. ius posse constitui in alieno si fundum uicinum quis habeat: non est absurdum sub fundo, etiam locum uniuersalem intelligi, personis & prædijs collectum: Ab uno enim ad pluralitatem argumenta duci non est insuetum. l. miles. §. decem. ff. de re iud. l. si finita. §. cum autem. ff. de dam. infe. & fa l. locus. l. quæstio. l. fundi. ff. de uer. sig. Prædictæ igitur seruitutes Germanorũ, quamuis primo modo acceptæ, non sint reales: posteriori tamen intellectu, optimo iure reales dici poterunt, & ita consuetudine Germaniæ manifesta seruantur, quæ, ut dixi, in huiusmodi iuribus dominatur, d. l. si publicanus. Et dato quod supra allegata iura, de prædijs seu fundis in specie loquerentur, attamẽ ex identitate rationis, & ex præsumpta intentione Iurisconsulti si de hoc cogitasset, sine dubio ad locum pluribus fundis seu prædijs in unam communem conuersationem deputatum extendisset, arg. eorum quæ habentur Insti. de legitima patro. tute. ubi est tex. ad hoc notabilis. Accedat quod locus sub toto collectiuo conclusus, appellationem rei non abhorret, arg. d. l. rei appellatione. de uer. sig. ut adeò in supradicto seruitutum genere, rem rei seruire iuste concludatur.

Noua distinct. — *Nouum ornamentum ad l. pecoris.* — *Arg. ab uno ad plura.*

SVBSTANTIALIA ET NATVRALIA CONTRACTVVM

quæ sint, & quando naturalia pacto tollantur.

SVBSTANTIALIA contractus sunt, quæ dant esse contractui ex seipsis & absolute, & sunt uelut forma essentialis, ex qua in esse contractus producitur, productus conseruatur: qua forma destructa, iam contractus uita defunctus est, l. Iulianus. §. si quis rẽ. ff. ad exhib. & fa. quæ tradit Bal. l. 1. uers. nunc tractemus. C. de fid. instr. & iure hast. fisc. li. x. Sic in emptione precium est de substãtia, insti. de contra. emp. §. precium. In societate, cõmunio. l. 1. in fi. cum l. seq. ff. pro soc. & alibi per discursum. Sic in precario, reuocandæ rei facultas. l. cum precario. ff. de preca. Sic & interrogatio & responsio actu continuo facta, formam substantialẽ dat stipulationi, quæ eam in esse producit. l. 1. §. qui præsens. de uer. obli. iunct. l. continuus. eo. tit. Naturalia sunt, quæ ad contractum naturali quadã habitudine accedũt, & ex contractu uelut cõcomitanter dependẽt, ex eoque subsistunt, non uero cõtractus ex ipsis: ut in cõtractu emptionis, euictionis obligatio: ista enim ad contractũ perfectũ ex quadã dependẽtia enascitur. In contractu societatis, lucri & damni participatio. In stipulatione, naturale est quod stipulatio stipulationẽ tollat, d. l. si unus. §. pactus. ff. de pact. & si quæ similia in cõtractibus inueniãtur. Putabat tamen Bal. in d. l. ij. uers. nũc tractemus. simultaneũ, seu continuum tempus, in stipulatione non esse substantiale, sed naturale. quod non est tutum: sola enim interrogatio & responsio, ad stipulationis esse per se nõ sufficerent, nisi sint temporis continuitate coniunctæ

Substantialia contractus. — *Naturalia contractuum.* — *Contra Bal. in stipulatione.*

functæ, d. §. qui præſens. Vnde uerius eſt quod diximus, formam ſubſtantialem ſtipulationis eſſe interrogationem & reſponſionem ſimultaneo tempore factam. Circa prædicta aduertendũ eſt, quod ſubſtantialia pacto non tolluntur, quin à contractu uel in totum uel in partẽ re integra diſcedatur: id quod late tractatur in l. iuriſgen. §. adeò. l. ab emptione. ff. de pact. Naturalia autem pacto tolli poſſunt, manente nihilominus contractu, ut in l. pacta conuenta, cum gloſ. ff. de contra. emp. l. 1. §. ſi conueniatur. ff. depo. cum ſi. Cui tamen doctrinæ ualide obſtat l. cum manu ſata. §. fi. ff. de cõtra. emp. ubi naturalia contractus pacto tolli non poſſunt. ſic in l. ſi nõ fuerit, in fi. ff. pro ſo. l. Lucius, cum dicitur, notiſſimos fines excedi. ff. depo. & ita de ſimilibus. Hanc difficultatem nemo uſq; huc, quem certe ego uiderim, diſcuſſit. Credimus autem eam rem ſubtili diſtinctione diſſolui poſſe. Duplicia enim ſunt contractuum naturalia: quædam per naturam cohærent, & ex uiſceribus contractuũ ſumpta, quaſi intrinſeca qualitate inſunt: quæ forte recte dixerimus uirtutem eſſe à propria contractus ſpecie productã, logici propriam paſſionem rerum nominant, uelut ab eſſentialibus principijs enatam. Alia ſunt naturalia, quæ contractibus ex conſuetudine adſunt: & nõ alia ratione naturalia dicuntur, niſi quod frequentiori & aſſidua conſuetudine, quæ in nomen naturæ tranſijt ad contractus acceſſerunt, de quibus eſt gloſ. in d. l. pacta conuenta, in prin. Priora naturalia, pacto non tolluntur, imò pacta contra naturam contractus adiecta cæteris paribus cadunt. Sic in contractu emptionis, pacto fieri non poteſt, ut dominiũ actu uel habitu non tranſeat: eſt enim intrinſecũ naturale, d. l. cũ manu ſata. §. fi. Porrò & in contractu ſocietatis, conueniri non poterit, ut alter ſocius lucrum, alter damnum haberet. d. l. ſi non fuerit. eſſet enim leonina ſocietas contra inſeparatam naturam ſocietatis. Sic & in contractu depoſiti, conueniri non poſſet, quod dominium rei depoſitæ in depoſitarium tranſiret, d. l. Lucius. ubi aperte dicitur, per huiuſmodi pacta notiſſimos fines contractus excedi. Nec ad rem pertinet, quod huiuſmodi pactum ibi in pecunia numerata factum, non uiciatur quo minus ex depoſito agatur ad pecuniam. d. l. Lucius. cum l. ſeq. quia hoc eſt ſpeciale in pecunia numerata, eo caſu quo non obſignata deponeretur. Cum enim ſeruando pecunia ſeruari non poſſit, & in eodem genere functionem recipiat, facile tolerari hoc pactum potuit, ſcilicet quod in pecunia nõ obſignata depoſita, tacito etiam pacto tranſit dominium. l. in naue Saupheli. ij. reſponſo. ff. locati. ut adeò huiuſmodi obſeruatio ad ſingularia pecuniæ numeratæ, noue & eleganter adſcribi poſſit: nihilominus tamen quia ea conuentio notiſſimos depoſiti, ut diximus, fines excedit, in alijs ſpeciebus ſeu corporibus depoſitis nõ reciperetur. l. licet. §. 1. ff. depo. ut ita merito inter uera naturalia hic caſus connumeretur.

Subſtantialiá pacto non tolluntur.

noua diſtinctio circa naturalia

Subtilis reſolutio l. Lucius depoſiti.

Nouũ ſingulare pecuniæ numeratæ.

Quod ergo ſupra diximus, naturalia pacto tolli poſſe, intelligẽdæ ſunt extrinſecæ habitudines, quæ à conſuetudine quodãmodo in naturã contractus tranſierunt: ut quod non debeatur euictio in contractu emptionis: item quod leuis culpa, aut periculum in depoſito ſuſcipiatur. d. l. 1. §. ſi conueniatur. §. ſæpe euenit. ff. depo. & ſi qua ſunt ſimilia, quæ in contractibus ex dicta noſtra diſtinctione (qua inſeparata naturalia à ſeparatis diſtinximus) inueniri poſſunt. Eget tamen ea res ingenio, & quidem inſtructo, ne ſubſtantialia cum naturalibus inſeparatis, quod ſuperioribus annis quidam ex Doctoribus fecit, miſceantur.

SENTENTIAS TRANSACTIONESVE EX FALSIS INſtrumentis datas, ſine in integ. reſtitu. retractari.

VICQVID Gloſ. Bart. & alij ſentiant, uerum puto, quod ſententia ex falſis inſtrumentis lata, ſine ulla obtenta reſtitutione tollatur. l. qui agnitis. ff. de excep. & eſt expreſſum, niſi cauillemur in l. 1. ij. & iij. C. ſi ex fal. inſtr. Adde quod falſitas inſtrumentorum inficit ſententiam uicio intrinſeco & formali: quia cum res iudicata pro ueritate habeatur, iam falſitate manife-

ste apparente, ueritatis cessat præsumptio & substantia: quia nihil est uero magis contrarium quàm falsum. auten. de instru. caute. in prin. colla. vi. sed in integ. restitutio uicia accidẽtalia reparat. l. 1. ff. de in integ. Et hoc uidetur tenere glos. in l. si fideiussor. §. in omnibus, in fi. ff. man. Quibus consequens esse puto, quod cum sententia & transactio parificentur. l. non minorem. C. de transact. recte etiam ex falsis instrumentis, transactionis tolli efficaciam nulla intercedente restitutione: & ita intelligo. l. si ex falsis. C. de transact. Sicut enim falsus tutor nõ est tutor, & falsum testamentũ non est testamentũ. l. Paulus. ff. de uer. sig. ita falsa transactio, non est transactio: pro quo est tex. apertus in l. 1. ad fi. ff. ad Tertull. Et quamuis in cõtrarium sint cõmunes doctrinæ: hæc tamẽ est uerior & ex textib. iuris fundatior, rationi & æquitati cõformior. Nec obstat l. diuus. ff. de re iud. quia ibi testimonia falsa præsumebantur ex pecuniæ corruptione, sed non apparebat expresse falsitas, id quod tex. ibi in fi. satis docet. Alia autẽ Iura per Doct. allegata, uidelicet l. nam & postea. §. si minor. ff. de iureiur. l. exceptiones, in fi. ff. de excep. & similia, nihil contra assertionem meam pugnant: nam in eis non apparebat falsitas quæ dispositionem inficit.

CVR ACTIO HAEREDITARIA SERVI CORRVPTI in duplum, & legis Aquiliæ in simplum in peti. hære. ueniat, ratio noua.

Cur in actiones hæreditarias dupli incremẽtum aliquando non ueniat.

IVRISCONSVLTVS alibi, nempe in l. hæc actio, in fi. cum l. seq. in prin. ff. de ser. corrup. decidit actionem serui hæreditarij corrupti, in petitionẽ hæreditatis in duplum uenire: è regione in l. item ueniũt. §. cum prædiximus. ff. de pet. hære. deciditur actiones hæreditarias cum natura incremẽti non uenire; siquidem actio legis Aquiliæ in petitionẽ hære. ad simplũ ueniat, non ad duplum, quod ex inficiatione increscat. Accur. pro ratione differentiæ naturã actionis distinxerat, in Primordialem, quæ à principio insit: & Accidentalem, quæ ex postfacto: uolẽs duplum in actione serui corrupti ex primordiali natura, sed in lege Aquilia ex accidentali, nempe ex inficiatione emergere: & proinde illic in petitionem hæreditatis uenire, hic non uenire. Ego tametsi eam distinctionem non oppugnem, subtilius tamen disquirenti, alia & melior ratio occurrit. Siquidem duplum in actione serui corrupti, cum ex damno & in pœnam corruptionis ab initio competat, hæreditarium est, & in hæreditate inuenitur, quapropter ad hæredẽ protenditur, d. l. hæc actio, in prin. sed in l. Aquilia, duplum non immediate seu ab initio ex damno dato uenit, sed in pœnam aduersarij negantis emergit. l. contra negantem. C. de lege Aquilia. unde non potest dici hæreditarium: reus enim à defuncto nondum conuentus, negare nihil potuit. Quod si is ab hærede conueniatur & neget, ideo non est locus pœnæ dupli, quia defunctus decesserat antequàm ei ius eius pœnæ quæreretur: quapropter sicuti in hæreditate dupli pœna non inuenitur, ita ab hærede non petet. Quod potest latius liquere si ad practicam res ponatur. Sic enim hæres agit. Quia tu damnũ defuncto fecisti, & ea actio ad me tanquam hæredem deuoluta est, peto damnum, &c. Quod si reus inficietur sese intulisse damnum, & conuictus fuerit, ad duplum tamen non condemnabitur: Nõ enim est res hæreditaria, cum inficiatio ista post mortem defuncti facta sit, & post eius mortem de nouo emerserit. Simplum igitur in hæreditate inuenitur: pœna autem dupli, quæ ex posthuma inficiatione crescit, non est in hæreditate inuenta, & sic ad hæredem nõ pertinet. Quæ enĩ in corpore hæreditatis nõ includunt, hæredem nõ respiciunt. l. si tibi. §. si pactus. ibi glo. Paul. & Doct. ff. de pact. Et hæc fuit Iurisconsulti sententia in d. §. cũ prædiximus, per nos non insubtiliter, cæterũ noue excussa. Ex prædictis pari nouitate inferimus, quod si defunctus aduersariũ super damno cõuenisset, & reus fuisset inficiatus, cõuictusq; de mẽdacio, certe si defunctus pen-

Primordialis natura. Accidentalis natura. Alia & noua ratio.

Illatio noua.

ctus pendente iudicio decessisset, iam cœptã litem cũ sua natura etiam in pœna dupli hæredem posse prosequi, quippe quod incrementum dupli iam in hæreditate inueniretur: & uulgo notum est, instantiam in hæredem cum omnibus qualitatibus trãsfundi, Bal. in l. 1. C. de sent. quæ est noua limitatio ad d. §. cũ prædiximus, quam & ex eodem tex. subtiliter colligi posse putamus, in eo quod de actione l. Aquiliæ loquitur: quo casu satis innuitur actionem necdum incœptam, alioqui non de actione, sed de iudicio mentionem fecisset: sicut statim post de noxali iudicio uerba facit, ne me quispiam diuinare putet.

Casus ubi incrẽmentũ dupli in l. aquil. in hæreditatem uenit.

Accur. ex sua distinctione, qua naturam actionis primordialem & accidentalem distinxit, ut supra deduximus, improuide deceptus est in l. certi. in ij. glos. in fi. & postea in uerb. ex lege Aquilia. ff. si cer. pe. dum putabat si ex certi cõdictione ageretur ad damnum legis Aquiliæ, primordialem naturam inspici non accidentalẽ: & sic ad simplũ agi non ad duplum. ar. d. §. cum prædiximus. Quæ opinio, quamuis ab omnibus Doctoribus in multis locis teneatur, & per Bar. in d. l. certi. & per Bal. alio loco multum commendetur: tamen non est uera, ex rationibus subnexis. Primo, quia est cõtra tex. in d. l. certi. ubi simpliciter & sine distinctione deciditur certi condictionem competere ex lege Aquilia: nec restrinxit Iurisconsultus eam cõdictionem ad simplum, nõ omissurus si alterari uim cõdictionis certi uoluisset: sicuti eam alterationem non tacuit in d. §. cum prædiximus. Ista ergo glossæ & Doct. restrictio non est recipienda, quã sine lege faciunt, cum Iurisconsultus generaliter deciderit, l. 1. §. generaliter. ff. de leg. præst. cum uulg. maxime cum hic nulla extet coërcendi ratio: ut statim docebitur.

Damnum legis Aquiliæ ad duplũ dari, etiam si certi condictione agatur.

Deinde doctrina glossæ & Doct. nullo iure fundatur: & sic (quod sæpe dico) eadẽ facilitate reuellitur qua adseritur. Nam d. §. cum prædiximus, cui Accur. potissimum nititur, nihil pro eo facit: ibidem enim duplum ex lege Aquilia, ideo in petitionem hæreditatis non uenit, quia non erat res hæreditaria, ut supra proximo capite satis euicimus: at hic nullũ est impedimentũ, quin certi condictio omnia ea cõplectatur, quæ insunt in lege Aquilia. Quæ una ratio sufficeret germani iuris ueritatem amanti. Quod autem Ang. in d. §. cum prædiximus, glossæ opinionem ideo defendit, quod natura accidentalis non sit in actu, sed in potẽtia, unde surrogari nõ possit, etc. non obstat. Quãuis enim non sit in actu existenniæ, est tamen in actu essentiæ: id est, in habitudine legis Aquiliæ. incrementum enim dupli in natura legis Aquiliæ quadam habituali essentia latet: facta uero inficiatione, in actum erumpit. d. l. contra negantem. C. de lege Aquilia. l. inde Neratius. §. hæc actio. ff. eo. tit. Recte, sicut ius in ipsa iustitia habituali essentia latuit, erupit autem in actum, dum per legislatorem ex iustitia productum est, ut alibi latius disseruimus. Cum ergo ex lege Aquilia certum damnum condixero, aduersarius uero damnum neget, & de mendacio cõuincatur: iam dupli incremẽtum, quod in actione legis Aquiliæ habitualiter inerat, in actum erupit. Quæ ergo esset intoleranda absurditas, quod is qui ex natura legis Aquiliæ condicit, duplum non consequeretur? Tandem si glossæ & Doct. opinio uera esset, aliud intolerabile absurdum eueniret. Nam quamuis certi cõdictio cum alijs actionibus concurrat, altera tamen per alteram consumitur, catenus ut si quid non sum ex una consecutus, ex altera deinde consequi non possum, l. duobus. §. exceptio. ff. de iureiur. Si nunc condixissem damnum ex lege Aquilia, & aduersarius negasset: iam duplum quod mihi iure & ex natura legis debetur, nunquam consequerer. Ex condictoria enim actione secundum communes opi. non: quia in eam non ueniret. ex lege Aquilia non, quia iam consumpta esset, & sic fraudarer iure debito: Et consequenter certi condictio, quæ à Iurisconsultis in prouisionem agere uolentium inuenta est, non solum non esset prouisio, sed & pestis & pernicies litigantium, scilicet quod per eam iura nobis debita non consequeremur. Quæ si nõ sunt absurda, nihil uideo quod præterea absurdum dici poterit. Quæ cũ ita sint, uidere licet quàm supino errore Bartolus circumferatur, dum putat: Si ex contractu emptionis uel uenditionis certum condicatur, nõ uenire fructus ex mora, sicut

Dissoluitur ratio Ang.

Error Bart.

in bonæ fidei contractibus,&c.Hoc enim tam nō est uerum,quàm est iniquum. Quæ, enim esset æquitas, quod uenditor fundi ideo fructus suos faciat, quod moram nectit in tradendo,si forte condictione certi cum eo ageretur? An non contra euidentissimū ius est,lucrū ex eo consequi in quo delinquitur?l.siue hæreditaria,in fi.ff.de neg.gest. at morosus delinquit: unde iniquissimum esset, si condictoria actione conuentus, fructus suos faceret consumpta iam actione ex empto, d.§. exceptio.

Vide lector quisquis ueritatem & æquitatem amas,quàm late manus error porrigat,si ei in primo limine non obsistitur.

INTELLECTVS L. EX DIVERSO, SOLV. MATRIMO. cum alijs LL. pugnantibus.

In ll.pugnantibus circa soceros Doct.affliguntur.

VARIARE inter sese & dissidere uidentur,l.ex diuerso.cū l.pe.de iur.dot. & l.sicut autem.l.sed hoc ita,de re iud. Nam in l.ex diuerso, Neratius iustum esse decidit socero mariti in dotis promissione subueniri, ne in solidum exigatur: At in l.sicut autem,in fi.idem Iurisconsultus alio nos iure uti dicit, Item in l.sed hoc ita, negatur socero subueniri sol.mat.quod in d.l.pe.ei conceditur.Ioan.de Imo.& Alex.affliguntur & æstuant,non habentes quicquam solidum quod concludant.Nos hunc nodum facile explicabimus. Nam Neratius in d.l.ex diuerso. & in l.sicut autem,sibijpsi non dissidet.Quod enim in altera lege iustum esse dixit,hoc in l.sicut autem,æquum uideri docuit.Subiungit tamen per copulatiuam, quod & alio iure utamur. quasi diceret, licet iustum sit,& æquitas exigat, socero succurri, hoc tamen non esse perpetuum, euenire enim casum in quo & alio iure utamur. Ista enim copulatiua, sed &,uim habet addendi, ut uel augeat uel limitet, ut not.in l. ij. supra ne quis eum. Et quamuis Neratius eum casum quo alio iure utamur non aperiat, Pomponius tamen in l.sed hoc ita, aperit, dum affinitatem manentē distinguit aut solutam:quod illic beneficio locus sit,hic nō sit locus.Quā tamen Pomponij decisionem Iurisconsultus Paulus limitat in d. l. pe. ubi socero mariti, quamuis is dirempto,id est sol.mat.regulariter beneficium non habeat: ex causa tamen & persona à iudice hoc tribui deciditur.Et perpendendum est uerb.tribui, quo haud dubie significatur,dictum beneficium socero sol. mat. non competere, nisi ei à iudice ex causa tribuatur,arg.l.1.§.1. C. de pet.bono.subla.li.x.ut sic nulla sit in d. ll. dissensio, sed altera per alteram determinetur. Quibus consequens est, socerum mariti differre ab uxoris socero, quippe quod huic beneficium manēte & sol.mat. æqualiter competat, etiamsi nulla uel causa uel personæ conditio suadeat: cæterum socero mariti, non competit nisi ex causa necessaria,& ex personæ conditione, quā facilem differentiam Imolen. adsequi non potuere. Credimus tamen, quod si socer mariti in promissione dotis dolum fecisset, ut qui circumueniendi generi causa, sciens & prudens, plus dotis promisisset quàm præstare posset, ei non esse parcendum, non solum sol. mat. sed ne manente quidem,quin in solidum possit conueniri. l.si rerum,in fi.& d.l.sed hoc ita,in fi. de re iud. cæterū temperādum esse, ne doli mentio fieret,sed ciuilibus uerbis agendū. ar.l.si superstite. C.de dol. Quinetiam si & uxoris socer,uel in donatione propter nuptias promissa, uel in dote recepta,dolo uersatus esset (id quod de facto contigisse nouimus)conueniri ob dolum,exemplo mariti,in solidum posse crederem,cum diuersitatis ratio dari nequeat, & sæpenumero dotem patres recipiant, maxime maritis filijsfamilias existentibus. Alex.in l.rei iudicatæ.sol.mat.& in d.l.sed hoc ita.putabat eam cōtrarietatem Iurisconsultorum nō posse recte defendi. Iason putat non posse melius dici, quàm ex Io. de Imo. didicit; & tamen recte & ordine totus conflictus supradicta elucidatione sedatus est.

Verb.tribui.

Qualiter uarient iur.in utrisque soceris.

FVRTI ET DAMNI DIFFERENTIA.

VRTVM à pluribus cõmissum, unius facinoris loco est, non ita in damno plurium. Rationem moderni post Bar. in l. si familia, de iur. om. iud. comminiscuntur: quæ nihil habet momenti. Ego puto probabiliorẽ eam esse rationem: Nam furtum à pluribus cõmissum, in re ablata nihil magis nocet, quàm si ab uno committeretur. De damno uel iniuria non est ita. Nã damnum per plures rei meæ datum, dum pro se quisq; manus admolitur, plus mihi detrimenti affert, quàm si unus me damnificaret. Paria de iniuria à pluribus illata dixerimus, & idipsum ad sensum patet, & satis probatur per l. si plures. ff. de iniur. *Cur furtũ plurium sit unum facinus, non ita damnum.*

IVSSOS POSSIDERE EX SECVNDO DECRETO, æqualiter dominos futuros.

OMMVNIS est doctrina Accursij & Doct. in l. prætoris. §. 1. l. si finita. §. si ante. & §. cum autem. ff. de dam. infe. quod licet plures missi ex primo decreto æqualiter detineant, si tamen iussi sint possidere ex secundo decreto, pro rata damni unumquemq; possidere. Mouentur ex eo, quod iniquum esset si æqualiter domini fierent, qui inæqualem causam damni haberẽt. Item si ex stipulatione ad damnum agatur, damni restitutionem pro rata fieri. l. ex damni. §. ij. ff. eo. tit. Sed missionem ex secũdo decreto esse loco cautionis. l. prætor. §. in eum. eo. tit. igitur pro rata competere, quia subrogatum, &c. iuribus uulg. Nec obstare secundum eos d. §. si ante. ubi dicitur, eos qui iussi sunt possidere, æqualiter dominos fieri, &c. intelligi enim æqualiter, id est, pro rata damni: uel sicuti Iac. de Aret. & Bar. exponit, pro simul tempore: & per hoc se Bar. concordasse scribit testes, quorum alij dicebant filium in maiori, filiã in minori parte institutos, alij aũt esse æqualiter institutos: intellexit eñ Bar. esse institutos simul tẽpore, &c. Sed in contrariũ est aperta ueritas: nempe eos qui iussi sunt ex secundo decreto possidere, non pro rata damni, sed æqualibus partibus dominos fieri: quod quidem rationibus & iuribus constare poterit euidentiss. Primo arg. sumpto ab impossibili, quod est fortissimum. Nam qui ex secundo decreto possidere iubetur, nondum ullum damnum senserunt: pro damno enim quod futurum timetur possidere iubentur. l. ij. & l. prætor. §. hoc edictum. ff. eo. tit. Quomodo ergo pro rata damni possiderent, quibus necdum ullum damnũ contigit? Simili árg. utitur Iurisconsultus in l. 1. §. Iulianus. uers. itaq; ff. de iti. actuq; pri. ibi, Non quasi precario usum, sed quasi nec usum. Et fa. quod uulgo dicitur: Non entis nullas esse qualitates. l. eius. ff. si cer. pe. Proinde quomodo possibile esset portionis ratam in eo damno respicere, quod necdum in rerũ natura fuit, & fortasse nunquã eueniet? quia de futuris contingentibus, &c. ar. l. sed etsi restituatur, in fi. ff. de iud. cũ uulg. Porrò dicta ratio, proprio firmatur Accursij testimonio: qui eam rationem in diuiduo sensit in d. l. si finita. §. cum autem. in uerb. contigerit, ubi dicit, nihil prodesse immitti pro damno dato, cum nihil sit datũ: nihilq; prodesse, si ea actio ad interesse detur, cum adhuc nihil intersit. Si ergo Accur. uult ex immissione nõ cõsiderari damnũ, quod adhuc nemo sensit, nec etiam interesse: consequens est, ut etiam rata damni non consideretur quæ ex interesse radicatur. Deinde & tertio, Missio ex primo & secũdo decreto principaliter contumaciam respicit, non damnum quod necdum datũ est, id quod uel ex ipsis Accursij uerbis in d. §. cum autem, colligitur, ut supra declarauimus. & fa. l. hoc amplius. post prin. ff. eo. tit. cum deciditur, integra re unumquemque cogi cauere, aut ædibus carere, quas non defendit: ubi aperte Iurisconsultus docet ædibus careri oportere, nõ propter damnũ, sed quia nõ defendũtur: sed cõtumacia aduersarij omnes & missos & iussos possidere æqualiter respicit. arg. d. l. prætor. §. si plures

Cõmunis opin.

Tex. corripl. dum æquale pro inæquali exponitur.

Testiũ concordia discors.

Improbatio cõmunis opin.

Prima ratio.

Secunda ratio.

Tertia ratio.

Missio ex primo & secundo decreto ex contumacia.

in fi. eo tit. Cũ ergo æqualis omnibus est facta cõtumacia, & in ipsa missione cõtumacia præcipue attendit, cõsequens est ut æqualiter sint domini postquàm iussi sunt possidere: Is em̃ qui nõ cauerat, recte dicet erga omnes æqualiter ædes suas nõ defendisse.

Quarta ratio. Item & Quarto. Certum est quod hi qui ex secundo decreto possidere iubent, concursu partes faciunt, ut d. §. cũ autem. qui tex. loquitur in secundo decreto: quod Bar. aperte tenet in d. l. prætoris. §. si plures, in. 1. oppo. Sed natura concursus est, ut partiatur in partes æquales. l. cũ quæstio, in fi. C. de lega. l. 1. §. sin autem disiunctim. ubi est tex. C. de cad. toll. cum mul. fi. Et quod d. §. cum autem, in secundo decreto loquatur, patet; quia missi ex primo decreto, concursu partes facere non possunt: nullas enim omnino partes faciunt, cũ detineãt tantummodo, & causa custodiæ immittantur. d. l. prætoris. §. si plures. tex. in l. iij. §. fi. ff. de adquir. poss. At custodia, quæ cõmunem rem respicit, non potest in partem fieri, l. iij. in fi. ff. de uer. obli. arg. l. 1. §. si apud duos. ff. depo. Quapropter Accur. in d. §. cum autem, improuide errauit, cum eundem textum in his intelligit, qui ex primo decreto immittuntur: Hoc enim non est uerum, imò impossibile in iure esset, eo loci primum decretũ intelligi, ubi hi qui mittuntur concursu partes faciant: ut supra declarauimus. sed & Bar. loco supra allegato, prædictũ tex. in §. cum autem, in secundo decreto uerius quàm Accur. intellexerat.

Missi ex primo decreto concursu partes facere non possunt.

Obiectionis resolutio. Nec obstat si diceret quis: Cum ius nostrum missos in possessionẽ simpliciter nominat, eos intelligi, qui ex primo decreto missi sunt: secus si iubeantur possidere, &c. quia hoc non est perpetuum. Nam & hi qui secundum decretum obtinuerunt, in possessionem simpliciter dicuntur missi. d. l. si finita. §. si qua sint iura, in uer. qui in possessionem missus est. ubi intelligit gloss. ex secundo decreto. Dicta ergo uerba, mitti in poss. pro materia subiecta ad utrumq; decretum referri possunt.

Quinta ratio. Porrò & Quinto: Recte ab uno ad plures in hac materia argumentũ sumitur, d. §. cum autem. sicut & alibi à singulis ad coniuncta arguitur. l. miles. §. 1. ff. de re iud. Sed si unus in possessionem ex primo, & post ex secundo decreto mitteretur, is in totas ædes, non pro rata damni mitteretur. d. §. cum autem, in fi. & est tex. in l. si proprietarius, ad fi. principij. in fi. ff. de dam. infect. ubi pro minimo damno missus, totas ædes possidere iubetur. Ergo & in pluribus missis idem erit, ut nõ rata damni, sed æqualitas ex cõcursu cõsiderãda ueniat.

Sexta ratio. Item & Sexto: Nã in d. l. ex damni. §. fi. ff. de dam. infe. clarus est tex. ubi si plures socij communis domus ideo mittantur in poss. quod aduersarius non cauerat, æqualiter mittentur non ex dominicis partibus: & est is tex. de necessitate in secundo decreto intelligendus. Sed certum est quod plures immissos ex primo, si postea ex secundo decreto mittãtur, iam re ipsa socios fieri, d. l. si finita. §. sed si quis eorum. & l. iiij. in fi. cum l. seq. ff. com. di. Vnde dominicæ partes in eis non ex rata damni, sed ex æqualitate attenduntur.

Iussi possidere socij fiunt æqualiter.

Septima ratio. Tandẽ tex. est apertus, in d. §. si ante. d. §. cum autem. ubi uerba ita sunt clara, ut non sit ferendus quisquã qui ea corrumpere pergar. ar. l. quicquid adstringendæ. ff. de uer. ob. Cũ enim plures missi æqualiter domini fiunt, certe fiunt ex æqualibus partibus, per arg. à coniugaris. & fa. l. interdum. ff. de hær. insti.

Respondetur deprauationi textus. Et sic non obstat intolerabilis deprauatio, qua Accur. Iac. de Are. Bar. & alij uiolare & corrumpere apertissimum tex. in d. §. si ante, pergunt. Ea enim deprauatio, cum sit contra ius & contra rationẽ, eliminanda est, & nullo modo recipienda. Nã qui æquale, exponit pro rata, perinde est ac si circulũ pro triangulo exponeret.

Alia responsio. Nec obstat quod Accur. iniquũ putat, si æqualiter domini fierent, qui inæqualẽ causam damni prætenderẽt: quia nulla est hic iniquitas. Nec em̃ causa damni inspicitur, quod nondũ euenit, sicuti is ipse Accur. uariando in d. §. cũ aũt, tenuit: sed propter contumaciã nõ cauentis (ut supra tertia ratione docuimus) secundũ decretũ interponitur.

Responsio ad aliã obiecta. Nec obstat quod Accur. nimis improuide putabat missionẽ ex secundo decreto ita pro rata damni fieri, sicut ex stipulatione pro rata agitur: quia isthæc similitudo ex separatis, ex impertinẽtibus, et disparatis rebus sumpta, nihil proficit. Nã ex stipulatione, ad damnũ præteritũ quod iã cõtigit, quod euenit, agit: missio ex secundo decreto tam nullum damnum respicit, quàm necdum ullũ datum est: &

sic ista

sic ista similitudo non magis consonat, quàm si præterita futuris composueris. Sed & ipsemet Accur. in d. l. ex damni. §. si. per eundem tex. apparere dicit, quod alio modo se habeat missio quàm stipulatio, ut ita contrarium teneat eius quod in d. §. cum autẽ. docuerat. Huic ergo varianti & sibijpsi pugnanti testi quis credet? Nec uerũ est, quod missio ex secũdo decreto sit loco cautionis, quod Accurs. in §. cum autem. & Bar. alibi putabat: imò est error manifestus contra apertũ tex. nitens in d. l. si finita. §. postea. ubi post secundum decretũ nihil efficeret aduersarius, si cautionem offerret. Et tandem non obstat l. prætor. §. in eum. ff. de dam. infe. per quam Bar. mouebatur, quia ibi de actione in factum mentio fit: quæ competit contra eũ, qui nec cauit, nec possideri passus est: quæ actio non ante competit, quàm damnum senserit uicinus. d. l. si finita. §. si. cum l. seq. Quæ mirum est Bar. non præuidisse. Sed sæpe fit, ut ex re nata, ex conspirato fauore, ex uocibus aliorum, doctrinæ, ne dicam errores Doct. procedant: ut ita eo facilius decipiantur, quo minus sæpenumero necessaria circunspiciunt. Ad pauca enim respicientes, facile decipi, Philosophus, 1. Elench. docuit. Quæ cum ita sint, consequens est Bar. eos testes, quorum alij æqualiter institutos, alij inæqualiter deposuerunt, contra ius ab aperta & ineuitata cõtrarietate defendisse: qui defendi, salua ueritate nec poterant, nec debebant. Si enim talis concordia reciperetur, cum alter album, alter nigrum deponit: iam non posset ulla in testibus accidere contrarietas, quæ non excusaretur, Iurisq́; ciuilis synceritas ad perniciẽ litigantiũ periculose corrũperetur.

Alia responsio. *Alia respõsio.*

SI INTRA DELIBERATIONEM prætoris ædes ruant, &c.

PETITA cautione damni infect. si aduersarius domũ ruinosam esse neget: & deliberante magistratu, domus cũ iactura uicini ruerit: ei qui damnũ passus est, contra reum, altero de duobus remedijs prouidetur. Aut enim eius periculi est ruina, quod ex ea latius damnum timeatur, id quod frequenter usuuenit: & cogetur reus non solum cauere de præterito, sed & de futuro damno. Aut aliud damnum, præter id quod contigerat non timetur, & prætor pro præterito damno actionẽ in factũ utiliter decernet. Nec eo casu locus erit cautioni, ut quæ ad futuram securitatem respiciat, cum pro damno dato præsens sit actionis remedium: missio autem in possessionem neutrobi locum habet, quæ damno necdum facto ob contumaciam datur. l. dies. §. 1. ff. de dam. infe. at in casu superiori reus non erat contumax & iam damnum contigerat. Et is est uerus & facilis intellectus in d. l. si finita. §. elegãter. eo. tit. Quem tex. glossæ & Doct. sicuti non sane intellexerũt, ita uarijs lecturis & impertinentibus commentis difficilem reddiderunt. An autem in casu supradicto, reus effugere, uel cautionẽ, uel actionẽ possit, cedendo domui uel solo & ruderibus? Quod uidetur: quia in causa damni infecti solenne est, quod damno facto, dominus ædiũ quæ ruerunt sese liberet, si ædibus aut solo cesserit, ad instar animalium quæ noxiam nocuerunt. l. prætor. §. hoc edictum, supra eo. Bar. putat reum nõ liberari: siquidem in d. §. eleganter, reus per subterfugia, cauillosas & morosas exceptiones, cautionem sit moratus: qua mora cum deliquerit, non liberari cedendo, scilicet quod ex facto suo teneatur. l. is cũ quo. ff. de aq. plu. ar. Ego responsionẽ Bar. qua dicit reum cedendo non liberari, uerã puto: rationẽ suam non puto ueram, quamuis communiter Doct. eam sequantur. Nam in tex. nostro nullibi, ne à remotis quidẽ, significatur, nedum dicitur, reum subterfugia quæsijsse: imò contrariũ ex tex. euidenter apparet, dum scribitur prætorem super danda stipulatione deliberasse. Si enim deliberauit, non erat cauillosa aut subterfugax rei defensio: alioqui non deliberasset, sed cauillationes & subterfugia rei reiecisset. arg. l. satis. C. de fal. maxime in causa damni infecti, quæ celeritatẽ desiderat, l. 1. ff. eo. & constet quod deliberatio in rebus dubijs

Verus intellectus ad l. si finita. § eleganter de dam. infect. contra communes.

An reus cedens domui uel ruderibus liberetur.

Ratio Bartoli reprobatur

àdhibetur.l.ij. C. de ſent.ex breui. recitan. c. ànteriorum.ij.q.vi. Quapropter reijcien-
dam putamus tam impertinentem diuinationem, quam & Alex. non probat, licet eam ſequatur.

Reus à culpa nunquam liberatur in hoc caſu, ſi recuſauerat cauere.

Veritas ergo eſt, reum cuius ædes intra iudicis deliberationem ruerunt, à culpa nunquam excuſari, ſi cautionem recuſauit, etiam ſi defenſio ſua nõ fuiſſet cauilloſa, ſed probabilis apparuiſſet: multa enim ſunt quæ ei imputantur: Tũ quia ſe fortunæ lubrico commiſit, l.ij. §. quod diximus. ff. ſi quis caut. Deinde quia non proſpexit quod euenire poterat, cum ſtatus rei futurum euentum, nempe ruinam minaretur, quæ paulò poſt euenerat. l. fi. §. prætor ait. ff. de his qui deiec. cum uulg. Et tandem ex ruina domus, apparuit ſuas defenſiones etiam quæ à principio colorem habuiſſent, fuiſſe iniuſtas: ex præſenti eñ ad præterita præſumimus. gloſ. l. ex perſona. C. de prob. cum uulg. & uulgo dicimus, nullam eſſe meliorẽ probationem, quàm quæ ex euidentia facti reluceat. Proinde ſiue iuſtam ſiue iniuſtam cauſam defenſionis reus prætexerat, ex caſu ruinæ in culpa fuiſſe deprehẽditur: ut merito reus, ſi nihil futuri damni immineat, actione in factum teneatur tanquam cautione interpoſita; alioqui cautionem interponat ſi damna futura timerentur, & non liberetur uel ſolo ceſſurus uel domus.

Si die cautionis finita alia dies petitur, & domus interea ruat.

Et paria dicimus, ſi die cautionis finita, aliam uicinus diem peteret, quàm reus recuſaret, & propterea loci natura inquireretur: ut in l. dies, in prin. ff. eo. tit. Si enim interea domus rueret, reus ſecundum diſtinctionem d. §. eleganter, teneretur, quæ eſt extenſio ab alijs non tacta.

Alij caſus reſoluti.

Cæterum ſi reus petita cautione non contradixiſſet, ſed ad iudicis decretũ ſe retuliſſet: uel ſi forte iudex reo tacente, deliberationẽ ultro ipſe ex officio accepiſſet, & interea domus ruendo damnũ daret: nõ inficior eo caſu reũ non ultra onerari oportere, quàm ut uel rudera tollat, uel ædes pro derelicto habeat. d. l. prætor, in fi. quod & Imol. hic docuit, quamuis Ang. iudicem teneri putet, arg. l. properandũ. §. ſin uero utraq;. C. de iud. cum ſi. Quod tamen non aliter uerum puto, quàm ſi iudici imputari culpa uel negligentia poterit. ar. l. 1. §. magiſtratibus. ff. de mag. conue. Nec diſpari iure utemur, ſi iudex intra certam diem caueri iuſſiſſet, & domus interea rueret, ut ſic noue ornetur, d. l. dies. §. 1. ff. eo. Doctores noſtri cum d. § eleganter, ex ueritate non intelligerent, multa erronee, aliqua impertinenter miſcuerunt. Nam primo

Alternatiua ad iudicẽ relata.

putant electionem prætoris eſſe, iubeat cauere, aut actionem decernat: nec actorẽ aliter quàm ſub ea alternatiua agere poſſe, cum in huiuſmodi alternatiuis ad iudicem relatis eius ſit electio, per Bar. & Doct. in l. quicunq;. C. de ſer. fug. cum ſi. Quod tamen non eſt uerũ. Alternatiua enim quæ in hoc tex. ponitur, non eſt electionis: ex caſu eñ utrobiq; ſuppoſito, quamlibet partem ſeparate uerificat, non ex alternatione Nam eo ſuppoſito, quod ex ruina ædium non ſolum præſens ſit damnum, ſed & futurũ timeatur: eo caſu iudex præciſe, non ex electione cautionem decernet: quia nõ eſſet utiliter actionem daturus ad damna futura. Sin uero nihil damni futuri immineat: tunc actionem in factum (tanquam cautione interpoſita) etiã præciſe decernet: quippe quam eo

Alternatiuam ex caſibus ſuppoſitis uerificari.

fine utiliter ſit daturus. Nec nouũ eſt, quod alternatiua ab utraq; parte ex caſibus ſuppoſitis uerificetur, ſicuti in d. l. dies. §. prætor, in fi. ubi & Bar. alternatiuam non electionis, ſed ordinis eſſe dicit. & fa. doctrina uulg. qua per manus traditur, Quando diſiunctiua inter dictiones ponitur ſeruantes ordinem, tunc non alternatiue, ſed ex natura ordinis uerificari. Doct. in l. Gallus. §. quidam recte. ff. de lib. & poſt hu. hær. inſti.

Alius error improbatur.

per l. cum pater. § à te peto. ff. de leg. ij. Ex prædictis & alius error Doct. euincitur, quẽ tamen ex ſententia Ang. pro notabili doctrina iactitant: Quod ex obligatione præſenti ficta, implorari officium iudicis poſſit, ut ficta illa ad ueram reducatur, uolentes hoc ſingulariter eſſe notandum. Quod tamen nec uerum eſt, nec ex tex. noſtro ullo uel uerbo colligitur: ſed nec rationem habet, & contra apertiſſimas iuris do-

Ficta non debent peti ut ad uera reducantur.

ctrinas pugnat. Nemo enim dixerit quod in l. 1. in prin. C. de rei uxo. act. ſtipulatio dotis reddendæ ficta ad ueram reduci poſſit, ut ex ea certius agatur, cum illic re ipſa ſtipulatio interpoſita intelligatur. Deniq; uulgata eſt iuris deciſio, fictionem in caſu ficto tantũ operari, quãtum ueritas in caſu uero: quod certe in d. l. 1. & alioqui in iure poſtliminij

ſiminij eſt notiſſimum. Ad quid enim ius fingeret aliquid eſſe factum, ſi fictio non ſufficeret: Sed neglectior aduertentia ad tex. huic errori fomentum præbuit, quæ & alium ſuggeſſit errorem. Putarunt enim Doct. in d. §. eleganter. actionem in factum (uelut extra ordinem ſubſidiariam) dubiam eſſe, & propterea intēdi poſſe, ut ex ficta cautione agi liceat, &c. Sed nec hoc uerum eſt: nam Iuriſconſultus ſuper actione in factum, an ad præterita damna daretur, non dubitabat: hoc autem dubitari poterat, an utiliter daret, ſi forte futura etiam damna timerentur: eo enim caſu actio in factum non fuiſſet utilis, per l. non poteſt. ff. de iud. cum uulg. Hæc declaratio facilis & expedita, in d. §. multa euoluit, perpurat, aperit, reijcit, quæ uel obſcura fuere, uel impertinenter & non uere diſceptata.

Alius error.

SI TESTATOR LEGET TITIO ET SEMPRONIO fundum, an hi re & uerbis coniuncti dicantur.

SI TESTATOR Titio & Sempronio fundum legaſſet, quidam ex ueteribus coniunctionem uerbalem tantum, legatariosq; re ipſa diſiunctos eſſe putarunt: Nā partes ab initio fieri, recte ac ſi eis diceretur legatū æquis partibus. Ita Cy. in l. 1. §. ubi autem. C. de cad. toll. & quidam alij per l. plane. §. ſi coniunctim. l. legata, in fi. de leg. 1. cum ſi. Sed ueritas habet, quod dicantur re & uerbis coniuncti, quod aperte conuincit tex. in l. triplici. de uerb. ſig. Illic enim Iuriſconſultus, eos quos rei & nominis cōplexus coniungit, re & uerbo coniunctos eſſe manifeſte docet: ut cum teſtator Titium & Meuium in dimidia hæreditatis inſtituat, cum alteram dimidiam alijs dediſſet hæredibus. Nam ſicut ibidem Titius & Meuius, uerborum complexu propter copulam, connexitare, propter portionem hæreditariam, & ſic re & uerbis iuncti ſunt: ita & in exemplo ſuprapoſito, ubi Titio & Meuio res legatur, in eiſdem legatarijs, nominis & uerbi complexus, uerbaliſq; & realis coniunctio conſpicitur. Addi poſſent alia fundamenta, niſi ſufficeret d. l. triplici. quæ dictam erroneam opinionem potenter proſternit: quam legem & nouis gloſ. inferius ornauimus. Deniq; contra Pet. & Cy. communis eſt doctrina. Accur. in l. 1. §. fi. de uſufr. accreſ. Bar. in l. re cōiuncti. iij. q. principali, de leg. iij. & alijs locis Doct. quāuis Alex. in d. l. re coniuncti. putet opinionē Pet. & Cyni eſſe de iure ſuſtentabilē. Sed errat, nec habet ullam iuſtam rationem qua moueatur. Quod enim quædam nugatur ex. l. ſi mihi & Titio. de uerb. oblig. ea non eſſe uera, ſequens docebit inueſtigatio.

Si Titio et Sempro fundus legetur, quæ ſit ea coniunctio.

Supradictos collegas re & uerbis iunctos.

Data ergo ueritate eorum quæ ſupra ſcripſimus, conſequēter inueſtigabimus, An coniuncti re & uerbis (ut cum fundus Titio & Meuio legatur) an illi legatarij mox ab initio partes accipiant: an uero cuilibet in ſolidum ſit res legata, ut ita concurſu partes faciant, ne alter alterum impediat? Gloſ. in d. l. 1. §. fi. de uſufr. accreſc. in d. l. triplici, in fi. tenet in huiuſmodi coniunctione, quæ re & uerbis fit, rem cuilibet in ſolidum datā intelligi, & ſic inter legatarios partes concurſu fieri. Quod ſecutus eſt Bar. in d. l. re cōiuncti. iij. q. principali. ubi allegat d. l. triplici, & gloſ. in uerb. coniuncti. Inſti. de lega. §. ſi eadem res. Idem in d. l. re coniuncti, in materia Iuris accreſcendi: quam opinionē communiter Doctores ſequuntur. Ego autem eandem opini. non puto ueram, nec ullo pacto poſſe ſubſiſtere: moueor ratione & authoritate. Ratione ſic, Certū eſt eam coniunctionem quæ re & uerbis fit, eſſe mixtā. Quo caſu, aut ea coniunctio proprij iuris eſt, aut naturam ſimplicium ſequetur. Proprij iuris non eſt, cum hoc nullo iure ſit relatum: relinquitur ergo ut ſequatur naturā ſimplicium: atq; ita neceſſe eſt ut eam partem ſimplicium aſſumat, cum quo magis communicat, & cuius adplicatio ſit rationi magis conſona. l. cum quæritur. ff. de ſtat. ho. l. iij. §. & generaliter. ubi eſt tex. not. ff. de eo quod cer. loc. Diſpiciēdum igitur in præſentia eſt, cui ex ſimplicibus coniunctio realis & uerbalis magis adplicetur, quod facile cognoſces ſi naturam ſimplicium con-

An re & uerbis coniuncti concurſu partes faciant.

Communis opinio.

Improbatio.

Coniunctio re & uerbis mixta eſt.

Cui coniunctio re & uerbis applicetur.

Verbalis. ſideres. Nam coniunctio uerbalis ita coniungit, ut etiam à re non prorſus ſeparet. d. l. *Realis.* re coniuncti. ij. reſpon. quod etiam ex iure accreſcendi patet. Sed coniunctio realis in re ita coniungit, ut oratione & uerbis omnino ſeparet: in huiuſmodi enim coniunctione neceſſe eſt orationes eſſe ſeparatas. d. l. re coniuncti, in prin. id quod etiam expreſſa euidentia cognoſcitur. Cum autem coniunctio re & uerbis, quam mixtam nominauimus, ſit complexus nominis & rei, d. l. triplici. apparet quod plus communicat cū uerbali coniunctione, quæ rem à ſe non prorſus ſeparat: quàm cum reali, quæ uerborum nexum prorſus abhorret & ſeparat. Ea ergo cōiunctio, quæ eſt mixta re & uerbis, ſequetur naturam coniunctorum uerbis, non coniunctorum re: imò impoſſibile per naturam poſitiuam eſt, quod uerbalis & realis colligatio ullo pacto pure reali accedat: quando illa complexum habet nominis & uerbi, hæc uero à complexu uerborum eſt *Subtilis ratio.* alieniſſima. Et hæc eſt ratio ex radice, natura & medulla coniunctionum ſumpta.

Obiectio. Quod ſi quis obijciat, coniunctionem uerbalem eatenus à nexu rei ſeparari, quatenus realis à nexu uerborum. ar. d. l. re coniuncti, in prin. ubi ſicut coniuncti re non etiā uerbis: ita ediuerſo coniuncti uerbis, non etiam re à Iuriſconſulto nominantur, &c. *Reſolutio l. re coniuncti.* Sed hoc nihil eſt: ponderanda enim ſunt Iuriſconſulti uerba. Nam in primo reſponſo re coniunctos nominat, cum duobus ſeparatim (nempe quo ad uerba) eadem res legatur: at in ij. reſpon. de coniunctione uerbali loquens, non repetit uerb. ſeparatim. Ea enim coniunctio licet ab initio partes faciat, tamen non ſeparat coniunctos in re lega- *Bartoli ratio pro nobis.* ta: quod certe ex iure accreſcēdi eſt manifeſtiſſimum. Et ad hanc reſponſionem quàm maxime facit doctrina Bar. in d. l. re coniuncti. in ij. parte principali, ubi de effectu cōiunctionum diſſerēs, in ij. q. duplicem ponit coniunctionem uerbalem. Eſſe enim aliquam in qua ſit omnino rei diſiunctio, ut cū Titio & Meuio ſingulis ſingulos ſeruos legaret, & in ea non eſſe ius accreſcendi. Aliam uero in qua non ſit omnino rei diſiunctio, ut cum duobus fundus legatur æquis partibus pro indiuiſo, & in ea locū fieri iuri accreſcendi. Vides frater, quàm aperte Bar. doceat eam coniunctionem uerbalem de *Alia ratio.* qua iura frequenter loquūtur, non eſſe omnino à re ſeparatam. Sed quid me fatigo cū Bar. in d. l. re coniuncti, poſt prin. in iiij. oppo. clariſſime teſtetur, coniunctionem quæ re & uerbis fit, plus habere affinitatis cum coniunctione uerbali quàm cum reali? Iſta enim ſunt uerba Bartoli: In tota illa conſtitutione. C. de cadu. tollen. accipiuntur pro coniunctis, illi qui ſunt coniuncti re & uerbis uel uerbis tantū: illi qui non ſunt cōiuncti uerbis, uocantur diſiuncti, ut not. gloſ. l. i. §. ne autem. C. eo. Ecce quàm clare, *Bart. ſibijpſi inconſtans.* quàm omnino manifeſte Bar. coniunctionem quæ re & uerbis mixta eſt, ad coniunctionem uerbalem ita adnectat, ut uno nomine coniunctorum utræq; ueniant: à reali autem ita diſſeparet, ut ſolent coniuncta à diſiunctis ſeparari. Quæ ergo maleſana intemperies, qui lethargus obuertere Barto. tantum uirum potuit, ut is ipſe in d. l. re coniuncti, in materia Iuris accreſcēdi, iij. q. coniunctos re & uerbis eodem iure cenſeret, quo coniuncti rei ueniūt? Hæc abſurda, ne dicam diſſidētiam manifeſtam, quis excuſabit, ut coniunctos re & uerbis, quos paulò ſupra ad uerbalem connexuit ſub unum nomē coniunctorum: hic ad realem necteret, affinitate uocabuli non adludēte, ſcilicet quod *Alia ratio. urgens.* re coniuncti pro diſiunctis, ut ſupra dixi, habeātur? Sed age urgeamus latius. Cōſtat enim quod Bar. in d. l. re coniuncti. ij. q. principali, legatum ſub collectiua factum, coniunctioni uerbali adſcripſit: ut cum filijs Titij uel libertis fundus legatur; alibi uero in d. l. re cōiuncti. in iij. q. principali, idem legatum ſub collectiua factum, ei coniunctioni ſubiecit, quæ re & uerbis mixta eſt, utpote quam nominis & rei complexus iungat. d. l. triplici. Aut ergo Bar. has duas coniunctiones uerbalem & mixtam, eiuſdem affinitatis eſſe cenſet: quod uerum eſt, & meam doctrinam corroborat: Aut is inexcuſabiliter ſibijpſi contradixit, ut ſic Bar. aut fidem non faciat, tanquam ſibijpſi diſſidens: aut ſi non diſſidet, meæ adſertioni ſubſcribat. Hanc meam rationem eo prolixius, firmiusque ſtabiliui, quod uidebam futurum eſſe, ut eatenus plurimorum eſſet ſubitura iudiciū, quatenus contra cōmunem doctrinā niteretur. Veritati tamē tam fortiter euictæ,

arbitror

arbitror non contradicent quibus ſanior mens eſt: cauillatores non moror, &c. Dictam meam aſſertionem authoritas quoq; confirmat. Nam in l. plane. §. ſi coniunctim, de leg. 1. deciditur, ſi coniunctim res legetur, partes ab initio fieri: ubi cum de cõiunctione reali loqui nõ poſſit, ut quæ partes ab initio nõ faciat. l. cõiunctim. de leg. iij. ſed nec de uerbali, ſcilicet quod æquæ partes hic nõ ſint expreſſæ (id quod ad eam cõiunctionem pertinet. d. l. re coniuncti. ij. reſpon.) conſequens eſt ut de coniunctione mixta, nempe reali & uerbali loquatur. Et quod d. §. de neceſſitate ita intelligatur, facit exemplum quod ibidem ſubijcitur, uidelicet ſi Titio & ſeruo legetur: huiuſmodi enim exemplo coniunctos re & uerbis intelligi, in ſuperiori capite ex communi doctrina contra Pet. & Cy. euicimus. Quæ cum ſit uerissima, & fundetur ex d. l. triplici. de neceſſitate noſter tex. de coniunctione mixta intelligetur. Abſurdum enim & alienum à profeſſione Iuriſconſulti eſſet, ſi exemplum quod ex deciſione reſponſi fluit cũ deciſione non concordaret: ad quod pertinet id quod in iure noſtro per manus traditur: Deciſionem generalem & indeterminatam, ab exemplis determinari ſubſequentibus. l. fi. §. 1. de ui. trit. & oleo leg. Bal. in l. petens, poſt prin. C. de pact. cum ſi. Iam uero hi quibus ſub collectiua legatur, re & uerbis coniuncti ſunt: quod Bar. in d. l. re coniuncti, in poſteriori quæſtio. uerius docuit quàm in priori, cuius dicta ſupra late recitauimus. Et eſt uerissimum eos eſſe re & uerbis coniunctos, cum nominis & rei cõplexus eos uniat. d. l. triplici. & alioqui natura collectiuorum eſt in partes ſcindere: ut cum dicimus, omnes trabem ſuſtulere: uel cum dicimus, liberti fundum emerunt. Nemo enim ita eſt à mẽte alienus, qui intelligat trabem à quolibet in ſolidum ſuſtolli: aut quemlibet ex libertis fundum in ſolidum emiſſe. l. Lucius. §. Lucius. de leg. ij. l. cum pater. §. uolo. & §. libertis. ff. eo. tit. l. ita uulneratus, in fi. ff. ad l. Aquil. cũ ſi. Sed cõſtat quod plures per copulã uniti habent uim collectiuæ orationis. arg. l. ſi chorus, in prin. ff. de leg. iij. l. ſi hæredi plures. de cond. inſti. Addo quod ex iuribus uulgatis, cognoſcitur in partes ea ſcindi, quæ per copulatiuam nectũtur, l. 1. C. ſi plures una ſen. l. reos. §. cum in tabulis. ff. de duo. reis. Ex quibus ſatis colligitur, coniunctos re & uerbis partes ab initio facere, non ex cõcurſu, d. §. ſi coniunctim. Nec obſtat quod Paul. Raph. & quidam alij, d. §. ſi coniunctim, intelligunt de coniunctis uerbaliter: quia hoc nullo iure & falſo dicitur. id quod ex ſupra allegatis patuit. Quod autem ad textum clarum ſupplent clauſulam, æquis partibus: hoc nec iure fundatur, nec habet ullam rationem, & eſt impertinens corruptela, qua & uerba textus nugacia redderẽtur. Nam ſi æquas partes ſuppleri neceſſe foret, iam ſuperuacaneum eſſet quod Iuriſconſultus tanta opera dictum legatũ in partes ſcindi decidiſſet. CONCLVDIMVS ergo, coniunctos re & uerbis partes ab initio facere, non ex concurſu. Ad quod optime facit, d. l. triplici. ſicut idipſum in gloſſis noſtris quæ ſubſeruntur, clare apparebit. Ex prædictis patet error Bar. in d. l. plane. §. ſi duobus. ff. de leg. 1. ubi inter alia nulla iuſta ratione docet, in d. §. teſtatorem eandem rem hæredi & legatario coniunctim re, uel re & uerbis reliquiſſe, ita quod inter eos ſit locus iuri non decreſcendi: ſecus ſi coniuncti uerbaliter eſſent, &c. Qui intellectus textum in d. §. apertiſſime deſtruit. Tãtum enim abeſt, ut ibi ullo uel modiciſſimo uerbo coniunctio realis ſignificetur (quæ concurſu partes faciat) ut etiam clariſſima uerba textus contrarium doceant. quod etiam tantum non cæco liquere poſſit. Et ſupra ex eodemmet Bartolo docuimus coniunctionem quæ re fit, & coniunctionem quæ re & uerbis explicatur, nihil prorſus habere commune. Iura autem quæ Bar. in d. §. ſi duobus, allegat, ne uerbo quidem pro eo faciunt: cæterum intellectũ d. §. ſi duobus, cũ ſuis reſponſis in lectura mea inuenies. Quod ſi obijcias, nihil ergo intereſſe inter coniunctos uerbis, & coniunctos re & uerbis. Poſſem uno uerbo diluere argumento relationis. Nam ſi Bartolo non erat inconueniens, coniunctos re & uerbis non diſtinguere à coniunctis re, nec mihi foret inconueniens, ſi pro doctrina mea, hi ab illis non differant: ut ita eodem telo quo impetor, retorqueam. Sed dico tamen inter utraque intereſſe, quo ad naturam diſpoſitionis,

Authoritate roboratur mea aſſertio.

§ ſi cõiunctim, de uerbali & reali coniunctione loqui.

Quomodo collectiua re & uerbis iungantur.

Pauli et Raph. error.

Alius error Bart.

Differẽtia inter coniunctos uerbis, & re & uerbis. Nam si testator duos uerbis coniũgat, iam expressa apparet uolũtas æquas partes dare uolentis, d. l. re coniuncti. ij. respons. Sin uero coniungit re & uerbis, iam partes ab initio fiunt, non ex dispositione expressa, sed ex potestate iuris præsumentis testatorẽ hoc uoluisse. Quæ distinctio (ne eã tibi adfinxisse uidear) per tex. nota. probatur in l. si duobus, ad fi, de leg. I. ubi hæc uerba ponuntur: Si testator Titio & posthumo uiriles partes dari uoluisset, uel etiam id expressisset, &c. Vbi Accurs. ualde not. in priori casu coniunctionem re & uerbis, quæ tacite det uiriles: in posteriori coniunctionem uerbalem intelligit, ubi partes exprimuntur. Quæ solæ glossæ post tex. omnem ambiguitatem tollunt, & fortissimis armis pro mea stant opinione, ut profecto uix satis mirari possim, quomodo Doct. ad tam nobiles glossas nõ aduerterint: quæ clarissime uolunt, quod coniunctio re & uerbis, tacite det uiriles partes; ut sic non sit locus concursui. Et erit effectus dictæ differentiæ non rejiciendus: Nam in coniunctione uerbali, partes ob expressam testatoris uoluntatem hactenus dantur, ut probatio in contrarium non admittatur, l. non aliter. ff. de leg. iij. Sed coniunctio re & uerbis, cum præsumptam testatoris uoluntatem prodat, probationem in contrarium admitteret, per iura uulg. Est & alius affectus Quia si coniuncti re & uerbis, concursu partes facerẽt, iam deficiente portione alterius, onus ei iniunctum non deuolueretur ad socium. l. si separatim. l. hæc scriptura, in fi. ff. de cond & demon. Si uero ab initio partes faciunt, sicuti in ueritate faciunt, tũc onus deficientis ad collegam deuoluitur. d. l. I. §. sin autem. C. de cad toll. Qui textus meam doctrinam clarissime firmat, licet Bar. in d. l. re coniuncti, in iiij. q. principali, anxie conflictetur, ut suum errorem ab eo textu defendat. Vides nunc lector, quanti sit periculi errores semel receptos, in alios uelut per manus diffundere. Sic enim in eis confutandis & laborandum est exquisitius, & temporis interim facienda iactura, in quo bona horæ melioribus doctrinis destinatæ disperdantur: Si taceuro, quod expedita iuris ciuilis ueritas, huiusmodi erroribus uelut densissimis nebulis ita obducitur, ut iam pluribus in locis uix agnoscatur. Sed nos quantum cum diuina ope, etiam in hac senecta possumus, tenebras errorũ discutiemus. Cæterum quia d. l. triplici, de uer. sig. sæpe à nobis nominata, & tamen glossis Accursianis male explicata est, nouas nos glossas addimus, facturi hoc cõpluribus legibus, in quibus Accursij lucerna defecisse dignoscitur.

Effectus dictæ differentiæ.

Alius effectus.

No. onus deuolui cum iure accrescendi.

GLOSS. AD L. TRIPLICI, FF. DE uerbo. & rerum significa.

PAVLVS.

Triplici modo intelligi [b] cõiunctio potest. Aut enim [c] re per se coniunctio contingit, [d] aut re & uerbis, [e] aut uerbis tantũ. Nec [f] dubiũ est quin coniuncti sint, quos [g] & nominũ & rei complexus iungit.

a ¶ TRIPLICI. Quatuor hæc lex facit. Primo coniunctorum diuisionem proponit: esse enim aliquos uerbis cõiunctos, alios re, quosdã re & uerbis. Deinde exẽpla ponit de his, qui re & uerbis copulatiue iuncti sunt. Tertio loco de eisdem, solute iunctis: & tandem de coniunctis re: uerbalem autem coniunctionem hic non tractat, sed in l. re coniuncti ij. respons. supra de leg. iij.

b ¶ CONIVNCTIO. quæ à testatore fit, dũ testator plures uel instituit hæredes, uel legato honorat: eam coniunctionem triplicem esse docet.

c ¶ RE PER SE. Præcisa est loquendi figura, ac si diceretur, re ipsa, ueteres dixere reapse Vult autem Iurisconsultus coniunctionem esse quæ tantummodo re cõstaret: ut si institueretur Titius hæres in solidum, & deinde Gaius in eadem hæreditate in solidum. ar. l. coniunctim, supra de leg. iij.

d ¶ AVT RE ET VERBIS, Istam coniunctionẽ mixtam nomino; quia & re quæ legatur,

legatur, nempe fundo iunguntur. Verbis autem eatenus connectuntur, quod per copulam eodem orationis structu sunt colligati: ut lego Titio & Sempronio fundum.
e ¶AVT VERBIS TANTVM. quod idem est, ac si dixisset, uerbis per se, sicut supra loquebatur. Sunt autem iuncti uerbis tantũ, qui sub expressa partitione copulati sunt: & in quibus copula uerbo quidem unit, cæterũ re ipsa diuidit: ut si legetur fundus Ciceroni & Sallustio æquis partibus. Paria de hæredis institutione dixeris. l. Meuio, in prin. supra de leg. ij.
f ¶DVBIVM. Prosequitur de his qui re & uerbis iuncti sunt: ut cum testator fundũ Titio & Sempronio legat. Nec ideo dicit non esse dubium, quasi de eo dubitaretur, sed arg. à fortiori, probat eos ueros esse coniunctos. quasi diceret, Si eos qui re tantũ, aut qui uerbis tantum colligati sunt, coniunctos nominamus, qui tamen in altero casu disiuncti sunt: quanto fortius hi coniuncti probabuntur, quos & nominũ & rei complexus iungit? Eos enim qui re coëunt, uerba distinguunt: econtrario qui uerbis iunguntur, re separati sunt. Hanc esse ueram tex. nostri rationem cum dicit, nec dubium est, &c. nemo controuertet, cui sanitas cordi sit.
g ¶ET NOMINVM. Hæc uerba notanda sunt, ut quæ communes errores potenter prosternant. Nam ex eis apparet coniunctos re & uerbis, re ipsa tantisper connecti, ut etiam nominis complexu uniantur: quod certe à re coniunctis prorsus abhorret.

[h] Veluti, Titius & Meuius ex parte dimidia hæredes sunto.

h ¶VELVTI. Secunda pars, in qua exemplum ponitur de his qui re & uerbis iuncti sunt. Nam testator Gaium instituerat in dimidia: & ex altera parte dimidia, Titium & Meuium: hi duo, nempe Titius & Meuius, iunguntur re, scilicet dimidia hæreditatis: & uerbis, scilicet cõplexu nominis: Vnde Gaius primus hæres ab alijs duobus disiungitur re & uerbis: nam in dimidia hæreditatis separatim institutus, & orationis structu ab alijs est seiunctus. Verus ergo intellectus est, quod Titius & Meuius utriq; in eadem dimidia hæreditatis, & sic re & uerbis coniunctim sint instituti: non autem in tota hæreditate ex æquis partibus, ut quidã glossatores (quos Accurs. recitat) infantiliter, & impertinentissime errando uoluere: qui ut eorum errorem defenderent, textum apertum corruperunt. Accur. ad nostrum intellectum accedit.

Vel ita, Titius Meuiusq; [i] hæredes sunto.

i ¶HAEREDES SVNTO. Repete ex dicta parte dimidia, de qua superius exemplũ posuimus. Non enim sunt hæc uerba simpliciter accipienda, cum & ante & post mentio fit partis dimidiæ. ar. l. talis scriptura, in fi. supra de leg. 1.

[k] Vel ita, Titius cũ Meuio ex parte dimidia hæredes sunto.

k ¶VEL ITA. Repete etiam hic casum, quem supra posuimus: nã tria hæc exempla, eundem casum prosequũtur: ubi tertio quodam separatim in dimidia instituto, deinde in altera dimidia Titius & Meuius, uel Titius cum Meuio instituuntur: nam dictio Cum, copulat. l. Titiæ textores. §. nihil. ff. de leg. 1.

[a] Videamus autem, ne etiam si hos [b] articulos detrahas, &, que, cum, [c] interdum tamen coniunctos [d] accipi oporteat: [e] ueluti Lucius Titius, Publius Meuius hæredes sunto [f] ex parte dimidia.

a ¶VIDEAMVS. Tertia pars legis nostræ, in qua coniunctos re & uerbis per orationem solutam explicat.
b ¶ARTICVLOS. dictiones copulatiuas, &, que, cum, quas hic more Græco articulos nominat. Quamuis enim Titium & Meuium institutos in dimidia sine huiusmodi articulis solute enuncies, coniuncti tamen re & uerbis dicentur.

c ¶ INTERDVM. philosophico temperamento dicit, ut in l. metum. §. sed quod praetor, supra quod met. cau. Vel expone pro interim, ut ibidem. Nam haec institutio in casu proposito semper facit coniunctionem realem & uerbalem, cum soluta oratio pro coniuncta accipiatur etiam apud Rhetoricos. fa. l. saepe. §. cum. supra eo. tit.

d ¶ ACCIPI OPORTEAT. Sub dubitationis figura, quid iuris sit significat: nã ipsa quaerendi phrasis uim habet decisionis. quasi diceret, utiq; etiam hoc casu pro coniunctis haberi. Is loquendi modus Iurisconsultis peculiaris est, ut sub dubitationis praetextu decisum uelint, sicuti fusius probauimus in l. iij. §. cato. supra de uer. obli. in gloss. nostra, in uerb. sed uideamus. Vnde Accur. hic labitur dum putat hanc quaestionem non solui: sub dubitationis enim schemate significanter dissoluitur.

e ¶ VELVTI L. TITIVS, P. MEVIVS. Eosdẽ hic praenomine sub soluta oratione intelligit, quos supra, nempe Titium & Meuium sine praenomine nominauerat, retento semper casu à principio posito, ut de coniunctis re & uerbis loquatur.

f ¶ EX PARTE DIMIDIA. subaudi, tertio aliquo in altera dimidia separatim instituto, ut in exemplis seq. clarius patebit.

Vel ita: P. Meuius, L. Titius [g] haeredes sunto, Sempronius ex parte dimidia haeres esto: ut & Titius & Meuius ueniant [h] in partem dimidiam & re & uerbis coniuncti [i] uideantur.

g ¶ HAEREDES SVNTO. Intelligas ex parte dimidia, ut sic praesens exemplũ eadem declaret, quae supra generaliter sunt posita. Sic ergo Sempronius adiectus separatim suã feret dimidiam, & è regione Titius & Meuius alteram dimidiam, in qua re & uerbis iuncti sunt, licet tota isthaec institutio sine coniunctione & solute sit posita. Quid aũt si intelligas Titium & Meuium simpliciter institutos, non adiecta ulla parte, & mox Sempronium in parte dimidia: an Titius & Meuius in altera dimidia tacite instituti intelligantur, ac si esset ea pars expressa, ut sic nihilominus dicantur re & uerbis iuncti: Cum enim in Sempronio pars dimidia nominata est, recte alteram partem in Titio & Meuio tanquam expressam haberi: ut talia sint subiecta, qualia permittũtur ab eorum praedicatis. & fa. ad hoc l. qui non militabat. §. filijs. §. nihil. supra de haere. insti.

h ¶ IN PARTEM DIMIDIAM. in qua erant expresse instituti, ut praesumi potest. Vel secundum alium intellectum non erat expressa, sed tacite intelligebatur propter expressionem alterius dimidiae Sempronio datae: ut supra declarauimus.

i ¶ VIDEANTVR. Veritatem denotat non fictionem: nam uere sunt iuncti re & uerbis. fa. l. quid tamen. §. si arbiter. supra de arbi. Caeterum hoc uerbum, uidetur, saepe sine operatione adiungitur: sed ut ex Ciceronis phrasi claudatur periodus, ut Politianus docuit.

[a] Lucius Titius ex parte dimidia haeres esto, Seius ex parte [b] qua Lucium Titium haeredem institui esto, Sempronius ex parte dimidia haeres esto. Iulianus dubitari posse ait [c] an tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Gaio Seio institutus est. [d] Sed eo quod Sempronius quoq; ex parte dimidia scriptus est, uerisimilius esse in eundem semissem [e] duos coactos & [f] coniũctim haeredes scriptos.

a ¶ LVCIVS TITIVS. Quarta pars, in qua non solum exempla solutae institutionis, ut Accur. putat, sed etiam separatus casus tractatur ab eo, quem supra per aliqua exẽpla habuimus. Nam supra de coniunctis re & uerbis, hic autem de eis fit mentio, qui sunt coniuncti re non uerbis: quod euidenter liquet cum in fi. dicit, duos in eundem semissem coactos.

b ¶ QVA LVCIVM. id est ex dimidia qua Lucius, &c. quo loco si relatiua dictio, simplici relatione dimidiam in genere referat, nõ habito respectu ad semissem Lucij, tres

adscripti forent semisses. Sed relatio hic personalis est, & specifica, quæ in indiuiduo semissem Lucij respicit. unde recte duo tantum semisses erunt, & sic tota dubitandi ratio in relatiua dictione, qua, consistit. Nec hic attenditur an institutio sit solutis, uel copulatiuis uerbis facta: ut ex ipso textu apparet.

c ¶AN TRES SEMISSES. Sed cum totus as duos tantum semisses contineat, quorum uterque facit dimidiam hæreditatis, id est sex uncias: quomodo dubitabatur de tertio semisse, qui in assem hæreditatis uenire non poterat? Sed credo in ea institutione in qua tres semisses darentur, probabiliter dici posse intra modum assis partes hæreditari as perputatas: ut resectis in quolibet duabus uncijs Sempronio soluendis, reliquū hæredibus alijs competeret. ar. l. interdum §. 1. ij. respon. supra de hær. insti. uel si testator assem excedere, & in xviij uncias distribuere uoluisset, iam quilibet sex uncias habere poterat. d. l. interdum §. & si duos, l. si ita scriptum §. 1. de hær. instit. nisi eo casu diceres tertium hæredem æstimationem semissis laturum fuisse. arg. l. planè §. 1. supra de leg. 1. Sed hæc difficultas hic cessat, quia in specie supradictæ institutionis, nō nisi duo semisses intelliguntur, ut mox subijcitur. *Tres semisses multiplicato asse dari.*

d ¶SED EO QVOD. Recte sanè Iurisconsultus uerborum uim ponderat. Cū enim Sempronius in dimidia esset institutus, satis apparet quod testator assem excedere noluit, ut d. l. interdum §. 1. cum seq. quapropter & in alijs duobus hæredibus non nisi altera dimidia uenire potuit. Per naturam enim fuisset impossibile tres dari dimidias, licet multiplicato asse, possibile fuisset tres dari semisses, ut supra declarauimus: unde hic sciēter & perite ponderatur uerb. dimidiæ. Et est in hoc tex. egregius locus, ubi à ui uerborum quæ cum natura consonat, certissima sumuntur argumenta, imò ueritatis euidentia colligitur. *Tres semisses dari posse, non tres dimidias.* *A uerborum ui certiss. sumi intellectus.*

e ¶DVOS COACTOS. Titium & Seium. Coacti enim, id est in eandem dimidiam contrusi fuere, per quod apparet eos rē tantum coniunctos. Nec poterat Iurisconsultus elegantiori uerbo coniunctos re exprimere, quàm quod coactos diceret: qui enim concursu partes faciūt, recte in eandem rem quasi per obstantiam cogi intelliguntur. Cæterum eos qui uerbis coniuncti sunt, in unam & eandem rem coactos esse non dices: quādo sua cuique pars distribuitur à principio. Sed an in hoc casu Sempronius, tertius ille, supradictis duobus aliqua specie iunctus sit. Accur. bene docuit non esse iunctum, per l. Iulianus quoque, supra de hære. insti. cum si. *Re coniunctos in rem legatam coactos dici.*

f ¶CONIVNCTIM. Hæc autem dictio uarie accipitur: aliquando pro his qui re con iuncti sunt, ut hic & d. l. coniunctim. supra de leg. iij. Aliquādo pro his qui re & uerbis iuncti sunt, ut d. l. plane §. si coniunctim, supra de leg. 1. Quo ultimo sensu Imperator coniunctos significauit in tot. tit. C de cad. toll. Denique & in hac nostra lege, exempla omnia quæ supra deducta sunt, de eisdem qui re & uerbis connexi sunt intelliguntur, & non de alijs: excepto duntaxat exemplo nouissimo, quicquid glossæ uariando inuoluant, & tex. facilem & clarum obscurēt. Quod autem Accur. hic re & uerbis iunctos, partes concursu facere putauit, supra improbauimus, euincentes non posse eam opinionem ulla ueritate subsistere.

QVI CONIVNCTI IVRE DIGESTO, VEL FACIANT PARTES, uel non faciant, leges ambiguæ explicantur.

IN CONIVNCTIS si unus ex collegis ad partē suā non admittitur, & tamen ea pars ad alterum collegam non deuoluitur: is qui à parte sua exclusus est, dicitur alteri cōiuncto partem facere, quia impedit eum ne totum legatum accipiat, sed parte sua contentus esse cogatur, nec ei quicquā proficiat quod exclusus partē alterā accipere nō potuit. Is igitur exclusus partē socio facit, id est efficit ut partiarius remaneat nec totum accipiat: recte, sicuti si duobus pultem seu fercu- *Quando socius dicatur socio partem facere.*

lum aliud apposueris, alter partē ferculi nō comedit, & tamen impedit sociū ne totam pultem exedat: Iam is qui nō uescitur, partē socio facit, quia impedimēto est, ne is toto uescatur ferculo: ut faciūt canes ossibus inhiantes, etsi enim nō omnia erodāt, arcent tamen ab eis canes alios. E diuerso collega tūc alteri coniuncto partē nō facit, quādo eo à parte sua excluso, collega totū legatū ex utrisq; partibus recipit. Et dicit ideo ei partem nō facere, quia eū nō impedit quin totū accipiat, & ita non efficit ut collega relinquatur partiarius, qđ ipsum exēplo ferculorū cognosci poterit. Et hoc est quod uulgo ex regula affirmatiua dicit: qui ad partē nō admittitur, partē cōiuncto facit: id est, id efficit ut cōiunctus nō plus parte sua recipiat. Sic ex regula negatiua: qui ad partē nō admittitur, partē alteri nō facit, id est, nō impedit eū, quin totū accipiat: & sic nō facit eum partiarium. fa. glos. in l. utrum, in prin. infra de reb. dub. cum si. Quando autē coniuncti partē collegæ faciant, quando non faciāt, iura sunt mirifice uariantia. Glos. in l. huiusmodi. §. si Titio. ff. de leg. 1. in utrumq; casum iura adducit: sed nihil dissoluit, sed in l. si Titio, de leg. ij. modica quædam attigit. Bar. in d. §. si Titio, quamuis certos casus distinguat, nihil tamen expeditum docet. Vnde pro fundata resolutione huius spinosæ materiæ duo capita distinguimus. Primo de coniunctis re loquemur, deinde de coniunctis re & uerbis: nam de his qui uerbis iuncti sunt, Iurisconsulti nō uariāt.

Quando dicatur partem non facere. *Regula affirmatiua.* *Regula negatiua.* *Duo capita distingui in coniunctis.* *Primum caput de cōiunctis re.*

In primo capite istā doctrinā ponimus. In re cōiunctis, semper pars deficiēs ad collegam deuoluit, ut eo loci regula negatiua perpetuo locū habeat, et sit ea deuolutio iure nō decrescēdi potius quàm accrescēdi, per tex. apertū in d. l. 1. §. sin uero nō omnes, cū §. seq. C. de cad. toll. ideoq; onus socio deficiēti iniunctū ad aliū collegā non deuoluit, d. l. 1. §. sin aūt ad deficiētis, fa. d. l. cōiunctim, de leg. iij. Et quāuis ius in huiusmodi coniunctione reali, accrescēdi uerbo utatur, attamē sub schemate antithesis intelligi cōueniet ius nō decrescēdi: ut illud accrescere intelligatur quod cōperiatur nō decreuisse, sicut dicitur desinere quod nunquā cœpit, l. omnes. §. 1. ff. usufr. queād. caue. Per hāc doctrinā, dicimus in d. l. plane. §. si coniunctim, uers. sed si in pupillari, cū testator fundū, Titio legauit, quē fundū post in pupillaribus tabulis etiā Gaio leget, totū fundum deberi Titio quandiu pupillus intra tutelam degat: qui si intra ea tempora moriatur, iam Gaium pupillarem legatarium cum Titio concurrere, eiq; partem auferre fundi legati. Sin tutelares annos impubes excesserit, fundum solidum remanere Titio, non iure accrescendi, sed iure non decrescendi: quod & communi intellectu receptum est, licet Bar. d. §. si coniunctim, diuersum male tenuerit.

Secundū caput quando coniuncti re et uerbis partes faciant.

In secundo capite, quando coniuncti re & uerbis partes faciant aut non faciant, penè substitimus. Iura enim circa coniunctorum materiam à Tribunianis adeò concise, diuerse, truncate, præfracte, mutilanter sunt compilata: ut quo uertas, quid cui concilies, quid places: quo fœdere, qua concordia pacem dissidentibus iuribus adferas, uix inueneris: adeoq; ad Budæi uiri docti adsertionē penè defecerim, qui ciuilium legum antinomias alicubi conqueritur. Porrò compilatores isti in C. de cadu. toll. ius antiquū denarrant, quod in Pandectis non ita comperimus: audendum tamen est si ulla ingenij ui, ullóue labore, peruinci obscuritas possit.

Legata quæ cōiunctis dantur, in multiplici esse differentia

Qua in re aduertendū est, legata quæ coniunctis dātur in multiplici esse differentia.

1 Aut enim Titio & mihi res mea legatur.

2 Aut Titio & ei qui tempore testamenti non est in rerum natura.

3 Aut est captus ab hostibus.

4 Aut Titio & Meuio qui uiuo testatore uel moriatur uel sit incapax.

5 Aut testator seruo suo & Titio legat, uel hæredis seruo.

6 Aut hæredi instituto & Titio.

7 Aut duorum dominorum seruis, uel duobus seruis unius domini: Quæ omnia sequentibus casibus quàm possum breuissime explicabo.

Prima differentia.

In primo casu, ubi Titio & mihi res mea legatur, partem accipit socius, ex regula affirmatiua: partem enim aliam ego uetustiori iure, nempe dominij mihi retineo. l. huiusmodi

huiusmodi.§.si Titio.ff.de leg.1.quod & Bar.ibidem recte docuit.

In secundo casu,cum Titio & ei legatur,qui tempore testamenti non est in rerũ natura, legatum pro nõ scripto est in persona deficientis:unde totum accipiet socius,ex regula negatiua.l.1.§. in primo. C. de cad.toll. *Secunda differentia.*

In tertio casu,cum Titio & capto ab hostibus legatum est, licet is sit ciuiliter mortuus,tamen naturaliter uiuit, & potest pendente testamẽto postliminio reuerti, unde socius partem capiet,ex regula affirmatiua: quamuis si is apud hostes decederet, pars sua pro non scripta haberetur,spes tamen postliminij socium facit partiariũ.l.si eo tempore,in fi.ff.quæ pro non scrip.l.si seruo.§.fi. de leg.1. *Tertia differentia.*

In quarto casu,cũ Titio & Meuio,qui in uita testatoris uel moritur,uel fit incapax, socio pars debebitur,ex regula affirmatiua. Non enim caducum est hoc legatũ, quod à principio constitit,licet in causam caduci recidat.l. si duobus, in prin.ex cõmuni intellectu Ioan. ff.de leg.1.& fa.l.si Titio,de leg.ij. Quod fallit, si Titio et posthumo qui est in utero legetur:nam nõ nato posthumo,totũ socius capiet,d.l.si duobus,in fi. & uixit tamen in utero posthumus tempore testamẽti.l.qui in utero.ff.de stat.ho. Sed hoc ea ratione placuisse Iurisconsultis opinor,quod testator hunc euentum præuidisse præsumitur,cum sæpe matres abortiant.ar.l.utrum.ff.de reb.dub. *Quarta differentia.* *Limitatio.* *Noua ratio.*

In quinto casu, cũ testator seruo suo & Titio legat, partem sumet Titius, ex regula affirmatiua,d.l.planè.§.si coniunctim,in fi.§.ff.de leg.1. Quamuis enim legatũ ab initio nõ constiterat,seruus tamẽ uixit naturaliter: quamobrẽ testator qui eũ seruum suũ,& incapacem esse sciebat uoluisse,præsumitur, ut saltem in aliquo ei hæres gratificetur: Quæ æquitas ab Imperatoribus postea iuris necessitate constricta est. l.fi. C. de nec. ser.insti. Idem putamus si Titio & seruo hæredis testator leget, ex eadem & præsumptione & æquitate,ut ita §.an seruo. Insti.de leg.noue ornetur. *Quinta differentia.* *Cur emerserit l.fi.C.de nec. ess.ser.*

In sexto casu,cum testator hæredi instituto & Titio legat,totum feret Titius,ex regula negatiua,d.l.plane.§.si duobus,cum concor.per glos. Hoc enim legatum ab initio prorsus non consistit. Siquidem cum legatarius ab adita hæreditate dominium adquirit.l.à Titio.infra,de furt. hæres adeundo hæreditatẽ nõ potest simul & uno momẽto dominus fieri hæreditatis & legati,l.iij.§.ex pluribus,de adquir.poss. Is enim concursus utraq; iura colliderent,quapropter hæreditatis aditio præponderabit legati portioni,quæ hæredẽ concernit,ut adeò ea portio mox ab initio deficiat. Fallit, si hæredi suo & Titio testator usufructũ leget:tunc enim Titius nõ admittetur ad totum usufr.sed partẽ habebit. l.si quis Titio, de usufr.accresc. Qui est uerus intellectus, licet glos.ibi, & Doct. in alijs locis eandem legem miserè uiolent, dum sese explicare ex eo nodo nõ possunt. Sed rationem habet ea lex,& quidem expeditam, licet à nemine tactã: Vsusfructus enim legati, quasi dominium,non adquiritur mox ab adita: sed tunc demum, cum per hæredẽ constituitur.l. iij.in prin.ff.de usufr.l.ij.ff. quando dies leg.ced. Bar. l.1.in prin.de seruit.leg.cum concor. Quapropter hæres adeundo hæreditatem, iam factus dominus rerum hæreditariarũ, partem usufructus iure uetustiori tanquam suã, titulo successionis retinebit. Quo nomine cũ legati portio,quæ hæredem respicit, ab initio mox ab adita,sua hæredis esse cõperiatur, merito is partem socio faciet, per regulam traditam in d.l.huiusmodi.§.si Titio.quæ ratio(etiam si noua sit)uera est & necessaria,licet Doct.in explicanda d.l.si quis Titio.miserè conflictentur. *Sexta differentia.* *Intellectus uerus ad l.si quis Titio.*

In septimo casu, ubi duorum dominorum seruo, uel duobus seruis unius domini legatum fuerit, res tractatu non est maximopere utilis, unde obmitti poterat: credo tamen si seruo legetur, qui duos habeat dominos,uno repudiante,alterum dominũ totum accipere:recte, sicuti si duobus seruis unius domini legatum sit. Qui est uerus intellectus l.si duobus.ff.de leg.ij.licet Accur.in fi.ibidem aliter intelligat, & non bene. Quod tamen nõ procedit, si testator cõmuni seruo legasset,& ita ius cõmunionis expressisset: quia tunc dominus partem sumet, etiam si alter repudiet. l.& proculo. eo. tit. Rationem esse putamus, quia cum seruo simpliciter legatur, testator eius personã *Septima differentia.*

in solidum considerat: quo casu nō potest alter dominus repudiando alteri partem facere: uoluit enim testator totum legatum seruo tribui, recte sicuti in casu quo duobus seruis unius domini legatur. Dominus enim ex unius serui parte repudiās, ex alterius totum quærit. Cæterum si testator cōmuni seruo legauerit, & hoc expresserit: hoc casu testator ad dominica iura nō ad serui personā respexisse intelligitur: ut merito altero ex dominis repudiante, alter nō nisi partē ex iure cōmunionis recipiat. Quæ est ipsa ueritas noue contra Accurs. & Doct. subtiliter excussa. Quod autem Accurs. in d.l. si duobus, in fi. textum ibi de duobus seruis diuersorum dominorū loqui putat, error est: uerba enim clara sunt cum dicitur, Meo & alterius seruo. nō dicit, seruis pluraliter, ut ratione dicendi exigente coniunctio, &, copulatim intelligatur, non copulatiue. Et posset fortasse ea res adplicari ad casum, ubi plures nobiles, partes inæquales in castro aut arce aliqua haberēt: quibus si donaretur aut legaretur, uel alia fieret prouisio simpliciter, uiriles partes obuenirent. l. legata, in fi. de leg. 1. Sin uero eis legaretur aut donaretur tanquam socijs cōmunibus, iam dominicas intelligi partes probabile putamus. Scio cōplura in hac materia adhuc dici posse, sed cum consilium sit intellectus cudere singulares, commentaria repetitionum consuere noluimus.

Noua & subtilis ratio in serui communis legato.

Adplicantur prædicta ad casum ubi plures nobiles habeāt cōmunē arcē.

ORDINARIORVM ET EXTRAORDINARIORVM NATVRA, CONcursus, & effectus distinctius & noue expliciti.

BART. in d.l. iij. §. 1. de op. no. nun. sumpta impertinēti occasione, materiā cōcursus inter ordinaria et extraordinaria, prolixius quàm ordinatius tractauit: aliqua parū ex ueritate, omnia obscure & inuolute. Nos ingenijs mediocribus consulere uolētes, totū hunc tractatū ad ordinē, clarioresq; doctrinas (id quod ubiq; facere consueuimus) reduximus. Sed ne per ignota principia procedamus, & terminorum ignorantia nobis imponat, præmittimus cognitionē eorum, quæ ordinaria, quæ'ue extraordinaria nominantur. Ordinaria enim sunt, quæ lege, plebiscito, senatusconsultis, prætorum ædictis, principum generalibus constitutionibus: & omnino quicquid iure scripto eatenus iussum est, ut sit certa, generalis, uniformis lex, actus humanos generaliter sine speciali personarum respectu ordinans, & quodam ordinato procursu dirigens. fa. l. nullo modo. ff. ad l. Cor. de fal. Horum numero sunt contractus, obligationes, actiones ordinariæ, appellationes, successiones, testamēta, seruitutes ordinariæ, interdicta (quæ uel contra Bar. ordinarijs cōnumeramus) usucapiones, præscriptiones, pignora, etsi qua sunt similia, quæ non indeganter per Cicero. lib. 1. de Oratore deducuntur. Extraordinaria, ad certa personarum, rerum, negociorum'ue genera, extra ordinem respiciūt: quibus pro conditione, euentu, necessitate, cōmoditate'ue aliqua, præsenti aliquo remedio subuenitur. Quorum tria genera inuenio. Quædam enim sunt facti, ut cum proprio sese facto ab iniuria lex adserere permittit. l. quemadmodum. ff. ad l. aquil. cum uulg. in quo genere non parum multa in d. l. 1. §. nunciatio, docuimus. Quædam ex priuilegio principis nascuntur, quæ plerunq; sunt contra ius cōmune, de quibus Instit. de iur. nat. gen. & ciui. §. plane ex his. l. 1. §. fi. ff. de consti. prin. cum si. Et tertium genus eorū est, quæ licet extra ordinem, tamen iure recepta sunt, ut nō sine ratione iuris communis nominari possint, licet non sint iuris ordinarij: ueluti cū remedio aliquo his subuenitur, quibus iure ordinario uel non est consultum, uel non ita facile, ita commode consultum. Et isthæc extraordinaria tertij generis, quadruplicis sunt effectus. Primo eñ damnosas rescindunt obligation. s, iura amissa restaurant: quorum numero sunt ea, quæ contractus dolo, metu'ue initos irritant, & si quando minor ætas in integrum restituitur: uel etiam aliorum iura quæ in periculum inciderunt, ex iusta aliqua causa reponuntur: qui effe-

Contra Bart. & alios.

Quæ sint ordinaria.

extraordinaria

Genera extraordinariorum. Primum.

Secundū genus

Tertiū genus.

Extraordin. tertij generis effectus.

qui effectus iure communi receptus est, quamuis glos. in l. 1. §. per hanc. ff. de rei uendi. Ioan. in c. non solum, de appel. li. vi. Abb. in c. ex parte, de rescrip. & Doct. cõmuniter, maxime moderni in d. l. iij. §. 1. de op. no. nun. putent quod in integrũ restitutionis remedium contra ius commune competat. Quod certe (salua uenia) non est uerũ. Cum eñ ius cõmune sit ars æqui & boni, & in integrum restitutionis remedia ex æquitate dentur, l. diuus. ff. de in integ. rest. l. 1. ff. de mino. imò sint iustissima. l. 1. ff. ex qui. cau. ma. quæ esset intolerabilis absurditas, dicere ea esse cõtra ius commune, quæ sunt naturaliter æqua, quæ sunt iustissima, quæ à prætoribus sunt inuẽta, quæ iuri scripto sunt incorporata: Prædicta ergo remedia, iuris cõmunis sunt, licet non ordinarij: ad quod Doctores non respexerunt, nõ aduertentes quid inter ius cõmune & ordinarium interesset.

In integ. restit. non esse contra ius commune.
Error Doct.

Secundus effectus est: Nã extraordinaria, ius ordinarium sæpenumero pleniori remedio adiuuant, expeditioribus medijs suffragantur: quorũ numero est edictum noui operis nunciationis, item rei uendicatio, quæ patri propter filios iure Quiritũ, uel causa adiecta datur, d. §. per hanc. Item cum in nautas, caupones, stabularios iudicium plenius extra ordinem cõpetit, l. iij. §. ex hoc edicto. ff. naut. caup. stab. Et huiusmodi remedijs nõ semper actori, sed aliquando reo consulitur, ut l. 1. §. dixerit. ff. de publica. Hac specie & actiones in factum adnumerari non est impertinens, si quæ sint quæ extra ordinem cum alijs actionibus cõcurrant.

Secundus effectus.
Actiones in factum.

Tertius effectus: Extraordinaria remedia aliquando supplent, si forte iura ordinaria deficiant: ut cum pater emancipare filium cogitur, l. si cui legatum. ff. de cond. & demon. Et olim in fidei commissis. l. pecuniæ ij. §. actionis. ff. de uer. sig. Sic & separatio bonorum creditoribus datur, & quoties in defectum actionis actio in factum cõceditur. glos. insti. de interdict. in fi. in l. sancimus. 1. in fi. C. de sacrosan. eccle. l. si superstite, in fi. C. de dol. l. si longius. §. 1. ff. de iud. l. cum filius. ff. si cer. pe. & quæ similia per discursum iuris colligas. Horum numero si quis accenseat tit. de uar. & extraor. cog. forte nõ errauerit, eo certe nomine, quod personis illic nominatis, præsidis cognitione salaria certa constituuntur: nisi quis huiusmodi remedia secũdo effectui adnumeret.

Tertius effect.
Suppleri extra ordinem, quod deficit in iure.

Quartus effectus: Nam iura aliquando extraordinaria, non alio casu dicuntur, quàm quod uetustæ solennitates per ea resectæ sunt: eo nomine actiones in factum ex interdictis, extra ordinem dari intelliguntur, quod reiectis solennitatibus, usu produntur. ut in d. tit. Insti. de interdict. in fi. Et parum abest quin omnia iudicia, etiam quæ ordinarij iuris sunt, in quibus uetustæ solennitates amputantur, hoc casu extraordinaria nominaueris, quod formulis sublatis, ex æquo & bono sine uerborum pertinaci obseruatione cõpetant. d. §. fi. & fa. l. 1. C. de for. sub. & est tex. not. cum glos. in l. ordo. ff. de pub. iud. In huiusmodi uetustos solennium ritus, eleganter cauillatur Cicero in oratione pro Cecinna contra Ebutiũ, & alibi.

Quartus effectus.
Vetusta solennitas sublata facit extraord.

Præmissis igitur ordinarijs & extraordinarijs, eorumq́; generibus & effectibus, superest ut eorum concursum pari diligentia exequamur. Quo loco uelim te cõmoneri de cõcursu nos loqui bifariã, electiue & cumulatiue. In illo enim concurritur sub alternatione, at uero in hoc sub copula. Tota igitur hæc res conclusionibus & tẽperamentis cõmodissime aperiet.

qualiter cõcurrant ord. cum extraord.

Prima CONCLVSIO: Duo remedia ordinaria electiue concurrunt, nõ cumulatiue. Nam oblatis pluribus actionibus, unam ex eis eligi necesse erit, l. quod in hæredẽ. §. eligere. ff. de trib. l. 1. C. de fur. Fallit in actionibus quæ se compatiuntur, quia cumulari possunt, ut in possessorio & petito. de qua cumulatione Bal. latius in l. edita. C. de eden. Doct. in l. naturaliter. §. nihil cõmune. & ibi aliquãdo plura dixi. ff. de adquir. poss. In criminalibus aduertendum est ad l. senatus, & ibi glos. Bar. & Doct. ff. de accusa.

Prima cõclusio
Duo ordinaria electiue cõcurrere.

Secunda conclusio: Duo remedia extraordinaria, simul concurrunt, forte electiue. Nam in l. Aquil. concurrit actio in factũ cum utili actione legis Aquiliæ ad duplum. d. l. quemadmodũ. §. magistratus, ibi glo. ff. ad l. Aquil. iuncta l. de pecoribus. C. eo. Et ex hac doctrina fundatur dictum glossæ in c. significauit. de test. additis quæ per Panor. ibi pe. col. traduntur. Siquidem clericus contra fundatores, qui ecclesiam liberam fundarunt extra ordinem agere potest,

Secunda cõclusio.
Duo extraordinaria electiue concurrere.
Clericus super ecclesiæ iure.

ut ei faciant instrumẽtum fundationis; aut si malit, testes qui præsentes fuere, ad perpetuam rei memoriam examinari faciet. Amplia conclusionem, si duo remedia ad diuersa intententur; tunc enim concurrunt multo maxime, ut l. qui bona. §. si quis opus. ff. de dam. infect.

Limitatio secundæ conclus.

Hæc conclusio fallit. Primo, si alterum ex remedijs sit famosum, quia tunc cum alio nõ cõcurrit, nec electiue nec cumulatiue. Hoc est quod per manus traditur, doli actionem cessare ubi alijs actionibus locus sit. l. 1. §. ait prætor. cum §. seq. ff. de dol.

Secunda limitatio.

Secundo fallit, Si alterum ex remedijs ad impietatem prodendam tendat, ut est querela inofficiosi, quæ non competit sicubi alijs remedijs filio consuli possit. l. si filius. C. de inoff. testa. Insti. eo. tit. §. tum autem. licet Bal. in d. l. si filius, putet ideo uetari concursum, quod querela sit minus subsidiarium. Sed nihil est, & leges allegatæ, se in eam rationem non fundant.

Tertia cõclus.
Extraord. qđ plenius puidet. concurrit cum ordin.

Tertia conclusio. Extraordinarium si plenius, breuius, expeditius prouideat, & sit magis utile, cõcurrit cum ordinario electiue, non cumulatiue. d. l. iij. §. ex hoc edicto. ff. naut. caup. stab. glos. in l. fi. C. si aduer. rem iud. Et ea est uera ratio, & nulla alia quod edictum nunciationis concurrit cum confessoria. l. inter. ff. de serui. l. & si forte. §. sciendũ. ff. si seruí. uend.

Contra Doct. opiniones.
Quare edictũ nunciationis. non concurrat cum cõmuni di.

Quamuis Doct. in d. l. iij. §. 1. ff. de op. no. nun. timore eiusdem. §. 1. misere conflictentur, iura huc & illuc torquẽdo, & mera confingendo somnia, cum d. §. 1. huic conclusioni prorsus non obstet. Ibidem enim edictum nunciationis, ideo non concurrit cum communi diuidundo iudicio, quia ex natura communionis socius socio nunciare non potest, ut supra in quodã alio capite huius operis clarissime est probatum; & sic multa inutilia cessant, quæ Bar. in l. 1. §. hoc autem edictum. de op. no. nun. ex Old. & alijs recitauit. Ad hanc conclusionem adde, quæ dixi in extraordinarijs tertij generis in secundo effectu, & Abb. d. c. ex literis, de rescrip. cum simil.

Ampliatio.

Hæc conclusio extenditur: Primo ad remedia extraordinaria primi generis, utpote ad ea quæ sunt meri facti, quia cũ ordinarijs concurrunt electiue. Potest enim dominus in re sua se proprio facto tueri. d. l. quemadmodum, in prin. ij. respons. ad l. aquil. Bar. etiam tangit, sed alio fine in d. l. iij. §. 1. de op. no. nun.

Secundo extenditur.

Secundo extende, ad remedia extraordinaria secundi generis electiue, eo casu quo priuilegiatus iure communi uti potest sine priuilegij iactura. ar. l. uoluntarie. C. de excus. tut. l. ij. C. de his qui sponte mu. sube. li. x. fa. c. accedentibus, in fi. de priuile.

Limitatio.

Fallit supradicta conclusio, Primo si extraordinarium sit famosum, quia cũ ordinario non concurrit, d. l. 1. §. ait prætor. ff. de dol. & supra attigimus. Nec ignoro quod glos. in l. si legatarius. ff. eo. tit. Bar. & Doct. d. l. iij. §. 1. putant actionem doli cũ remedio ordinario generali competere, nempe cum cõdictione indebiti, de quo tamen diximus in l. ij. & iij. ff. de con. inde.

Limitatur secundo.

Fallit Secundo, si natura & status rei concursum extraordinarij non patiatur, sicuti est iudicium com. diui. quod cum edicto nunciationis non concurrit: ut proxime supra attigimus.

Tertio limitatur.

Fallit Tertio, in seruitutibus rusticis in quibus ordinario duntaxat remedio, si eis ædificando noceatur, experiundũ est, cessante extraordinario, nempe edicto nunciationis, etiam si esset utilius; cessat enim eo loci prætoriæ subuentionis æquitas. d. l. qui uiam, de op. no. nunc. & dixi supra in quodã capite huius operis, ubi latius declaraui.

Quarto limitatur.

Fallit Quarto, in primo effectu eorum quæ sunt extraordinaria tertij generis, in his præsertim casibus ubi iuris ordinarij remedia amissa forẽt. ar. l. minor xxv. annis omissam. ff. de minor. Nã quæ amissa sunt, cum alijs quomodo cõcurrent?

Quinto limitatur.

Fallit Quinto, in tertio & quarto effectu tertij generis. Nam extraordinaria quæ iuris defectum supplent, quæ porrò solennia formularũ resecant, concursum ordinariorum, quæ ab aula recesserunt recipere non possunt: ut proxime supra diximus; nisi fortasse quispiam in his quæ extraordinariam cognitionẽ habent, ut sunt salaria aduocatorum, medicorum &c. ex cõuentione uel ex consuetudine concursum ordinariæ actionis admitteret.

Sexto limitatur

Fallit Sexto, in casu publicanorũ. Nam sola extraordinaria actio ex eo edicto contra eos ad duplum competit, etiamsi actionibus ordinarijs, furti manifesti, & ui bonorum rapt. ad quadruplum rei esse uideantur. Sed concursus ordinariorum huiusmodi remediorum ideo prohibetur, ut cum

id genus

id genus hominibus mitius agatur, d.l.1.§.dixerit.ff. de publica. quæ lex etsi sit ex uulgatis doctrinis, est tamen in hac materia noua limitatio, quam nec Bar. nec Doct. eo tenore sunt adsecuti, licet eundem textum sæpe, sed impertinenter reuoluerint.

Quarta conclusio: Extraordinaria concurrunt cũ ordinarijs, si contra diuersas agatur personas, & concurrunt electiue non cumulatiue, nisi forte in subsidium. Nam pupillus qui ex contractu læsus est, & contra partem principalem, & contra tutorem experiri poterit. l. etiã. l. fi. C. si tut. uel curat. inter. Bar. l. si minoris. ff. de admi. tut. glos. c.1. uer. restituimus, de in integ. rest. Abb. d. c. ex parte. Cæterum si utraq; remedia ad diuersos fines respicerent, iam impune concurrerent, etiam cumulatiue, d. l. qui bona. §. si quis opus, de dam. infect. Fallit primo hæc conclusio, si propter rem modici præiudicij peteretur subueniri extra ordinem, utpote quod perijsset instantia pupillo seu minori: quia tunc uia tantum ordinaria pro expensis tutores, uel curatores conueniretur. l. properandum, in fi. C. de iud. quod uoluit Bar. d. l. iij. §. 1. Vide tamen quid dicat Panor. in c. ex literis. de in integ. rest. Secundo fallit, si in necessitatem sese aliquis ultro coniecisset: tunc enim extra ordinem ei non subueniretur. arg. l. cum mandato. ff. de mino. et bonus tex. in l. damni. §. emptor, ibi: Et quod alia actione. ff. de dam. infect. Tertio fallit, in extraordinario famoso, ut iam sæpe dixi, quod cum ordinario nõ concurrit, etiam si contra diuersas personas agatur, d. l. 1. §. ait prætor. cum §. seq. ff. de dol. *Quarta conclusio. Extraord. cum ord. cõcurrunt contra diuersas personas. Limitatur primo. Secundo limitatur. Tertio limitatur.*

Vltima conclusio: Extraordinarium non cõcurrit cum ordinario, si utraq; sint æque utilia, uel fortasse uia ordinaria facilior: esset enim superfluum extra ordinem ei subueniri, qui ita commode iure ordinario uteretur. l. in causæ. ij. ff. de mino. l. quædam. ff. de æden. l. 1. C. de thesau. cum concor. per glo. faciant quæ supra dixi quodam capite de filijs fratrum, eorumq; successione. Fallit primo, in casu quartæ cõclusionis, nempe si contra diuersas personas, uel ad diuersos fines ageretur, per iura ibidem allegata. & fa. d. §. si quis opus. Secundo fallit: si alterum sit generale, in quo te remitto ad Bar. & Doct. d. l. 1. §. ij. & quæ ibi dixi, de op. no. nun. Tertio fallit, in priuilegijs quæ extra ordinem alicui dãtur, quibus uti possum, etiam si uia iuris ordinarij æque sit commoda, quod ad sensum patet. Quarto fallit, quoties ambiguum an extraordinario an ne ordinario locus sit, tunc sub alternatione intentantur, & in actis causæ res declarabitur, per not. tex. in c. cõstitutus, de in integ. resti. fa. in. ar. l. 1. §. quia autem. ff. quo. lega. Non ignoro multa adhuc in tractatu huiusmodi concursuum dici posse, sed suffecerat edocuisse ea quæ præcipua putauimus. Nec enim omnia cõquirere, & ex breuibus doctrinis grande repetitionis (ita enim nominãt) uolumen cõtexere, consiliũ fuit. *Vltima cõclus. Si utraq; sint æque utilia, nõ concurrunt. Limitatur.*

PROCVRATOR AD MVTVANDVM CONSTITVTVS, potest de recepta pecunia confiteri.

COMMVNIS est sententia Bar. & Doct. quod procurator constitutus, ut mutuam pecuniam accipiat, de recepta confiteri non possit, per quædam fragilia fundamẽta, in l. ij. §. creditum. ff. si cer. pe. & alibi. Sed in contrarium est aperta ueritas; Quod imò procurator ad mutuandum constitutus, possit confiteri se mutuum recepisse: nam sequela mandati est, cum procurator fidem facit de eo quod receperit: scriptura enim datur ut de contractu constet. l. contrahitur. ff. de pig. l. Publia. ff. depo. l. pecuniæ. C. de sol. fa. l. ad rem. l. ad legatum. ff. de procur. l. ij. ff. de iur. om. iud. & fa. in arg. quæ per Bar. in l. filiæ. ff. de sol. cũ multis simi. Denique quæ esset absurditas, quod is qui ad contrahẽdum constitutus sit, fidem de suo contractu facere non posset. Iam & magna aperiretur uia malicijs, si domini constituentes ludificari creditores possent, quasi confessio procuratorum eos nõ obligaret: qui tantummodo habuissent mandatum contrahendi: ut propterea mirum non sit si propter eam cauillationem Ia. de Are. ueneno perijsse referatur. Tandem *Quod procurator possit confiteri, contra Doct. opiniones.*

Tex. apertus cõtra cõmunẽ. tex. est apertus contra Bartolum & communem in l. Lucius. §. tutelæ. ff. de admi. tut. ubi tutor apochas debitoribus de solutione facta dederat, deciditur debitores liberari, si eo tempore, quo tutelam tutor gerebat, soluissent. qui tex. fortiter stat cõtra communem, licet Bart. & Doct. eum contra omnem peritiam corrumpere pergant. Est ergo uera adsertio nostra, quod procurator ad mutuandum, uel solutionem recipiendũ, confiteri possit se recepisse, in necessariam sequelam mandati, necessitate saltem morali: quam opi. alijs locis in lecturis meis latius fundaui. Ista tamen confessio procuratoris, domino non plus nocebit quàm si ipsemet confessus esset. Vnde sicut dominus exceptionem pecuniæ non numeratæ haberet, si ipse fuisset confessus. l. si ex cautione. l. in contractibus. C. de pec. non nu. ita & eã habebit si procurator confessus fuerit. arg. l. ita. §. quod si quis. ff. de admi. tut. Quo temperamento omne fundamentum Doctorum (quo fraudem timent) subuertitur. Et hæc nostra doctrina, consuetudine probatur nostræ Germaniæ, in qua fides & integritas præ alijs nationibus est in pretio. Procurator si confiteatur se recepisse, domino salua est exceptio pecuniæ non numeratæ. Et non obstat l. 1. §. sed si mutuam. ff. si quid in frau. patro. quia ibi libertus nulla mandati necessitate, sed sua sponte, in fraudem patroni confessus est se pecuniam mutuam recepisse, quam non receperat: de qua fraude ibidem cõstabat, aliàs de ea mentio non fieret: quia fraus nisi doceatur, non præsumitur. l. dolum. C. de dolo. Quibus consequens est, si euidẽtibus cõiecturis de fraude procuratoris doceri posset, ut quia coram notario de confessione tantum constaret, cum tamen pari facilitate etiam de numeratione constare potuisset: his uel similibus casibus, communem opinionem procedere posse, non est improbabile, licet domino etiam eo casu, exceptione non numeratæ pecuniæ sit consultum, ut supra retulimus. Si aliqua intercurrerent fraudis indicia.

QVI IVRE INIQVO IMPETRATO non utitur.

RECTE prouisum est à Iurisconsulto, qui iniquum ius impetrasset, in pœnam edicti commisisse, etiam si eo non utatur, l. iij. in prin. ff. quod quisque iur. Quod tamen cum mica salis recipiendum est, nempe si non utatur, sit tamen incertum an uti uelit: uel si ideo non utatur, quia non potuit licet fuerit conatus: his casibus textus procedit. Cæterum si non uteretur quia pœnituit, & iuri iniquo re integra ulro renunciauit; hic non puto eum in edicti pœnam incidere. ar. l. quamuis. ff. de in ius uoc. & faciunt doctrinæ de conatu: quod pœnitere liceat, si ante factum sponte à proposito desistatur, arg. l. 1. in fi. in ratione sui. ff. eo. tit. quod quisque &c. Si non utatur iure impetrato quia pœnituit.

AN POTIOR DEFENSIO CREDITORIS, AN DEBITORIS sit in re pignorata: explicatus nodus in l. sæpe. ff. de re. iud.

DOCTORES in l. sæpe. ff. de re iud. uers. sed scientibus. in re quæ difficultatem modicam habet, anxie laborant. Cum enim deciditur, si debitor creditorem super proprietate pignoris experiri patiatur, sententiam contra creditorem latam, eidem debitori litem scienti præiudicare: Siquidẽ prima, id est, potior actio uel defensio ad debitorẽ super dominio rei suæ pertineat: eoq; nomine debitor sequentẽ, id est creditorem hoc casu prohibere possit, &c. Hic Doct. obijciunt, quod imò creditor hypothecaria acturus, dominium rei pignoratæ in iudicium deducere possit, l. si superatus. ff. de pig. l. ante omnia. ff. de proba. cũ si. p otiorem ergo defensionem ad eum pertinere, eaq; in re prohiberi à debitore non posse. Pileus (quem fortasse hic scrupus torsit) literam uariauit, substituendo uocabulum Opinio Doctorum. Pilei error.

lum debitoris, in eum locū ubi communis litera creditorē,habet. Paul.de Cast. communem literam secutus,textum audacter uiolat,prohibere exponens, pro assistere li-ti. Alex.cum conflictaretur per duas & amplius columnas,& sese satis fatigasset, tandem nescius ubi consistat,ad literam Pilei defecit, quam Pisanam nominat.

Sed nos rem eam facillime explicamus: distinguendo circa rem pignoratam. Creditor enim super pignore dupliciter experitur: Aut enim ius & causam dominij in iudicium deducit: aut docere pergit rem fuisse in bonis debitoris. Prius illud nō potest, etiam si totus orbis contrarium diceret: tum quia hoc nullo iure est proditū, tum quod tex.noster apertissime hoc prohibet. Et denique ratio naturalis ferre non posset, quod tertius se de cōtrouertendo dominio rei meæ, me inuito ingereret. Sin uero posterius hoc contendat, nempe ut doceat rem in bonis debitoris fuisse: & hoc iure suo potest. d.l.si superatus.l.& quæ nondum.§.quod dicitur.ff.de pig. At per hoc causa dominij non attingitur. Cum ea enim res in mero consistat facto,& probari facile possit; siquidem quotidie eueniat ut & res alienæ in bonis debitoris inuentæ, ad eū pertinere credantur.arg.insti.de usucap.§.sed tamen id, cum glos.ibi. Vides ergo nullam prorsus subesse difficultatem. Creditor enim si de proprietate pignoris disputare pergat, prohiberi per authorem potest: quapropter eidem scienti & patiēti præiudicaretur. Cæterum si rem pignoratam in bonis debitoris fuisse, probare uelit: hoc recte potest, nec à debitore prohibebitur, scilicet quod eo casu ius dominij sui in iudicio non disceptatur. Nihil ergo necesse est, sub diuerticulo assertæ literæ Pisanæ, textum clarum & facilem, in sensum demutare impertinentem. Quid enim Pilei litera in textu nostro faciat, qui de authoribus differit, quorū potior est defensio,& qui alios prohibere possunt, quod in creditore non inuenias?

Distingui circa rem pig.

Si creditor probat rem in bonis debitoris fuisse.

INTELLECTVS VERVS AD L. A DIVO. §. SI super rebus, de re iud. contra communes opiniones.

FACILEM & apertum tex. corrumpunt glos.& Doct. in d.§.si super rebus. Quærebatur si inter exequendum pignora iudicialia debitoris, tertius aliquis controuersiam super pignore, quasi ea res sua esset, mouisset, quis esset ordo exequendi. Iurisconsultus in ea controuersia, summatim per executores cognosci debere docet, an pignus debitoris sit an contradictoris. Nam si pronūciauerint rem esse debitoris, executionis ordo suo marte decurret: sin uero eam rem debitoris nō esse, sed ad tertiū illum qui controuersiam mouerat pertinere pronunciauerint, ea cognitio quia summaria fuit, debitori nō præiudicabit. Proinde si ea res uigore eius sententiæ, tertio illi contradictori restituta fuerit: isthæc sententia eum contra debitorem non tuebitur, rem suam iure ordinario uendicare uolentem: sic enim omnia partibus integra manebunt: nec proficiet contradictori ea sententia, nisi ad usucapionē, si forte debitor rem suam nō uendicaret. Vide lector quisquis ueritatem amas, quàm planus sit is intellectus, qui & ex textu ineuitabiliter, imò ex ipsis uerbis fundatur,& est ratione & moribus æquissimus. Accur. autem & Doct. uerba tex. quibus dicitur, nec eum cui restituta res sit,&c. ad creditorem referunt, quasi creditori sit pignus per sententiam restitutum, eique per huiusmodi sententiam ius sit usucapiendi: quamuis alij aliter exponant, nempe interrumpi usucapionē ex ea sententia,&c.& non est finis corruptelæ: dum enim alia & alia cōtraria subterfugere pergunt, in maiores lapsus incidunt, ut recte in prouerbium ierit: Vnū mendacium egere septem alijs ut cōtegatur. Sed nihil eorum uerum est; Cum enim tex. dicit, eum cui restituta res sit habere per sententiam non debere, &c. non potest intelligi creditor: nam dictio, eum, secundū latinos authores, tantum expressa reddit, unde ad creditorē referri non potest, scilicet quod de eo in toto tex.d.§.ne minima quidem facta sit mentio: Et certū est in tota ea serie, Iurisconsultū non nisi duas personas complecti, nempe

Si in executione pignoris iudicialis se tertius opponat.

debitorem, & eum qui uendendo pignori contradicit. quid ergo hic faciet creditor? quomodo in alienã controuersiam intrudetur? Quid creditoris intererit super pignore distrahendo per tertiũ controuerti, cũ ei ius sit alia capere pignora non controuersa, ut d. l. à diuo. §. sed & illud? Taceo impertinentissimam diuinationẽ, quæ cõtra naturam uerborum attentatur. Mirum itaq; est, ne dicam miserabile, textus clarissimos tantis deprauationum nebulis obscurare, ubi nulla urgeat necessitas. Quod autẽ Accurs. de interruptione usucapionis quædam miscet, tam sunt frigida, ut nulla cõfutatione egeant. Cum enim tex. rem iudicatam ad usucapionem proficere dicat: quo colore interruptio usucapionis intrudetur? Verba substantiua positiue deducta, quomodo per adiectiua priuationis determinari poterunt? Si enim dixero eloquentiæ proficere exercitium, quis te ferat exponentẽ eloquentiæ, scilicet tollẽdæ? Pari corruptela Accur. apertum tex. in. l. eius. §. qui hominem. ff. ad l. cor. de sicca. contaminauit. ubi cum decideretur eum puniri, qui libidinis causa hominem castraret: exposuit libidinis, scilicet refrenandæ; quod certe contra omnem rationem esse quis non uideat? Quomodo enim ultimi supplicij pœna puniretur is, qui castitatem fouere pergeret? quod tamen nos supra in latæ culpæ materia plenius attigimus. Redeundo igitur ad propositum, si res pignori accepta, contradictoris esse summaria cognitione pronunciatũ sit, ea sententia debitori ius ordinariæ uendicationis non adimit: sed eo non uendicante, ad usucapionem contradictori proficiet: ut legitimo tempore possidendo dominus efficiatur: Hoc enim temperamento utrisque partibus omnia manebunt integra. Quod si obijceretur, iudicem sua cognitione dominium in contradictorẽ transferre non uoluisse, ergo nec usucapiendi conditionẽ dedisse, per uulg. l. clauibus. de cõtra. emp. &c. non obstat, quia sufficit hoc casu iudicis sententia, quæ possidenti bonam fidem parit, per not. tex. in l. Pomponius. §. si iussu. ibi gloss. ff. de acquiren. possess. Plura miscet Bart. cum Accur. errata pergit defendere, quæ non sunt huius loci, ut omnia reprehendantur. Certe quod inter alia allegat l. postquàm. §. imperator. ff. ut leg. no. caue. per quam probare conatur, pignus captum in causa iudicati possideri per creditorem, ac si esset conuentionale, impertinens est, nec ex eo tex. probatur. Cæterũ intellectus d. §. imperator, ex his pendet quæ eleganter docet Asconius Pedianus in Verrinis.

Sed finẽ aliquãdo facimus. Et si eñ compluria adhuc collegerimus noua & pulchra, & præterea singularia cæteris non tacta congesserimus: futuri tamen anni prouentus hæc & alia deo uolente proferet: tu interea auditor, boni consulito quæ laborauimus.

SINGVLARIVM IVRIS INTELLECTVVM FINIS.

VDALRICVS ZASIVS BONIFACIO AMERBAchio LL. Doctori, S. D.

QVAE superioribus annis Scholia in l. ij. ff. de orig. iuris ædidimus, præsenti operi subnexuimus, ita enim suasisti: nõ quod tantopere mihi placeãt quæ illic collecta sunt, ut quæ in medium ultro doctis sint uiris exposita: sed quia resolutiones antinomiarũ, eaque glossemata, quæ in §. Cato, & l. frater à fratre, fecimus, rursus ædere consilium erat: leuicula ista in iuris originem adiecimus, sine tamen præfationum pompa, utpote quod intellectus nostri in iura ciuilia anteriorem locũ occupassent. Totam hanc rem ad te refero, cuius consilium, ut in cæteris, ita in his quoque denuo ædendis haud grauate sum secutus. Vale.

IN IVRIS CIVILIS ORIGINEM SCHOLIA, QVIBVS LEX secunda.ff.de orig.iur.elucidatur, Vdalrici Zasĳ Iuriſconſulti.

VERBA POMPONII.

[a] Eceſſarium itaque uidetur nobis in primis ipſius iuris originem atque proceſſum demonſtrare. Et quidem [b] in initio [c] ciuitatis noſtræ, populus [d] ſine certa lege, ſine certo iure primũ agere [e] inſtituit: omniaq; [f] manu ab regibus gubernabantur. Poſtea aucta ad aliquem modũ ciuitate, ipſum Romulum traditur populum [g] in triginta partes diuiſiſſe: quas partes, [h] curias appellauit: propterea quod tunc reipublicæ curam per ſententias partium earum expediebat.

a ℂNECESSARIVM. Ex hoc ſine dubio colligitur, iuris originem ignorari ab eo nõ oportere, qui iuris peritiam ſibi adſerat.

Iuris originem ſcire, operæpretium.

b ℂIN INITIO. Hic ſtatim à fronte ſcrupulus ingerit. Videtur enim fieri non potuiſſe, quod populo Ro. à regibus gubernato, poſtea Romulus ſuperuenerit, trigintaq; curias diuiſerit: cũ is ipſe Romulus, et conditor urbis, & primus rex Romanorum fuiſſe ſcribatur. Sed reſponderi poteſt, Iuriſconſultũ pro eorũ fortè opinione ſenſiſſe, qui urbem Romam non à Romulo, ſed ab anterioribus conditam fuiſſe ſcribunt. Multa enim (ut ait Dionyſius Halicar. libro. 1. Romanarũ antiquitatum) dubitatio de conſtitutionis urbis tempore, eiuſq; conditoribus fuit: quibuſdã uolẽtibus, ſocios Aeneæ eam ædificaſſe: alĳs mulierem Troianam incenſis nauibus, authorẽ fuiſſe. Nonnullis putantibus à filio Aeneæ Romo, Romam conditã, & quindecim ætatibus, poſt à Romulo eſſe inſtauratam. Itaque ſi Pomponius Iuriſcon. alteram ex his ſententiam ſecutus fuiſſet, res eſſet plana: quod Romulus inſtauraſſe, non condidiſſe urbem diceretur. Sed uereor, ut iſta reſponſio nõ ſit tuta. Nam idem Pompo. in l. fi. infra de re. diui. communem hiſtoriam ſecutus, originem urbis Romulo adſcribere uidetur. Quippe narrat Romuli fratrem Remum occiſum, quod muros recens ædificatos tranſcenderat. Vnde aliter reſpondendo, credimus quod hæc uerba, Poſtea aucta, &c. non ad proxima, ſed ad ſuperiora referri debeant: ut ſit ſenſus: Cũ populus ab initio incerta lege uiueret, Romulum poſtea triginta curias deſcripſiſſe, &c. Nec enim in iure noſtro nouum eſt, ut ſequens oratio, nõ ad proxima, ſed ad ſuperiora referatur. Accur. in l. ſi idẽ, in fi. infra, de iur. om. iud. gloſſ. in l. 1. §. item adquirit. uer. igitur, infra de adquir. poſſ. gloſ. not. in l. nunquam. §. ſi ſeruus. uer. uel etiam, infra de uſucap. Inſti. de hære. ab inteſt. §. ſui autem. cum §. ſeq. cum ſi.

Diſſidere uidetur text. ab hiſtorĳs, ſed excuſatur.

Variæ ſentẽtiæ de cõſtitutione urbis Romæ.

Verba aliquando ad ſuperiora, nõ ad proxima referri.

c ℂCIVITATIS. Romanæ. Eſt autem ciuitas communio ſeu multitudo ciuiũ, gratia uitæ, ut quammaxime fieri poſſit, optimæ: Philoſophus iĳ & vĳ. Polit. quæ certe, non ex quorumcunque inhabitantium, ſed ex eorum multitudine coaleſcit, qui uelut propriam ciuitatis partẽ referant, qui ſunt ciues: ut idem Philoſophus vĳ. Polit. Itaq; ſerui, inquilini, hoſpites, item & opifices, tabernarĳ, & alĳ qui munerum ciuilium non ſint capaces: & quos Cicero in oratione pro L. Flacco, fecem ciuitatis nominat; licet

Ciuitas non ex omnibus incolis conſtat.

Cicero.

multi in ciuitate sint, populosam quidem, non autem magnam ciuitatē faciunt: ut idē Philosophus. Sanxisse traditur Socrates, lege prouideri à gubernātibus, ut nec parua sit ciuitas, nec magna, sed una & sufficiens: Hecatomiarum lib. 1. Magni olim momenti erat, si quis ciuitate Rhomana donaretur: Et qui ciuis erat, mutare ciuitatem non potuit, nisi in alia ciuis assumptus esset: in utraque ciuem esse non licebat: Cicero in oratione pro Corn. Balbo. Caius Caligula negabat ciuitatē Rhomanam usurpare eos debere, quorum maiores sibi posteris'que eam impetrassent, quod posterorum nomine nō nisi filios uenire, per nequitiā interpretaretur. Claudius peregrinos, qui ciuitatē Rhomanam usurparāt, securi percussit, author Sueto. Quot securibus hoc tēpore opus esset, quibus imperiti qui ciuitatē Rhomanā usurpant, percuterentur: Regiā ciuitatem Aegyptij, popularem Attici inuenerunt: testis Pli. lib. vij. Caeterum parum commodi habet, quod differentia à nonnullis Canonistis, inter urbem & ciuitatem tam anxie inuestigatur: cum alterum uideas accipi pro altero. Distingui tamen ab oppido ciuitatem quidam putant, quod illud solennibus legibus proprio iure institutis uti non possit, haec uero possit, quod non est improbabile.

Socrates. Calumnia Caligulae. Suetonius.

d ¶ SINE CERTA. Sed quomodo populus sine certa lege agebat, cū Romulus mox ab initio leges curiatas tulerit: ut infra. iij. respons. uersi. & ita leges. Respondemus Iurisconsultum ad id respexisse, quod ab initio urbis frequentius usuuenerat. Licet enim leges Curiatae, de quibus mox dicetur, à regibus ferrētur: illae tamen modicae erant, & maxime ad res sacras, ad publica pertinebant. Nulla erant iudiciorū certa, legitima ue, nec in priuatis ciuium actis, certa lege res gerebatur: hoc est quod dicit, sine lege. Sed & Dionysius, Rhomanis ante legem. xij. tab. nullas certas leges, sed consuetudines fuisse scribit. Quod ipsum non simpliciter, sed pro communi frequentia accipiendū est. Saepe enim in iure nostro non praecise, sed ex frequentia usus deciditur. gloss. in l. moribus. §. sed & si extraneum. uer. filio. infra de uulg. & pup. cum simi.

e ¶ INSTITVIT, elegit. Teren. optime uitam instituit. Sed uidetur hic tex. sibijpsi diffidere. Si enim populus Rho. ab initio sub manu regia gubernabatur, quo casu non erat sui arbitrij, quomodo hoc uel illud uiuendi genus instituere poterat? Qui em̄ sub manu alterius est, is potius parendi necessitate premitur, quàm ei instituendae uitae facultas pateat. Verum hūc nodū ex historijs facile dissoluas. Romulus enim (ut author est Dionysius lib. ij.) condita iam urbe, populo Rho. tres proposuisse scribitur rerumpub. formas, Regiam scilicet, item paucorū, & porrò popularem dominationem: eis'que optionem reliquisse, quam ex eis eligerent: paratum enim uel imperare uel esse sub imperio. Qui gubernationem regiam elegerunt, ut quam dicerent sibi uideri optimā, qua eis libertas, & in alios pararetur imperium. Iurisconsultus itaque non ociose, imò signate uerbo instituendi usus est. Quod autem dixit, eos iure incerto uiuere instituisse: accurate refertur ad id quod statim infert, omnia scilicet manu ab regibus gubernata. Satis enim incerta sunt, quae gubernantis arbitrio explicantur.

f ¶ MANV, arbitrio: secundum Accur. quod placet. Bar. tamen in l. frater à fratre, infra de condi. indeb. intelligit sub manu regia, potestatem: quod nec ipsum displicet. nā & Hiero. in Esaia dū dicitur, Cognoscet manus domini: manū pro potentia exponit. Verū ubi Bart. significare uidetur, sine iudicio auferri manu regia potuisse si quid deberetur: nō recipimus. Nam ab initio ciuitatis (ut docet Dionysius lib. ij.) ius litigantibus dictum fuit, licet non ea solennitate, non ex iure scripto, uti post legem xij. tab. seruabatur. Romulus enim quos patres elegerat, iussit ut sacra curarent, & ius dicerent. Hoc tamen non negamus, controuersias à principio saepenumero regijs iussibus fuisse diremptas, sed citra uiolentiā. Regi enim aequa iubenti facile parebatur. Attamen Seruius Tullius rex, sanciuit publica tantūmodo, regis arbitrio: priuata uero iudicia, sententijs expediri: ut tradit Dionysius lib. iij. Manus itaq; regia, pro ea potestate regis accipitur, qua celsitudo principis conspicitur: quae etiam hodie in Rhomanis principibus pollet. Nam & princeps sola negocij ueritate inspecta, sine alio ordine iudiciario,

Seruius Tull. sextus rex Ro.

parte

parte tamen citata, ut post prosequemur, cognoscit. Itaque manus regia nihil plus potuit ab initio, quàm hodie imperatoris possit: finem enim cõtrouersijs manu regia fieri, uel nunc ab Opt. Max. Cæsare postulatur: id quod experientia didicimus.

g ¶IN TRIGINTA PARTES. Titus Liuius lib. 1. populum in triginta curias à Romulo diuisum esse scribit, & curias à matronis Sabinis raptis nomina accepisse, quod ipsis autoribus bellum Sabinũ sedatum erat. Dionysius Hali. lib. ij. populũ in tres partes, quas tribus uocat, & rursum quamlibet tribũ in decem diuisam, easq; partes, decurias, & duces earũ decuriones nominatos esse scribit. Trapezontius lib. iij. Rheto. testatur, à multis relatũ esse Romæ non ante fuisse rempub. quàm Sabinæ raperentur, quod nisi sint familiæ, respub. dici non possit.

b ¶CVRIAS. A cura dictam esse, satis constat per tex. nostrum: quod reip. cura per ipsarum sententias expediretur. Curia apud Romanos, non solũ is locus erat, in quem Senatores pro reip. utilitate conuenerant, sed & ubi sacrorũ cura tractaretur. Deniq; & sacerdotes, in sua quisq; curia, sacra fecere, feriasq; obseruauere: testes Varro & alij uulgati. Curiarum sacerdotes, flamines curiales, item & curiones nominati sunt. Illi enim in curijs familiarum, ut Varro inquit, ita res diuinas curarunt, sicuti Senatus Ro. res humanas in curia Hostilia. Nos nostra ætate, curiam pontificis, porrò & Cæsaris curiam dicimus. Quondam sua cuiq; ciuitati uel municipio curia fuit, à prædictis forsan Romanorũ decurijs usurpata, quæ hodie magna ex parte abierunt. In pagis tamen & uillis Curiæ dominicales sunt, quæ uetustatis uelut umbram referunt. De quibus altius ordiendum uisum est. Romulus, ut est apud Dionysium Halicar. li. ij. urbe condita, prouisurus ne iniuria locupletum in humiles, uel uicissim egenorũ inuidia in potentes, discordiam pareret, plebeis permisit, quem sibi ex patricijs patronum eligerent. Hi clientes dicebantur: eratq; ciuilis illa cõiunctio, nihil aliud quàm susceptum pro pauperibus humilibusq; patrocinium. Habuisse eos legitima quædam instituta, quibus ultro & citro præstabant, hi officia, illi beneficia. Nam patroni pro clientibus ea fecere, quæ patres pro filijs: pecuniarum, cõtractuum'ue rationes explicabant: causas pro iniuste oppressis sumpsere, omnemq; eis quietem publice & priuatim exhibuere: quod hodie Cardinales pro cõmendatis, uel monasterijs uel ecclesijs facere tenentur. E diuerso clientes, patronis egentibus ad dotem filiarum contribuere, captos uel ipsos uel liberos eorum ab hostibus redimere, nexos à creditoribus, uel ære mulctatos propria pecunia liberare, deducere eos, eis adesse debebant: Nec phas erat, uel accusare inuicem, testimonium'ue aut suffragium aduersus ferre: nec porrò cum inimicis ad numerari: erantq; huiusmodi coniunctiones haud absimiles sanguinis necessitudini: usq; adeò, ut clientes in officiorũ ordine affinibus præferrentur. Magna eos laudis ornabat accessio, ut Gellius lib. v. docet, qui clientes haberent quàm plurimos. Qui mos & ipsam Italiam peruagabatur. Nam Appius Clausus, à quo Appiorum familia processit, à Sabinis Romam cum quinque milibus clientum, migrasse traditur: ut est testis Valerius. Ab his patronorum, clientumq; institutis, operas, obsequia, & officia libertorum, quorum in iure nostro crebra fit mentio, radicem sumpsisse nõ est dubium. Et nisi nos coniectura fallit, Iurisconsultus ad hanc ueterem patronorũ in clientes humanitatem, respexisse uidetur in l. si uero plures. ij. respon. infra, de his qui deiece. uel effud. ubi clientes libertis & hospitibus cõnumerantur: licet Glos. & Doct. ibi ad honestam illam clientum conditionem non aduerterint. Nec porrò ociose imperator, in l. rem non nouam. §. patroni. C. de iudi. clientes eos nominauit, quorum patrocinium aduocati insumerent: hoc honesto uocabulo significare uolens, qua humanitate, qua fide, qua obseruantia, clientibus aduocati obligarentur: utpote quod eorum negocia ex uetustis moribus, affinium causis, ut prædiximus, sint prælata. Sed in contrariũ omnia agi uideas: aduocatorum enim perfida nequitia (iniquos intelligo) hoc maxime quæstu pascitur, si clientum frugem depascitur, de quo suo ordine plura. Ad propositum igitur reuersi, credimus curiarum dominicalium iura, & feudorum (si ita loqui li-

Curia quid.

Clientũ origo.

Aulus Gellius.

Appius Clausus.

Feudorũ & curiarum dominicalium origo. ceat)hinc uelut impressis uestigijs,quædã duxisse simulacra. Quo enim tempore Rhomani uictricia ubique terrarum signa circumtulissent, multi eorum remansisse in prouincijs creduntur,pars præsidio relicti, pars agri ubertate capti: deniq; dum coloniæ deducerentur,bona Rhomano rum pars eò loci cõmigrarũt: quibus cum multũ agri, multum fundorum esset,ne pro Rhomano more,carerẽt clientibus, uerisimile est incolas terræ in suum inuitasse patrocinium,suosq; eis fundos(prout cuiusq; erat conditio)in beneficium distribuisse. Tractu tamen temporis,quod omnia uariat, clientelarũ nomine cõmutato,feuda à fœdere forsitan, curiasq; dominicales nominari cœptas: ut qui clarioribus essent natalibus,feuda:alij ex uulgo,curias haberent dominicales: constitutis certis iuribus,quæ dominos, quæ clientes (quos uasallos uocant) respicerent: *Pacta curialia.* Quorum aliqua consuetudine, ut in feudis: aliqua pactis, ut in curijs, constare dinoscuntur. Hanc nostram coniecturam,haud parum adiuuat magna utrinque ad priscorum clientum iura similitudo. Nam ut olim patroni clientibus,& uicissim isti illis mutua obligatione nectebantur: sic in feudis & curijs, paria recepta sunt: siquidẽ & uasallus domino, & è diuerso dominus illi debet. Porrò & clientuli uel hodie nominantur,qui domino beneficij debent, ueluti in uulgatis feudorum usibus perspicuum est: *In tit. de alien. feu.c.si clientulus.* licet Aluarotus,homo à bonis literis alienus, in quodam feudalium capite,clientulũ, imperite pro seruitore exponat. His consequens est, ueram esse sententiam Doct. qui in usi.feud.in ti.de alie.feu.uasallos de iure Romano emersisse tenuerunt: licet ea assertio,communi opinione,ex uetustatis ignorantia non probetur: Veritas tamen pro ea est,errantiq; diuersa sentientes: sicuti ex prædictis euidenter colligitur. Cæterum fateor, consuetudine & moribus multa esse in uasallis nouata. Curiarum iura, licet bona ex parte in ciuitatibus nostræ Germaniæ antiquata sint: nonnulla tamen à priscis moribus ad præsentia, similitudo relucere uidetur. Nã sicut olim curiales curijs fuere adscripti, ita hodie ciuitati cum solennibus & iuramento speciali adscribuntur,qui ciues esse uelint. Nec temere omnes incolæ ciuitatis in ciues recipiũtur,nisi qui se legitimis ortos natalibus doceãt:id quod in ciuitatibus bene institutis pro lege seruatur. Sicuti *Vrbis Constantiæ laus.* est Constantia natale solum nostrum,urbs ante alias imperij ciuitates, cõtra formidabiles aduersarios mirifice constans,& fidei,quam imperio debet,tenacissima: prudentia eorum qui Reip. præsunt,famigerata: literatorũ altrix, & in uniuersum decoratissima ciuitas. Deniq; sicut olim prædia curialium sine decreto alienari nõ licebat. C.de præd.cur.lib.x.ita hodie in quibusdã ciuitabus alienari immobilia nõ consueuere,nisi prætoris interposito decreto. Porrò quondam quarta pars bonorum Curialis uita functi,curiæ pendebatur. C. quan.& quib.quar.eo.lib. cuius etiã hodie imago quædam *Ius migrationis, abzug.* relicta est. Nam si qui ex municipibus demigrent, certam bonorum partem ciuitati relinquere coguntur:quod ius migrationis,uulgo Abzug uocãt: & multa id genus per ocium congerere possis,si eius te rei cura ceperit. Curiales præpo. Alexandrinus.c.1. & ij.dist.l.1.à cruore,sordidis usus authoribus, tã inepte quàm ridicule nominatos autumat:sed ad tex.reuertar.

Et ita leges quasdã & ipse [a] curiatas ad populũ tulit. Tulerunt & [b] sequentes,leges:quæ omnes conscriptæ,extãt in libro Sex.Papirij, [c] qui fuit illis temporibus, quibus superbus [d] Demarathi Corinthij filius, ex principalibus iuris:isq; liber, ut diximus,appellatur Ius ciuile Papirianũ: [e] Nõ quia Papirius de suo quicquã ibi adiecerit,sed quod leges sine ordine [f] latas,in unũ cõposuit.

a CVRIATAS LEGES,à curijs dici ex historijs liquet. Conuocato enim per triginta curias populo, singulisq; curijs (ut Merula ait) in separata septa constitutis, & sententiam rogatis,leges olim ferebantur. Quæ populi congregatio, comitia curiata dicebantur, à coëundo, quod populus coiret, & uiritim leges ferret. hoc est quod Iurisconsultus supra dixerat,Reip.curã,per sententias partiũ earum,scilicet curiarũ,esse *Curiatæ leges.*

expeditam

expeditā: & licet in creandis magistratibus, Seruius Tullius rex, hunc morē immutasset (ut postea forte dicetur) tamen populo ea potestas relicta est, ut plebiscita & leges comitijs curiatis ferrentur. Huiusmodi itaq; leges Iurisconsultus pro maiorum more Curiatas nominat. Suetonius in Augusto, ait Tiberium à Cæsare, in foro, lege curiata esse adoptatū: hoc est, suffragijs populi per curias collectis. Cicero in epistolis ad Lentulum, narrat Appium lege curiata prouincias sortiturum, si licuisset. Easdem curiarū leges Cic. in orationibus, populares nominat.

b ¶ SEQVENTES, scilicet reges. Quæ autem leges regiæ sint, mox dicemus.

c ¶ QVI, liber Sexti Papirij. Is enim fuit de principalibus libris iuris eo tēpore. Sed quid si legas prætextati Papirij? ut postea suo ordine colligemus.

d ¶ DEMARATHI. *Demarathus Corinthius.* Tradunt Liuius & Dionysius, Demarathum natione Corinthiū fuisse, mercatura nobilem: is cū opibus polleret, Italiam demigrans, duos filios Aruntem & Lucumonem (qui postea Lucius) sustulit. Quorum alter Lucius, patri superstes & fratri, Romam se transtulit: ibi successu temporis rex factus, Lucius Tarquinius nominatus est, & duos reliquit filios, Lucium & Aruntem. Lucius occiso Seruio Tullio rege, cum regnum inuasisset, & tyrānum gereret, Superbus nominari cœptus est: de quo tex. meminit. Fuit autem Demarathi nepos, nō filius: ut ex historijs patet. Proinde cum Iurisconsultus eum filium nominet, non modicum præstat arg. filiorum appellatione nepotes intelligi, *Filiorū appellatiōe, nepotes.* etiam si nulla extrinsecus ratio suadeat: quod mihi in casu dubio semper placuit, dum materiæ subiectæ ratio nihil diuersum exigat.

e ¶ NON QVIA. Accur. hic pro rusticis arg. colligit, qui agrum, quem colunt, suum esse dicunt: allegat l. cum aliquis. C. de iur. delib. porrò hunc tex. facere pro compilatoribus rationum & glossarum, ut eius dicantur qui compilet: quod non improbamus, si uerbum compilandi, eiusq; elegantiam intellexit.

f ¶ LATAS. Quæ fuerint leges regiæ, à scribentibus non tangitur. At hoc ex historijs colligi potest. Nam Dionysius Halicar. lib. ij. instituta & leges Romuli, aliorúmque regum satis diligenter enarrat, quarum aliquas hic inserere placuit. Ante omnia *Leges regiæ Romuli.* Romulus diuisis cuiq; officijs, templorum ipse, sacrorumq; & legum custodiam, & principatum, item & iniuriarum quæ maximæ essent, cognitionem retinuit. Senatui potestas erat decernendi, quæ ex regno ad eum referrentur. At uero leges sciscere, magistratus creare, bella decernere, suum plebis erat. Sacra facere, magistratus gerere, ius dicere, solis Patricijs permittebatur. Plebs Ro. duobus potissime, agricultura & *Nemo Romæ opifex.* militia exercebatur, nec fas erat Romæ oriundo, sedētarias, sordidasq; exercere artes. Erat & lex Romuli, ne proles necaretur, nisi esset monstrosa. Ne porrò captæ bello urbes euerterentur prohibuit. De dijs immortalibus non nisi optima & sentire & loqui iussit: nec eis stupra, homicidia, aliáq; ex Græca leuitate uitia, opprobrari. *Sacerdotes.* Sacerdotes qui publica sacra dijs facerent (præter curiarum priuatos curiones) sexaginta instituit, supra annum quinquagesimum natos, genere excellentes, simul uirtute præstantes: nec tamen inopes, aut corpore ulla ex parte trunco: perpetuos eos esse honores, militaribus ciuilibusq; solutos molestijs. *Sacerdotia.* Sacerdotia (quæ nos beneficia parum latine nominamus) uetuit esse uenalia: quod utinam nostræ Christianæ fidei capita, seruari facerent. Sed iam olim quæstuarius iste sacerdotiorum abusus increbuit: *Nazianzenus.* Nam & Grego. Nazianzenus scribit pigere sese, quod sacerdotia seu ministeria, ambitione potius & gratia, quàm meritorum iudicio deferrentur. Est & mulieribus, lege Romuli, propterea quod Sabinum bellum ipsis authoribus sopitum fuerat, honos datus. *Mulieri cedendum de uia.* Nam statutum ut mulieri deambulanti, priorā uiro locus concederetur, & ne quid turpe muliere adstante, uel impudicum loqui liceat, néue uiri nudi ab ulla conspicerētur: & cætera similia. Præterea & matrimoniorum rationem haberi censuit. Siquidem uxorē rerum omnium sociam esse cum marito, alterum quoq; alteri ab intestato morienti, nō extantibus liberis, in totum succedere: eis autem extātibus, unà cum liberis æqualem partem accipere constituit. Quæ leges consuetudine Germaniæ nostræ magna ex par-

te obseruantur: licet ius nostrum diuersum tradiderit. Porrò sanciuit, ne qua mulier à marito diuerteret, neq; propelli posset, nisi deliquisset: ut si aut ueneficio in filios, aut clauium adulteratione, aut stupro caperetur, uel uinum bibisse deprehensa esset: Hæc enim delicta maritus unà cum cognatione coërcebat, & uel ab ea diuertit, retentis bonis delinquentis, uel morte mulctabat. Qua lege factum est, ut intra quingentos uiginti annos Romæ diuortium nullum fuerit. Item & patribus in filios, uitæ & necis potestas erat: poterant & filij à patribus uendi: qui si postea ab emptoribus manumitterentur, in potestatem patris redibāt, nisi tertia secuta esset uenditio: tunc enim manumissos pater in potestatem reducere non potuit: & hæc quidem lex à regibus, Romulo & alijs seruata est. Cæterum in lib. 1. Institutionum Caij Iurisconsulti. tit. qui. mod. filij exeunt de potest. pat. qui nouissime in monasterio Morbacen. à clarissimo uiro Hieronymo Baldugno utriusq; iuris doctore celeberrimo, Cæsareæ maiestatis consiliario, in humanioribus literis primario adsertore, inuentus, & (quæ sua est singularis humanitas) mihi commonstratus est: in eo inquam libro, modus, forma, solēnia, qualiter uenditione imaginaria olim filij ex patris potestate exirent, graphice & eleganter continentur: quem librum nisi quis legat, constitutionem imperatoris, institu. qui. mo. ius pat. pot. sol. §. præterea, non intelliget. Porrò filijfamilias, quantumuis amplos magistratus gererent, à potestate patris non eximebantur. Quod uero ad crimina attinet, causas iniuriarum non diuturnis, sed subitaneis iudicijs, uel ipse expediebat, maxime in militibus, uel alijs cōmittebat. Locus damnatorum in spectatissima fori parte erat, electiq; trecenti terribiles aspectu milites, qui regem sequerentur, ex quibus duodecim erant, qui uirgas & secures, quos fasces posteritas nominauit, ferrent: ut qui uerberibus digna fecissent, mox uirgis cæderentur: in obnoxios maioribus delictis, secures animaduerterent. Fuere & Numæ Pompilij secundi regis nōnulla instituta, sed ad rem maxime diuinam pertinentia. Nām deos sine simulacris colere docuit. Primum enim principium mentem inuisibilem & increatam esse censuit. Proinde in centum & sexaginta annis, in templis Romæ simulacrum corporeum nullum extitisse traditur: quod & Eusebius in libris de Euangelica præparatione ex sententia Clementis testatur, opinatus eam legē ex Mosis præceptis emersisse. Porrò sacrificia non sanguine animalium, sed farina & libo fieri iussit. Sacrorū ordinem in octo partes diuisit, quas Dionysius latius prosequitur. Deæ Vestæ sacra communia, uirginesq; Vestales instituit, cum antehac ea sacra priuatim in curijs, per curiones fierent. Pōtifices primus introduxit, quod in magnis rebus perficiendis potentes essent, teste Plutarcho. Erant enim (ut Dio. dicit) magnarum rerum domini, & moderatores. Porrò & collegium Fœcialium constituit, quorum officium erat custodire ne alicui confœderatæ urbi bellum à Romanis iniustum inferretur: quod si forte ab alijs fœdera uiolarentur, repetere res: & si non redderētur, bellum decernere. Ibat enim ad fœdifragam ciuitatem Fœcialis, & admonitis ut iusta facerent, nisi paruissent (Dijs fœderum inspectoribus inuocatis) bellum comminabatur. Modum, ordinem, uerba, gestus, & compluria pulchra, apud Dionysium, Liuium, Fenestellā, Plutarchum, latius uide. Hinc emersisse usum Repressaliarum uerisimile puto, ut non consuetudine nouitia (quod Bartolus uoluit) sed à uetustissimis Romanis legibus, radicem sumpsisse appareat: eo saluo, quod repressaliarum fœdum & barbarum uocabulū ciuitate Ro. non sit donatum, licet apud Iuristas (ita enim uulgus nominat) peculiariter usurpetur. Deniq; & Numa definitiones possessionum instituit, ut fundos quisq; suos circumscriberet, lapidésque finibus (quos sacros, id est inuiolabiles esse uoluit) apponeret: quos si quis mouisset, occidi impune poterat: licet hodie alia sit terminos mouēti pœna prodita, ut infra de ter. mo. l. fi. Fidem in contractibus, qui sine testibus fierent, tam uoluit esse sanctam, ut Fidei templum primus erigeret: & quoties de contractu disceptaretur, iureiurando ex fide lites dijudicarentur: adeò apud Romanos testimonium ualidissimum sua cuiusq; fides erat, quæ in dubijs sola lites dirimebat. Hinc originem sumpsisse non est dubium, quod

Satellites. *Fasces.* *Numæ instituta.* *Simulacra.* *Fœcialium officium.* *Repressaliarū usus.* *Numæ institutio de fundorū limitibus, &c.*

quod uel hodie ex bona fide, quædam conuentiones nomen induerunt. Item & fidem alicuius sequi dicimur, rémue fide nostra esse iubemus. Præterea agrum Romanum in pagos diuisit, custodesq́ seu inspectores, qui agrorum culturam, ne quid per negligentiam admitteretur curarent, adhibuit. Superessent aliorum regum scita elucidãda: Nam & Ancus Martius classium ordinem instituit, ut pro censu, id est patrimonio cuiusq́ munera, uel pace uel bello scriberentur, & alia nonnulla: sed procedendum est. *Ancus Martius*

[a] Exactis deinde regibus, [b] lege Tribunicia omnes leges [c] exoleuerunt: [d] iterumq́ cœpit populus Ro. incerto magis iure & cõsuetudine aliqua uti, quàm per latam legem: idq́ prope uiginti annis [e] passus est.

a ¶ EXACTIS. Vulgo cognita est historia. Nam cum impotenter se gerendo Tarquinius superbus, omnes in odium sui duxisset, & tandem Sextus filius eius ornatissimæ matronæ Lucretiæ nocturna ui stuprum attulisset: proindeq́ mulier, uocatis patre & marito, dedecus ferro expiasset: imperium Bruto authore, regibus ademptum: atq́ ita Tarquinius cum filijs expulsus est, propterea dicit tex. exactos esse reges, ut intelligas patrem & filios. Vel secundum Accur. ideo in plurali scribuntur reges exacti, quia decretum sit, ne deinceps reges Romæ essent: quod recipi potest. Nam Liuio authore, Brutus primus consul, populum iuramẽto adstrinxisse traditur, neminem regnare Romæ passurum: ut sic proprie intelligas exactos reges. Sed nec improbamus si hic plurale pro singulari, ornata figura loquendi usurpetur. Nam & uicissim singulare pro plurali accipi uideas, ut docuit Augustinus super illud Exodi, Venit musca grauissima. & in historijs hoc peculiare est, cum dicitur, expedito milite rem geri. Quapropter cum in statutis cauetur, occidentem occidi licere, nisi pacem cum hærede habeat: hæredes intelliguntur, ut uoluit alibi sanior opinio, contra Old. ad materiã enim subiectam tota hæc res redigitur, cum numeri libertas, teste Fabio, tãta sit, ut neget sub grammaticis constringi præceptis. *Tarquinius superbus. Lucretia. Exacti reges plurale pro singulari. quomodo itelligendũ. Numeri libertas.*

b ¶ LEGE TRIBVNICIA. Accur. tribunos plebis intelligit. At quia illi non statim, sed decimoseptimo anno post exactos reges creati sunt, uerius puto tribunum Celerum intelligi, qui tunc Brutus erat, regum expulsor: ut eam legem accipias, quam Tribunus Brutus per curias de regibus exigẽdis, eorumq́ institutis abolendis tulit: quod & Dionysius Halicar. significasse uidetur. *Tribunus celerum.*

c ¶ EXOLEVERVNT. Eas potissime leges abijsse credimus, quæ ad mores, ad ritus regios pertinerent. Cæterum si quæ leges diuina respicerent aut humana, durasse uerisimile est: atq́ ita uniuersalem propositionem hic cum temperamento accipimus. Quod certe in iure nostro ita usuuenit, ut ea temperatio uelut pro doctrina recepta sit: de quo est glos. in l. omnes. C. sine cen. uel reli. Arg. tamen cõtra in l. si is qui ducenta. §. utrum. infra, de reb. du. quod nos alibi diffusius tractauimus.

d ¶ ITERVM. Sicuti enim ab initio ciuitatis, ita & post exactos reges, populus eatenus dicitur incerto iure usus fuisse, quod frequentius consuetudine uteretur: & si quãdo, ut etiam prædiximus, lex aliqua ferretur, ea publici potius quàm priuati iuris erat. Nam fidem historiarum sequuti, Romanos eo tunc sub nulla prorsus lege uixisse non credimus, cum & imperator Romuleas leges fuisse fateatur. l. 1. §. 1. C. de uet. iur. enu. Porrò & Romanis nec pura fuit popularis gubernatio, cuius tamen plures enumerentur species per Philosophum. li. 4. Polit. Mixtam potius receperim: cum & pauci gubernarint, & tamen populo eligendorum magistratuum facultas remanserit. *Quo pacto po. Rho. incerto iure usus dicatur.*

e ¶ PASSVS EST, id est consensit, admisit, adprobauit: ut cum dico remunerari sese passus est.

Postea ne diutius hoc fieret, placuit publica authoritate, [a] decem constitui uiros, per quos [b] peterentur leges à Græcis ciuitatibus, ut ciuitas [c] fundaretur

legibus, quas [d] in tabulis eburneis præscriptas, [e] pro Rostris composuerũt, ut possent leges [f] apertius †perspici.

†percipi

a ❡DECEM. Accursius hic fabulam narrat, tam ridiculam quàm falsam, quasi stulto interueniente, qui prætenta manu, trinitatem significauerit, leges legati Romani obtinuerint. Sed iocos miscuisse existimãdum est: nã nec Græci, nec Romani, uel unitatẽ dei, uel trinitatem, eo tempore cognouere, falsorum deorum ueneratione præstricti. Dedit tamẽ bonus ille uir, ansam cæteris Doctoribus, & maxime Odofredo, errandi: ut mirum sit uiros in tam elegantibus ciuilium rerum literis uersatos, inermes meliorũ doctrinarum, ad eminentia ciuilia studia accessisse. Quod autem tex. noster dicit, decẽ uiros constitutos, qui leges peterent, non est simpliciter accipiendum. Nam ueritas historiæ habet, tres tantummodo legatos ad Græciam pro legibus ferendis missos. Siquidem Fenestella authore (ex quo Pomponius noster bonam partem præsentis legis sumpsisse, imò uerba transcripsisse uidetur) Cum plebs Romana quotidianis seditionibus æstuaret, & nunc magistratus ex suo etiam corpore creari, iam connubia cum nobilibus concedi, debitores à creditoribus nexos solui, agros diuidi, & tandem communes etiam leges ferre contẽderet, tres legati, instructis ex publico triremibus, Athenas mittuntur, qui inclytas Solonis leges scriptas referrent, iuraq́ & mores aliarum ciuitatum noscerent. Hi fuere Sp. Posthumius, P. Sulpitius, Aulus Manlius. Allatis uero legibus, decem uiros constitutos esse satis cõstat, qui ex eisdem Græcis legibus, patrijsq́ cõsuetudinibus, Romanas leges & conderent & scriberẽt, ut diffuse apud Dio. li. x. succinctius à T. Liuio li. iij. elegãter à Fenestella traditur: & ea moratione tex. nostrum accipiẽdum. Quorum decem uirorum nomina ideo hic non ponimus, quod in decretis, c. ij. & iij. dist. vij. facile cognosci poterunt.

Quomodo accipiendũ, decẽ uiros constitutos, ad petẽdas à Græcis leges

b ❡PETERENTVR. Id est, petitæ & allatæ scriberentur: supra enim docuimus, tres tantum fuisse, qui à Græcis ciuitatibus leges mutuarentur: decem autem postea constitutos, qui allatas ad iura, consuetudinesq́ Romanas accommodarent, conderent, scriberent, publicarent: quod & expresse docetur, d. c. iij. dist. vij. ubi textus ex sententia Isidori planius loquitur. Vt ergo Iurisconsultus cum historijs concordet, uerba per suppletionẽ accipienda sunt. Sic & Accur. in l. eum qui. ij. §. si à te. infra de uerb. oblig. ubi text. dicit, recte fundi usufructum petam: exponit glos. petẽdo fundum, consequar usufructũ. Et ea suppletio in iure nostro, non est noua. Nam & idem Pomponius in l. Labeo, infra de statu lib. uerb. uidebit, exponit, id est uideri poterit, dicẽs in l. xij. tab. uer. nocet sic accipi. Et alibi glos. in l. si rem æstimatã, infra de iur. dot. exponit uerb. dederit, id est dare cõuenerit. Et in glos. l. ij. C. de fid. instru. uerb. retractas, id est retractare intẽdis: multaq́ id genus similia inuenias. Est porrò hic argumentum pro testibus, ut non facile eorum testificata calumnientur, si suppletione aliqua, quæ tamen ueritatem non oppugnet, adiuuari possint.

c ❡FVNDARETVR. Et merito ciuitates legibus fundari dicuntur. Nec enim uel ciuitates, uel alij hominũ conuentus, sed ne regna quidem consisterẽt, nisi lege fulcirentur. Proinde Cicero in Officijs lib. ij. certam uiuendi disciplinam, qua bene & beate uiueretur, legibus adscripsisse uidetur. Et Dionysius legum præceptis beari uitam hominum censuit. Quapropter Philosophus in Politicis lib. iiij. & alibi, sicuti Rempublicam commendabat, cui lex dominaretur: ita deterrimam esse, in qua leges non pollerent. Hieronymus cõtra Ruffinum illud Pythagoræ exponens, coronam non carpendam: coronam, ciuitatis legem uocat: Quo nomine ciuitas Friburgum commendari iure poterit, quæ antiquata priscorum imperfectione, Rempub. eorũ nouis legibus municipalibus, iuri communi magna ex parte conformibus, ope nostra, superiori anno ita instruxit, ut nomine & incremento, quod bonum, faustũ & felix sit, auctius eam propagari speremus.

Friburgum

d ❡IN TABVLIS EBVRNEIS. Dionysius lib. x. & Liuius lib. iij. ad fi. tradunt in æs

incisas

incifas fuiſſe. Sed & fœdera Latinorum, in columnam æneam inciſa eſſe poſt Roſtra, Cicero in oratione pro Cor. Balbo meminit.

e ¶ PRO ROSTRIS, ante Roſtra. Et eſt ſignata loquendi figura, ſecundum Caprū. Sic proſcænium, locus ante ſcænam. Et Salluſtius: Pro curia ſignum ſocijs dare, id eſt ante curiam. Sunt autem Roſtra, forum ante curiam Hoſtiliam, quæ Senatorū erat, ubi pulpitum porrigebatur ornatū roſtris nauium ex Antiatibus captarum, ut Liuius tradit. naues autem roſtratas eſſe nemo ignorat. Itaq; decem tabulæ in foro ad curiam ſenatoriam affigebantur. Accurſius hic in prima expoſitione, ueritatem uelut in tenebris affricuit. Ea tamē roſtra in alium locum tranſlata fuiſſe traditur, cum corpore Clodij in prædicta curia cremato, etiam ipſa curia cōflagraſſet, author Aſconius. Hoc eſt quod poſtea in §. poſt bos, dicitur; ſtatuam Sulpitij extare pro roſtris Auguſti, quod ea roſtra quæ commutata fuerant, cœpta fortaſſe ſunt nominari roſtra Aug. Siquidē Auguſtus cum uita eſſet defunctus, pro roſtris huiuſmodi à Druſo Tiberij filio laudatus fuerat, ut Suetonius ſcribit.

f ¶ APERTIVS. Nota ſtatuta eſſe publicanda, ut à ciuibus ſciantur; id quod in pulcherrimæ noſtræ urbis Conſtantienſis politia, quotannis ſolenniter obſeruatur. Liuius lib. iij. ubi de iſta legum publicatione diſſerit: Ingenti ait, hominum expectatione populo ad concionem aduocato, decem tabulas propoſitas eſſe; & quod bonum, fauſtum, felix'q; Reipub. & ipſis foret, iuſſiſſe ut publicatas legerent: ſe enim, quantū decem hominū ingenijs prouideri potuerit, omnibus, ſummis, infimis'q; iura æquaſſe, &c. Porrò apud Ciceronem in lib. de Oratore, Craſſus bibliothecas omnium philoſophorum unum ſibi libellum xij. tab. uideri dicit; ita legum fontes & capita, authoritatis pondere, & utilitatis ubertate præſtare.

Statutá publicanda.

Cicero.

[a] Datum'q; eſt eis [b] ius [c] eo anno in ciuitate ſummū, uti leges corrigerent, & ſi opus eſſet, interpretarentur, neq; [d] prouocatio ab eis ſicut à reliquis magiſtratibus fieret. Qui & ipſi animaduerterūt aliquid deeſſe iſtis primis legibus: ideoq; ſequenti anno [e] alias duas eiſdem tabulis adiecerunt, & ita ex accidenti appellatæ ſunt leges xij. tabularū: Quarū ferendarū authorē fuiſſe ex decemuiris [f] Hermodorum quendā Epheſium exulātem in Italia, quidam retulerūt.

a ¶ DATVM'QVE. Liuius, Dionyſius, Feneſtella, & cæteri tradūt decemuiros cæteris diſſolutis magiſtratibus, ſumma in urbe poteſtate polluiſſe, ut nec ab eis eſſet prouocatio: eis'q; ius fuiſſe, ex patrijs cōſuetudinibus et Græcis nuper allatis legibus, optima eligere, & quas ſcripſiſſent leges perpetuas fore, ſi & Senatus probaſſet, & populus firmaſſet. Non tamē diu eam mutationem duraſſe Liuius docet, quod bis legū authoribus nimis luxuriātibus, res eorū citius lapſa, & cōſulare imperiū repetitū fuerit.

Decemuirorū ius.

b ¶ IVS, poteſtatem uel facultatem accipe: ſic apud Lucanum: Ius'q; datum ſceleri.

c ¶ EO ANNO. Anniculam eis fuiſſe hanc poteſtatem, ex hiſtorijs ſatis conſtat: ipſos tamen ſub uelamento legum perficiēdarum etiam altero anno electos: tertij porrò anni magiſtratum proprio ingenio uſurpaſſe omnes tradunt.

d ¶ PROVOCATIO. Prouocationem ad populum, etiam tempore regum fuiſſe conſtat. Nam Tullo Hoſtilio regnante, ſuperſtitem ex Horatijs, cum Curiatios, Albanos ſingulari certamine uiciſſet, & Romam ingreſſus, ſororem fata alterius ex Curiatijs ſponſi ſibi deſtinati lugentem, indignatione motus interfeciſſet, & propterea perduellionis reus iudicaretur, prouocatione uſum fuiſſe inuenio; quod Titus Liuius lib. primo tradidit. Exactis poſt regibus, Valerius Publicola primus lege ſtabiliuit, ut aduerſus magiſtratus prouocare liceret: hoc prouocationis remedium, in quo uno ſalus populi reſidebat, lege ſublatum eſſe, decemuiris conſtitutis, textus noſter docet. At uero ea decemuirali poteſtate euerſa, legem prouocationis populus non reſtituit modo, ut ait Liuius, ſed etiam in poſterum muniuit, nouā ſanciendo legē, ne quis ul-

Valerius Publicola.

lum magistratum sine prouocatione crearet: qui creasset, eum ius phasq; esset occidi. Dictatorem tamen, si quando necessitas exigeret, hac solutum lege fuisse satis cōpertum est, ut ab eo prouocare non licuisset, de quo post dicam. Philosophus iiij. Polit. significare uidetur omnes dissolui magistratus, ubi prouocatio ad populū sit recepta.
e ¶ALIAS DVAS. Quas decemuiri, cum iam potestas eorum in tyrannidē uerti cœpta esset, adiunxerunt, ne nihil fecisse uiderentur. Accur. hic colligit accidens origini præualere, l. si eadem, infra, de assessor. l. 1. §. bestias, infra de postul. adducit tamē arg. contra l. fi. C. de his qui ue. æta. impe. Instit. de rer. diuis. §. pauonum. Eius perplexi, quod barbari brocardum uocant, dissolutio uulgo est cognita.
f ¶HERMODORVM. Cicero lib. v. Tus. quæst. hunc Hermodorum principē Ephesiorum fuisse scribit. Cuius integram uitam, quia Ephesij uitijs corruptissimi, ferre nō poterant, in exilium egisse tradūtur: dicentes neminem apud se uirū frugi uiuere passuros. Quapropter Heraclitus (ut est apud Ciceronē loco prædicto) uniuersos ait Ephesios esse morte mulctandos, quod cum ciuitate expellerent Hermodorum uirū bonū, ita locuti sunt: Nemo de nobis unus excellat, sed si quis extiterit, alio in loco & apud alios sit: quam rem & Aristidi obiectam, Probus Aemilius scribit. Cū enim decennali exilio mulctatus, causam inquireret, responsum dicit: displicuisse quod elaboraret, ut præter cæteros iustus appellaretur. Tiberius Cæsar, licet uitia odisset, eminentes tamen uirtutes non sectabatur: testis Cornelius Tacitus lib. primo ad fi. Heliogabalus turpissimus Romanorū Imperator, ideo infensus fuisse Alexandro adoptato legitur, quod impudicus non esset: qui tyrannus & Vlpianum officio suo remouit, quod esset uir bonus, author Lampridius. Cicero ad Lentulum scribens; Romani, inquit, in principibus te esse facile passi sunt, euolare altius noluerunt. Et in oratione pro Cornelio Balbo, Seculi sui labem esse inquit & maculā, uirtuti inuidere, ipsumq; florem dignitatis infringere: adeò omnis excellentia multitudini est infensa. Huius Hermodori Strabo li. xiiij. meminit, qui dicit eum leges quasdā Romanis uideri scripsisse. Plinius quoque li. xxxiiij. statuam Hermodori Ephesij, legum decemuiraliū interpretis, in comitio publice dicatā docet. Liuius lib. iij. Dionysius lib. x. de hoc Hermodoro nihil meminerunt: duas tamen legum tabulas, parte sequētis anni transacta, adiectas fuisse scribunt, in quibus una de maritandis ordinibus scripta erat, quæ Patricios cū plebeis matrimonio coniungi uetuit. Bal. hic cum ignoraret historias male colligit ar. ab Hermodoro ad Bannitos, cum ij iuste excludantur, ille iniuste exulauerit. Idem pari errore labitur in l. cum quædam, infra de iur. om. iud. ubi putabat eū qui in ciuitate sua facinus patrasset, si in alium locum peruenisset, accusari de crimine non posse, exemplo Hermodori: sed errasse eū hoc exemplo superiora probant. Dicebat Apollonius ad Ionas lib. iiij. Philostrati: Bonos uiros quocunq; terrarum peragrarent, præclaros uideri, esseque Ioui similes. Et Socrates in Apologia Platonis: Viro bono nihil mali accidere posse, neq; uiuenti neq; defuncto, neq; res illius à dijs negligi.

[a] His legibus latis, cœpit, ut [b] naturaliter euenire solet, ut interpretatio desideraret [c] prudentum authoritatem, necessariamq; esse [d] disputationem fori.

a ¶HIS LEGIBVS, quæ modicæ erant: eas enim duodecim tabularum libello contineri, Crassus & Cæcilius docuere. Sed certe sicuti flumina magna uides paruis de fontibus orta, ita ex modicissimis origine, tam uasta succreuit immēsitas, ut Tertullianus squalentem legum syluam principalibus rescriptis, tanquam securibus truncatam tradiderit. Et erat tamen magna eo tunc in legibus scribendis & interpretandis peritia: siquidem omnē propè Philosophiam Iurisconsulti complexi uidentur. Quæ per Iouē nunc esset utilitas, imò necessitas, effusos istos cōmentarios coërcere, qui peritiæ ne, an tenebrarum plus habeant, emunctus homo facile iudicabit, qui eos euoluit: Disputationum enim contrariarū sarcina onerati, sæpenumero plus ostentationis præ se ferunt,

Tertullianus. Cōmentariorum uasta immensitas.

runt, quàm doctrinæ. Strabo lib. vi. dicebat eos quibus plurimæ leges adessent, uiuen di ritu deprauatos esse: recte, sicut quibus plures adsunt medici, eis permultas adesse ægritudines. paria & Socrates (ut Plato scribit) iussisse dicitur: uetuit enim, ne iudices & medici in ciuitate multiplicarentur. Et sanè argumentum eius sententiæ nobis res Romana præstabit, quæ initio modicis legibus steterat, post uero legum gliscente copia defecit. Nutriuntur aduocatorum nequitiæ cōmentariorū pelago, ut dū quisq; scribentium nouare ex ingenio pergit, ansam sæpenumero iuris premendi aduocatis præstat: qui fora uenenant, iudices ludificātur, quietē turbant: rerumpub. collegia, statum, ordinem, instituta euertere contendunt, dijs exosi & hominibus.

b ¶ NATVRALITER. Suo quenq; sensu abundare, Apostolus dicebat. Et Persius, Velle suū cuiq; esse: & tot mores pectoribus, quot in orbe figuras, Oui. cecinit. Quod licet in omnibus naturaliter eueniat, tamen in legibus xij. tab. sua etiam conditio exigebat. Necdum eñ manus eis extrema imposita erat, cū decemuiri ma gistratu abire iuberentur, ut interpretatio in re parum absoluta, merito desideraretur.

c ¶ PRVDENTVM. Non ociose dicitur prudentum authoritatem exigi: ista enim interpretatio non tam desiderabat prudentes (licet id maxime) quàm eorum authoritatem. Ex quo nimirum significatur, legum interpretandarum ius non esse etiā prudentibus, si desit authoritas.

d ¶ DISPVTATIONEM FORI. No. forū iudiciale sua loci natura disceptationibus exponi, pascua me Hercule uberrima aduocatorum, quibus, cū clientum iactura, pinguescant. Porrò argu. habes, forense illud dicendi genus, quod apud Rhetores tractatur, in primis legum stare peritia. Forum autem neutro genere, apud latinos authores inuenias, ne Isidoro subscribas, qui sub masculino usurpat. Forum.

Hæc disputatio & hoc ius quod [a] sine scripto uenit, compositum à prudentibus, [b] propria parte aliqua non appellatur, ut cæteræ partes iuris suis nomi nibus designantur ([c] datis proprijs nominibus cæteris partibus) [d] sed cōmuni nomine ius ciuile appellatur.

a ¶ SINE SCRIPTO. Ergo consuetudo erat. quod series textus nō patitur. Sed dic sine scripto uenisse ab initio, postea uerò memoriæ causa, compositam fuisse eam fori disputationem. Simile est in testamento nuncupatiuo, quod licet in scripturam rediga tur, nihilominus tamen sine scripto uenisse dicitur. fa. l. qui testamento ꝰ. §. fi. ibi glos. infra de testa.

b ¶ PROPRIA PARTE. intelligas sicut ius Papirianum, Flauianum, lex curiata, lex, xij. tab. & postea ius prætoriū, plebiscita, proprijs appellantur nominibus: ita hæc fori disputatio speciale nomen non induerat, sed sub simplici uocabulo iuris ciuilis relinquebatur. Vbi colligis aliud esse ius ciuile, quod iuris partes cōtinet: aliud quod solam fori disputationem respicit. fa. quæ uulgo de adoptione, in genere & specie dicun tur. l. 1. infra de adop.

c ¶ DATIS PROPRIIS. Hæc oratio per parenthesim posita satis superfluit, eleganti æq; Iurisconsulti consonare non uidetur: quapropter à primis forte glossatoribus ad spacium textus adiecta, per librarios temere inserta est: ad Pandectas tamen me refero. quod si de textu esset, colligi argumentum potest non dari uitio, repetere quæ semel posita sunt, ut plenior accedat lux declarationis.

d ¶ SED COMMVNI. Habes hic euidens arg. quædam sub incerto & indeterminato nomine relinqui. Hoc eñ ius ciuile, de quo hic textus loquitur, nec lex est, nec edictum, nec constitutio, nec plebiscitum, nec etiam responsis prudentum (ut quidam pu tauerunt) adnumeratur: de quibus postea dicam: nec alicui omnino parti iuris applicari poterit, sed simpliciter, & uelut sine specifico nomine ius ciuile dicitur: Subest tamē iuri ciuili, quod genus est ad iuris partes; de quo sit mentio Instit. de iur. nat. gen. & Ius ignomine.

Vltima uoluntas anonyma. ci.§.scriptum,ut supra in alia glos.diximus. Sic aliâs aliqua ultima uoluntas sine certo nomine inuenitur, quæ nec testamentũ sit, nec codicilli,&c. de quo est notabilis glos. in l.licet,in fi. C. de pact. licet Alex.in l.iij.§.fi. infra de acquir. poss. aliter intelligat: quod tamẽ suo loco reprobauimus. Sic & cũ seruitutes sint aut reales, aut personales, tamen & innominata seruitus recipitur,l.ut pomũ,infra de seruit. sic & anomalus hæres est,ut docet Accurs. Insti. de eo cui lib.cau.cum similibus. Ex prædictis nuper diximus, Doctorem qui scholaribus iudex datur, per auten. habita, esse innominatum: id est,relinqui sub communi uocabulo iudicis. Nam nec arbiter est,quia non electus: nec delegatus,quia propriam habet iurisdictionẽ:nec ordinarius, quia iure magistratus,quem nullum habet,hæc iudicandi potestas non uenit:sed specialiter à lege datur: nisi dicas delegatũ à lege esse,ut in simili colligũt glo.& Doctores,in.l.iiij.§.duas,infra de dam.infect.et,c.ad abolendam,de hære. Sali.in uulga.auten.habita,putat ordinarium esse: sed non uideo quomodo, cum certis tantum personis detur, & non iure magistratus:sed nec delegare potest:igitur si innominatũ putes,forte non errabis.

Seruitus anonyma.

Intellectus ad auten. habita. C. ne fil. p.pa.

Deinde ex his legibus eodẽ tempore [a] ferè, [b] actiones compositæ sunt, quibus homines inter se disceptarent: quas actiones ne populus prout uellet, institueret,& [c] certas, [d] & solennes esse uoluerũt. Et appellatur hæc pars iuris, legis actiones: id est legitimæ actiones: & ita eodem penè tempore tria hæc iura nata sunt, leges duodecim tab. ex his cœpit fluere ius ciuile: ex ijsdem legibus actiones compositæ sunt.

a ¶FRRE. Non intelligas actiones feras, id est crudeles fuisse,ut Accurs. opinatur: hoc enim contextus nec elegantia recipit, licet non negem actionũ formulas strictas fuisse,ut statim dicetur. Sub aduerbio igitur lege ferè,id est, quasi eodẽ tempore, quo fori disputatio emersit, actiones sua solẽnia induisse. Quod certe necesse erat: peritorum enim disputatio peperit, ut actionũ, seu intentionũ morbi (quod uitiũ rudis ante populus nõ perpenderat) iustificarentur.

b ¶ACTIONES COMPOSITAE SVNT. Non dicit inuentas esse de iure ciuili. Et sic est arg. cõtra Bart. in l.frater à fratre,infra de condict.indeb. in l. ita stipulatus,infra de uerb.oblig.& alibi, qui per hunc textũ actiones de iure ciuili esse inuentas opinaẽ. Sicuti eñ de iure gentiũ iudicia uiguere, quod supra ostendimus,& innumeris posset exẽplis cõprobari, ita & actiones esse oportuit. Sed quia ante leges xij. tab. legitima agendi series non fuerat,utpote quod pro cuiusq; arbitrio ruditer ageretur,iniectũ est frenũ,actionesq; ante informes,compositæ,ordineque positæ sunt,ne populus,prout uellet,institueret.

c ¶CERTAS. Satis constat, quasdam actionum formulas traditas, quarum ductu in iudicijs experiundum fuerat: ut qui extra causam petijsset, lege xij.tab. causa caderet: qui uero formulas nõ seruaret præscriptas,formula excidisse diceretur. Quint.lib.vij. ex Antonio docuit, periculosum esse, si cum uno forte sit uerbo erratum, causa caderetur. Proinde in oratione pro Cecinna, cum Ebutius controuerteret se non deiecisse Cecinnã fundo, sed obstitisse intranti: Cicero ea tota oratione elegantissima, à uerbis recedendum, & æquitate iuris utendum docet, ne non in æquitate defensionis, sed in una litera ius latuisse uideatur: nec enim sermonẽ quotidianum cohærere, si uerba inter nos aucupemur. Claudius imperator apud Sueto. ijs qui plus petendo formula excidissent, actiones restituit: huiusmodi tamen uerborum aucupia constitutione Constantiniana abierunt,ut l.1. C.de formu,subla. Quamuis ex aduocatis nonnulli caluminari adhuc iura partium pergant super formulis, quas uel ex glossis, uel commentis deprehenderunt: ita disceptantes, ut si etiam de facti ueritate constet, formularia tamen uerbula non esse adseruata, toto foro uociferentur. Deniq; & statutorum municipalium uerba, uis, tenor, iam ab ætate Bartoli & amplius, sub incude æstuant, uelut

in Cyclopum

in Cyclopum officina: quo significatu, qua forma, quo tandem effectu fabricentur. Controuertunt ociosi homines, qui tonsor uenas in palatio incidat, sanguinémne ex delicto contra statuta fudisse dicatur: & qui super proprietate experitur, probauerit autem de utili dominio, an succumbere debeat: & multa id genus ex uerborum aucupijs procedentia, in quibus non solum bonas horas male collocari, sed & oleum & lucernam perdi uideas.

d ¶ET SOLENNES. quasi præscripto & instituto quodam receptas, ut solæ seruarentur. A solo enim, ut dicit Sex. Pomp. solẽne uenit, uel à solito: unde quæ certa sunt obseruatione constituta, solennia nominamus. Apud Iuriscon. solennia munera sunt, quæ certo tempore ex moribus mittebãtur, l. cum plures. §. cum tutor. infra de admin. tutor. Et Tito Liuio, Idus Maiæ ineundis magistratibus solennes fuere.

Omnium tamen [a] harum, & interpretandi scientia & [b] actiones, apud collegium [c] Pontificum erant, [d] ex quibus constituebatur, quis quoquo anno præesset [e] priuatis: & ferè populus prope annis centum hac consuetudine usus est.

a ¶HARVM. intelligas duodecim tabularum, & disputationis fori. Et dic scientiam interpretandi prædictas xij. tabulas & disputationes, denique & actiones, earumque formandarum authoritatem apud ipsos fuisse pontifices. Cicero in oratione ad pontifices pro domo sua, diuinitus institutũ esse testificatur, quod eosdem religionibus deorum immortalium, & summæ Reip. præesse uoluere. Sic olim Panchei populi, sacerdotes eorum constituere omnium duces, quibus & controuersiarum iudicia, & publicarum rerum arbitria permissa sunt. Sed & apud Aegyptios, sacerdotes secũdum post reges, honoris dignitatisque locum tenent, author Diodorus Siculus lib. ij. & libro vij. Galli quoque Dryidas (sic eorum sacerdotes nominant) iustissimos existimarũt: quorũ fidei priuata & publica commisere: author Strabo lib. iiij. Apud ueteres Germanos, cum in aciem prodissent, nemini nec animaduertere, neque uincire, nec uerberare, nisi sacerdotibus permissum erat: uelut deo imperante, quem adesse bellãtibus credebãt: fuitque sacerdotibus iuxta ac regibus & principibus honor habitus, testis Cor. Tacitus in lib. de moribus Germanorum. Dicebat Indus ad Socratem, uix quenquam nouisse res humanas, qui diuinas cognitas non habuerit: ut scribit Eusebius Pamphili lib. xi. Laurus triumphalis arbor, Pontificum & Cæsarum domos ornabat, Plinius lib. xv. *Sacerdotes Gallorum.* *Eusebius.*

b ¶ACTIONES. Pontificum enim erat officium declarare, quæ cuique negocio actio competeret: fueratque moribus receptum, ut non ante agere licuisset, quàm agendi formula impetraretur: quod tamen constitutione Constantini tam est salubriter abolitũ, quàm fuit cum iactura litigantium inuentum, l. ij. C. de form. subla. Cicero in quadam epistola ad Sulpitium, subpungere uidetur, quod eandem rem diuersis formulis Iurisconsulti tractarẽt. Fuere ex Doctoribus nostris aliqui qui putabant prætorem suo decreto tribuere actiones, moti ex l. si finita. §. eleganter, infra de dam. infect. Sed illi textum iuris nõ intellexerunt.

c ¶PONTIFICVM. Apud Titum Liuium lib. 1. & Dionysium lib. ij. traditur pontifices à Numa Pompilio secundo Romanorum rege institutos, eisque sacra omnia exscripta, exsignata & attributa: quibus hostijs, quibus diebus, ad quæ templa, sacra fierent: fuisse apud eos omnium publicorũ & priuatorũ sacrorum curam, adstrictamque plebem ab eis consilia petere, ne quid diuini iuris (negligendo patrios ritus, peregrinosque constituendo) turbaretur. Enarratores enim & prophetas, imò & iudices fuisse eorum, quæ ad sacra pertinerent. Porrò & qui dies fasti, qui nefasti, quando solis & lunæ defectus, quæ anni temporum'ue rationes essent, ab eis declarabatur. Hinc certe euidens argumentum sumi uidetur, quod qui sacrarum rerum enarratores sunt, ut Theologi, humanarum etiam eruditione ornatos esse oportere. Quod & Beda uidetur recepisse, in c. turbat. xxxvij. dist. Argumẽto sunt Hieronymus, Augustinus, Am- *Põtificum munus.*

brosius, Basilius, Gregorius Nazianzenus, Chrysostomus, & alij uiri insignes non pauci.

d ❡EX QVIBVS.pontificibus,ut Accursius exponit.uel dic ex quibus,legibus xij. tab.alijsq; supra scriptis. Tam enim foecundæ sanctionis prædictæ xij. tabulæ fuere, ut Phauorinus apud Gellium se nō minus cupide eas, quàm decem Platonis de Legibus libros legere asseruit.

e ❡PRIVATIS. subaudi & publicis. Omnia enim ista, quæ uel diuina uel humana concernebant,maxime quæ uel ex dictis xij. tab.uel ex temporum, aut dierum ratione constarent, pontificum iussis expediebantur. Vel uerius expone, priuatis, scilicet negocijs,quæ controuersijs fortasse subiecta fuere. Satis enim credibile est,pontifices succedaneum aliquem præfecisse,qui quoquo anno actionibus moderandis præesset:, ne ipsi,quos maior sacrorum cura maneret,prophanis istis impedirentur. Ex quo textu, delegationis iam antiquitus factæ uestigia colligi posse uidentur.

Postea cum [a] Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has [b] actiones, [c] Cn.Flauius [d] scriba eius, libertini filius, subreptum librum populo tradidit: & adeò [e] gratum fuit id munus populo,ut [f] tribunus plebis fieret, & [g] senator, & ædilis curulis: hic liber qui [h] actiones continet, appellatur Ius ciuile Flauianum,sicut [i] ille Ius ciuile Papirianum. Nam nec Cn.Flauius de suo quicquam [k] adiecit libro.

a ❡APPIVS.Nō ille qui decemuir fuerat, cuius supra meminimus: sed ex descendentibus suis hic posterior Appius fuit, centum & amplius annis post priorem Appium: de quo & postea suo loco latius dicemus.

b ❡ACTIONES. Non eas solum,sed legem xij.tab. & dierum, temporúmue rationes & fastos; quæ omnia iure ciuili continebantur:ut in sequenti glossa patebit.

c ❡CN.FLAVIVS. Hanc historiam uulgo notam esse credo: de qua sic loquitur Valerius libro secundo: Ius ciuile per multa secula inter sacra, cæremoniasq; deorum immortalium abditum,solisq; pontificibus notum, Cn. Flauius, libertino patre genitus, & scriba, cum ingenti nobilitatis indignatione, factus ædilis curulis uulgauit, & fastos penè toto foro exposuit. Quo loco Oliuerius neminem præter pontifices, iuris ciuilis sciētiam habuisse dicit. Cicero in oratione pro L.Murena, mysteria iuris paucos sciuisse tradit, eosq; qui consulerentur, possetne lege agi, an non posset, in magna fuisse potentia, à quibus etiam dies tanquam à Chaldæis peterentur: inuentum tamē scribam quendam Cn.Flauium, qui cornicum oculos configens, singulis diebus addiscēdos fastos populo proposuerit, & ab ipsis Iurisconsultis sapiētiam eorum compilarit. Confixisse cornicum oculos, prouerbio dixit. quod & idem Cicero in oratione pro L Flacco ad fi.usurpabat: quasi nouo hoc inuento, ueterum eruditionem, quæ admirationi habebatur, ignobiliorem redditam esse significaret: ut doctissimus nostræ ætatis uir Erasmus Roterodamus in Adagijs suis interpretatur. Item & Titus Liuius lib.ix. ad finem, Cn. Flauium ædilem à forensi factione creatum scribit, quod ius ciuile in penetralibus pontificum repositum euulgasset, & fastos circa forum in albo proposuisset. Eius rei gestæ etiā Plinius lib. xxxiij. meminit, qui Cn. Flauium Appij scribam dies fastos publicasse dicit, & ob hoc ædilem curulem, & demum tribunum plebis creatum: quo facto tanta senatum indignatione exarsisse, ut anulos multi abijcerent. Valerius lib. ix. id factitatum esse, dum prætor crearetur, scribit.

Valerius.

Cornicum oculos configere.

d ❡SCRIBA. Scribam commendat memoria, scientia, consuetudo, celeritas scribendi: testis Cicero in oratione pro P. Sylla. adde & fidem. Erat apud Græcos honorificū scribæ munus: nemo enim (ut est testis Aemilius Probus) ad id officium admittebatur, nisi honesto loco, & fide, & industria cognita, cum necesse sit omnium consiliorū eum esse participem, Itaq; Eumenes Cardianus scriba Philippi regis, & post Alexan

Scribarū commendatio.

dri ma-

dri magni, tanta creuit honoris eminẽtia, ut inter primos Graeciæ principes, post mortem Alexandri, integritate & bellicarum rerum gloria fulgeret. Cuius insigne dictum apud Plutarchum legitur: se uitã potius positurum esse, quàm fidem. Sic & regis Porsenæ scriba eo splendore fuit, ut à rege ipso non admodum differret, imò pro rege à Scæuola interficeretur. Romani tamen scribarum officia non ita honorata, sed uelut mercenaria (ut docet Aemilius) arbitrabantur. Scribarum ordinem immoderatius excedentem, Cato Vticensis quæstor coercuit. Cum enim leges Romanas, & publicas scripturas in manu haberent, quæstorium magistratum, ut qui plerunq; ab adulescentibus gereretur, ita gubernabant, ut ipsi planè magistratus esse uiderentur: quos Cato repressit, ministrorumq; locum tenere coëgit: quod ample Plutarchus prosequitur. Quæstorum scribæ ex bonis ciuium publicatis non paruum quæstum fecisse traduntur: id quod in Cornelio scriba L. Syllæ, qui postea Cæsaris quæstor erat, crimini datũ est: authores Cicero lib. ij. Offi. & Lepidus in oratione quæ apud Sallustium legitur. Eam ob rem lex Clodia emersisse putatur, quæ eos negociari uetuit: ut est apud Suetonium in Domitiano. Cæterum Cicero in oratione pro domo sua, scribarum integritatem commendat: qui cum in rationibus & monimentis publicis uersarentur, ipsius in rem publicam beneficia, eorum iudicio et decreto declarassent. Sed & Dionysius Halicar. lib. iiij. & Capitolinus in Gordianis, scribas eo nomine commendant, quod rerũ gestarum summam scite complectantur. Olim Neronis Drusi imperatoris charissimi corpus, scribarum decuriæ ad urbem deuexerunt: testis Suetonius. Denicq; Cicereus scriba Scipionis Africani, adiuuisse eiusdem Scipionis filium legitur ad præturam consequendam, quæ eidem Cicereo destinabatur: testis Valerius lib. iij. Catonẽ censoriũ sui scribæ Salonij filiã in matrimoniũ duxisse, Plutarchus testatur. Quos antiqui tas scribas, Græci archigrammateos uocant. Andreas Alciatus uir doctissimus, iurisque ciuilis illustrator egregius, in rub. C. de primice. lib. xij. scribam principis, primicerium nominari docet, iustis refertus authoribus: nostra ætas cancellarios nominat, quod nomen latinitate donauit Flauius Vopiscus, cum in Carino imperatore scribit, unum ex cancellarijs ab eo præfectum urbi creatum. Porrò & Dioclecianum imperatorem scribæ filium fuisse plericq; tradiderunt: author Eutropius. Sed & Iouinianus ex primicerio domesticorum Imperator factus est: teste Eusebio, ut tradidit Alciatus. Et certe quicquid Romana uetustas statuerit, principum scribas (siue eos cancellarios, siue secretarios, siue sacri scrinij proximos, siue libellorum magistros nomines) magni semper apud principes momenti fuisse manifestum est. Nam & Papinianus sub Seuero, & Vlpianus sub Alexandro principibus: ille libellos, hic scrinia moderati sunt. Et ascendit cancellarij dignitas, adeò ut ex electoribus Romani imperatoris, unus sit imperij cancellarius. Constitutiones quocq; principum, multis eos qui sacri scrinij proximi sunt, ornarunt priuilegijs: nam ea dignitate funguntur, qua uicarij principis. Accessus ad principem eis semper conceditur. Et est eis potestas sedendi cum iudicibus. Ad extraordinaria, uel tributa, uel munera, nec ipsi, nec liberi, néue alij de familia coguntur. Et qui diu secretariorum officio functi cum fide fuerint, sacri palatij comitis dignitas prærogatur. Quas in prouincia domus habent, hospitis accipiendi onere non grauantur. In iudicium uocati non satisdabunt. Ab officijs dimissi, omnibus his qui post ad regendas prouincias sunt assumpti, præferuntur. Palatina eorum bona, ex pari castrensibus accedunt peculijs: hæc cognosci cõueniet ex l. 1. l. ij. l. iubemus. l. peculiari. l. proximos. l. in sacris. ij. in sacris. iij. C. de prox. sacr. scri. lib. xij. l. 1. & ij. C. de priui. eorum, qui in sacro palatio mil. eo. lib. & l. 1. C. de castr. om. palati. pecul. eo. lib. ubi pulchra uerba ponuntur, cum alijs multis priuilegijs, quæ colligi ex iure poterũt. Denicq; Cassiodorus (ut eum Alciatus uir inter iuris professores doctissimus allegat) primicerium insigni fuisse eminẽtia scribit. Eius enim dignitati prouinciarum iudices subiacuisse, nec fuisse rem ullam perfectam, cui pro solennibus primicerij non accessei rit authoritas: & quæ ibi sequuntur.

Lex Clodia.

Andr. Alciatus

Imperij cancellarius.

Archigrammateorum priuilegia & immunitates.

Vere gratus, ex Cicerone. c ¶ GRATVM. Eum uere ciuilem, gratumq́; esse, Cicero de Oratore docet, si omnia quæ faciat, grata sint, ipse tamen nihil gratiæ causa faciat. Quod certe in Cn. Flauio recipere non ausim, ut qui gratiam à populo uenari uoluisse creditur.

f ¶ TRIBVNVS. Accursius hic lucra ex dolo uenisse colligit. arg. l. Titio, in fi. 1. respons. infra ad muni. l. intestato. §. is plane. infra de suis & legit. Arg. tamen contra in l. si quis seruo. C. de furt. Sed certe hunc scribam, quamuis male à nobilitate audierit, à dolo excusamus: qui quod ad omnes ciues pertinebat, omnibus exposuit. Nec enim dissimulari & occultari debuere, teste Cypriano, quibus quisq; regi possit & instrui. Sic & Socrates apud Platonem in Protagora, ciuilem uirtutem ad omnes pertinere *Plato.* uoluit, omnesq́; ad eam admittendos esse, ne si alteri ab altero traderetur, uiri optimates tam preciosam rem, suis quodam uelut hæreditario iure relinquerent. Quod quidē à Romanis factitatum esse, supra docuimus. Eos tamen omnibus uerberibus dignos esse putamus, qui iuris ciuilis scientiam, quam ne à uestibulo quidem unquam cognouerunt, in linguam uernaculam, & nescio in quos ludos traducere pergunt: quibus nō satis est, quod ipsi sint omnibus numeris imperiti, nisi & alios insanire faciant.

g ¶ SENATOR. Ideo forte senatorem dicit, quod cum tribunus plebis creatus esset, senatus habendi, senatusq́; consultum faciendi ius erat: licet ante Atinium plebiscitū tribuni, senatores non essent: ut docet Aul. Gellius lib. xiiij.

h ¶ ACTIONES. Adde & legem xij. tab. aliaq́; iuris ciuilis arcana, cum diebus fastis *Fasti.* atq; nefastis. Sunt enim fasti dies, quibus diuina humanaq́; agere licebat: nam & in eis *Nefasti.* feriæ inerant. Nefasti, quos ominosos antiquitas putabat, quidam ex nostris Aegyptios, uel reiectitios nominant: de qua re latius apud Ouidium primo Fastorum, & Macrobium lib. 1. Saturnalium. Fastos autem numero pluratiuo, Festus Pompeius libros esse dicit, quibus totius anni fit descriptio, & causæ festiuitatum explicantur: uulgus *Calendaria.* Calendaria uocat, quo tamē uocabulo libros debitorum appellari in iure nostro, plus quàm notum est.

i ¶ ILLE. liber Papirij, de quo supra meminerat Iurisconsultus. Natura enim huius pronominis est, ut remotiora referat: sicut sub pronomine hic. propiora referuntur.

k ¶ ADIECIT. Hunc textum allegat Accursius in l. licet. C. de acquir. poss. pro opi. Azo, qui tenuit unam tantum esse possessionem, quæ corpore & animo acquiritur: eamq́; propterea, quod per ius adprobaretur, etiā ciuilē nominari posse. Nos cū eundem titulum infra ff. eo. legeremus, dictam opinionem Azonis cōtra communem defendimus: ut scilicet naturalis & ciuilis, non specie, sed qualitate differant. Si enim ciui*Possess. ciui. & natura. nō differre specie.*lis possessio in ænigmate naturalem repræsentat, ut tenet glos. in l. iij. §. ex contrario. eo. tit. uel si ex retentione naturalis, ciuilis inquietatur: ut tenuisse uidetur gloss. in l. clam. §. fi. eo. tit. non esse uerisimile duo illa re ipsa & specie differre, deniq; naturalem possessionem amitti animo non posse, ut retineatur ciuilis: nec è diuerso, d. l. iij. §. in amittenda. §. saltus, eo. tit. necessario consequens esse, quod nulla sit in eis realis uel specifica disseparatio: tunc enim altera sine altera amitti animo posset, cum ea sit separatorum ratio, ut alterum sine altero possit & destrui & consistere, l. 1. in fi. infra de calum. Quæ ratio, & nonnulla præterea fundamenta alio loco adducta, mihi obsignatis tabulis pugnare uidentur: scio tamen quid communis opinio sentiat, quam suæ relinqui*Prouerbium.*mus aleæ, dum noueris aliud esse opinari, aliud uerum asserere.

[a] †Vigescente ciuitate, qui [b] aderant, quædam genera agendi composuerūt: *†augescente* nō post multum temporis spacium, [c] Sextus Aelius alias actiones composuit, & librum [d] populo dedit, qui appellatur ius Aelianum.

a ¶ VIGESCENTE. Supra satis declarauimus uigorem ciuitatis, nō ex inutilis populi: sed ex bonorum uirorum præsentia, colligi posse, qui ad munera obeunda, ac res gerendas sint idonei.

¶ ADERANT,

b ¶ ADERANT, prudentes Romani. Cicero in dicta oratione pro L. Murena, potentiores, apud quos ius ciuile recondebatur, ea Flauij diuulgatione iratos, & simul uerentes, ne dierũ rationes peruulgatæ, sine eis lege agi posset, uerba quædam solennia composuisse scribit, ut omnibus rebus ipsi interessent. Hoc textus præsens significare uidetur.

c ¶ SEXTVS AELIVS. Hunc Crassus in Oratore Ciceronis, amplissimũ & clarissimum uirum nominat: quem & propter iuris ciuilis scientiam, summus poëta Ennius celebrauerit hoc carmine: Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus. cuius etiam Cicero primo Tuscul. quæst. meminit. Dicebatur Aelius Catus à sapientia, acumine, et prudentia. *Catus.* Catum enim, acutum Sabini dixerunt; uel ut Varroni & Porphyrioni placuit, pro experto & docto, catus accipitur. Aeliorum familia, licet primæ inter Patricios nobilitatis, pauper tamen, & tenui censu erat, rerum gestarum gloria quàm diuitijs clarior: ut docuit Valerius libro iiij.

d ¶ POPVLO. Ar. quod libri, quibus iuris ciuilis scientia continetur, Romano principi sunt dedicandi: tum quod omne ius ab eo, tanquam à fonte emanet: tum quoque quod stabili authoritate nituntur, quæ à principe in eo genere probata fuerint.

Deinde cum esset in ciuitate lex xij. tab. & ius ciuile, essent & legis actiones, euenit [a] ut plebs in discordiã cũ patribus perueniret, & secederet, [b] sibiq; iura constitueret, quæ plebiscita uocantur. [c] Mox cũ reuocata est plebs, quia multæ discordiæ nascebãtur de his plebiscitis, pro legibus placuit ea obseruari, [d] lege Hortensia lata: & ita factum est, ut inter plebiscita & leges, [e] species constituendi interesset, potestas autem esset eadem.

a ¶ VT PLEBS SECEDERET. Plebẽ à nobilibus secessisse, post late dicetur. Sed text. hic de secũda loquitur, quæ authore Virginio facta est: quod ipsum postea patebit.

b ¶ SIBIQVE IVRA CONSTITVERET. id est, facultatẽ constituendi iuris acquireret, tribunicios magistratus reficiendo, per quos, dũ necessitas exposceret, plebiscita fierent: in ea enim secessione plebem iura constituisse nusquam legimus, ut ita text. per transumptionem intelligatur. Arg. pro testium dictis saluandis, si in facto principali non labantur, etiam si circa qualitates minutulas uariarint.

c ¶ MOX. ad interualla temporum accipe, non pro confestim: nam secunda secessione, *Mox.* quæ post primã fuit, plebiscitis ea data est authoritas, quam textus memorat: quod tamen gloss. sequens latius tractabit. Superuacanee laborant doctores in plerisq; locis iuris nostri, in uerb. mox, quid importet, cũ apud latinos scriptores pro postea sumatur, quod secundum cuiusq; rei naturam, uel plus uel minus temporis recipit.

d ¶ LEGE HORTENSIA. A. Gellius lib. xv. Lælij Felicis meminit, qui ad Quintũ Mutium scribens, tradit tribunicijs rogationibus patricios nõ fuisse adstrictos, donec Q. Hortensius dictator eam legem tulit, ut eo iure quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur. Quod & Plinius lib. xvi. attigit. sic enim inquit: Quintus Hortensius *Lex Hortensia* dictator, cũ plebs secessisset in Ianiculũ, legem in Aesculeto tulit, ut ad id quod iussisset, omnes Quirites tenerentur. Cæterum apud T. Liuium, lib. iij. inuenio secunda secessione plebis eam legem constitutã fuisse. Nam L. Valerio, & M. Horatio Coss. cũ in controuerso iure esset, tenerentur'ne patres plebiscitis, eosdem consules omniũ primum tulisse legem centuriatis comitijs, ut quod tribuni plebis iussissent, populum teneret: qua lege tribunicijs rogationibus acerrimũ telum datum esse. Possunt utraq; uera esse, quod fortasse primo aliquo initio cœptum, postea perfectum fuerit.

e ¶ SPECIES. originis qualitas, status, conditio. sic enim eo uocabulo Latini autho- *Species.* res utuntur. Cicero, Quæ autẽ specie quadam utilitatis. ff. l. proponebatur, in fi. infra, de iud. cum similibus.

Deinde quia[a] difficile plebs conuenire cœpit,[b] populus certe multo difficilius: in tanta turba hominũ, necessitas ipsa curam Reip.[c] ad senatũ deduxit: & ita cœpit senatus se[d] interponere: & quicquid constituisset, obseruabatur, idq; ius appellabatur[e] Senatusconsultum.

a ¶DIFFICILE. Notat hic Accur. uniuersitatẽ, uel plures difficile consentire: & fa. l.1.§.fi. infra de acquir. poss. l.1.§. sed an omnino, infra de liber. uniuer. l. itẽ si unus.§. fi. infra de arbitr. arg. contra, infra quod met. causa. l. metũ.§. animaduertendũ. & fa. ad hunc §. Instit. de iur. nat.§. senatusconsultum. & in auten. de referen.§. pe. colla. ij.

b ¶POPVLVS. Quid differat plebs à populo, habes Instit. de iur. nat. gen. & ciui.§. plebiscitum. Populum autem antiquitus, cornu seu buccina in concionem uocatũ fuisse tradit Dionysius: quippe fieri non poterat, ut paruo tempore tanta multitudo per nomenclatores uocaretur.

c ¶AD SENATVM. Romulus cum nouam suam ciuitatem uiribus & robore iuuenum munitam cerneret, ut eam & consilij ope fulciret, centum numero elegit, quos ob honorem patres, ob ætatem senatores appellauit: quorum posteritas per genituram propagata, Patricij appellati. Hunc ordinem Tullus rex ex Albanis suppleuit. Brutus autem primus consul, expulsor regum, primores equestris ordinis senatoribus adscribi fecit: qui ob id conscripti patres nominati sunt. Senatus haberi, nisi per maiores magistratus, non potuit: & nec ullo alio loco, nisi augurato, quæ templa nominant. Locus consuetus senatus conueniendi, curia Hostilia fuit. Ante solis exortum, & post occasum, senatum habere non licuit, & erat necesse, prius sacra dijs fieri: quæ, & alia multa apud Fenestellam inuenias. & apud A. Gellium libro xiiij. Accur. in l. fi. infra de senator. Senatores centumuirali iudicio expendebat, inepte prorsus: crassam enim inter utrumq; ordinem differentiam fuisse, nemini ex peritis potest esse incognitum: cum centumuiri iudicijs, senatores curæ Reip. præessent: ut postea docebitur.

Patres. Senatores. Patricij. Per quos, ubi, & quando Senatus haberi solitus sit.

d ¶INTERPONERE. Quæri posset, quæ necessitas curam reipub. ad senatum deduxerit: aut cur interponere se cœperint, cũ ab initio apud eum ordinẽ, ea Reip. cura fuerit: mandatum enim eis ciuitatis tutelam fuisse, Dionysius lib. ij. scribit. & ait Fenestella, adeò semper totius reipub. summam penes senatum fuisse, ut ne reges quidem, consules, aut dictatores, aut alius quisquam magistratus, inconsulto eo quippiam facerent. Et propterea Tarquinium Superbum, qui multa præter authoritatem senatus decerneret, tyrannum uocari cœptum. Nos credimus curam reipub. eatenus ad senatum deductam, ut non solum sententias de rebus communibus dicere, ut antiquitus: sed etiam quæ eis placerent uim legis obtinere constitutum sit. Et ita præsentem textũ intelligendum esse res ipsa exigit.

¶SENATVSCONSVLTVM. Hoc dupliciter fiebat, aut per discessionem, si facile consentiebatur: aut per sententias singulorum, si res esset dubia. Discessio tunc fieri dicebatur, cum per pedarios senatores, seu (ut nos dicimus) pedaneos, qui minoris erant in senatu nominis, pedibus in sententiam principum itabatur: discedebant enim ad partem, quibus sententia huius uel alterius senatoris, qui de principibus, id est, primis erat, probaretur. Huius senatusconsulti quod per discessionem fit, sæpe meminerunt Latini scriptores. Cicero lib. primo Epistolarũ, & alibi. Sin uero ardua imminerent, necesse erat singulos nominatim rogare sententiã. Atteius Capito negat sine discessione fieri senatusconsultũ. A. Gel. ut supra. Inuenio in Paulo apostolo ad Thessalonicenses, discessionem usurpari pro desolatione Romani imperij, quæ præcurret Antichristum, Hieronymo interprete.

Pedanei iudices.

Eodem tempore &[a] magistratus iura reddebant, & ut scirent[b] ciues quod ius de quaq; re quisq; dicturus esset, seq;[c] præmunirent, edicta proponebant, quæ edicta prætorum, ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quod

quod ab honore prætoris uenerat. Nouissime sicut ad [d] pauciores uiros iuris constituendi uia transisse ipsis [e] rebus dictātibus uidebatur [f] per partes, euenit ut necesse esset Reip. per unū consuli: Nam senatus [g] nō perinde omnes prouincias regere poterat. Igitur cōstituto principe, [h] datum est ei ius, ut quod constituisset, [i] ratum esset.

a ¶ MAGISTRATVS. Prætores intelligit, quos per antonomasiam magistratus appellat, quod in eis uberior fuit in litibus iudicandis potestas. Is tamen magistratus longo post senatores, postq consules tempore introductus fuit: ut postea dicetur. Proinde quod hic dicitur, eodē tempore, ciuiliter, & sub quodā ordine accipias. Arg. quod testes, si dicant eodem tempore rem gestam esse, etiam si distantia aliqua reluceat, non esse calumniandos, maxime ubi tempus non erat de necessitate.

b ¶ CIVES. quo uocabulo omnes intellige liberos, qui in imperio Romano cōmunione ciuilium rerum bello & pace sunt participes. arg. l. 1. infra ad l. fal. Instit. eo. tit. in prin. ergo & quibus facultas est publice iudicandi atq; gerendi magistratus, ut docet Philosophus iij. Polit. Non igitur omnes ciues Romani sunt, qui Romani imperij iuribus reguntur. Ciues Rhom.

c ¶ PRAEMVNIRENT. Nam non præsumitur ignorari, quod in publicū proponitur. ss. l. sed & si. §. proscribere, infra de institor. Est arg. iudicia non esse præcipitanda, sed spacium sese præmuniendi indulgendū. ss. l. & quia. & ibi Bald. infra de interrog. act. c. inter hæc. de pœni. distinct. iij.

d ¶ PAVCIORES. Quia cum à principio populus per curias legem ferret, redacta est legis ferendæ potestas ad decemuiros, data postea senatusconsultis legis authoritas, & ita nouissime in principem transfusa.

e ¶ REBVS DICTANTIBVS. Natura, cursu temporum & rerum exigente: in continuo enim motu consistit mortalitas, & continuo uariat, ut quod à principio bonum uisum sit, euentus rerum improbet. auten. hæc constitut. innouat. & de non alie. §. ut autē. coll. ij. & de consang. & uteri. coll. vi. Et sumitur hic dictare quadam translatione. Sicut enim dictari dicuntur, quæ alio præeunte uerba scribi consueuere: ita & quæ natura nobis excipientibus suggerit, dictare dicitur. Dictare.

f ¶ PER PARTES. id est, per succedaneas mutationes: uel forte uerius per partes, id est per factiones euenisse, exponas: quasi innuat, factione principū, reipublicæ rem ad paucos redactam. Nam si Syllas & Marios racuero, in manum Cæsaris Iulij omnia esse redacta nemo ignorat: quo uitam functo, rempub. triumuirorū principatu pressam nouimus: deinde Cæsaris Augusti imperio gubernatam, & sic per partes, id est, propter principum factiones, qui sese partes fecerunt, euenerit, ut ad unum reipub. status deuenerit. Nam & ducem partiū ueteres nominabant, qui in bellis ciuilibus exercitum duceret. Quod autem Iurisconsultus scribit, necesse fuisse per unum consuli, quasi senatus omnes prouincias regere non potuisset, non est simpliciter accipiendū: nihil enim senatui in prouincijs regundis, uel industriæ, uel temporis defuisset, si principes uiri in officio remansissent. Sed dissimulanda est ea Iurisconsulti conniuentia, qui ueritatem historiæ temperando, principē sub quo uixit, offendere noluit. Res enī publica Romana in principes non ultro, sed ui & bellis redacta est: sed ad Monarchiā res, uel diuina ordinatione respexisse creditur. Dux partiū. Monarchia.

g ¶ NON PERINDE. id est, non ita accurate res curari per senatum poterat. Sueto. Quare aduentus non perinde gratus fuit. Accurs. hic colligit, per unū quàm per multos rem cōmodius expediri. l. iij. §. apparet, infra de admin. tutor. Hoc & Philosophus iij. Polit. asserit, qui c. xi. & xij. decidit, uni optimo potius quàm multis potestatē tribuendam. Et Hieronymus in psalmo 146. melius esse inquit, unum timere, ut plures non timeas: quàm plures timere, ut ab uno sis tutus. Dicebat Homerus, ut etiam recie-

tat Aemilius, non posse bene rempub. geri multorum imperijs. Sed & apud Herodotum, Darius pulchra oratione euincit, unius regnum præstare: siquidem ex plurium etiam optimatum gubernatione, odia, seditiones, cædes oriri, quod quisque princeps esse, sua sententia alios uincere optet, fa. c. in apibus. vij. q. 1. Tiberius tamen dũ per senatores ad imperium uocaretur, consuluisse eis traditur, ut non ad unum omnia deferrent, quod arduum esset munus cuncta regendi: & plures facilius Reipub. munia sociatis laboribus exequerentur, author Cor. Tacitus lib. primo. Sed uersutus Imperator, tam nõ ex animo consuluit, quàm in primori uoto ei erat regnandi cupiditas: quæ res, ut supra diximus, statum Reipub. à senatoribus in unum principem traduxit. Alibi Cor. Tacitus lib. xvij. in prin. pacis interfuisse dicit, omnia in unum conferri.

b ¶ DATVM. Quæ causatiue intelligimus, nõ præcise: nam cum nulla esset libertatis spes, populus Romanus iam iugum seruitutis ferre assuetus, lege regia omnem potestatem in principem transfudit: ut quod necesse erat pati, legis regiæ titulo contegeretur, fa. ad tex. l. 1. infra de constitut. prin. Est porrò hic argumentum statuendi facultatem his qui Remp. moderantur, à populo permissam censeri. Quapropter statuta ciuitatum consensu populi, saltem uirtualiter, imò uelut conuentione aliqua condi putandum est: quod & Hermogenes satis docet in l. sed ea, infra de legi. fa. c. recolentes. ij. responso. de sta. mo. Vtcunq; tamen iste consensus populi sit, probabilis tamẽ est doctorum assertio, eum qui uigore statuti cõpromittat & iuret, si non seruauerit, non incidere in pœnas, l. si quis maior. C. de transact. cum nõ omnino libere compromittat, qui uirtute statuti promittere cogitur, licet in statutum in genere consenserit.

Statuta quomodo condantur.

i ¶ CRATVM ESSET. Ex quo colligitur principis Romani potestatem esse immensam: est enim lex animata in terris, auten. de consulib. in fi. & recitat Decius in cõsilijs. Et quicquid statuerit, aut sententiã dando decreuerit, cæteris paribus pro lege seruatᷣ. Instit. de iur. nat. gen. & ciui. §. sed & quod principi. Ipse enim sicut est legibus solutus, ita solus legem condere potest, l. princeps, infra de legi. & hic in textu. Item & pro dispensatione habetur, quod comprobabitur principem uoluisse, c. cũ nostris. §. nos uero, de concess. præben. Sanctio enim principis nil habet imperfectum, l. fi. C. qui mil. nõ poss. lib. xij. l. fi. C. de his quib. ut indig. Porrò principis uerbo, eiusq; narrationi super rebus per se, uel in sua præsentia gestis creditur, etiamsi solus testificetur. per c. cum à nobis, de test. quod & in his quoque quæ ante principatum se præsente gesta sunt, locum habet. glos. sing. in c. 1. in uerb. statuit, de renunc. lib. vi. glos. in c. ad apostolicæ. in uerb. promisissent, de re iud. eo. lib. Vult tamẽ And. de Iser. quod princeps in re propria testificari non possit, in usib. feud. tit. quo tempore miles. c. fi. quod Præpos. ibi latius examinat. Item princeps nulla iuris solẽnitate adstringitur. l. apud eum, in fi. infra de manumiss. Imò sola præsentia principis solẽnitates iuris supplet, actumq; qui defectu solẽniũ nullus est, instaurat & reponit. l. adoptio, infra de adop. l. ij. infra de reb. eorũ. glos. post text. in auten. ut nõ fiant pign. fa. l. sancimus. §. exceptis, cũ auten. ibi posita. C. de don. Bal. in uulg. l. omniũ. C. de testa. Ad hoc princeps, iudiciorũ ordinem obseruare non tenetur: sola enim ueritatis inuestigatio coram eo fit, qua cognita, definit, etiam si iudicialis ordo uel sit peruersus, uel prorsus obmissus: causæ tamen cognitio exigitur, ita Bal. l. fi. C. de leg. idem c. 1. §. fi. de noua for. fid. ad fi. & est tex. in c. ad petitionem, in fi. de accusa. Quod autem Paul. de Cast. in l. si testamen. C. de test. principem sine causæ cognitione concedere posse scribit, non est intelligendum in ijs, in quibus litis definitio expectatur: ut ex præmissis patet. Præterea crimen princeps non solũ indulget, sed etiam abolet. And. de Iser. in usib. feud. in tit. quæ sit prima causa. §. præterea. Remittit infamiam, & ad honores pristinos omnino restituit. l. 1. §. an autem. uers. pro qua sententia est, infra de postul. l. 1. C. de senten. pass. remanet tamen cicatrix, arg. c. uentum. 1. q. 1. c. illud. 50. distinct. arg. in l. omnes iudices. C. de decur. lib. x. Largiendo magistratum, dignitatem donando, imò & tolerando in honoribus, incapacitatis maculam abstergit, remouet impedimentũ, l. imperialis. §. nã omni macula

Rho. regis potestas.

cula.C.de nuptijs.l.Barbarius, infra de offi. præto.l.quidam cõsulebant,in fi.infra de re iud. Deniq; princeps pœnam etiam meritam sola uolũtate remittit.l.1.C.de desert. lib.xij.quod tamen cum temperamento recipitur. Item princeps uel seruos,uel libertos natalibus restituit:non tamen facile,nisi cum consensu domini.l.ij.l.fi. infra de natal.restit. posset tamẽ & sine consensu,per d.leges,dum causa subesset,ut postea deducetur. Item de innocẽtia damnati cognoscit sine appellatione,l.1. in fi.infra de quæst. Et ut semel finiam,à principe tanquam à capite,in omnes inferiores, honorum & potestatum munera diffunduntur.xix.dist.c.ita dominus.c.fundamenta.§.1.de elect.lib. vi. Contractus tamen si quos princeps Romanus, etiam cum priuatis personis perfecerit,eum obligant,ut fidem conuentionis seruare cogatur. Licet enim deus principi subiecerit leges,non tamen subiecit contractuum uincula,quæ iuris gentium sunt, naturaliq; ratione consistunt,& præcipue in principe bonam fidẽ requirũt,quæ est communis iurisperitorũ doctrina. Bald.l. princeps, infra de legi. Cyn. Bald. Doct. in l. digna uox.C.eo.tit.fa.c.1.de probat.Aluar. præpos.in c.uno,in tit.de nat.feud.in usib. feud.pro quo sunt uaria Doctorũ consilia: Vnde nimis improuide,ne quid durius dicam,nuper quidam ex Doctoribus aulicis contrarium responderat. Nec porrò tutum mihi uidetur, quod Iacobinus de sancto Geor.in practica feudorum,in prin.asseruit, principem Romanum auferre uasallo feudum posse. Cum enim uim contractus feuda habeant,stare contractui princeps tenebitur: ut iam diximus. Et licet Bal.allegetur in §.ad hæc, de allod,in usi.feu. is tamen hoc non dicit. Deniq; princeps absentem non citatum sua sententia condemnare non posset,cum defensio sit iuris naturalis, cui (ut diximus) subiectus est princeps. Bald.d.l.fi.C.de legi.Egid. bellamere,cõsilio xvi. nisi forte talis esset negocij natura, ut inuito eo, cuius res uertitur, princeps definiret, & de hoc constaret: quod uoluit doctissimus uir Sozinus consil.clxiij. Et in uniuersum, princeps nihil admittet, quod rationi obuiet & æquitati: ut est elegantissimus tex.in l.digna uox.C.de.legi.licet ẽm absoluta potestate legibus non ligetur,ut supra diximus, ea tamẽ potestate abuti non debet: quanto enim est sua potestas immensior, tanto magis æquitatem exigit & iustitiam, quam in primis colere, & colendam præscribere debet: hoc est quod Bald.consilio.xvi. secunda parte scribit, tam in principe summam iustitiam requiri, quàm summa ipsi potestas resederit, quãdo à capite sit exigenda ratio: Adde quod cum princeps, ea quæ facit ut deus facere censeatur, Bald.d. c.1.de no.for. fid.§.fi.à uia iustitiæ, quæ deus est, perperàm non declinabit. Et cũ principis nedum iussus,sed uel nutus attendi soleat, uidendum est ei magna diligẽtia quid iubeat: ne sub eius prætextu (quod Cor. Tacitus lib.xiij. præmonet) honesti conatus prohibeantur. Graue enim esse præiudicium, Publius Mimus, teste ERASMO, dicebat,quod non haberet iudicium,quasi diceret, principis iussum esse graue,si ita præiudicet, ut iudicare super eo nemo possit. Insignis extat diui Traiani sententia: qui dum præfectum prætorio ense cingeret: Hunc,inquit,ensem, si iuste imperauero, pro me: sin autem male,contra me utaris: testis Dion in uita eius. Denique optimus rex Agesilaus,nõ aliter promissa præstare uoluit,quàm si iusta essent: quod & Imperator Anastasius salubriter sanciuit,in l.fi. C. si quid contra ius. quem textum utinam Doctores pro suo quisq; uel cõmodo, uel ingenio non ita distorquerent. Sicut enim per principem, cum bene facit, plurimorum uitæ & saluti consulitur: ita & error principis, pro Nazianzeni sententia, ad multorum perniciem pertinet. quam totam rem Claudianus ad Honoriũ, elegantissimo, imò aureo carmine complexus est: Sic ẽm inter alia imperatorem hortatur:

Vim cõtractus feuda habere.

Mimus Publianus.

Claudiani poẽte aureum epigramma.

Tu licet extremos late dominere per Indos,
Te Medus,te mollis Arabs,te Seres adorent,
Si metuis,si praua cupis,si duceris ira,
Seruitij patiere iugum,tolerabis iniquas
Interius leges; tunc omnia iure tenebis,

Quum poteris rex esse tui.
Et paulò post.
Nec tibi, quid liceat, sed quid fecisse decebit,
Occurrat, mentemq́; domet respectus honesti.
Tu ciuem, patremq́; geras: tu consule cunctis,
Nec tibi: nec tua te moueant, sed publica uota.
In commune iubes si quid, censes'ue tenendum,
Primus iussa subi: tunc obseruantior æqui
Fit populus, nec ferre uetat, quum uiderit ipsum
Authorem parere sibi: componitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta ualent, quàm uita regentis.

Et quæ sequũtur. Quàm se bene haberet, si celeberrima huiusmodi carmina diuino scripta ingenio, principibus Romanis, tam operose ingererentur, quàm solet frequenter eius potestas (laxatis aliquando modestiæ habenis) per blandimenta fortasse, uel supra immensum efferri & extolli. Supremam enim esse quis nesciat, sed intra fines iustitiæ conclusam? Per prædicta facile euincitur, quod princeps nec rem alterius propriam auferre, nec testamentum rite factum rescindere, aut causas transactione finitas resuscitare: quinetiam nec spurios post mortem patris, in necem, in damnum hæredũ, quibus iam ius quæsitum esset, legitimare, participes'ue aut capaces hæreditatis facere possit: nisi ea in re uel publicæ utilitatis commodum, uel alia iusta causa euidenter obuersaretur: quam nec præsumendam in dubio puto: super quo tamen in intellectibus nostris contra cõmunes Doct. opiniones latius scripsimus.

Ita [a] in ciuitate nostra, aut iure, id est [b] lege constituitur: aut est [c] proprium ius ciuile, quod sine scripto, in sola [d] prudentum interpretatione consistit: aut sunt legis actiones, quæ formam agendi continent: aut plebiscitum, quod sine authoritate [e] patrum constitutum est: aut est [f] magistratuũ edictum, unde ius Honorarium nascitur: aut Senatusconsultum, quod solum sen.tu constituente inducitur [g] sine lege: aut est principalis constitutio, id est, quod ipse princeps constituit, pro lege seruetur.

a ¶ IN CIVITATE NOSTRA. Imperij Romani fines intelligo. Cicero lib. iij. epistolarum, in publico orbis terrarum consilio fieri, quæ Romæ in senatu fierent. & in oratione pro P. Sylla, urbem Romanam, statum orbis terræ, arcem regum & nationum, exterarum lumen gentium, domicilium imperij nominabat. *Rhoma.*

b ¶ LEGE, scilicet xij. tabularum: ut Accurs. hic bene exponit.

c ¶ PROPRIVM IVS CIVILE. de hoc supra diximus, ἀνώνυμον, id est sine nomine, sub determinatione relictum.

d ¶ PRVDENTVM INTERPRETATIONE. Nõ intelligas responsa prudentum, de quibus Instit. de iur. nat. gen. & ciui. §. responsa. Hæc enim à iurisconsultis dabantur, quibus potestas à Cæsare erat de iure respondendi: quæ in scriptis redigebantur, ut postea dicit. Illa autem interpretatio prudentum, mox post decemuiros, multa ætate ante Cæsares sine scripto emersit: error ergo est, sub alteris alteros intelligere.

e ¶ PATRVM, Senatorum, quorum authoritas effectiue non interuenerat: nec enim plebiscitis præsentes erant, sed permisisse censentur plebiscita, eo quod lege Hortensia factum fuit, ut huiusmodi scita omnes ligarent: nisi quando Tribunicij conatus per patricios bono publico impedirentur. Arg. quod non dicitur authoritate mea fieri, cui non interfui, licet statuto generali potestatem faciendi concesserim. *Lex Hortensia*

f ¶ MAGISTRATVVM. Per antonomasiã prætores intelligit. Sic alibi per excellentiam

tiam dicitur iurisdictio, ubi prætoris tribunalia intelliguntur. l. stipulationum. ij §. prætoriæ. infra de uerb. oblig.

g ¶ SINE LEGE. sine rogatione, quæ ad populum fit pro lege ferenda: ut Accur. bene sensit. Nam & senatusconsultum lex erat, sed quia in eo non interrogabatur populus, unde hic sine lege factum dicitur, Instit. de iur. nat. gen. & ciui. §. lex. Et est tota hæc series epilogus eorum quæ ante tradita sunt.

Post originem iuris, & processum cognitum, [a] consequens est, ut de magistratuum nominibus & origine cognoscamus: quia, ut exposuimus, per eos qui iuri dicendo præsunt, [b] effectus rei accipitur: parum enim est, ius in ciuitate esse, nisi sint qui iura reddere possint. Post hæc deinde de authorum successione dicemus, quod constare non possit ius, nisi sit aliquis [c] iurisperitus, per quẽ possit quotidie [d] in melius produci.

a ¶ CONSEQVENS EST. Continuatio dicendorum ad superiora. Hoc enim natura docet, ut prius lex detur, postea magistratus eligantur: ut uoluit Christophorus Landinus super illud Poetæ: Iura magistratusq; legunt, sanctumq; senatum.

Christophorus Landinus.

b ¶ EFFECTVS. Nota rem politicam non alio uigere effectu, quàm præsidentibus, qui iura sequantur: hoc est quod dicitur, legis uirtutem esse, imperare, uetare, &c. l. legis, infra tit. 1. Et quod text. dicit parum esse, si sint iura in ciuitate, nisi existant, qui reddant, concordat Philosophus vi. Politicorum, qui dicit nihil prodesse de rebus iustis iudicia dare aut sententias, nisi essent qui eas executioni mandarent. Arg. quod ad reipublicæ regentes maxime pertinet, iura & priuilegia asserere. Quò enim cum priuilegijs & iuribus, in quibus Reip. medulla residet, si magistratus ea subterere patiatur?

c ¶ IVRISPERITVS. Quæ peritia ex multarũ rerum inuestigatione producitur. siquidem iurisperitus non solum uniuersum ius ciuile (hoc enim necesse in primis est) uerumetiam philosophiam, præsertim moralem, artes dialecticas, Oratoriam, & uel maxime latinæ linguæ proprietatẽ, perspecta habere debet & cognita: quod cũ in plurimis, & pristina & nostra ætate uiris, alioqui non indoctis desideretur: uiderint ipsi, si forte parum ex iusto, Iurisperiti sint appellati.

Iuris peritia quibus constet disciplinis.

d ¶ IN MELIVS. Arg. est contra uerbosos quorundam commentarios, in quibus plurima inuenias, per quæ tantum abest ut iura in melius producantur, ut etiam periculũ sit, ne purissima iuris ciuilis sanctitas plerisq; in locis perniciose proteratur. Siquidem dum suos quisq; doctores defendere pergit, elegantes iuris textus uel relinquuntur, uel non probe intelliguntur. Sæpe enim fit, ut non tam fatagatur, quæ uis textibus insideat, quàm quid crebrior senserit opinio. In melius ergo iura producit, qui plurima rerum cognitione diues, ex textuum ueritate, scita legalia ad actus humanos accommodat, securus eorum quæ nulla utilitate per commentariorum syluas disceptantur.

Sanior textuũ intelligẽtia unde petenda.

Quod ad magistratus attinet: In initio ciuitatis huius constat reges [a] omnẽ potestatem habuisse, ijsdem temporibus & [b] tribunum Celerum fuisse constat: is autẽ erat, qui equitibus præerat, & ueluti secundũ locũ [c] à regibus obtinebat: quo in numero fuit [d] Iunius Brutus, qui author fuit reges eijciendi.

a ¶ OMNEM POTESTATEM. quod uerum est authoritate. Nam & reipublicæ cura apud patres erat, ut testatur Liuius, Dionysius, Eutropius, & alij: quod & supra attigimus.

b ¶ TRIBVNVM CELERVM. Trecentos equites Romulum ad custodiam corporis elegisse satis constat ex supradictis, alijsq; authoribus, qui à celeritate, quia prompti erant, & pro belli necessitate (ut dicit Halicar.) iam equites, nunc pedites pugnarent, celeres dicti sunt. Valerius tamen Antias à Celere primo eorũ duce, qui Remum oc

Celeres.

cidisse dicitur, ita appellatos esse autumat. Numa Pompilius secundus rex, Celerum custodiam deposuit.

c ¶A REGIBVS. id est, post reges: est enim signata loquendi figura, ut ea præpositio pro post usurpetur. Plinius lib. xxviij. Equarũ uirus à coitu in lychnis accensum: id est, post coitum.

d ¶IVNIVS BRVTVS. ex Tarquinij Superbi cognatione fuisse, Liuius lib. 1. & Halicar. lib. iiij. tradũt, qui Tarquinius, cum patrem Bruti Iunium, fratremq́ interfecisset, Brutum (quod stultitiam simularet) uita donauit, eiq́ ut fatuo (quod ipse idem Brutus apud Halicar. de se enarrat) magistratum dedit, ut præfectus Celerum esset, forte ne nullo diceretur honore à cognato rege affectus. Hic Brutus cũ & ingenio excelleret & prudentia, author erat regiæ tyrannidis eijciendæ: & cum supra à principio §. exactis deinde, tribunicia lege, regias leges exoleuisse scribatur, hunc Brutum tribunum celerum ibidem intelleximus.

Exactis deinde regibus, [e] consules constituti sunt duo: penes quos summũ ius [f] uti esset, lege [g] rogatum est. Dicti sunt autem ab eo, quod plurimum reipublicæ consulerent.

e ¶CONSVLES. Mutatam ait Florus regiam dominationem in consularem potestatem, eamq́ pro perpetua annuam, pro singulari duplicem cõstitui placuisse, ne potestas solitudine uel mora corrũperetur: Consulesq́ pro regibus appellatos, ut consulere se ciuibus debere meminissent. Hic magistratus à Iunio Bruto & Valerio Publicola in Pansam & Hirciũ, per annos CCCCLXVII. (ut Sextus Ruffus docet) productus est: post quos licet nõ cessauerit prorsus, sub imperatorũ tamen manũ subiectus, uix umbram pristinæ authoritatis retinuit. Consulumq́ tum insigne, infulæ fuerant, ut ex Hieronymo in epistola ad Præsidium colligitur. Aemilius Probus scribit, sicuti Romæ consules, ita Carthagine quotannis binos reges creari solitos.

Consules unde dicti.

f ¶VTI, ut. Nam lege rogabatur, ut summum ius apud consules resideret.

Rogatio.

g ¶ROGATVM. Rogatio, ut ait Pompeius, est cum populus consulitur de rebus discernendis. Siquidem in lege ferenda populum à magistratu rogari, id est interrogari, necesse erat, an id placeret, quod statuissent. Leges enim quæ magistratui utiles uidebentur, trinis nundinis populo proponebantur: quod promulgari dicitur. Tertio foro rogabatur populus, ut scisceret: unde trinũdino ferri leges dicebanť, id est tribus nundinis. Et minus erat promulgare, quàm rogare. Illic enim intercedere licuit, hic non licuit, quod Cicero in prima Philippica pulchre significat. Parum igitur latine rogationes pro litanijs usurpari uideas, quæ latinius supplicationes appellarentur. Sed nec uis uerbi promulgare, uulgo satis est cognita. Ioue tonante nulla lex ferebatur, nec comitia haberi fas erat: testis Appianus.

Qui tamen, [h] ne per omnia regiam potestatem sibi uendicarent, [i] lege lata factum est, ut ab eis prouocatio esset, néue possent [k] in caput ciuis Romani animaduertere, nisi iussu populi: solum relictum est eis, ut coërcere possent, & in uincula publica duci iuberent.

h ¶NE PER OMNIA. Liuius lib. ij. in principio ait, Primos consules omnia iura, oĩa insignia, ex regia potestate retinuisse: nisi quod annuum ex perpetuo imperium habetent, & fasces ipsis non utrisq́ simul, sed alteri per uices præferrentur.

Leges Valerij Publicolæ.

i ¶LEGE LATA. Hanc legẽ à Valerio Publicola altero ex primis consulibus, collega suo Bruto mortuo, latam esse, Liuius lib. ij. Halicar. lib. ij. testatur: qui Valerius cum in suspicionem regni, quod altã domum in Velia haberet, peruenisset, amolitus suspicionem, domũ diruit, & non solum hanc legem de prouocatione, sed & cæteras tulit: ut scilicet is qui occupandi regni consiliũ inijsset, aut aliter quàm à populo magistratum

ftratum acciperet, facer, id eft execratus & capitalis effet: Néue interficere, aut uerberibus cædere, feu mulctare magiftratui quempiam ciuem liceret, qui ad populi fuffragia confugiffet, nifi ex fententia populi; quibus legibus regia poteftas (ut tex. nofter docet) imminuta fuit.

k ¶ IN CAPVT. Confulibus à principio plenam fuiffe animaduertendi poteftatem, quæ regibus, ex hiftorijs liquet: nam & fecures ante eos præferebantur. Sed & uulgo cognitum eft, alterum ex confulibus Brutum, filios proprios, aliosq́ nobiles adulefcentes fecuri concidi feciffe, quod de regibus Tarquinijs reducendis confpiraffent. Valerius cum prouocationem ad populum indulfiffet, fecures confulibus ademit: ut author eft Dionyfius lib. x. ad finem, quas tamen poftea Largius dictator reftituiffe dicitur: hoc prouifo, ut in caput Romani ciuis, iniuffu populi non adhiberentur: uerũ fi fenatus confulibus mandaffet, ut prouiderẽt ne quid detrimenti Respub. pateretur, omnem eis animaduerfionem capitalem etiam licuiffe, Plutarchus in uita Ciceronis fignificat. Sic enim Cicero ipfe cum conful effet, ea poteftate fretus, Lentulum, Cethegum, & alios Catilinæ focios necare in carcere iuffit: quamuis ea animaduerfio factione Clodiana ei non impune cefferit. Præterea & C. Graccus, M. Fuluius, L. Saturninus per confules, iniuffu populi cæfi funt. Sed fua eos ratio excufauit; quod ex oratione Ciceronis contra Catilinam difcas. Cæterum confuli pleniorem poteftatem fuiffe, Liuius lib. iij. fcribit, fi ad mille paffus extra urbem profectus fuiffet, quod Dionyfius lib. x. ad fi. latius profequitur.

Poft[l] deinde, cum[m] cenfus iam maiori tempore augẽdus effet, & confules non fufficerent, huic quoq; officio cenfores conftituti funt.

l ¶ DEINDE, fuperfluit, fed textum ornat.

m ¶ CENSVS. Aeftimatio rerum & bonorum cenfus dicitur: ut infra de cenfib. per difcurfum. Et quoties cenfus augeretur, numerus ciuium recognofcebatur. Seruius Tullius fextus poft Romulum rex Romanorum (ut teftes funt Liuius, Dionyfius, & cæteri) Romanos omnes defcribere & æftimare rem fuã iuratos iuffit, primusq́ cenfum egit, & inuẽti funt (ut Halicar. li. iiij. fcribit) octogintaquatuor milia, feptingẽtiq́ Romani ciues. Secũdus cenfus fub Valerio Publicola, & T. Lucretio: & ita deinceps ad plures annos, per confules cenfus acti funt. Poftea cum ob multa & uaria bella (ut Feneftella ait) obq́ ciuiles feditiones, populus incenfus remanfiffet, id eft capita & patrimonia ciuium non effent profeffa uel defcripta, augendusq́ (ut hic Iurifconfultus dicit) cenfus effet, nec tamen definiri per confules bellis implicitos poffet, circiter annum trecentefimum decimum, poft urbem conditam, cenfores conftituti funt: ideo ita nominati, quod arbitratores erant rerum & bonorum, prout quifq; ciuis profiteretur. Primiq́ cenfores Papirius & Sempronius deputati legũtur: adiecta lege, ut quinto quôque anno noui recrearẽtur: in annuũ tamẽ tempus hic magiftratus poftea mutatus, à Feneftella fcribitur. Cenfores ingreffo magiftratu, primum omnium facris an feribus alimenta locabant (ut Plutarchus in problematis) quod bello Gallico, uigilibus capitolij anferum clangore excitatis, arx ea feruata effet. Defuncto uitam cenfore, fuperftes fe abdicare magiftratu cogebatur: utpote quod alium fubftitui non liceret. Is magiftratus & ultimus eft, & perfectus, tefte Plutarcho in uita Titi Flamminij. Sub eius poteftate morum & difciplinæ cenfura, decoris & dedecoris difcrimen pofitum eft, ut à fenato mouere indignos: Equites ignominia uel ob leuiffimas caufas notare, eis ius effet: quapropter Cicero in oratione pro Cluentio, cenfores dicit effe præfectos moribus, magiftros ueteris difciplinæ, & feueritatis. Afconius magiftratum pudoris cenfuram nominat, de qua re apud Gellium, Feneftellam, & alios authores complura pulchra traduntur. Negat tamen Cicero in dicta oratione, cenforia decreta uel rei iudicatæ uim habere, uel infamiam irrogare, reprehenfionis notam putat: quæ ta-

Cenfus. *Cenfores.* *Primi cenfores*

men ultra ignominiam non procedat. Pœni præfectum morum nominabant, qui pudoris disciplinam moderaretur: author Aemilius Probus. Credimus censorum uestigia, quo ad morum castigationem, uel à remotis relucere in his, quos uulgus Heroldos nominat, si tamen uere utantur suo munere: qui & Fœcialium officio funguntur, dum bella solennibus uerbis indicunt. Vocabulo census, parum latine multitudo utitur pro redditibus annuis: cum patrimonia nomine census ueniant, ut infra de censib. per totum. Inde census equestris.

Populo deinde aucto, cum [a] crebra orirentur bella, & quædam [b] acriora à finitimis inferrētur, interdum re exigente, placuit maioris potestatis magistratum constitui. Itaq; [c] dictatores proditi sunt, à quibus [d] nec prouocādi ius fuit, & quibus etiam capitis animaduersio data est. Hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, [e] non erat fas [f] ultra sextum mensem retineri. Et his dictatoribus magistri equitum iungebātur sic, quomodo regibus [g] tribuni celerum: quod officium ferè tale erat, quale hodie præfectorū prætorio: Magistratus tamen habebantur [h] legitimi.

Regnū sine bellis nō facile augeri.

a ¶ CREBRA. Nota non facile fieri, ut sine bellis regna crescant: siue quia fines noui cum damno uicinorum propagari consueuerunt (Sicuti enim sua retinere ad priuatos pertinet, ita de alienis certare, regia laus dicitur apud Cor. Tacitum lib. xv. in prin.) siue quia alioquin inuisa est, quæ in molem surgit, regni nouitas: quod & Dido Vergiliana prouiderat, dum ad Ilionem dixit: Et regni nouitas me talia cogunt Moliri, & late fines custode teneri. Addimus usuuenire, ut nouitatis gloriam sequatur inuidia comes, ut dicit Probus.

b ¶ ACRIORA. Semper enim quæ à uicinis bella emergunt, plus habent periculi. arg. l. cum oportet. §. sin autem. in fi. C. de bon. quæ lib. fa. l. si cui. in fi. infra de leg. ij. Qupropter dicebat Hesiodus damnum esse, malos uicinos. & apud Verg. Vicini pecoris contagia lædunt. Deniq; uel mali uel boni uicini rationem haberi nō tacuit glos. c. super specula, de priuil. Card. cle. 1. in uer. terra de pœ. qui allegat c. clerici, de excess. prælat. c. sed & continuo. de pœni. dist. 1. Sed & Iurisconsultus cōtra uicinos agris nostris adhibendam iussit esse custodiam. l. si ita. §. fi. infra de fund. instruc.

Primi dictatores.

c ¶ DICTATORES. Hic magistratus nō aliter creari consueuit, ut Fenestella docet, quàm cum uis aliqua maior de improuiso oborta ingētem urbi cladem minaretur. Titus Li. lib. ij. cum quadraginta Latinorum populi contra Romanos coniurassent, T. Largium dictatorem primum, & Cassium magistrum equitum, creatos scribit: incertum quo anno, quibus cōsulibus: quod & Fenestella subsequitur. A dictando autē dictatorē appellari, M. Varro testis est, quod potestate sua finita, futuros solus ipse dictaret magistratus. Mos uetustus habuit dictatorem nocte sub silenti dici, id est eligi: ut author est Liuius. Dictatorē porrò aliquādo claui figēdi causa electū fuisse annales tradunt: qui alienatis discordia mentibus, si clauum postibus fixisset, mederi ei morbo credebatur: de quo Liuius lib. vij. pulchra scribit post principium.

d ¶ NEC PROVOCANDI. Terribilis is magistratus fuit, & proximus regiæ dominationi: quapropter Cicero dictatorium gladium, eundem magistratum nominabat, cui parere, quicquid iuberet, necesse erat.

e ¶ NON ERAT FAS. Dicebat apud Titum Liuium Mamercus, maximam libertatis custodiam esse, si magna imperia diuturna nō essent, ut quibus pro magistratus magnitudine modus lege imponi non posset, tēpore imponeretur. Apud Thebanos morte mulctabatur, si quis imperium diutius tenuisset, quàm lege præfinitum erat, author Aemilius Probus. Plato li. iij. de legibus, negabat magnos, merosq; principàtus oportere constitui; nam quæ supra modū elata essent, lasciuire dicebat. Sic & Philosophus

v. Polit.

v. Polit. consulit maximos magistratus aut non dari: aut si detur, paruo durare tempore. Tiberius tamen imperator officia data continuabat, & plerosq; ad finem uitæ in eorum præfecturis relinquebat, ut scribit Cornelius Tacitus lib. 1. in fi.

f ¶ VLTRA SEXTVM. Hoc uulgo scribunt authores, semestrem hunc fuisse magistratum: licet Camillo dictaturam in annum prorogatam fuisse, Liuius li. vi. doceat: & ad hunc textum fa. l. 1. in prin. infra de offi. præfect. prætor. Accursius hic imperitius labitur, quàm ut aliquo colore possit excusari: qui pro concordia allegat l. antepe. infra de offi. procon. ubi dicitur, proconsules non amplius quàm sex fascibus uti: quasi fasci um appellatione menses intelligerentur: quod & in ea. l. pari errore posuit. Fasces enim magistratuum fuere insignia, cum eis secures uirgis alligatæ præferrentur: cuius rei uestigium in eo ense, qui principi prægeritur, forte reluxerit. Fasces.

g ¶ TRIBVNI CELERVM. de quibus supra diximus. Sed & Fenestella scribit, Magistris equitum in milites & Accensos ita summum ius fuisse, sicut dictatori in populum. Hunc magistratum Seruilius Hala insignem fecit cæde Sp. Melij regiam dominationem affectantis.

h ¶ LEGITIMI. Intelligas præfectos prætorio instar haberi magistrorum equitum, nisi quod magistrorum equitum potestas legitima erat, id est legibus populi Romani introducta: Præfectos autem prætorio Imperator suo arbitrio introducit, fa. d. l. 1. infra de offi. præfect. prætor.

[a] Iisdem temporibus [b] cum plebs à patribus secessisset, anno ferè septimodecimo post reges exactos, [c] tribunos sibi in monte sacro creauit, qui essent plebei magistratus: [d] dicti tribuni, quod tunc in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur: uel quia tribuum [e] suffragio creabantur.

a ¶ IISDEM TEMPORIBVS. intellige quibus Roma sub consulibus erat: ut nõ ad proxima, sed ad superiora relatio fiat.

b ¶ CVM PLEBS SECESSISSET. secessiones plebis duas fuisse ex historijs discitur. Prior illa decimoseptimo anno post exactos reges, ut tex. uoluit: uel (ut Eutropius docet) decimooctauo facta est, urgente plebem creditorum crudelitate, qui corpora debitorum libera ob æs alienum pro seruis nectebant: quod plebs sæpe & sæpe conquesta, sed à nobilibus uana spe delusa, cum amplius pati nequiret, in sacrum montem trãs Aniene (Sicinio authore) secessit: quapropter ut ad reditũ ciues permouerentur, suus plebi magistratus concessus est, ut tribunos haberent: lege'q; sancitum, ut ea potestas sacrosancta esset. De hac secessione tex. noster loquitur: de posteriori secessione mox dicemus. Accursius hic cõflictatur, quod textus decimumseptimum annum, superius uicesimum nominauit. Sed nihil refert: in istis enim rebus gestis non sunt ad punctum (ut etiam supra diximus) anni redigendi: & utrobiq; textus sub incerto loquitur: adde quod excessus modicus non attẽditur, glos. c. reuera, de cõsecra. dist. ij. ad prin. Quod autem Accursius plebem expulsam esse putat, error est: cum nõ solũ ex historijs omnibus, sed etiam ex textu nostro plebem ultro secessisse cognitum sit. Plebem bis secessisse.

c ¶ TRIBVNOS. De tribunis celerum à principio urbis Romæ per reges electis, supra diximus. Cæterum hic de tribunis plebis loquitur, qui in tutelam plebis creati sunt: neq; enim aliter ciues à sacro monte discedere, aut domum reuerti uoluere, nisi hoc magistratu eis concesso, ut haberent quos nobilitati obijcerent.

d ¶ DICTI TRIBVNI. Bene à tribubus Romanis tribunos appellari dicit: In tres enim partes populum Romanum diuisum fuisse, supra ostensum est. Fenestella duos à principio tribunos creatos fuisse, & deinde tres additos, & tandem quinq;, ut decem Romæ tribuni essent plebei, quorum potestas quæ fuerit, Aul. Gellius lib. xiij. Fenestella & alij ampliter docuere. Negat tamẽ Plutarchus tribunos magistratum gerere, ut qui nec lictores habeant, nec sella curuli sedentes ius dicant, nec purpura induãtur,

ut alij magistratus: comparatos enim à plebe, ut magistratibus obsisteret: quapropter fores tribunicias, & interdiu & noctu patuisse, ut eorum adeundi copia semper exhiberetur. Itaq; eorum potestas intercedendo plus ualuit, quàm imperando, ut Labeo docuit. Nec enim quod senatus decreuerat, aliter ratum fuerat, nisi tribuni, qui in uestibulo curiæ Hostiliæ expectabant, id adprobauissent. Summi fastigij uocabulũ erat, cum sub imperatoribus princeps Romanus tribuniciam potestatẽ resumeret: id quod diuus Augustus reperit, ne regis aut dictatoris nomen usurparetur; testis Cornelius Tacitus lib. iij.

Suffragia. e ¶ SVFFRAGIO. Suffragia Romæ in rebus gerendis dabantur, aut curiatis, aut centuriatis comitijs. Curiata comitia per tribus & curias sine delectu per populum ferebantur. Centuriata autem per eos qui censu & authoritate præualebant. Erãt ergo curiata comitia, populariũ: cẽturiata, optimatũ. Et signate Iuriscõsultus suffragia dixit. cum eñ uel populi, uel optimatũ interuentu eligẽdus erat magistratus, suffragia in tabellis scripta singuli dabãt, quibus uoluntatẽ suã declararent: & erat moribus receptũ,
Candidati. ut qui eligi cuperent, candidati, id est candidis & perspicuis uestibus induti circuirent tribus & curias, manus singulorum prehensarent, uulnera corporis ex uestibus tralucentia ostenderent: cũctis enim ciuium, si bonis artibus fiderent (ut Cor. Tacitus lib. xi. scribit) licitum erat petere magistratus, quod uirtutis id præmium esset, dum nihil corruptelæ misceretur. Cæterum si competitores seu candidati, suffragia muneribus corrupissent, uel per se ipsi, uel per diuisores, qui pecuniam distribuerent, ij lege ambitus rei tenebãtur. Scipio Nasica cum ædilitatem adulescens peteret, & candidatorum exemplo cuiusdam Romani hominis agricolæ manum rustico opere duratam prehensasset, per iocum eum interrogauit, an manibus ambularet (callosæ enim & duræ erant) quæ res repulsam ei dedit, ut scribit Valerius lib. vij. Crassus cum consulatum peteret, & forte cum Scæuola socero per uias urbis incederet, nec blãdiri populo, palpare obuios, & artes petitorias præsente grauissimo & seuerissimo uiro auderet exercere: Quæso, inquit, Muti paulisper abscedas, impedis honorem meum, te spectante ineptus esse non possum: author Mamertinus ad Iulianum: adeò uel ipsis candidatis ea ambitio parum honesta putabatur. Morem uero & modum suffragiorum ferendo-
Beatus Rhenanus. rum, Beatus Rhenanus uir Græce Latineq; impense doctus, quin & raræ eruditionis gloria pollens, epistola quadam ad me scripta, diffuse & elegãter declarauit. Postea uero quàm magistratuum, officiorúmue electio in principem tralata est, lex ambitus in urbe Roma cessauit. l. 1. infra ad l. Iuliam de ambitu. Deniq; quo tempore res in manũ principis uenerat, contigit ut iudices erogata principi & alijs pecunia eligerẽtur: quẽ abusum diuus Iustinianus in auten. ut iudi. sine quoquo suffra. tam utili quàm eleganti sanctione sustulit. In alijs uero honoribus & dignitatibus consequendis, apud principes suffragia, id est suffragationes semper suo loco ualuere. Nã si qui à principe, uel officium aliquod, uel rem aliam petituri essent, ij primores & amicos Romani principis (ut etiam hodie usuuenit) ad intercedendum muneribus promissis solicitabant: quæ & soluere tenebantur, si uoti essent compotes facti. l. 1. C. de suffragio. enumerantur tamẽ in l. 1. C. ad l. Iul. de ambitu. officia, quæ si semel cõcessa muneribus promissis repeterẽtur, pœna imminebat: debito, quod promissum erat, nihilominus exoluendo. Hic uidere licet quàm inexcusabili errore labatur Accursius, & omnes certatim Doctores qui d. l. 1. C. de suffrag. tam inepte quàm impertinẽter, & cum textus grauissima uiolatione, ad aduocatorum mercedulas distorserunt: cum quibus eadem lex nihil magis commune habet, quàm cornix cũ pauone. Verus enim intellectus, ex prædictis tam nouiter quàm uere, omnibus studiosis ueritatem amãtibus, relucere poterit. Qua una re euinci potest, quanto exponatur periculo, quisquis iura ciuilia nudus rei latinæ profiteri pergat. Hoc non obmittimus, honores in municipijs, id est dignitates cum administratione quadam, etiam hodie citra notam obtineri posse, promissa uel pecunia, uel alia re, dum tamen non sit iuris dicendi munus admixtũ. l. 1. §. 1. infra de pollicitat.
iunctis

iunctis quæ docet Bart. in l. 1. infra ad l. Iul. de ambit. Et per hoc temperabis ea quæ dixi in rub. infra de uerb. oblig. circa pollicitationem. Olim aulici qui principum uel fauorem, uel beneuolentiam, uel etiam officia, simulatis commendationis uerbis, accepta pecunia pollicerentur, nec præstabant, fumos uendere dicebantur. Quod magnus ille ERASMVS in suis Adagijs, & fuse & elegantissime, ex Lampridio, & cæteris prosecutus est: ubi inter alia, insignis pœna Turini nequissimi uiri denarratur, quem Alexander imperator, quia fumum uendiderat, fumo enecuit. *Fumos uēdere*

Itemq; ut essent, qui [a] ædibus præessent, [b] in quibus [c] omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe constituerunt: qui etiam [d] Aediles appellati sunt.

a ¶ AEDIBVS PRAEESSENT, scilicet sacris: licet & priuatorū ad eos pertineret, ut infra dicitur. Vide hic Vallam, ædem non in singulari tantū, sed in plurali etiam numero de templis usurpari.

b ¶ IN QVIBVS, sacris ædibus: ædem Cereris intelligit.

c ¶ OMNIA SCITA. Scribit lib. iij. Liuius, institutum inter alia esse à L. Valerio, & M. Horatio consulibus, ut senatusconsulta in æde Cereris ad ædiles plebis deferrentur, quæ ante arbitrio consulum supprimebantur. Pomponius hic omnia scita, id est, ea quæ plebi pro legibus haberentur, reposita esse docet.

d ¶ AEDILES. Satis ex historijs patet, ædiles à principio ex plebe creatos fuisse: dubitat tamen Fenestella an ante tribunos is magistratus, an uero postea incœperit: antiquissimum fuisse satis compertum est. Aristoteles sexto Politicorum, ubi de magistratibus scribit, Aedilitatem in secunda specie magistratuum necessariorum ponit, sine quibus ciuitas esse non possit: Romæ tamen inter minores erat, & adulescentibus per hunc ad amplioris honoris gradum erat accessus: ut testatur Cicero, ij. de legibus. Proinde in ius uocari Aediles poterant, l. lectos, cum l. seq. infra de peric. & commod. rei uend. Nec continebātur eorum magistratuum numero, de quibus loquitur l. ij. infra de in ius uoc. Scribit tamen Liuius libro tertio, quo tempore fœda pestis urbem inuaserat, summā rerum, maiestatemq; consularis imperij ad ædiles recidisse. Duo erant Aedilium ordines, ut docet Plutarchus in uita Marij: alter iuri dicendo præerat, & à sella, cui insidebat Curulis nominatus: alter plebeius. Dionysius lib. vi. scribit, prima plebis secessione, Tribunos cum creati essent, à senatu impetrasse, ut binos uiros quotannis crearent, tribuniciæ potestati subministrantes ea, quorū indigerent: iudicarent causas, quas ipsis permitterent. Eorum officium erat, ut ex Aristotele loco prædicto, ex Fenestella & Asconio colligitur, sacrorum publicorumq; locorum & effluentiæ forensis curam habere, ludos curare publicos, prouidere ut cloacæ publicæ, aquæductus, cæteraq; ædificia, lauta, munda, & integra asseruarētur. Porrò ad ædiles pertinebat, mensuras corrigere: ut colligitur ex Persio in prima Satyra in fine cum dicit: Sese aliquē credens, Italo quod honore supinus Fregerit heminas Areti ædilis iniquas. Iuuen. ædilem de mensura ius dicere, uasa minuta frangere, scribit: ut sic intelligatur l. item queritur. §. si quis mensuras, infra locati. quam Accursius parum assecutus est. De ædilium officio fusius disserit, l. 1. infra de ædil. & facit. d. l. lectos, infra de peric. & commod. rei uend. *Aedilium officiū*

Deinde cum [e] ærarium populi auctum esse cœpisset, ut essent qui illi præessent, cōstituti sunt [f] quæstores, qui pecuniæ præessent: dicti sunt ab eo, quod inquirendæ & conseruandæ pecuniæ causa creati erant.

e ¶ AERARIVM, repositoriū pecuniæ populi Romani. Sicut enim fiscus principis est, ita populi ærariū: licet Asconius aliter. Plutarchus in problematis & Macrobius, ærarium in æde Saturni fuisse prodidere: quod Saturni tempore nec auaritia, nec improbitas, nec ullum fuerit furtum commissum. Valerius Publicola primus ærarium *Aerarium. Fiscus.*

in æde Saturni esse decreuit, quod locus ab insidijs tutus & munitus foret. Augustus curam ærarij, à quæstoribus ad uiros prætorios, prætoresq; transtulit, author Sueto. Hoc est quod postea Suetonius in Claudij uita, dicit Claudij bona, antequàm esset imperator, uenalia pependisse sub edicto præfectorũ, præpositos ærarij denotans.

f ℭQVAESTORES. Quæstoribus creandis originem esse uetustissimam Fenestella docet; cuius uerba cum in l. 1. infra de offi. quæst. recitentur, hic supersedemus. & Cor. Tac. lib. xi. regibus Romæ imperantibus, quæstores institutos tradidit: quod & lege curiata cõuincit: post consulibus introductis, eligendi quæstoris potestatem apud eos remansisse, donec eum honorem populus mandaret: principio duos, deinde quatuor, mox Italia iam stipendiaria facta, octo creatos esse, demum lege Syllana ad uiginti excreuisse. Gratuitam principio fuisse quæsturam, Tacitus loco prædicto docet: donec sententia Dolobellæ, spectaculo gladiatorũ impetrato uelut uenundaretur. Quæstores quærendæ & conseruandæ pecuniæ causa creatos esse, etiam Iurisconsultus declarauit: nã & uectigalia exigebant, & propterea prouincias sortiebantur. Iulius Cæsar quæstor Hispaniam sortitus est: ubi cum mandato reipub. iuri dicendo cõuentus circuiuit: author Sueto. Deniq; quæstorum cura erat, legatos, regésue Romam uenientes, pro dignitate populi Romani excipere, obuiam proficisci, & præcipue legatos in æde Saturni inscriptos, donis prosequi, ægrotos curare, & si quando uitam defungerentur, sumptu publico sepelire: author Valerius, Plutarchus. Primus honoris gradus quæstoris erat, ut docuit Cicero in orationibus: qui & ipsi in ius uocari poterant, ut tradit Au. Gell. lib. xiij.

Et quia ut diximus, [g] de capite ciuis Romani iniussu populi Romani nõ erat permissum lege consulibus ius dicere: propterea quæstores constituebantur à populo, qui capitalibus rebus præessent: hi appellabantur [h] quæstores paricidij, quorum etiam meminit lex xij. tab.

g ℭDE CAPITE. Supra in §. exactis deinde, satis diximus, qualiter consulibus in caput ciuis Romani nihil permitteretur.

h ℭQVAESTORES PARICIDII. quos Asconius lib. 1. Verrinarũ, quæsitores nominat: hi causas capitales inquirebant, & ut punirentur, operam dabant. Paricidij enĩ uocabulo, omne homicidiũ apud ueteres intelligebatur, licet hodie ad certas species hoc crimẽ coërceatur, ut infra ad l. Pomp. de paricid. Hos quæstores à triumuiris capitalibus distare eatenus puto, quod ipsi maleficia inquirebant, & manifesta ex officio puniri fecerunt, Triumuiri exequebantur: de quibus postea suo ordine dicemus. Cæterum hic totus locus à Fenestella (dissimulato tamẽ authore) sumptus est, id quod & alibi Iurisconsultus sæpe usurpat. Proinde argumentum est, non semper authorem allegari oportere. Plinius tamen in præfatione ad Vespasianum: Benignum esse inquit, & plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris: è diuerso obnoxij animi, infelicisq; ingenij esse, deprehendi in furto malle, quàm mutuum reddere, cum sæpenumero sors fiat ex usura. Quod nos tunc putamus procedere, si doctrina quæ docetur, uel laudem inuentionis mereatur, uel authoritatem exigat: cæterum ubi aliorum dicta traduntur, non quia illi ita senserunt, sed quia uel in se uera sunt, uel semoto etiã authore, prodijssent, aut deniq; tractandi summa negat effundi: hic authorum nomina obmitti posse credo. Quod tamen totũ ad rectæ rationis arbitrium, ad modestiæ regulã, dum desit ambitio, desit ostentatio sui, non ad legis præceptum reducimus.

Paricidium.

Pliniana sententia.

Et cum placuisset [a] leges quoque fieri, [b] latũ est ad populum, uti omnes magistratus se [c] abdicarent, quod decemuiri constituti anno uno cum magistratum [d] prorogarent sibi: & cum [e] iniuriose tractarent, nec uellent deinceps [f] sufficere

ſicere magiſtratibus, ut ipſi & [g] factio ſua perpetuo rempub. occupatam retinerent, nimia atque aſpera dominatione eò rempub. perduxerunt, ut exercitus à repub. [b] ſecederet.

a ¶LEGES. C. Terentillus tribunus plebis, ut eſt apud Liuiũ lib. iij. in inuidiã nobilitatis, leges ferre cõtenderat: ut conſul eo iure † uteref, quod populus daret: quæ cũ à nobilitate anxie impedirenf, & alioqui multæ inter patres & plebẽ controuerſiæ inſtarent, ut etiã ſupra §. poſtea, attigimus: tandẽ fine certaminũ facto, ut ex utroq; eligerentur, qui utriſq; utilia ferrent, quæ æquandæ libertati conuenirent: tres itaq; uiri Athenas miſſi, Solonis leges retulerunt: de quibus in d. §. poſtea, ſatis diximus. *† teneretur*

b ¶LATVM. Cum enim ex lege phas non fuerit ſeſe ante diem exoluere magiſtratu, ut ex Feneſtella colligitur, & Accurſius hic attigit, per l. pe. infra de offi. præſid. neceſſarium fuerat contrariam ferre legem. Et facit hic tex. ad elegantem doctrinam Bartoli in l. continuus. §. cum quis, infra de uerb. oblig. ubi ſi locum publicum ciuitas uendere deſtinarit, docuit primo legem fieri, qua is locus eſſet priuatus, ut ſic poſtea uenderetur: cui doctrinæ hic noſter tex. eleganter calculũ addit, licet à nemine ad hoc ponderetur. Vide tamen quæ in d. §. diximus.

c ¶ABDICARENT. Quamuis magiſtratus ſeſe imperio exoluere lata lege cogerentur, ea cõditione, ut nullus eo anno, exceptis decemuiris, eſſet magiſtratus: obtinuere tamen tribuni, ne ſacratæ leges abrogarentur, quæ ad tribuniciam poteſtatem, & ad plebis defenſionem in Auentino eſſent poſitæ: author Liuius lib. iij. Dionyſius de legibus in Auentino poſitis lib. x. ad finem tractat.

d ¶PROROGARENT. Eam totam rem Liuius eleganter complectitur: qui ſcribit, decẽ tabulis primo anno abſolutis; cũ duæ adhuc deeſſent: tractareturq; de magiſtratu decemuirali iterum creando, Appium Claudiũ deſiderio continuandi magiſtratus captum, comitia uelut pro arbitrio habuiſſe: & reiectis quos placuit, alijſq; ſuppletis, ſibi & cæteris quos non reiecerat, magiſtratum etiam in tertium annum prorogaſſe. Prima reipub. peſtis eſt, fouere eos qui dominari cupiunt. Ea enim dominationis libido non cogitat quid honeſtũ, quid utile ſit reipub. ſed quomodo prima nominis authoritas, etiam cum reipub. interitu, apud eam reſideat. Magiſtratus qui longo tempore durant, in tyrannidem incidere, Ariſtoteles quinto Politicorum docuit.

e ¶INIVRIOSE. Liuius, Dio. & Feneſt. prædictos decemuiros per ſpem & libidinẽ dominandi, multa iniurioſe feciſſe ſcribunt: Siquidẽ duodenis ſingulos faſcibus, hoc eſt, centum & uiginti lictoribus fora cõpleſſe, crudelitatem in humiliores exercuiſſe, uirgis alios, alios ſecuri ſubieciſſe, quorundã bona direpta, iniquas dediſſe ſententias, perpetuum decemuiratus imperium ſeruare deſtinaſſe: & in ſumma, terrorum tenebras toti urbi ſuperfudiſſe: quæ & alia mali exempli facinora apud ſupradictos & alios ſcriptores inuenias. Operæprecium eſt hoc loco aduertere, fontem publici & priuati iuris (ſic enim Liuius legem xij. tab. nominat) iniquis & peſtilentibus authoribus non caruiſſe. Sic & Tribunianum, qui pandectarum architectus nominatur, Suidas Græcus, ut eum Budæus allegauit uir doctiſs. omnis religionis contemptorem, tum uero in primis à Chriſtiana fide abhorrentem fuiſſe ſcribit: & qui Iuſtiniano perſuaſerit mortem eum non oppetiturum, ſed cum carne in cœlũ aſſumptum iri. Quæ an uera ſint, in medio relinquimus. *Pandectarum architectus.*

f ¶SVFFICERE MAGISTRATIBVS. ſubſtituere, ut hic Accurſius bene interpretatur. Itaq; magiſtratus libentius legerim, quàm magiſtratibus. Sufficio enim cũ pro ſubſtituere ponitur, accuſandi caſum exigit. Verg. in Georg. Atq; aliam ex alia generando ſuffice prolem. Niſi exponas, ſufficere ſcilicet alios ſuis magiſtratibus, quos ipſi detinuere. Qui autem ſunt ſuffecti conſules, poſt dicetur.

g ¶FACTIO. Cum inter optimates conuenticulis & pactionibus coitur, factio eſt; licet & alia ſignificet. *Factio.*

b ¶SECEDERET. Quod mox latius explicabitur: nec eñ in parua pericula iniquissimi isti decemuiri rempub. perduxerunt.

Initium fuisse [a] secessionis dicitur [b] Virginius quidam: qui cum animaduertisset [c] Appium Claudium [d] contra ius, quod [e] ipse ex ueteri iure in xij. tabulas transtulerat, [f] uindicias filiæ suæ [g] à se abdicasse, & [h] secundũ eũ qui in seruitutem ab eo suppositus petierat, dixisse: captumq; amore uirginis [i] omne phas & nephas miscuisse, [k] indignatus quod uetustissima iuris obseruãtia in persona filiæ suæ defecisset: utpote cũ [l] Brutus qui primus Romæ consul fuit, uindicias secundũ libertatẽ dixisset, in persona [m] Vindicis Vitelliorũ serui, qui proditionis coniurationem indicio suo detexerat, & castitatẽ filiæ, uitæ quoq; eius præferendã putaret, arrepto [n] cultro de [o] taberna [p] lanionis, filiã interfecit: in hoc scilicet, ut morte uirginis cõtumeliam stupri arceret: ac protinus recens [q] à cæde, madensq; adhuc filiæ cruore, ad [r] cõmilitones confugit, qui uniuersi de Algido monte, ubi tunc belligerandi causa legiones erant, relictis ducibus, protinus signa in Auentinum montem transtulerunt, omnisq; plebs urbana mox eõdẽ se contulit: populiq; consensu [s] partim in carcere necati: ita rursus respub. suum statum recepit.

a ¶SECESSIONIS. Hæc altera secessio plebis Romanæ à patribus: quam circiter quadragesimum annũ post priorẽ secessionẽ, de qua supra in §. ijsdem tẽporibus, diximus, factã esse, ex Liuio, Eusebio, Eutropio, colligimus. Historia sic se habet. Cũ decemuiri, & in primis Appius corũ princeps, multa impotẽter & inique egissent, ad cumulũ accessit Virginij militis casus: eius enim filiã formosissimã iam nubilem, & Icilio uiro tribunicio desponsatã, cũ efflictim Appius adamasset, & nec precio, nec spe aliqua profecisset (omnia enim pudore septa erant) quendã ex clientibus suis Claudium plebeium hominem supposuit, qui puellã in seruitutem assereret, quam unam eius potiundæ uiã esse uidebat (se enim iudice disceptandũ fuerat) uocatur per amicos ex castris pater Virginius: in Algido cõtra hostes pugnabatur: qui cũ nihil proficeret (rem enim nephandam Appius meditatus, puellã Claudij seruam esse pronunciauit) seductam paululum filiam, lanij cultro interfecit: quod facinus ad milites in castris relatũ, causam præbuit secedendi in Auentinũ, & euertendi magistratus decemuiralis. Quã historiã Liuius, Dionysius, & alij eleganter prosequuntur. Accur. eam ne uerbo quidem attigit: quam & ignorasse uerisimile est, ut qui elegantem textũ uel indiscussum reliquerit, uel modica quædam adiecerit.

L. Virginius. b ¶VIRGINIVS. Is Lucius Virginius uir plebeius (ut ait Dionysius lib. xi.) nemine in rebus bellicis inferior, honestum in exercitu ordinem ductabat, uir exempli recti (ut docet Liuius) militiæ & domi.

c ¶APPIVM CLAVDIVM. Is erat ex decemuiris, Princeps à principio optimus, sed dominandi cupiditate in tyrannum uersus. Dicebat apud Platonem in Protagora

Platonis dictũ Simonides, uirum bonum fieri difficile esse, perseuerare impossibile.

d ¶CONTRA IVS. scilicet legis xij. tab. quam legem ipse Claudius Appius cũ cæteris ex omni ueteri iure, & ex legibus Græcis, in xij. tab. transtulerat. Erat autẽ lege cautũ, ut si ex libertate in seruitutem accerseretur aliquis, nõ auferri ei libertatis commodum, sed sub uadibus ad finem adseruari: author Dionysius. Sed & iure nostro receptum est, ut qui in quasi possessione libertatis est, si super statu ei negocium fiat, libertate gaudere, donec res sententia terminetur. l. ordinata, in prin. §. sed si quas. ibi. nam ordinato. de lib. causa. cum similibus.

¶IPSE

k ¶ IPSE, Claudius decemuir. Nephas fuerat subuertere legem, quam sua ipse persona tulerat. Verum cum talia ei à cognatis puellæ obijcerentur, legem calumniatus est, quasi ad hunc casum nõ pertineret: quæ certe calumnia hodie iniquis non est insueta, uel iudices dixero, uel causidicos. Negabat Ambrosius iudicem dici posse, qui ad pronunciandum ullo odio, ulla libidine, ulla offensione, ullàue lenitate moueretur.

f ¶ VINDICIAS, id est assertionem possessionis. Cum enim uetusto iure coram prætore lis agitata est, uter debeat esse rei controuersæ possessor: & qui eam tenebat, prædem, id est fideiussionem dedisset, se nihilo possessionem deteriorem factutum: iam uindiciæ secundum eam dabantur, id est uindicabatur & asserebatur ei possessio: testis Asconius lib. iij. Verrinarũ ad finem. à qua uetustate traxisse radicẽ putauerim, quod scribitᷓ in l. † postquàm. §. imperator, infra, ut in poss. lega. quamuis eandẽ legẽ Bart. in l. à diuo. §. si super rebus, infra de re iud. ad possessionem (ut ipse putabat) pignoris iudicialis impertinenter traduxerit: ut ibidem docuimus. Sensus ergo est, per sententiã Appij decemuiri, uindicias filiæ, id est defensionem possessionis in filia, à Virginio patre cõtra ius esse abdicatã & ademptã: & aduersario, qui à iudice isto iniquissimo ad hanc litem suppositus erat, esse adiudicatam: ita ut possessio puellæ non apud patrem, sed apud aduersariũ esse deberet: hoc est quod apud Liuiũ lib. iij. instante acrius Icilio sponso puellæ, concessum est cognatis, ut eam uindicarent, id est in libertatem assererent, donec pater ueniret: quo adueniente, Appius fons iniquitatis, contra ius & phas, uindicias secundum seruitutem decreuit, id est iussit, ut aduersarius puellã pro serua possideret. Gell. lib. xx. tradit olim ex lege xij. tab. inter ueteres obseruatum, ut si de agro, uel qua alia re disceptaretur, in re præsenti, utrisq; partibus uindicare rem: id est quadam uindicia, & correptione manus asserere licuisse. Putamus hinc originẽ traxisse, quod uel hodie res uendicari dicitur, dũ citra obligationem personalẽ rei incumbitur. Accurs. uindiciarum elegantiã assequi non potuit, ut ex suis glossis facile cognoscitur: ubi super ducenda uxore, impertinentia quædam comminiscitur.

Vindiciæ.

† Ii eud

g ¶ A SE, Virginio patre, à quo per sententiam Appij, possessio filiæ abdicabatur. Hæc enim reciprocatio pronominis Se, personã Virginij à principio positam respicit. Vel dic à se, scilicet filia: utpote quod filiam cõmodo libertatis, in cuius possessione erat, priuauit. Apud eruditos cognitum est, pronomina reciproca, si duo nomina sub tertia persona præcesserint, ad hoc uel illud reuolui posse: licet Valla contrà præcepisse uisus sit, sed male: quod innumeris exemplis constiterit, quod & nos alio loco contra Vallam tractauimus.

h ¶ SECVNDVM EVM. M. Claudiũ qui cliens erat, supradicti Appij Claudij decemuiri. De clientibus supra à principio in materia Curiæ diximus: quorũ reliquiæ hodie in uasallis cõspiciuntur. Sensus est, Appium sententiã dixisse secundum suũ clientem, qui ab Appio domino suppositus, & uelut substitutus, puellam in seruitutem petierat, ut sic iniquus cliens, iniquissimo patrono supparasitaretur. Cæterum prætereun dum non est, uetustiora quædam exemplaria in eum qui sequitur habere modum: Initium fuisse secessionis dicitur Virginius quidam, qui cum animaduertisset Appium Claudium contra ius, quod ipse ex uetere iure in xij. tab. transtulerat, uindicias filiæ suæ à se abiudicasse, & ei qui in seruitute ab eo suppositã petierat, addixisse &c. Quæ lectio, ut prima fronte sese elegantiorẽ exhibet: ita & uerior nobis eo potissimum nomine uidetur, quod à Bonifacio Amerbachio, LL. Doctore & amico haud uulgari, incomparab. Iurecos. D. And. Alciatum præceptorem suũ, in elegantiss. tit. de uerb. & re. signifi. glossis, propediem, uti speramus, diuulgandis, in l. pecuniæ. §. actionis. præsentem locum ex pandectis Pisanis ita restituisse accepimus.

i ¶ OMNE NEPHAS. Miscuit omne nephas, quem nulla modestia terret, Optari compos dum studet esse sui, Non decus auertit, non lex, diuûm'ue potestas, Egit præcipitem cæcus ad omne furor. Hanc ei licentiam immensus magistratus attulit: ut recte apud Macrobium Syrus dixerit: Eum cui plus liceat quàm par sit, plus uelle quàm

Nephas miscere.

liceat. Erat ſanè uir ingenio & prudentia perſpectiſſimus, & cui (ut cum Lucano loquar) leges multum debuiſſent recta ſequenti. Sed pro Platonis ſententia: In magna peccandi licentia ſeipſum continere, arduum & difficile eſt. Denique præclara ingenia, ut Plutarchus in Demetrio tradit, ſicuti uirtutes maximas, ita uitia maxima producunt. Porrò ex Chryſoſtomo ſuper Matthæum diſcimus, animam ſemel malignitate captam omnes inſaniæ numeros explicare conſueuiſſe. Quid enim homo ſemel malitiæ deditus non inueniat?

k ¶ INDIGNATVS. Virginius miles pater puellæ merito indignabatur, quod non ſolum leges nuper latæ, ſed etiam uetuſtiſſima iuris obſeruantia in eo defecerat: quæ tamen moribus, non iure ſcripto antiquitus obſeruata fuit; ut ſtatim declarabitur.

Brutus primus Cos. l ¶ BRVTVS. Hic eſt ille Brutus, qui (ut ſupra diximus) poſt Lucretiam ſtupratam, author erat regum urbe exigendorũ: ſub eius enim cõſulatu, qui primus Romæ erat, populo Romano iam à regum tyrannide liberato, iuuentus nobilitatis inſueta iuſti, cui innocenter ſub ſenatorijs legibus uiuere graue erat, de rege Tarquinio reducendo conſpirarunt: eius coniurationis Aquilij & Vitellij principes erant, in qua & ipſius Bruti conſulis liberi participabant: qua tamen coniuratione per Vindicium Vitelliorum ſeruum detecta, conſilium reges reducendi fractum eſt, uocati in iudicium capitis conſpiratores (ut author eſt Plutarchus in uita Bruti) cum petijſſent, ut ſeruus eorum Vindicius eis dederetur, Brutus negabat: ſed pro libertate eius iudicauit, quod coniurationem indicio ſuo detexerat, quæ hic dicitur uetuſti iuris obſeruantia: ſimilitudo tamen utrobiq; multum claudicat.

Vindicius ſeruus. m ¶ VINDICIS. Vindicij nomẽ erat, nõ Vindicis, ut apud oẽs hiſtoricos cõperi: quã ꝓpter textũ corrigendũ putamus, niſi legas indicis, ſcilicet ſerui: is eñ index erat cõiurationis, & ꝓpter indiciũ, libertate & ciuitate Ro. donatus fuit à conſulibus. Ab hoc Vindicio ſeruo, uindictæ manumiſſionẽ nõnulli tractã autumãt: ut author eſt Liuius, ut qui libertate & ciuitate Romana donarẽtur, uĩdicta manumiſſos dicerẽt. Aliud itaque eſt uindicta manumitti, aliud ſi ſimpliciter quis per epiſtolã, aut inter amicos manumittat. Illi enim iure uetuſto mox ciues Romani fiebãt: hi iura ciuitatis nõ ita cõſequebãtur: qđ & ex gloſſatoribus quoſdã tenuiſſe dicit Accur. in l. qui Romæ. §. Flauius. infra de uerb. oblig. licet titubando ſubiungat, eam differentiam lege non inueniri. Mihi uidetur huiuſmodi differentia ſatis ſignificari per §. libertinorũ, Inſtit. de libert. licet ſuccincte, & uelut ſuſpenſo pede imperator uetuſtatem attingat: apertius tamen Cornelius Tacitus lib. xiij. ſcribit, eos qui uindicta manumiſſi nõ eſſent, aliquo adhuc uelut ſeruitutis uinculo detineri; ut per hoc clare appareat, magnũ olim inter utraq; diſcrimen fuiſſe, quod tamẽ Alex. de Imol. in d. §. Flauius, male negauerat. Nos in libro Inſtitutionum Caij Iuriſconſulti, & deniq; in libris ſentẽtiarum Iulij Pauli, qui hodie extant, & à clariſſimo Iuriſperito Hieronymo Baldugno, in monaſterio Morbacenſi inuenti ſunt, libertinorum differentiam ſatis eleganter explicatam inuenimus. Et ne

Genera libertorum tria. locus calumniandi relinquatur, uerba ſubiecimus. Ingenuorũ (inquit Caius) omniũ unus ſtatus eſt: Libertorum uero ideo non unus, quia tria ſunt genera libertatum, quia

Romani. liberti aut ciues Romani ſunt, aut Latini, aut dediticij. Ciues Romani ſunt, qui his tribus modis, id eſt teſtamento, aut in æde ſacra, aut ante conſulem fuerunt manumiſſi.

Latini. Latini ſunt, qui aut per epiſtolam, aut inter amicos, aut cõuiuij adhibitione, manumit

Dediticij. tuntur. Dediticij uero ſunt, qui poſt admiſſa crimina ſupplicijs ſubditi, & publice pro criminibus cæſi: aut in quorum facie uel corpore quæcunque indicia aut igne aut ferro impreſſa ſunt, & ita impreſſa, ut deleri non poſſint: hi ſi manumiſſi fuerint, dediticij appellantur. Sed inter hæc tria genera libertatum, ideo ciues Romani meliorem ſtatum habent, quia & teſtamenta facere poſſunt, & ex teſtamento quibuſcunq; perſonis ſuccedere. Nam Latini & dediticij nec teſtamenta condere, nec ſibi ex teſtamento aliorum aliquid dimiſſum poſſunt ullatenus uendicare: tamen Latini certis rebus priuilegia ciuium Romanorum libertorum conſequi poſſunt. Dediticij uero nulla ratione

tione poſſunt ad ciuium Romanorum libertorum priuilegia peruenire. Nam Latini
patronorum beneficio, id eſt, ſi iterum ab ipſis aut teſtamento, aut in æde ſacra, aut an-
te conſulem manumittantur, ciuium Romanorum priuilegia conſequuntur. Hacte-
nus Caius. Ex quibus uerbis imperatorem Inſti. de ſucceſſ. liber. §. fi. recte intelligas,
temperabisq́; gloſſ. in tit. de liberti, eo. lib. differentiam inter dediticios & Latinos nõ
ex ueritate tradentem. Et licet is Caius expreſſe non meminerit eorum qui uindicta
ſunt liberati, ſub eo tamen manumiſſionis modo, qui ante conſulem explicatur, etiam
is qui ante prætorem uindicta fit, intelligendus eſt; id quod liquere poterit ex l. 1. l. an
manumittere. l. non eſt, cum l. ſeq. l. etiam. §. ex præterito, infra de manumiſ. uindic.
Erat autem uindicta uirga, qua lictor prætoris, præmiſſis ſolennibus uerbis, ſeruum *Vindicta.*
tangebat: mox dominus apprehenſum dextera manu uertebat: id quod Appianus lib.
iiij. bellorum ciuilium in fi. docet. hoc modo ſeruus libertatem conſecutus, ciuis Ro-
manus erat: quod & Perſius ſignificat in Satyra quinta, cum dicit: Quibus una Quiri- *Perſius.*
tem uertigo facit. & poſtea: Verterit hunc dominus. Et alio loco: Vindicta poſtquàm
meus à prætore receſſi. Eum morem ſatis innuere Iuriſconſultus uidetur in l. ego. in
l. manumiſſio, infra de manumiſ. uindic. Hoc tamen nouiſſe conueniet ſupradictos
manumiſſionis effectus, ſcilicet Latinorum, dediticiorum, &c. quos uetuſtas recepit,
in dubio obtinuiſſe, cum nihil ſpecialiter exprimeretur: Cæterum teſtatoris uoluntas,
uel partium conuentio diſponere potuit, ut libertus Latinus eſſet, etiam ſi aut teſtamẽ-
to, aut uindicta liberaretur: ut tradit imperator l. 1. §. illo proculdubio. C. de lati. libert.
tol. Poterat & cõtractu caueri, ut qui ſimpliciter manumitteretur, ciuis Romanus eſ-
ſet. l. 1. C. ſi mancip. ita alie. fue. ut manu. Conſtitutio igitur diuorum Marci & Com-
modi, quæ manumitti iuſſos in libertatem eripit, l. eum qui. infra qui ſine manu. l. fi. C.
ſi mancip. ita alien. ut manu. cum ſimilibus. omnes manumiſſionis modos quemlibet
pro ſua natura complectebatur: exceptis his qui ex conuentione, uindicta liberari de-
bebant: illic enim, quia aliquando cauſæ cognitione opus erat. l. iuſta cauſa. §. 1. cum
pluribus ll. ſeq. l. etiam. §. ex præterito. infra de manu. uindic. conſtitutio non operaba-
tur: eo accedente, quod cum uindicta liberari nemo poterat, niſi ante prætorem, con-
ſulem, proconſulem, uel legatum Cæſaris. d. l. an manu. d. l. non eſt. l. apud. infra de ma-
nu. uindic. ueriſimile eſt eo loci conſtitutionem ceſſaſſe, ne tanta ſolennitas uno uelut
uerbo ſubuerteretur. arg. l. ſi quãdo. C. de inoffi. teſta. Difficiliorem enim fuiſſe uindi-
ctæ manumiſſionẽ, etiam ex hoc relucere poteſt, qd' ſcribit Iulius Paulus lib. iiij. ſentẽ-
tiarũ, in tit. de manumiſſ. Surdus & mutus ſeruũ uindicta manumittere nõ poterãt: in-
ter amicos tamen & per epiſtolã manumittere non prohibebãtur: quod hic Latini ef-
ficiebantur, & non nocebatur domino: illic ciues Romani, quod dominis damnum
attuliſſet: quæ omnia notatu digna exiſtimamus, per quæ & intelligi poteſt d. §. Flaui-
us. & diſſolui quæ ibi fiunt obiectiones, à nullis, quos uiderim, Doctoribus iuſte diſſo-
lutas. Hodie omnia iſthæc ſub unum iuſtæ manumiſſionis modum redacta ſunt. d. l. 1.
C. de lati. lib. toll. Inſtit. de liberti. in fi. Latinæ tamen libertatis umbram quandã uſur-
pari de facto uidemus per patronos quoſdam, ſiue illi ſeculares, ſiue monaſteria ſint,
ut ſacerdotibus per ipſos præſentatis ſuccedant, nullo admiſſo teſtamento: quam uſur-
pationem non probamus ullo modo, cum latina libertas cum omnibus ueſtigijs ſit re-
iecta: credimus enim ſacerdotibus tantum permitti debere, quantum eis iura permit-
tunt Canonica, c. relatum ij. §. licet. de teſta. cum ſimilibus. Sed digreſſi in materia ſer-
uorum, ad textum reuertamur.

n ¶ CVLTRO. Apud Suetonium olim Claudius inſidijs expoſitus legitur, cultro ue-
natorio in eum parato.

o ¶ TABERNA. Hoc ipſum reliquæ hiſtoriæ concorditer tradunt. Eſt autem inter ta- *Taberna.*
bernam & officinam differentia, ſi Vallæ credimus: utpote quod in officinis opera fi- *Officina.*
unt, in tabernis uenduntur: tamen aliter uſurpari inuenimus.

p ¶ LANIONIS, quem uulgus macellarium nominat, à laniandis pecoribus dictus:

Laniena. Lanionia.

sicut lanista, qui gladiatoribus præest. Lanienam Varro locum ubi caro uenditur, esse docet. Porrò mensam carnificis, qui mutilandis damnatorum membris præficitur, lanioniam dici, apud Sueto. in Claudio reperimus.

A præpositio.

q ¶ A CAEDE, commissa in uirginem: & habet hæc præpositio uim immediati temporis. quasi diceret, continuo post cædem, adhuc recens, madensq;, &c. Sueto. Plebs statim à funere, &c. ff. l. pater. §. sexaginta, infra de adul. de qua loquendi figura etiam supra diximus.

r ¶ COMMILITONES. Longum esset enarrare, quid uirgine cæsa inrbe, quid in castris actum, qui tumultus, in quas turbas decemuiri impulsoribus, præcipue L. Valerio & M. Horatio coniecti fuerũt: quæ omnia apud Dionysiũ, Liuiũ, & alios patere poterunt. Hoc certum est, exercitum, qui in Algido monte belligerauit, à ducibus decemuiralibus defecisse, & signis euulsis in Auentinum montem, unum ex Romanæ urbis collibus secessisse, donec decemuiri à magistratu abire cogerentur, & prior facies reipublicæ restitueretur.

Locus deprauatus.

s ¶ PARTIM IN CARCERE NECATI. Hic defectum esse, & quidem insignem, imperfectio sensus ostendit, & latinæ puritatis regula docet. Cum enim series textus præsentis de commilitonibus tantum & plebe urbana meminerit, dicas mihi quos populi consensu necatos dices? an commilitones? an plebem? sed hoc absonum esset, & à ueritate alienũ. qui ergo necati sunt? Porrò cum dicitur, partim aliquos necatos esse, textus ex necessitate significat etiam alios restare, cum quibus aliquid aliud sit factitatum: qui tamen hic deficiunt. Ea enim dictio Partim, plura inter sese partitur, eiusq;

Partim.

natura est ut repetatur: ut mox in §. deinde, infra eo. ubi dicit, partim ex plebe, partim ex patribus, &c. Sic ergo meo periculo textum leges: Populiq; consensu decemuiri partim in carcere necati, partim exiliũ perpessi. Historia tamen habet, ut ex Liuio cognoscitur, Appium in carcere mortem sibi ipsi consciuisse, Sp. Oppium ante diem iudicij in uinculis obijsse: cæteros tyrannidis socios exilio sese mulctasse uoluntario, ipsorumq; bona tribunos publicasse: ita honoris magnitudo, pro honoris dignitate uiuere nolentibus (teste Chrysostomo) maior fit supplicij accessio. Hic finis est authorum legis xij. tab. authorum inquam, à quibus omne ius nostrum uelut à radice processit: qui si iusta, si recta, quæ ipsi instituerant, secuti essent, quid poterat eis fuisse illustrius? Sed

Vera lectio.

Parœmia.

nullo ture litabis, Hæreat in prauis breuis ut semuncia recti.

Deinde cũ [a] post aliquot annos xij. tabulæ latæ sunt, & [b] plebs contenderet cum patribus, & uellet ex suo quoq; corpore consules creare, & patres recusarent: factum est ut tribuni militum crearentur, partim ex plebe, partim ex patribus consulari potestate: hi quoq; cõstituti sunt uario numero; interdũ XX. fuerunt, interdum plures, nonnunquam pauciores.

Lex xij. tabul. quãdo absoluta.

a ¶ POST ALIQVOT ANNOS. Adde postquàm, & sic lege: Cum post aliquot annos, postquàm xij. tabulæ latæ sunt, &c. Constat autem legem xij. tab. latam & absolutam esse anno ab urbe condita CCCII. ut docet Liuius. Accur. hic eos annos non ex ueritate colligit.

Canuleius Trib. pleb.

b ¶ PLEBS CONTENDERET. Apud Liuium lib. iiij. scribitur, Canuleium tribunum plebis legem ferre constituisse, ut connubia patrum & plebis commiscerentur, quod lex xij. tab. de maritandis ordinibus uetuerat: & quod consularis magistratus cum plebe communicaretur, obstitisse patritios: hoc enim conatu omnia diuina & humana misceri, perturbari auspicia publica, nihil synceri, nihil incontaminati futurum: promiscuis connubijs eum qui nasceretur, nescire cuius sanguinis, quorum sacrorum sit, se millies morituros potius, quàm id dedecoris admitti passuros. E contrario Canuleium tribunum plebis luculenta oratione ostendisse, iusta & licita esse, quæ ipse plebis nomine contenderet; eandem enim omnes patriam incolere,

omnes

omnes ciues esse, imperium Romanum populi non patriciorum esse, non conuenire ex una ciuitate duas facere. Cumq; ultro & citro ualide disceptaretur, tandem placuit ut deinceps non consules, sed Tribuni militum consulari potestate, ex utroq; corpore crearentur. Itaq; anno C C C X. ab urbe condita, nono uero à lege xij. tab. lata lex est, ut pro consulibus tribuni militum essent: qui principio tres, successu temporis (ut Fenestella ait) uiginti, aliquando plures, sæpe pauciores creati sunt: intermissos sæpe & interim cõsules creatos, apud Liuium lib. v. & vi. legimus: prout uel patres, uel plebs in comitijs habendis præualuissent. Fuisse & aliud genus tribunorum militum, apud authores constat, qui nulla urbana, sed castrensi præfectura pollebant: ad quorum officium pertinebat, militum manus continere, ne uel pullos, uel oua raperent, sua annona uiuerent, prouinciales non premerent: & multa id genus, quæ ex epistola Aureliani Cæsaris apud Vopiscũ liquent: & nonnulla in l. officiũ. §. fi. infra de re mili. Eos tribunos Adrianus imperator non nisi plena barba eligere solebat: ut est author Spar. Sed & tribuni fuere ærarij, ut docet Asconius, qui militibus stipendia erogabãt: quo tempore cœptũ est publicis militare expensis: Nã Liuius lib. vi. docet sumptu quenque suo antea militare consueuisse. Quinq; igitur genera tribunorum colligas, tribunos seu præfectos celerum, tribunos plebis, tribunos militum consulari potestate, tribunos militares, & tribunos ærarios.

Quando tribuni militum creati.

Tribuni ærarij.

Deinde cum placuisset creari etiam [c] ex plebe consules, cœperunt ex utroq; corpore constitui. Tunc [d] ut aliquos plures patres haberent, placuit duos ex numero patrum constitui: & ita facti sunt Aediles curules.

c ¶ EX PLEBE. Abrogato tribunorum militum magistratu, qui tamen complures annos durauit, iterum ad consularem reditum est: peruicitq; tandem plebs, ut ex suo etiam corpore consul alter crearetur: quod tradit Titus Liuius lib. vi. ad finem.

d ¶ VT ALIQVOS PLVRES. Intellige, ut patres & nobiles, aliquos plures haberent magistratus. Nam ne in totũ plebi cessisse nobilitas uideretur, ex suo corpore magistratum constituit, qui plebi non esset communis: quos hic Iurisconsultus Aediles fuisse tradit. Liuius uero lib. vi. scribit, Prætorem propter eam causam esse constitutũ: Aediles uero curules creatos, propter ludos maximos, qui pro cõcordia ordinum instituerentur. Habes ex supra dictis, à primo rerum ciuilium initio nobilitati cum plebe parum conuenisse, & fuerat in utroq; corpore quod uitio daretur. Nobilitas enim superbia & austeritate, plebs impotentia regendi, animorum ignauia, usurpata magistratuum cõmunicatione, reipub. perniciem attulit. Est porrò uidere quàm plenum sit periculi, populo impetrente à iure suo concedere: quippe qui postquàm uel exiguæ rei sit factus cõpos, iam ansa præbetur noua & noua quærendi: populus enim & ultro fluctuat, & ductoribus plerunq; inquietis & insolentibus, ad aliorum iura uiolanda instigatur: id quod per tribunos Romæ factitatum, historiæ omnes prodiderunt. Verum Appiorum familia tribunicijs furoribus semper egregie restitisse scribitur.

Aediles.

Plebs.

Nobilitas.

Cumq; consules auocarentur bellis finitimis, neq; esset qui in ciuitate [e] ius reddere posset, factum est ut prætor quoque [f] crearetur: qui urbanus appellatus est, eo quod in urbe ius redderet. Post aliquot deinde annos, non sufficiente eo prætore, quod multa turba etiam peregrinorum in ciuitatẽ ueniret, creatus est & alius prætor: qui [g] peregrinus appellatus est, ab eo quod plerunq; inter peregrinos ius dicebat.

e ¶ IVS REDDERE. Ex quo patere potest, consules prius ius reddidisse: ut sic parum fundata sint, quæ in l. 1. infra de offi. consul. post glos. Doct. tenuere, consules uoluntariam tantummodo iurisdictionẽ habuisse; certum enim est ex historijs eos iura

in inuitos quoqꝫ reddidiſſe: ſed an ſolos, an cum iudicibus, res in ambiguo eſt: de prætore conſtat eum iudices adhibuiſſe, ut infra dicetur. Niſi forte Doctorũ aſſertio de eo intelligatur conſulatu, qui ſub imperatorũ manum redactus eſt. Nam eo loci non inficiamur adminiſtratione caruiſſe conſules: id quod ex Mamertino diſcimus, qui Iuliano imperatori congratulatus de conſulatu, inter alia dicit: In adminiſtrationibus laborem adiungi honori, in cõſulatu honorem ſine labore ſuſcipi. Sed tex. noſter de uetuſtiore conſulatu loquitur, qui populo Romano adhuc libero intactus uiguit. Nec enim ignotum eſt Marium, Fanniæ mulieri ſuper dote: Cinnã porrò alijs ex cauſis ius reddidiſſe, Plutarcho authore.

f ¶CREARETVR. Supra ex T. Liuio diximus, cum plebi ad conſulatum eſſet factus aditus, uiciſſim patribus conceſſum eſt, ut prætorem crearent, qui à præeſſendo (ut uo-
Pretor. luit Feneſtella) prætor dicitur. Varro à præeundo dictum putat. Eius tanta fuit poteſtas, ut iura condere, abrogare inſtituta ſolus poſſet, author Feneſtella. cõſularibus tamen comitijs habendis author eſſe non potuit, quod maius uerſaretur imperiũ in conſulibus creandis, quàm ut per prætorem explicaretur: ut Cicero ſcribit lib. ix. ad Atticum. Sex ei faſces cum lictoribus conceſſi, ſella curulis, & trabea. Ferunt prætorem urbanum, cum Herculi rem diuinam faceret, laurea ornari corona ſolitum, teſtis Macrobius. Caſſius cum prætor eſſet, ita dicitur in criminibus fuiſſe inexorabilis, ut tribunal ſuum ſcopulus reorum diceretur: teſtis Cice.

g ¶PEREGRINVS. Feneſtella idem ſcribit, cuius dicta Pomponius, ut aliâs frequẽter, hic tranſcripſiſſe uidetur. Peregrinum prætorem Cælius minorem appellatum fuiſſe ſcribit, cum urbanus maior uel primus diceretur, authore Cicerone in oratione pro L. Manilia.

Deinde cum eſſet neceſſarius magiſtratus, qui [h] haſtæ præeſſet, [i] Decemuiri litibus iudicandis conſtituti ſunt eodem tempore.

h ¶HASTAE, centumuirali iudicio. Nã ex xxxv. tribubus Romanis terni electi ſunt, qui cauſas priuatas iudicarent: qui licet centum & quinqꝫ numero eſſent, ex loquendi tamen commoditate, cẽtumuiri appellati ſunt: his haſta erigebatur, ut ſcirent iudicandi tempus: cuius etiam hodie reliquiæ in iudicijs uiſuntur. Iudex enim, quem Sculetum uulgus nominat, ſolẽni baculo uelut haſtula manibus prætento, iudicij authoritatem ſolet aſſerere. Iuriſconſultus igitur hic haſtæ appellatione, centumuirale iudiciũ intelligit. ſic & Martialis: Centum grauis baſta uirorum. quod frequenter apud authores inuenies. Hi centumuiri non ſolum cauſas hæreditarias (ut Vitellius contra Merulam falſò opinabatur) ſed etiam uſurpationum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, nexorum mancipiorum, & id genus ſimilia negocia dijudicabant: ut author eſt Cicero in 1. lib. de Oratore. cauſas tamen hæreditarias frequentius apud eos uentilatas fuiſſe non negauerim: quod & ex Valerio lib. vij. & ex Plinio in epiſtolis ſatis eſt compertum. Accur. in l. penul. C. de peti. hæredi. nomine centumuiralis iudicij, Senatores male accepit: utpote qui à centumuirali iudicio prorſus diſtinguerẽtur: ſiquidem ſenatus, uelut patres Rempub. curabant. Centumuiri controuerſias & crimina iudicabant: quod & hodie uſuuenire uidemus, ut rectores rerum publicarum à iudicibus ſeparentur. Veruntamen apud Velleium lib. ij. inuenimus, Senatum etiam iudicijs præfuiſſe, donec C. Gracchus ea ad equites tranſtulerit: quod & Plutarchus in uira Gracchorum tradidit. Huic centumuirali iudicio unus ex prætoribus præerat, ut ex Ciceronis orationibus pro Roſcio, & alijs, item ex Plinio in libris epiſtolarum, facile liquere poteſt: niſi belli cura, ut hic dicitur, eos auocaret: quod certe (niſi fallor) ſignificaſſe Iuriſconſultus uidetur, in l. ubicunqꝫ. infra de regu. iur. ubi dicitur: In his quæ cauſæ cognitionem habent, prætorem deſiderari: licet Accur. non ita intelligat. Cæterum ſi de crimine, ſolenni accuſatione iudicãdum fuerat, tunc prætor alios iudices nu-

mero

mero incerto sortiebatur,& erat apud prætorem sentētiarum discussio:quod ex uarijs locis in Ciceronis orationibus, eiusq; interprete Asconio colligit. Quapropter apud Plinium eodem lib.v.epistolarum ad Valerianum,cum aduocatus corruptus iudicantium sententijs absolueretur:prætor in sententia permanens,eum pro condemnato habuit. Hastam autem Romanos ideo iudicijs præfixisse puto, quod familiaris eis usus hastæ,& domi & militiæ fuit:Nam & auctio bonorum sub hasta fiebat,& crinem Romanæ uirgines hasta decernebant, quæ cœlibaris dicitur apud Ouidium. Sed & dux belli, cum se deuouere pro exercitus salute uellet,hastæ insidens,uerba solennia peregit:authore Liuio,& cæteris.Item & prouerbio,hastas abiecisse dicebatur,qui superare desperabat:ut est apud Cice.in orat.pro L.Murena.denique uates Marij Marta,uittis & coronis ligatam hastam sacrificatura ferebat. Quod totum in honorem Romuli forte receptum est,qui ab hasta Quirinus, ipsique Quirites nominati sunt. Hastam Lacedæmonios inuenisse scribit Plinius. Veteres Germanos frameam nominasse, quæ hasta dicitur:testis est Cornelius Tacitus, in libro de moribus Germanorum; quibus armis & nuptias cum maritis uxores auspicabantur.Hodie lancea peculiaris est Germanis, qua loco hastæ utuntur, eosq; qui in exercitu delinquunt,inter lanceas seu hastas extentas decurrere coactos interimunt. Quæ tamen pœna iure prohibita esse uidetur.arg.l.aut damnum.§.1.infra de pœnis.sicut nec è saxo præcipitari damnatos licet,l.si diutino,in fi.eo.tit.

Hasta cœlibaris.

Abijcere hastas, prouerbialiter.

i ¶DECEMVIRI.Ex Fenestella hic locus sumptus est,qui sic ait:Alteram magistratus speciem in urbe Romana ius aliquando dixisse reperi. Nam cum bellorum munera,cæteris magistratibus non sufficientibus,ad prætores deferrentur, quorum munus administratio iuris præcipuum fuit,creati decemuiri sunt,qui ius in urbe dicerēt,prætorumq; partes eo tempore gererent. Adrianus apud Spartianum,decemuir litibus iudicādis,antequàm imperator esset electus,fuisse scribitur. Fuere & alij decemuiri ab Augusto cæsare electi,qui hastam iudiciorum signum erigebant: quod prius quæstores fecerant, ut iudices tempus scirent iudicandi: author Sueto. Hodie in ciuitatibus imperialibus,fori cupedinarij explicandi causa hasta præfigitur.

Constituti sunt & [k] quatuor uiri,qui curam uiarum agerent,& [l] triumuiri monetales,æris,argenti,auri flatores.

k ¶QVATVOR VIRI.Ex Fenestella omnia hæc ad uerbum sunt transcripta.Crediderim securitatem uiarum eis commissam,quod hodie horum officium est,qui nomine principis tesseras publicæ securitatis exhibent: uulgus saluum conductum,parum latine nominat: nisi forte hos quatuor uiros, uijs uel muniendis uel sternendis præfuisse intelligas.

l ¶TRIVMVIRI MONETALES.Hi monetæ curam habuere:eorum enim diligentia,ut adiecit Fenestella,nomismata auro argentoq; fabricabantur. Nummum ex instituto factum,tradit Philosophus 5.Aethico,ut pro indigentia sit,& propterea nomen hoc habere quod non natura constet,sed lege, siquidē nomos lex dicitur. Seruius rex Romanorum æs primus omnium signauit. Signatum est nota pecudum,unde & pecunia appellata.Denarius decē assibus in stipendio militari pensus. Argenti nummus quinq; annos ante primum bellum Punicū cœpit. Aureus sexaginta duos annos post signatus.Adulterabatur autem æs,si cum argento uiuo inauraretur: quæ omnia prolixius Plinius lib.xxxiij.ca.iij.& alijs,prosequit̄. Quapropter æs pro auro dari non erat insuetum,ut intelligas l. quid tamen.infra de cōtrahen.emp.& l.si id quod aurum.infra de uerb.obli.cum similibus.His fortasse corruptionibus auertendis,hos etiam aurifiatores operam nauasse credendum.

Aes à Seruio primū signatū.

Et [m] triumuiri capitales,qui carceris custodiam haberēt, ut cum animaduerti oporteret,eorum interuentu fieret.

m TRIVMVIRI CAPITALES. Conijcere licet triumuiros capitales, sententijs capitalibus tanquam executores præfuisse, qui forte sub se ministeria carnificum habebant, per quos easdem sententias à iudicibus datas exequerentur. Credibile enim est, in tanta ciuitate, orbis terrarum domina, superiores aliquos his etiam ministerijs præfuisse: nō enim credo hos triumuiros de causa capitis cognouisse, cum capitalibus causis quæstores paricidij præfuerint: quod in notorijs criminibus, quibus animæ amissio poena erat, intelligendum est. Alioqui si solennis erat accusatio necessaria, coram prætore & iudicibus sortitis, ut supra diximus, agitabantur crimina: & sic quæstores paricidij à triumuiris capitalibus, & ab utrisq;, iudices criminalium causarum (quantū coniectura consequi licuit) distinguendos putauimus. Beroaldus quæstores paricidij, iudices maleficiorum nominat; quod non aliter recipimus, quàm cum prædicto temperamento. In iudicijs capitalibus reum quater definitis in locis uocari, Appianus lib. I. docet. Nam & Brutus dum cædis cæsarianæ accusaretur, à præcone sic uocatus est, ut Plutarchus docet. Hunc morem ciuitas Friburgū in huiusmodi iudicijs obseruare solet, non sine laude uetustatis: utpote quod à Romanis ea obseruatio processisse uideatur. Apud Sallustium legitur, Ciceronem triumuirorum capitalium interuentu, supplicium de Lentulo & Cethego sumpsisse. Tempore Tiberij cæsaris, cum in Seiani liberos animaduerteretur, etiam puellam adductam; cæterum quia triumuirali supplicio puellam adfici inauditum ferebatur, à carnifice strangulatam: author Cor. Tacitus lib. v. quæ historia nostram de his triumuiris coniecturam adiuuare uidetur. Per principes tamē omnia mutata sunt. Cæterum uerisimile est ea iudicia criminalia, quæ apud Sicambros exercentur (quos Vuestualos uocant) umbram aliquam quæstorum paricidij, & executores (quos Baldus Barisellos barbare, ut alia nominat) uulgo seimer, triumuirorum capitalium imaginem principum priuilegio obtinuisse.

Et quia [a] magistratibus [b] uespertinis temporibus [c] in publicum esse inconueniens erat, quinq; uiri cōstituti sunt cis Tyberim & ultra Tyberim, qui possint [d] promagistratibus fungi. Capta deinde [e] Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi prouincia, totidem prætores, quot prouinciæ [f] in ditionem uenerant creati sunt: partim qui [g] urbanis rebus, partim qui prouincialibus præessent. Deinde [h] Cor. Sylla [i] quæstiones publicas constituit: ueluti [k] de falso, [l] de paricidio, de sicarijs: & prætores quatuor adiecit. Deinde C. Iulius Cæsar duos prætores & [m] duos ædiles, qui frumento præessent, & à Cerere cereales constituit: ita XII. prætores, VI. ædiles sunt creati. [n] Diuus deinde Augustus XVI. constituit prætores: post deinde diuus Claudius duos prætores adiecit, qui de [o] fideicommissis ius dicerent: ex quibus unum diuus Titus detraxit, & adiecit unum diuus Nerua, qui inter Fiscum & priuatos ius diceret: ita decem & octo prætores in ciuitate ius dicunt. Et hæc omnia, quoties in Repub. magistratus sunt, [p] obseruantur: quoties autem proficiscuntur, unus relinquitur qui ius dicat, isq; uocatur [q] præfectus urbis, qui præfectus [r] olim constituebatur: [s] postea uero [t] feriarum Latinarum causa introductus est, & quotannis obseruatur: nam [u] præfectus annonæ & [x] uigilū nō sunt magistratus, sed extra ordinem utilitatis causa constituti sunt: & tamen hi quos cis Tyberim [y] diximus: postea ædiles senatusconsulto creabantur. Ergo ex his omnibus decem tribuni plebis, consules uero duo, decem & octo prætores, & sex ædiles in ciuitate iura reddebant.

a ¶ MAGISTRATIBVS. Ex Fenestella tota quasi series huius textus desumpta est, ut satis plenam uindemiam ex aliorum fœtura Pomponius fecerit: quippe Fenestella cæsaris Tiberij principatu longe ante Pomponium uita defunctus est, ut scribit Plinius libro xxxiij.

b ¶ VESPERTINIS. Iubet imperator auten. de iudicijs. §. sedebunt. colla. vi. iudices matutino, meridie, & uespere iura reddere; ubi matutinum tempus pro mane sumitur: sic & Macrobius lib. 1. Matutinos omnes ad ædes Vaccij adfuisse scribit. An autē sententia de nocte lata ualeat, Accurs. hic opponit de l. more. de fer. c. consuluit. de offi. deleg. Sed idipsum ex uulgatis doctrinis cognoscitur.

c ¶ IN PVBLICVM. Latinæ obseruationis elegantia habet, ut indifferēter dicamus, in publicum esse, & in publico: sic in potestatem esse, & in potestate, & similia: quod Aulus Gellius libro primo late probat. In dispositionibus tamen legalibus differentiā in prædictis plerunque aduertimus.

d ¶ PROMAGISTRATIBVS. Nec enim erant magistratus, sed locum magistratuum supplebant: ut dicimus aliquem fungi proconsule, propraetore, protutore.

e ¶ SARDINIA, in Tyrrheno seu Ligustico mari est insula, de Sardo Herculis filio nominata, quam primo bello Punico Romani subegere: In ea, ait Solinus, nec lupum gigni, nec serpentem habitare. Herba illic nascitur, quæ neruos contrahit, ut ridenti similis moriatur, qui eā esitauerit, unde in prouerbio inuulgat, risus Sardonius: quod Erasmus Roterodamus unicum Germaniæ lumen, eleganter (ut omnia) in suis admirandis Adagiorum operibus complexus est. Super cæteris prouincijs ad historicos me refero. *Sardonius risus.*

f ¶ IN DITIONEM. A dite ditio deriuatur, & potestatem significat seu facultatem. *Ditio.*

g ¶ VRBANIS. Dicti quatuor prætores, licet propter prouincias obtentas crearentur, attamen distributi sunt eorum magistratus, ut etiam urbanis rebus pars præesset: arg. quod effectus non regulatur ex causa impulsiua, l. 1. §. sexum. infra de postul.

h ¶ COR. SYLLA. In historijs non inueni, an de Sylla famigeratæ crudelitatis homine, an de alio Cornelio intelligat: coniectura ducor eundem esse Syllam, qui tot cædibus capitum Romanorū insignis fuit. Sed de huiusmodi quæstionibus, de quibus textus noster loquitur, uerba in historijs, maxime apud Plutarchum non fiunt: itaque in medio relinquimus quis ille Sylla fuerit: nā & Pomponius Lætus uir in inuestiganda uetustate diligens, super eo dubitasse uisus est.

i ¶ QVAESTIONES PVBLICAS. Iudicia criminalia intelligit: utpote quod ea inquisitionibus plerunque conficerentur. Cicero in ij. Philip. Quid enim attinebit noua lege queri de eo quod hominem occidisset, cū esset legibus quæstio constituta? Dicebat Socrates ad Critonem, subuerti ciuitatem & patriam, in qua iudicia publica uim non haberent. *Socratis sententia.*

k ¶ DE FALSO, ut infra ad l. Cornel. de fal. & sicar. per discursum.

l ¶ DE PARICIDIO. Incertū, Cor. Sylla, an alius eius legis author fuerit. Maturantius in Philippicis Ciceronis Syllam putat: hanc tamē legem principio à Cornelio institutam, magnus Pompeius postea adiuuit, atrociori pœna in id facinus sancita, l. 1. infra ad l. Pomp. de parici. ubi mentio fit, paricidas lege Cornelia teneri: & licet ibi lex Cornelia de sicarijs narretur, puto tamē ea uerba, de sicarijs, subditicia esse, nec in textu poni debere, ut sic Accursio in glos. mag. in eo laborandum nō fuerit. Sed dubitari poterit, quomodo Cornelius super crimine paricidij publicas quæstiones introduxerit, cū ante super eo publici fuissent magistratus: ut in §. & quia, supra ea. l. Respondeo paricidam dupliciter intelligi: uno modo pro homicida uulgato, & sic loquitur d. §. Alio modo pro occisoribus parentum, & aliorū necessariorum, de quibus in d. l. 1. infra ad l. Pomp. de paricid. mentio fit, pro eo crimine publica iudicia Cornelius, siue ille, siue alius, instituit.

m ¶ DVOS AEDILES. Hoc & Fenestella docet. Fuerat autem eorū officium, præ-

esse frumento, omnemq; curare rem frumentariam, ne penuria in urbe sit. de præfecto annonæ postea dicetur. Hiero. contra Ruffinum in Apologia, Cereales nuncios appellat, ut interpretatur Erasmus, qui quaqua uersum rumorem per orbem spargant, à Cerere, quæ Neoptolemum, ut triticum in orbem spargeret, misisse dicitur.

n ¶DIVVS DEINDE AVGVSTVS. Hoc & Fenestella (unde Iurisconsultus hoc transcripsit) dicit, deinde diuus Augustus, &c. licet communiter legatur, Pius deinde Augustus, nõ recte, cũ in historijs Augustus nõ sit nominatus Pius. Cæterũ & Sueto. in uita Augusti scripsit ipsum prætores auxisse.

o ¶FIDEICOMMISSIS. Lego apud Suetonium, Iurisdictionem de fideicommissis, quæ quotannis, & tantum in urbe magistratibus delegaretur, in perpetuũ per prouincias magistratibus demandasse Claudium: inconstantem porrò hunc imperatorẽ fuisse, qui paulo momento huc uel illuc impelleretur.

p ¶OBSERVANTVR. Sensus est, eos qui supra sunt nominati magistratus pro se quenq; secundum suæ iurisditionis naturam ius reddere, quoties in ciuitate Romana sint, & non proficiscantur extra; at uero si bellorum causa urbem exierint, tũc quid iuris sit, statim sequitur.

q ¶PRAEFECTVS VRBIS. Is magistratus ad custodiam urbis, & ut ius dicat, constitutus est, si cæteri fuerint absentes, ut hic dicitur: cæterũ ex superioribus cognitum est, etiam decemuiros loco prætorum constitutos, qui eis absentibus, iudicijs præessent, quos tamen ab istis præfectis distinctos puto. Heliogabalus imperator, monstrũ nulla uirtute redemptũ, omnes lenones præfectos urbis facere destinarat, testis Lampridius.

r ¶OLIM CONSTITVEBATVR. Hoc & Fenestella scribit: & est sensus, hunc magistratum cæteris magistratibus absentibus constitui solitum, ita quod in eum casum pro tẽpore deputaretur: quod Cor. Tacitus libro v. apertius docet his uerbis: Namq; antea profectis demum regibus, ac mox magistratibus, ne urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur qui ius redderet, ac subitis mederetur. Sic & Fenestel. cum reges proficiscerentur, electos esse scribit, ad quos urbis custodia pertineret. Cæterum successu temporis hunc magistratum continuum fuisse, Cor. lib. prædicto testatur, dum Pisonem præfecturæ urbis uiginti annos præfuisse tradit. Eorum officium satis explicatur, l. 1. infra de offi. præfe. urb.

s ¶POSTEA VERO. Fenestella scribit, Cum multo tempore præfectus urbis creatus foret, demum illius ditione deleta, & ad prætorem translata, præfectum urbis Latinarum feriarum duntaxat creari cœptum esse. Hoc est quod Cor. Tacitus lib. prædicto dicit, simulacrum huius præfecturæ durare, quoties ob ferias Latinas præficiatur, qui consulare munus usurpet.

t ¶FERIARVM LATINARVM. Tarquinius Superbus ultimus Romanorũ rex, per dolum redactis in suam manum Sabinis, & alijs etiam Latinorum populis in societatem persuasis, templum in monte Albano, Ioui Latiali constituit, ubi quotannis populi Latini cum Romanis nundinas celebrarent: adferentesq; pars agnos, pars caseos, alij lactis mensuras Ioui sacrificarẽt: author Dionysius lib. iiij. Eo tempore Latinis uisceratio, id est, distributio carnis dabaẽ, ut Varro uoluit. & Liui. lib. xxxij. scribit conquestos esse Ardeates, quod eis uisceratio nõ daretur: de qua uisceratione Ser. li. 1. Aeneidos uerba facit. Hæ feriæ Latinæ à populis Latinis dictæ, quæ non in tempus certum, sed ut Romanis placebat, concipiebantur: quarum causa præfectum creari solitũ Fenestel. docet, à quo Iurisconsultus hæc mutuatus est. Scribit ad Atticũ Cice. lib. 1. amitam suam mortuam esse, quod uerita sit ne Latinæ feriæ in officio non manerent, hostiæq; in montem Albanum non adducerentur. M. Antoninus philosophus præfectus Latinarũ fuit, in quo honore præclarissime se ostendit: author Capitolinus. Plin. li. xxvij meminit quadrigas in capitolio ferijs Latinis certare solitas, absynthiumq; bibisse qui uincerent.

Feriæ Latinæ.

¶PRAEFECTVS

w ¶PRAEFECTVS ANNONAE. Annonam anni alimentum dici, apud Cice. in lib. Diuinationum comperitur, qui de futura in macello annona mentionem facit, nomine macelli, forum intelligens. Olim cum dira fames urbem ita urgeret, ut multi obuolutis capitibus in Tyberim se præcipitarent, constitutum esse L. Minutium præfectum annonæ, Liuius lib. iiij. scribit. Fenestella eius originem aliquanto latius repetit. Officiũ præfecti annonæ est (eodẽ Fenestella teste) populo Romano penuria laboranti coëmere frumentum, aduehereq́ꝫ: sed & eos qui ultra proprios usus possiderent, compellere ut in mediũ ponant, omniaq́ꝫ iusto precio uendantur. Is præfectus annonæ ab ædilibus cerealibus eo differt, quod hi iure ordinarij magistratus rem frumentariam curabant, illi extra ordinem, si necessitas instabat, creabantᷣ: eratq́ꝫ non perpetua, sed tẽporaria potestas. Videtur tamen hoc officiũ sub principibus, ut pleraq́ꝫ, uariasse, per tex. in l. ij. C. de appari. præf. anno. lib. xij. M. Seius cũ esset annonæ caritas, asse modium frumenti uendidisse traditur, qua ex re inueterata se inuidia liberauit, ut scribit Cicero ij. Officiorum. Militarem annonam Primipilus diuisisse dicitur, ut ex Vegetio scribit Andreas Alciatus, l. ij. C. de primipil. lib. xij.

Officiũ præfectorũ annonæ.

x ¶VIGILVM. Hos duos præfectos non esse magistratus alibi non legi; deniq́ꝫ Fenestella eos ambos magistratum gerere tradit: sed & in l. 1. infra de offi. præfe. uigil. per præfectum uigilum ius super effracturis, & alijs rebus reddi scribitur. Vnde puto eos propterea hic non dici magistratus, quia inter minores fuere, eisq́ꝫ senatus uocãdi ius non erat, ut maioribus magistratibus: quod docet Gellius.

y ¶DIXIMVS. Sensus horum uerborũ uix cohæret; sed ita intelligendũ textum putamus, quod ij qui trans Tyberim deputarentur, licet non essent magistratus (uicariã enim pro magistratu curam subierunt) tamen à senatu creabantur; Sic & ædiles, cum antehac populi suffragijs, postea tamen & ipsos senatusconsulto creatos fuisse: ut non intelligas hos quinq́ꝫ uiros trans Tyberim postea ædiles factos: sic enim quæ sequuntur aduersari prioribus uiderentur, cum colligendo numerum magistratuum, sex tantum ædiles recenseat. Itaq́ꝫ post uerbum, diximus, punctum faciendũ puto: ut ædiles à præcedenti contextu, flexu uocis separẽtur: quæ expositio si tibi non respondeat, Pandectarum archetypos consule. Fuere præterea alij Romæ magistratus, qui ideo hic tacentur, quia ius non dicebant: ut duumuiri sacrorum, quinq́ꝫ uiri mensarij, qui usuris moderãdis præfuere: fuere & duũuiri muncipales in oppidis, quibus ius Latij erat, qui magistratus proxime ad Decuriones accedebat: de quibus Iurisconsultus in l. iij. §. si forte, infra de dam. infec. l. fi. C. de iudi. & alij nõnulli, quos apud historicos quæras.

[a] Iuris ciuilis scientiam [b] plurimi & maximi uiri professi sunt: sed qui eorum maximæ dignitatis apud populũ Romanum fuerunt, in † præsenti eorũ mentio habenda est, ut appareat à quibus, & qualiter hæc iura orta & introducta sunt. Et quidem ex omnibus qui scientiam nacti sunt, ante [c] Tiberium Coruncanũ publice professus nemo traditur: cæteri autem adhuc [d] uel in latenti ius ciuile retinere cogitabant, solumq́ꝫ † consultoribus uacare potius, quàm [e] discere uolentibus se præstabant.

† præsentia

† consultationibus

a ¶IV. CIVI. SCIENTIAM. Cuius cognitio semper summo honore habita est, teste in Officijs Cicerone: & qua nihil unquam boni optabilius, nihil præstantius mortalium generi dei munere uel fuit datum, uel dari potuit. Et proinde discedi à legibus indignissimum Cicero putat in oratione pro Cluentio, quod hoc uinculum sit ciuitatis, hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis: mens & animus, & consilium, & sententia ciuitatis posita sit in legibus. Vt enim corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine legibus, suis partibus & neruis, ac sanguine & membris uti non possit. Et in summa, legum idcirco omnes nos seruos esse, ut liberi esse possimus: quod omnia commoda nostra, iura, libertatem (ut paulò post dicit) salutẽ deniq́ꝫ à legibus obtinea-

Legum scientia.

mus. Et in oratione pro Cecinna: Nihil in ciuitate, inquit, tam diligenter retinendum, quàm ius ciuile; quo sublato, nihil cuiquam exploratum esse potest quid suum, quid alienum sit.

b ¶ PLVRIMI. Hoc & apud Ciceronem 1. lib. de Oratore, Antonius fatetur, semper clarissimos in republica ciues huic scientiæ præfuisse. Sed & Crassus eodem libro, tam tam illustribus uiris diligentiam fuisse in iure constituendo, quantam in opibus imperij cooptandis. Vnde non immerito Plato ciuilem scientiam, regiam disciplinam in libro de Regno nominabat, quod ad reges & principes ea pertineret. Et certe ciuilis uirtus hoc in primis & agit, & appetit, ut optima ciuitas constituatur: testis Alcinous.

c ¶ TIBERIVM. Titum lege, non Tiberium: ita enim Cicero in plerisq; locis, cæteriq; authores nominãt: is Tusculano municipio oriundus, ut docet Cicero in oratione pro Planco, primus à plebe põtifex Max. creatus est: author Liuius lib. xviij. Tantam fuisse Titi Coruncani, Crassiq; ueteris, & Scipionis sapientiam, Cicero lib. iij. de Oratore tradidit, ut ad eos de omnibus diuinis & humanis referretur: ijdemq; & in senatu, & apud populum, & in causa amicorum, & domi & militiæ, consilium suum, fidemq; præstabant. Cæterum apud Polybium lib. ij. post principium, lego Caium & Lucium Coruncanos ad Teucam reginam Illyriorum legatos missos, alterumq; iuniorem liberius locutum, à regina iussum interfici. Seneca in epistolis libro xxi. eos qui uetusta ex alieno seculo uerba loquerentur, ad Appios & Coruncanos redire scribit.

d ¶ VEL IN LATENTI. Sic Cicero de Oratore, ueteres illos scribit, qui huic scientiæ præfuissent, obtinendæ atq; augendæ potentiæ suæ causa promulgari artem suam noluisse, quod & in oratione pro Murena satis mordaciter deduxisse uisus est; sed suos oratori temporarios motus relinquimus.

e ¶ DISCERE VOLENTIBVS. Poterat sua eos ratio defendere: putamus tamẽ eũ,
Seneca. qui se facilem præbeat discere uolentibus, omni esse honore uenerandum. Seneca ad Lucilium scribens, omnia quæ sciret, in alium transfundere desiderabat, imò reiecturum se eam sapientiam, quæ uni ei inclusa seruanda committeretur, quod nullius boni sine socio iucũda sit possessio. Deriuentur, inquit Sapiens, fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. Deniq; apud Græcos, in prouerbium abijt, candidas & apertas esse Musarum ianuas. De me ipso sine iactantia uere hoc prædico, si exigua ea quæ sentio, una hora in meos auditores intrudere possem, omnia fideliter communicaturum: nec enim minus est hominem docere scientiam, quàm alimenta uitæ subministrare, ut ait Bernardus. quanquam non ignorem, quid Sapiens alio loco doceat, A uersuto cellari sciẽtiam: Scripturam quippe multis patere ad abusum, Hieronymus queritur. Et sunt nonnulli uel hodie tenebriones, qui sanctissimam iuris ciuilis scientiam, quam ne ex uestibulo unquam salutarũt, in uulgare aggressi, nescio quibus uel ludis uel corruptelis prophanant, sanctissimam philosophiæ uestem, ut est apud Boëthium, dilacerãtes, ut direpta uel minima particula, passim sese impurissimi ardeliones ostentationis uanitate circumferant. Quamobrem si ueteres prudentes, hos abusus ueriti, nobilissimam iuris scripti scientiam in latenti, bono consilio habuere, non putamus ullo calculo improbandos.

Fuit autem [a] in primis peritus P. [b] Papirius, qui leges regias in unum contulit. [c] Ab hoc [d] Appius Claudius unus ex decemuiris, cuius maximum consilium in xij. tabulis scribendis fuit.

a ¶ IN PRIMIS. id est, præcipue: nec ad ordinem referas, ut Accursius putauit. Ea enim nomina, facile, præcipue, in primis, præ cæteris, &c. uim excedendi habent, & positiuum exigunt, si Vallæ credimus.

Papirius Prætextatus. b ¶ PAPIRIVS. A quo Papirianum ius prodijt, ut supra à principio dictum est. Is uidetur ille fuisse Papirius (nisi me coniectura fallat) qui puer in senatum cũ patre ingredi solitus, cum à matre aliquãdo, quid in senatu actũ esset, etiam uerberibus additis, interrogaretur;

terrogaretur: ſcito, prudentiq; figmento matrē eluſit: Conſultum eſſe reſpondens, an ex uſu foret, uni uiro duas uxores permitti. Conquerentibus in ſenatu matronis iniuriam, & ut paria uxoribus quoq; licerent, poſtulantibus: puer rem geſtã retulit, ut qui matris imperia eo cõmento euaſiſſet: magna eũ ſilētij ſeruãdi laus ſecuta eſt, eiq; Prætextati agnomen inditũ: author Macrobius. Quapropter in textu noſtro, Prætextatũ Papiriũ legi non erit abſurdũ: niſi forte Petũ legas, quod prænomē Papirijs gentilicium fuiſſe, Cicero in Epiſtolis ſcribit. L. Papirius pocillũ uini Ioui uouiſſe ſcribitur, ſi Samnites uiciſſet: author Plinius lib. xiiij. tanta ueterũ fuit parſimonia. Alibi lib. vij. Plinius Cneij Papirij meminit, quem & cum dentibus natum eſſe ſcribit.

c ¶AB HOC. id eſt, poſt illum Papirium: non tamen intelligas immediate, licet ea ſit natura huius præpoſitionis: ut in §. initium, ſupra eo. diximus. magno enim temporis interuallo poſt Papirium, Appius decemuir Romæ uiguit.

d ¶APPIVS. De quo ſatis multa diximus in d. §. initium, ſupra eo. quo in legibus conſtituendis nemo fuit præclarior, aſſerendis nemo deterior. Quanquam qui initia uirtutum præbuit, etiam morum exhibere magiſteria, teſte Cypriano, phas fuiſſet.

[a] Poſt hunc [b] Appius Claudius eiuſdem generis maximam ſcientiã habuit: [c] hic Centimanus appellatus eſt, & [d] Appiam uiã ſtrauit, & [e] Claudiam aquã induxit, & [f] de Pyrrho in urbem non recipiendo [g] ſentētiam tulit. [h] Hunc actiones etiam ſcripſiſſe traditum eſt: [i] primum de uſurpationibus, qui liber non extat. [k] Idem [l] Appius Claudius, qui uidetur [m] ab hoc proceſſiſſe, r, literã [n] inuenit, ut pro Valeſijs Valerij eſſent, & pro Fuſijs Furij.

a ¶POST HVNC. Hic textus quaſi ubiq; deprauatus eſt inſcitia librariorum, qui ut ſunt plerunq; indocti, ita cæci iudicio, auſu temerarij, aduenticia ueris immiſcent, ſyncera fœdant, ordinata peruertunt. Hic enim Appius, de quo præſens textus loquitur, non fuit Centimanus appellatus, ſed poſterior Appius, qui & literam r, introduxiſſe, & de iure ciuili ſcripſiſſe, traditur. Et eſſet forte textus uerior, ſi ita locaretur: Poſt hũc Appius Claudius eiuſdem generis maximam ſcientiam habuit, Appiam uiam ſtrauit, & Claudiam aquam induxit, & de Pyrrho in urbem non recipiendo ſententiam tulit. Hunc etiã actiones ſcripſiſſe traditũ eſt, inde Appius Claudius: hic Centimanus appellatus eſt, qui uidet̃ ab hoc proceſſiſſe, primus de uſurpationibus ſcripſit, qui liber non extat, & r, literã inuenit: ut pro Valeſijs Valerij eſſent, pro Fuſijs Furij. Sed ad ueras *A quo r, litera primũ inuenta* pandectas prouoco, interim hæc mea boni conſule, quoad certiora inueneris.

b ¶APPIVS CLAVDIVS. Hic à ſuperiori Appio decemuiro deſcendens, nobilitatis egregius aſſertor fuit, tribunicijsq; & plebeis nouationibus ualidiſſime reſtitit, iuris ſcientia, dicendiq; arte clariſſimus, ita ut Liuius eum iuris & eloquentiæ conſultum lib. x. nominet. Hic cũ cēſor poticios ſacerdotes corrupiſſet, ut ad ſacra Herculis ſerui reciperentur, à numine cæcatus fertur. Sed & Poticiorũ genus defecit, triginta puberibus intra annũ extinctis, Valerius lib. 1. De huius Appij rebus geſtis, Liuius lib. ix. & pleriſq; locis meminit: complures enim annos uſq; ad ultimã ſenectam uixit, ſummis functus magiſtratibus: quatuor filios, quinq; filias, deniq; plures clientelas in ipſa cæcitate tranquille, prudenter, & forti animo regens: ut ſcribit Cice. de ſenectute, & Vale. lib. viij.

c ¶HIC CENTIMANVS. Supra docuimus adulterina eſſe illa uerba & ſubditicia, cũ non iſte Appius, ſed poſterior ille, de quo ſequitur, Centimalus appelletur: nam & nomē centimali in centimanum deprauatur: ut ſuo ordine dicam.

d ¶APPIAM VIAM STRAVIT. Appium hanc uiam à porta Capena uſq; ad urbē Capuam muniendã curaſſe, Iulius Frontinus author eſt. Strabo lib. vi. uſq; ad Brunduſium ſtrauiſſe ſcribit: quod parum refert, propter modicam locorũ diſtantiã. Apud Iuriſconſultum in l. uxorē. §. concubinæ, infra de leg. iij. mentio fit fundi legati in Ap-

pia:ubi Accurs. cū de uia Appia forte nihil cognitum fuit, alternata expositione, pro Appia, mancipia legit, satis improuide. Clodium Milo in Appia occidisse traditur.

e ¶ CLAVDIAM AQVAM. Anienem fluuium significat. Appius enim prædictus cū esset Censor, eam aquā Romam induxit, & propterea censuram sibi contra legem Aemiliam, in quinquennium prorogauit, ut eum aquæductum & uiam Appiam perficeret: author Frontinus. Successu tamen temporis, cū is aquæductus uetustate quassaretur, M. Titio prætori eius reficiendæ negocium datum est. Appiadas deas, Venerem, Pallada, & alias à ueteribus nominatas, Ludouicus Cælius docet, quod ad Cæsaris forum, in quod dicta sit aqua deducta, earum templa erecta fuerint.

f ¶ DE PYRRHO. Is Pyrrhus rex Epirotarū, à Tarentinis contra Romanos in auxiliū uocatus: cū illatis & acceptis bello cladibus, Cyneam legatū ad senatū misisset, ut cōponendæ pacis causa rex in urbem reciperet, iamq; senatus inclinare uideret: Appius ille cæcus, re cōperta, cum præ senio ambulare non posset, sella in senatū uectus, luculenta oratione, ne pace facta Pyrrhus in urbem reciperetur obtinuit: de quo Liuius lib. xiij. Valerius lib. viij. Plutarchus in uita Pyrrhi, & Florus in Epitomis.

Appius Cæcus.

g ¶ SENTENTIAM TVLIT. oratione sua quid faciendum esset, suasit: optabat em̄ & surdus quoque esse, nedum cæcus, ne id flagitij audiret, quod de recipiendo in urbē rege parabatur. Huius Appij meminit l. 1. §. casum, infra de postul.

h ¶ HVNC, Appiū. Nam & in §. postea, supra eo. patuit actiones ab eo scriptas, quas Cn. Flauius scriba suus unà cum libris fastorum toto foro exposuit.

i ¶ PRIMVM. Lege, primus: sed & hæc uerba posteriori Appio adscribenda putauerim, ut supra diximus, adiuncto uerbo, scripsit. Appium enim tertiū à Papirio in iura ciuilia scripsisse, Raphaël Volaterranus testatur. testimonio Iuriscōsulti nostri ad hoc citato, ut credibile sit ueriorem textum Raphaëli contigisse.

k ¶ IDEM. Puto legendum, inde: & ita lego. nec enim sensus aliquis idoneus elicetur. Nam quid referat uerbum, idem? an Appium Cæcum? at tunc uerba sequentia, scilicet qui uidetur ab hoc processisse, non quadrabunt: à quo enim procedere uidetur? an à seipso? sed hoc ridiculum esset. an dices ab Appio decemuiro? at illud Latinæ rei elegantia non patitur. Præterea cum supra dixerat Appium cæcum eiusdem fuisse generis cum Appio decemuiro, quomodo hic sub ambiguo repeteret, quod supra certū posuit? Tu ergo sine trepidatione legas, inde: ut sensus sit: Ab Appio cæco Appium Centimalum processisse, qui r, literam, &c.

l ¶ APPIVS CLAVDIVS. Alium hic Claudium Iurisconsultus adducit, qui inde, id est, ab Appio cæco descendisse uidetur: siquidem ex historijs cognitum est, eundem Cæcum quatuor filios reliquisse, ex quibus Claudiorum familia usq; in Tiberiū Cæsarem, ut docet Suetonius, propagata est: & porrò probabile, eū hic significari Claudium, qui Centimalus à Cicerone lib. iij. Officiorum nominatur: qui tēpore Catonis Censorini Romæ uixit, longo ætatum interuallo post Appium cæcum: quapropter non iniuria, ea quæ de Centimano supra à principio textus nostri scribuntur, huc referenda censui. non autem legendum Centimanum, sed Centimalum. Quid si Centonēm legas? Nam & Gellius Appij cæci filium Centonem nominat, ut qui lib. xvij. L. Liuium poëtam fabulas Romæ docere cœpisse scribat, anno fermè quingentesimo post Romam conditā, Claudio Centone Appij cæci filio, & M. Sempronio Tuditano consulibus. Quod certe (si etiam de nomine parum conueniat) nostram coniecturam, quam supra diximus, multum adiuuat.

Appius Claudius.

m ¶ AB HOC. intellige Appio cæco. Non autem ociose sub ambiguo loquitur Iurisconsultus, cum dicit uideri eum ab Appio cæco processisse: cū enim, ut Suetonius in uita Tiberij, & Q. Asconius prodidere, duæ fuerint Appiorum familiæ, patricia & plebeia, dubitare Iurisconsultus potuit, an hic Centimalus ab eo qui patricius erat, an à plebeio processerit.

n ¶ INVENIT, Si Raphaëli Volaterrano credendum sit, is posterior Appius, non ille

cæcus

cæcus,r,pro,s,introduxit;dicit enim ita in digestis scribi:ut uerisimile putem ex ueris textibus ea fundari,quæ supra scripsimus.

Fuit post eos maximæ scientiæ [a] Symphronius, quem Pop.Ro. [b] Sophon appellauit:[c] nec quisquam ante hunc hoc nomine cognominatus est. [d] C.Scipio Nasica,qui [e] optimus à Senatu appellatus est:cui etiam [f] publice domus in [g] sacra uia data est,quo [h] facilius consuli posset.

[a] ¶ SYMPHRONIVS. De hoc uiro nihil me legere memini;uerisimile tamen est,magnum fuisse, qui præclaros bonoris titulos meruerit, quid tamen si Sempronium legas? Nam plures Romæ,& præcipue duos illustres Sempronios,Longum & Tuditanum fuisse uiros consulares,Liuius tum alibi,tum lib.xxxix.scribit. Coniecturã adiuuas,quod hi tempore Catonis Porcij,& Scipionis Nasicæ fuere: scribitq; Liuius loco prædicto,quosdam Romanorum scientia iuris,Catonem uero uersatili ingenio ad summa prouectũ. Supra adnotauimus M.Sempronium Tuditanũ cum Appio Centone consulem fuisse.

[b] ¶ SOPHON. Textus communiter habent sophin:sed sophon legi,etiam alijs placuit.Domitius in Martialẽ adnotauit, Græcos cum alicuius scripta uel legerent,uel audirent, assentando subiecisse sophos, id est sapiens,uel doctus est:hinc mos tractus,ut qui impẽsius laudaretur, sophos diceret. Martialis, Quod tam grande sophos clamet tibi turba togata,Non tam Pomponi cœna diserta tua est. Iudæorum doctores,à plebe sophi,id est sapientes, teste Hieronymo ad Algasiam,olim nominati sunt.

Sophos.

[c] ¶ NEC QVISQVAM. Intelligo neminem ex Romanis ante hunc Sempronium ea laude honoratum, ut Sophos ei acclamaretur:uerum septem illa Græciæ lumina, Thales,Bias,Solon,& alij, multo ante sophi, id est sapientes, nominati sunt.

[d] ¶ C. SCIPIO NASICA. Credo corrupte Caium legi:nam teste Liuio,Plinio,& cæteris,prænomine P.nominatus est,quem Valerius togatæ potentiæ clarum lumen nominat,eiusq; res gestas pulchre magnificat. Scipionum autem familiam, à Scipione, id est baculo nominatã,Macrobius scribit:quod Cornelius patrem luminibus carentem pro baculo gerebat:insignis filij in parentem pietas.

[e] ¶ OPTIMVS. Apud Liuium lib.ix.tertiæ Decadis scribitur, Romanos cum matrẽ Idæã aduecturi essent, ab oraculo Apollinis iussos, eam optimo uiro inter Romanos committi hospitio,communiq; patrum conscriptorum sententia,P.Scipionem filium eius,qui in Hispania ceciderat,adolescentem necdum quæstorium,optimum fuisse iudicatum.Plinius in libro de uiris illustribus: P.inquit Scipio Nasica,uir optimus iudicatus, matrẽ deûm hospitio excepit. quod & cum laudis præconio Solinus celebrat, asserens hoc patrum iudicio luculenter ostendi, admirandam fuisse eius dexteritatem quod in florentissima urbe inter multa nobilium milia unus inuentus sit,qui sanctitate cæteris præmineret. Hic Nasica diem certas discreuit in horas: siquidẽ ante illum uix uesper erat disiunctus ab ortu, ut Sabellicus cecinit. Porrò Nasica,teste Augustino li. 1.de ciuitate dei,cum esset pontifex Max.theatrum constitui uetuit,ne Græca luxuria obreperet ad uirtutem Romanorum labefactãdam.deniq; is Tib. Gracchum Remp. uarijs seditionibus euertere pergentem, auxilio bonorum interfecit, reiq; publicæ libertatem restituit: sed ab ingrata patria Pergamum sub specie legationis in exilium missus est: author Valerius lib.v.Habet hoc insigne, hoc præcipuum iuris scientia, si iusto fine discitur, ut uirtutes uel reddat illustriores, quas inuenerit: uel non inuentas uelut manu introducat: sed sæpe fit, ut quæ in medium utiliter à doctis consulta sunt, parum grate recipiantur. Tu uide ne in causa sit,quod sanctitas legum,iniquissimorũ corruptione aduocatorum ad quæstum prostare cernitur,apud quos aliquando pluris fiunt Speculatoris technæ,quàm elegans textuum synceritas. Sed quæ eis cum textibus communio sit,quos sæpe non intelligunt?

Scipio Nasica.

f ¶ PVBLICE. Plinius de uiris illustribus, Scipionem scribit eloquentia primum, iuris scientia consultissimum fuisse, & ingenio sapientissimum, & proinde corculum uulgo nominatum. Ex quibus facile colligi poterit domum ei publice datam, ex qua commodius adiretur. Ingens olim erat honor, si cui publice domus daretur, quem tamen honorem paucissimi consecuti sunt. Valerio domus publice ædificata fuisse traditur: sic & Ciceroni, & Claudio necdum imperatori, domus amissæ, publicis impensis sunt restitutæ: authores Asconius, Suetonius.

Sacra uia. g ¶ SACRA VIA. Per hanc uiam augures in arcem profecti inaugurabant, sacra Romanorum in Capitolium per eam uehebantur: sed & triumphātes in Capitolium hac uecti sunt, ideo sacra dicta: authores Varro & alij. Festus ideo sacram dici autumat, quod in ea fœdus initum sit inter Romulum & Tatium regem Sabinorum. Olim cæsar sacram uiam, uelis à domo sua in cliuum usque Capitolinum intexuit. Porrò Vitellius, deficiente suo imperio, per totum sacræ uiæ spacium, inter magna rerum & uerborum ludibria, in forum tractus est: author Suetonius.

h ¶ FACILIVS. Colligit hic Bald. domos Doctoribus commodas locari, ut adiri facile & cōsuli possint. Cicero in oratione quadam, domū suā omnibus patuisse gloriatur.

[a] Deinde Q. Mutius qui ad Carthaginenses missus legatus, cum essent duæ [b] tesseræ positæ, una pacis, altera belli: arbitrio sibi dato, utram uellet referre Romam: utramque sustulit, & ait: Carthaginenses petere debere, utram mallēt accipere. Post hos fuit [c] Tib. Coruncanus, ut dixi, qui primus profiteri cœpit: cuius tamen [d] scriptum nullum extat, sed responsa quamplura, & memorabilià eius fuerunt.

Locus restitutus. a ¶ DEINDE Q. MVT. Q. Fabius lege, non Mutius: nam de Mutijs tempora non quadrant. Au. Gellius lib. x. à Q. Fabio imperatore Romano, epistolam ad Carthaginenses, & cum ea hastam & caduceum, belli & pacis signa missa scribit: data optione, utrum eligerent: eosque neutrum eligere uoluisse, sed Fabio arbitrium eligendi reliquisse. M. autem Varro, non hastam & caduceum: sed tesserulas, in quibus simulacra horū signorum fuerint, Carthaginem demissa tradidit: ut Gellius loco prædicto adnotauit. Hāc tamen historiam aliter tradidere, T. Liuius lib. 1. tertiæ Decadis, & Florus in Epitomis. Secundi enim belli Carthaginensis initio, cum Saguntus ab Hannibale obsideretur, Q. Fabium, cum cæteris legatis, Carthaginem missum, eumque cū de fœderibus ruptis quereretur, & à Carthaginensibus aliæ ex alijs causis necterentur: dixisse narratur, Suo se sinu bellum adferre uel pacem, utrum eligant. & cum Carthaginenses ei arbitrium, uel pacem, uel bellum eligendi dedissent: excusso togæ gremio, bellum effudisse, & uelut præsente iam classico, omnia horrore compleuisse: adeò inter se parum conuenit historicis.

Tessera. b ¶ TESSERAE. Signum intellige, quo cognoscitur, bellū ne, an pax deferatur. est & symbolum bellicum, quod in aciem prodeuntibus dabatur, ne confusione distraherentur, & ut inter se ab hostibus cognoscerentur: testis Ser. super illud Verg. in septimo: It bello tessera signum. Eas Palamedes inuenisse scribitur: de quo Sabellicus: At belli signum, uigiles, & tessera magni Sunt Palamedis opus, statuitque hæc pergama circum Dux ille. Denique tesseram frumentariam dicimus: quam qui ostendebat, in urbe Roma frumentū pro portione accepit. Accur. in l. mortuo boue. §. 1. infra de leg. ij. intelligit per tesserā uas, quo soli ciues Romani frumentū metirētur. quæ expositio tā imperita quàm falsa, causam dedit, ut ibi gloss. parum utilis extenderetur. Pari errore

Erasmus. labit in l. sed & si susceperit. §. 1. de iudi. Scribit quoque Erasmus ille Roterodamus, uir doctissimus, antiqui moris fuisse hospitibus tesseram dari: quam qui attulisset, pro hospite agnoscebatur: & qui ius hospitij uiolasset, tesseram confregisse diceretur. quod & Budæus in suis elegantiis, adnotationibus late tractat. Nos supra tesseram, publicæ

securitatis

securitatis pro eo nominauimus, quod uulgus saluum conductum dicit. Non ignoro apud Martialem & alios, tesseras usurpari pro taxillis lusorijs; sed ea extensius prosequi Grammaticorum fuerit.

c ¶ TIB. CORVNCANVS. Supra attigimus, quid de Coruncanis apud scriptores inuenerimus.

d ¶ SCRIPTVM. Hic Coruncanus Socratem imitatus, qui ipse cum moralia praecepta traderet, scholámque morali philosophiae aperuisset, nihil post se scripti reliquisse traditur.

Deinde Sex.[a] Cecilius, & frater eius P. Aelius [b] ac filius, & [c] P. Attilius, maximam scientiam in profitendo habuerunt, & [d] duo Aelij etiam consules fuere. Attilius autem primus á populo [e] sapiens nominatus est. [f] S. Aelium etiam [g] Ennius laudauit, & extat illius liber, qui dicitur Tripartita, qui liber ueluti cunabula iuris continet. Tripartita autē dicitur, quod [h] lege xij. tabul. praeposita iungitur interpretatio, deinde subtexitur legis actio: eiusdem esse tres alij libri referuntur, quos tamen quidam negant eiusdem esse.

a ¶ CECILIVS. corrige, Aelius: nam tota series textus nostri de Aelijs loquitur: est & P. Aelius frater huius Sexti per Iurisconsultum adducatur, & eosdem duos Aelios consules fuisse scribatur. Denique Cecilius plusquàm centum annos post Aelios iura professus est, ut alio loco dicam.

b ¶ AC FILIVS. Magna felicitas est si à patre claro filius non degeneret. Suauia etiā studia (ut inquit Philostratus in Sophistis) illa sunt, quae à parentibus & maioribus insunt: meliores quoque artes, quae haereditario iure comparantur: quamuis eo plerumque infortunio premantur uiri splendidi, ut sui similes filios non relinquant. Hoc enim Ciceroni, hoc Q. Hortensio, hoc Herodi Atheniensi, hoc alijs euenisse compertum est. Epaminundas dux Thebanus clarissimus uxorem ducere noluit, ne filium sustolleret, Pelopidae exemplo deterritus, quod uir clarus infamem filium genuerit: testis Aemilius. Aelianus sophista apud Philostratum, liberorum procreandorum opera se nunquam oblectatum fuisse praedicare solebat. Augustus cum infeliciter ei filiae cederent, Vtinā ait, sine uxore esse, & sine liberis mori liceret. Euripides felicem dicebat orbitatem, liberis caruisse. Cesellius quia orbus erat, liberrime in tēpora sua inuectus est: ut post dicetur. Protagoras apud Platonē Socrati prolixo sermone disserit, qua nam ratione fiat, ut bonorum patrum mali sint filij. Alibi Socrates apud Platonem lib. iij. de Legibus, eam labem, indulgentiae matrū acceptam refert. Vtrosque Strozas patrē & filium, nobilissimos poetas nouimus: ita & Celsi pater & filius Iurisconsulti clarissimi fuisse scribūtur, ut in fine legis nostrae patere poterit. Heliogabalus imperator, uel potius imperij colluuies, filios se nolle dicebat, ne quis ei frugi contingeret. *Boni parentis mali filij.*

c ¶ P. ATTILIVS. De hoc nihil comperi. Attiliorum tamen familiam claram fuisse constat, de quibus saepe fit mentio apud historicos. nam & Attilij Reguli, & M. Attilij Glabrionis, aliorumque uirtus non est in obscuro.

d ¶ DVO AELII. intellige Sextum & P. fratres supra nominatos.

e ¶ SAPIENS. Sed quomodo Attilius à Po. Ro. primo sapiens appellatus est, cum supra in §. fuit post eos, Symphronium, uel Sempronium, Po. Ro. Sophon, id est sapientem appellauerit? Nodus mihi inexplicabilis uidetur, nisi dicas Symphronium ab eminentia uariarum disciplinarum Sophon, eo fine appellatum, quo septem sapientes Sophi dicebantur: hunc autem Attilium, sapientiae ciuilis titulum inter alias doctrinas praecipue meruisse. *Nodus indifficilis.*

f ¶ S. AELIVM. Qui supra in textu deprauato, S. Cecilius scribebatur. Aeliorum familiam nobilem & uetustam fuisse, caeterum pauperem, Valerius lib. iiij. scribit, ita ut xvi. eius familiae unam domum habitarint. Catus Aelius cum in fictilibus prandisset,

legatos Etolorum uasa argentea offerentes repulit: testis Plinius lib. xxxiij. Sextum tamen Aeliũ, de quo text. noster, uirũ fuisse legalis sciētiæ peritissimũ, apud omnes constat: cuius Cicero in primo Tusculan. & in primo de Oratore, alibiq; sæpe meminit.

Ennius poëta. g ¶ ENNIVS. A Rudijs oppido Salentinorũ ortus est: Eusebius Tarentinum facit. Epicus poëta primus Latinorum, ut opinatur apud Horatium Porphyrio, heroica attigit. in Auentino colle domum habuisse dicitur, tenui adeò uictu, ut unius ancillæ ministerio contentus fuerit, cum tamen amicos habuerit clarissimos urbis principes Catonem & Scipionem Africanum, in cuius etiam sepulchro tumulatus fuisse traditur. qui eum Romã duxerat, cum quæstor Sardiniam obtinuisset: quod Aemilius nõ minoris quàm quemlibet amplissimum triumphum æstimauit. Is dum uino nimium indulsisset, teste Sereno, in articularẽ morbũ incidit, alioquin uir fide, modestia & probitate conspicuus: & ut ipse de se carmine scripsisse dicitur, doctus erat, fidelis, suauis, homo facundus, suoq; contentus, secunda loquens, in tempore commodus, & uerborum uir paucorum, multa tenens antiqua sepulta, qui & loqui & tacere posset. Vergilius cum carmina ex libro Ennij uersaret, interrogatus quid faceret: Aurum, inquit, ex stercore colligo. ita diuite, diuinoq; ingenio Ennius fuit: sed ut ea erat ætas, latino du-

Quintilianus. riusculo. Quintilianus poëtam Ennium pari ueneratione colẽdum statuit, qua sacros uetustate lucos, in quibus grandia & antiqua robora, non tantã habent speciem, quantam religionem. Huius Ennij de supradicto S. Aelio præconium insigne fuit, cum diceret: Egregie cordatus homo S. Aelius Catus, testis Cicero in primo Tuscu. & alibi.

b ¶ LEGE XII. TAB. In hac tripartita, primo legis xij. tab. textus proponebatur, deinde eius interpretatio, & post actio legis: hoc est, quomodo lege agi possit, ne formulis neglectis causa caderet. quas tamen formulas sublatas fuisse supra scripsimus. Crassus apud Ciceronem 1. lib. de Oratore, quosdam commentarios S. Aelij memorat.

Hos sectatus ad aliquid est [a] Cato, deinde M. Cato princeps [b] Portiæ familiæ, [c] cuius & libri extant: sed plurimi [d] filij eius, [e] ex quibus cæteri oriuntur.

a ¶ CATO. Hunc textum deprauatum esse uereor: nam ante eum Catonem, qui Portiæ familiæ princeps fuit: nullus alius Cato præcessisse legitur: nisi pro eodem legas, quod scilicet Cato hos sit sectatus, deinde M. Cato, id est, qui deinde M. Cato nominatus, & Portiæ familiæ princeps, hoc est primus fuit.

Cato Portius. b ¶ PORTIAE. Is senior Cato primus inter Catones fuit, qui Portius cognominatus, familiæ suæ cognomen reliquit: ortus municipio Tusculano, hortatu L. Valerij Flacci Romam demigrauit, in foro esse cœpit, xvij. annos natus militauit: Ennio præceptore, literas Græcas senex didicit: is Cato censor cum L. Valerio ei potestati seuere præfuit: nam in complures nobiles animaduertit, multasq; res nouas in edictum addidit: ut luxuria quæ iam pullulare cœperat, reprimeretur: suscepit plurimas inimicitias: à multis etiam tẽtatus, non modò nullum detrimentũ existimationis fecit, sed quoad uixit, uirtutum laude creuit: nam ab inimicis quater & quadragies capitis accusatus semper fuit absolutus. Agricola solers, peritus Iurisconsultus, magnus imperator, Orator probabilis, & cupidissimus literarum fuit. Tria detestari solebat, arcanum aliquod fœminæ credere: item naui transijsse quo pedibus iuisset, & porrò si qua dies ei per incuriam effluxisset. In mancipia senio debilitata rigidior fuit, quippe qui ea ut bruta animalia domo eijceret. quo nomine male audijt, parcus admodum & frugalis.

Tria à Catone detestata.

Catonis sententia. Eius hæc egregia sententia ad senatum pro Rhodiensibus fuit: Aduersæ res, inquit, se domant, & docent quid opus sit facto: secundæ res lætitia transuersum trudere solẽt à uero cõsulẽdo & intelligẽdo. Hæc & plura ex Aemilio Probo, Plinio, Plutarcho, Aulo Gellio. Titus Liuius lib. xxxix. tantam uim animi, ingenijq; Catoni fuisse scribit, ut quocunq; loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus uideretur: nullam artem neque priuatæ, neq; publicæ rei ei defuisse, urbanas rusticasq; iuxtà calluisse: uersatile ingenium ita ei ad iuris scientiam, ad eloquentiam, ad rem militarẽ fuisse, ut natum ad id unũ

diceres,quodcunq; ageret: summum imperatorem,iuris peritissimum, eloquentissimum extitisse:& multa præclara alia de eo subsequuntur.

c ¶CVIVS ET LIBRI EXTANT. Eius Catonis, de quo iam meminimus, aliquos iuris ciuilis libros fuisse, Cicero testis, apud quem 1. lib. de Oratore, Antonius dissérit, Catonis & Bruti libros non generalia, sed per singulas personas singula iura complecti: quod certe posterior ætas non est secuta, sed generaliter iura constituuntur. l. iura. infra de legi. Accur. tamen in l. mutus. §. 1. infra de procur. non improbabiliter opinatur edictum super procuratoribus ideo prohibitoriũ esse, quod certæ personæ prohibeantur, quamuis aliâs edicta generaliter, non in personas certas proponi soleant. Et ita nuper Guilielmo Rietheimer acri & subtili ingenio adulescenti, auditori nostro amantissimo respondimus, cuius olim nomen cum primis enitebit in iure ciuili adserendo, si rectà, ut cœpit, pergat.

d ¶FILII EIVS. In genitiuo legas periculo meo, ut sensus sit: plures fuisse liberos filij eiusdem Catonis. Nam ut ex Apollinari apud Gellium lib. xiij. discimus, Cato senior duos habuit filios matribus diuersis, & ætate longe dispares: alterum maiorem, qui prætor designatus, patre uiuo mortuus est, & egregios de iuris disciplina libros reliquit. Hũc Pomponius noster significauit, cum dicit filium Catonis senioris plurimos libros reliquisse: Alterũ prædictus Cato Portius iam senex ex filia Salonij scribæ eius sustulit, Salonianũ nominatũ: cuius pronepos fuisse scribitur M. Cato Stoicus, qui se bello ciuili Vticæ interfecit. Ergo si quid iuris ciuilis à Catonibus extiterit, non à M. Catone Vticensi, cui ut Stoico philosopho nihil cum iure ciuili commune fuit, sed à maiore filio M. Catonis censorini prodijt. Proinde quod in l. iij. §. Cato. infra de uer. oblig. uerba Catonis recitantur, non est Vticensis Cato, sed prior censorini filius intelligendus: licet Ludouicus Bologninus eundem textum non sine inuisa uerborum pompa, tanquam intempestiuus & male cautus nouator, Vticensi adscribat, tam non uere quàm imperite: sed totum eum textum Bologninus non intellexerat, ut late probauimus per glossas nostras, quas ad d. §. Cato. propter nouum textum, & adiecimus & publicæ legimus. *Cato Stoicus.*

e ¶EX QVIBVS, libris Catonis: ut sit sensus, ea quæ à cæteris sunt Iurisc̃osultis conscripta, ortum & radicem ex dictis libris accepisse.

Post hos fuerunt [a] Publius Mutius, [b] Brutus & [c] Manilius, qui fundauerũt ius ciuile: ex ijs Publius Mutius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres: & extãt [d] uolumina scripta, Manilij monimenta. [e] Illi duo cõsulares fuerũt, Brutus prætorius, Publius aũt Mutius etiã [f] pontifex maximus.

a ¶PVBLIVS MVTIVS. Credo Quintum Scæuolam augurem intelligi, quem disciplinæ iuris ciuilis eruditissimum esse, Crassus apud Ciceronem dicebat: quem & Cicero iuuenis audiuit, ab eiusq; latere non discessit: ut idem in libro de Amicitia in principio, & in libro de claris Oratoribus ad finem testatur. Publiorum & Mutiorum nomina, Scæuolis adiecta fuisse non est ignotum. Is porrò Scæuola apud Ciceronem in libris de Oratore, iura ciuilia in sua familia, sine ulla eloquentiæ laude uersari dicebat: quod & Velleius testatur, qui Q. Mutium iuris scientia quàm propriæ eloquentiæ nomine celebriorem fuisse scribit. Et erat sanè ciuilis sapientiæ tanta in eo eminentia, ut Crassus apud Ciceronem, eius ianuam & uestibulum, ciuitatis oraculum prædicaret. Traditur fuisse arctissimus iuris obseruator, qui ita uerbis scriptæ legis hæsit, ut aliquã do æquitatem oppugnare uideretur: ut est Cicero testis in oratione pro Aulo Cecinna. Denique cum Gracchiana seditione penè ad Reipub. interitum gliscente, censuisset senatus, ut Mutius tum consul armis Rempub. tueretur, negauit se quicquam ui esse acturum. Quo tempore pulcherrimam rem Scipio Nasica etiam priuatus ausus est (ueritus enim nedum consul iuris ordinem sequi pergeret, imperium cum legibus corrueret) sublata dextra proclamans, qui Rempub. saluam uellent, se sequerentur.

Gracchum cum scelerata factione ui oppressit. Apud Aulũ Gellium lib. iij. scribitur, Q. Mutium dicere solitũ, mulierem quæ Calendis Ianuarijs apud uirum esse cœpisset, usurpatam non esse, si ante quartum diem Calend. abijsset: quod necesse foret nouam nuptam trinoctium usurpari. Quo loco adnotauimus usurpare, pro interrumpere: ut sic tribus noctibus noui matrimonij cohabitatio interrumperetur: quod facit ad intellectum l. ij. de usuca. quam ex uetustissimis legibus xij. tab. fundari uideas. Fuit & Q. Mutius Scæuola pont. maximus, quem ipsum Cicero audiuit, & qui factione Mariana, aram Vestæ amplexus, interfectus traditur: quod postea dicetur.

Intellectus ad l. ij. de usucap.

b ¶ BRVTVS. Decium Brutum uirum prætorium tres in iure ciuili libellos reliquisse, Crassus per facetiam memorat, apud Ciceronem secundo de Oratore: ubi de genere facetiarum agitur. Brutorũ familiam Romæ claram & nobilẽ fuisse nemo ignorat.

c ¶ MANILIVS. Huius Marci Manilij meminit Antonius apud Ciceronẽ in primo libro de Oratore, dum S. Aelium, Marcum Manilium, & P. Mutium in genere Iurisconsultorum adducit. Cicero porrò in libro de claris Oratoribus, hunc Manilium copiosiorem fuisse P. Scæuola, nec multo minus prudentem scribit. Eius Manilij meminit etiam Cicero lib. iij. de Oratore, ubi Crassus dicit se uidisse transuerso foro ambulantem, ut sic ciuibus omnibus consulendi sui copiam faceret: ad eumq́ & Sext. Aelium, non solum de iure ciuili, uerum de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni deniq́ negocio, aut officio, relatum fuisse. Manilium senatorem maximum fuisse, Plinius lib. x. scribit, c. ij. togatorumq́ diligentissimum, nobilem doctrinis doctore nullo.

d ¶ VOLVMINA SCRIPTA. Dicit uolumina scripta extare, quæ sint monumenta Manilij, ut sic per interpretationem, seu tepexegesim, hæc oratio intelligenda ueniat.

τεπεξήγησις

e ¶ ILLI DVO. Intelligas Brutum & Manilium, consulares, id est, fuisse aliquando consules, aut de ordine eorum, ex quibus cõsules legerentur. Ita & Brutum prætoriũ fuisse dices. Cicero in lib. de claris oratoribus, Pisonem tribunum plebis legem repetundarum primum tulisse scribit, Catone censorino, & M. Manilio Coss.

Consularis.

f ¶ PONTIFEX MAXIMVS. Scæuolis peculiaris hæc dignitas fuit, ut Pontifices maximi crearentur.

[a] Ab ijs profecti sunt [b] Publius Rutilius Ruffus, qui Romæ [c] consul & Asiæ [d] proconsul fuit, [e] Paulus Virginius, & [f] Quintus Tubero [g] ille Stoicus [h] Panæ auditor, [i] qui & ipse consul: etiam [k] Sextus Pompeius [l] Cneij Pompeij [m] patricius. Fuit & eodẽ tempore [n] Cælius Antipater, qui historias conscripsit, sed [o] plus eloquentiæ, quàm scientiæ iuris operam dedit: etiam [p] Lucius Crassus frater Publij Mutij, qui Mutianus dictus est, [q] hunc Cicero ait Iurisconsultorum disertissimum.

a ¶ AB IIS. A superiorum Iurisconsultorum doctrina hos sequentes profectos esse Pomponius docet.

P. Rutilius Ruffus.

b ¶ PVBLIVS RVTILIVS RVFFVS. Is, ut docet Cicero in libro de claris oratoribus, in tristi quodam & seuero genere dicendi uersatus est, multaq́ industria floruit: quæ ideo gratior fuit, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinuerit. Eius orationes fuisse ieiunas, multa tamen præclara de iure scripsisse: doctum enim uirum, & græcis literis eruditum, Panætij auditorem, & propè perfectum in Stoicis, Cicero loco prædicto tradit: quod & idem Cicero in lib. iij. Officiorum testatur. Eius Rutilij mentio fit in l. iij. ad fi. infra de pœn. leg. ubi is Iurisconsultus, ligna & carbones, quæ non uendendi causa parata essent, pœnoris nomine contineri uoluit.

c ¶ CONSVL. Valerius Maximus lib. ij. Rutilium consulem cum seruis fugitiuis in Sicilia bellum gessisse scribit, quo bello Q. Fabium, quod arcem in Sicilia amiserat, expulisse traditur.

¶ PRO-

d ¶PROCONSVL. Liuius libro lxx. ut ex epitomis colligitur, P. Rutilium summæ innocentiæ uirum, non quidem proconsulem, sed proconsulis legatũ C. Marij fuisse scribit: qui cum à publicanorum iniurijs Asiam defendisset, & propterea ab eis postea Romæ accusaretur, ab equestri ordine, qui tunc iudicabat, iniuste damnatus, in exilium abiuit: author Liuius loco præallegato, & Valerius lib. ij. à quo tamen exilio, cum post per Syllam reuocaret, redire noluit: quod Seneca in Epistolis, & in sexto libro de Beneficijs, Valerius lib. ij. & alij, egregia laude prosequũtur. Hic armorum tractandorum artem & rationem magis quàm antea accuratam militibus tradidit, ut idem docet Valerius.

e ¶PAVLVS VIRGINIVS. Nihil de hoc comperi. Famium inuenio apud Ciceronẽ in lib. de claris Oratoribus.

f ¶QVINTVS TVBERO. Is de Aeliorũ familia processit, Pauli Aemilij ex filia nepos, quem Cicero in lib. de claris Oratoribus, nullo in oratorum numero, sed seuerũ, congruentemq́ue cum disciplina Stoica, quam colebat, uita & oratione durum, cæterũ constantem ciuem & fortem, in dicendo mediocrem, disputando doctissimum fuisse scribit. Aelium Tuberonem de officio iudicis scripsisse, docet Aulus Gellius. Q. Tubero

g ¶ILLE STOICVS. Per emphasim quandam Stoicus nominatur: eandẽ enim sectã ita obseruabat arcte, ut penè inciuilis redderetur. Is enim à Q. Fabio maximo, qui epulum populo Romano daturus erat, rogatus ut triclinium sterneret, lectulos ligneos pellibus hœdinis strauit, & pro uasis argenteis terrea ex Samo exposuit: quæ res eũ prætura deiecit, quasi per huiusmodi philosophicas uelut sordes, Romani nominis splendor obtereretũ: authores Cicero in oratione pro Murena, & Valerius Maximus lib. septimo. Cæterum Seneca ad Lucilium, philosophicam hanc frugalitatẽ magnis laudibus celebrat. Scribitur & Quintum Tuberonem, quem cognomento Catũ Aelium appellitant, tanta abstinentia insignem fuisse, ut uasa fictilia sua argento Aetolico sibi oblato prætulisset: ut author est Valerius lib. iiij. & Plinius lib. xxxiij. incertum an is, an alius Tubero fuerit. Traditur porrò Cælium Tuberonem, cum crederetur mortuus, & iam cremandus igni imponeretur, à rogo reuixisse, Plinius lib. vij. Fuit & Lucius Tubero prætor, ingenti in rempub. ardore: ei enim in foro pro tribunali iura redденti, eiusq́ue capiti cum Picus Martius insedisset, & ab auguribus prædiceretur, eam auem, si seruaretur, populo Romano interitum: at si necaretur, prætoris uitæ periculũ allaturam: auem discerpsit, author Plinius lib. x.

h ¶PANSAE AVDITOR. Quem Pansam Iurisconsultus nominet, nõ satis accipio: de Pansa enim qui cum Hircio consul erat, quo tempore bellum ciuile cum Antonio uiguit, sentire non potuit: utpote quod is multo annorum interuallo post hunc Q. Tuberonem Romæ floruit, quem & bello quàm literis clariorem fuisse constat. Non igitur Pansæ, sed Panætij legendum puto: ut intelligatur, Tuberonem Panætij fuisse auditorem. Quo enim tempore Rutilius Panætium Stoicum philosophũ audiuit, ut supra diximus, etiam Tubero ille noster Stoicæ disciplinæ operam dedit, ut uerisimile sit utrosque eodem præceptore usos. Nam & auunculus Tuberonis Scipio Africanus Panætio operam dedisse legitur.

i ¶QVI ET IPSE CONSVL. Intellige Quintum Tuberonem: licet de suo consulatu nihil compererim.

k ¶SEXTVS POMPEIVS. Defectu premi textum nostrum non dubites. sic enim scribitur, etiam Sextus Pompeius Cneij Pompeij patricius. nihil ex his uerbis nisi portenta elicias, quod quisq; uel mediocri ingenio nouerit. Ego autem fretus Ciceronis authoritate in libro de Claris oratoribus, sic lego: Sextus Pompeius Cneij Pompeij frater. M. Drusus patricius, ut sic tribus repositis uerbis, candor & claritas adsit textui. Sextum enim Pompeium Cneij fratrem fuisse Cicero scribit, qui eum præstantissimo claruisse ingenio, ad summamq́ue iuris ciuilis perfectam scientiã contulisse docet: Marci autem Drusi in eodem libro, cum Curione & Fusio meminit. Text. mancus.

l ¶ CNEII POMPEII FRATER. ut ego lego. Cneios alios inuenio, patrē & filium. Ille de Picentibus triumphauit: hic partibus Syllæ adhærens, & successu temporis per multa præclara facinora illustratus, nomē magni accepit: quem tandem famigerata illa Pharsalica pugna à cæsare uictum, satelles Aegyptij regis interfecit.

m ¶ PATRICIVS. Ociose hic nomen patricij ponitur, nisi suppleas de Druso, ut supra notauimus.

n ¶ CAELIVS ANTIPATER. Cicero in lib. de claris Oratoribus, Lucium Cælium Antipatrum scriptorem pro ea ætate luculentum, iuris ualde peritum, multorum etiā, ut Lucij Crassi, magistrum fuisse narrat. Fuit & Antipater Tyrius Stoicus, Catonis Vticensis præceptor, ut Plutarchus author est.

o ¶ PLVS ELOQVENTIAE. Quorum non parum multos hodie inuenias: in quibus cum legalia studia sint solida ad unguem, & ornata ad eminentiam, eloquentiæ tamen ornamentis uidentur concedere. Bonifacius Amerbachius deliciæ nostræ, philosophia, alijs'que elegantioribus doctrinis græce & latine spectatus, tametsi nostra auditoria consectetur cum laude, sit'que in inuestigandis legum arcanis diligens, in cognoscendis acutus, humanioribus tamen illis eloquentiæ studijs priores partes daturus esse præsumitur. Accursius hic, nescio quem Vaccæpedem, ad cuius nomen inhorrescimus, hominem (ut credo) barbarum, Antipatro parum accommodate contulit.

p ¶ LVCIVS CRASSVS. filius erat Publij Licinij Crassi, qui Licinius cum ex P. Mutio natus esset, ut docet Cicero, forte hic iunioris Mutij frater dicitur. hunc Cicero & perornatum & breuem, eiq; in differendo summam grauitatem, mirā explicationem, argumentorum'q; & similitudinum, si quādo de iure ciuili, de æquo & bono disceptaretur, insignem fuisse scribit. Erat autē auditor Cælij Antipatri, ut supra meminimus.

q ¶ HVNC. Intelligas P. Mutium. Cicero enim in lib. de claris Oratoribus, cū Crassum, Antonio illi magno Oratori comparasset, postea de eodē & Q. Scæuola loquēs, ipsum Crassum eloquentium iurisperitissimum, Scæuolam uero iurisperitorum eloquentissimum nominabat: quod hic Iurisconsultus recensuit. Plinius lib. xxxiij. scribit L. Crassum oratorem, duos scyphos Mentoris artificis manu cælatos, sestertijs centū habuisse, eis tamen propter uerecundiam usum non fuisse.

Post hos Quintus [a] Mutius Publij filius, pontifex maximus, ius ciuile primus constituit, [b] generatim in libros decem & octo redigendo. Mutij auditores fuerunt complures, sed præcipuæ authoritatis [c] Aquilius Gallus, [d] Balbus Lucilius, [e] Sextus Papirius, [f] Caius Iubentius: ex quibus [g] Gallum maximæ authoritatis apud populum fuisse Seruius dicit. Omnes tamen hi à [h] Seruio Sulpitio nominantur, alioqui per se eorum scripta non talia [i] extant, ut ea omnes adpetant: deniq; nec uersantur † omnia scripta eorum inter manus hominum: sed [k] Seruius libros suos compleuit, per cuius scripta, ipsorū quoq; memoria haberetur. Seruius autem Sulpitius, cum in causis orandis primum locum, aut pro certo post M. Tullium obtineret, traditur ad consulendum Q. Mutium de re amici sui peruenisse: † cumq; eum sibi de iure [l] respondentem [m] parum intellexisset, iterum Q. Mutium interrogasse, & à Q. Mutio responsum esse, nec tamen percepisse: & ita obiurgatū à Q. Mutio: namq; eum dixisse, [n] turpe esse patricio & nobili uiro, & causas oranti, ius in quo uersaretur ignorare: ea uelut contumelia Seruius tactus, [o] operam dedit iuri ciuili, & plurimum eos, de quibus locuti sumus, audiuit, † [p] instructus à Balbo Lucilio: instructus autem maxime à Gallo Aquilio, qui fuit [q] Cercinnæ. Itaq; libri complures

† omnino

† cumq; sibi respondisset de iure & Seruius parum intellexisset, iterum &c.

† institutus

plures eius extant Cercinnæ confecti: [r] hic cũ in legatione periȷsset, ſtatuam ei populus Romanus pro roſtris poſuit, hodieq́; extat [s] pro roſtris Auguſti. Huius uolumina complura extant, reliquit aũt propè centũ & octoginta libros.

a ¶ QVINTVS MVTIVS. Eius ſæpe Cicero meminit: nam & eundem audiuit poſt mortem Publij, ut in d. libro de Amicitia, in lib. de claris Oratoribus, & alibi. Hic porrò eſſe is Scæuola credit̃, qui factione Mariana, aras Veſtæ cõplexus, interfectus eſt, de cuius interitu Florus in Epitomis: Cicero in d. lib. de claris Oratoribus ad fi. item in oratione pro Sexto Roſcio: & deniq; in tertio lib. de Oratore ad prin. meminerunt. Appianus eum in ſenatu interfectum cũ Domitio, amborumq́; corpora edicto Marij, fluuio immerſa, lib. primo ſcriptum reliquit.

b ¶ GENERATIM. id eſt, per genera quædam. Verg. in Georgicis: Quare agite, & proprios generatim diſcite cultus. Dion in uita Adriani, generatim pro generaliter uſurpat dicens: Nunc quæ generatim fecerit, quatenus eorũ meminiſſe licet, &c. Intelligas igitur in propoſito Q. Mutium primum ius ciuile generatim conſtituiſſe, ordine uidelicet quodam doctrinali ius ciuile digerendo, & per genera diſtribuendo: nã qui ante eum ſcripſiſſent, non generales doctrinas contractauere: ſed prout quiſq; ad caſum ſibi propoſitum reſpõderat, talia reſponſa in libros colligebant: quod ſupra docuimus ex Cicerone de claris Oratoribus. Angelus Politianus ad Iacobũ Pratenſem, unũ tantum librũ definitionum Scæuolæ ad noſtra ueniſſe digeſta ſcribit.

c ¶ AQVILIVS GALLVS. Hic Cicerone orante iudex præſedit, ut in eius orationibus, & maxime pro L. Flacco facile perſpicitur. Familiaris fuit Ciceroni: quod ipſe in Topicis, & in lib. iij. Officiorum, teſtatur. Idem etiam Cicero in libro de claris Oratoribus, acutum fuiſſe hominem & exercitatum, promptamq́; & paratam in agendo & reſpondendo celeritatem habuiſſe tradit. Politianus dicit, eius tantummodo reſponſis noſtra irrigari digeſta. Apud hunc Aquilium, P. Quintius Scapula cum cœnaret, repente animam efflauit: author Plinius lib. vij.

d ¶ BALBVS LVCILIVS. Huius meminit Cicero in lib. de claris Oratoribus, qui doctum & eruditum eum uocat: in quo, utraque re conſiderata, fuerit tarditas.

e ¶ SEXTVS PAPIRIVS. Vereor ut legendũ ſit, Lucius Papirius: hoc enim prænomen peculiare fuiſſe Papirijs, ex Ciceronis Epiſtolis diſcitur lib. ix. ubi ad Papiriũ Petum ſcribens, originem Papiriorum ſublibat. Cicero in lib. de claris Oratoribus Lucij Papirij Fregellani meminit, diſertiſſimum eum habitum ex Latio teſtatus. Sed is cum Tiberij Gracchi ætate fuerit, nõ uideo quomodo huc accommodetur.

f ¶ CAIVS IVBENTIVS. corrige Iuuentius. Cicero prædicto loco, Titum Iuuentium in forenſi cauſarum genere multum ualuiſſe ſcribit, lentum quidem illum in dicendo, & penè frigidum: ſed & callidum, & in capiendo aduerſario uerſutum, & præterea nec indoctum, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Eius auditorem nominat P. Orbium, æqualem Ciceronis, iuris ciuilis cognitione non inferiorem quàm foret magiſter. Meminit & Plinius Marci Iuuentij, qui repentina morte, dum ſacrificaret, animam expiraſſe traditur. Apud Velleiũ Paterculum Iuuentius Latereñ. cum Lepido ſuadere nõ poſſet, ut ſe cũ Antonij exercitu iungeret, gladio ſe tranſfixiſſe legitur.

g ¶ GALLVM, ſcilicet Aquilium. Is enim præ cæteris clariſſima erat & dignitate & ſcientia, quem & Sulpitius, quia teſte Cicerone magiſtrũ habuit, merito cæteris præfert. Valerius lib. viij. & Plinius C. Aquilij meminerunt, uiri magnæ authoritatis, & iuris ciuilis ſcientia clari. Aedium tamen magnificentia, famam auxiſſe teſtatur Plinius. incertum an is, an alius fuerit.

h ¶ A SERVIO SVLPITIO, de hoc paulò poſt. Collegiſſe autẽ eũ librũ ſuper claris Iuriſconſultis hic ſignificatur: Ciceronẽ forte imitatus, qui prior de claris Oratoribus ſcripſerat: qui liber tenebris, næuis, & mendis præſentis textus pulchre ſuffragatur.

i ¶ EXTANT. Cicero libro ſæpe dicto ſeſe excuſat, ſi non claros omnes recenſeat,

eo solo, quod de ijs nulla monumenta loquantur, nec aliorum, nec ipsorum.

Seruius Sulpitius. h ¶ SERVIVS SVLPITIVS. De hoc Cicero in lib. de claris Oratoribus, nõ facile alium inueniri dicit, qui plus studij quàm illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerũ disciplinas adhibuerit: quem & ab ineunte ætate paribus cum ipso doctrinis exercitatum fuisse, eumq; ueritum ne forte secundas in eloquentia partes haberet, effecisse ut in iure primus esset, idq; adeptum esse: utpote quod is longe omnium non eiusdem modò ætatis, sed eorum etiam qui antea fuissent, in iure ciuili princeps haberetur. Hoc est quod Iurisconsultus hic primũ locum in causis orandis, aut certe post Ciceronem Seruio contigisse tradit. Tarde ad iura ciuilia uenerat, sed tamen citò sese absoluens, eminentiæ palmam omnibus sustulit, quod quidem & Baldo contigisse ferunt. Hoc Sulpitio consule, carnem pluit, quæ teste Plinio lib. ij. non perputruit, si eam non diripuissent aues.

i ¶ RESPONDENTEM. Litera communis habet respondisse: nos autem respondentem legimus, quod & Egnatius & alij periti legunt: alioqui & orationis structus male coiret, & absonaret elegantia.

Iuris ciuilis scientiam non cuiuis expositam, neq; intellectu facilem. m ¶ PARVM INTELLEXISSET. Ex hoc textu, argumento egregio euincitur, iuris ciuilis scientiam & esse profundam, & paucis ex fundamento cognitam. Si enim is tantus uir qui de gloria eruditionis, de fastigio eminentiæ, cum Cicerone certabat, Q. Mutium semel & iterum respondentem non intellexerat: quis tantæ scientiæ sublimitatem, nisi doctissimis præditus præceptoribus, nisi multa ætate, nisi iugi studio uere adsequetur? Proinde Vallam reprehendendum non immerito putamus, qui suæ professionis oratoriæ, in qua eminere poterat, oblitus, nõ uulpis, ut Lysander: sed leonis, quod sibi uidebatur, pelle adsuta, illustres illos iuris ciuilis authores impetere aggressus est: quasi & non loquerentur ex puritate latini sermonis, & insuper inter sese dissiderent. Quod ad latinæ rei elegantiã pertinet, licet ferocculus iste censor calculũ fecisse se iactitet, hallucinatũ tamẽ contra Iurisconsultos fuisse, imò nugas sparsisse aliquãdo per ociũ docebimus, si modo in tricis huiusmodi tantulũ horarũ male collocare uisum fuerit. Diffidentiã uero legũ, qua eleuare Iurisconsultos Valla pergit, quam & Budæus (quod abominor) manu adiuuat, post finem Scholiorum speciatim diluemus: hic diluturi, si non omnino impertinẽter euagati diceremur. Nec quenquam moueat, quod Cicero in oratione pro Murena, legales doctrinas tanquam cognitu non difficiles attenuare uidetur: tempori enim ut orator inseruijsse, & non tam ex iudicio quàm ex clientis commodo locutus fuisse uidetur. Siquidẽ alibi in oratione pro Cluentio, is ipse Cicero ius ciuile uehementer laudauit, ut alio loco deduximus: & ad Trebatium scribens, eam scientiam ex libris per sese cognosci non posse, doctoremq; & lumen desiderare testatus est: Quo nomine merito male audierint, quiqui sint, qui eius scientiæ in uulgi linguam prodendæ, atq; adeò prophanandæ insumunt negocium, quæ tamen non nisi ab eminentissimis ingenijs perfectè cognoscitur.

n ¶ TVRPE ESSE. Sic Cicero in oratione pro Cluentio, leges quibus adhibentur Oratores, & in quibus uersantur, nosci debere dicit. Et est profectò res reprehensione nõ indigna, solos linguæ operarios tribunalia fatigare: et quam minime norunt, Iustitiæ legẽ iudici uelle persuadere. Olim Publius Consa, qui se Iurisconsultũ iactitabat, cum tanquam testis interrogaretur, & se nihil scire diceret: Cicero in eius imperitiam *Scomma iocosum.* iocatus, Disce quæso, ait, forsan de iure te interrogatum credis.

o ¶ OPERAM DEDIT. Quo labore ita Sulpitius inclaruisse dicitur, ut si Ciceroni credimus, suo ipse præceptori Scæuolæ uel anteponi uideri possit: certe melior quod iuris scientiam in partes distribuebat, latentem explicabat, obscurã explanabat, distinguebat, & uelut lucẽ afferebat ad ea, quæ confuse ab alijs aut respondebãtur, aut agebantur. Eos Sulpitios quis non desideraret nostra ætate, per quos resectis inutilibus commentarijs, fastidiosa prolixitas detruncaretur, & Opt. Max. Cæsare authore, suæ ius ciuile expeditæ synceritati traderetur?

¶ INSTRVCTVS

p ¶ INSTRVCTVS. Hoc & Cicero lib. sæpe allegato tradidit, duobus peritissimis L. Lucilio Balbo, & C. Aquilio Gallo, operam dedisse testatus.

q ¶ CERCINNAE. Cercinnam Africæ insulam, apud Cornelium Tacitum inuenio. Strabo lib. iij. & lib. xvij. in principio, Syrtium Cercinnam insulam oblongam, & eius nominis ciuitatem iacere scribit. Sed parum quadrat, nec alium facile eius nominis locum qui huic textui conueniat, uel in historijs, uel alibi comperio. Proinde hic mihi locus non est cognitus, nisi forte textum corruptum emendes, & ita legas, Instructus maxime à C. Aquilio, cū fuit Sicyone, scilicet Sulpitius: legimus enim apud Ciceronem lib. x. Epistolarum, Seruium Sicyone habitasse, cum præesset procōsul Achaiæ, quod oppidum omnium metallorum primam fuisse officinā, scribit Plinius lib. xxxvi. Sed ad ueras prouocare Pandectas erit securius.

r ¶ HIC CVM IN LEGATIONE. Seruius Sulpitius, licet & senio & aduersa ualetudine laboraret, amore tamen reipub. passus est se cum alijs legatum mitti, ut obsidionem Mutinensem, qua A. Brutus premebatur, solueret: qui tamen cum in itinere mortem obijsset, Cicero ei ob legationem uitam defuncto statuam locari, oratione egregia obtinuit, quæ inter Philippicas nona numeratur.

s ¶ PRO ROSTRIS AVGVSTI. Ita textum coniunctim legendum puto, aliâs quid nomen Augusti hic faceret, nō uideo: credibile aūt est Rostra Romæ successu temporis ab Augusto cognomen accepisse, ut supra scripsimus.

Ab [a] hoc plurimi [b] ac † præfecti profluxerunt: ferè tamen hi libros conscripserunt, [c] Alphenus Varus, [d] Caius, A. [e] Offilius, [f] Titius Celsus, [g] Aufidius Tuca, [h] Aufidius Namusa, Flauius Priscus, Caius Atteius, [i] Labeo Antistius [k] patercina, [l] Publius Cecilius: & [m] ex his decem & [n] octo libros conscripserunt: quorū omnes qui fuerunt libri, digesti sunt [o] ab Aufidio Namusa in centum quadraginta libros. Ex his auditoribus plurimū authoritatis habuit Alphenus Varus, & Aulus Offilius: ex quibus Varus consul fuit, Offilius in equestri ordine perseuerauit. Is fuit Cæsaris familiarissimus, & libros de Iure ciuili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquit. Nam [p] de legibus uicesimæ primus conscripsit, de Iurisdictione, idem edictum prætoris primus diligenter composuit: Nam ante eum Seruius duos libros ad Brutum perquàm breuissimos ad edictum [q] subscriptos reliquit. Fuit & eodē tempore [r] Trebatius, qui idē [s] Cornelij Maximi auditor fuit, [t] Aulus Cassellius, [u] Quintus Mutius [x] Volusij auditor. Deniq; [y] in illius honorem, testamento [z] Pub. Mutiū nepotem [a] eius reliquit hæredē. Fuit autem [b] quæstorius, [c] nec ultra proficere uoluit, cum Augustus illi etiam consulatum offerret. Ex his Trebatius [d] peritior Cassellio, Cassellius Trebatio [e] eloquentior fuisse dicitur: Offilius utroq; doctior. Cassellij scripta non extant, nisi unus liber bene dictorum. Trebatij complures, sed minus [f] frequentantur.

† perfecti

a ¶ AB HOC. Sulpitio: uel quia illi eum audiuere, uel quia post eum emersisse dicas.

b ¶ AC PRAEFECTI. Male hærent hæc uerba. Porrò præfecti quid hic faciant, ne Pomponius quidem ipse discusserit. Aut igitur coniunctione expuncta leges, profecti: ut exponas, plurimos ab eo profectos profluxisse: aut remanente coniunctione legendum, prouecti: ut sensus sit, plurimos ac prouectos, id est, in studijs eruditos uiros bene auctos ab eo descendisse. Vide quàm inemendatus hic textus ne leuicula quidē præterire permittit. Duplex sensus

c ¶ ALPHENVS VARVS. Hunc Seruij Sulpitij auditorem fuisse, etiam Gellius lib.

vi.docet,quem & rerum antiquarum non incuriosum fuisse scribit. Apud Cornelium Tacitum,lego Alphenum Varum præfectum prætorio à Vitellio electum: sed alius erat multo post Iurisconsultum tempore.

d ¶ CAIVS. Raphaël Volaterranus in Philologia, Caium Flauium nominat. Aulus Gellius lib.xi. Caij Iurisconsulti meminit, qui de origine uocabulorum scripsisse dici tur. Porrò institutiones Caij extant,quas nuper & uidimus & legimus. Cicero in lib. Tusculanarum quæst.ad fi.Caij Drusi Iurisconsulti meminit,cuius domum,quamuis cæcus esset,consultoribus compleri solitam scribit.

e ¶ OFFILIVS. Non comperi in historijs quicquam de hoc Iureconsulto. Cæterum in l.ij.§.pœnori.infra de pœnu leg. Offilius recitatur, qui acetum pœnoris loco ueni re scripserit,nisi extinguendi ignis causa fuerit paratum.

f ¶ TITIVS. Raphaël legit Titius Celsus. Cicero libro quinto Epistolarum ad quen dam Titium Fabium epistolam misisse legitur, qui cū esset magno ingenio, suaq; pro bitate & industria multas diuitias consecutus, tandem oppressus per Cæsarem, omni bus exutus fortunis,exulare iussus est. An autem is sit Titius, de quo Iuriscōsultus me minit,an alius,quærant quos cura agitet.

g ¶ AVFIDIVS TVCA. Raphaël legit Sura,non Tuca. Cneium Aufidium uirum prætorium, Cicero prædicto Tuscul.quæst.libro adducit: quem & ipsum cæcum in senatu sententiam dixisse, amicis deliberantibus consuluisse, sed & Græcam historiā scripsisse,tradit: de quo & Plinium lib.vij.sentire credo,qui C.Aufidium cum offenso pede in comitio senatum ingrederetur, interijsse scribit. Aufidij Quieti meminit Plinius posterior in lib.vij.epistolarum: qui orator celebris præcipere solebat, suscipiendas esse causas aut amicorum,aut destitutas,aut ad exemplum pertinentes. Erat & M. Aufidius Lurco, qui saginandis pauonibus magnum quæstum fecisse narratur: testis Plinius lib.x.

h ¶ AVFIDIVS NAMVSA. Raphaël Mamusam legit, eius non infrequens in iure no stro fit memoria.

i ¶ LABEO ANTISTIVS. De hoc Labeone paulò post disseretur.

k ¶ PATERCINA. Monstrosa est hæc dictio, & Plutonis familiæ adscribenda. Raphaëlis testimonio legitur, Paternus. Egnatius uero in locum eius substituit pater Ce cinna, duos enim Cecinnas fuisse satis liquet, patrem & filium: quorum patrem Cicero luculenta oratione defendit, filium inter clientes suos in epistolis nominat. Vtra sit uerior emendatio, Pandectarum archetypus dijudicet. Paterni mentio fit in l.officiū. §.1.infra de re mili. Tu uide ne Porcina legendum sit: Nam & Priscianus lib. ix. Aemilij Porcinæ meminit in oratione quadam.

l ¶ PVBLIVS CECILIVS. Eius Cecilij mentionem, apud Macrobium lib.ij.fieri pu tamus,quē & urbanitatis miræ, libertatisq; habitum fuisse scribit. Cum enim Vatini us in gladiatorio ludo lapidaretur: edictum ab ædilibus extorsit, ne quis in harenā ni si pomū mitteret. Et cū eisdē diebus Cassellius fortuito quæreretur, an nux pinea pomum esset: facete respondit, Si in Vatinium missurus sit, pomum esse. Fuit & alius Iu risconsultus Sex. Cecilius, Traiani imperatoris tēpore, cuius Gellius lib.xx.meminit, qui & in l.fi. C. de com. ser.ma. & in l. iij. ad fi. infra de pœnu leg. & sæpe alibi citat. Nec tamē me præterit apud Aemilium in uita Attici mētionem fieri Q. Cecilij equitis Romani, qui auunculus Attico fuisse traditur.

m ¶ EX HIS DECEM, scilicet Iurisconsultis.

n ¶ OCTO LIBROS CONSCRIPSERVNT. Sensus est, ut ego puto, ex supra allegatis decem Iurisconsultis, octo fuisse qui post se libros reliquissent. Quod autem uul go legitur, ex his decem & octo, coniunctione interposita, mendam putamus: Nullus enim nec intellectus ex hoc, nec orationis certitudo colligitur. Quapropter coniunctione expūcta, sola dictionum disseparatio flexu uocis facta, lucē præbet textui: ut legas ex ijs decem Iurisconsultis, octo eorum libris claruisse; hoc est quod in principio dicitur,

tur, ferè libros scripserunt, quod nõ omnes decẽ, sed octo ex eis scripsisse memorẽtur.

o ¶ AB AVFIDIO NAMVSA. Nihil de eo comperi, nisi quod mentio fit in l. in summa. §. apud Namusam, infra de aqua plu. arcen. & sæpe alibi. Cicero de claris oratoribus T. Namusam citat, quem uirum bonum & innocentem fuisse, & ad summam senectutem uenisse testatur. Sed is tempore Syllæ longe ante Seruium uixit.

p ¶ DE LEGIBVS VICESIMAE. Vicesimam partẽ hæreditatum fisco inferri olim constitutum fuit: de cuius legibus Offilius scripsit. Apud Capitolinum Marcus Antoninus super ea uicesima leges adiecisse scribitur. Porrò & uicesima pars rei, loco tributi uel certe uectigalium nomine exigebatur: quod publicanorum inuento emersisse, testis est Cor. Tacitus. Hæ exactiunculæ sæpe uariarunt, ut iam uicesima, iam decima, aliquando quadragesima, nunc centesima statueretur. Vetustis temporibus decima seminum dabatur in locum uectigalis ex agris qui deserti ad culturam redigerentur, testis Appianus lib. 1. Tiberius Cæsar centesimam rerum uenalium in ducentesimam laxauit, quia Cappadociam morte Archelai in prouinciam redegerat: testis Cor. Tacitus lib. ij. & alibi lib. xiij. Neronem quintam & uicesimam uenalium mancipiorum remisisse, scribit, idem in eodem libro ad fi. quadragesimam & quinquagesimã Nerone agente, abolita esse quæ ex auctionibus illicitis nomina publicani inuenerint. Cicero in Verrinis decumanos principes, nominat publicanos. Plinius in panegyrico, Traianum laudat, quod uectigal uicesimarum sustulerit. C. Caligula principio sui principatus, ducẽtesimam partem rei, quam publicani ex auctionibus extorserunt, remisit: post in exitialem tyrannum uersus, quadragesimam partem summæ, de qua litigabatur, uectigalium nomine instituit: Nec impune fuit, si quis comperiretur amice composuisse litem, ne uectigal minueretur, author Suet. Tempore Valentis & Valentiniani imperatorum, octaua pars, uectigalium nomine exigebatur: & qui exigebant, octauarij nominati, l. ex præstatione, cum l. seq. C. de uecti. commiss. *Octauarij.*

q ¶ SVBSCRIPTOS. Inscriptos intellige: & est elegans loquendi figura. Sic Tertullianus in Apologetico, legem denarrat, quæ centum æra non amplius in cœnam subscribi iuberet. Et Aulus Gellius cum de censorijs notis loqueretur, condemnato quodam scurriliter iocãte: In ærarios, inquit, eum retulit: causam quoq; ioci scurrilis apud se dicti subscripsit, id est, inscripsit: & fuit peculiare Censorum, ut quæ notarent, subscriptiones nominarentur. Cicero in oratione pro Cluentio, eo uerbo in censorijs notis sæpissime utitur. Apuleius in oratione secunda Apologetica, grauius habendum ait, quod in iudicio subscribitur, quàm quod in epistola scribitur. Idem in epitome Alcinoi de Platone, subscribit (inquit) ex materia & alias res publicas. Inuenio tamẽ subscribere accipi pro eo quod est, liti sese obligare. Sic Curianus quidam apud Plinium lib. v. epistolarum, licet cum cæteris hæredibus centumuirale iudicium subscripsisset, cum ipso tamen Plinio nõn subscripsit. Hinc uulgata emersit usurpatio, qua ad talionẽ se accusator subscribit, id est alligat. Asconius lib. 1. Diuinationum, subscriptores causidicis adesse docet, qui accusatorem adiuuare soleant, submissius suggerentes quæ ac cusationi conferunt. Erat autem subscribendi munus secundarum partium cum accusare primarum esset. Cicero in oratione pro Fonteio, in M. Fabium subscriptorem accusatoris amariusculè iocatur. Quod uero subscribere pro adprobare sumitur, plus quàm notum est. *Subscribere.*

r ¶ TREBATIVS. Hic insigni dignitate inter optimates erat, qui tamen cõtra cæsarem partes Pompeianas secutus, cum fracto Pompeio diutius in bello perseuerasset, exulare iussus est. Cæterum Ciceronis ope (erat enim singularis inter eos amicitia) cæsar ei reditum indulsit, & ita indulsit, ut eius & consilio uteretur, & tribunatum militarem offerret, sine tamen onere militandi, quod sciret inermi militia non armata Iurisconsultos niti consueuisse, ut qui togam castris præferrent. Trebatius reiecto tribunatus officio, maluit adesse consiliarius, quàm militare munus uel nomine ingredi. Quẽ certe uirum nonnulli nostra ætate Doctores non imitantur, qui milites sese ex princi- *C. Trebatius.*

palibus diplomatis creare patiuntur: cum tantum absit ut militiæ opera suscipiant, ut etiam ad nudum ensem cohorrescerēt, alienos induti titulos parum laudati, qui in proprijs titulis cum honore uiserētur. Meminit C. Trebatij tanquam uiri boni & integri Suetonius in Cæsare. Extant ad eum plurimæ Ciceronis epistolæ, toto ferè libro septimo, plenæ iocis, salibus, & scommatis, quibus Iurisconsultum esse ludit. Iuris ciuilis enim scientiam Cicero, licet pro commodo forte suo aliquando commendare uideatur: eleuare tamē, id est, premere, uel certe sicubi poterat, submordere consueuit. Sed tempora captare (ne quid durius dicam) Cicero nouit: quapropter Liberius mimus ei obiecisse dicitur, quod duabus sellis sedere consueuisset: testis Seneca libro septimo Declamationum.

s ¶ CORNELII MAXIMI. Cicero lib. vij. Epistolarum, cum ad Trebatium scribēs iocaretur, eius (ut puto) Cornelij meminit. Nam dixerat Trebatius se à Cornelio sapere didicisse: in quod Cicero capta pro re nata occasione, ibidem ludit. Quid si Cornelium Balbum intelligeres, qui ueluti Cæsari familiarissimus erat, ut Suetonius docet, ita Trebatij reconciliationem non mediocriter adiuuisse à Cicerone scribitur. Sed refragatur tex. qui Cornelium Maximum nominat. ita enim Raphaël legit.

t ¶ AVLVS CASSELLIVS. De hoc supra meminimus, cum de P. Cecilio uerba faceremus. Cicero in oratione pro Cornelio Balbo, Cassellij meminit, quem prædiatorē fuisse his uerbis testatur. Etenim Q. Scæuola ille augur, cum de iure prædiatorio consuleretur, homo iuris peritissimus cōsultores suos nonnunquam ad Furium & Cassellium prædiatores reijciebat. Prædiator autem is dicitur, qui rerum prædialium peritus erat: ut Budæus uir doctus in l. Herennius, in fi. infra de euict. docet. Legū prædialiū meminit Iurisconsultus in l. utimur, infra de sepul. uio. in qua tamen Accurs. cum eam non adsequeretur, quædam impertinentia comminiscitur. Raphaël Cesellium nominat. Hic Cesellius insigni fuisse constantia clarus memoratur: nullo enim permoueri beneficio poterat, ut pro triumuirorū placitis formulas æderet, quod eorū conatus à legum ordine remotos esse censeret. Nec ab amicis cohiberi potuit, quin de Cæsaris tēporibus liberius loqueretur, senectuti suæ confisus & orbitati: testis Valerius lib. vi.

Prædiator.

u ¶ QVINTVS MVTIVS. de Mutiorū forte familia, de quibus supra satis scripsimus.

x ¶ VOLVSII AVDITOR. Horatius ad Volusium scripsisse legitur. Porrò Volusiū Iurisconsultum Capitolinus adducit, sed qui tempore Antonini Pij floruerit. Alterius Volusij meminit Appianus lib. iiij. qui à triumuiris proscriptus, dum ædilitatem gereret, sub ueste sacerdotis Isidis, cane capiti imposito periculum euasit. Scribit Plinius lib. vij. L. Volusium tanti fuisse senij, ut omnium consulum, quos aliquando sententiam rogauerat, superstes esset. de quo & Cor. Tacitus li. xiij. quem egregia fama tres & nonaginta annos exegisse, & bonis artibus plurium imperatorum inoffensam malitiam euasisse tradit. Quem ex prædictis, uel an alium Iurisconsultum hic nominet, nō est compertum: ultimum puto.

L. Volusius.

y ¶ IN ILLIVS. forte Volusij, poterat enim Mutius nepotem Volusij instituisse in præceptoris honorem. Immensa enim gratitudo præceptoribus debetur, quibus & meliores reddimur & elegantiores, l. Aquilius. infra de donat.

z ¶ P. MVTIVM. nepotem Volusij. Sed quomodo cum esset Volusij nepos, nomē habuit testatoris? Dici potest, testatorem uoluisse, ut eius nomine nepos Volusij censeretur. arg. l. facta. §. quod si conditio, infra ad Trebel. nisi forte uice uersa intelligas P. Mutium, nepotē Q. Mutij à Volusio in honorem Mutij esse institutum. De nominum impositione & mutatione, iā diu scribere meditamur: hoc enim Mutianus Ruffus, nostræ ætatis Varro, uir & uitæ instituto laudatus, & eruditionis gloria inter primos eminens flagitauit: sed ex alijs in alia cōtrusi negocia, uiri uoto satisfacere adhuc non potuimus.

Mutianus Ruffus.

a ¶ EIVS, uidelicet Volusij. Vel secundum alium intellectum, dic, eius, scilicet Mutij. Prima melior.

QVAE-

b ¶ QVAESTORIVS. utpote quod magistratui quæsturæ uel præfuit, uel destinatus, ut ad id munus eligeretur. Nomina enim denominatiua magistratuum, ut consularis, prætorius, &c. significant uel functum fuisse magistratu, uel eius ordinis esse, ut ad eũ magistratum eligatur.

c ¶ NEC VLTRA PROFICERE. Quæ insignis erat eius uiri uirtus, ut mediocritati studeret, potiusq; integritate & iustitia, quàm fastuosis summorum magistratuum titulis excellere uideretur: ut qui sciret nihil esse durabilius, quàm quod nec excessu superbiret, nec defectu insorduisset. *Mediocritas.*

d ¶ PERITIOR. Cicero in quadam ad Cæsarem epistola, neminem Trebatio meliorem esse dicebat, aut prudentiorem: quem & à familia sua laudat, ut quæ singulari in iure ciuili memoria, & summa scientia sit celebrabilis.

e ¶ ELOQVENTIOR. Quo nomine eum Trebatio non anteponimus. Quamuis eñ Iuris ciuilis scientiam adprime deceat eloquentia, ornatricem tamen uolo, non dominam: ut subseruiat, non præcurrat: nec enim fandi, sed iudicandi præcepta uersamus. Vereor tamen complures nostra ætate in eloquentiæ & legalibus doctrinis doctissimos inueniri, in quibus cum Cassellio eloquentia potiores sedes obtinuerit: adeò eloquentiæ nitor studiosos sui illicit, ut sæpenumero securi aliarum rerum, in illectabili ea arte cum Cassellio conquiescant. Cæterum meminisse conueniet Antonianæ sententiæ: Iurisperitos magnarum rerũ prudentia magis quàm dicendi arte clarescere. Quo minus decet Accursios, Bartolos, eorumq; similes eo nomine cõuellere, quod à dictionis elegantia nudi uideantur: eorum enim non ingenia, sed tempora impolito sermone degenerabant. Deniq; ciuilis philosophiæ profunda inuestigatio, florem orationis non semper recipit.

f ¶ FREQVENTANTVR. Et sanè in nostris Pandectis perquàm sæpe à Trebatij sententia receditur. Cicero ipsum in quadam epistola improuidentiæ arguit: Cum eñ inter pocula controuerteretur, posset'ne de furto ante aditam hæreditatem facto, hæres furti recte agere: Trebatius neminẽ id sensisse iactitauit: & tamen Cicero, S. Aelium, M. Manilium, & Brutum id decidisse compererat, quod magnum argumentum præstat, non esse temere, sed cum temperamẽto, super iure definiendum: effusus enim sermo nocet, l. fi. in fi. C. de dot. promis. Sic Hieronymus c. xij. in Ecclesiasten dicebat, quantum ipse recordari posset, passerem semper in bonam partem accipi. & Accursius noster in l. i. infra de leg. ij. dicebat se nõ meminisse legere arbitratorem cogi posse, sub dubio enim forte scripserunt sæpe periti.

Post hos quoque [a] Tubero fuit, qui Offilio [b] operam dedit: fuit autem patricius, & [c] transijt à causis agendis ad ius ciuile, maxime postquàm [d] Quintum Ligarium [e] accusauit, [f] nec obtinuit apud C. cæsarem. Is est Q. Ligarius, qui cũ Africæ [g] oram teneret, [h] infirmum Tuberonem applicare non permisit, nec aquã haurire: [i] quo nomine eũ [k] accusauit, & [l] Cicero defendit, & eius extat oratio [m] satis pulcherrima, quæ inscribitur pro Q. Ligario. Et Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici & priuati, & complures utriusque operis libros reliquit, [n] sermone etiam [o] antiquo usus [p] affectauit scribere, & ideo [q] parum eius libri grati habentur.

a ¶ TVBERO. Q. Tuberonem nominat Lucij filium: erant autem de Aeliorum familia Tuberones progeniti. Alium autem Tuberonem hic significat, quàm eum qui supra Stoicus fuisse scribitur.

b ¶ OPERAM DEDIT. studij nomine Offilio adhæsit: & est signata loquendi figura, cum operam præceptoribus dare dicimur.

c ¶ TRANSIIT. aptior ut profiteretur, quàm quod causas ageret. Sic Aelianus sophista ad scribendum se conuertit, cum se conspiceret declamationi minus accommodatum: testis Philostratus. Studium enim homo quod adsequi non potest, sequi desinit: ut inquit Velleius Paterculus, & uelut occupatã relinquens materiã, quærit nouã: prætéritoq; eo in quo eminere nõ possumus, aliquid in quo nitamur, cõquirimus.

Velleius.

d ¶ QVINTVM LIGARIVM. Ciuis Romanus erat: qui cum præfectus Africæ post Considiũ consulẽ relinqueretur, & bello ciuili inter Pompeium & cæsarem iam gliscente, domum redire (quod maxime desiderabat) non posset, magis necessitate quàm uoluntate mansit. Is Q. Tuberonem castra Pompeij secutum, ne Africam appelleret, prohibuit: quo nomine Tubero eum (uicto postmodum Pompeio) apud Cæsarem uictorem accusauit.

e ¶ ACCVSAVIT. Tanto ardore, uehementiaq; Ligarius fuit accusatus, ut Cæsar iam decreuisset damnare reum, nisi Cicero impetrata eius defendendi facultate, impetum Cæsaris (ut statim dicetur) auertisset.

f ¶ NEC OBTINVIT. Inuictæ enim Ciceronis eloquentiæ par esse nõ poterat. Verumenimuero si ueritati locus sit, Tubero prospere & salubriter succubuit, ut relictis causis agendis, ad ius ciuile se cõuerteret: sicut olim Zeno feliciter naufragauit, ut philosopharetur. Quanto enim satius est legendo scribendoq; iuri operari, quàm pertractandis litibus iudicum cõterere subsellia? Indignam me Hercule Iurisperito rem putauerim, ob mercedum speculam omnia circumuolitare fora, perstrepere, uociferari: forensiq; eloquentia, quam ueteres caninam facundiam nuncuparunt, mutuis sese latratibus impetere, deos fatigare & homines, maxime in causis iniustis: quæ tamen in quorum aduocatorũ pascua sunt, quos Plato accipitres pecuniæ appellauit. Hi enim Philodici non iam tondere clientes, sed deglubere, sed & totos uorare cupiunt: securi, quem litis euentum fortuna ferat, dum eloculauerint, depilarint, exossarint, quos defendendos susceperant, eo nomine salui putandi, si modicos saluos relinquant: quem uenandi uel potius prædandi usum, quis non inhumanum insociabilemq; nominauerit? Aduocati (de quibusdam nebulonibus loquor) quæ paulò ante ut honesta defenderant, mox si lucrum suadeat, uersutijs suis subuertunt, solis & iustitiæ oculos frustrantur, calumniantur, tergiuersantur, cauillantur: ut lites trahant, differant, augeant, & ut cum gloss. dicam in l. quod si nolit. §. si mãcipium, infra de ædil. edicto, causas pessimas facie honestatis induant: quos certe quomodo non iuris euersores potius quàm professores nuncupaueris? Quod si Tuberoni, qui tum causas non ad turpem quæstum agebat, fori uersura displicuit: quanto magis forenses mercedulas, quas iniquitas aduocatorum aucupatur, quisquis sapiet, declinabit? Cor. Tacitus lib. xi. nihil publicæ mercis tempore Claudij tam uenale fuisse scribit, quàm aduocatorũ perfidiam. Quippe Suillius clientis sui iura nequissimus præuaricator prodidit, à quo tamen quadringenta millia nummorum accepisset: quapropter Plato causidicos urbe pepulit, qui nihil se indignum existimant, ut lucrentur: ut scribit Iacobus Faber in Hecatonomijs. Istam igitur nequitiæ prædam, quæ ad necem alterius pro gladio fuerit & pro telo, nemo sanus non detestabitur? Vulcano enim geniti sunt, cum quicquid tangunt, adurãt. Turius quantumuis clarus orator, forum tamen odisse scribitur: eius enim potentia sicuti est inuidiosa & tota sordida, ita limen securitatis fuerit, teste Seneca, abstinuisse foro. Cæterum iustos causarum patronos, qui probabili fine laborantibus subueniunt, hoc loco excipimus, quos tantum abest, ut ullo modo uituperem, ut etiam omni honore dignos putem. Aduocati olim pilea infantium recẽs natorum ab obstetricibus emebãt, iuuari sese eisdem uana superstitione rati: author Lampridius in uita Diadumeni. Minutium causidicum Romanum, Hieronymus in libro de scriptorib. Ecclesiast. inter illustres numerat.

Rabulæ forenses.

Faber Stapulensis.

g ¶ ORAM TENERET. Supra diximus eum discedente consule Considio, præfectum Africæ mansisse.

¶ IN-

b ¶ INFIRMVM TVBERONEM. Hoc ex historijs non comperi, nec ex tota Ciceronis oratione colliges. Porrò Quint. lib. xi. huius Tuberonis patrem à senatu in Africam missum ad frumentum coëmendum scribit. Potest utrumque uerum esse, & quod historici, & quod Pomponius scribit.

i ¶ QVO NOMINE, Propter eam causam: & est elegans, tersaque figura loquendi, qua sæpe Latini scriptores utūtur. Cicero in prima Philippica: Mihi, inquit, boni uiri gratias agebant, & tuo nomine gratulabantur. Idem alibi in secunda Philippica: Et eius uiri nomine me insectari audes. Idem in oratione pro Fonteio: Quid si hoc crimē optimis nominibus denegare possimus? Doctis nostræ ætatis is est peculiaris loquēdi modus, & nos eum persæpe usurpamus.

k ¶ ACCVSAVIT. Eam accusationē Trapezontius, nisi adiumētis extrinsecus sumptis, negat consistere potuisse. Si enim Tubero simplici rectoque ductu Ligario obiecisset, quod is in Africa contra Cæsarem fuisset, in eo & Tuberonem quoque reprehendi potuisse: ergo Tubero per subiectionem ductu usus, accusationem inscripsisse dicitur, argumentis extra sumptis: tum quod Ligarius pro Iuba rege, & Africanis, inimicissimis populo Romano, stetisset: quod Quint. lib. xi. adduxit: tum quod Tuberones Cæsari tradituri erant Africam, nisi per Ligarium repulsi fuissent, his firmamentis accusationem per se debilem, ita fuisse instructam, ut iam damnationis calculum Cæsar animo certo destinauerit. Cōiecturata hæc Trapezontij diuinatio, perita quidem est, sed ex ipsa Ciceronis oratione nescio an colligatur. Trapezontius

l ¶ CICERO DEFENDIT. Quamuis propter uehementem Tuberonum accusationem Ligarius defendi non posse uideretur (Cæsar enim eum omnino pro condemnato habuit) audire tamen Ciceronem tantum oratorem uoluit, quem longo tempore, ut dicit Trapezontius, nō audiuerat. Vnde Cæsar ad amicos dixisse fertur, reum quidem damnare certissimum esse, nihil tamen prohiberi Ciceronem audire. Sed is fuit in Cicerone defensionis torrēs, ut cæsar uelut impetu dicentis à proposito detrusus, quē destinatione animi damnauerat, sententia sua absoluerit.

m ¶ SATIS PVLCHERRIMA. Elegantem & planè artificiosam eam fuisse orationē Aretinus testatur. Sed & Quint. in iiij. diuina Ironia usum Ciceronē in principio eius orationis dicit: denique tanta gratia & plenitudine redundabat, ut Cæsar sæpe uultum coloremque mutaret. Vbi uero Cicero Tuberonem commemoratione pugnæ Pharsalicæ impetijt, ita cæsarem extra se positum & quasi mente alienatum ferunt, ut toto corpore excusso, libellos condemnatorios, quos manu tenebat, abijceret: reumque absolueret. Verba Ciceronis ea fuere: Quid enim Tubero ille tuus districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro perebat? quis erat sensus armorum tuorū? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? & quæ sequūtur. Cæterum quod Pomponius hic eam orationem satis pulcherrimam nominat, parum eleganter locutus fuisse forte Laurentio Vallæ uideri possit, cum uis superlatiui hoc uerbo, satis, adiuncto attenuetur. Sed arbitramur grauitati Iurisconsulti conuenisse, ne uim superlatiui effunderet, sed cum temperamento laudaret: ad excessum eīn, Orator sese comparat, non Iurisconsultus. Sic Hieronymus in epistola ad Eustochiū (si modo Hieronymi sit) Satis, inquit, eam deuotissime angelus ueneratur. Non absimili loquendi figura Iurisc͠osultus in l. si alius. §. bellissime, infra quod ui aut clam, magnam & satis necessariam causam exceptionis recipiendæ nominat. Ciceronis facundia.

n ¶ SERMONE TAMEN. Ita nos legimus, licet uulgo legatur, sermone etiam: quod latinæ rei elegātia non recipit. Cum enim supra usus fuit dictione Quidem, dixit enim Tuberonem doctissimum quidem fuisse: recte nunc infertur aduersatiua coniunctio, tamen: ea enim dictio, quidem (ut Valla bene docuit) sermonem sub quadam exceptione qualificat, ut necesse sit aduersatiuam sequi: ut cum dicitur, doctus ille quidem fuit, sed tamen parum fidelis. Quæ obseruatio usqueadeò recepta est, ut diuus Hieronymus in epistola ad Algasiam decima quæstione, Paulum apostolum notarit, quod di-

ctio Sed, ei orationi ubi Quidem ponatur, non responderit.

o ¶ ANTIQVO. Loquendi sartaginem Satyricus nominat, si salebrosa ista & nimia uerborum antiquitas usurpetur, & si quæ uerrucosa Accij, Pacuuijq; scripta delectet. Sic Thucydidis sermonẽ Cicero in primo libro de Oratore ab usu remouet, quod sit obscurus: maximum in oratione ciuili uitium esse dicens, obscuras adferre & abditas sententias, quæ minime intelligantur: maxime si uerba, ut Quint. in primo ait, ab ultimis, obliteratisq; temporibus, & ut Seneca dicebat, à Coruncanis repetantur. Sed & Gellius lib. xi. delicto adscribit, huiusmodi uerbis uti nimium obsoletis, & (ut ipse ait) exculcatis: sicut sunt apludæ, floces, bouinatores, & similia. Iniecit enim postera ætas manum uetustati, ut Diomedes docet: & ueluti disciplinam pristini seculi, ita et sermonem fastidire cœpit. Sicuti enim syluæ folijs pronos mutantur in annos, ita uerborum uetus interit ætas. Proinde abolita & abrogata retinere insolentiæ est: ut dixit Quint. siquidem plano utendum sermone, ut nummo, cui publica sit forma. Eos qui uerborũ huiusmodi sordes & uoces nimis priscas sequerentur, antiquarios literati nominant. *Antiquarij.* Fastidiebatur itaq; Tubero, quod ad uetustam antiquitatem sese composuerat. Nam nec Augustus Tiberio pepercit, qui exoletas interdum & reconditas uoces aucupabatur. Imperator Adrianus adeò superstitiosus uetustatis amator fuisse dicitur, ut Ciceroni Catonem, Vergilio Ennium, Sallustio Cecilium prætulerit: author Spartianus. Laudi tamen datum est Zenoni, quod ex oraculo monitus ad legendos antiquorum libros magno se studio contulerat: testis Diogenes. Senecam Gellius lib. xij. uituperat, quod sua eruditio nihil ex ueteribus scriptis haberet.

Affectare. p ¶ AFFECTAVIT. Hoc uerbum uitium sonat. Tunc enim affectare dicimur, cum anxie & nimia diligentia, & uelut extra modum, uerborum uel cultum, uel nouitatem quærimus, quod Græci † cacozelion, nos affectationem nominamus, ut dicit Quintilianus in viij. docens uitium in eloquentia pessimum esse, si sit affectata oratio. *† κακόζηλον* Augustus, ut docet Suetonius, Mecœnatem nõnunquam exagitabat, quod nimis exquisito in uerbis cultu per affectationem lasciuiret, quo nomine & Tubero in præsentia suffricatur. Sidonium Apollinarem eo affectationis uitio insignem fuisse, satis compertũ est. Sunt & nonnulli nostra ætate uiri eruditi, qui hanc notam non effugiunt.

q ¶ PARVM GRATI. Scribere enim ut nemo intelligat, nullam gratitudini uicem parit. Aristotelem cum ab Alexandro conquereretur, quod libros Physicos ædidisset: respondisse ferũt, æditos quidem, sed tanquam non æditos ob eorum obscuritatem fore. Heraclitus librum suum de industria obscurius scripsit, ut soli eruditi eum legerent, ne si à uulgo passim legeretur, contemptibilis fieret: author Laërtius lib. ix. Iuste itaq; fit, ut male audiant qui legalis sapientiæ scita in uulgũ prodere pergunt, meri impostores, qui & laicum seducunt, & iuris ciuilis ueritatem eis incognitam, puritatémque contaminant.

Post hunc maximæ authoritatis fuere [a] Atteius Capito, qui Offilium secutus est, Antistius [b] Labeo qui omnes hos audiuit: institutus est autem à Trebatio. Ex his Atteius consul fuit, Labeo [c] noluit, cum ei offerretur ab Augusto consulatus, quo [d] suffectus fieret, & honorem susciperet: sed plurimum [e] studijs operam dedit, & totum annum ita diuiserat, ut Romæ sex mẽses cum [f] studiosis esset, & [g] secederet sex menses, & conscribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadraginta uolumina, ex quibus plurima inter manus uersantur. [h] Hi duo primum [i] ueluti [k] diuersas sectas fecerũt. Nam Atteius Capito in ijs quæ ei tradita fuerũt, [l] perseuerabat. Labeo [m] ingenij qualitate & fiducia doctrinæ, † qui & [n] cæteris operibus sapientiæ operam dabat, plurima [o] innouare instituit. Et ita Atteio Capitoni [p] Masurius Sabinus successit: Labeoni, Nerua,

† qui etiã præ ceteris operã sapientiæ dederat.

ua,

ua, qui adhuc [q] eas dissensiones auxerunt. Hic etiã [r] Nerua [s] familiarissimus cæsari fuit. Masurius Sabinus [t] in equestri ordine fuit, & publice [u] primus scripsit [x] posteaquàm hoc cepit beneficium: à Tiberio enim cæsare hoc tum illi concessum erat.

a ℭATTEIVS CAPITO. Is auo Centurione, & patre Syllano prætorio, in urbe Roma principem in ciuilibus studijs locum adsecutus est, ut scribit Cor. Tacitus lib. iij. in fine. Erat magni in senatu nominis, ut ei & Aruncio coërcendi fluuij Tyberis tũc exundantis cura à Cæsare demandaretur. Qui cum cõsuluissent, uicina flumina & lacus, ex quibus Tyberis augeretur, uertenda esse: non est recepta eorum consultatio, tanquam municipijs perniciosa: testis idẽ Cornelius lib. 1. Is Atteius nephas esse sanciuit, deorum formas insculpi anulis, ut Macrobius docet lib. vij. Videbatur is iurisconsultus nonnihil obsequentior in principem. Nam cum L. Ennius eques Ro. maiestatis accusaretur, quod effigiem principis ad usum argenti promiscuũ uertisset, Cæsar aũt crimen leuiculum ratus, eum inter reos recipi uetuisset, Capito parum constanter in gratiam principis crimen magnificauit: quo nomine Cornelius lib. iij. eũ infamia onerare uidetur, quod cum diuini & humani iuris esset sciens, bonas domi artes dehonestauisset. Multa scripsit, & inter alia in libris collectaneorum, insigne tribunorum decretum de Mancino ædili narrat, qui cum sese à meretrice lapidibus ictũ conquereretur: iuste offensum esse, qui in magistratu esset, tribuni decreuere, quod fores scorti ui erupisset. quod elegãter Gellius lib. iiij. tradidit, qui eius Iurisconsulti sæpe meminit. Velleius Paterculus, cum alicubi Capitonem senatorij ordinis, patruum suum fuisse scribit, coniectura temporis ducor hunc fuisse Capitonem.

b ℭLABEO. Hunc Labeonẽ, legum atque morũ populi Romani, Iuriscõ ciuilis doctum apprime fuisse, Gellius lib. xiiij. scribit. cæterum nimia quadam libertate agitatum, ut qui uel Augusti temporibus, sub cuius manu omnia erant, nihil ratũ haberet, nisi quod in Romanis antiquitatibus iustum inuenisset: Atq; adeò ad tribunos plebis interpellatione mulieris uocatus, uenire non uoluit, quod diceret eis non esse potestatem in ius uocandi: quod & apud Fenestellam legas. Deniq; cum Augustus super eligendo Triumuiro, senatus legendi causa patres conuocasset, is Labeo M. Lepidum inimicum Cæsaris elegit. Et interrogatus, num alij digniores legi possent? respondit, suum cuiq; iudicium esse: adeò libertas in eo uelut in cõtumaciam creuit: author Suetonius. Hunc libertatis ardorẽ Labeo à patre suo habuisse uidetur, qui & ipse Labeo nominatus cum cæteris contra Cæsarem cõiurauit, ut Plutarchus scribit. Deinde Bruto & Cassio bello deficientibus sese interfecit, ne seruienti reipublicæ subderetur: de quo Appianus lib. iiij. Labeo (inquit) sapiẽtiæ nomine illustris, Labeonis eius parens, cuius ob legum experientiam celebre nomẽ est, locum in tabernaculo ad corporis sui modulum effodit, & ordinatis quæ ad domum pertinerent, seruo iugulũ obtulit. Hic noster Labeo, ut author est Augustinus lib. ij. de Ciuitate dei, numina bona à malis, cultus diuersitate distinxit: malos deos cædibus & supplicijs propitiari, bonos lætis obsequijs, qualia sunt ludi, conuiuia, lectisternia, uenerari docens.

Labeo Iuriscõsultus.

c ℭNOLVIT. Pulchre is rationem constituerat, prudentiq; usus consilio comprobatur, qui magistratu abstinuit. Animi enim ornamenta, ut Hieronymus in Ecclesiaste, inquit, ex bona conuersatione, non ex tumenti & superflua dignitate nascũtur. Denique fortuna, quo altius euehit, ut Agamemnon dicebat apud Senecam, hoc magis uarios casus timere conueniet. Siquidem in publica hominum ambitione, calumniatoribus recta in deterius torquentibus, hominis iusti parum tuta simplicitas est. Accedit quod lubrici sunt, ut ille inquit, humanorũ gradus ascensuum, tremulus uertex, horrendum præcipitium. Aegre cõscenditur ad eminentem statum, anxie ibi consistitur, grauiter inde & repente descenditur: nam & sæpius uentis agitatur ingens pinus, & celsæ grauiore casu decidunt turres; feriuntq; summos fulgura montes. Quanto secu-

Mediocritatis commoda. rior aurea fuerit mediocritas, quam hic Labeo, superius Scæuola secuti sunt: intra cuius fines qui se continet, uitam ille rectam & tranquillam continebit, inuidendæq; aulæ periculis nõ concutietur. Mediocres enim ciues, ut est testis Aristoteles lib. iiij. Politicorum, nec insidijs appetuntur, nec fraudibus succumbunt. C. Octauius iam tum adulescens, summa cum periculo potius quàm humilia tuto proposuit, prosequiq; maluit, ut scribit Velleius Paterculus.

d ¶ SVFFECTVS. Consules qui ex ordine creati, magistratum principio anni inibãt, ordinarij: intra uero annum uita functis, ij qui in locum eorum submitterentur, suffecti dicebantur: testis Lampridius. Nam sufficere submittere est, ut supra diximus. Ioannes Franciscus Picus in hymno ad uirginem, Tu linguæ pia uerba precor, tu suffice carmen. Claudius Imperator apud Sueto. nouo circa principem exemplo in locũ demortui consulis suffectus traditur.

e ¶ STVDIIS OPERAM DEDIT. Itaque non ex ignauia magistratus contempsit, non delegit iners ocium, ut cum Mario ab octaua biberet: ut poculis, scortis, impuritati, nequitiæ uacaret, ut hesternam ructaret cum Antonio crapulam: sed ut studijs operam dando, prodesset posteritati: ut rem publicam, cuius in publicum administrandæ subire honorem noluit, priuatus adiuuaret. Habet enim, pro sententia Senecæ, ubi in priuato etiam lare sese explicet magnus animus, qui etsi ocium suum absconderit singulis, tamen & uniuersis prodesse ualet, ingenio, uoce, consilio. Siquidem nec ille solus militat, qui in acie steterit, cornuq; dextrum uel læuum defendit: sed & qui portas tuetur, & statione minus periculosa, non tamẽ ociosa fungitur: uel an ille plus præstiterit, qui inter peregrinos & ciues prætor adeuntibus ius dicit, qui de pace, de bello deliberat: an is qui uirtute instruat animos quid sit iustitia, quid pietas, quid sapientia, quid fortitudo, edocet. Ergo Labeo noster, qui tempus in studia cõtulit, qui publicarum rerum uicem domestico labore reposuit, etiam in priuato publicum negocium egisse censebitur: & forte tum melius, quod nec ambitione, publica peste, premeref, nec calumniatorum carnificinam metueret.

f ¶ STVDIOSIS. Sic Tifernus, operã ait uigilanter amicis, aut studijs, quæ sunt munera nostra, damus. Studiosos quibus Labeo familiariter usus est, non de media plebe sumptos, sed de principibus in repub. uiris fuisse conijcimus: quamuis enim Labeo honorem non cuperet, ut magistratus esset, homo tamen ciuilis, & ad publicam utilitatem natus, primarijs coniunctus uiris, doctrina, consilio, præceptis eos adiuuisse creditur. Siquidẽ ut est apud Plutarchum, quem magnus Erasmus Roterodamus è Græco Latinis tradidit: is ciuilis Philosophiæ fructus est, reipub. prodesse, exhibere iustitiam, condere leges: & quæ honestis conferant rationibus, eorum inscribere animis qui rempub. administrarint. Cæterũ muta quies, ut Plutarchi, uel potius Erasmi uerbis loquar, uitaq; sedentaria in ocio semota, non corporibus modò, uerumetiam animis marcorem conciliat.

g ¶ SECEDERET. Pertinacem laboris perseuerantiam, robur & animi & corporis deijcere, atq; ita labores leniri intermissione, & Plato & Philo docuere. Ocia enim, ut Ouidius ait, & corpus alunt & animum: Immodicus contrà carpit utrunq; labor, hoc est, quod uulgo dicitur, non esse durabile, quod alterna requie caruisset. Pulchro usus fuisse temperamento Labeo uidetur, qui anni curriculum ita distribuit, ut partem studiosi, partem studia uendicarent. Illic enim alterna rerum optimarũ disceptatione animum eatenus remittebat, quatenus hic ad præclariora scribenda redderetur illustrior. Festos dies iurisconsultos instituisse Seneca docet, necessarium laboris temperamentum. Drusus tamen apud eundem conqueritur, sibi uni ferias nunquam contigisse.

h ¶ HI DVO. Capito & Antistius Labeo, quos supra recẽsuerat esse discipulos Offilij & Trebatij. Fuisse illos ætate cæsaris Tiberij duo pacis decora, Cor. Tacitus lib. iij. in fine scribit, Sed Labeo incorrupta libertate cõspicuus, & ob id fama celebratior, Capitonis obsequium dominãtibus principibus magis probabatur. Labeo intra præturam

turam stetit, Capito consulatum adeptus est: adeò obsequium amicos, ueritas odium parit. Sed præstat intra fines ueritatis & libertatis aduersa pati, quàm cũ adulabili impostura dominari.

i ¶VELVTI. Hæc dictio licet sub umbra ponatur improprietatis, ornat tamen perquàm accurate, capiturq; pro eo quod uulgo dicimus, ut ita loquar. Sallustius in Catilina, Inconsulto, ac uelut per dementiam cuncta agebat. Idem, Tanta uis morbi atque ueluti tabes plerosq; militum animos inuaserat. *Veluti.*

k ¶DIVERSAS SECTAS. Ex quodam naturæ nixu fit, ut homines facile dissentiãt. l. item si unus. §. principaliter, infra de arbitr. Velle enim suum cuiq; est, ut ille inquit, nec uoto uiuitur uno.

l ¶PERSEVERABAT. Argumentum quod à præceptorum doctrinis non sit facile recedendum: discentem em̃ credere oportet, ait in Elenchis Philosophus. & Seneca, præceptores deorum ritu colendos existimat. Sed & hic discretio habenda est: perseuerandum enim in eorum traditionibus fuerit, quoad ueritas patiatur. Nõ enim bene inueniendis utetur, ut quidam ait, qui melius iam inuenta contempserit. Quod si declinarint à uia, eorum doctrina uel distinguenda est, uel cum temperamento accipienda, ut honor præceptori habeatur, simul & ueritas asseratur: quod Cassius noscitur fecisse in l. dicere, infra de arbitr. & Paulus in l. 1. §. adipiscimur, in fi. §. infra de acquir. poss. l. illud quoq;, in prin. infra de petit. hæred. l. si cũ exceptione. §. sed & si quis, infra quod met. causa. cum similibus. Temeritatis enim notam esse, Parisiensis Cancellarius dixit, uiros sapientiæ gloria conspicuos uel statim errori subdere, uel quod temperata resolutione placari poterat, uelle subuertere. At uero si intolerabilius aberrarint ij, qui nos docuere, hic ab eis sine trepidatione recedendum puto. Plato em̃ mihi amicus, amicior ueritas. Quapropter Cice. in lib. de finibus bonorum & malorum, leuitati & inconstantiæ adscripsit, aut falsum sentire, aut quod non satis explorate traditũ sit uelle defendere. Ciceronẽ nulla uincula ligarunt ullius disciplinæ, quin ex omnibus, ut ipse de se in ij. Tuscul. fatetur, libaret, quod quenq; maxime uarietatis species moueret. Sic & Horatius: Nullius addictus iurare in uerba magistri: quocunq; eum tempestas rapuit, eò deferebatur. Proinde instituta quorundam excusare non possum, qui Accursianas glossas, aut Bartoli scripta tam enixe defendunt, ut ab eis non esse recedendum arbitrentur, ubi etiam proprio eorum constet iudicio, diuersum in puncto iuris esse uerius. Quæ (malum) funesta res est, ruinosis maiorum traditionibus ita hærere, ut ueritatis deferatur ratio? Quo nõ reatu dignos putes, qui lucẽ ostendant, sequendas tamẽ tenebras suaserint? Nos glossas & Bartolũ magna ueneratione dignos quidem esse ultro fatemur, ut qui obscura quamplurima nobis peruia fecerint: sed non ita asserendos, ut errata eorum tueamur: homines enim fuere, errori & lapsui, pro Ciceronis sententia, subiecti. Equidem ex eorum doctrinis succum colligo, non totas herbas deuoro: ne dum salubria quærimus, ut Augustinus dixerat, lædentia misceamus. Hoc si Iuris nostri professores, uiri alioqui laudati & eminentes facerent, & nõ peruicacius glossæ, tanquam nescio cui barbaro, inepto & insipido, nedũ stultissimo carolo adhærerent: tã legis ueritas planior esset & apertior, plurimiq; isti fastidiosi quorundam & erroribus pleni commentarij uel tollerentur de medio, uel resecarentur, in quibus immixta ueris passim non uera uagantur. Quàm mihi fideles uidentur interpretes, qui primorẽ in textibus elucidandis insumunt operã, in glossis uero, & Doct. commentarijs nõ ad unguem omnia, sed quæ utilia, quæ uera sunt, clare, aperte, & plane exponant: ut sic fidelis lectio non ex opinionum procellis pendeat, sed quid ueritas moribus utentium accõmodata obtineat, collimato ordine consequatur. *Quatenus preceptoribus fidendum.*

m ¶INGENII QVALITATE. Sallustius dicebat integrũ ingeniũ inter bonas artes breui adolescere: nihil em̃ est tã difficile, quod ingenij acumine inuestigari nõ possit: cuius nobilitatẽ etiã auro præferendam esse, Ouid. existimauit. Et certe nihil inuita dices, faciésue Minerua, male enim respondent coacta ingenia, ut Seneca docet.

n ℭCAETERIS OPERIBVS SAPIENTIAE. Labeo alia etiam philosophiæ opera, alias doctrinas attigit, quod & Gellius lib. xiij. tradidit, qui Labeonem Antistium, Iuris quidem ciuilis disciplinam principali studio exercuisse scribit, & de iure publice responsitasse, cæterarum tamen artium non fuisse expertem. Et sanè, cum iuris prudentia ex uera philosophia pēdeat. l. 1. infra de iust. & iur. cum lex sit dogma sapientū, imò & commune præceptum, uirorumq́ prudentum consultio. l. 1. & l. ij. infra de legi. & omnino ex diuinarum constet humanarumq́ rerum noticia, l. iustitia, supra de iust. & iur. quomodo qui nullas philosophiæ partes cognouit, qui nec dialecticas rationes, nec ullā elegantis latinæ rei cognitionē unquam habuit, quin etiā omnium optimarū disciplinarum ignarus, quæstuaria quædam fori uaframēta ex Speculatore, uulgatisq́ commentarijs conquisiuit, quomodo is Iurisperitus rectè nominabitur? Vel quomodo illustres illos Iurisconsultos omnium propemodum doctrinarū eruditione claros tractabit? Quomodo in legibus ex ueritate colligendis uersabitur: cui si à uulgatis istis Salicetis, Curtijs, & alijs id genus commentatoribus discesserit, cum optimis literis nihil commune fuerit? Quàm putas ingenti laude utrosque Sozinos & Iasonem prædicari conueniat, qui cum sint iuris cognitione illustres, in alijs tamē optimis scientijs, cum solida eruditione sunt uersati? Quibus quid esset absolutius, si in elucidanda ciuilis scientiæ ueritate, Labeonis instituta (quod ex ingeniorum eminentia poterant) frequentius quàm Capitonis sequerentur? Sed communis opinionis ita hæsit nomen, ut qui etiam cum ueritate aliter sentiat, furere, insanire, errare dicatur, de quo tamen mox plura.

o ℭINNOVARE INSTITVIT. Miserum est, ait Iuuenalis, aliorum incumbere famæ. Siquidem ueluti horrea citò expenduntur, nisi augmento reponas: thesaurusq́ facile profunditur, qui non instauratur: ita pro sententia Cassiodori, humanus sensus nisi nouo farciatur inuento, citò attenuatur de proprio: Quapropter Labeo fiducia doctrinæ fretus, non quidem à fune præcessorum, ut Capito, pependit: sed sine cortice nare perrexit, ut & innouaret & dilataret, quo posteritati consuleret. Et licet aliâs in rebus gerendis noua & insolita moliri non sit sine periculo, l. si negocia, infra de nego. gest. tamen in doctrinis non est ita: quæ cum quotidie incrementum suscipiant, arg. l. legatis ·§· ornatricibus, infra de leg. iij. semper laborandum est, si accessione aliqua studia illustrari possint: hoc est quod Iulianus Iurisconsultus dicebat, Si alterum pedē in sepulchro haberet, sese addiscere uelle, quod ea sola recta sit uiuendi ratio, l. apud Iulianum, infra de fideicommiss. libert. Sic & Solon in extremam usque senectam literis incumbere desiderauit. Et dicebat Augustinus ad Hieronymum, nullam sibi ætatem seram ad discendum uideri. Quæ enim mens rationibus agitandis, exquirendisq́ alitur cum oblectatione solertiæ, eam suauissimo literarū foueri pastu, Cicero in Tuscul. testatur. Ita tamen nouandum puto, ut utile sit quod scribatur, sit commodū, incognita referat, ueritatis profunda aperiat. Verbosos enim quorundam commentarios non laudamus, qui aliorū scripta fastidiose repetunt, disceptant in ijs quæ obmitti poterant, inutiliumq́ quæstionum syrmatis folia complent. Est porrò hic argumētum non semper communibus opinionibus esse inhærendum, non semper uerba togæ sectanda: sed innouandum aliquando, dum ueritas comitetur: cum possit aliquando unius deterioris forte assertio peritiores alios ueritatis sententia superare, ut dicit Imperator in l. 1 ·§· sed neque ex multitudine, C. de uet. iur. enu. Fit quoque sæpe ut communes opiniones non ex ueritate, sed uelut ex fauore conspirato eorum prodeant, quorum doctrinas etiam si textu aliquo iuris non fulciantur, tueri pergimus. Nonnunquā etiam negligentia in causa est, ut dum quæ ab alijs scripta sunt, sine altiori inquisitione alijs tradimus, & illi alijs, & ita deinceps, facile euenit, ut communes opiniones oriantur. Et sicut olim in palæstris, primus cursu defatigatus lampada sequenti dedit, & ille alij: ita fit ut apud plerosq́ Doctores, consulta eorum non tam ex animi ratione, uerisq́ fundamentis, quàm ex alienis uocibus colligantur, Iafredus Passerius clarissimus Iuris utriusq́

Innouare periculosum: illustrare preclarum.

utriusque Doctor, fiscalis illustris ducis Sabaudiæ, uir cum doctrina celebrabili, humanissimus nobis, nuper Raphaëlem allegabat, qui communes opiniones ouium gregi compararet: eò enim uniuersum gregem tendere, quò prima ouis cursum direxisset. Denique opinionibus communibus tantum tribuunt nonnulli, ut eas sequi oportere censeant, etiam ubi suspicentur ueritatem iuris esse in contrarium. Nos communes opiniones sequimur, cum uel textibus muniantur, uel certe nulli textus nullaue ratio iuris aperte refragetur: alioquin impune ab eis non solum recedimus, sed etiam aliquando nomen communis opinionis suspectum habemus, cum sæpenumero in re ambigua, in utramque partem communis citetur opinio: ut quod ratione non possunt, communis opinionis prætentu pergant euincere, quod non potest non esse multum detestabile; utpote quod legalis sapientiæ puritas, exitiali isto abusu impuretur, sanctissimarum'que legum scita, recta alioqui, in ambiguum detrusa, pro quæstu huc & illuc ementitis forte testimonijs figantur & refigantur, in uulgo'que tanquam fraudum aucupia euilescant. Nec tamen ignoro complures esse bonos, eruditosq́ uiros, qui eo nomine cõmunes sine alio delectu opiniones sequantur: quod in portu, quàm in alto mari nauigare putent esse securius. Quos & si nec probo, nec admodum oppugno, commonuisse tamen uelim, sæpe in portu periclitatos fuisse, qui in alto tuti fuissent. Petrum Saluator in profundum ducere nauem iussit, ad dexteram tamen, ut cum fructu piscaretur. Ita nos si ad dexteram nobis scopus dirigitur in altum, ab opinationibus recedentes, sæpenumero ueritatis rete cum fructu expandimus, ubi in opinionum portu, si modò portus est & non naufragium, mergeremur. Constat præterea esse plerosque, qui communes opiniones ideo præferũt, quia iudices eisdem opinationibus facile flecti posse confidunt: Quam rem nescio an periculis, & quidem præsentibus plenam putarim. Ferunt iudicem, qui à communibus opinionibus recedat, litem suam facere: qua traditione simpliciter accepta, nihil potest esse falsius. Equidem fateor communi assertioni, sed quæ textibus iuris fulciatur, aut cui nulla sit lex contraria, ut supra diximus, hærendum esse: sed in uniuersum cõmunibus niti opinionibus, si uel textus iuris aut ratio manifesta repugnet: hic nos certam ueritatis pestem dicimus & contestamur, quas nisi iudex fugiat, & sese & animam suã damnabit, & iura partis subuertet. Vide qui sapis, qui probus es, qui iuris ueritatem amas, quàm ancipiti periculo communes opiniones consistant. Si enim textibus fulciuntur, iam non quia cõmunes sunt, sed quia iuris sunt, etiam si solus quispiam docuerit, obtinebunt: sin textibus obuient, tanquam syrtes sunt euitandæ. Sed plus nimio euagamur, scientes quàm in plura nos diuersa sententium iudicia incidimus. Communi opinioni sine delectu fidere, & ab ea ne latum quidem unguem uelle recedere, quàm sit intutum, nostri singulares Intellectus, edocent. *Quatenus cõmuni hærendũ opinioni.*

p ¶MASVRIVS SABINVS. Equestri ordine fuit, ut in textu sequitur, cuius sæpe Gellius meminit. Inter illustres fuisse Iurisconsultos, ex uersu Persij colligitur, cum dicit: Cur mihi non liceat iussit quæcunque uoluntas: Excepto si quid Masuri rubrica uetauit.

q ¶EAS DISSENSIONES. Semper hic morbus literarũ studia inuasit, & inuadet, quod in diuersas sectas diducimur, dum quisque suos præceptores plus æquo præferre cupit, ut alibi diximus. Est quidẽ reuerentia præceptori exhibenda, sed usq́ ad aras, & quousq́ honestas patiatur.

r ¶NERVA. Cocceium Neruam significari puto, de quo in sequẽti glossa dicemus.

s ¶FAMILIARISSIMVS. Ex Cornelio Tacito libro quarto & quinto, cõperimus Neruam Tiberio cæsari singulari fuisse familiaritate iunctum. Nam & cæsarem, dum in Campaniam secederet, comitatus est. Et eum is Iurisconsultus moriendi consilium inijsset, à cæsare ut uitam produceret, est cohortatus. Sed uerba authoris subdere placuit. Cocceius (inquit) Nerua continuus principis, omnis diuini humaniq́ iuris sciẽs, integro statu, corpore illæso, moriendi consilium cepit, quod ut Tiberio cognitũ, ad-

sidere ei, causas requirere, addere preces, fateri postremo, graue esse conscientiæ suæ, graue famæ suæ, si proximus amicorũ Cæsaris, nullis moriẽdi rationibus uitam fugeret: auersatus sermonem Nerua, abstinentiam cibi coniunxit, donec uitã efflaret. Dicebatur integerrimus ille uir mala reipub. proxime futura præuidisse, atque adeò dum integer, dum intentatus esset, honestum finem uoluisse.

t ¶ IN EQVESTRI ORDINE. statu, serie, dignitatis eminentia. Est ẽm Ordo discretio status, hominum conditioni accõmodatus. Gnato apud Terentium, quendam sui ordinis hominem, id est, cõditione pauperem, se conuenisse dicit. Cicero in prima Verrina contra Cecilium: Vestri, inquit, ordinis reos, fures putans & seruos nequam, ut Asconius exponit. sic in l. 1 . §. sed & si seruus, infra de uentre inspicien. prouidet, ut ordinum & dignitatum salua sit ratio. Origenes in Leuitico, duodecim ordines rationalis creaturæ esse, ex duodecim tribubus colligit. Erat & in militia ordo, qui ex certo numero militum constabat, eius ordinis ductorem Primipilũ nominarunt. Apud Romanos tres præcipuos ordines fuisse, nemo est qui ignoret, senatorium, equestrem, & plebeium. Primi ordinis patricij erant, & ij qui in senatum legerentur, apud quos maiestas Romani imperij erat, antequàm omnia in principẽ transferrentur: quapropter amplissimum eum sæpe Cicero nominat. Spectandi locum in theatris primum habebant Orchestram appellatum. Post Senatores equester ordo medius erat: Equites dicti, quod equis publicis mererent. Eorum insigne fuere anuli aurei, quibus à plebe distinguerentur: apud quos & iudiciorum potestas erat. Ab equestri ad senatoriam dignitatem ascendi poterat. Equestria in theatro loca xiiij. gradibus concludebantur, qui & ipsi ordines dicũtur. Sæpe enim apud authores, Sueto. Iuue. & cæteros de xiiij. ordinibus mentionem fieri inuenies, per quos equestria loca xiiij. graduũ nomine intelligi conueniet. Infimus ordo plebeius fuit, intra quem numerabantur qui ciues Romani, & ex aliqua tribu essent: loca eorum in theatris popularia dicta. Eius ordinis liberti non fuere capaces, nisi essent uindicta manumissi, ut supra diximus in §. initium, unde nec ciues Romani erant, nec tribules, id est tribubus inserti: quod cũ Accursiũ, uirum alioquin eminẽtissimũ præteriret, uidetur in l. patronus, in prin. infra de leg. iij. nonnihil declinasse: cum enim ibi patronus hæredẽ grauasset, ut liberto tribum emeret, hoc est, ut in aliquam tribum Romanam insereretur, libertus autem ante moreretur, relicto quodam hærede clarissimo: deciditur ibidem, æstimationem ipsius tribus, non tribum deberi. Non enim necesse erat, hæredi dicti liberti tribum emere, quam is, ut qui clarissimus esset, habuit: qui est intellectus facillimus. Accursius ibi ridicula quædam miscet, tribum, id est, progeniem seruorum exponens: & quædam uana super uerbo, deberi, adducens, quæ dum legerem, risum cohibere non potui. Sed ut ad præsentia reuertar, Sabinus medio ordine, quem equestrem diximus, continebatur, quod tamen ad dignitatem referas, non ad censum, ut mox dicetur.

Romanorum ordines.

Senatorius.

Equester.

Plebeius.

u ¶ PRIMVS SCRIPSIT. Sed contra §. deinde Sextus Aelius, cum multis §. supra eo. ubi plures Iurisconsulti recitantur, qui priores ante Sabinum plurima uolumina scripsisse comperiuntur. Sed dic Sabinum primum fuisse qui publice, id est, ex authoritate publica principis scriberet. Nã qui ante eum scripsere, nulla authoritate, sed priuato arbitrio usi sunt. Hic Sabinus sæpe à Gellio recitatur, qui & de notis censorijs eleganria scripsit, ut idem lib. iiij. & alibi.

x ¶ POSTEAQVAM. Hic textus in omnibus, quos uidimus libris, ita fuit corrupte scriptus, ut nõ solum nulla sermonis elegantia, sed nec ullus uel sensus, uel intellectus, quin potius monstrosa barbaries nostro Iurisconsulto minime digna conspiceretur. Itaque eum periculo nostro, in hunc, quem supra uidistis tenorem correximus. Sed & Budæus hunc errorem attigit. Sensus est, Sabinum publice scripsisse, postquàm hoc beneficium publice scribendi cœperat, id est, incœperat. Siquidẽ Tiberius Cæsar id ipsum beneficij loco tunc concesserat.

Et ut

Et ut [a] obiter ſciamus, ante tempora Auguſti publice reſpondendi ius non à principibus dabatur, ſed qui [b] fiduciam ſtudiorum ſuorum habebant, conſulentibus reſpondebant: neque reſponſa utique [c] ſignata dabant, ſed plerumque iudicibus ipſis ſcribebant, aut [d] teſtabantur qui illos conſulebant. Primus diuus Auguſtus, ut maior Iuris authoritas haberetur, conſtituit, ut ex [e] authoritate eius reſponderent, & ex illo tempore peti hoc [f] pro beneficio cœpit. Et ideo optimus princeps Adrianus, cum ab eo uiri prætorij peterent, ut ſibi liceret reſpondere: reſcripſit eis, hoc [g] non peti, ſed præſtari ſolere: Et ideo ſi quis fiduciam ſui haberet, delectari ſe populo ad reſpondendum ſe præpararet.

a ℭOBITER. id eſt, extra propoſitum & uelut incidenter. Iuue. pro interea uſurpat. Atque obiter leget, aut ſcribet, aut dormiet intus. Et alibi, Atque obiter faciem liuit, audit amicos.

b ℭFIDVCIAM STVDIORVM. Quæ labore, uigilijs, aſſiduitate paritur, non poculis, uoluptatibus, illecebris: quod utinam huius ætatis ſcholaſtici perpenderent, ne nō creſcentibus admodum ſtudijs, ipſi modico freti ſtudio decreſcerent. Auditores noſtros, quos & nobiles & alios plures habemus, diligentiæ nomine aſſeueranter commendamus: quos ſuorum ſtudiorum fiducia (quibus terſiorem dictionis elegantiam quantum ſatis eſt, cum ciuili ſcientia coniunxerunt) olim & conſulentibus utiles, & fama præclaros fore ſperamus.

c ℭSIGNATA. Argumentum quod conſilia ſignata dari debeant, & hoc ſeruat conſuetudo: pro quo facit Spec. in tit. de requiſ. conſil. uerſic. ſic porrò, qui conſilia iudici ſecreto eſſe præſentāda iubet. Hoc certe neceſſe eſt, ut Doctor ſuo conſilio manu propria ſubſcribat ad inſtar notarij. Paul. de Caſt. in l. cum antiquitas, in fi. C. de teſta. *Conſilia ſignari debere.*

d ℭTESTABANTVR, ſcilicet iudicibus: hoc eſt, teſtimoniū iuris ſcripti reddebāt iudicibus, qui illos cōſulebāt, arg. quod is qui cōſulit dicatur teſtis iuris. Proinde Spec. in tit. de requiſ. conſil. uer. item fac eos. doctores conſulētes iuramento adſtringendos eſſe admonet, cum pro teſte ſint, niſi aliqua iuſta cauſa eos excuſet. Quod ſi ſubſcribēs conſilio alterius Doctoris teſtificari cēſetur, ut dicit Bald. in l. fi. ſecundo notabili. C. ſi cer. pet. quomodo non qui principaliter conſulit pro teſte habebitur? Quod utinam ij perpenderent, qui partim cæci, ipſi cæca ſcribunt conſilia, cæca iuris teſtimonia firmant, partim conſilijs aliorū: cum nec iura allegata unquam diſcuſſerint, nec acta cauſæ uiderint, ſolo uel lucelli compendio illecti & inteſtati ſubſcribunt, mutuum teſtimonium Græca fide ferentes: quos non immerito Bald. in l. fi. C. plus ualere, deteſtari uidetur. Siquidem ex eorum cæcis teſtimonijs mens iudicantis fallitur, & ſubuertuntur iura litigantium.

e ℭAVTHORITATE. Collige hinc Doctorum creandorum emerſiſſe originem, ut ea facultas de iure reſpondendi non temere cuilibet liceat, niſi principis acceſſerit authoritas, interueniente tamen publicorū gymnaſiorū examine, ut in tit. C. de profeſſ. & med. libro x. Qui enim præter ſcientiæ meritum magiſterium ſuſcepit, inaniter dici quod non eſt, concupiſcit: ut in homilia Maximus dixerat.

f ℭPRO BENEFICIO. Non planè uideo, in quo id beneficij reſideret: nec enim credo ea beneficia ex mercedum quæſtu conſtitiſſe, quando ſanctiſſima res eſt ciuilis ſapientia, quæ pretio nummario non æſtimetur, l. 1. §. proinde, infra de uar. & extraord. cog. Sed conijcere licet fauorem eos populi meruiſſe, & per hoc aſcenſum ad reipub. gubernacula patuiſſe, ſi quos forte cretata ambitio tenuiſſet, ut honoribus adipiſcendis uelificari pergerent, argumento eorum quæ habuimus in §. poſt hunc maximæ, ſupra eo. & in proœ. inſtit. in fi. Denique & conſulentibus honoraria largita fuiſſe non negauerim; quæ tamen initio reſponſorum ab ultro offerentibus accipi poterant, *Iureconſultorum honoraria*

peti in iudicio non poterant, quod forte textus in d. l. 1. §. proinde, significat, si modo nomine sacramenti responsa peritorum intelligantur. Verum quamuis facultas respõdendi de iure pro beneficio haberetur: non tamen caruit periculo. Nam quod alteri de iure respondebat, hoc in sua ipsius persona, si quando res exigeret, contra eum aduersus quem consulebatur pro iusto seruare, is qui responderat cogebatur: ut eleganter uoluit Ang. in l. 1. infra quod quisque iur. Et Cicero hoc significare in oratione pro L. Murena uidetur, qui innuit turpe esse curare, ut is contra quem patrocinaris causa cadat, in qua antea de iure responderis: nam & aduersarijs amicorum suorũ Iurisconsulti de iure respondere cogebantur.

g ¶NON PETI SED PRAESTARI SOLERE. Nec enim sine labore praestari fas est, ut uoluit Xystus, ea quae nisi labore praecedẽte nõ obtinentur: & ex sudoribus magister militum clarus emicat. l. fi. in prin. C. ubi senat. uel clariss. Caeterum Accursius & omnes Accursiani hunc locum male accipiunt, uolentes quod facultas de iure respondendi, inhoneste peteretur, licet honeste concederetur, per d. §. proinde, cũ multis similibus quae huc aducuntur: quae omnia tam sunt ad hunc textũ impertinentia, quàm ab ipsa luce tenebrae distant. Quomodo enĩ inhoneste peterẽ iuris respõdẽdi facultas, quae ab Augusto usq; ad Adrianum plus centum annis peti consueuit? id quod iam ante textus noster dixerat, quod uidelicet ex illo tempore peti illud pro beneficijs coeperit. Non est ergo ea res unquam inhoneste petita, quae tot annos à tot claris uiris petita fuit. Et hodie in pompis creandorũ Doctorũ cum insigni solennitate peti solet. Verus igitur sensus est, non decere, ut ad solam petitionem facultas de iure respondendi concedatur, nisi is qui petit, praestiterit: hoc est, facto comprobet se idoneum, ut ea authoritate praeornetur. Praestare enim eleganter pro eo sumitur, quod est facto & opere ostendere: ut cum dicimus, praesta te uirum cui credi possit. Sic Liuius lib. xi. scribit: Fabium Max. cum filio suo legatus daretur, operam suam pollicitum fuisse & praestitisse, id est, facto ostendisse. Dicebat Lactantius loqui facile esse, praestare difficile. Recte itaq; in praesentia Adrianus respondẽdi munus nõ peti, sed praestari solere, dicebat: hoc est, non ad nudam petitionem: sed tunc concedi solere, quando petens facti euidentia idoneus uideretur: & hoc ostendunt uerba sequẽtia, cum infertur, si quis fiduciam sui haberet delectari se populo ad respondendum: hoc est, si quis fiducia sui, delectaretur eo munere, is se praepararet, hoc est aptum ostenderet, qui intellectus uerus est, facilis & expeditus. Ex quo collige, non alium nisi iustum, honestum laborẽ, pro Ciceronis sententia, honoribus, praemijs, splendore decorari. Proinde euidens est argumentum contra indoctos literatores, quorum alij extortis diplomatis, bullatos, quod uulgo dicitur, titulos circumferunt: alij cum iusto gradu iuris insignia sunt consecuti, relicto tam eleganti studio, in quo tamen cognoscendo mirifica sit suauitas & delectatio, ad rithmos, ad fabulas, ad nugas, ad gerras, ad uernaculas ineptias conuertuntur. Caeterum dolo non carent saltem praesumpto, uel certe à lata culpa non excusantur, qui cum sint imperiti, doctorum titulos adsciscunt: qui ampullis uerborum iactanticuli, uultuoso supercilio minabundi peritiam foris ostentant, quam asserere tam nõ possent, quàm sunt ab omni legali studio alienissimi: de quo Doct. in l. ij. infra quod quisque iuris.

Praestare.

Indocti literatores.

[a] Ergo Sabino concessum est à Tiberio Caesare, ut populo responderet: qui [b] in equestri ordine iam grandis natu, & ferè quinquaginta annorum receptus est: [c] huic nec amplae facultates fuerunt, sed [d] plurimum à suis auditoribus sustentatus est. Huic successit [e] C. Cassius Longinus natus ex filia Tuberonis, quae fuit neptis Seruij Sulpitij, & ideo [f] proauum suũ Seruium Sulpitiũ appellauit: is & consul fuit cum Quartino temporibus Tiberij, sed plurimum in ciuitate authoritatis habuit, eo usq; donec [g] Caesar eum ciuitate [h] expelleret, expulsus ab eo in Sardiniam, reuocatus à Vespasiano, diem suum obijt.

¶ERGO

a ¶ERGO SABINO. Propter longam digressionem, quam supra Iurisconsultus fecerat, iam ad Sabinum reuersus, per epilogum colligit quod supra narrauerat. Is enim oratoribus mos est, & pro instituto seruatur, ut docent Cicero & Quint. cum narratio cœpta prolixioribus parergis & digressionibus suspenditur, reuerti sub quadam recollectione ad ea solere, quæ principio sunt adducta. Glossæ nostræ sicubi talis recollectio in iure occurrat, dicũt Iurisconsultum repetere, ut addat; sed accuratiora sunt quæ iam diximus.

b ¶IN EQVESTRI ORDINE. Quomodo ei ordini Sabinus inserebatur, cui non essent amplæ facultates? siquidem lege Roscia cautum erat, ne equestri ordini adscriberentur nisi quibus quadringenta sestertia essent. Sed credimus Sabinum à principe, dignitatis nomine in hunc ordinem receptum, non quod censu equestri ualeret. Denique princeps superior est lege, ut supra docuimus.

c ¶HVIC NEC AMPLAE FACVLTATES FVERVNT. Diodorus Siculus lib. ij. eas docet optimas esse leges, quibus non diuites, sed honesti prudentesq; homines fierent. Paupertas enim honesta, inuincibilem legis athletam cõstituit, ut ait Nilus philosophus. Peculiare adeò est, ut diuitiæ bonis & probis absint ingenijs, ut Cicero in fine primi libri Officiorum rem difficilem putet, affluentibus copijs ditari sapientem. Porrò Hieronymus in Ecclesiaste, magistrum quenq; nobilem & prudentem paupertate premi scribit. Eius rei rationem Philosophus in Problematis inuestigat, inter alia existimãs ideo fieri, quod improbi per fas & nefas opes congerãt. Hebræus apud Hieronymum, à facie diaboli fieri docet, ut stulti subleuentur. Proinde apud Aristophanem & Lucianum, Plutus diuitiarum deus, cæcus fingitur & claudus: ne probos & doctos, quibus cum cõmunicet, dignoscat: quod magnus Erasmus Roterodamus lux doctrinarum in suis Adagijs eleganter prosequitur. In Sueuia imaginem lapidis uetusti Cæco diuitiarum deo sacram, insignis uir Oecolampadius, diuinarum humanarumq; literarum impense ornatus repertam esse, mihi nuper retulit. Herodis sophistæ diuitias oculatas fuisse, Philostratus testatur, ut qui eis uti ex iusto nouerit. Cæterũ, magno caret incommodo, quem diuitiarum moles non presserit, utpote quod eas curæ comitentur, ut Octauius ait, & inquieta pectora. Crescentibus enim diuitijs, execranda auariciæ pestis crescit, quæ improborum corda angore, tormento, metu, cruciatu flagellet, diuidat, disperdat. Omne enim quod homini plus est quàm sit necesse, Xysto philosopho teste, inimicum est ei. Proinde solidæ felicitatis loco ponimus, bonis uiris abesse diuitias, tantum non egestate premantur. Inopiæ enim pauca desunt, auariciæ omnia, ut Publij Mimus habet. Modicitas ergo ad naturæ legem cõposita, sapientem tranquillat, & pro sentẽtia Apuleij, philosophiæ est uernacula, frugi est & sobria, habitu secura, ut quæ nec fastu sustollat, nec deprimat impotẽtia: quæ nec uentris, nec inguinum delicias uel uelit ullas, uel possit. Quæ cum ita sint, non immerito Iurisconsultus Sabinum eo maxime nomine commendare perrexit, quod amplitudine facultatum non molestabatur. Sic olim Fabritij, Curij, Quintij, Attilij, alijq; clarissimi imperatores, paupertatis gloria excelluisse, sic Anatolius Theodosij imperatoris præceptor, diuitiarum sordes egregio animo suppressisse legitur. Quanto enim satius est animum probitate ornare & scientia, quàm putre corpus auro, sericis, gemmis cõtegere, animi nuditate relicta?

Diod. Siculus. Plutus. Mimus Publianus.

d ¶PLVRIMVM A SVIS AVDITORIBVS. Olim Antonius Gnipho insignis Grãmaticus, quem & Cicero post forenses labores audiuit, ex discentium liberalitate plura consecutus traditur: testis Suet. de Grammaticis. Quintilianum modicum facultate, Plinius in collocanda filia adiuuit, quinquaginta milibus nummûm eidem donatis. M. Antoninus imperator tanta in suos præceptores pietate fuit, ut imagines eorum aureas in larario haberet, in quos & liberalissimus fuit. Quinetiam Apollonij domũ, discendi causa, adiuisse dicitur, etiam dum in imperatoriam dignitatem esset adscitus, ut scribit Capitolinus. Porrò & Seuerus imperator, Hermocrati optionem dedit pe

tendi quid uellet, eoque petenti tura quinquaginta talentorum ut deos coleret, paruum ratus donum qui plura meruisset: author Philostratus in Sophistis. Thales Milesius cũ de solis magnitudine & meatu, Mandraytum Prienensem pulchra docuisset, adeò que quantam uellet mercedẽ optare iussus esset, noluit mercedis quippiam, sed ne authoris nomẽ præteriretur expetijt, quod Apuleius in Floridis scriptum reliquit. Philager tamen sophista, cum auditorum educatione non multum gauderet, nec ipse ab eis multa est consecutus. Plutarchus in problematis, à ueteribus obseruatum tradit, ut literæ gratis docerẽtur, mercẽnarias uero doctrinas à Sp. Carbilio cœpisse. Alcinous in epitome, Sophistam à philosopho, eo dissepat, quod hic gratis doceat, ille mercedem à discẽtibus recipiat: tametsi Damianus sophista, teste Philostrato, egenis mercedem dimiserit, ne pecuniarum inopia, bona laterent ingenia: Proclo Nancratidi, si quis centum drachmas penderet, is docentem audire semper potuit, nulla mercede repetita. Staberius grammaticus temporibus Syllanis, proscriptorũ filios gratis, & sine mercede ulla in disciplinam recepit, testis Suetonius. Ambrosius diaconus Origenis documẽtis imbutus, male audijt, quod cũ esset uir nobilis & diues, præceptoris sui egeni, senis & pauperis, moriens non sit recordatus, ut scribit Hiero. in lib. de scriptoribus Ecclesiasticis. Aristippus in exaggerata mercede recipienda imparabilis fuisse, primusque Socraticorum quæstu philosophatus esse dicitur. Cæterum Iurisconsultus tutores iubet mercedes, non quas minimas poterint: sed habita patrimonij & dignitatum ratione, præceptori exolui, in l. cum plures. §. cum tutor, infra de admin. tutor. Et est me Hercule celebranda in discipulis pietas, qui uitæ honestioris altorem ipsi mutua uice alerent: quod Aquilius ille optimus, de quo meminit Iurisconsultus in l. Aquilius, infra de donat. egregie perpenderat. Artem artium nominabat Nazianzenus, hominem uel regere posse, uel imbuere: Vt nõ immerito Poëta, umbris maiorum optet tenuẽ & sine põdere terram, Spirantesque crocos, & in urna perpetuum uer: qui præceptorem sancti uoluere parẽtis esse loco. Admonebat Quint. lib. ij. discipulos, ut præceptorem non minus quàm ipsa studia amarent, crederentque eos parentes non quidem corporum, sed mentium: sic enim libenter & audient & dictis assentientur.

e ¶ CAIVS CASSIVS LONGINVS, sub Tiberio in honore habitus, sub Claudio cæsare præfectus Syriæ, legum peritia cæteris præeminuisse legitur, & qui militarem disciplinam ad priscum morem reuocabat, exercebat legiones ac si hostis ingrueret, dignum id maioribus & familia Cassia ratus, ut est author Cor. Tacitus lib. xij. ad prin. Huic tamen Nero cum infensus esset, quod opibus uetustis & grauitate morum præcellebat, missa ad senatũ oratione, crimini obiectauit, quod is Cassius inter imagines maiorum, etiam C. Cassij interfectoris cæsaris Iulij coluisset, ita inscriptam, Duci partium: quasi per hoc semina belli ciuilis meditaretur. Itaque senatusconsulto exilio missus, in Sardiniã deportatus, author Cor. Tacitus lib. v. & xvi. post prin. Suetonius in uita Neronis, paria de hoc Longino Iurisconsulto tradit, quem & luminibus orbatũ scribit: quæ tamen pœna ei decreta sit, non aperit, licet ipsum inter eos enumeret, qui à Nerone mortem sustinuerint. Plinius lib. vij. epistolarum, Cassium Cassianæ scholæ principem & parentem fuisse scribit, cuius domum ideo commendat, quod eam Quadratus habitaret, qui non minor foret orator, quàm fuerit ille Cassius Iurisconsultus. Meminit item Suetonius, Lucij Cassij Longini consularis, cui cum C. Caligula sororem suam matrimonio collocasset, mox eam abduxit. Is quoque Caligula, cum uaticinio admonitus esset, ut à Cassio caueret, dictum Lucium Cassium Asiæ tum proconsulem occidendum mandauit, atque ita Cassiorum fata in ætatem imperatorum satis infaustam inciderunt. Beroaldus circa Cassios sibiipsi parum constat.

f ¶ PROAVVM SVVM SERVIVM SVLPITIVM. Gloriabatur eo nomine Cassius, quod à duobus clarissimis Iurisconsultis Tuberone & Sulpitio descenderat. Denique Pomponius noster in nullo ante loco seriem natalium tam operose collegit, ut hic in Cassio. Quod certe non est mediocre argumentum splendidis eos ornari maioribus,

qui à

qui à Iurisconsultis nascerentur, ut non iniuria Doctorum liberi (si modo parentes & doctrina & integritate sunt monstrabiles) sanguinis seriem cum gloria recensere possint. Colligi porrò euidens argumentum potest contra nobiles, qui cum frequenter legali scientiæ operam dederint, nomen tamen Doctoris fastidiunt, cum legalis doctrinæ lumen, nobilitati magno interuallo præluceat.

g ¶ CAESAR. Neronem intelligas; Cornelio Tacito authore. Extant tamen commẽtarij cuiusdam uiri non indocti, qui textum præsentem ita accipit, quasi Iurisconsultus cæsarem Tiberium uelit, eoq; nomine textum improbare pergit: quod certe non erat necesse, cum nihil hic urgeat cur Tiberius potius quàm alius includatur.

h ¶ EXPELLERET. Hæc est magistratuum merces, hic finis: sic olim Papinianus cum plus in aula potẽs esset, quàm uellet, ab Antonino Caracalla militum gladijs obiectus, securi percussus est. Sabinusq; ille posterior similia passus legitur, ut postea docebimus. Sed & Martianum Iurisconsultũ honorum fastigia enecuere, ut scribit Politianus. Itaq; magistratuum cauere præcipitia, & est ingentis prudentiæ, & fortunati propositi.

Neruæ successit [a] Proculus. Fuit & eo tempore Nerua filius: Fuit & alius [b] Longinus ex equestri quidem ordine, qui postea ad præturam usque peruenit. Sed Proculi authoritas maior fuit, nam etiam plurimũ potuit, appellatiq; sunt partim Cassiani, partim Proculiani. [c] quæ origo à Capitone & Labeone cœperat. Cassio, [d] Cælius Sabinus successit, qui plurimum temporibus Vespasiani potuit. Proculo, Pegasus: qui temporibus Vespasiani præfectus urbis fuit. Cælio Sabino, [e] Priscus Iabolenus: Pegaso, [f] Celsus pater: patri Celso, Celsus filius, & [g] Priscus Neracius, qui utriq; consules fuere: Celso quidem [h] & iterum Iaboleno Prisco, Eburnius [i] Valens, & Tuscianus, itẽ [k] Saluius Iulianus.

a ¶ PROCVLVS. Multos in historijs Proculos inuenimus, sed de Iurisconsultis non memini me quicquam præcipuum legere, nisi quod Vlpianus Proculum non leuem Iuris authorem nominat in l. diui, infra de iurepatro. Alibi duorum Proculorum testimonio patris & filij Celsus utitur, in l. & Proculo, infra de leg. ij. Apud Lampridium Iulius Proculus à Commodo interfectus esse legitur.

b ¶ LONGINVS. De Longinis supra satis diximus.

c ¶ QVAE ORIGO. Hoc natura comparatum est, ut exempla non ibi consistant ubi cœperint: sed quamlibet in tenuem reiecta tramitem, latissime euagandi sibi uiam, teste Velleio Paterculo, faciant. Nec enim quisquam putat turpe sibi, quod alijs fuit fructuosum. Quapropter recte Cicero, ab exemplo præiudicia sumi uoluit: nam ab istis Capitonum, Proculorumq; principijs, etiam hodie factiones uigent: ut in hæreses, id est, sectas, à Doctoribus plus iusto abeatur. Dicebat tamen Quint. Iurisconsultis concessum esse diuersas tueri opiniones. Verum tanto felicius Cassianis & Proculianis contigit, quod uiros in omni doctrina clarissimos sunt secuti; nos comparatione ad ueteres illos facta, & uolutamur barbarie, & uix umbras sequimur.

d ¶ CAELIVS SABINVS. Huius Cælij meminit Aul. Gellius lib. vij. qui scriptũ reliquit seruos uenales, quorum nomine uenditor nihil euictionis præstaret, pileis indutos uendi solere, tunc enim emptor de serui industria securus erat: recte, sicut ediuerso fugitiui serui, catenis uincti uænierunt. l. si tamen, infra de ædil. edict. hunc Cælium super seruorum uenditione diligenter perscripsisse, ex l. quis sit fugitiuus, eo. tit. facile apparere poterit.

e ¶ PRISCVS IABOLENVS. Is Antonini Pij imperatoris temporibus fuit: Multa enim imperator de iure sancierat, atq; ita Iaboleni, aliorumq; Iurisconsultorum consilio utebatur, author Iulius Capitolinus. Plinius lib. vi epistolarũ, ad Voconium Romanum, huius Iaboleni meminit nõ cum laude: scribit enim, dubiæ sanitatis fuisse ho-

minem, adhiberi tamen consilijs, interesse officijs, atque etiam ius ciuile publice respondere. Sed oratoribus prioris seculi non semper cum Iurisconsultis conuenerat.

f ¶ CELSVS. Iulium Celsum, magno in precio apud Traianum fuisse, Spartianus scribit: incertum pater, an filius.

g ¶ PRISCVS NERACIVS. Tanti nominis apud Traianum imperatorem is fuisse legitur, ut idem Traianus ipsum imperij successorem relinquere destinaret: consilio tamen mutato Hadrianum adoptauit: author Spartianus.

h ¶ ET ITERVM. Morem ueterum sequitur: qui enim secundo consules creabantur, dicebantur non secundo, sed iterum creati.

i ¶ VALENS. Hic tempore Antonini Pij in precio fuisse, eiusque consilijs imperatorē iura sanxisse, testis est Iulius Capitolinus. Extat epistola Plinij lib. iiij. ad Fabium Valentem scripta: qui dicitur fuisse consul cum Vero.

k ¶ SALVIVS IVLIANVS. Insigni fuisse eminētia hūc uirum ex hoc apparet, quod ab eo progenitus est Didius Iulianus Romanorum imperator, ut testis est Spartianus cuius uerba subiecimus. Didio, inquit, Iuliano, qui post Pertinacem, imperiū adeptus est, proauus fuit Saluius Iulianus bis consul, præfectus urbis, & Iurisconsultus, quod magis eum nobilem fecit. Politianus dicit auunculum Didij Iuliani fuisse, & ab Hadriano imperatore in cōsilijs habitum. Seuerus eius decreta abolere uoluit, sed nō obtinuit: author Spar. Fuere & alij Iuriscōsulti, qui à Iulio Capitolino in uita Antonini & Marci nominātur: ut est Vindius, item Verus, Lucius Volusius Metianus, quem Vlpianus in l. diui, infra de iur. patro. iuris ciuilis, præter ueterem & fundatam peritiam, anxie diligentem nominat. Item Marcellus. sed & Serbidius Scæuola, quo iurisperito præcipue usus est Marcus imperator. Denique & Papinianus, qui cum Seuero nondum imperatore dictum Scæuolam audisse scribitur: huic tametsi Seuerus imperator filios suos Antoninos commendasset, alter tamen ex eis Caracalla post mortem patris, cum fratrem suum interemisset, etiam Papinianum iussit interfici, quod uir iustus fratris necē apud senatū excusare nollet, dicēs nō tā facile paricidiū excusari posse quàm fieri, author Spartianus. Bonū eīn uirū, ut Nazianzeni uerba usurpem, nec tēpus immutat, nec mutilat potētia, nec rumpit necessitas, nec insolentia exulcerat, nec malorū hominū defatigat improbitas. Huius Papiniani assessores fuere Iulius Paulus, quem Lampridius nominat Iurisperitissimū: & Domitius Vlpianus, qui ambo cū Papiniano uerticē legitimæ disciplinæ tenuisse dicūtur, quod & ex l. lecta, infra si certū pet. colligas, in cuius legis principio Doct. in uerb. auditorij, declinare uidentur, quia historias nesciuerūt. Vlpianus tutor Alexandri optimi imperatoris fuit, quē quia uir iustus erat, sæpe milites impetiuere, sed Alexāder eum obiectu purpuræ suæ defendit. Eutropius Vlpianum Alexādri scrinij magistrum fuisse lib. viij. ad fi. scribit: quod hodie cancellariorū & secretariorum est, ut supra diximus. Fuere & alij Iurisconsulti in Alexandri consilijs habiti: Fabius Sabinus, Sabini insignis uiri filius, sui temporis Cato dictus: qui senior Sabinus cōsularis & præfectus tempore Maximini imperatoris, per tumultū fusti percussus, & in publico relictus est. Item & Aelius Gordianus, Claudius Venatius orator amplissimus, Pomponius legum peritissimus, Alphenus, Africanus, Florentinus, Martianus, Callistratus, Hermogenes, Venuleius, Tryphonius, Metianus, Celsus, Proculus, Modestinus, qui & filiū Maximini imperatoris erudijsse dicitur: qui omnes iuris professores, discipuli fuere splendidissimi Papiniani, & Alexādri imperatoris familiares & socij: authores Herodianus, & uel maxime Lampridius. Hactenus uiri in re literaria, omnique philosophia principes iura ciuilia illustrarunt, hactenus sua iuri ciuili gloria, sua eminentia stetit: quæ deinceps secula secuta sunt, cum Gothicis sordibus fœdarentur, legalis scientiæ splendorem, salebroso (ut ita loquar) sermone nonnihil attenuasse uidentur: de qua tamē re parcius, ne inde uel præiudicio arma sumant homines nihili, qui saluberrimi iuris scientiam uel oppugnare pergunt, uel proterere.

Nazianzenus

HABES CANDIDE lector, in hanc l. ij. de orig. iur. exigua planè scholia, quæ certe non eo congessimus consilio, ut uel rara aliqua scriberemus, uel prægnantia: peritis enim in re latina uiris omnia esse notissima quis non uiderit? sed insuetis historiarũ iuris ciuilis sectatoribus commodare uolui, ne uestibula iuris adeuntes, rerum ignoratione mox primo in limine caderent: maxime quod Accursius utcunq; doctus, uel modica, uel parũ cohærentia, uel omnino nulla, super toto hoc textu, quamuis pulcherrimo, scripserit. Deniq; quia summam. ff. ueteris, quam non sine labore, cæterum cum fructu maximo elaborauimus, nouum fortasse opus, & à nullo unquam ante ea serie tentatum, in lucem ædere meditamur: scholia hæc præmittere uoluimus, quæ & iusto operi uiam sternerent, & si quæ osorum terricula obuiarent, prætento pectore amolirentur. Tu quisquis es, boni consule: si enim industriam nolis, fidem certe suscepti laboris, modo æqua mens sit, speramus te non uituperaturum. Vale. *Peroratio.*

VDALRICVS ZASIVS CLAVDIO CANTIVNCVLAE, utriusque Iuris Doctori, S. P. D.

LAVRENTIVS Valla, Claudi celeberrime, rei latinæ adsertor egregius, elegantiarum opus, inter alia sua monumenta, posteris non inelegans reliquit: qui si intra modestiæ fines mansisset, laudata prædicatione cum primis dignus erat. Quæ enim in linguã latinam eo ætatis nonnihil corruptã scripserat, posteris pulchre commodarunt. Sed liberiori quadam in boni nominis scriptores licentia inuectus, cum præter Ciceronem forte & Quintilianum, quoscunq; modico delectu impeteret, & uelut Rhadamantus quidã, non tamẽ à Ioue delegatus, sed qui sese ingesserit, acrioris iudicij censura uiros doctissimos notare uideretur, plurimorum ipse iudicia subijt: & quam ex bonis Latinæ puritatis præceptis gloriam meruisset, insolentiori ista temeritate immodice contaminauit: Quippe non solum cõpluribus doctis uiris, latinæ dictionis puritate conspicuis, Lactantio, Hieronymo, Boëthio, alijsq; diem condixit: sed etiam augustos illos Heroës, Iuris ciuilis authores, Vlpianum, Paulum, Venuleiũ, & cæteros, quos tamen præter grammaticas obseruatiunculas, in medullis ciuilis scientiæ intellexisse non creditur, impetijt, quasi uel non proprie, uel parum terse, latini sermonis elegantia uterentur. Toleranda tamẽ fortasse improuida isthæc temeritas in homine licentioso fuisset, utpote quod eruditis literarum latinarum uiris facile perspectum esse potest, bonis'ne an malis rationibus contra doctissimas animas moueatur. Nec enim ignotum est, nihil minus in omni doctrina ad solẽnes redigi formulas posse, quàm latini sermonis præscripta. Cuius tanta est libertas, ut nouare doctis, trãssumere metaphoris, tropis uti (dũ citra barbariẽ fiat) impune liceat: Adeoq; dũ formulas imperiosius prænotat, dũ putat qui à formulis suis excidat, causa cadere: iam nõ tã confutandus de errore, quàm ridendus erat de intemperato iudicio. Hoc uero dissimulare quis Iuris ciuilis cultor poterit, quod illustres illos Iuriscõsultos, quasi inter sese pugnẽt, premere aggreditur, duos adducendo text. l. præcipiunt, & l. fi. ff. de ædil. edict. quos licet dissidere iactitauerit: quo tamẽ in loco, cũ plusculа essent in eis responsa, resultarent, non aperuit. Cæterũ sese iudicem constituens, nescio quam phanaticam sententiam pro Vlpiano pronunciauit, tam iudex friuolus, quàm nulla inter Iuriscõsultos lis uel fuit, uel ullo modo apparuit. Proinde committere noluimus, ut nihili iudex sibijpsi pro stomacho male digesto sententem litis à sanctissimarum puritate legum sumat, eumq; qui nec accusatus unquam, nec reus peractus est, atro cõdemnet calculo, Nulla itaque Laurenti, nec in dictis, nec in alijs legi- *Antinomia ll. per Vallam notata.*

B

Amolitur contrarietatem dictarũ ll.

bus contrarietas eſt. Si enim in limine offenderis, quod Venuleius in d. l. fi. §. fi. ſeruũ tam ueteratorem, quàm nouitium eſſe ſcripſit: Vlpianus autem in l. præcipiunt, ueteratorẽ pro nouitio uendi ex edicto uetuit: Memineris inter duo illa nihil eſſe diſſidij. Seruus enim in genere, & ueterator eſſe & nouitius poteſt: in ſpecie autem ueterator pro nouitio uenire non poteſt. Nam & ſeruus atrienſis dicitur & mediaſtinus, ambo eñ ſerui ſunt: at atrienſem pro mediaſtino tractare nõ liceret. l. ſed & ſi quid. 1. §. 1. ff. de uſufru. Sic animal, homo eſſe poteſt & aſinus, in genere enim hic ſermo exauditur: attamen hominem pro aſino quis uſurpet? Venuleius ergo de ſeruo in genere locutus eſt, Vlpianus ad ſpeciem reſpexit. Sed putabit forte uel Valla, uel alius, alio loco morbum eſſe. Siquidem Venuleius mancipia ueterana dici & nouitia uoluit:

Alia dilutio.

Vlpianus contrà, mancipia eſſe, quæ nouitia non ſint, tradidit. Sed eodem errore laboratur. Quis enim neſciat mancipia in ſpecie inueniri, quæ non ſint nouitia, uti ſunt ueterana? Nec tamen obſtat mancipia in genere utrumque complecti. Sic in ſimili hæc enunciatio uera eſt, animal non eſt homo, ſi de aſino intelligas: à qua nõ diſſidet, ſi dixero animal hominem dici & aſinum poſſe. Hæc cum puluerarijs ſint cognita ſcholaſticis, quomodo Vallæ, qui uel cœlum cũ gigantibus oppugnare potuiſſe uideretur, fuere ignota? quomodo ipſe Dialectica tractauit, qui ueſtibularia iſta non perſpexit? Sed opponi poſſet, alio adhuc loco Martem feruere, qui placari non poſſit. Docuiſſe

Alia dilutio.

enim Vlpianũ, ueterana ea eſſe, quæ trita ſint, nouitia adhuc rudia intelligi: E diuerſo Venuleius ueteratorem ex nouitio fieri, etiam qui tritus non ſit, ſed nouiter ad officiũ aliquod aſſumptus. Sed nec hic ulla eſt reluctatio. Si eñ in mancipio ſeruiẽdi aſſuetudinem æſtimaris, ueterana erunt quæ trita ſunt: quod Vlp. in d. l. præcipiunt, ſignificat. Sin ex officio iniuncto, iam qui ante officiũ nouitius erat, poſt ueterator erit. Nec obſtat, quod Venuleius d. l. fi. ad fi. ueteratorẽ non ſpatio ſeruiẽdi, ſed genere & cauſa æſtimandum ſcribit: ſubauditur eñ dictio, Tantũ, ut ſic negatio nõ pure, ſed complexiue ueniat. Sic paulò ante in eadem l. morbum ſonticum Venuleius ex Caſſio dicebat, qui perpetuus noceret, non qui ex tempore finiretur: id eſt, non tantum qui tempore finitur, ſed etiam, &c. Quæ loquendi figura Iuriſconſultis peculiaris eſt. Sic in l. lex Cornelia. §. domum, infra de iniur. domus appellatione non proprietatem intelligi, ſed domicilium: ubi de neceſſitate ſubaudies, tantũ. Item in l. 1. §. quod ſi, infra furti aduer. naut. ſi caupo ſaluum receperit, furti actionem non dominus rei ſurreptæ, ſed & ipſe habet: ubi orationis & naturæ ſeries efflagitat ſubaudiri Tantum. Sed & Cice. ea loquendi figura uſus eſt. Nam ad filium ſcribens, ij. Offi. eam orationem ſuſceptam eſſe dicit: non de filio, ſed de toto genere: ubiq; enim intelligas, non tantum. Sed hæc plus nimio: leuicula enim ſunt, uel mediocribus Iuris profeſſoribus: in quibus tamen Valla conſiſtere non potuit. Et audet homo temerarius, ne dicam inſanus, ſeſe iacta-

Valla.

re, quod iuris ciuilis ſcientiam edocere eos, quos tanquam primarios iuris interpretes ueneramur, triennioq; meliores, quàm Accurſius gloſſas ſuper iure ciuili facere poſſit. Vide quò erumpat improuida temeritas. Legerat Ciceronem Valla, ubi in oratione pro Murena, triduo ſe Iuriſconſultum futurum, ſi quis ei ſtomachum moueret, dicebat. Hunc tantum uirum, hoc doctrinarum lumen fraterculus iſte gigantum in ſuã effingere perſonam conatur. Pulchra me Hercule & lepida comparatio Ciceronis ad Vallam, lucis ad tenebras. Cicero ſe Iuriſconſultum triduo futurum, non iniuſte pollicebatur, qui à iuuene Scæuolam audierat, à cuius latere non diſceſſerat: qui iuris prudentes omnes pellegerat, in eis ita conſueuerat, ut ſicut erat oratorum princeps, ita iuris ciuilis ſcientia clarus haberetur. At Valla, in triuijs, in compitis fortaſſe, grammaticis ſuffarcinatus rudimentis, inſignem iuris ciuilis ſcientiam, ne à limine quidem unquam ſalutauit. Quo ergo pacto in ſublimia iuris noſtri ſcita, uel modicum ſcribere

antinomiæ per Budæum annotatæ.

potuiſſe præſumetur: niſi forte ex triuialibus ſuis concertatiunculis, quibus cum Rau denſi ſuper capiſtro diſceptabat, noſtræ ſciẽtiæ abdita expenderit. Sed maius mihi offertur negociũ. Nã Budæus ille, ille inquam Budæus, elegantiæ candore ad aſſem

formatus

formatus homo, imò in politioribus literis cum paucis princeps, in præclaro suo opere super Pandectis, & Vallæ subscripsit, & insuper nonnullas alias, ut ipse opinatur, Antinomias recensuit: modestius tamen quàm Valla, & doctius egisse uisus est: stilũ enim non ita in Iurisconsultos, ut ille, sed in Tribunianum strinxit, quem in Pandectis consarcinandis dormitasse arbitratur. Quas autẽ collegit Antinomias, licet in medulla non dissideant, sunt tamen alicuius momenti: & earum aliquæ ita ad pugnam compositæ, ut uel iuris peritioribus negocium facere uideantur. De Tribuniano & suis collegis (si modo de tantis uiris calculum ferre liceat) ita iudicamus, ut sit in eis quod cõmendes, sit item quod culpes. Quinquaginta enim illos Pandectarũ libros, ex tam immensa iuris ciuilis philosophia, ex tot infinitis propè excellentium authorum uoluminibus congeri, tanto, tamq; docto & breui ordine potuisse, insigni laude dignũ esse putamus. E diuerso elegantissimos Iurisconsultorum libros, principes illos legalis scientiæ uiros, illustres illos philosophos, omniũ propè doctrinarũ duces, tot egregios, tot præstantes labores, tantam diuinarum humanarumq; rerum ubertatem interuertisse (si modo interuerterunt) grande iudico esse piaculũ, nullo unquam nec sulphure, nec tæda expiandum. Quam nos irreparabilem iacturam, utilissimarum interitu doctrinarum fecimus? Perijsse tot pulcherrima uolumina quis unquam ex iusto cõplanget? Quæ tanta licentia suppressorem inuadere potuit? ut non iam fructum ligni scientiæ boni & mali, ut Adam, attentaret, sed totum lignum uel à stipite euerteret? Quanto illustrior, quanto laudatior, quanto omni ætati gratiosior Iustinianus foret, si qua diligentia Pandectas colligi curauit, eadem & doctissimorum uirorum libros omnigenam philosophiã cõtinentes, adseruari procurasset? & qui in riuos attenuare flumina iussit, fonti certe pepercisset, & non ut Palæstini puteos, terra (ut ita dixerim) infecta obstruxisset. Est ergo quod in Pandectarũ architectis iure sit reprehendendum: est & rursus quod commendari conueniet: atque adeò sicuti de Apellis imperfecta Venere Plinius dicebat, in hoc cõmendationis lenocinio dolorem inesse fatebimur. Super Antinomijs uero, uel legum repugnantijs, nõ nego compluria in legibus offendi posse, quæ pugnantia primis oculis appareant: si tamen introspexeris, si spicã excusseris, si ad medullam manus admoliaris: iam propemodum omnia tibi cõsonantia, concordia, & iunctissime amica esse comprobabũtur. Nec crediderim, obiter aut ex incuria, sed altissimo consilio, legalia scita, quasi inter sese aliquando uariarent, collecta fuisse: prouiderant enim uiri prudentissimi complures uenturos esse rabulas, qui cum idiotæ, tum imperiti essent, legum tamen synceritatem fœdare, prophanare, uernaculis inuulgare uerbis aggrederẽtur: id quod à nõnullis in nostra Germania, siue cucullo, siue stoliditatis mitra, tentatum esse cognouimus: hoc ne uel fieret, uel fieri posset, sub uerborũ aliquando inuolucro, sub indeterminatas decisiones, quæ tamen alio loco determinarentur, legalis philosophiæ eminentiam absconderunt, quæ non nisi à uiris doctis, à iuris interpretibus, ab ijs qui multa ætate legales doctrinas uersassent, aperirentur. Ausim itaque non iam cum Accursio, sed cum ipso Imperatore asserere, non esse in legibus Pandectarum ullam tantam contrarietatem, quæ non conciliari possit & complacari. Sed industria opus est, quando archetypos libros, præstantissimos Iurisconsultorum labores, legalis sapientiæ fontem perdidimus: ex quibus si extarent, per tractatorum seriem, per præcedentia & sequentia aliquanto leuius expedíremur: nunc ingenium addere, multa prospicere, ueritatẽ in profundo dimersam, ex latibulis eruere oportuerit. Rerum enim, negociorum, causarum, personarum, conditionum, qualitatum, temporum differentijs cõfusa distinguere, coercere effusa, moderari generalia, casum à casu discernere, seiungere colligata, separare cõpacta, & multis id genus con iecturis ratiocinari necesse est, ut infossa eruant, eruderent congesta, ambigua dissoluant, & uelut lumine obscura illustrẽtur: hoc em̃ Iulianus, hoc Vlpianus, hoc Celsus, hoc Paulus, alijq; Iurisconsulti iussere, l. nõ possunt, cum l. seq. l. in ambigua, l. non est nouum, cum duabus, ll. seq. supra de legi. Huiusmodi igitur & alijs coniecturis, si Ac-

Concordantia legum.

cursius, si Bartolus, si alij uiri docti utantur: non iam ariolari, sed probabili & acutissima uti diuinatione mihi uidentur: Qua & Cicero in prima Verrina, & saepe in suis orationibus, ubi eum testes, monumenta, aliaeq; probationum species defecerunt, cū laude usus fuisse comperitur. Proinde Budaeum, uirum in politioribus literis principem, aliosq; eloquentiae uertices hortamur, ut quas coniecturas in Rhetoricae praeceptis, non solum recipiunt, sed etiam ex eis praecipuum inter alios statum constituunt, in nostra legali scientia non subterant uel condemnent. Rhetoricae enim artis coniecturae, sine iuris doctrinis tantum non exarmantur. Addimus nullam esse tam perspectam scientiam, ne in diuinis quidem rebus, in qua non in uerborum cortice pugnantia appareant: quae si à coniecturis, à diuinatione probabili discesseris, quomodo dissolues? Et ut interim uno sim exemplo contentus, quid diuersius? quid inter se pugnantius? quàm quod unus ex Euangelistis saluatorem hora tertia, alius hora sexta fuisse crucifixum scribit, nisi qualitate alia & alia dissidium sis conciliaturus? Sed ad Antinomias Budaei procedimus. Putat Budaeus pugnare l. per seruū. §. denique, infra de usu & hab. cum l. huic. §. 1. infra usufr. quemad. caue. Siquidem in priore lege, fructus sine usu non consistit, quod adempto usu & fructus perijt, in posteriore consistit, cum fructus sine usu legari possit. Non inficiamur à fronte apparere dissidentiā. Nam & tu uir clarissime eum nodum nuper ad me baptismatis lauantem retulisti. Sed non est ulla inter huiusmodi leges contrarietas. Siquidem cum fructui ex natura rei insit utendi commoditas, quod nemo frui, nisi utendo possit: mirum nō est utendi facultate adempta, etiam fructum adimi, ut d. l. per seruum. At hoc de ea utendi facultate, quae ex concomitantia fructum sequitur, intelligi conueniet. Potest tamen nihilominus fructus legari sine usu, quae sit separata seruitus, d. l. huic: quo casu fructuarius, licet fruendo utatur causaliter, seorsum tamen uti iure seruitutis non posset. Itaque in l. per seruum, fructui inerat facultas utendi ex concomitantia, in l. huic, ius seruitutis usus, fructui formaliter non inerat. Nec est haec diuinatio impertinens: nam usus coniunctus fructui, non potest alius esse, nisi uel concomitans, uel (ut nos loquimur) causalis: duo enim formalia iura cōiungi non possunt, l. 1. de usufruct. leg. quod & ipsa sani hominis ratio docet. Separatus itaque à fructu usus, mox formalis est, & in ius seruitutis erumpit, qui coniunctus fructui, causalis erat, & proprij iuris nomen perdiderat: recte, sicut apud Imperatorem Instit. de rer. diuis. §. si tamen alienam. purpura iuncta uestimento, potestate iuris cessat esse purpura: separata à uestimento, iam in nomen purpurae reuertitur. Sic tegula, sic tignum iunctum domui, uim propriam perdidit & domui accedit, separatum à domo rursus tignum nominabitur, l. eum qui, infra de usucap. In istis tamen iuribus incorporalibus subtilius res procedit: aliud enim est, cum fructus legatur sine usu: nam tunc à principio, usus pro iure seruitutis non inest, utendi tamen commoditas inest: aliud cum usufructus legatur: hic enim usus à principio ita innectitur fructui causaliter, ut separari in ius formale nunquam possit, qui tamen à principio tanquam ius proprium per se stare poterat: quam subtilitatem in tigno & purpura, quae exempli causa adduxi, non inuenias. Quod autem fructus sine usu à principio constare possit, probatur in l. sed si, in fi. infra de usu & hab. ubi proprietas fundi mea erat, fructus Titij, usus Flacci. haec ergo iura formalia à sese mutuo separari possunt, quae tamen coniungi, imò connecti & confundi uideas, si usufructus apud unum fit, & cessabunt esse iura formalia. Colligēdo ergo, aut usus legatur, aut fructus: si usus, nihil iam commune cum fructu, nec causaliter, nec formaliter habebit, l. 1. infra de usu & hab. Sin fructus, hoc casu pro iure seruitutis separatus est, d. l. huic, pro concomitanti uero & causali utendi facultate separatus non est, ut l. per seruum. Ad praedictam nostram elucidationem quàm commodissime facit l. qui usufructum. §. sed qui, cum. §. se. infra de uerb. oblig. ubi qui actum stipulatur, deinde iter, nihil agit: sic & qui usufructum stipulatur, deinde usum, nihil agit: utiliter tamen nouandi animo utraque stipularetur. Cuius nulla est alia ratio, quàm quod superioribus casibus, iter, id est commoditatem

Antinomia prima.

eundi

eundi: & usum, id est, cõmoditatem utendi causaliter stipulabar̃, quo casu inerat: in posteriori responso, nouare, id est, seruitutem itineris & usus, formaliter constituere uoluit, quæ non inerat: quam distinctionem etiam fundat l. si pupillus. §. qui actum, infra de nouat. Hæc qui intelligit, & cui procliuis sit ad ueritatem animus, in huiusmodi legibus non solum nihil repugnantiæ, sed etiam ordine positas determinationes inueniet. Quod si cui ex tam claræ dissolutiones non satisfacerent, consultissimum erit, nisi fortiora adferat, ut circa legales doctrinas nõ fatigetur. Aliud obijcit contrariũ Budæus de l. si pœnæ. §. 1. de condict. indeb. ad l. repetitio. eo. tit. ubi qui soluit non debitum uero creditori, uno loco repetit, alio non repetit. Sed si soluentium conditionem cõsideres, iam omnis pugna deflaccuit. Siquidem qui soluit suo nomine nihil dubitans se esse debitorem, is repetit. d. §. quamuis. fallebatur enim & proposito soluendi, & facto solutionis. Sin soluat ut debitor, sed non alio respectu quàm ratione rei quã debuit, is non repetit, d. l. repetitio. licet enim opinione falleretur, ipsa tamen solutio propter rem debitã facta nihil fefellit. Exemplo res plana est in hærede putatiuo, qui hæreditatem tanquam credens se hæredem possidet: is si creditoribus hæreditarijs soluat suo nomine, non ut possessor, euicta hæreditate repetit, d. §. quamuis. Sin ut possessor soluerit, id est, propter hæreditatem, nõ repetit, d. l. repetitio. sed hæreditati euictæ imputat. Vtrobiꝙ erat hæres putatus, utrobiꝙ creditores suum receperunt: sed primo loco solutio debiti ex sola indebite soluentis persona fundabatur: alio loco, non solum ex persona soluentis qui nihil debebat, sed etiã ex re, id est, hæreditate, quæ obligata fuit, processit solutio: unde merito illic condicitur, hic non condicitur. Et prædicta declaratio, tum ex d. §. quamuis, tum alibi ex l. si quid possessor, supra de pet. hæredi. eleganter fundatur, ubi iurisconsultus possessorẽ hæreditatis, qui soluendo creditoribus non est factus locupletior, ab eo qui est factus locupletior, non alia ratione discreuit, quàm quod hic condictionẽ indebiti habet, ille nõ habet. Cuius disseparationis quæ potest alia esse radix, quàm quod alter suo, alter hæreditatis nomine soluerat? Soluere autem uel expresso hæreditatis nomine posse, textus docet in l. fi. §. sin autem. C. de peti. hære. Nec tamen id ago, ut dictam l. repetitio, ad solam hanc speciem hæreditariæ solutionis coërceam: cũ uarias ea lex adhuc species contineat. Nam si eum qui supra legitimum modum mihi donatum uoluit, creditori meo delegauero, & is soluit: licet indebite soluat, tamen quia pro uero debitore soluit, & creditor suum recepit, cessat repetitio. l. pure. §. si eum, infra de dol. excep. Sic qui mihi obligatus quidem est, sed exceptione aliqua contra me tueri poterat, si delegatus solueret meo creditori, non repetit: & tamen indebitum (quod saltem exceptione opposita erat indebitum) soluit. l. si quis delegauerit, infra de nouat. Porrò fieri potest, quod & usu quotidiano uenit, ut asserat sibi quispiam uillam, castra (ut cum uulgo loquar) iurisditionem, dotem, peculia, uel alia quæ sunt Iuris uniuersalis: is creditoribus dedita opera, & excomposito suo nomine soluit, ut possessionis uel umbra gaudeat: cur ille non repeteret, si forte quod possederat fuerit euictum? cũ suo & nõ rei nomine soluerit, per d. l. si pœnæ. §. quamuis. fa. l. fi. de neg. gest. cum glo. fi. Alter paria iura asserẽs, soluit quidẽ creditoribus, sed cautior id agit, ut nõ nisi eius rei quã possidet nomine soluat: quomodo igitur cõperto possessionis errore repeteret, quod uero creditori, eius rei nomine quã uere debuit, soluerat? Ponit ergo d. l. repetitio, regulam, nescio an cõmendatissimam: Quod qui ꝑ uero debitore uero creditori soluerit, nõ repetat, licet ex sua persona soluent; ut adeò ad eandẽ legẽ tantillũ uerborũ ad finem supplendũ sit, scilicet nomine debentis. Quæ certe suppletio nõ est impertinens: Nã & Iurisconsulti legem xij. tab. suppletionibus declararunt. Sed nec ulla scriptura sine suppletionibus constaret. Primæ igit̃ erit prudẽtiæ, ut si Iuris ciuilis pugnantia quæ appareãt, discutere quis aggrediar̃, si ex prima uerborũ figura belli faciẽ conspexerit, non protinus ad arma ad arma conclamet, sed ex ueritate & Iuris & rationis, rem examinet: in ipsamꝙ Iuris medullã mentẽ intendat, si forte quid lateat, quo certaminis simulacrũ cõcilietur. Vel an igno-

Antinomia secunda, quam annotauit Budæus.

Comparatio quæ ad hunc antinomiæ concordantiã uel in primis facit.

Non protinus uociferandum, si quid dissidere uideatur.

ramus ueteribus non fuisse absurdum, has circumferre propositiones, lapis non lapis, homo non homo? Sicuti & Picus ille magnus eam defenderat propositionem, deum non esse deum: quæ tametsi manifeste dissidere uidebātur, relatis tamen ad diuersa terminis, non dissidebant: quod & in iure nostro recipi quis uetuerit? ut & fructum sine usu consistere, & non consistere: item & solutionem debiti, uero creditori à putato debitore factam, repeti posse, & non posse repeti dicamus? Quo genere & facta esse diuidua, & non esse diuidua docemus: docemus adoptionem esse genus, & non esse genus: docemus portionem hæreditariam ab eodem hærede repudiatam esse, & nō esse repudiatam, & infinita propè paria. Quæ tamen tantum à dissidentia absunt, ut nihil possit eis esse placatius. Et fuerat certe omnino commodum in textibus nō omnia esse aperta. Si enim legalis scientia sese uelut prostituta, quæ pro foribus sedet, cuiq; aduenienti, ne dicam irrumpenti, pro uoto exponeret, quæ esset eius dignitas? quod nomen altioris philosophiæ mereretur? Quod si Aristoteles, si Heraclitus, suos libros (ut alio loco deduximus) obscuriuscule scripserunt, ne in uulgum exponerentur, quomodo in Iurisconsultis improbabis, quod philosophos non dedecuit? Nec opponat mihi quis Fabium Quintilianum, qui nihil esse in iure ciuili arduum, sed eius scientiam in multa duntaxat lectione uersari dixerat. Nam ex stomachi amaritudine, quæ iam à Cicerone oratoribus inoleuerat, iudicasse uisus est. Vel certe ad ueterem iuris prudentiā needum adultæ frugis, sed imperfectam respexerat, quæ & Ciceroni ansam extenuandi præbuit, ut credibile sit, nihil illorum iudicaturos fuisse, si in illustrium Iurisconsultorum Papiniani, Pauli, Vlpiani, aliorumq; tam alta, tam acuta, tam sublimis cognitionis uolumina incidissent. Sed ad Budæi pugnantia reuertamur.

Antinomia tertia. Subnectitur enim alia contrarietas de l. quid tamen, ad l. cum ab eo, infra de contra. emp. ubi uno casu constabat emptio æris pro auro: alibi in mensa quæ putabatur argentea, non constabat. Sed si dictas ll. inspicias, ipsæ se soluunt. Quippe in l. quid tamen, materia erat mixta: confusum enim erat æs auro, ut sic in materia non fuerit prorsus erratum. Sed in l. cum ab eo, penitus errabatur in materia: mensa enim licet esset argento cooperta, laminis forte, in materia tamen nihil fuit argenti. Sic & qui acetum pro uino emit, si à principio acetum fuerit, nihil aget; secus si uinum ex postfacto acuerit, l. in uenditionibus, in fi. eo. tit. Sumitur & facilior solutio ex textuum serie; nam in l. cum ab eo, actū fuerat, ut mensa solida argentea uenderetur, quod in l. quid tamen, non erat.

Antinomia quarta. Porrò antinomia, quam Budæus ex l. cum quidam, & in l. in fraudem, in prin. infra de iur. fisc. adduxit, quamuis non careat difficultate, si tamen ingenium intēderis, ex ueritate dissolues. Nam l. cum quidam, de reo loquitur, qui accusatus quidem erat, uerum nec damnatus, quod uerba indicant: is non adquirēdo, in fraudem fisci nihil commisit, q᷑ adhuc dubium erat, condemnaretur, an non condemnaretur. Regulariter enim adquirere nemo tenetur. l. qui autem, supra quæ in frau. cred. At in l. in fraudem, iam damnatus erat, qui lucra sibi oblata nō adquisierat, merito in fraudem fisci fecisse censebitur. Quod autem d. l. in fraudem, de condemnato loquatur, probatur ex 1. respon. eiusdem l. ubi res alienatæ reuocantur: reuocari autem non possunt, nisi post cōdemnationem, per elegantem tex. in l. † defensionis, C. eo. lib. x. *† facultas* Præterea & subtilius dici potest, q᷑ l. in fraudē, de eo intelligatur, qui dum damnatus esset, directo & ex sua ipsius persona acquirere noluit, adeoq; rem illicitam fecit. Sed in l. cum quidam, reus actum licitum fecerat, quod needum damnatus, filium emancipauit: quo casu licet in consequentiam non acquireret (hæreditatem enim filio delatam filius sibi quæsiuit) in fraudem tamen fisci fecisse nō dicitur, tum quia adhuc accusatio dubia erat, tum quia administrare adhuc poterat. l. auertur. §. in reatu. ff. eo. Item causa filij fraudem excusabat propter naturæ pietatem. ar. eorum quæ not. in l. Iulianus, in fi. infra si quis omiss. cau. test. Denique fraus tum facilius excluditur, quod reus, ut diximus, non directo & principaliter, uel ex destinato non acquirebat: sed per consequentiam, & uelut per obliquum: quorum nullum in l. in fraudem, concurrerat. Quæ est, ut nos opinamur, uera solutio, &

forte

forte rara. Bar. enim aliter & non bene ſenſit. Sed Accurſij fidelis inueſtigatio, quãuis & ipſa incerta, huiuſmodi tamen nodi diſſolutionem adiuuit, quem licet Valla impla cabilis conuiciator, uituperanter proculcare pergat, in ſublimibus tamen ciuilis philo ſophiæ ſcientijs, à quibus unis præcipue reſpublica ſtat, in minima ſui ingenij particu la, plus iuſtæ eruditionis habuit, quàm ſi terra Vallis uelut cyniphibus Aegyptijs re‑ pleretur. Parcent mihi, ut ſpero, quicunqȝ hæc legerint; nec enim conuicijs appetere eruditos unquã libuit, ſed receptiſſimæ exiſtimationis uiros tã turpiter inuadi, quàm fecit Valla, diſſimulare nec debui, nec potui. Inter doctos enim uiros, uetuſtis mori‑ bus receptum eſt, ut ſi à ſcriptoribus recedendum fuerat, res ipſa in diſceptationem ue niret, conuicijs parceretur: quod utinam tam ſeruarent eloquentes uiri, quàm debent ad omnem modeſtiam eſſe compoſiti: cum Orator ſit uir bonus, dicendi peritus: iam enim in adſerenda maiorum noſtrorum exiſtimatione, non laboraremus. Obij‑ citur & repugnantia, de l. hoc iure, & l. inſulam, cum l. ſtipulationes. ij. infra de uerb. oblig, quaſi in altera dies expectet, in alijs nõ expectet. Sed cõſiderãti diuerſam ubiqȝ naturã obligationis, non difficilis eſt reſolutio. Nã in l. hoc iure, factũ ad diem, & erat cõditionale, & ad euentũ tertij reijciebatur: quo caſu quandocunqȝ etiã ante diem con ditio defecit, purata uel purificata iam erat promiſſio, ex communibus iuris regulis. At in l. inſulam, factum à promiſſore ad diem duntaxat explicandum fuit, unde tota obligatio tanquam non habens conditionem cuius euentus expectetur, in diem colla ta eſt; ut merito hic dies expectetur, illic non expectetur. Alius autem tex. l. ſtipulatio‑ nes, in fi. ſe ſoluit: ibi enim ante diem, nõ ad totale factum agitur, ſed ad id quod in par tem intereſt non eſſe cœptum: proinde propria ratio quanqȝ legem defendit: quæ ta‑ men omnia in lectionibus ordinarijs, ſuperiori anno, ex iuſto explicuimus, ut hic bre‑ uitas nõ ſit incongrua. Adde, quod in re certa & clara diffundi, hominis ſit ocioſi & ſe ſe mirantis. Tandẽ Budæus urgere contendit, ex l. ſi filiuſf. infra de iud. & l. fi. in‑ fra de uar. & extraor. cog. ubi in priore, iudex litẽ ſuã facere intelligitur, eũ dolo malo egerit: in poſteriore, iudex qui litem ſuam fecerit, cũ ex quaſi maleficio teneatur, nihil dolo feciſſe uidetur. Sed ſatis leuicula hæc ſunt, & nullo negocio diſſoluuntur. Nam ſuperius dolo fecerat iudex: ſecundo loco, non dolo, ſed per imprudentiam: quod tum eſt clarius, quia ex ipſiſmet textibus fundatur. Nec enim procedit ſi ex indeterminata quiſpiam deciſione legum nos impellere pergat. Nam ſicut in Logica, indefinita ora‑ tio in accidentalibus non æquipollet uniuerſali: ita in lege, pro regula ſeruatur, quod ab indefinita deciſione, ad taxatiuam uel uniuerſalem, aut præciſam, niſi propria exi‑ gat ratio, non arguatur. Itaqȝ cum d. l. ſi filiuſfam. doceat iudicem tunc litem ſuam face re, cum dolo egerit, non ſequitur quod igitur eo duntaxat caſu litem ſuam facere dica tur: poteſt enim iudex dolo, poteſt & præter dolum, ex imprudentia litem ſuam face‑ re. Hæc ad te Claudi breuibus mittere uolui, ſiquidem circa quaſqȝ leges latius uerſari potuiſſem: ſed quia arbitramur ſatis, ꝓpoſito noſtro feciſſe, euagari noluimus, maxime ea de cauſa, quod Budæo uiro tam eminẽter docto obſtrepere, graue prorſus & inuiſum fuit. Nec uerbum ſcripſiſſemus, ſi huiuſmodi putatiua legum repugnantia non fuiſſet mille & amplius exemplaribus in orbem diffuſa. Vnde ſcientiæ ciuilis cau ſam aſſerere non dedecuit, ne recepta Budæi authoritas, quæ & meis quoqȝ calculis alioquin urnam implet, quenquam moueret ueritatis ſpecie, ſicqȝ noſtræ ſcientiæ am‑ plitudo, quaſi contrarijs eſſet legibus diſſecta, eleuaretur, & paruo initio, uel præter Budæi cõſilium, paſſim extraneis rerum ciuilium inſuetis proculcanda exponeretur. Tu igitur clariſſime uir, noſtratia hæc æqua mẽte deſumito, & cum ſis in legalibus do‑ ctrinis cum florenti facundia inter primos eruditus, acri iudicio cuncta diſcutito, & ſi fracta fidelia uitium ſonet, oſtendito. Paratus enim ſum, & Budæo in primis, ſi meli ora habuerit: & tibi, ſi amplius dubites, ita reſpondere, ut & noſtra amice tueri, ſi ueri tas patiatur, effuſius enitar: uel liti cedere, ſi neceſſe ſit, non erubeſcam, qui ueritati & ſtamus & cadimus. Vale. Friburgi III. KL. Decembr. Anno M. D. XVIII.

Antinomia quinta

Antinomiæ ſexta ex l. ſi filiuſf. ff. de iud. diſſolutio.

Incidimus nuper in libellū Petri Stellæ Doctoris Aurelieñ. uiri ut apparet, nō uulgariter docti: is cum l. repetitio, de condi. indeb. repetendam sumpsisset: inter alia nostram concordiā, quam ad l. si pœnæ, eo. tit. dedimus, improbat, prolixius quàm fundatius. & tandem utrasque ll. sic conciliat, ut in l. repetitio, is cui solutum est aliquid, receperit rem suam propriam, cuius erat dominus. at in l. si pœnæ, rem debitam creditor receperit. Cui concordiæ non accedimus, tum quia ex argumētis ambiguis se fundat: Ea enim dictio Suum, non semper dominium, sed ius personale importat sæpenumero. Porrò dictio Nulla, etiam si sit negatiua uniuersalis, tamen coërcetur ad materiā subiectā: ut supra in intellectibus docuimus, & sic fidē in re dubia, ea argumēta ambigua mihi non faciūt. Præterea d. l. repetitio, nō esset dubitabilis: cur em̄ rem cuius sum dominus, restituerem, etiā ei qui ex errore soluisset? Plus igitur peritiæ & utilitatis nostræ habent resolutiones, quàm frigida isthæc non nisi ampullis uerborū ornata. Denique cum repetitio, quæ ex cōditione indebiti datur, tūc competat, cū soluendo res in dominiū accipiētis translata est, Instit. de oblig. quæ re contra. §. is quoq;, cū uulg. & constet quod d. l. repetitio, in materia condictionis indebiti sita sit: unde iuxta exigentiam tituli in quo ponitur, & sic secundum naturam condictionis indebiti intelligenda est. arg. l. imperatores, de in diē addict. Quapropter decisio d. l. repetitio, super ea tantūmodo qualitate solutionis intelligi necessario debebit, ex qua dominiū in accipientem transijt. Quibus consequens est, peregrinū illum casum, quo dominus propriam suā rem ibidem accepisse prætenditur, in d. l. non posse intrudi. Proinde liquere putamus dominū Petrū Stellam, cū syncerū nostrū intellectū uellicare prætendisset, erroneum & à natura tituli abhorrentem sensum in suo cōmentulo inuexisse.

VDALRICVS ZASIVS IVRISCONS. BONIfacio Amerbachio suo, S. P. D.

QVAMVIS Bonifaci expolitissime, Accursius ille noster Iuris Ciuilis obscuritatibus & tenebris, ut & de se ipse pronunciat, adcurrerit & succurrerit fideliter & egregie: pleraq; tamen in eo desiderari non est ignotum; quod cum in alijs sæpe, tum in l. frater à fratre, ff. de condi. indeb. & item in uulg. §. Cato, ff. de uerb. oblig. liquere poterit. In illa enim si etiā multa subtilissima tradiderit, quædam tamen non fundata, nonnulla impertinentia, alia superflue adiecta inuenias: In hoc uero, ita sibi non constat, ut deieres, non fuisse Accursium qui scripserit, ita obscuras, inuoluolas, & implexas ibidem glossas adnexuit. Sed habet tamen utroque quo excusetur. Nam in l. frater, profunda rerum subtilitas ante eum male digesta hominē à statione tantumnō mouisse uidet: at in §. Cato, corruptissimus textus, uel ipsis Iurisconsultis, nedū Accursio imponere poterat: qui iniquitate temporū totus propè spinis erat impeditus, & mendis fœdabatur. Itaq; cum superiori anno supra memoratos titulos legerē, & quæ ueritati, quæ elegantiæ textuū obstabāt, in dictis maxime legibus pro uirili amolirer: rogatus abs te, ut pro Accursianis expeditiores glossas adijcerem, quæ & lumē obscuritati præberent, & eliminarēt corruptelas: tuis uotis hactenus subscribere uolui, ut uires duntaxat periclitarer: non qui uel meliora mihi adsererem, uel ulla me doctrinæ prærogatione ostentarē: nec enim procul ab insania fuerit, quisquis in studijs ciuilibus diuinum Accursij ingeniū præire contendat. Permouerunt me duo potissima, tum quod in l. frater à fratre, ex Bartoli, Baldi, Angeli, & inter recentiores Iasonis, commentarijs, & pulchre adiutus & opulentibus

tibus sum armis instructus: quorum & si dicta non sum ubique secutus, ex subtilibus tamen multa, quæ sine ipsis ignorata mihi fuissent, eorum ductu didicisse ingenue fateor. Hoc enim insigne maiorum nostrorum doctrinæ post Accursium habent, ut ex eorum uel erratis, si quando ut homines defecerunt, erudiamur. Deinde & altera erat causa: siquidē reiectitias Ludouici Bolognini Doctoris Bononiensis glossas, quas ad §. Cato, multa cū iactatione apposuit, eliminare placuit, ne ignobilis iste uiæ ductor, sicuti ipse cecidit, alios quoq; sua secutos uestigia resupinaret. Tametsi eñ posteritati non mediocriter consuluerit, qui Angeli Politiani uiri eminentissimi auxilio, syncerum textū obtinuerit, obtentū tamen deprauādo, ipse sibi laudē bona ex parte præcidisse uidetur. Tibi itaq; Bonifaci integerrime, has dedico lucubratiunculas, ut qui hortator laboris fuisti, esses & æditionis adsertor: & qui penitiora legalis nostræ philosophiæ tanta diligentia scrutaris, tanta felicitate adsequeris: in ijs quoque nostris, quamlibet modica sint, inuestigandi tibi materia uel aliqua suppeteret. Vale. Friburgi, IIII. KL. Decembr. ANNO M. D. XVIII.

IN LEGEM FRATER A FRATRE, FF. DE CONDI. indeb. per Vdalricum Zasium LL. Doct. adnotationes.

AFRICANVS.

[a] Rater [b] à fratre, cū in eiusdē patris [c] potestate essent, [d] pecuniā mutuatus [e] post mortē patris ei soluit: Quæsitum est an [f] repetere possit. Respondi, utiq; quidē pro ea parte, qua [g] ipse patri hæres [h] extitisset, [i] repetiturum. [k] Pro ea uero qua [l] frater hæres extiterit, ita repetiturum, [m] si non minus [n] ex peculio suo ad [o] fratrem [p] peruenisset. [q] Naturalem enim obligationem quæ [r] fuisset hoc ipso sublatam uideri, quod [s] peculij partem [t] frater sit [u] consecutus.

a ¶ FRATER. Meuius.

b ¶ A FRATRE. Titio.

c ¶ POTESTATE. Quapropter naturalis obligatio, nō ciuilis inter eos orta est. Meuius eñ patri (cui dicta obligatio adquirebatur, l. placet, infra de adquir. hæred.) ciuiliter obligari non poterat.

d ¶ PECVNIAM, patris, uel profecticiam, imò & aduenticiam, secundum illa tempora, ubiq; enim Titius suo nomine mutuans, fratrem obligabat: cum tamen in pecunia patris eius uoluntas accessisset, uel consumptio. l. si à furioso, supra si cer. pet. Sed & si patris nomine eius pecunia mutuata fuisset, constabat obligatio ratihabitione. In castrensi hæc lex nō procedit, nec hodie in aduenticijs, arg. l. ij. C. ad Mace. l. cum oportet. §. 1. de bon. quæ lib. secundum Accursium.

e ¶ POST MORTEM. & post aditam hæreditatem: idem tamen si Meuius ante aditam soluisset, secundū Azonē, quia adeundo retro se immiscuisse censebitur. l. omnis hæreditas, infra de reg. iur. licet Io. & Hug. tenuissent non repetere, quasi initio inspecto. arg. l. qui ob rem. supra co. Sed prima uerior.

f ¶ REPETERE. Soluerat enim ex propria pecunia: secundum Accursium.

g ¶ IPSE. Meuius debitor.

h ¶ EXTITISSET. Ergo hæreditatem adiuit: licet idem si non adijsset, ut supra diximus.

i ¶ REPETITVRVM. Nam obligatio debiti ex persona Titij mutuantis contracti, patri acquisita, successione Meuij in partem extincta erat. arg. l. Stichum. §. aditio. infra de solut. Et dic casum in hoc principio. Titius & Meuius fratres, in potestate pa- *Totius legis exemplum.*

tris erant: Titius fratri Meuio, qui in peculio decē florenos habuerat, mutuauit decē: patre mortuo, rebusq; paternis per fratres hæredes diuisis, Meuius fratrem soluerat: quæsitum an pecunia ista tanquam indebite soluta repeti possit. Deciditur, quia Meuius patri, cui dictum debitum pro parte acquisitum erat, succeessit, ea successione partem debiti extinctam fuisse, atque ita Meuium quod soluerat, in partem posse repetere: reliquā partē pecuniæ exsolutæ nō aliter à fratre repetiturum, quàm si tantundem ex suo Meuij peculio ad eundem fratrem Titium peruenisset, quanta erat prædicta residua pars debiti, ut sic quinq; ex peculio Meuij acceptis, Titius sese soluisse in ea parte debiti censeretur. Nam dicta obligatio, qua Meuius in partē debiti tenebatur, erat onus peculij Meuiani, & in eo inseparabiliter inhærebat: quod probat Iurisconsultus tribus rationibus, quæ post in textu sequentur.

k ¶ PRO EA, scilicet parte bonorum patris defuncti. Nam fratres patri successerant uterq; in dimidiam.

l ¶ FRATER. Titius mutuator.

m ¶ SI NON MINVS. Finge decem fuisse in peculio Meuiano, iam quinq; ad Titiū fratrem ex successione hæreditaria peruenere: ergo si pars debiti quinque fuere, nihil plus Titio debebitur: unde quod insuper solutum erat, repetitur. Sed si Titius fratri uiginti mutuasset, & iam dimidia peculij Meuiani, scilicet quinq;, ad eundem Titium peruenisset, certe pars debiti, quæ decem essent, nō tolleretur nisi in quinq;, scilicet pro modo & mensura partis peculij Meuiani, quod ad Titiū peruenerat. Et licet aliâs debita pro portionibus hæreditarijs extingui soleant, l. si ab eo. C. de nego. gest. obligatio tamen peculiaris nō respicit quotā hæreditariam, sed in peculio insidet, & pro tanto extinguitur, quantum ad cohæredem creditorem peruenerit: ea est mens Accur, licet sua glos. in uerb. si non minus, sit uel corrupta, uel obscure posita.

n ¶ EX PECVLIO SVO. Meuij.

o ¶ FRATREM. Titium, propter diuisionem peculij Meuiani, cuius dimidia ad eundem Titium peruenerat.

p ¶ PERVENISSET. Sed finge nihil ad Titium de peculio Meuiano peruenisse, certe Meuius solutum non repetet: cum naturalis obligatio eo casu non sit sublata, quæ repetitionem impedit: idem si Titius minus debito sit consecutus: nam tantum ab eo repetetur, quantum peruenerit, argumento textus nostri. Quod si Meuius fratrem Titium non soluisset, contra eum agi non posset, naturali obligatione obstante, l. legem. C. de pact.

q ¶ NATVRALEM. Quæ per Titium filiū mutuantē patri quæsita erat, & post mortem patris in eum tanquam hæredem pro dimidia parte reciderat. Et sicut patre uiuente naturalis erat obligatio inter sese & Meuium filium, ita & post mortem patris inter fratres naturalis obligatio restitit. An autem una tantum naturalis obligatio apud Titium filium, post mortem patris resideat, an uero duæ. Accursius duas ab initio natas esse defendit, quod Titius d. contractu & sibi & per sese patri acquirat, quæ paterna obligatio post eius mortem in eundem Titium hæredem reflectatur, ut sic in Titio fratre duæ obligationes resideant: una quæ ex suo contractu apud eum remansit, altera quæ ex persona patris defuncti in eum sit refusa. Et hoc probat Accurs. arg. l. si id quod, infra eo. l. sed si damnū †. §. peculium. l. nec seruus, infra de pecul. ubi pater conuentus de peculio, deducit quod & filijs debetur, & quod filij patri debent, ergo filijs deberi potest. Et ne obstet text. noster, qui dicit naturalē obligationem sublatā uideri: æquiparat Accursius istas duas obligationes patris & filij, duobus reis credendi, ut ita successione Meuij utraq; obligatio extinguatur, sicuti solutione uni facta extingueretur: quod licet in duobus reis quo ad successionem nō recipiatur, in præsenti tamē casu patriam potestatem, quæ potentior sit, hoc efficere: nec eo casu patrem, si ei uiuenti solutum fuisset, filio mutuanti actione negociorum gestorū teneri, quod in duobus reis esset: nam patris ius, tanquā potentius, obligationem filij absorbuisset, &c. ut latius per

† l. peculium.

us per Accurſ. Sed non eſt uera eius opinio: una eſt enim obligatio, quæ ex prædicto mutuo Titij orta eſt, quæ & in patrē tota transfertur, ut apud filiū nihil remaneat, niſi nudū nomen, & uelut umbra obligationis. Eſt ēm regula tritiſſima, quicquid filius acquirit, patri acquiri, Inſtit. per quas perſo. ut ne momento quidē apud filium ulla obligatio reſideat, l. placet, infra de acquir. hæred. Et quamuis Accurſ. hic uelit, quod d. l. placet, in ciuilibus tantummodo loquatur, tamen nō eſt uerum: naturales ſiquidem obligationes facilius transeūt quàm ciuiles, l. ſi eius, in prin. infra ad Trebell. Nec obſtant iura per Accurſium allegata, quia filij debitum, improprie & nullo effectu debitum dicitur, d. l. nec ſeruus, infra de pecul. Quod uero Accurſius opinatur obligationem patris & filij mutuantis duobus correis credendi aſſimilari: nihil eſt, quia nō poſſunt eſſe duo rei, quorum obligationes ex diuerſo fonte procedāt, l. iij. de duobus reis. & hæc eſt ueritas. An autem obligatio patri per filium quæſita contra patrem reflectatur ex perſona filij debentis. Azo contra Hug. tenuit nō reflecti. Pater ēm ex perſona filij alijs creditoribus de peculio obligaretur tantummodo ciuiliter, non naturaliter, quæ tamen ciuilis habet uinculū exigendi: at inter patrem & filiū non eſt recepta ciuilis obligatio. Nos opinionē Azonis uerā quidē credimus, ratio tamen ſua non uidetur tuta: Siquidem patrem de peculio filij extraneis hæredibus ciuiliter & naturaliter teneri puto: quia concedendo peculiū, etiam in obligationes peculiares conſenſiſſe cēſebitur, l. qui peculij, infra de pecu. Accurſius in inueſtiganda ratione hic ſeſe fatigat; & ſibijpſi parū conſtat. Vera tamen ratio eſt, quia nō debet quiſquam ſibijpſi eſſe obligatus, obſtante regula perplexitatis, l. ſi Titius, infra de condit. inſtit. l. ſi Titius, infra de uerb. oblig. & ſa. l. ſi Stichum §. aditio, infra de ſol. l. ſi quis pro eo §. 1. infra de fideiuſſ. Sed ſi obligatio filij mutuantis quæſita patri ex perſona alterius filij debentis in eum reflecteretur, iam eſſet ſibijpſi ex eadem cauſa debitor & creditor, & eſſent duo contraria in eodem ſubiecto, ex eadem cauſa, eodem tempore: quod eſt impoſſibile. Et hæc etiam ratio eſt, quare in §. quæſitū, infra ea, l. cum pater filio ſit obligatus, ea obligatio nō reflectitur. Sed opponas d. §. quæſitū, loqui de obligatione directa, qua uel pater filio, uel filius patri crediderit. At in caſu noſtro obligatio Titij fratris, patri per obliquū, id eſt, ex perſona Meuij alterius fratris acquiritur, ut ſic in patrē reuerti deberet, d. l. ſi quis pro eo. Reſpondemus obliquas obligationes tunc in patrē reflecti, cum extranea perſona interueniat. at ubi frater fratri mutuatur, licet uideatur per obliquū patri acquiri, tamen quia non interuenit extranea perſona (ambo enim fratres ſunt filij patris) unde ea obligatio ad naturā directarum accedet, ut patri acquiſita in patrem non refundatur, ne ea obſtet perplexitas, de qua ſupra diximus. Quod autē de extranea perſona dixi, intellige cum temperamento: utpote ſi extraneus principaliter cum filio actiue uel paſſiue contrahat: hoc enim caſu patri & in patrē obligatio acquiritur, ſiquidē ex diuerſo contractu hic debitor, illic creditor conſtituetur, nulla obſtante perplexitate. Cæterū ſi interueniat extraneus tanquam fideiuſſor, hic refert an pater filio det fideiuſſorem, & nō tenebitur: fideiuſſoriam enim obligationē filius patri acquirendo inueniretur fideiuſſor eidē pro eodē eſſe obligatus: an filius patri det, & tenebitur: quia ceſſat ea perplexitas, d. l. ſi quis pro eo §. 1. Paria prorſus in ſeruilibus debitis decidi poſſe uidemus: ſeruus enim cum extraneis contrahendo, dominum obligat, & ei acquirit. arg. l. quā Tuberonis, in fi. l. ſi ſeruus meus §. fi. infra de pecul. Sin uero fideiuſſor extraneus interueniat, prædicta ſeruabitur diſtinctio. ut d. l. ſi quis pro eo. At uero debita inter conſeruos contracta, domino quidem acquiruntur, ſed in eum non refunduntur, ne ipſe ſibi ex eadem cauſa obligatus inueniatur. Proinde in tota hac re perplexitas uel interueniens, uel ceſſans, obliquas obligationes reflecti uel uetat uel admittit. Sic & qui ſeruus inſtitutus eſt, ſibijpſi ſubſtitui non poteſt, in partē autem cohæredis & ſuam ſubſtitui poteſt, l. ſi plures §. fi. infra de uulg. & pup. quod perplexitas illic obſtat, hic temperetur. Prædictis conſequens eſſe probabiliter credimus, quod ſi ex cōtractu inter conſeruos facto, dominus ſe debitorem credens ma-

Obligationem per filiū patri partā, in patrē non reflecti.

Quando in patrem obliquę reflectatur obligatio.

numisso soluisset, posse solutum repeti, non obstante l. si id quod, infra eo. ut sic d. l. per hunc casum noue limitetur, cum eo contractu una tantum sit orta obligatio naturalis, quæ acquisita domino, eum non obligat: ut modo declarauimus. Quæ omnia tanquã scitu digna, nec ab alijs ita resolute tradita, notari conueniet.

r ¶ FVISSET. patri quæsita in totũ, & soli patri, ut supra diximus contra Accurs. quæ tamẽ obligatio naturalis post mortẽ patris sublata est: tũ quia pars debiti ex successione Meuij debitoris erat confusa, tum quia quo ad aliã partem debiti ad Titiũ creditorẽ, ex peculio Meuiano tantũ ex successione peruenit, quanta erat eadem dimidia.

s ¶ PECVLII, Meuiani.

t ¶ FRATER, Titius mutuans.

u ¶ CONSECVTVS, ex diuisione, qua fratres peculium Meuianum diuiserunt, sicut alia bona paterna. Cum enim quinq; ex eodem peculio sit consecutus Titius, iam est sublata obligatio in parte debiti extantis, ut iam diximus: ut merito quod Meuius insuper soluerat, possit repetere. Sed nónne idem Titius partem peculij Meuiani, non tanquam à fratre in uim solutionis, sed ex causa hæreditaria, & sic proprio iure est consecutus, ideo debitũ fratris non extingui, nisi reali solutione interueniente, quod non nulli tenuerunt, & eo modo textum præsentem acceperunt: Sed nihil est: nam obligatio dicti Meuiani debiti in peculio suo, & in qualibet eius parte ita cohæret, ut quocunq; peculiũ uel totũ uel in partẽ uadat, onus debiti comitetur, sicut lepra leprosum. arg. l. si quis seruũ, infra de pecul. ut meritò cũ pars peculij Meuiani ad Titiũ fratrẽ ex diuisione uenerit, censeatur cũ onere suo, id est, cũ parte debiti, quod Meuius tenebatur, peruenisse, ut ita Titius ipse se persoluerit. Et hoc tenet Ioan. & docet aperte text. noster, cum dicit, quod peculij partem sit frater consecutus: unde opinio aliorum per ipsum textum reprobatur. Accursius hoc ex sententia Io. exemplo comprobat. Finge in peculio filij mei decẽ esse, eumq; tibi in decem obligari: si tibi quinq; peculiaria donauero, iam tua obligatio in quinq; sublata est, cũ tu illa quinq; peculiaria cum onere susceperis, & pater non ultra peculium conueniatur. Quod autẽ per Bart. prætenditur, ideo tibi donari, ut tuũ debitum compenses: non credo, quia tunc non esset donatio, l. donari, infra de reg. iur. Verius ergo est, quod ista quinq; obligationem tuã pro dimidia tollant, non alia ratione quàm quia ad te cũ onere transierint. Quibus consequens est, ut si etiam peculium filij mei augetur, postea non rediret obligatio in totum debitum: quia obligatio semel sublata, &c. Instit. quib. mod. toll. oblig. Nec obstat l. quæsitum, in prin. & §. is qui, infra de pecul. quia alio casu loquuntur. Sed finge in casu textus nostri, ambos fratres habuisse peculia: uidetur ergo dictum debitũ utraq; peculia respexisse: & proinde Meuius, qui ex peculio Titij fratris tantũ consecutus est, quantum Titius ex peculio eius solutum non repetet, sed compensabit: nam & altera pars debiti sic extincta uidetur successione Meuij in utroq; peculio facta. Respondemus non esse ita: prædictum enim debitum peculio duntaxat Meuij inhæsit, qui & ea ratione à parte debiti fraterni liberatus est, quod in partem eiusdẽ sui peculij successerat cum onere. Vnde merito fit, ut Titius frater, ad quem altera pars peculij Meuiani peruenit, onus debiti, quo ad eandem partem, etiam agnoscat: & sic utraq; pars suis est finibus contenta, arg. d. l. si quis seruum. De peculio enim Titij nihil hic disceptatur: utpote quod libere, sicut alia bona paterna, inter fratres diuidatur, nulla habita ratione debiti prædicti. Accursius prædicta multũ obscure attigit: qui etiam quædã diffuse tractat, ad hoc quod ostendat debitũ peculiare esse onus peculij: sed non erat necesse in eo tantopere laborari, cum idipsum ex textu nostro tribus argumentis colligatur. Vnde prætereunda hic putamus, quæ & per Accursium cõmode præteriri poterant: in sequenti tamen glossa aliqua eorum attingentur.

Donatio nõ est quæ ad cõpensatione redit.

[a] Adeò, ut si prælegatum [b] filio, eidemq; debitori [c] id fuisset, deductio huius [d] debiti [e] à fratre [f] ex eo fieret. [g] Id'que maxime consequens esse ei sententiæ, quã

Iulianus

Iulianus probaret, si extraneo quid [h] debuisset, & [i] ab eo post mortẽ patris exactum esset, tantum iudicio eum famil. Her. [k] recuperaturum [l] à cohæredibus fuisse, quantum ab his creditor actione de peculio cõsequi [m] potuisset. [n] Igitur & si [o] re integra famil. Her. agatur, ita [p] peculiũ diuidi æquũ esse, ut [q] ad quantitatem eius indemnis [r] à cohærede præstetur. Porrò [s] eum quem aduersus extraneum defendi oportet, longe magis [t] in eo quod [u] fratri debuisset, indemnẽ [x] eum præstandum.

a ¶ ADEO. Ea quæ supra deciderat Iurisconsultus, scilicet debitum esse onus peculij Meuiani, nunc tribus rationibus confirmat. Et est prima ratio: Si pater filio Meuio suum peculium prælegasset, quod prælegatum pro parte dimidia, quam habiturus fuisset Titius frater, constitit. l. qui filiabus. §. si. cum l. sequen. infra de leg. 1, certe Titius deducere potest partem debiti ad sese, propter successionem spectantis ex dicto peculio prælegato, antequàm hoc Meuius accipiat: utpote quod hoc debitum in peculio tanquam in subiecto sit infixum. Cæteræ rationes post sequentur.

b ¶ FILIO, Meuio debitore fratris Titij.

c ¶ ID, peculium. Nam pater filios instituendo peculiũ Meuio prælegare poterat, sed pro dimidia tantum, ut dixi, constiterat hoc legatum: quia Meuius aliam dimidiã tanquam hæres habuit, d. l. qui filiabus. gloss. l. quid ergo. ij. de leg. 1.

d ¶ DEBITI, quod adhuc pro ea tantum parte constiterat, qua Titius mutuans patri, hæres successit: aliam enim partem debiti successione Meuij alterius fratris, confusam esse supra diximus.

e ¶ A FRATRE, Titio.

f ¶ EX EO, prælegato peculio. Sed quid si dimittatur Meuio hoc prælegatum, nulla facta deductione? Putamus fratrẽ mutuantẽ, si errans dimiserit, condicere posse condictione incerti: id quod ad eũ peruenisset, quasi pinguius solutum, quàm fieri debuerat. arg. l. sed & si me putẽ. §. fi. supra eo. l. qui exceptionẽ. §. si pars. l. si is qui, infra eo.

g ¶ IDQVE. Secundo argumento ostendit Iurisconsultus, mutuum fraternum esse onus peculij: Nam si dictus Meuius filius extraneo aliquid, puta decem, debuisset, & is creditor ab eo post mortem patris debitum exegisset, Meuius contra Titium fratrẽ, ad quem dimidia sui peculij peruenisset, iudicio famil. Her. experiri potuit: & tantum recuperabit pro parte peculij Titium respiciente, quantum creditor ab eodem Titio, si eum conuenisset, consequi potuit. *Nota.*

h ¶ DEBVISSET, filius Meuius. Obligatur autẽ filiusfamilias extraneo dupliciter. Aut enim ex peculio, & tunc hactenus tenetur, quatenus sunt uires peculij: quæ actio contra eũ cessat, adempto per patrem peculio: Tunc eñ pater iuxta uires peculij, saluis deductionibus peculiaribus, tenetur, nisi dolo ademerit. l. summa. §. 1. l. si quis cum filio. & l. sequen. infra de pecul. Quo casu posset procedere opinio Io. qui dicebat, adempto peculio, filium nec naturaliter teneri, scilicet de peculio quod ademptum est. Aliquando ex persona sua conuenitur, & tunc in solidum tenetur: exigi tamen in uita patris non potest: ut not. in l. deniq;. §. sed utrum, supra de mi. Si tamen post mortẽ patris exactus soluerit, à cohæredibus, inter quos suum peculium diuisum est, recuperabit quod plus sua parte peculiari soluerat: & tenebuntur cohæredes in tantum, quantum ex peculio ad eos peruenerat: sed non nisi pro partibus hæreditarijs: ut post dicetur. Cæterum si filius uel non habeat peculium, uel minus peculij sit, in solidum nihilo minus post mortem patris exigi potest, nisi ei competat priuilegium: de quo in l. ij. infra quod cum eo. Et hoc casu cũ filius ex persona sua cõuenitur, uera est opinio Hug. uolentis filium etiam adempto peculio teneri. l. & ideo, infra de pecul. nec à cohæredibus, cum ad eos nihil peculij peruenerit, iudicio famil. Her. quicquam consequetur: ex suo enim contractu soluit, arg. l. si unus. § ante omnia, supra de pact. *Filiusf. extraneo dupliciter obnoxium esse posse.*

i ¶ AB EO, Meuio filio extraneus creditor exegisset: tunc enim à cohæredibus recuperat, ut supra plenius diximus.

k ¶ RECVPERATVRVM. Licet enim hoc debitum esset hæreditarium, & sic etiam alios cohæredes respiceret: tamen quia Meuius à creditore in totum exigi ex suo contractu poterat, d.l. quæsitum.§.1.l.& ancillarum.§.illud, infra de pecul. unde partem debiti, quæ suum cohæredem respiciebat, necessario soluit: & propterea hoc iudicio eiusdem debiti excursum recuperat, l. hæredes.§. sed si unus, supra famil. Her. secus si hæres uoluntarie pro cohærede solueret, quia tunc nego. gest. competit, l. si quis putans.§.1. supra communi diuid.

l ¶ A COHAEREDIBVS, Titio, ut sit plurale pro singulari.

m ¶ POTVISSET. Sed nónne creditor extraneus totũ exigere poterat à Titio cohærede, si uires peculij diuisi hoc paterentur: quod etiã Accursius tenuit. fa.l. certũ, in fi. C. famil. Her. l. quare. d.l. si quis seruum, infra de pecul. Videtur ergo ex textu nostro inferri, fratrem debitorem, si creditor totum ab eo exegisset, à Titio fratre totum quod soluit, secundum uires peculij posse recuperare: sed hoc esset iniquum, ut totum recuperaret, qui & ipse ad partem tenebatur. Respondemus, textum cũ temperamento accipiendum. Cũ enim dicitur, Meuium tantum recuperaturũ, &c. supple, ita tamen, ut cohæres ultra portionem hæreditariam in peculio non grauaretur: licet enim creditor debitũ, siue totum, siue partem, à quolibet cohærede iuxta uires peculij persequi possit: is tamẽ qui exactus est, iudicio famil. Her. quod plus exsoluerat, recuperabit, habita ratione partis hæreditariæ. text. est in l. his consequẽter.§. si filius, supra famil. Her. & sic temperabitur d.l. certum, in fi. princípij. fa. quod creditor exacturus hæredẽ debitorẽ de peculio, cogitur mandare actiones contra cohæredes: quæ cessio non ultra operabitur, quàm partes debiti sint in cohæredibus peculiaribus, d.l. quæsitũ.§. fin uero, infra de pecul. l. modestinus, infra de solut. & utrobiq; hoc tenet Accurs. Nec obstat l. quæsitũ.§.1. in fi. infra de pecul. ubi dicitur, hæredẽ ex parte tantũmodo cõueniri: quia intelligitur ex parte peculij quod ad eũ peruenit. quod idem §. in prin. clare de monstrat. In exigendis igitur debitis peculiaribus, creditor peculiũ persequitur, non habita ratione partis hæreditariæ, sed in recuperãdo à cohæredibus, quod hæres plus parte peculiari soluerit, pars hæreditaria considerabitur. Ex quibus apparet Bartolum non bene sensisse, dum uoluit cohæredem in peculio non nisi pro parte hæreditaria à creditore conueniri potuisse: imò in tantum conuenietur, quantæ sunt uires peculij Meuiani, quod ad eũ peruenerat, ut iam diximus. Et nisi textus noster sub dicto tẽperamento intelligatur, sequentia præcedentibus male cohærebunt.

Moderanda legis uerba.

Corollarium.

n ¶ IGITVR. Tertio argumento ostenditur obligationem peculiarem esse onus peculij: Nam si extraneus habuisset Meuium obligatum, & nondũ ab eo exegisset, ipsi autem duo fratres iudicio famil. Her. accepto, bona paterna cum peculio Meuiano diuidere pergerent, Meuius suum huiusmodi peculium non aliter diuidere cogetur, quàm Titius frater cautionem iuxta quantitatẽ peculij ei cedentis præstat de seruando Meuio fratre indemni, si forte à creditore impeteretur. Quæ cum ita sint, & Titio incumbat defensio fratris aduersus creditorem extraneum, quanto magis idem Titius aduersus seipsum indemnitati fratris prospiciet, si partem peculij acceperit: atq; ita repetenti Meuio restituet, quod post diuisionem indebite fuit solutum.

o ¶ RE INTEGRA. id est, antequàm Meuius filius à creditore peculiari sit exactus.

p ¶ PECVLIVM. Nota peculium profectícium sicut cæteras res paternas diuidi debere, non conferri.

q ¶ AD QVANTITATEM. pro mensura & modo quantitatis, quæ ex peculio Meuiano ad Titium ex diuisione perueniret, in tantum enim indemnitas præstabitur, Si tamen Meuius in totum exigeretur, non plus ex ea cautione recuperabit, quàm supra suam partem hæreditariam excurrerat: ut supra diximus.

r ¶ A COHAEREDE. Supra dixerat, cohæredibus, sed libertas numeri, quæ teste Quintiliano

Quintiliano magna est, hanc uariationem recipit, ut iam singulari, iam plurali numero uti liceat: thema tamen textus nostri de uno cohærede fratre loquitur. Sed quid si mortuo patre, plures essent confratres? Bartolus putat textum nostrum eo casu non procedere. Nos subtilius, credimus nō referre, etiam si plures sint, siue cum creditore extraneo contractū sit, siue Titius Meuio mutuarit. In creditore extraneo, qui Meuio mutuasset, res aperta est; quia quilibet ex fratribus creditor pro quantitate peculij diuisi exiget, & alia procedent quæ supra diximus. Sin uero frater fratri, eum plures essent fratres, mutuasset, adhuc procederet textus: nā mortuo patre, obligatio peculiaris pro ea parte, qua frater debitor successit, confundet: pro partibus residuis obligatio naturalis ex persona patris, cui erat ea obligatio quæsita, apud alios confratres residebit: qui & omnes pariter ex persona patris creditores erunt. Attamen si ex peculio fratris debitoris tantum ad eos perueniret, quanta erat pars debiti extantis, talis obligatio etiam eo casu extingueretur: quod iam quilibet ex fratribus creditoribus sese ex peculio Meuiano soluisset. Vnde si idem Meuius frater debitor, eis postea tanquam assertis creditoribus solueret, repetere posset iuxta uires peculij penes hunc uel illum existentis: saluo tamen, quod dicti confratres iudicio famil. Her. inter se prouidebunt, ne ultra hæreditariam portionē grauentur; ut supra in præcedētibus glossis diximus.

r ¶EVM, fratrem debitorem.

t ¶IN EO, mutuo, quod Meuius fratri mutuanti debebat.

u ¶FRATRI, Titio mutuanti.

x ¶EVM, Meuium fratrem debitorem. Et est sensus: si Titius Meuiū fratrem antequàm peculium diuideretur, aduersus creditorem indemnē reddere teneretur, longe magis aduersus seipsum indemnitati fratris prospiciet: ut sic post peculium diuisum à sese repeti possit quod insuper solutum erat. Alij hunc textum aliter acceperunt: sed is est uerus sensus quē etiam Iason probat. Colligit hic Accursius argumentum, quod in aliorum persona facere cogat, & in mea oportere: ut plene per cū notatur in l. cum in eo. supra de pactis.

IN §. CATO. L. EADEM DICEMVS, FF. DE VERB. OBLIG. per Vdalricum Zasium. L L. Docto. Scholia.

PAVLVS.

[a] Ato libro XV. scribit: pœna [b] certæ pecuniæ promissa, si quid aliter [c] factū sit, mortuo promissore, si [d] ex pluribus hæredibus unus contra † quàm cautū sit [e] fecerit, aut ab omnibus hæredibus pœnā committi pro [f] portione hæreditaria, aut [g] ab uno [h] pro portione sua: [i] Ab omnibus, si id factum de quo cautū est, indiuiduū sit, ueluti [k] iter fieri †: quia quod in partes diuidi nō potest, ab omnibus quodāmodo [l] factum uidetur. At si de eo cautum sit [m] quod [n] diuisionē recipiat, ueluti amplius [o] nō agi, † tum eum hæredem qui aduersus ea fecerit, pro portione sua [p] solū pœnā [q] cōmittere. [r] Differētiæ hanc esse rationem, quod in priori casu omnes commisisse uidentur: [s] quod nisi in solidum † peccari non poterit † [t] illam stipulationem per te non fieri †, quo minus mihi [u] ire, agere liceat. [x] Sed uideamus ne non [y] idem sit hic [z], sed magis idem quod in illa stipulatione, Titiū hæredemq; eius ratū [a] habiturum: [b] nam hac stipulatione [c] & solus tenebitur, qui non habuerit ratum, & [d] solus aget, à quo fuerit petitum. † Idq; & Marcello uidetur, quamuis ipse dominus pro parte ratum habere [e] non potest.

† Antiquus textus habuit, quod: pleriq; quem.
† In antiq. tex. erat, uel non fieri.
† In antiq. tūc, & ita in pleriſq; alijs recens excusis.
† præstare.
† In antiquo, ut in illam.
† In antiquo, neq; per hæredem tuum.
† Ant. Idemq;.

Epitome legis huius §. a ¶ CATO. Finge secundum uerum intellectũ. Promiserat mihi Titius iter fieri: hoc est, iter exhiberi: id est, pati & non prohibere, ut ire & agere mihi liceat. Secũdo loco promiserat se non amplius acturum contra me ad fundum: & utrobique fuit adiecta pœna pecuniæ certæ, si contra fieret: mortuo promissore, relictis hæredibus, unus ex eis me prohibet ne iter faciam, id est, uadam: & porrò unus ex eisdem hæredibus pro parte sua agit contra me ad fundum; quæritur qualiter pœna cõmittatur? Respondet Cato: In promissione prioris facti, quod est indiuiduum: scilicet iter exhiberi, & præstari patientiam, uno contra faciente, omnes teneri ad pœnam, sed pro portione hæreditaria. At in altera promissione facti, quod est diuiduum, scilicet amplius non agi, solum eum hæredem teneri, qui ad fundum pro parte sua egerat, cæteros non teneri. & esse differentiæ rationem inter utrosq; casus. In facto enim indiuiduo omnes cõmisisse uideri, quod iter fieri, quæ est indiuidua stipulatio, in partem committi non poterat.

Zasiana explanatio. Hactenus decisio Catonis. Post plura temporum interualla uenerat Paulus Iurisconsultus, & uidens hanc distinctionem Catonis imperfectam, adiecit manum perfectiorem, inquiendo: Videamus ne non hic, scilicet in posteriori stipulatione, amplius non agi, idem sit quod in superiore, uel an potius idem sit cum stipulatione rati: & hoc sub figura dubitationis approbat, scilicet stipulationem amplius non agi, cum sit diuidua, potius conuenire cum stipulatione rati, quàm cũ iter fieri. Probat Iurisconsultus, quia in stipulatione rati, qua Titius promittit se ratum habiturum aliquid, si moriatur relictis hæredibus, & unus ratum non habeat, solus tenebitur: sic in stipulatione, amplius non agi, si unus ex hæredibus egerit, pari modo solus tenebitur: & si mortuo etiam stipulatore, relictis hæredibus, unus ex hæredibus promissoris egerit contra unũ ex hæredibus stipulatoris, iste solus aget ad pœnam, à quo fuerit petitum: quẽ casum textus noster hic adduxit. Et hoc etiam Marcello placuit. Ipse tamen promissor, si uiueret & sub pœna promisisset se ratum habiturũ, non posset in partẽ contra facere. Hic est uerus & indubitatus intellectus: de quo nihil minus quàm de ipsa ueritate dubitare conueniet. Zasius.

b ¶ CERTAE, id est certa pœna, secundum Accursium: præsumitur tamen quantitas loco pœnæ adiecta, etiam si non exprimatur.

c ¶ FACTVM SIT. quàm promissum est.

d ¶ EX PLVRIBVS HAEREDIBVS, scilicet mortui promissoris: In hæredibus uero stipulatoris non recipitur usquequaque hæc distinctio, l. ij. §. fi. supra eo.

e ¶ FECERIT. Et sic obligatio incœpit ab hærede.

f ¶ PORTIONE HAEREDITARIA, scilicet tantum: secundum Accursium. Sed contra l. ij. §. ex his. ij. responso, supra eo. Sol. ibi agitur ad ipsum indiuiduum, unde quilibet in solidum tenetur: hic autem ad pœnam, quæ pro portione hæreditaria committitur. Et nota hic dictiones simpliciter positas, sub taxatiua intelligi: de quo sæpe in iure diximus.

g ¶ AB VNO. Vt si pœna erat uiginti, & quatuor hæredes, cadet contra faciens in quinque, & alij nullo modo.

h ¶ PRO PORTIONE SVA. Accursius hic intelligit, quod quilibet teneatur pro portione sua, etiam uno solo faciente contra promissionem: Quod certe non est uerũ, & est contra textũ: quia in hoc facto diuiduo, amplius non agi, alij cohæredes in nihilũ tenebuntur: quod & idem ipse Accursius albi tenuit.

i ¶ AB OMNIBVS, cõmittitur scilicet pœna, sed pro portione hæreditaria. Sed contra l. de pupillo. §. si plurium, supra de op. no. nun. Solutio, ibi factum non descendebat à causa hæreditaria. Sed contra hoc est l. in deposili, cum l. sequen. supra depos. Solutio, ibi in contractu bonæ fidei, uel ibi in facto rem restitui: quod non est simpliciter indiuiduum: nec uno delinquente, omnes excessisse uidebuntur: quod in repetitione nostra latius tractamus.

k ¶ ITER FIERI. Antiquus textus adiecit ea uerba, uel non fieri, quæ tamen sunt

subditicia

ſubditicia & adulterina: quapropter gloſſam Accurſij ſuper uerbo, Nõ fieri, ſuperuacaneam putamus. Quod autẽ Accurſius in fine eiuſdem gloſſæ, differentiã ponit inter iter fieri, & nõ fieri &c. ita ſcilicet, quod iter fieri intelligatur, ut & fiat iter, & præſtetur: Nihil habet momenti: licet Docto. gloſſam hoc loco commendent, quod fefellit forſan Accurſium latinior figura loquendi, Nã tunc dicitur iter fieri, quando iter exhibetur, & is qui ierit, non impeditur: id quod Latinis hominibus eſt manifeſtũ. Sic & in l. 1. ſupra de his qui deie. & effu. in prin. dicitur: in eum locũ quo uulgo iter fiat, id eſt, quo uulgo uaditur. & in l. 1. ſupra de itin. & act. priua. in uarijs locis. Ergo iter fieri, ſub breuitate ſermonis tantum complectitur, quantum ire, agere, licere.

Iter fieri, & nõ fieri, quo minus &c, idem eſſe, contra Accurſium.

l ℭFACTVM VIDETVR. Sed ille qui deliquit, familiæ tenetur Herciſcundæ cæteris cohæredibus, ſecundum Accurſium, & facit ad hoc l. hæredes ·§· idem iuris, in fi. ſupra famil. Herciſ.

m ℭQVOD. Accurſius hic exponit, quod, pro quia: in quo ſatis improuidenter labitur: nam quod, relatiuum eſt, refertur ad factum.

n ℭDIVISIONEM. Speciale in hoc facto, quod ſit diuiduum, cum ſui natura alia facta ſint indiuidua, l. ij. in prin. ſupra eo.

o ℭNON AGI. Forte ex condictione certi, quæ ex mutuo uel ex ſtipulatu deſcendit, uel quacunq; alia actione, ut Rog. & Accurſius hic notant.

p ℭSOLVM POENAM COMMITTERE. Accurſius opponit de l. proxima ·§· fi. infra eo. Reſponde ſecundum eum: cum aliquid fieri uel non fieri promittitur, hanc diſtinctionem diuidui uel indiuidui eſſe adhibendam, ibi cũ aliquid dari promiſſum eſt: ſecundum Io. & Ir. per hæc uerba, diſtinctio diuidui & indiuidui ad factum pertinet, non ad dationem, &c. Rationem eſſe dicit: quia quod ab uno dari debet, melius per alium dari poſſe, quàm unius factum per alium explicari: & ideo non imputari cohæredi, ſi non adimplet factum alterius, cum eſt diuiduum: nec etiam cohæredem facere poſſe, ut ratum haberetur, ſicut poteſt pro eo ſoluere. Vel hic & ibi committitur ſcilicet pœna, ſed non quantum ad exactionem; de quo plenius, ut not. l. ſi ſeruus ·§· fi. ſupra ſi quis caut.

q ℭCOMMITTERE. quia actiones hæreditariæ ipſo iure inter hæredes diuiſæ ſunt.

r ℭDIFFERENTIAE HANC ESSE RATIONEM, QVOD IN PRIORI CASV, &c. Hæc omnia continenter & coniunctim lege, ubi Cato differentiæ rationem dat, quod in priori caſu, ſcilicet iter fieri, &c. omnes cõmiſiſſe uidentur. Eſt ergo hoc uerbum, quod, hoc loco coniunctio expletiua, ut quæ ponatur explanatiue.

s ℭQVOD NISI INSOLIDVM. Hoc loco expone, quod, pro quia. Ponitur eñ ratio, quare ſtipulatio, iter fieri, ſit indiuidua: & ſic in textu noſtro, primum quod, explanatiue, ſecundum quod, pro quia, cauſaliter ſumitur. Et eſt ſenſus: differentiæ rationẽ propter quam in priori caſu omnes cõmiſiſſe uidentur, eam eſſe, quia nõ poterit peccari, niſi in ſolidum illam ſtipulationem, per te nõ fieri, &c.

t ℭILLAM STIPVLATIONEM PER TE NON FIERI, ſubaudi, quam ſupra nominauimus, iter fieri: in effectu enim eædem ſunt, niſi quod altera explicatius deducitur, altera ſub compendij breuitate relinquitur. Ea enim ſtipulatio, iter fieri, non eſt alia, quàm cum ſtipulamur per te non fieri, quo minus mihi ire, agere liceat: ſicut cum ſtipulamur, habere licere, perinde eſt ac ſi diceretur, per te non fieri, quo minus mihi habere liceat, ſupra de euict. l. habere. & ita in ſimilibus. Cũ ergo ſub pœna iter exhiberi promittitur, indiuidua eſt ſtipulatio, & unius hæredis facto cæteri tenentur, pro quo textus hic eſt clarus. & concordat l. in executione ·§· quod ſi ſtipulatus, infra eo. ubi aperte deciditur, in eadẽ ſtipulatione unius facto omnes teneri. Quapropter Bologninus iſte Bononienſis imprudentius labitur, quàm ut ulla poſſit ratione excuſari, qui huiuſmodi ſtipulationẽ primo defenderat eſſe diuiduam: & mox uariando, partim diuiduam, partim indiuiduam dicebat, opinatus quod per uerba textus noſtri, cũ dicitur, illam ſtipulationem per te non fieri, &c. nouus caſus quaſi ſub interrogatione in-

Stipulatio iter fieri.

troduceretur: quod certe omni caret & ratione & doctrina. Sed nec orationis contextus tam absurdam reiectitiamq; structuram ullo modo patitur, tersiorq; illa Iurisconsultorũ elegantia, in intolerabilem barbariẽ degeneraret. Porrò iura quæ Bologninus allegat, nõ solum nihil pro eo faciunt, sed etiam suam erroneam opinationẽ ultro subuertunt: quamuis ipse prædictum §. quod si stipulatus, misere detorqueat, & nũc huc, nunc illuc subsiliens, uacillando nesciat ubi subsistat. Sed in mala causa omne patrocinium infelix est. Credimus tamen Bologninum, ut cui non sit magna cũ re Latina cognatio, ea sermonis elegantia deceptum esse, qua usus est Cato, cum dicebat, illam stipulationẽ per te non fieri, peccari non posse nisi in solidũ: putabat forte quod hoc uerbum, peccare, accusatiuũ respueret: at si ei tersioris linguæ peritia fuisset, hoc non controuertisset. Verba enim neutralia eleganti compendio accusatiuum assumunt: ut cũ dicitur apud Plutarchum in uita Thesei, seruire tempus: item, laborare ærumnas. Et præsertim uerbum peccare, accusatiuũ uelut iure quodam recipit. Nam in Leuitico, ut Origenes homilia quarta docet, sic scribitur: Peccauerunt unum aliquid de istis. Et item: Quod peccauit, à sanctis reddet. Et alibi idem in Matthæum: Omnia magna & pessima peccauit. Cicero ad Atticum libro nono: Nec unquam peccare aliud ex alio destitit. Isocrates magni Erasmi, Peccat plurima. Cicero pro Murena: Nõ multa peccas. Quod autem Bologninus ex Ciceronis Paradoxis sese iactitans, authorem textus nostri putat fuisse Catonẽ Vticensem: non est uerum. Is enim Vticensis Stoicus philosophus fuit, nec legitur unquam iura professus. Vnde Catonis senioris Censorini filium maiorem natu, qui ipse Cato nominatus est, authorem fuisse coniicimus, ut qui Apollinare grammatico apud Gellium testante, egregios iuris ciuilis libros dereliquit: quod & in commentarijs nostris in l. ij. supra de orig. iur. attigimus. Desinat itaq; Bologninus se iactitare, quod nouam de cœlo progeniem produxerit: desinat ipse Doctores, qui tamen ex corrupto textu ueritatem, uti possibile erat, attigerunt, stultos & tardos corde nominare: sciturus tantum abesse eum hoc loco à doctrina, quantum optimi illi uiri absunt à stulticia.

u ¶IRE LICEAT, id est, possit ire. Est enim elegans loquendi figura, cũ licere pro posse usurpatur. Vnde qui promittit ire, agere licere, intelligitur stipulatori dedisse potestatem & facultatem eundi, agendi. Bartolus in l. stipulatio ista. §. hi qui, infra eo. quædam impertinentia in eo uerbo distinguit, quod forte elegantiam Iurisconsulti nõ satis perpenderat.

x ¶SED VIDEAMVS. Hæc uerba Pauli sunt, non Catonis. Is enim post multa, ut supra diximus, ætatum interualla, cum distinctionẽ Catonis imperfectam cognouisset, adiecit lumen perfectius. Accurs. in glossa sua magna hanc literam scrupulosam dicit, quod non erat mirum: corruptus ẽm textus uiro docto præstrinxit oculos, cũ nonnulla impertinentia uerba syncero textui adulterinè sint supposita, ut à principio postillando signauimus. Igitur Accursius misere affligitur in tota sua glossa, quomodo textum intelligat & defendat: quæ glossa sic est intorta, perplexa, plena inuolucris, ut nec ipse Accursius, nec ullus ex doctoribus sese ab ea explicare possit. A quo tormẽto subleuamur (de quo sit benedictus deus) cum ex uero textu, beneficio Politiani, uiri nusquam satis laudati, omnia sint plana & facilia reddita. Docet enim Paulus posteriorem stipulationem, scilicet amplius non agi, non esse similem stipulationi, iter fieri, sed magis similẽ stipulationi rati. Sub eleganti tamen dubitationis figura Iurisconsultus decidit dicens: Videamus ne non hic, id est, in posteriori stipulatione, idem scilicet sit, quod in iter fieri: quasi diceret, non est idem, sed magis idem quod in stipulatione rati. Et hoc Iurisconsultus approbat, licet sub dubitationis serie procedat: ipsa enim quærendi figura uim decisionis habuit: ut si dixero, Videamus ne non iustum sit deserere amicos, sed magis flagitiosum. Qui loquendi modus Latinis hominibus, & maxime apud Iurisconsultos peculiaris est. Sic in l. uenditor ex hæreditate. §. sed ubi, supra de hæred. uend. ibi, Videamus ne nihil tibi debeã ex empto. & in l. unde quæritur. §. sed si,

Sub particula ne non, assertionem esse.

sed si, supra cōmod. ibi, uidendū erit ne cedere debeat. facit l. certū. §. si quis absente, supra de confess. ibi, uidendū nūquid nō debeat pro iudicato haberi: cū multis similibus.

y ¶ IDEM SIT HIC, scilicet in posteriori casu, amplius non agi, quem Cato secundo loco deduxit, & non erat prosecutus. Duas enim stipulationes proposuerat: unam, scilicet iter fieri, quam postea nominat, per te non fieri, &c. alteram, amplius non agi. Primam executus est Cato, cum rationem differentiæ posuit: hanc alterā Paulus prosequitur. Nec tumultueris, si sub pronomine, hic, posteriorem stipulationem intelligamus. Habet enim Latinæ linguæ doctrina, ut duobus propositis, id quod secundo loco proponitur, per pronomen, hic, proferatur.

z ¶ SED MAGIS. Totam orationem continenter legas cum superioribus, ut sit sensus: Videamus an stipulatio amplius non agi, magis assimiletur stipulationi rati, quàm superiori.

a ¶ HABITVRVM. Quæ stipulatio secundum Accursium diuidi potest.

b ¶ NAM HAC. Ponitur ratio eius, quod ante sub dubitationis figura assertum fuit. Sicut enim in hac stipulatione, scilicet rati, solus ex hæredibus tenebitur qui non habuit ratum, ita & in stipulatione amplius non agi, seruabitur.

c ¶ ET SOLVS, ex hæredibus promissoris, secundum Accursium, nomine pœnæ tenebitur.

d ¶ SOLVS AGET, scilicet ex hæredibus stipulatoris, secundum Accursium: Nam ex stipulatione rati solus aget, à quo fuerat per promissoris hæredes petitum: utpote quod solummodo aduersus eum non fuerat ratum habitum. Et sic textus noster circa finem semper loquitur de stipulatione rati: quod satis liquere potest ex l. inter cohæredes. §. si quis stipulatus, supra famil. Hercis. quamuis Iurisconsultus stipulationē amplius non agi, paulò ante ad hanc applicauerit.

e ¶ NON POTEST. Imò potest, secundū Accur. infra, rem ratā haberi, l. procurator. ij. respōso. Solutio, ut ibi. Itē facit supra ad l. falc. l. pœnales. §. Iulianus. & infra de prætor. stip. l. prætoriæ. §. incertam. & d. l. inter cohæredes. §. si quis, supra famil. Hercis.

Non ignoro ex uiris doctis esse nonnullos, qui prædictum §. Cato, in quibusdam aliter intelligant. Putant enim quod in ea stipulatione, qua promittis per te non fieri, quo minus mihi & hæredi meo ire, agere liceat: uno ex hæredibus contraueniente, omnes in solidum teneantur, ita quod solida pœna ab hoc uel alio hærede possit exigi &c. Sed uereor ut hæc assertio procedere non possit. Primo, quia id nullo iure relatū est: nec credo ostendi text. ullum posse, qui hoc doceat. Nam nec ex d. §. Cato, ea opinio colligitur, ut supra in glossis nostris satis patuit. A textu enim uero, qui ex Pandectis Florentinis nouiter patuit, nō recedimus. Porrò si promittis per te non fieri, neq; per hæredem quo minus ire, agere liceat: nihil promittis aliud, quàm ire, agere licere, uel iter mihi fieri, id est exhiberi: nisi quod prius illud sub duplici negatione, quæ in effectu affirmat: hoc uero posterius sub simplici affirmatiua promittitur: & hoc cum ad sensum pateat, negari nō potest. addimus tamen textū idipsum probantem: Nam d. l. ij. §. item si in facto, eo. tit. ea promissio explicate ponitur, uidelicet per te nō fieri, neq; per hæredem tuum, quo minus mihi, ire, agere liceat: quam promissionem Iurisconsultus mox postea in §. fi. affirmatiue pronunciat, sic enim scribit: Contra autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat sibi hæredíq; suo ire, agere licere, &c. & loquitur tamen de eadem promissione Iurisconsultus utrobiq;: nisi quod primo personam promissoris tractat, deinde stipulatoris, ne quis separatos ibi casus tractari putet. Item in l. stipulatio ista. §. hi qui. ff. eo. tit. expresse deciditur, paria esse si quis stipuletur habere sibi licere, aut per se non fieri, quo minus stipulatori habere liceat. Cum igitur utraq; promissio non nisi uerborū positura differat, in effectu sit eadem: nō possunt diuerso iure cēseri, siue promittas iter fieri, siue per te nō fieri, &c. Et proinde, si in promissione pœnali iter fieri, uno ex hæredibus contra faciente, alij hæredes non nisi pro hæreditariā portione ad pœnam tenentur, recipi nō potest quod altera promissio, per

te non fieri, &c. omnes hæredes in solidũ obligẽt: sic enim una eademq́; obligatio, hæredes eodem respectu & obligaret in partẽ duntaxat & in solidum, quod implicaret. Voluit igitur Cato Censorinus in d. §. Cato, quod si sub pœna facultas eundi promittitur, siue promittatur iter fieri, siue per te & per hæredẽ nõ fieri quo minus ire, agere liceat, &c. uno ex hæredibus contraueniente, alios nõ nisi in partem teneri hæreditariam. Et est is text. in hoc notabilis & singularis, quia per eum multa iura, quæ in dubium deflecti poterant, declarantur: Dum eñ in l. hæredes. §. in illa. ff. famil. Hercis. deciditur uno prohibente, in solidũ committi stipulationem, intelligendum est solidã quidem pœnam peti ab omnibus, sed à quolibet pro parte hæreditaria. sic & in l. inter hæredes. §. quod ex facto. eo. tit. & in l. in executione. §. quod si stipulatus. ff. de uerb. oblig. in l. Iulianus. ff. eo. cum simi. omnes enim istæ ll. ex elegãti decisione Catonis ad partem hæreditariam reducentur, quod & in d. l. ij. §. itẽ si in facto, recte prouisum est. Sed putant qui diuersam opinionẽ tuentur differentiam esse, & quidem non mediocrem, inter promissionẽ iter fieri, & per te non fieri, &c. Priorẽ enim promissionẽ transfundi ad hæredes ipsa ui obligationis, & sic ab uno, nempe à defuncto, in plures hæredes transmitti, meritoq́; inter eos diuidi pro parte hæreditaria: Diuersum esse in altera promissione per te non fieri nec per hæredem, &c. illic enim promissionẽ à defuncto in hæredes non transfundi. d. l. stipulatio ista. §. si quis ita. ff. de uerb. obli. sed ab hæredibus incipere, & propterea non esse hæreditariam, ut quæ nunquam ex persona defuncti unita, sed ab origine diuisa fuerit: ut merito uno ex hæredibus cõtrauenientẽ, omnes alij ac si essent debitores principales in solidũ teneantur, cum factum sit indiuiduum, &c. Sed hæc mihi non satisfaciunt: quamuis enim diuersa opinio textu urgẽte, nempe d. §. si quis ita, moueatur: credo tamen si rem ipsam ex uero inuestigauerimus, nostram doctrinam esse tutiorem. Quo nomine aduertendum est, quod iter fieri, uel per te non fieri quo minus, &c. dupliciter in conuentiones uenire solet. Aliquando enim ire, agere licere, simpliciter & sine hæredis adiectione promittitur: & tũc in dubio factum personale promitti nõ inficior, nisi probetur præcessisse seruitus: quia sufficit si cuiusq; in paucis &c. l. tutori. C. de nego. gest. & ita intellige Insti. de stipula. seruo. §. sed cum factũ. & fa. l. Lucius, in ratione sui. ff. com. præd. arg. in l. pater, ad fi. ff. de serui. leg. ubi præsumitur affectus personæ cui prouidetur, nisi de hæredibus testatorem sensisse constiterit. ad idem facit text. in l. Gaius. ff. de ann. leg. cum simi. Sin uero facta sit mẽtio hæredũ in dicta promissione, ut si quis stipuletur sibi hæredíq́; suo ire, agere licere, uel per te & hæredẽ nõ fieri, quo minus ire, agere liceat: hic audacter dico eam stipulationem iure seruitutis processisse intelligi, atq; adeò esse ad hæredem transitoriam: hæredis enim persona dubitationis tollendæ causa exprimitur, & ne credatur promissio esse facti personalis, d. l. pater, cum simi. Et non obstat d. l. stipulatio ista. §. si quis ita. quia similitudo ibi sumitur à genere, nõ à qualitatibus: id quod in iure frequẽter usuuenit. Et est Iurisconsulti intentio: Sicuti ex promissione usussfructus Titio & hæredi facta, ex stipulatu agitur: ita si ire, agere Flacco & hæredi promittatur, ex stipulatu actio competet: per hoc tamen non sequitur, quod sicut diuersi sunt fructus in Titio & eius hærede, ita & diuersa sit facultas eundi in Flacco & eius hærede: Est enim magna inter utraq; dissimilitudo, cum promissio usussfructus semper personalis sit, ita ut non possit fieri realis, maxime in eodem fructu: facultas aũt eundi Flacco & hæredi promissa, realis esse potest, & ad hæredes trãsitoria. Et is intellectus uerissimus est, quem etiam glossa ibidem tenuit: Impossibile enim est, quod qualitas utriusq; promissionis et natura obligationis sint similes, ut iam declarauimus: quamuis Barto. & Docto. diuersum, sed nulla iusta ratione sensisse uideantur. Quod autem ista stipulatio, qua mihi & hæredi meo ire, agere licere promittitur, sit hæreditaria, tex. est ineuitabilis in l. inter hæredes. §. quod ex facto. ff. famil. Hercis. quod & ex tex. nostro in d. §. Cato, subtiliter constare poterit, ut adeò uidere non possim, cur ea promissio ad hæredes transmitti negetur. Verum assertio diuersæ opinionis eam promissionem

sionem pro tãto hæreditariam esse opinatur, quod per defunctum hæredibus quæsita fuerit &c. Sed certe isthæc euasio quamlibet acuta, non potest subsistere. Quæ enim per defunctum hæredibus quæruntur, iure hæreditario quæri in dubio intelliguntur, arg. l. pactũ, de prob. cũ uulg. nisi conuentionis natura aliud exigat. At in casu nostro nihil uetat, ex communi regula eam stipulationem ad hæredes transmitti iure hæreditario, ut supra declarauimus, accedente maxime d. l. inter hæredes. §. quod ex facto, quæ effugi nõ potest. Deniq; satis absurdũ esset, si in tam pluribus iuris nostri ll. nempe in d. §. quod ex facto. item in l. hæredes. §. item in illa. ff. fam. Hercisc. porrò in d. l. ij. §. item in facto. d. l. in executione. §. quod si stipulatus. d. l. Iulianus, de uerb. oblig. in hæredibus nouum & diuersum factum eundi ubiq; intelligeretur. Tandem quomodo hæredes qui uno cõtrauenïente damnum passi sunt, familiæ Herciscundæ iudicio contra offendentem sibi consulerent, si eius stipulationis obligatio à defuncto in eos hæreditario iure non esset transfusa. quod ultimum mihi uidetur iugulũ porrigere. Quæ cum ita sint, ex una promissione geminam in casu nostro fieri oportere nõ putamus.

FINIS.

ERRATA.

Pag. 12. uersu 14. accepta, lege, acceptæ. eadẽ pag. uersu 31. quod debitoris, adde, aut testatoris. Pag. 13. uers. 40. cella uinaria diffusas, dele, diffusas. eadẽ pag. uersu ultimo, lege, Friburgensis. Pag. 21. uersu 41. loci ubi, adde, ex naufragio. Pag. 25. uersu 26. lege, si parẽ. Pag. 34. uersu 45. credo: tũ, dele, tũ. Pag. 41. uer. 30. in tit. lege, præcedentẽ. Pag. 47. uer. 7. ut textus, dic, &. Pag. 50. uer. 8. lege, recitetur. Pag. 52. uer. 38. præstari ei, dele, ei. Pag. 61. uer. 22. nisi non possit, dele, non. Pag. 65. uer. 19. lege, possint. Pag. 94. uer. 38. coniuncti rei, lege, re. Pag. 103. uer. 2. Ioan. adde, And. Pag. 110. uer. 3. lege, Hecatonomiarum. Pag. 112. uer. 39. lege, reuertor. Pag. 141. uer. 48. lege, Optati. Pag. 147. uersu 3. lege, corruptis.

EX INCLYTA GERMANIAE BASILEAE, PER
ANDREAM CRATANDRVM, MENSE IA-
NVARIO, ANNO M. D. XXVI.

